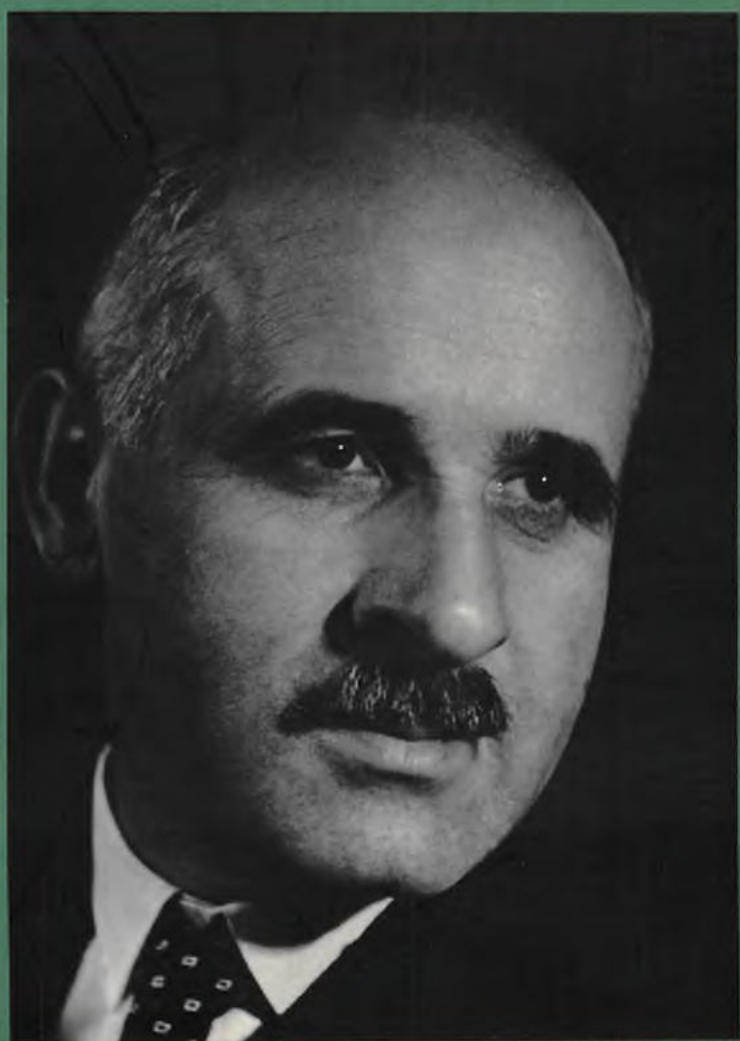

ZBORNIK

*franji
fancevu*

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 3.

IZDAVAČ:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

SUIZDAVAČI:

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Filozofski fakultet u Zadru
Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
Hrvatsko filološko društvo, Zadar
Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU, Zagreb

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. Stipe Botica, dr. Zrinka Jelaska, dr. Ivan Kordić, prof. dr. Nikica Kolumbić,
prof. dr. Mile Mamić, prof. dr. Tihomil Maštrović, akademik Slobodan Novak

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. Tihomil Maštrović

UREDNIK:

prof. dr. Stipe Botica

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Marinko Šišak

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 886.2.09 Fancev, F. (063)

ZNANSTVENI skup Franjo Fancev (1997 ; Zagreb – Zadar)

Franjo Fancev : književni povjesničar i filolog : zbornik radova
sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997. /
[glavni urednik Tihomil Maštrović]. – Zagreb : Hrvatski studiji Sve-
učilišta [etc.] 1998. – 414 str. : ilustr. ; 25 cm. – (Hrvatski književni
povjesničari. Znanstveni zbornici ; sv. 3)

Bibliografske bilješke uz tekst. – Kazala. – Summaries.

ISBN 953-96165-9-X (Hrvatski studiji)

1. Franjo Fancev

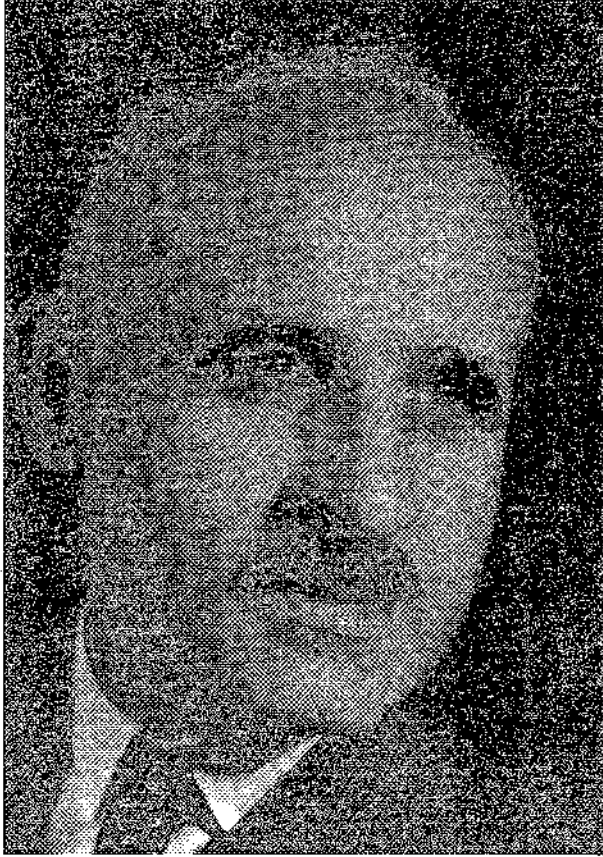
980410028

FRANJO FANCEV

Književni povjesničar i filolog

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997.*

Zagreb – Zadar, 1998.

Prof. L. L. Loomis

Znanstveni skup *Znanstvena djelatnost Franje Fanceva* održan je od 20. do 22. ožujka 1997. u Zagrebu, Virju i Zadru i na njemu je svojim priopćenjima sudjelovalo dvadeset i pet sudionika. Skup je održan kao treći u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, a organizirali su ga Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU iz Zagreba, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, filozofski fakulteti iz Zadra i Zagreba te Hrvatsko filološko društvo (Zagreb, Zadar).

Zbornik o Franji Fancevu donosi radove što su ih izložili sudionici znanstvenoga skupa, slično kao što je učinjeno i u prethodnim zbornicima – o Mihovilu Komboju (Zadar, 1983.; ponovljeno izdanje: Zagreb – Zadar, 1997.) i Slavku Ježiću (Zagreb, 1997.). Tu su i prilozi: kronika skupa, bibliografija Fancevljevih radova te literatura o njemu. Ujedno objavljuju se i prigodne riječi održane na svečanosti otkrivanja spomenika akademiku Franji Fancevu u Virju 11. studenoga 1997., na dan svetoga Martina, zaštitnika općine Virje. Time je nastavljena hvalevrijedna praksa da se pojedine ugledne hrvatske književne povjesničare izvlači iz zaborava time što se najprije o njihovom znanstvenom i kulturnom radu održi znanstveni skup, potom se tiska zbornik znanstvenih radova sa skupa i napokon, nastoji im se podići spomenik u rodnomu mjestu.

Dr. Franjo Fancev jedan je od onih hrvatskih književnih povjesničara koje određuje temeljit znanstveno-istraživački rad, provjeravanje u izvorima svake, pa i najmanje književnopovijesne činjenice, te osobito naglašeno znanstveno poštenje u radu. Istinoljubiv, on je neumorno propitivao sve datosti hrvatske književne, jezične i kulturne povijesti koju je istraživao, nimalo pritom ne štedeći nemarnost, površnost i lijenost nekih svojih kolega, nemilo šibajući stručnu i znanstvenu neprofesionalnost, pozivajući na dug i mukotrpan put stvaranja stručnih pretpostavki za pisanje kvalitetne književne povjesnice.

Nažalost, premda se zato kvalitetno desetljećima pripremao, nije za života uspio napisati cjelovitu sintezu hrvatske književne povijesti. Ipak, nekoliko njegovih književnih rasprava ostaju nezaobilazno uporište svakog budućeg književnopovijesnog promišljanja. O tome uostalom rječito svjedoče znanstveni rezultati izneseni u ovom zborniku.

Tihomil Maštrović

Handwritten Title

First paragraph of handwritten text, starting with a capital letter and containing several lines of cursive script.

Second paragraph of handwritten text, continuing the narrative or list of items in cursive.

Third paragraph of handwritten text, appearing to be a separate section or entry.

Fourth paragraph of handwritten text, possibly concluding a section or entry.

Fifth paragraph of handwritten text, the final line of text on the page.

Radovi sa znanstvenoga skupa

Franjo Fancev kao povjesničar hrvatske kulture i književnosti

Istraživači nepoznatih i dalekih krajeva, opasnih i nepoznatih bolesti, novih tehnoloških mogućnosti ne zalažu se, u svome radu, za afirmaciju prošlosti, nego je svojim radom i istraživanjem potiru. Tako isto i istraživači kulturne i književne baštine: istražujući staro, bore se za istinu i sjaj novoga, budućega. Boreći se za punu istinu prošlosti, oni daju osvjetljenje za sadašnjost i sjaj za budućnost. Istraživanje kulturne prošlosti posao je sladokusaca duha koji se postojano zalažu da kultura danas i sutra bude snažnija i prisutnija u društvu.

Franjo Fancev, filolog, književni povjesničar, profesor starije hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, član Jugoslavenske i Hrvatske akademije, rođen je u Virju 24. rujna 1882., umro u Zagrebu 31. ožujka 1943. Slavensku i romansku filologiju studirao je u Zagrebu i Beču; nakon diplomiranja postigao je doktorat iz slavenske filologije, postao profesorom u Bjelovaru, a zatim je od 1908. do 1919. bio pristav i knjižničar u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, te do 1926. ravnatelj spomenute središnje hrvatske knjižnice. Nakon toga izabran je za profesora starije hrvatske književnosti, godinu dana ranije izabran je i u Jugoslavensku akademiju, postaje urednikom *Grade za povijest književnosti hrvatske*, te kao urednik uređuje pet knjiga spomenute serije. U tim knjigama najveći broj priloga pripada upravo njemu. Odlikuju se raznovrsnom građom i do tada nepoznatim činjenicama iz povijesti hrvatske književnosti. Posebice je vrijedna knjiga XII. koju je cijelu sastavio i uredio Franjo Fancev.

Ovaj najkraći nacrt njegove biografije jedva da može ukazati na ono što je on svojim radom, predavanjima, člancima i studijama zacrtao i ostvario na polju hrvatske filologije, povijesti književnosti i povijesti hrvatske kulture.¹ Nastojeći revidirati naslijeđena i utvrđena shvaćanja o hrvatskoj književnosti i kulturi, on je temeljitim studijama, izdavanjem do tada nepoznatih tekstova, atribuiranjem adespotona poznatim piscima, ali i polemikama s protivnim mišljenjima, hrvatsku književnu i kulturnu povijest obogatio novim spoznajama koje su se u shvaćanja i u znanstvenu svijest ugradile kao same po sebi činjenice, a ne kao njegov temeljit i ustrajan rad. Njegovim su

¹ O tome više u knjizi: Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 121/1, Zagreb, 1983., s biografijom, bibliografijom i izborom radova. Knjigu je priredio J. Bratulić.

uspješnim radom temeljito uzdrmana mnoga ranija shvaćanja, a revizija cjelokupne hrvatske književnosti i kulture od početka do sredine XIX. stoljeća odredila je drugačija mišljenja o kulturi i književnosti, posebice dopreporodnoga i preporodnoga razdoblja. Golema radna energija nukala ga je da se upusti u brojna, raznovrsna istraživanja: od djelovanja Svete Braće, preko glagoljaša i slavenskoga bogoslužja, povijesti lektionara i Biblije, hrvatskih protestanata i jezika njihovih knjiga, književnosti Dubrovnika, »ilirstva« u našoj književnosti, kulturi i politici, do golemoga posla – revizije utjecaja, pobuda i tijeka, ali i rezultata hrvatskoga narodnoga preporoda u prvoj polovici XIX. stoljeća. Posebice drage teme bile su mu bibliotekarstvo, tiskarstvo, tekstovi kajkavske književnosti – u njezinom okviru poglavito takozvana dobrovolja, tj. napitnice. U polemikama je znao biti oštar i odlučan, posebice s mišljenjima i ljudima koji su, po njegovu shvaćanju, iskrivljavali povijesne i kulturološke činjenice. Polemizirao je s Brankom Vodnikom, Franjom Bučarom, Mijom Mirkovićem, Petrom Skokom, Franom Ilesićem, Marinom Pavlinovićem. Rado se družio sa Stjepanom Ivšićem. Njegovi polemički spisi redovito idu prema stvarima, a ne prema ljudima, te su bili korisni za šire osvjetljavanje pojava i zbivanja u hrvatskoj književnosti i kulturi.

Na području kulturne povijesti hrvatskog naroda Franjo Fancev je obradio neka veoma važna područja: slavensko bogoslužje u Posavskoj Hrvatskoj, knjižnu baštinu Zagrebačke biskupije, početke hrvatskog tiskarstva u Zagrebu, s Pavlom Vitezovićem na čelu, korijene hrvatske preporodne misli s kraja XVIII. i početka XIX. stoljeća. Nije se zaustavio samo na akademskoj raspravi o tim pitanjima nego je o tome pisao u novinama i časopisima, znajući da će tako istina za koju se borio stići do najširih krugova čitateljstva.

Fancevljeva istraživanja o slavenskom bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj, nakon poznate rasprave Ivana Krstitelja Tkalčića, pružila su novu sliku o veoma važnom pitanju hrvatske kulturne prošlosti, a što je vezano za osmutak i djelovanje Zagrebačke biskupije u prvim stoljećima njezinoga života. Nakon tih istraživanja, uz izdanje *Hrvatskoga molitvenika* i *Dubrovačkoga psaltira* iz XIV. i XV. stoljeća, on je dao opsežan i temeljit prikaz latiničnih spomenika crkvene književnosti usporedivši ih sa spomenicima glagoljaške književne baštine. Novija istraživanja samo potvrđuju ono što je Fancev 1925. i 1934. pisao, a još više slutio.² S tim u vezi on je među prvima upozorio na činjenicu da je glagoljaštvo prelazilo uski krug svoje čakavske osnove, i širilo se na kajkavsko područje, te se i počeci hrvatske kajkavske književnosti imaju pomaknuti dublje u prošlost. U tekstu uz izložbu o kodeksima Zagrebačke nadbiskupije 1925., pod naslovom *Kulturno literarni rad u Zagrebu za prvih pet vjekova njegove historije*, on je posebice naglasio i udio latinskoga jezika, književnosti i knjižne građe u konstituiranju hrvatske pisane kulture,

² O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj, u: *Zbornik kralja Tomislava, Djela JAZU*, 29 (pogrešno kao knjiga 17!), 1925., str. 509–553; i *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*, u: *Djela JAZU*, 31, 1934. Posebice je važna rasprava na str. I do CXII.

pišući zatim o pasionalima, crkvenim igrama i obredima Zagrebačke crkve. Nakon toga je slijedila njegova poznata rasprava o crkvenim prikazanjima.³ On je nastojao i ćirilčki udio posebice isticati, te je iz njegovih tekstova razvidan napor da se hrvatska pisana kultura vidi, spozna i prihvati kao trojezična i tropismena.

Njegova disertacija, obranjena u Beču kod profesora Vatroslava Jagića, objavljena je u *Radu IAZU*⁴, odnosila se ponajprije na jezik hrvatskih protestantskih tiskanih knjiga; taj je njegov rad prema ocjeni Josipa Hamma »nadmašio Rešetarov *Jezik primorskih lektionara XV. vijeka* (1898.) i vredniji je od njega već po tome što je crpao građu iz 17 tekstova kojih se većina nije uklapala u tradicionalne okvire crkvenih tekstova, nego se držala pučkoga, narodnoga jezika«⁵. Ipak, danas ne bismo u svemu prihvatili zaključak o tom jeziku, naime, da je »jezik hrvatskih protestantskih knjiga uglavnom primorski i istarski govor čakavskog narječja imajući bar u tragovima sve osobine starijih a i današnjih govora tih krajeva«. Iako je tražio i pronalazio u tim tekstovima odraze glagoljaške tradicije, Fancev je tada ostao u tradiciji starije škole proučavalaca hrvatskoga jezika i hrvatskih dijalekata. Kasnije je u polemici s Franjom Bučarom i Mijom Mirkovićem (Matom Balotom)⁶ nastojao umanjiti uopće utjecaj te književnosti, i njenoga jezika, na hrvatsku kulturu i književnost, ali u žaru polemike stradala je puna istina. Proučavajući početke tiskarstva u Hrvatskoj, svoj rad u svečanom broju *Grafičke revije* (1926.) naslovljuje *Prvi izgrađivači hrvatskog tiskarstva*⁷, te se u njemu posebice zalaže za reviziju udjela Pavla Rittera Vitezovića u povijesti hrvatske kulture i tiskarstva, koji je svojim radom u Zemaljskoj tiskari u Zagrebu Zagreb učinio hrvatskom metropolom, ali je i hrvatsko ime protegnuo i učvrstio u zagrebačkoj sredini, koja se do njegova vremena osjećala čvrsto vezana za uzi, slavonski, »slovenski« izričaj svoje posebnosti. Upravo su djelovanje Pavla Rittera Vitezovića u Zagrebu te sudbina njegovih ideja i tradicija pučkih kalendara s početka XIX. stoljeća odveli ovog istraživača hrvatske kulture u promišljanje o korijenima hrvatskoga preporoda i u istraživanje tijeka preporodnih gibanja. U godinama kad se tzv. ilirski preporod, ilirizam, želio nametnuti u Jugoslaviji kao plod hrvatske nemoći i oslanjanja na šire slavenske i južnoslavenske poticaje, s Janom Kollárom, Pavlom Josipom Šafaříkom i Vukom Karadžićem na čelu, on je pripremio i tiskao dovoljno građe da bi pokazao i dokazao da je hrvatski narodni pre-

³ *Zagrebački pasionali u hrvatskoj crkvenoj književnosti*, »Sveta Cecilija«, XIX, 1925.; *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, XI, 1932.; *Liturgijsko-obredne knjige u zagrebačkoj stolnoj crkvi. Prilog istoriji kulture u Posavskoj Hrvatskoj XII. stoljeća*, »Narodna starina«, IV, 1925.

⁴ *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*, u: *Rad*, 212, str. 147–225 i *Rad*, 214, str. 1–112, i posebno.

⁵ *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986., str. 88–89.

⁶ *Koliko istine ima u prepričavanjima o »hrvatskom protestantizmu«*, »Savremenik«, XXVII, 1938.

⁷ »*Grafička revija*«, IV, Zagreb, 1926.

porod prostorno i vremenski mnogo širi i od iliraca i od zagrebačke sredine s Ljudevitom Gajem na čelu; ilirski pokret samo je dio nacionalnoga, hrvatskog preporoda, koji svoju završnu fazu ima u prvoj polovici XIX. stoljeća. To nam danas izgleda posve normalnom i jasnom činjenicom, stvar posve razumljiva, ali njegovo inzistiranje na tome da je hrvatski nacionalni preporod hrvatski, originalni i autohtoni pokret bio je zazoran ne samo ovovremenoj državotvornoj, jugoslavenskoj misli nego i dijelu domaće i strane slavističke znanosti koja je istraživala preporodna gibanja u XIX. stoljeću među Slavenima, nastojeći ta gibanja podvesti pod isti nazivnik. Dvanaesta knjiga *Grade za povijest književnost hrvatske s podnaslovom Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskoga preporoda (1790–1832). Stoj obilježnici prevažne godine 1832. posvećeno* knjiga je koju su s nevjericom prihvatili ne samo u Hrvatskoj nego i u slavenskom svijetu. Fancevljev prikaz preporodnih gibanja u Hrvata nije se uklapao u opći dojam o slavenskoj renesansi devetnaestoga stoljeća. Fancev je, ne samo u opsežnom i temeljito obrađenom *Uvodu* (str. VII – XLVI), uzdrmao uvriježena shvaćanja, o čemu je dao iscrpnu i prevažnu dokumentaciju u brižljivo izabranim i objavljenim dokumentima, od Jakova Pejačevića iz 1714. do Ljudevita Gaja iz 1832. godine. Svoje viđenje hrvatskog narodnoga preporoda, i ilirskoga pokreta kao dijela toga važnoga kulturno-povijesnoga procesa, Franjo Fancev je nastojao pokazati i međunarodnoj znanstvenoj javnosti, te je o tome pisao u francuskom znanstvenom časopisu.⁸ Nakon afirmacije hrvatstva u ilirskom pokretu on je 1938. u predavanju »Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti« u kratkim crtama prikazao cjelokupnu hrvatsku dopreporodnu književnost kao cjelinu u jeziku, tekstovima, u uzajamnoj književnoj tematici, književničkoj suradnji i spoznaji o zajedništvu svih Hrvata.⁹ Sustavniji i opsežniji tekst izašao je posmrtno u zborniku *Naša domovina* (1943.).¹⁰ Slične je misli razvio i u polemičkom tekstu o staroj hrvatskoj književnosti u srednjoškol-

⁸ *Les origines autochtones du mouvement illyrien croate, »Le monde slave«*, t. II., 1935. Na XII. knjigu *Grade* i na Fancevljeve poglede osvrnuo se, uz ostale, Fran Ilesić u *Jugoslavenskom istoriskom časopisu* (JIC, 1935., str. 157–171). Na polemiku je Fancev odgovorio u raspravi *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni pokret* (*Hrvatsko kolo*, 1935.) i posebno. Polemike su se prenijele i na dnevni tisak. S Franom Ilesićem Fancev je i kasnije ukrstio polemičko koplje, npr. nakon objavljivanja rada *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova* (*Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 31, 1937.) Ilesić je odgovorio u brošuri *Hrvatska dobrovolja od kmetskoga stoliša preštvnja* (Zagreb, 1938., str. 38).

⁹ *Ljetopis JAZU*, 52, 1938./1939. i u PSHK, nav. dj., str. 177–209.

¹⁰ U zborniku *Naša domovina* (sv. II, 1943.) Franjo Fancev dao je svoju periodizaciju hrvatske dopreporodne književnosti, tj. od početka do 1832.:

1. Najranije doba (10. – 14. stoljeće)
2. Pokoljenje začinjavaca
3. Europski humanizam i njegovo hrvatsko razidoblje (15. i 16. stoljeće)
4. Uzmak erotike pred temama katoličke obnove i pred problemima oslobođenja od Turaka
5. Hrvatski preporod (1700. – 1832.)

skim udžbenicima.¹¹ Sažetak toga dugoga i opsežnoga, činjenicama dobro potkrijepljenoga polemičkoga teksta bio je napisan i složen te je trebao izaći u *Hrvatskom dnevniku* 9. prosinca 1937., ali je cenzura tekst zabranila, te je on ostao sačuvan samo na probnom otisku. Tekst ima moto: »Ne zna osel v gusli svirati.«¹² Bez izdanja starih tekstova nema uspješnog proučavanja, nema novog pomaka u vrednovanju književnopovijesnih činjenica. Veoma rano on je za Josipa Karaseka prepisao tekst srednjovjekovnoga štiva o Barlaamu i Josafatu, što je 1913. objavljeno u knjizi *Dubrovačke legende*, koja nikad nije stigla u Hrvatsku, zbog izbijanja svjetskoga rata 1914. i smrti autora. Pretisak te dragocjene knjige izišao je 1996. u izdanju nakladničke kuće »Dora Krupićeva«. Nakon toga je Fancev priredio za tisak velik broj veoma važnih tekstova, od kojih su *Cini baruna Tamburlana* i *Diogeneš* Tituša Brezovačkoga najznačajniji. To je djelo nakon istraživanja pisama Tomaša Mikloušića Šafaiku, koje je u praškim arhivima otkrio Milan Ratković, pripisano svome autoru Titušu Brezovačkom. Ipak – boreći se protiv »kanavelićomanije«, on je i sam upao u sličnu pogrešku kad je Marku Maruliću pripisao nekoliko tekstova iz *Hvarske*, odnosno *Osorsko-hvarske pjesmarice* koje sigurno nije napisao splitski autor. Ali to je tek mali previd koji se može dogoditi svakom autoru i istraživaču (kao npr. pisanje *osorani*, *osoranom*, umjesto *Osorani*, tj. stanovnici Osora).¹³ Taj previd u radu ovoga istraživača, jednoga od najboljih ovostoljetnih poznavalaca rukopisne baštine hrvatske književnosti, nije drugo nego mali umor ili sitna nepažnja. Doista je njegovim radom popis Marulićevih djela povećan i obogaćen, i za tekstove u stihu i za tekstove u prozi.

Franjo Fancev mogao je biti sretan zato što je bar donekle za života vidio plod svoga rada i zauzimanja za povijesnu, književnopovijesnu i kulturološku istinu. Polako ali sustavno doživljavale su njegova ideje o dubljoj i široj podlozi na kojoj se razvio hrvatski preporod znanstvenu afirmaciju; zaživjela je spoznaja o cjelovitosti i jedinstvenosti hrvatske književnosti od *Bašćanske ploče* do njegovog vremena, od Dubrovnika do Varaždina i Osijeka, prepoznavao se razvojni put hrvatskoga jezika od prvih pisanih spomenika do suvremene književnosti, hrvatska pisana kultura je spoznata kao trojezična i kao tropismena. To je sigurno bila zasluga ustrajnoga istraživača hrvatske kulture i književnosti, Franje Fanceva.

¹¹ *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima* (1. *Opseg hrvatske sredovječne književnosti*, 2. *Geneza hrvatske renesansne književnosti*, 3. *Reformacija u hrvatskoj književnosti*), »Hrvatska revija«, X, 1937., i posebno.

¹² Špalte cenzuriranoga teksta u mom posjedu.

¹³ Vidi o tome: V. Štefanić, *Još Marulićevih stihova*, u: *Zbornik Marka Marulića. 1450. – 1950.*, JAZU, Zagreb, 1950., str. 279–298. Na tim je stranicama bio otisnut rad Vladimira Filipovića *Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića*. Kad je knjiga već bila tiskana, iz nje je taj prilog istrgnut, a prof. Štefanić je na brzinu morao napisati spomenuti prilog.

FRANJO FANCEV KAO POVJESNIČAR HRVATSKE KULTURE I KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

Akademik Franjo Fancev (1882. – 1943.) od svoga prvoga, u Virju tiskanoga rada o Svetoj Braći – Ćirilu i Metodu (1905.), preko mladenačkih radova objavljenih u Jagićevu *Archivu* do opsežnih radova tiskanih u Akademijinim izdanjima, sve do smrti težio je punoj reviziji naslijeđenih i ustaljenih stavova o hrvatskoj književnoj kulturi. Od kritičkih izdanja tekstova, preko novih podataka o piscima, rukopisima i tiskanim knjigama, on je želio hrvatsku književnost promatrati i opisivati kao cjelinu. Istraživanja glagoljaške tradicije utvrđivala su ga u toj namisli. Njegova arhivska istraživanja uputila su ga u dublje i temeljitije prosuđivanje stvaralačke klime u Hrvatskoj uoči tridesetih godina XIX. stoljeća; do njegova vremena to se razdoblje općenito nazivalo ilirskim preporodom, a nakon njegovih istraživanja hrvatskim narodnim preporodom. Revizijom znanja i spoznaja naslijeđenih iz XIX. stoljeća on je hrvatskoj filološkoj i kulturnopovijesnoj znanosti dao lik i biljeg moderne europske znanosti. Mnoge činjenice na koje je on prvo ukazao ugradile su se u općeprihvaćenu sliku pojedinih književnopovijesnih razdoblja. Poneka polemička iskra odvela ga je u temeljita istraživanja, te je sa strašću i akribijom ukazivao na manje poznata i zanemarena područja naše književne i kulturne povijesti (isusovci u Slavoniji, protestantizam, »ilirizam«, hrvatska kajkavska književnost).

FRANJO FANCEV AS A HISTORIAN OF THE CROATIAN CULTURE AND LITERATURE

Summary

From his first work on the Saints Cyril and Methodius published in Virje in 1905, through his youthful articles published in Jagićev's *Archive* and extensive studies printed by the Academy, the academician Franjo Fancev (1882–1943) strove all his life for the full revision of the inherited and ingrained views of the Croatian literature and culture. From critical text editions, through new information about writers, manuscripts and printed books Fancev's aim was to view and describe the Croatian literature as a coherent whole. This intention was sustained by his research of the Glagolitic tradition, while his archives research enabled deeper and more detailed insight into the creative atmosphere in Croatia at the beginning of the thirties of the 19th century; earlier commonly referred to as the Illyrian Movement, after Fancev's research this period began to be called the Croatian National Movement. With Fancev's revision of knowledge and beliefs inherited from the 19th the Croatian philology and cultural history were given the shape and the stamp of modern European sciences. Many facts Fancev was the first to emphasize have since entered into the generally accepted picture of literary-historical periods. Polemical sparks sometimes led him into deeper research. With passion and scholarly meticulousness he stressed the less known and neglected areas of our literary and cultural history (Jesuits in Slavonia, Protestantism, »Illyrism«, Croatian Kajkavian literature).

Zasluga Franje Fanceva u istraživanju hrvatske srednjovjekovne drame

Govoriti o Fancevljevu prilogu problematici hrvatske srednjovjekovne dramske književnosti ne može se bez pogleda na stanje koje je on zatekao u hrvatskoj književnoj znanosti kad je nastupio kao mladi znanstvenik. Radilo se tada, dvadesetih godina ovoga stoljeća, o vrlo oskudnom poznavanju tekstova, posebno o pitanju njihova postanka, o njihovoj strukturi te o njihovoj vrijednosti.

Opće poznavanje hrvatske srednjovjekovne književnosti, koja se epoha do Fancevljeva vremena nije tako ni nazivala, jer je još u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1913.) taj dio bio sveden na tzv. glagoljsku književnost ili pismenost, uključivalo je mišljenje da je sve ono što je kod nas pisano prije renesanse vrijedno samo za filološka i kulturnopovijesna razmatranja, da je bez umjetničkih kvaliteta. Osim toga, pitanje hrvatske srednjovjekovne drame ne može se izdvojiti iz problematike cjelokupne hrvatske srednjovjekovne poezije, posebno zato što su gotovo svi ti dramski tekstovi pisani stihom, osmeračkim dvostihom, i po svojoj brojnosti predstavljaju znatnu većinu cjelokupnoga hrvatskoga srednjovjekovnog stihotvorstva.

Poznavajući samo poneki nekritički objavljen tekst, među prvim je hrvatskim znanstvenicima Vatroslav Jagić godine 1868. napomenuo kako bi hrvatskoj duhovnoj i crkvenoj poeziji trebalo podariti što veću pažnju.¹ Da su takva istraživanja bila doista nužna, vidi se i po tome što je Ivan Kukuljević, objavljujući desetak godina ranije ulomak tzv. Klimantovićeva *Plača*, mislio kako je tom izrazito anonimnom tekstu pučke poezije prepisivač Klimantović ujedno i autor. K tome tih nekoliko desetaka osmeračkih dvo stiha, što ih je Kukuljević tom prilikom objavio, ujedno je bilo sve što je o toj vrsti poezije i drame bilo poznato hrvatskoj javnosti.² Takvo je oskudno znanje o hrvatskoj najstarijoj poeziji trajalo sve do godine 1880., kad je Vid Vuletić Vukasović objavio tekstove jeđne korčulanske srednjovjekovne pjesmarice. Ali, što se tiče srednjovjekovne drame i crkvenih prikazanja općenito, još su se, nešto ranije, Armin Pavić (1871.) i, malo poslije, August

¹ V. Jagić, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, »Arkiv za povjesticu jugoslavensku«, IX, Zagreb, 1868., str. 80.

² I. Kukuljević Sakićski, *Pjesnici hrvatski XV vieka*, Zagreb, 1856., str. 41–45. Zapravo tada je Kukuljević objavio prijepis Klimantovićeva teksta što ga je djelomice napravio Šibenčanin fra Šimun Glavić 1529. godine.

Leskien (1884.) služili samo rukopisnim dramskim tekstovima.³ Stoga je za daljnje proučavanje hrvatske srednjovjekovne drame, odnosno crkvenih prikazanja od velikoga značenja objavijevanje izvornih tekstova što ih je 1893. priredio i objavio Matija Valjavec.⁴ Doduše, zbog oskudnih prethodnih istraživanja on nije isticao razlike između tekstova koji pripadaju srednjovjekovnoj epohi od onih koji su nastali u manirističkom i baroknom razdoblju. Na temelju te tekstualne podloge nastala je i prva oveća studija o starohrvatskim crkvenim prikazanjima što ju je 1915. objavio Juraj Roić.⁵

Pri analizi hrvatskih dramskih tekstova Roiću su stajala na raspolaganju samo prikazanja što ih je objavio Valjavec. Zato, iako su mu bili donekle poznati rezultati europske znanosti o srednjovjekovnoj drami, o crkvenim prikazanjima, pa je s te strane osvjetlio i neke pojave u hrvatskoj književnosti, on nije studioznije prilazio pitanjima geneze hrvatskih srednjovjekovnih dramskih tekstova. Zbog oskudne građe kojom se služio, dao je i neprikladnu klasifikaciju podijelivši sva naša dotada poznata prikazanja u dvije skupine i to prema jezičnim osobinama (sjevernija, glagoljska i južnija, hvarska skupina). Pritom nije zapazio činjenicu da se kod sačuvanih tekstova većinom radi o lošim prijepisima i preradama ranijih varijanata, pa je teško ustanoviti vrijeme kad je mogao nastati pojedini matični tekst, osim kod prikazanja kasnijega postanja, s konca 16. i početka 17. stoljeća, kojima su poznati i autori i mjesta izvedbe. Ipak, Roić nije u potpunosti prihvaćao dotada ustaljena mišljenja kako su svi ti naši tekstovi nastali na temeljima stranih predložaka pa je tako i za prikazanje muke iz 1556. pretpostavio da je moralo nastati na našem tlu, da nije ni prijevod ni prerada nekoga stranog teksta. Ali i to je kod njega morala ostati samo pretpostavka, iako je već odlomak dramatiziranog plača fra Šimuna Klimantovića, što ga je objavio Kukuljević, dao zaključiti kako se u njemu krije prethodnik toga razvijenoga dramskog teksta, to jest da je hrvatska srednjovjekovna prikazanijska produkcija (što su nešto poslije potvrdili brojni novopronađeni tekstovi) imala svoj vlastiti razvojni put.

Naravno, te malobrojne činjenice ipak nisu omogućavale da se ozbiljnije i sigurnije raspravlja o pitanjima postanka i razvoja hrvatske srednjovjekovne drame, ne samo zbog oskudnoga broja poznatih tekstova nego i zato što u hrvatskoj književnoj znanosti još nisu bili izgrađeni suvremeniji pristupi. Još uvijek je u proučavanju najstarijih hrvatskih tekstova prevladavao glagolizam, pa su se hrvatskoglagojski tekstovi proučavali odvojeno od latiničkih, a crkvena su se prikazanja obrađivala kao zasebna i jedinstvena cjelina bez obzira na vrijeme kad su nastala, bez obzira na osobitosti koje je u njih utkalo pojedino stilsko razdoblje.

³ A. Pavić, *Historija dubrovačke drame*, Zagreb, 1871.; A. Leskien, *Alt-kroatische geistliche Schauspiele*, Leipzig, 1884.

⁴ *Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka*. Priredio M. Valjavec. Stari pisci hrvatski, XX, Zagreb, 1893.

⁵ J. Roić, *Starohrvatska crkvena prikazanja*, »Nastavni vjesnik«, XXIII, Zagreb, 1915.

Odlučan zaokret prema novijim i suvremenijim te svestranijim pristupima hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji i dramu učinio je upravo Franjo Fancev. On je u svojim prvim objavljenim radovima isticao kako hrvatska srednjovjekovna drama i poezija u svom velikom dijelu imaju mnoge zajedničke crte i kako ih je potrebno proučavati usporedno.

Fancev je već u svojim *Prilozima za povijest hrvatske crkvene drame* godine 1925. iznio nekoliko važnih zapažanja, navodeći kako su sva ta djela koja su do nas došla u rukopisima iz različitih razdoblja u velikoj većini samo prijepisi i prerade nekih ranijih izgubljenih ili zametnutih tekstova, katkada su i kontaminacije nekoliko kraćih djela, kao što je na primjer veliko cikličko glagoljsko prikazanje muke iz godine 1556., u koje su utkani dijelovi jedne dramatizacije plača, kao što je onaj koji je na početku 16. stoljeća s nekog ranijeg predloška prepisivao već spomenuti fra Šimun Klimantović.⁶ Već tada je Fancev zaključivao kako bi kolijevka hrvatske drame morala biti u zadarskom kraju, jer nas svi tekstovi anonimnih srednjovjekovnih prikazanja – i oni s južnijih kao i oni sa sjevernijih strana – svojim jezičnim i ostalim osobinama vode k zadarskom području. Međutim, kao što je već rečeno, ovdje se Fancevljevo nastojanje da dađe zaokruženu sliku razvoja hrvatske srednjovjekovne drame sukobilo s oskudno poznatom građom. Stoga je morao na sebe preuzeti još jedan mukotrpan zadatak, tj. proučavati izvorne tekstove u rukopisima te ih na koncu i objavljivati. Taj je posao u većini morao obaviti sam, uz malobrojne priloge drugih. Tome je poslu Franjo Fancev morao posvetiti mnogo truda jer su se rukopisi pojedinih tekstova nalazili na širem geografskom prostoru, u zbornicima raznolikoga sadržaja i pisma.

Fancev, međutim, nije proučavanju najstarije hrvatske drame pristupio onim postupnim redom koji se najlogičnije nametao, to jest nije se najprije dao na otkrivanje i objavljivanje tekstova kako bi zatim mogao dati sintetička zapažanja nego je jednom i drugom stazom krenuo istodobno. Već spomenute godine 1925., kad je objavio svoj kratki povijesni pregled razvoja hrvatske crkvene drame, on je u istom radu po prvi put objavio i tekst latiničkoga šibenskoga prikazanja *Život svete Margarite*.⁷ Iste je godine on otkrio kako su se kod nas i u najranije doba, u 11. i 12. stoljeću, javili zameci prvotnoga stadija crkvene drame – i to u latinskom tekstu liturgijsko-obrednih igara jednoga rukopisa zagrebačke stolne crkve, kojih je izvorne tekstove u istom radu i objavio.⁸

⁶ Tekst je objavio F. Fancev (*Plač blažene dive Martje*, u: *Grada JAZU*, XIII, 1938., str. 193–212).

⁷ F. Fancev, *Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame*, »Nastavni vjesnik«, XXXIII, 1925. Tekst prikazanja na str. 116–124.

⁸ *Liturgijsko-obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi. Prilog istoriji kulture u Posavskoj Hrvatskoj XII. stoljeća*, »Narodna starina«, IV, Zagreb, 1925., str. 1–15. U tom je radu Fancev objavio oba latinska teksta.

Već je tada Fancev poznao brojne rukopise s pjesničkim i dramskim tekstovima, što mu je poslužilo da razvija i utvrđuje svoju misao o rasprostranjenosti i jedinstvenosti hrvatske srednjovjekovne književnosti na cijelom hrvatskom području. Upravo su mu rukopisne pjesmarice crkvenih pjesama dale podlogu za zaključak: »Ali u povijesti naše crkvene poezije nije od interesa samo njezina starina već napose još i to, što se ona, bez obzira gdje je koja pojedina pjesma upravo nastala, neobično brzo širila s jednoga kraja u drugi ne zaustavljajući se na tom svom širenju ni pred granicama dijalekatskih razlika a ni pred pocijepanošću hrvatskoga naroda na dvije različite crkve, jednu s glagoljsko-slovenskim i drugu s latinskim liturgijskim jezikom.«⁹ To je potkrijepio brojnim primjerima, ali je svoju misao proširio i na hrvatsku srednjovjekovnu dramu: »Slična pojava naše stare književnosti jest i crkvena drama. Kao crkvena poezija tako je i crkvena drama bez obzira gdje se i u kojem se obliku najprije pojavila iz svog prvog zavičaja pomalo zahvatala i druga mjesta i krajeve.«¹⁰ U istom je radu svojom znanstvenom intuicijom Franjo Fancev predvidio kako će se slika o rasprostranjenosti dramskih tekstova u budućnosti i bogatiti pa zaključuje: »Od prostranstva na kojem se ona nekoć gojila, znamo danas tek za pojedine oaze, no detaljnijim istraživanjima naše kulturne povijesti bez sumnje će se naći potvrda za njegovanje crkvenih prikazanja još u gdjekojem mjestu, koje nam danas nije poznato.«¹¹ To je daljnjim istraživanjima potvrdio već i on sam, a posebno je to potvrđeno posljednjih pedesetak godina otkrivanjem dotada nepoznatih tekstova bilo na glagoljici bilo na latinici.

Na temelju već objavljenih i njemu poznatih još neobjavljenih dramskih tekstova, njihovim međusobnim uspoređivanjem i povezivanjem glagoljskih s latiničkim tekstovima, Fancev je najprije utvrdio neosnovanost ranijih stajališta (Valjavec, Milčetić, Strohal, Vodnik i Roič) kako su se počeci hrvatske drame pojavili najprije u sjevernijim, glagoljaškim krajevima, pomaknuvši te početke prema jugu, smjestivši ih u zadarski kraj.¹²

Baveći se pitanjem gdje su se sve kod nas gajila crkvena prikazanja, Fancev je morao istraživati mnoge naše rukopise, brojne pjesmarice crkvene poezije i ostale spise u kojima su se nalazili tekstovi ili dokumenti i podaci vrijedni pozornosti. Njegovo otkriće, iste 1925. godine, dvaju već spomenutih latinskih tekstova liturgijske, odnosno obredne drame potaklo je interes i drugih znanstvenika za istraživanja o najranijem tipu dramske aktivnosti na cjelokupnom hrvatskom području.¹³ Za taj tip najranijeg stadija crkvene drame, koja je pisana latinskim odnosno liturgijskim jezikom, nije u njegovo doba bilo potvrda u drugim hrvatskim krajevima, ali već je i taj podatak bio dovoljan da se moglo zaključiti kako naši dodiri s europskom crkvenom dra-

⁹ F. Fancev, *Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame*, op. cit., str. 109.

¹⁰ *Ibid.*, str. 110.

¹¹ *Ibid.*, str. 110–111.

¹² *Ibid.*, str. 111–112.

¹³ *Liturgijsko-obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi*, op. cit.

mom datiraju od njezinih najranijih vremena. Na te Fancevljeve rezultate nastavit će se daljnja istraživanja koja će u novije vrijeme rezultirati novim spoznajama, prije svega činjenicom da je bilo i drugih latinskih tekstova hrvatske liturgijske drame, da se u tu aktivnost, osim zagrebačkoga, uključuje i zadarski kraj te da takvi tekstovi nisu bili poznati samo u latinaškoj nego i u glagoljaškoj sferi.¹⁴

Svakim daljnjim svojim prilogom, bilo da se radi o raspravi ili o objavljivanju nove građe, Fancev je upotpunjavao sliku o postanku i razvoju hrvatske srednjovjekovne poezije i drame. Svaki puta sa sve više novih činjenica i dokaza, on je iznosio svoja gledišta o postanku i o zamecima, o razvoju i o ulozi hrvatske srednjovjekovne poezije i drame u razvoju hrvatske književnosti, zatim o povezanosti i o jedinstvu hrvatske književnosti trojakoga pisma itd. Svoje mišljenje o zadarskom kraju kao kolijevci hrvatske dramske književnosti on je potvrđivao i na osnovi jezika, zaključujući da bi se »prvotno postanje glagoljskih prikazanja [...] moglo stavljeti baš u južnije krajeve hrvatskoga glagoljskog područja, odakle su ona neposredno uticala na crkvenu dramu dalmatinskih skupina Šibenika, Splita i Hvara, a preko Hvara i na dubrovačku skupinu, [...]«¹⁵. Kao vezu između glagoljske i latiničke poezije Fancev će uzimati u obzir i manje pjesme ili dijelove pjesama koje nalazimo u mnogim pjesmaricama jednoga i drugog pisma.

Temeljeći svoja razmatranja na poznavanju relativno skromnog broja dotada pristupačnih tekstova, Fancev je godine 1932. obavio vrlo važan i uspio pokušaj s ciljem da dađe kakvu-takvu zaokruženu sliku postanka i ra-

¹⁴ Tragom Fancevljevih istraživanja pošao je u novije vrijeme Mihovil Demović koji je utvrdio da su spomenute dvije obredne igre (iz rukopisa Metropolitanske knjižnice u Zagrebu pod signaturom MR 165, a pod naslovima *Visitatio sepulchri* i *Tractus stellae*), kao i novopronađena treća na dvolistu pjevačkog priručnika Kaptolskog arhiva u Zagrebu (pod naslovom *Prophetiae Christi*), podrijetlom iz zadarskoga kraja, a ne, kako se ranije mislilo, da su u zagrebačku sredinu došle iz zapadnoeuropskih krajeva preko biskupije u mađarskom gradu Györu. Nato upućuje već i sam naslov prvog rukopisa (*Ordo ecclesiae cathedralis Sanctae Anastasiae*), a kako navodi M. Demović, i »niz ostalih pokazatelja koji vode u Zadar, kao uvrštavanje obreda blagoslova vode po grčkom obredu na vodokršće, dalmatinska ortografija latinskog pisanja, lokaliteti crkava itd.« (Vidi o tome: M. Demović, *Obredna drama u srednjovjekovnim liturgijsko-glazbenim kodeksima u Hrvatskoj*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, knj. 2, Split, 1985., str. 242–292, posebno str. 243 i 289, bilj. 7). Te podatke podrobno komentira i Tihomil Maštrović primijenjujući ih na pitanje razvoja kazališnog života u Zadru (*Hrvatsko kazalište u Zadru*, Zagreb, 1985., str. 9–12). Tako se može govoriti o rasprostranjenosti najranijega tipa srednjovjekovne drame na cijelom hrvatskom području, a M. Demović napominje kako postoji niz drugih rukopisa u kojima se nalaze tekstovi pojedinih dramskih obreda (op. cit., str. 244). Međutim, vrlo je važna i činjenica kako je i u glagoljaškoj sferi morao u ranijoj fazi biti poznat takav tip liturijske igre, što se u novije vrijeme dokazuje obrednim tekstom Isusove muke u *Hrvojevu misalu* iz 1404. i u *Petrinovu zborniku* iz godine 1468. Nato je već 1964. uputio N. Kolumbić (*Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame*, Zadar, 1964., dokt. dis., str. 326, bilj. 40), a to prihvaća i V. Štefanić u svojoj hrestomatiji *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (Zagreb, 1969., str. 123) i N. Batušić u knjizi *Povijest hrvatskoga teatra* (Zagreb, 1978., str. 4). Vidi o tome i moj rad *Razvojni put hrvatske srednjovjekovne drame* (*Po običaju začinjavac*, Split, 1994., posebno na str. 124–127).

¹⁵ F. Fancev, *Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame*, op. cit., str. 113.

zvoja hrvatske srednjovjekovne i uopće crkvene drame upućujući i na njezine razvojne faze. Tako Fancev primjećuje kako su prvom razvojnom stupnju »prethodili odsjeci s kraćim dijaloškim i scenskim pjesmama. A ovaj prvi stupanj je prethodio isto tako odsjeku s cikličkim prikazanjima.«¹⁶ Možda bi mu se ipak moglo prigovoriti što kriterij o razvojnim stupnjevima previše veže uz podjelu skupina prema geografskoj pripadnosti, kako su to radili njegovi prethodnici (A. Pavić, J. Ročić i drugi).

Ali držeći se svoje više puta izražene misli o jedinstvu najranije hrvatske književnosti, Fancev zaključuje kako su hrvatska crkvena prikazanja samo dio onoga pokreta »koji je davno prije svih drugih književnih pokreta bio obuhvatio sve pokrajine i sve dijalekte u njihovu cjelokupnom prostranstvu od Istre preko hrvatskog dalmatinskog primorja i otočja do Budve u jednu jedinstvenu i neprekinutu književnu zajednicu«¹⁷. Doduše, govoreći o jedinstvenosti hrvatske glagoljske, ćirilčke i latiničke književnosti, Fancev često pod pojmom »književnost« obuhvaća sve crkvene tekstove, ali opisujući odnose između pojedinih pjesmarica, on daje dovoljno potvrda da je tu riječ i o pjesničkim, dakle čisto literarnim tvorevinama.

Stajalište da hrvatska srednjovjekovna glagoljska književnost nije ništa odijeljeno od latiničke književnosti isticat će Fancev i u drugim svojim radovima, čime je temelje hrvatske književne medijevistike po prvi put postavio na razumnije tlo.

Svjestan kako je u ranijim istraživanjima prednost u proučavanju hrvatskoga književnog srednjovjekovlja imao hrvatski glagolizam, Fancev je u jednom svome opsežnom radu godine 1934. obradio »latiničke spomenike hrvatske crkvene književnosti XIV i XV vijeka i njihov odnos prema crkvenoslavenskoj književnosti hrvatske glagoljske crkve«¹⁸. Taj Fancevljev rad zapravo je prva bibliografija hrvatske srednjovjekovne latiničke književnosti, pa iako nepotpuna, ona je svojim opsežnim opisima rukopisa upotpunila sliku hrvatskoga srednjovjekovnog književnog fonda. Pri tome je važna i autorova intencija da što uvjerljivije uputi na međusobna prožimanja, na nepobitne dokaze o povezanosti glagoljskih i latiničkih tekstova. Zato je Fancev još jednom istaknuo svoju već ranije iznesenu misao »da je davno prije renesanse i prije reformacije opstojala jedna jedinstvena hrvatska crkvena književnost«, to jest da se djela pisana glagoljicom kao i ona pisana latinicom na našem jeziku već od najranijih vremena prožimlju, a često su i istovjetna. Doduše, njegova upotreba naziva »crkvena« može današnjega čitatelja zbunjivati, ali to se danas lako može zamijeniti nazivom »srednjovjekovna«, koji se u Fancevljevo vrijeme tek sramežljivo uvodio.

¹⁶ F. Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, XI, Zagreb, 1932., str. 144 i dalje. Međutim, ovaj broj *Narodne starine* izašao je tek 1934. godine.

¹⁷ Ibid., str. 143.

¹⁸ F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir*, u: *Djela JAZU*, XXXI, 1934., str. IV–CII.

Kao dokaz te jedinstvenosti mogu poslužiti glagoljičke i latiničke pjesmarice u kojima se često nalaze isti tekstovi pa Fancev zaključuje kako je i hrvatska »latinička crkvena književnost u svojim drevnim počecima s hrvatskom glagoljskom crkvenom književnosti uopće bila jedno«¹⁹.

Jednako je vrijedna, a za razvoj hrvatske srednjovjekovne drame ponajvrednija, Fancevljeva misao, navedena u već spomenutom njegovu radu iz godine 1932., da se osnove hrvatskih crkvenih prikazanja nalaze već u »pobožnoj poeziji bratovština s dijaloškim pjesmama i pučkim devocionima, a ne u tzv. talijanskim *sacre rappresentazioni* 15. stoljeća«²⁰. Mnoge pjesmarice naše pobožne poezije pokazuju da su se i kod nas gajile pučke dijaloške pohvalne pjesme (*laude* i pučka crkvena prikazanja), a upravo na tim dijaloškim pjesmama leže osnove našim prvim dramaturzijama. Što je najzanimljivije, Fancev u svoje doba i nije raspolagao s dovoljnim brojem tekstova pomoću kojih se mogu zapažati sve prijelazne faze jedne specifične transformacije iz žanra u žanr, kako nam to omogućuju mnogi, tek poslije Fanceva otkriveni i objavljeni tekstovi, pa možemo reći da je Fancev do svih tih zaključaka došao više svojom stvaralačkom znanstvenom intuicijom nego raspoloživim i nepobitnim podacima.

Najuočljiviji su primjer takva razvoja pjesme i drame s temama Velikoga tjedna, tzv. *pasionskog ciklusa*, što je Fancev posebno isticao, iako su tek poslije njega otkriveni tekstovi mogli vjerodostojno potvrditi njegove misli. Naime, tek je u novije vrijeme minucioznim analizama uspoređenih tekstova potvrđeno kako je veliko cikličko prikazanje glagoljske *Muke* iz godine 1556. rezultat jedne dugotrajne žanrovske transformacije koja svoje zametke ima u narativnoj pjesmi *Ot muki Hrstovi* s konca 14. stoljeća.²¹ Dođue, takav razvojni put ne pokazuju sve tematske skupine hrvatskih prikazanja, ali anonimne crkvene pučke drame prvoga, srednjovjekovnoga razvojnog stupnja (*Navišćenje*, *Rojenje*, *Tri kralja* zajedno s *pasionskim ciklusom* *muke* i *uskrsnuća*) upućuju prije svega na samostalan razvoj i na autohtoni nastanak. Veze sa sličnim talijanskim tvorevinama mogu se svoditi uglavnom na odnose koji su tipični za čitavu europsku srednjovjekovnu crkvenu dramu – i njemačku i englesku i talijansku itd.²² Na mnoge od tih osobitosti upućivao je već vrlo rano Franjo Fancev, čije su misli često puta bile poticajne istraživačima koji su ga slijedili i koji su svojim znanstvenim

¹⁹ Op. cit., str. CII. Pod nazivom *crkvena književnosti* Fancev misli ponajviše na srednjovjekovna djela, ali mu se, zbog stanja u hrvatskoj znanosti, termin *srednjovjekovni* još nije nametao.

²⁰ F. Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, op. cit., str. 145.

²¹ To je gotovo intuitivno, sa skromnim brojem dotada poznatih tekstova, zapazio Fancev u nekoliko svojih radova, a kasnije je minucioznim analizama to i potvrđeno (vidi N. Kolumbić, *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne passionske poezije i drame*, op. cit.; isti, *Dramske transformacijske strukture*, u knjizi: *Po običaju začinjavac*, op. cit., str. 162–192).

²² V. o tome: N. Kolumbić, *Starohrvatska passionska drama i pitanje stranih izvora*, op. cit., str. 140–151.

rezultatima potvrđivali ono što je on i bez dovoljno činjenica znao naslutiti. Dakle, novim istraživanjima, onima nakon Fanceva, samo se nadopunjavala i nadograđivala njegova slika o razvojnem putu hrvatske srednjovjekovne drame, naravno, obogaćena ne samo novom građom nego i novim aspektima te vrijednim sintezama.²³

Danas, pedeset godina nakon Fancevljeva djelovanja, učinjen je znatan korak naprijed u svim pravcima proučavanja hrvatske srednjovjekovne drame. Pronađeni su i objavljeni mnogi dosada nepoznati tekstovi – od liturgijske igre na latinskom i na hrvatskom jeziku glagoljske sfere do dijaloških i dramskih tekstova gotičkoga razdoblja hrvatske crkvene drame, crkvenih prikazanja i tekstova koji su im prethodili. Novijim istraživanjima još je jače potvrđena Fancevljeva misao kako je zadarski kraj kolijevka hrvatskoga dramskog života i kako se preko tog područja ostvaruje veza najstarijega kazališnog života s južnijim i sjevernijim hrvatskim krajevima.

Kako je već rečeno, zavidan broj novoobjavljenih tekstova u razdoblju nakon Fanceva, bilo onih narativnoga bilo dijaloškog i dramatiziranog tipa, ne mijenja u biti nego samo nadopunjuje sliku razvojnoga puta hrvatske srednjovjekovne drame i teatra kakvu je već Fancev bio zacrtao i utvrdio.

Brojne analize s književnopovijesnoga i teorijskog aspekta koje su obavljene nakon Fanceva, još uvijek dobrim dijelom počivaju na predradnjama što ih je učinio taj marljivi istraživač. Na njegovim proučavanjima počivaju i neke vrijedne sinteze, kao što su one F. S. Perilla i N. Batušića.²⁴

Svi noviji prilozi, koji su i rezultat pojačanog interesa za srednji vijek u cijelom znanstvenom i kulturnom svijetu, ali posebno prilozi u kojima je slika o vrijednosti hrvatskih srednjovjekovnih dramskih tekstova u okviru hrvatske književnosti općenito i hrvatske kulture danas vidno popravljena i upotpunjena, negdje manje negdje više, počivaju na predradnjama koje je u većini obavio Franjo Fancev, pa makar se u nekim stajalištima i neće s njime slagati. Uostalom, rezultatima njegovih istraživanja služili su se i njemu suvremeni povjesničari hrvatske književnosti – Mihovil Kombol i Slavko Ježić. Iako će se Fancevljevo ime rjeđe spominjati, a to je i inače sudbina onih marljivih istraživača koji se bave na prvi pogled samo sitnicama i nevažnim detaljima, njegov se trud pa i njegovo ime dugo neće moći zaobilaziti u relevantnim znanstvenim i stručnim obradama i raspravama.

²³ V. o tome priloge u zborniku *Dani hvarskog kazališta* (knj. 2, *Srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*, Split, 1985.), zatim sinteze N. Batušića (op. cit.) i F. S. Perilla (*Hrvatska crkvena prikazanja*, Split, 1978., kojemu je prethodilo talijansko izdanje, Bari, 1975.).

²⁴ N. Batušić, op. cit.; F. S. Perillo, op. cit.

ZASLUGA FRANJE FANCEVA U ISTRAŽIVANJU HRVATSKE SREDNJOVJEKOVNE DRAME

Sažetak

Nakon niza proučavatelja najstarijih hrvatskih dramskih tekstova u XIX. i početkom XX. stoljeća, Franjo Fancev je dvadesetih godina ovoga stoljeća otvorio nove pristupe tom proučavanju objavivši nekoliko dotad nepoznatih dramskih tekstova kojima se slika hrvatskoga srednjovjekovnoga dramskog fonda ne samo obogatila nego i upotpunila. On je svoja proučavanja uputio u dva smjera: u istraživanje i objavljivanje rukopisa te u objavljivanje rasprava i priloga kojima je nastojao utvrditi razvojni put hrvatske srednjovjekovne drame od liturgijskih igara do srednjovjekovnih prikazanja.

Držeći se redosljeda nastanka pojedinih Fancevjevih radova, autor ističe neke njegove spoznaje i prinose koji su u hrvatskoj znanosti o književnosti zadržali trajnu vrijednost, a mogli bi se svesti na sljedeće:

- a) jedinstvo hrvatske tropismene književnosti;
- b) razvojni stupnjevi srednjovjekovne drame;
- c) iznalaženje i objavljivanje većega broja srednjovjekovnih rukopisa.

Na temelju iznesenoga autor zaključuje da se znanstveni prilozi Franje Fanceva ne mogu zaobići ni kod jedne ozbiljne rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj drami.

FRANJO FANCEV'S CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE CROATIAN MEDIEVAL DRAMA

Summary

Following the research of the oldest Croatian drama undertaken in the 19th and the 20th centuries, new approaches to this study were introduced in the 20s by Franjo Fancev's publication of a number of up to that time unknown dramatic texts. These publications not only enriched but also complemented the picture of the fund of the Croatian medieval dramatic art. Fancev's research went in two directions: the study and the publication of manuscripts and the publication of papers and articles which were aimed at determining the development of the Croatian medieval drama, from liturgical plays to medieval miracle plays.

Following the chronology of Fancev's work, the author emphasizes some of his insights and contributions, which are considered to be of permanent importance for the Croatian literary science. These can be summarized as follows:

- a) Unity of three-script Croatian literature
- b) Stages of development of the medieval drama
- c) Discovery and publication of a substantial number of medieval manuscripts

On the basis of what has been stated, the author comes to the conclusion that Franjo Fancev's scientific contributions are not to be overlooked in any serious discourse about the Croatian medieval drama.

≡ „BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA“ ≡

oo

SVESKA XIX.

oo

DR. FRAN FANCEV:

FERDO RUSAN.

O STOTOJ GODIŠNJICI
NJEGOVA RODJENJA.

PREDAVANJE „BRAĆE HRV. ZMAJA“

— 10. PROSINCA 1910. —

S NJEGOVIM IZABRANIM PJESMAMA.

Štampano troškom Josipa Rusana, ravnatelja pomoć. ureda
kr. zem. vlade.

— ZAGREB 1911. —

TISAK ANTUNA SCHOLZA.

Naslovnica Fancevijeve knjige *Ferdo Rusan (1810–1910). O stotoj godišnjici njegova rođenja* objavljena u *Knjizi Braće Hrvatskoga Zmaja* (sv. XIX., Zagreb, 1911.)

Rad Franje Fanceva na proučavanju hrvatske komedije XVII. stoljeća

U svojoj veoma raznolikoj i razgranatoj znanstvenoj djelatnosti Franjo Fancev je znatne napore uložio u istraživanje hrvatske drame, u prvom redu crkvenih prikazanja, a onda i hrvatske komedije 16. i 17. stoljeća. U ovoj se prilici opredjeljujem za razradu Fancevljeve aktivnosti na proučavanju sedamnaestostoljetnog dramskog komičkog žanra u povijesti hrvatske književnosti. U tu mi se svrhu čini uputnim na prvome mjestu utvrditi stupanj znanja naše znanosti o književnosti o hrvatskoj komediji u doba kad se Fancev daje na ispitivanje toga žanra u nas, zatim ustanoviti koji su sve komediografski tekstovi u tom trenutku bili dostupni znanstvenoj javnosti, odnosno koji su sve komediografski tekstovi toga stoljeća bili objavljeni i što se tada uopće znalo o hrvatskoj komediji 17. stoljeća. Drugi sklop pitanja u ovom izlaganju odnosio bi se na ono što je sam Fancev istražio i uradio, koje je komedije tiskao i kako je obavio posao čitanja i redigiranja. I treće naše pitanje bilo bi: koliko su nalazi i sudovi prof. Fanceva izdržali u protoku vremena od šest do sedam desetljeća, računamo li 1938. kao godinu kada je dao svoj posljednji veći doprinos na tom području?

Polazimo dakle od stanja, ili točnije: od fonda znanja o našim komedijama 17. stoljeća. Najprije, dakako, valja skicirati tok otkrivanja samih tekstova o kojima je riječ. Ostave li se po strani nekolicini šturi zapisi starih dubrovačkih biografa, može se kazati da povijest proučavanja dubrovačke komedije 17. stoljeća započinje od *Historije dubrovačke drame* (1871.)¹ Armina Pavića, iako su njegove spoznaje bile više nego skromne. Pavić je naime mogao konstatirati tek toliko da su u Knjižnici Male braće u Dubrovniku ostala zabilježena četiri naslova, i to triju komedija (*Jerko Škripalo*, *Pijero Muzuvijer*, *Beno Poplesija*) i jedne tragikomedije u prozi (*Vučistrah*). Drugim riječima, Pavić je došao tek do naslova nekih komedija tog vremena, ali tekstova samih nije bilo, odnosno oni još nisu bili pronađeni. Piscu *Historije dubrovačke drame* bio je u ruke dospio tek jedan odlomak *Jerka Škripala*, ali taj je bio nečitljiv.² Prve konture hrvatske komedije 17. stoljeća počinju se zacrtavati tek od vremena kad je Pavle Popović godine 1910. pronašao cjelovit rukopis *Jerka Škripala* koji je uspio pročitati, objaviti i napisati

¹ Armin Pavić, *Historija dubrovačke drame*, JAZU (danas HAZU), Zagreb, 1871.

² Isto, str. 198.

raspravu o njemu.³ Slijedio je potom Petar Karlić s objavljivanjem *Hvarkinje* Martina Benetovića (1915.)⁴ i anonimnih *Ljubovnika* (1921.)⁵. Naredne je godine Milan Rešetar (1922.)⁶ objelodanio one drame kojih je naslove bio zabilježio Pavić u svojoj *Historiji* prije pedesetak godina. Bili su to tekstovi triju komedija: *Jerka Skripala*, *Pijera Muzuvijera* i *Bena Peplesije* te tragi-komedije *Vučistrah*. Prije pojave Fancevljevih izdanja bila je tiskana samo još jedna komedija, i to *Šimun Dundrilo* (1931.)⁷, u čitanju i redakciji Dubrovčanina Vinka Radatovića.

Sumiramo li sva dotadašnja izdanja dubrovačkih sedamnaestostoljetnih komedija, lako ćemo utvrditi da je do 1932., kad Fancev tiska *Džona Funkjelicu*⁸, bilo objavljeno sedam komedija: jednu je priredio Pavle Popović (1910.), dvije Petar Karlić (1916., 1921.), od čega je jedna hvarska, tri Milan Rešetar (1922.) i jednu Vinko Radatović (1931.). Tu dakako valja dodati i Kanavelovićeva *Vučistaha* (1922.) i također njegovo *Sužanjstvo srečno* (1871.)⁹, koji su atribuirani tek u naše dane.

U našoj je znanosti o književnosti općenito poznato da je do pred kraj dvadesetih godina 17. stoljeća dubrovačkom scenom dominirao najprije Ivan Gundulić sa svojim radnim dramama i potom s *Dubravkom*, te Pasko Primović s prijevodom *Euridike*; da nakon njih dvojice u narednim desetljećima dubrovačkom pozornicom vlada Junije Palmotić s petnaestak tragikomedija, pa uza nj brat mu Đžore, iza njih Jaketa Palmotić Dionorić, Ivan Gučetić, Vice Pucić Soltanović, Šiško Gundulić i Antun Gledević; njima se pridružuje i Petar Kanavelović s tragikomedijama u prozi.

Malo se međutim znalo o djelima za komičku scenu u Gradu. Držićeve su stihovane drame zajedno s njegovom lirikom, doduše, doživjele dva izdanja na početku 17. stoljeća (1607., 1630.)¹⁰, ali nikakvih vijesti o njihovom eventualnom prikazivanju nema. Malo se također znalo o vremenu nastan-

³ Pavle Popović, *Dubrovačka komedija »Jerka Skripala«*, u: *Godišnjica Nikole Čupića*, knj. XXIX, Beograd, 1910., str. 317–332.

⁴ Petar Karlić, *Hvarkinja Martina Benetovića*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. VIII, JAZU, Zagreb, 1915.

⁵ Anonim, *Ljubovnici, dubrovačka komedija XVI. vijeka.*, prir. i uvodom popratio dr. Petar Karlić, Dubrovnik, 1921. – Dvije godine prije objavio je P. Kolendrić jedan odlomak iz *Ljubovnika: Fragment jedne dubrovačke komedije iz XVI. vijeka*, »Nastavni vjesnik«, knj. XXVI, Zagreb, 1918.

⁶ Milan Rešetar, *Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja 17. vijeka*, u: *Zbornik SKA za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda*, prvo odelj., knj. VI, Beograd, 1922.

⁷ Vinko Radatović, *Šimun Dundrilo, dubrovačka komedija XVII veka*, u: *Zbornik SKA za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, prvo odelj., knj. XV, Beograd, 1922.

⁸ Franjo Fancev, *Četiri dubrovačke komedije iz kraja 17. stoljeća: 1. Džona Funkjelica*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XI, JAZU, Zagreb, 1932.

⁹ *Sužanjstvo srečno, tragikomedija dubrovačka u tri čina*, za tisak prir. Anton Šimonić, izd. Špiro Artale, Zadar, 1871.

¹⁰ Milan Rešetar, *Uvod u Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski*, knj. VII, drugo izdanje, JAZU, Zagreb, 1930., str. XX–XXIV.

ka i o izvođenju dotada pronađenih komedija. Čak se nije pravo znalo pripadaju li one postanjem 16. ili 17. stoljeću. Pavle Popović je, na primjer, u *Jerku Škripalu* vidio komediju srodnu Nalješkovićevim jednočinkama, Karlić u *Hvarkinji i Ljubovnicima* krasne primjere renesansnih komedija; *Ljubovnike* je čak bio pripisao Mariju Držiću. U tom je vremenu, na temelju jednoga poznog zapisa, u optjecaj bio ušao Petar Kanavelović kao autor dvadesetak dramskih tekstova, pa je počelo prevladavati mišljenje kako je taj Korčulanin autor većine a možda i svih dotada poznatih a anonimnih komedija¹¹.

U takvoj se evo situaciji potkraj dvadesetih godina našega stoljeća našao profesor Fancev kad je svoju znanstveničku pozornost obratio na hrvatsku komediju 17. stoljeća. Prvi opširniji zahvat u tu problematiku čini Fancev 1928. godine svojom raspravom *Dva dubrovačka komediografa iz kraja 18. stoljeća*.¹² Ta njegova rasprava nije toliko važna po onome što naslovom navješćuje koliko po tome što u njoj započinje svoju relativno dugotrajnu borbu protiv tzv. kanavelovićomanije, tj. protiv tada veoma raširenog uvjerenja kako je Kanavelović autor maltene svega što je u Dubrovniku u 17. stoljeću za scenu bilo napisano. Njegova druga važna rasprava o problematici dubrovačke komedije 17. stoljeća jest *Dvije dubrovačke pučanske družine iz kraja 17. stoljeća* (1931.)¹³, gdje pruža kratak historijat istraživanja dubrovačke drame uopće i ujedno ukazuje na više zabluda među kojima najpogubnijom smatra onu o Kanaveloviću kao sveopćem autoru dubrovačkih komedija. Tim svojim radom Fancev utvrđuje da je komedija u Dubrovniku živjela ne tek potkraj 17. stoljeća, kako se činilo na temelju Rešetarova rezoniranja 1922.¹⁴, već zasigurno od sedamdesetih godina toga stoljeća, i, drugo, da su u njezinu izvođenju sudjelovale pučanske družine kojima je on pronašao nazive, pa čak i imena njihovih članova, dakle glumaca-amatera.

Kao filolog po vokaciji, Fancev je prije svega težio za saznanjima o opsegu komediografskih tekstova, o njihovim autorima i o njihovim izvođačima, i to u književnosti koja se moderno proučavala tek nešto više od sedam do osam desetljeća i u kojoj je bilo još podosta neriješenih pitanja i na razini osnovnih realija. U njegovu nastojanju ispriječilo mu se tada duboko ukorijenjeno mišljenje o Kanaveloviću kao veoma plodnom komediografu druge polovice 17. stoljeća. Prirodno je stoga bilo da je Fancev potražio ko-

¹¹ M. Rešetar, dj. n. u bilj. 6, str. III-X; P. Kolendić, *Komedije Petra Kanavelovića*, »Život«, IV, 1922., pretpisak u zbirci studija: P. Kolendić, *Iz starog Dubrovnika*, SKZ, 388, Beograd, 1964.; isti, *Pulčivela u Kanavelovićevim komedijama*, »Novo doba«, VIII, 1925.; V. Radatović, *Petar Kanavelović kao pisac komedija*, u: *Prilozi za knj., istor. i folklor*, IX, 1929.; isti, *Predgovor izdanju Šumna Dundrila*, u: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, I odelj., knj. XXII, Beograd - Sremski Karlovci, 1931.

¹² Franjo Fancev, *Dva dubrovačka komediografa iz kraja 18. stoljeća*, u: *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, VIII, Beograd, 1928.

¹³ Isto.

¹⁴ M. Rešetar, dj. n. u bilj. 6.

rijene ideje o velikoj komediografskoj plodnosti toga učenog Korčulanina i da je potom utvrdio što o bibliografiji Kanavelovićevoj govore ili pišu njegovi obrazovani suvremenici ili oni koji su slijedili neposredno nakon njegove smrti, dakle ljudi koji su iz prve ruke mogli biti obaviješteni o stanju stvari.

U svom traganju Fancev je naišao na trag u bilješci Korčulanina Mate Kapora u jednim dalmatinsko-talijanskim novinama¹⁵; Kapor naime u toj bilješci navodi kako je stanoviti Korčulanin Teodor Španić posudio hvarskom arhidakonu Foretiću (takoder Korčulaninu) dvadeset Kanavelovićevih komedija i kako je Foretić uskoro umro ne vrativši navedene komedije. Na toj je bilješci, konstatira Fancev, svoje sudove o Kanaveloviću zasnovao Šime Ljubić (*Ogledalo poviesti jugoslavjanske*¹⁶); od Ljubića tvrdnju preuzima Janko Jurković za predgovor Kanavelovićevu spjebu *Sveti Ivan, biskup trogirski*¹⁷. I tako se rodila teza koja je onda poput nesumnjive činjenice pošla u pohod našoj književnoj historiografiji.¹⁸ Zahvatila je Branka Vodnika, Milana Rešetara, Petra Kolendića, Vinka Radatovića i druge.

Franjo Fancev zastupa stav – u znanosti jedino moguć – da se nikakav sud ne može izreći, pa stoga ni održati, nije li zasnovan na relevantnim dokazima. Kaporova bilješka potječe s početka 19. stoljeća, a želi svjedočiti o nečemu što je imalo biti prije stotinu godina. Stoga se Fancev uputio za zapisima iz Kanavelovićeve vremena, ili za onima koji su nastali neposredno nakon njegove smrti (od 1719. pa nadalje). Ti se namjerio najprije na Dubrovčanina Brnu Liberala Ricciardija (1680. – 1714.)¹⁹, manje poznatog nabožnog pjesnika, koji je prijateljvao s Kanavelovićem pa mu je u nekoj prilici posvetio jednu neveliku pjesmu. Fancev, dalje, upozorava na kanonika Jakova Selečića²⁰ (umro 1747.), koji je proslavio Kanavelovića velikom posmurnom pjesmom, i na Splićanina Jeronima Kavanjina (1643. – 1714.), koji na nekoliko mjesta u svome glomaznom epu *Bogatstvo i uboštvo* govori o našem pjesniku²¹. Svi navedeni pisci navode usput i Kanavelovićeve pjesnička djela, neki opširnije, neki manje opširno, ali nitko nigdje ne spominje da je Kanavelović ostavio za sobom kakvu komediju. Slično svjedoči i korčulanski liječnik Antun Paulini²² (druga polovica 18. i početak 19. sto-

¹⁵ Franjo Fancev, *Štiri priloge povijesti hrvatske književnosti: 1. Grada za bibliografiju Petra Kanavelovića (1637–1719)*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XI, JAZU, Zagreb, 1932., str. 211 i d.

¹⁶ Šime Ljubić, *Ogledalo književne povisti jugoslavjanske*, knj. I, Rijeka, 1864.

¹⁷ Petar Kanavelović, *Sveti Ivan, biskup trogirski*, prir. i uvod napisao Janko Jurković, Osijek, 1859.

¹⁸ Vidi bilj. 11.

¹⁹ Vidi dj. n. u bilj. 15, str. 212.

²⁰ Isto, str. 213.

²¹ *Poviest vandelska bogatoga a nesrećna Epitluma i ubogoga a čestita Lazara. (Bogatstvo i uboštvo)*, »Velopjesna« Jerolinia Kavanjina, prir. Josip Aranza, *Štari pisci hrvatski*, knj. XXII., JAZU, Zagreb, 1913. – O Kanaveliću i njegovim djelima: u pjev. VIII., strof. 44 i 51, IX., strof. 23, 39, 40 i 45 i XVI., strof. 110.

²² F. Fancev, dj. n. u bilj. 15, str. 215.

ljeća) u čijem se zapisu o povijesti Korčule od 1400. do njegova vremena pored ostaloga nalazi i Kanavelovićeva bibliografija na talijanskom jeziku; i tu se nabrajaju glavna Kanavelovićeva djela, ali nema ni riječi o kakvoj komediografskoj aktivnosti.

Fancev se zagledao i u brojne rukopisne stihovane zbirke u kojima se nalaze i potpisane, i anonimne pjesme. Posebno impresionira zbirka Kanavelovićevih pjesama što ju je 1752. sastavio Dubrovčanin Miho Džono Rastić; njezin je rukopis dospio u Knjižnicu HAZU zajedno s knjižnicom Ivana Ksavera Altesija.²³ Ni tu, u popisima pjesama »koje se nalodu u ovome libru«, nema navoda o komediografskim tekstovima. Sve to zajedno uvjerilo je Fanceva da Kanaveloviću kao eventualnom piscu komedija valja prići s najvećim oprezom, jer suvremenici njegovi o tome ništa ne znaju, pa je stoga teško vjerovati poznim zapisima, pogotovu ako se odjednom na rukopisu molijerovske komedije *Andro Stitikeca* nađe Kanavelovićevo ime.

Tragajući za mnoštvo rukopisa tadašnje Sveučilišne knjižnice, Fancev je između ostalih našao i dvije pjesme koje se neposredno odnose na kazališnu aktivnost u Dubrovniku druge polovice 17. stoljeća²⁴. Riječ je o pjesmama kojima su se dvije pučanske družine javljale ili se predstavljale svojoj publici, ili se od nje opraštale. Na temelju iskaza u tim pjesmama Fancev je utvrdio nazive dviju družina i imena njihovih članova. Naime, potanjim istraživanjem u dubrovačkim arhivima on je identificirao većinu mladih ljudi što se u pjesmama navode kao glumci-amateri, pa je zato za one što su pripadali družini *Plodni* ustanovio da potječu iz tada poznatih dubrovačkih pučanskih obitelji i da su rođeni u razmaku pedesetih godina 17. stoljeća, što onda znači da su se kao glumci-amateri mogli javljati, recimo, sedamdesetih godina toga stoljeća. Za one što su pripadali družini *Lazarina*, također pučanskoj, utvrdio je da su rođeni tokom sedamdesetih godina istoga stoljeća, što onda znači da su za kazališne aktivnosti mogli stasati devedesetih godina 17. stoljeća. Prema broju članova svake od tih dviju družina Fancev je pokušao između tada poznatih komedija utvrditi one koje bi im po broju osoba odgovarale. Na taj bi se način možda dobio i odgovor na pitanje što su te družine izvodile. Nalazi na žalost nisu dali odgovor na to pitanje. Uostalom, i sam se kriterij morao pokazati nepouzdanim, jer je jedan glumac mogao imati i više uloga u istoj predstavi, osobito ako su one bile malene.

Profesor Fancev već je godine 1938., u svom prvom prilogu o dubrovačkoj komediji 17. stoljeća, naznačio koje je sve komediografske sastave imao u rukama, što je istodobno i svjedočanstvo o tome koje je sve komedije tada poznavao.²⁵ U tom radu navode se ove komedije: *Džono Funkjelica*, *Sin vjernik jedne matere*, *Mada*, *Starac Klimoje*, *Lukrecija* i *Šimun Dundurilo*, sve redom netiskane dotada; razumije se, Fancev navodi i dotada tiskane drame

²³ Isto, str. 217–220.

²⁴ F. Fancev, dj. n. u bilj. 13, str. 147 i d.

²⁵ F. Fancev, dj. n. u bilj. 12.

komičkog žanra; tu su *Ljubovnici*, *Jerko Škripalo*, *Pijero Muzuvijer* i *Benó Poplestaj*, zatim tragikomedija *Vučistrah* i *Sužanjstvo srečno*. Sam napominje kako tu izostavlja komedije *Andro Štitikeca* i *Ilija Kuljaš* koje pripadaju molijerovskoj dubrovačkoj komediji 18. stoljeća.

Od toga njegova prvoga rada iz komediografske problematike dubrovačkoga sedamnaestog stoljeća zapravo započinje njegovo sređivanje rukopisa naše starije komedije. Zacijelo je već tada počeo s pripremnim radnjama za tiskanje *Džona Funkjelice*, kojega će prvoga tiskati 1932. godine. Mislio je tada vjerovatno i na *Šimuna Dundurila*, ali ga je u tome pretekao Dubrovčanin Vinko Radatović²⁶, s mnogo manje kompetencije za takve poslove, objavivši tu komediju 1931., s uvjerenjem da pripada Kanavelovićevu peru. Fancev je najvjerojatnije imao namjeru da objavi sve dotada poznate a neobjavljene hrvatske komedije 17. stoljeća. Realizirao je ipak samo ograničen broj: uspio je objelodaniti *Džona Funkjelicu* (1932.)²⁷, zatim *Madu* i *Starca Klimoja* (1938.)²⁸. U prvom je nacrtu bio najavio tiskanje četiriju komediografskih tekstova, pored netom navednih još i onaj pod naslovom *Sin vjerenik jedne matere*. Ovaj posljednji na žalost nije objavio. Zašto to nije uradio i zašto u račun nije bio uzeo i komediju *Lukrecija* (jer ju je poznao, kako sam svjedoči u svome radu iz 1928.) ostaje nepoznato. Ipak, čini se da bi razlog mogao biti u tome što nije imao na raspolaganju dovoljno dobar rukopis, odnosno takav rukopis koji bi mu omogućivao uistinu kritičko izdanje, za kakvim je nesumnjivo težio. U svom izdavačkom i uređivačkom poslu Fancev se, dakako, služio tekstovima što ih je pronašao u rukopisnom obliku u tadašnjoj Sveučilišnoj knjižnici ili u kojoj drugoj ustanovi; to su uostalom bili jedini tada poznati rukopisi. Uz svaku komediju napisao je kraći uvod s najosnovnijim podacima o rukopisu ili rukopisima na temelju kojih je izdanja pripremio. Dao je, potom, opis rukopisa, njegove dimenzije, karakter pisma uz druge opaske koje idu u takvim izdanjima. Tu se, dakako, susreo s veoma složenim pravopisnim pravilima koja su otežavala ispravno čitanje, pogotovu ako je rukopis bio loše tradiran ili je iz bilo kakvih razloga bio oštećen. Iako u nas dotadašnja tekstološka istraživanja još nisu bila na osobitoj razini, ipak se može reći da je Fancev u osnovi uspješno transkribirao rukopise i svojim izdavanjima pružio znanosti i kazalištu upotrebljive dramske tekstove. Za ocjenu njegovih izdavačkih pothvata ostaju, dakako, sama izdanja triju komedija. Književna ih kritika nije posebno pratila, pa tako za ocjenu, čini se, najbolje mogu poslužiti stručnjaci koji su se sami, poslije njega, bavili istim poslom, tj. izdavanjem i pripremanjem istih komedija za tisak. Među takvima je režiser i teatrolog Marko Fotez (1915. – 1976.)²⁹

²⁶ V. Radatović, dj. n. u bilj. 7.

²⁷ F. Fancev, dj. n. u bilj. 8.

²⁸ Franjo Fancev, *Četiri dubrovačke komedije iz kraja 17. stoljeća*. 2. *Madu*. 3. *Starac Klimoje*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XIII, JAZU, Zagreb, 1938.

²⁹ *Komedije XVII. i XVIII. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 20, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1967.

koji u seriji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* tiskao, odnosno priredio dvije od tri od Fanceva priređene komedije: *Madu* i *Starca Klimoja*.

Fotezovo izdanje *Made* i *Starca Klimoja* temelji se na Fancevljevu čitanju, pa je stoga prirodno da Fotezovo čitanje odnosnih komedija može predstavljati svojevrsnu kritiku ili bar korekturu Fancevljevih rješenja. Usporedba Fotezova s Fancevljevim čitanjem pokazuje da se Fotez uglavnom pridržavao Fancevljevih rješenja. Najvažnija razlika između jednoga i drugog postupka jest u tome što Fotez daje tumač manje poznatih riječi i konstrukcija; daje uz to i prijevod latinskih i talijanskih fragmenata u govorima i replikama pojedinih osoba. Nadalje, Fancev primjenjuje akademijske znakove *g*, *l*, *n*, Fotez ih razrješava kao *đž*, *lj*, *nj*, u Fanceva nije provedeno jednačenje suglasnika, a u Foteza jest. Inače se razlike svode na gdjekad posve zanemarivo bilježenje kakva priloga ili drugih riječi zajedno ili odvojeno. Za ilustraciju navodim samo nekoliko primjera: u Fan.: *da nu*, u Fot.: *danu*; u Fan.: *aferinga*, u Fot.: *aferin ga*, u Fan.: *umjet bude*, u Fot.: *umjedbude*; u Fan.: *za mrdiatura*, u Fot.: *za medijatura*; u Fan.: *spenza*, u Fot.: *spendzo*; u Fan.: *impossibilo*, u Fot.: *imposibilo*; u Fan.: *apika se*, u Fot.: *apokaj se*; u Fan.: *vesma*, u Fot.: *vezma* (kutija); u Fan.: *tužice*, u Fot.: *tužine*; u Fan.: *onu šest dinarica*, u Fot.: *ono šest...*; u Fan.: *riječu ti*, u Fot.: *rijet ću ti*, itd. Ima i poneka pisarska ili tiskarska pogreška koja ipak ne sprečava razumijevanje: *bokrun* mj. *bokun*, *lagati* mj. *legati*, *puzdati* mj. *pouzdati*.³⁰ Unatoč tim u stvari sitnim razlikama može se reći da je Fancev u osnovi ispravno transkribirao komedije što ih je pripremio za tisak i da je Fotezu njegova transkripcija bila od kapitalne važnosti.

Da je u Fanceva bilo i dilema i ozbiljnih razmišljanja nad problemima čitanja pojedinih komedija, govori za sebe rukopisni tekst *Lukrecije* što ga je Fancev imao u rukama već 1928., najprije u jednom rukopisu iz Rešetarove čuvene Dubrovačke biblioteke (danas se nalazi u Pragu), i potom u još jednom rukopisu (tu se ona naziva *Trojo*), do kojega je došao za vrijeme svojih znanstvenih putovanja po dalmatinskim gradovima. S Rešetarova je praškog rukopisa prepisao za sebe tekst, a onda je taj svoj prijepis korigirao prema novopronađenom rukopisu koji je imao na raspolaganju u Dubrovniku. Taj je rukopis u međuvremenu nestao, pa tako Fancevljevi ispravci Rešetarova rukopisa ostaju za sada jedinim svjedočanstvom o karakteru toga starog rukopisa³¹, koji je, kako se danas zna, prema nekom nepoznatom predlošku, u toku druge polovice 19. stoljeća, prepisao neumorni dubrovački prepisivač djela starih Dubrovčana – Stijepo Tomašević.

Fancevljevo proučavanje hrvatske komedije 17. stoljeća ostavilo je za sobom nekoliko bitnih pomaka u poznavanju toga segmenta hrvatske književnosti prošlih vremena. Taj je istraživač prvi utvrdio da je komediografska aktivnost u Dubrovniku 17. stoljeća bila živa već u drugoj polovici

³⁰ Primjeri su iz *Made* (*Građa*, XI i *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 20).

³¹ Miroslav Pantić, *Lukrecija ili Trojo, dubrovačka komedija iz XVII veka*, u: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. XIX/2, 1971.

17. stoljeća, a ne tek pred kraj, kako se ranije mislilo. U jednoj od komedija što ju je on objavio (*Džono Funkjelica*) našao je i neposrednu potvrdu o točnom datumu njezina prikazivanja (pokladni utorak 18. veljače 1676.). U borbi protiv tzv. kanavelovićomanije pokazao je relevantnim postupcima da Kanavelović ne može biti autorom brojnih komedija iz druge polovice 17. stoljeća. Rješavajući to pitanje bitno je pridonio uspostavljanju bibliografije književnih produkata toga znamenitog Korčulanina. Boreći se protiv neznanstvenih sudova u našoj znanosti o književnosti, branio je istodobno i dostojanstvo znanstvenog istraživanja: zastupao je gledište – za znanost aksiomatsko – da se u književnopovijesnoj znanosti ne mogu donositi nikakvi sudovi – što dakako vrijedi za svaku povijesnu znanost – ako za to nema odgovarajuće podloge u pisanim dokumentima.

Koliko je zatražio na ovom segmentu naše književne povijesti, najbolje svjedoče reference u narednih istraživača te problematike. Nitko tko se poslije njega bavio proučavanjem dubrovačke komedije 17. stoljeća nije mogao zaobilaziti njegova istraživanja i njegove znanstvene nalaze, pa i onda kad se s kakvim njegovim sudom nije slagao.³²

RAD FRANJE FANCEVA NA PROUČAVANJU HRVATSKE KOMEDIJE XVII. STOLJEĆA

Sažetak

U svojoj veoma razgranatoj znanstvenoj djelatnosti Franjo Fancev je znatne napore uložio u istraživanje hrvatske drame, u prvom redu crkvenih prikazanja, a onda i hrvatske komedije 17. stoljeća.

U nekoliko svojih priloga na temu crkvene drame Fancev je postojanje toga najstarijega hrvatskog scenskog žanra, polazeći od jezičnih obilježja, uspio locirati u zadarski kraj. Nešto je drugačijega karaktera njegova zaokupljenost našom komedijom 17. stoljeća. Na tom je području najvažniji njegov pothvat bio tiskanje triju dubrovačkih komedija toga stoljeća, djela koja su do nas došla u rukopisnom obliku. Riječ je o sljedećim djelima: *Džono Funkjelica* (*Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XI, 1932.), *Mada* i *Starac Klimoje* (*Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XIII, 1938.).

Ovim se prilogom nastoji odgovoriti na pitanje što Franjo Fancev svojim proučavanjem i tiskanjem hrvatske komedije 17. stoljeća unosi u dotadašnji fond znanja o tom segmentu hrvatske dramske književnosti.

³² U poratnom razdoblju (od 1945.) opet se javlja teza o Kanaveloviću kao plodnom komediografu. Vidi: Stjepan Kastropil, *Nacrt za književnu povijest otoka Korčule do sredine prošlog stoljeća*, »Zadarska revija«, XVI, br. 2, 1965.; Pero Portolan, *Uvodna riječ o Petru Kanaveliću*, u: *Zbornik otoka Korčule*, sv. 3, *Radovi o Petru Kanaveliću*, Korčula, 1973.; Jakša Ravlić, *Dramski rad Petra Kanavelića*, isti zbornik; Ambroz Kapor, *Književno stvaralaštvo Petra Kanavelića u korespondenciji između Mate Kapora i Inocenca Čulića*, isti zbornik; Zlata Bojović, *Petar Kanavelović – komediograf*, u zborniku: *Dani hvarškoga kazališta*, knj. IV, Čakavski sabor, Split, 1977.

FRANJO FANCEV'S RESEARCH OF THE CROATIAN 17th CENTURY COMEDY

Summary

Franjo Fancev's diverse scientific activity included substantial research work on the Croatian drama, primarily the mystery plays and the Croatian 17th century comedy.

In a number of his works dealing with mystery plays Fancev was able, on the basis of linguistic features, to locate this oldest Croatian dramatic genre in the Zadar region. Of somewhat different nature is his preoccupation with the Croatian 17th century comedy. Fancev's most important achievement in this area was the printing of three 17th century comedies from Dubrovnik which reached us as manuscripts. These works are: *Džono Funkjelica* (*Material for the History of the Croatian Literature*, chapter XI, 1932), *Mada* and *Starac Klimoje* (*Material for the History of the Croatian Literature*, chapter XIII, 1938).

The purpose of this article is to provide answer to the question about the importance of Franjo Fancev's contribution to this segment of the Croatian dramatic art as manifested in his research work and the printing of the Croatian 17th century comedies.

DOKUMENTI

ZA

NAŠE PODRIJETLO
HRVATSKOGA PREPORODA
(1790—1832)

SKUPIO I UVODOM POPRATIO
DR. FRANJO FANCEV

U ZAGREBU, 1933.
NADBISKUPSKA TISKARA

Zbirka Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskoga preporoda (1790—1832) Franje Fanceva objavljena je godine 1933. u XII. knjizi Građe za povijest književnosti hrvatske.

Franjo Fancev o hrvatskom narodnom preporodu

Negirajući do njegovih znanstvenih istraživanja dosta rašireno gledište hrvatske književne historiografije o neautentičnosti hrvatskoga narodnog preporoda koji je, prema nekim ne baš malobrojnim povjesničarima, navodno bio tek puki import u Hrvatsku, Fancev ukazuje na domaće izvore našega preporoda u XIX. stoljeću i znanstveno utvrđuje njegovu autohtnost, što nimalo ne proturječi s uklopljenošću književnih nastojanja hrvatskih pisaca u poetiku europskoga romantizma. Blizak duhu vremena hrvatski je preporod, prema Fancevu, bio samo izvršitelj pokušaja, težnja i nastojanja ranijih generacija, logična posljedica povijesnog razvoja i produkt autohtonih nastojanja cjelokupnoga hrvatskog naroda. Opravdanost svojih teza nastoji znanstveno dokazati u nekoliko svojih radova, a osobito u raspravama *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda* (1933.)¹ i *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret* (1935.)².

Franjo Fancev uspostavlja vertikalu preporoditeljske kroatističke orijentacije od Pavla Rittera Vitezovića do Josipa Kuševića, Pavla Štoosa, Ivana Derkosa i grofa Janka Draškovića. U članku *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret* (1936.)³ Fancev utvrđuje da u svojoj cjelini hrvatski preporod nije nipošto isto što i ilirski pokret. Unošenje širih, ilirskih, panslavističkih koncepcija u politička pitanja, prema Fancevu, narušilo je sklad i jednodušnost kojima se već od godine 1790. kroćilo u smjeru preporoda hrvatskoga duhovnog života. U raspravi *Ilirstvo u hrvatskom preporodu* (1935./36.)⁴ ukazuje na pogubnost Gajeve odluke da se napusti hrvatsko narodno ime, čime je iznevjerena ideja hrvatskoga preporoda.

¹ Franjo Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790-1832)*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XII, JAZU, Zagreb, 1933., str. VII-XLVI.

² Isti, *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni pokret*, »Hrvatsko kol«^o, XVI, Zagreb, 1935., str. 3-58; Isti, *Les origines autochtones du mouvement illyrien croate*, »Mondé slave«, T. II, Paris, juin 1935.

³ Isti, *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, »Hrvatska revija«, IX, br. 8, Zagreb, 1936., str. 412-427.

⁴ Isti, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*, u: *Ljetopis JAZU*, knj. 49, Zagreb, 1935./1936., str. 130-157.

Zasigurno se postanak i razvitak hrvatskoga preporoda prve polovice 19. st. ne može razumjeti u bogatstvu svoga širokog značenja ukoliko ga se ne uspoređuje sa suvremenim kulturnim, nacionalnim i političkim strujama u zapadnoeuropskim, a posebno srednjoeuropskim zemljama, te također sa sličnim strujanjima u slavenskom svijetu. Hrvatski je kulturni, nacionalni i politički prostor uvijek stajao u aktivnom suodnosu prema svom uljudbenom okolišu, i ta pozicija uistinu nije upitna. Književni povjesničari prije Fanceva u ekskluzivnom naglašavanju stranih poticaja hrvatskom narodnom preporodu otišli su međutim često predaleko, katkada se i ne pitajući bi li mnogim preporoditeljskim idejama poticaje valjalo tražiti i na hrvatskom tlu. Riječ je o prevažnom razdoblju, ne samo u razvitku nacionalne književnosti u doba prihvaćanja standardnoga hrvatskog jezika već i o vremenu stasanja autonomne hrvatske političke misli koja će sve više zadobivati kroa- tocentrična određenja razmjerno stupnju spremnosti na hrvatska politička državotvorna razmišljanja. Inferiornost i pogubnost mentaliteta onih književnopovijesnih prosuditelja po kojima je uvijek strano ispred domaćeg u artikulaciji hrvatske književne povjesnice, značilo je ujedno i nedostatak želje da se u vlastitoj kulturnoj i političkoj povjesnici prepoznaju, ponajprije svi raniji nagovještaji, a potom i sva kasnija jasna očitovanja preporoditeljskih promišljanja. Dr. Franjo Fancev napravio je u tom smislu odlučan zaokret skupivši na jednom mjestu mnoštvo građe, izvore koji dokazuju autohtonost hrvatskoga preporoda, te ih je, uz detaljne komentare u iscrpnom uvodnom tekstu pod naslovom *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)* objavio u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* godine 1933.⁵ On ističe da se osnovna misao hrvatskoga preporoda, koju je moguće iskazati kao nastojanje oko nacionalnoga kulturnog jedinstva temeljem jednoga književnog jezika, može u Hrvata posve jasno pratiti već od 16. st. Proučavajući to razdoblje Fancev je ušao, preciznije nego itko prije njega u povijesti hrvatske književnosti, u dubinu problema i pokazao autohtonost i genezu pokreta, njegovu raširenost, razradio vrijeme pripreme, odredio preteče preporoda i jasno detektirao najvažnije hrvatske preporoditelje i njihove književne i jezične, ali i duhovne i političke habituse. Njegova je zasluga i u tome što su znanstvenoj javnosti učinjeni pristupačnima tekstovi brošura, koje su po imenu bile svima poznate i spominjane ne samo u znanstvenoj literaturi nego i u svim školskim i popularnim prikazima ilirskoga pokreta, a ipak onima koji su ih htjeli detaljnije upoznati, posebno ako su bili izvan Zagreba, nije bilo jednostavno doći do njih (na primjer: Vrhovčev poziv svećenstvu od godine 1913., Gajeva *Kratka osnova*, Kuševićev spis *De municipalibus juribus et statutis*, Derkosov *Genius Patriae*, Draškovićeva *Disertacija*, i mnogi drugi). Tako je već izborom dokumenata o

⁵ Vidi bilješku br. 1.

preporodu, ne zalazeći u detalje, postigao »da Dokumenti sami govore o njemu«⁶.

Fancev je dao nemali doprinos u odnosu na ostale istraživače naše književne prošlosti time što je znanstveno elaborirao distinkciju između hrvatskoga narodnog preporoda i ilirskoga pokreta pri čemu je potonji tek jedan manji i sporedniji dio prvoga. Sustavno i pedantno provedenim znanstvenim istraživanjima dokazao je kako je hrvatski narodni preporod zajedničko djelo nekoliko generacija. Određuju ga općenarodne težnje za ostvarenjem duhovnog i političkog jedinstva hrvatskoga naroda u njegovim narodnim i povijesnim granicama. On je dakle posve demaskirao tezu, do njegovih istraživanja u velikoj mjeri prihvaćenu, da je ilirski pokret, ta važna sastavnica hrvatskoga narodnog preporoda, donesen izvana, te dokazao da je on logičan nastavak hrvatskoga kulturno-političkog zbivanja. Takvo tumačenje značilo je ujedno i prekretnicu u hrvatskoj kulturnoj i književnoj historiografiji.⁷

Znanstveni diskurs Franje Fanceva nedvojbeno pokazuje da se »pored uspostave integriteta hrvatskoga kraljevstva u njegovim historičkim granicama kao postojana težnja nekih pokoljenja hrvatskoga naroda isticalo duhovno ujedinjenje u jednoj književnosti s jednim književnim jezikom (unio dialectorum) i za sve strane jednoličnim pravopisom (uniformatas orthographiae)«⁸. Fancev dalje ističe da onda kada od glavnoga, bitnoga, općenitoga budu odvojene sporednosti, pojedinosti, časovite zablude, nepromišljenosti i fraze, tada će prije svega taj naš hrvatski preporod – a ne tek neki »ilirski pokret« – biti mrio i drag bez razlike svima nama, jer samo njegova nepristrana povijest moći će nas uvjeriti da su u njemu uistinu oživotvoreni snovi i ideali, želje i zahtjevi – ne ovoga ili onog pojedinca, ne mladog pokoljenja 30-ih godina 19. stoljeća, a najmanje bilo kakve sanjarije importirane u našu sredinu onim upravo neznatnim brojem đaka s vanjskih sveučilišta – već nekih pokoljenja cjelokupnoga hrvatskog kolektiva. Ovakva povijest uvjerit će, smatra Fancev, da je Hrvat, često i mnogo griješeći u prošlosti, kad se volio dizati pod oblake umjesto da prije svega vodi računa o svojim najprečim potrebama, i u prošlosti u pravo vrijeme i u pravi čas spoznao i potrebu prave zbilje te i u takvim prilikama bio sposoban iz vlastite pobude i vlastitim snagama odlučno i razborito rješavati zadatke i najtežih situacija svoga narodnoga samoodržanja. U održavanju i jačanju

⁶ Usp. Tomo Matić, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)*. Skupio i uводом popratio Dr. Franjo Fancev. Zagreb, 1933. (*Grada za povijest književnosti hrvatske. knjiga XII*. Izd. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), p. o. iz časopisa *Slavia. Časopis pro slovansku filologiju*, [Prag], s. a., str. 616–619. (Sign. u NSK u Zagrebu: 1969.148.)

⁷ Usp. Vjekoslav Štefanić, *Preporoditelj hrvatske književne historiografije. Uz šezdesetu godišnjicu života učenjaka dra Franje Fanceva, koji je dokazao genetičko i duhovno jedinstvo hrvatske književnosti*, »Spremnost«, I, br. 30, Zagreb, 20. rujna 1942., str. 10.

⁸ Usp. F. Fancev, *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, nav. dj., str. 417.

hrvatske narodne svijesti, ističe Fancev, jaki i odlučni čimbenici bili su hrvatska književnost, hrvatska znanost, hrvatsko školstvo, ili ukratko: hrvatska prosvjeta uopće.⁹

Kao prvog preporoditelja Fancev izdvaja književnika, povjesničara i političara Pavla Rittera Vitezovića. Njegova djela, osobito *Croatia rediviva*, sadrže preporodni program, u cjelini i u pojedinostima. Vitezovićev rad ima svoje nastavljачe i u 18. st. Politički problemi što su postajali sve to težim s Mađarima oko godine 1790. i nekoliko desetljeća poslije ojačali volju svih narodnosno osviještenih hrvatskih ljudi da što više zaštite vjekovitu hrvatsku narodnu individualnost od opasnosti što su prijetile zatiranjem narodnoga bića i gubitkom svakog narodnog identiteta. U razdoblju od 1790. do 1832. brojna djela i raznovrsne narodne manifestacije bile su zajednički odraz tih nastojanja.

Godina 1832. čini završnu točku u ideološkoj izgradnji, jer je programima Ivana Derkosa u djelu *Genius patriae*¹⁰ i grofa Janka Draškovića u *Disertaciji*¹¹ hrvatski narodni preporod idejno bio okončan. Mladi Ivan Derkos dao je, ističe Fancev, »precizno izrađen i obilato dokumentiran književni program« i »matematički točno izračunao, da za Hrvate raznih govora može za književni jezik doći u obzir samo štokavski govor« i tek će onda, kad se »svi Hrvati ujedine u književnom jeziku štokavskoga dijalekta, osigurati egzistenciju književnicina, prođu književnim djelima, a pristupačnu lektiru čitaocima«. Politički program hrvatskoga narodnog preporoda dobio je završni oblik Draškovićevom *Disertacijom* u kojoj je zahtjev za cjelokupnošću svih hrvatskih zemalja i ujedinjenjem hrvatskoga naroda na narodnom i povijesnom hrvatskom području između Jadranskog mora, Mure, Drave i Dunava. Ljudevit je Gaj svojim ilirizmom skrenuo drugim putem. Fancev je u raspravi *Ilirstvo u hrvatskom preporodu* pokazao kako je stoljećima ilirsko ime bilo zapravo sinonim za hrvatsko. Gaj je međutim unio semantičku distinkciju u interpretaciji dvaju pojmova: ime »ilirsko« je po njemu narodno u jugoslavenskom, odnosno južnoslavenskom smislu, a ime »hrvatsko« tek je pokrajinsko u plemenskom značenju. Napuštanjem hrvatskoga imena Gaj se oglušio na programe hrvatskih preporoditelja. Stoga Fancev daje Gaju kudikamo sporedniju ulogu u odnosu na neke druge književne povjesničare, smatrajući ga tek spretnim organizatorom, a ne isključivo vođom i ideologom. Fancevljeve kroatocentrične ideje u interpretaciji hrvatskoga narodnog preporoda izazivale su brojna oponiranja protivnika, ponajčešće zagovaratelja panslavenskih ideologija, no Fancev je svoja stajališta u žustrim

⁹ Isto, str. 412–427.

¹⁰ Ivan Derkos, *Genius patriae super dormientibus suis filiis, seu folium patrioticum, pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae in excitandum excolendae linguae patriae studium*, Zagreb, 1832.

¹¹ Janko Drašković, *Disertacija iliti razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim i budućim zakonotvorcem kraljevinah naših – za buduću dietu ungarsku ođaslanem, držan po jednom starom domorodcu kraljevinah ovih*, Karlovac, 1832.

polemikama čvrsto branio dokazavši ispravnost svojih tvrdnji.¹² Pišući godine 1943. u nekrologu Franji Fancevu o značajkama njegova znanstvenog opusa, Antun Barac je njegova nastojanja da se promijene tvrdnje po kojima smo u najvažnijim razdobljima naše prošlosti samo nasljedovali strano ocijenio riječima: »Htio je utvrditi, da smo bili stvaraoci, a ne duhovno roblje.«¹³

Uz ostala brojna pitanja političke povijesti, Franjo Fancev je, kao književni povjesničar i filolog, smatrao da je pitanje sudbine hrvatskoga jezika, pa tako, dakako, i hrvatske književnosti, istodobno i ključalni problem naše političke prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, te da se o hrvatskom jeziku može i mora govoriti i na način koji čvrsto korespondira s političkom povijesti, bez obzira kako mu pristupali: filološki, književnopovijesno, kulturološki, ili pak sociolingvistički. Razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda, upravo u različitosti odnosa prema hrvatskomu jezičnom standardu, paradigmatično je za artikuliranje temeljnih tijekova hrvatske političke povijesti, te, da bi se iščitala sva njegova slojevitost, valja mu pristupiti bez ideološkog prtljaga što su ga donedavno, razmatrajući to neobično važno doba svekolike hrvatske povjesnice, ponajčešće nosili brojni filolozi i književni povjesničari, odstupajući tako od Fancevjevih stručno utemeljenih polazišta, te su i mnoge njihove prosudbe bile daleko od znanosti, dakle – i od istine.

Franjo Fancev je na temelju izvora, autentičnih tekstova hrvatskih pisaca – onih koji su autori književno-programatskih tekstova – razlikovao dvije okomice hrvatske političke povijesti, koje se posve jasno mogu detektirati i kroz povijest hrvatskoga jezika. Prva vertikala jasnog je kroatističkog određenja: započinje Pavlom Ritterom Vitezovićem i u doba preporoda svoje predstavnike ima u Ivanu Derkosu, Pavlu Štoosu i grofu Janku Draškoviću. Drugu vertikalu, kojoj je kroatizam tek sastavnica – dio širih, nadnacionalnih književnih, jezičnih, kulturnih i političkih interesa – utemeljuje Juraj Križanić, a u preporodnom dobu svoga najglasnijeg zagovornika nalazi u Ljudevitu Gaju. Obje su vertikale legitimno hrvatske i svaka nosi neka važna određenja hrvatskoga političkog bića koja su odredila nacionalnu sudbinu u prošlosti.

Prva vertikala je svehrvatska i određuje se u afirmiranju narodnoga imena, jezika i kulture; druga je sveslavenska, ili pak južnoslavenska, i Hrvate smatra tek dijelom široko shvaćenoga političkog i kulturnog korpusa u kojemu je unifikacija nadređena svakom hrvatskom narodnom partikularizmu, svakoj narodnoj samosvijesti, a osobito pak prirodnoj želji za nezavisnošću i, kao njezinom posljedicom, – želji za državnom suverennošću. Znanstvena istraživanja koja su slijedila nakon Fanceva te tijekom političkih događaja koji je doveo do stvaranja hrvatske države pokazali su opravdanost i čvrstu utemeljenost znanstvenih postavki dr. Franje Fanceva.

¹² Usp. Josip Bratulić, *Franjo Fancev*, u knjizi: Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, *Izabrana djela*, PSEK, knj. 121/A, NZ MH, Zagreb, 1983., str. 166–168.

¹³ Antun Barac, *Dr. Franjo Fancev*, »Hrvatska revija«, XVI, br. 6, Zagreb, 1943., str. 325–326.

Kada govori o ilirizmu, Fancev ističe, slično kao i donedavno nepravedno prešućivan hrvatski književni povjesnik Slavko Ježić, da je ilirizam samo jedna epizoda hrvatskoga narodnog preporoda, točnije to je razdoblje od 1836. do 1842., i nipošto se ne može poistovjećivati s cjelokupnim razdobljem hrvatskoga narodnog preporoda.¹⁴ Gledajući u cijelosti, naš je narodni preporod i prije tzv. »ilirizma«, a posebno nakon njega, imao više ili manje jasno izražena kroatocentrična određenja; stoga se njegovo svođenje samo na »ilirizam« može smatrati krivotvorinom. Dakako da su konzistentna, znanstveno utemeljena polazišta i prosudbe dr. Franje Fanceva, kojima utvrđuje hrvatski karakter preporoda, izazvala burna negodovanja onih koji su Hrvatima odricali nacionalnu posebnost nastojeći zagovorom nadnacionalnih ideja u hrvatskoj povjesnici dovesti do zatiranja svake hrvatske političke i državne samostalnosti.¹⁵ Naravno, potom su slijedile brojne polemike i raspre, počesto snažno politički obojene, koje je nerijetko pratilo Fancevljevo tvrdo inzistiranje na znanstvenoj istini.¹⁶

Ideološki su razlozi, a nipošto strukovni, prevagnuli u činjenici da se donedavno u književnopovijesnim pregledima i školskim udžbenicima podučavalo o istovjetnosti termina »hrvatski narodni preporod« i »ilirizam«, no za takva terminološka, književnoperiodizacijska određenja ipak bi valjalo reći da su ponajprije semantičke interpretacije pogrešnog ideološkog predznaka.

Jednom od glavnih zagovaratelja takve unifikacije dvaju bitno različitih pojmova, napose doba dok je pisao u jugoslavenskom političkom ozračju, bio je književni povjesničar Antun Barac. To što mu se »ilirizam« čini boljom oznacnicom znego »hrvatski narodni preporod« nije ni čudo ukoliko znamo da je upravo Barac autor knjige *Jugoslavenska književnost* (1954.) u kojoj je hrvatska književnost tek djelić neke nepostojeće južnoslavenske unitarne književnosti.¹⁷ Stoga su Barcu i njemu bliskim književnim povjesničarima Fancevljeva znanstvena postignuća bila neprimjerena, jer nisu svjedočila u korist onoj »sveslavenskoj« liniji na kojoj su djelovali ilirci oko Gaja te nešto kasnije Tomo Maretić i ona četa tzv. »hrvatskih vukovaca«, u kojoj su i sebe rado vidjeli. Uostalom, upravo Antun Barac identificira ilirski pokret s hrvatskim narodnim preporodom, nazivajući književnost toga razdoblja *književnošću ilirizma* te istim nazivom naslovljava svoju književnopovijesnu monografiju, dosljedno zastupajući stajalište o istovjetnosti poj-

¹⁴ Usp. Vladimir Horvat, *Problem prvog razdoblja u periodizaciji Hrvatskoga narodnog preporoda prema djelima Slavka Ježića*, u: *Zbornik o Slavku Ježiću*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 2, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997., str. 31–38.

¹⁵ Usp. npr. Ivan Nevistić, *Jedan čudan i jalov pokušaj. Falsifikovanje »ilirske« ideologije pod pokroviteljstvom JAZU u Zagrebu. F. Fancev: Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)*. »Grada«, XII, »Pravda«, br. 10.417, 10.425 i 10.426, Beograd, 1933.

¹⁶ Vidi: A., *Jugomasonski manevri na Sveučilištu u Zagrebu. Simptomatičan napadaj na gg dra F. Fanceva*, *Stj. Ivšića i M. Gavazzija*, »Hrvatska straža«, XI, br. 237, 1939., str. 3; A., *Neukusni napadaj na dr. F. Fanceva*, »Virje – Đurđevac«, I, br. 11, Virje – Đurđevac, 1939., str. 2.

¹⁷ Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, treće izdanje, Zagreb, 1963.

mova »ilirizam« i »preporod«, negirajući tako i Šurminova i Fancevljeva i Ježićeva određenja o »ilirizmu« kao o jednoj preporodnoj epizodi.¹⁸

Fancev je u dokumentima hrvatskoga narodnog preporoda prepoznao dokumente što su nudili kvalitetna rješenja hrvatskoga jezičnog, književnog i kulturnog zajedništva, što su zagovorom i izborom najrasprostranjenijeg narječja, štokavskog, stvarali pretpostavke preporodnih postignuća, i time pokazivali njihova nedvojbeno hrvatska obilježja. Fancevljev izbor književne građe razložno je i nadasve znanstveno interpretiran; dokazuje kako postoje dokumenti temeljem kojih se mora utvrditi činjenica da je hrvatski narod, ne samo tridesetih i četrdesetih godina devetnaestoga stoljeća već stoljećima prije, nastojao izgraditi vlastiti književni jezik ili vlastiti tip književnoga jezika temeljem najrasprostranjenijeg govora i radi afirmacije vlastite narodnosti. Zahvaljujući takvim obrazloženjima, dr. Franji Fancevu pripada zasluga što je, objavljujući jasne znanstvene argumente, dokazao da je hrvatska književnost genetički i organski jedinstvena cjelina – bez obzira gdje je nastala, u kojem hrvatskom kraju, na kojem narječju ili pismu – te da je hrvatski narodni preporod logična posljedica duge i predane rodoljubne književne i znanstvene djelatnosti.

Vrijednost znanstvenog doprinosa što ga je poznavanju hrvatskoga narodnog preporoda dao književni povjesničar Franjo Fancev, objavljenom u nekoliko vrijednih znanstvenih radova tridesetih godina dvadesetog stoljeća, unatoč silnim osporavanjima za njegova života i u obje južnoslavenske državne zajednice, napokon je potvrdilo vrijeme, najbolji sudac rezultata znanstvenoga rada. Da je tomu tako govori činjenica da Fanceva danas s pravom smatramo jednim od stubova hrvatske književne historiografije.

FRANJO FANCEV O HRVATSKOM NARODNOM PREPORODU

Sažetak

Negirajući dosta rašireno gledište hrvatske povijesti književnosti o neautentičnosti hrvatskoga narodnog preporoda, koji je prema nekim povjesničarima navodno bio tek puki import u Hrvatsku, Fancev ukazuje na njegovo domaće podrijetlo i njegovu nedvojbenu autohtonost, što nimalo ne proturječi tvrdnjama o uklopljenosti hrvatskih pisaca u poetiku europskoga romantizma. Blizak duhu vremena, hrvatski je preporod, prema Fancevu, bio samo izvršitelj težnja, pokušaja i nastojanja ranijih naraštaja, logična posljedica povijesnoga razvoja i proizvod nastojanja cjelokupnoga hrvatskog naroda. Opravdanost svojih postavaka nastoji dokazati u raspravama *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda* (1933.) i *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni pakret* (1935.).

¹⁸ Isti, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.

Fancev uspostavlja ekomicu preporoditeljske književne orijentacije koja ide od Pavla Vitezovića do Josipa Kuševića, Pavla Štoosa, Ivana Derkosa i grofa Janka Draškovića. U članku *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret* (1936.) Fancev utvrđuje da hrvatski preporod u svojoj cjelini nije nipošto isto što i ilirski pokret. Unošenje širih, ilirskih, panslavističkih koncepcija u politička pitanja, prema Fancevu, narušilo je sklad i jednodušnost kojima se već od godine 1790. kročilo u smjeru preporoda hrvatskoga duhovnog života. U raspravi *Ilirstvo u hrvatskom preporodu* (1935./1936.) ukazuje na pogubnost Gajeve odluke da se napusti hrvatsko narodno ime, čime je iznevjerena ideja hrvatskoga preporoda.

Vrijednost Fancevljeva znanstvenoga doprinosa poznavanju hrvatskoga narodnog preporoda, unatoč silnim osporavanjima za njegova života i u proteklom razdoblju, potvrdilo je vrijeme, najbolji sudac uspješnosti znanstvenoga rada. Da je tomu tako govori činjenica da Fanceva danas s pravom smatramo jednim od stubova hrvatske povijesti književnosti.

FRANJO FANCEV ON THE CROATIAN NATIONAL MOVEMENT

Summary

Disputing the commonly held opinion in the Croatian literary history about the inauthenticity of the Croatian National Movement, which according to some historians was a mere import into Croatia, Fancev emphasized its domestic origin and its indisputable authenticity. His view is completely in keeping with the statements about the Croatian authors being integrated in the poetics of the European Romanticism. According to Fancev, the Croatian National Movement, being close to the spirit of the times, was just an expression of the striving, attempts and efforts of the previous generations, the logical consequence of the historical development and the result of the aspirations of the entire Croatian population. The evidence in favour of his assumptions is to be found in his papers: *The Documents Verifying Our Origin of the Croatian National Movement* (1933) and *The Croatian Illyrian Movement Is an Indigenous Croatian Movement* (1935).

Fancev establishes the vertical line of the revivalist literary orientation, which leads from Pavao Vitezović to Josip Kušević, Pavao Štoos, Ivan Dekos and the count Janko Drašković. In his article *The Croatian National Movement as a Nation-Wide Movement* (1936) Fancev establishes that in its entirety the Croatian National Movement cannot be equated with the Illyrian Movement. According to Fancev, the introduction of wider, Illyrian, Pan-Slavic concepts into political issues has disturbed the harmony and unanimity, which already since 1790 have been paving the way in the direction of the revival of the Croatian spiritual life. In his paper *Illyrism in the Croatian National Movement* (1935/1936) Fancev points to the harmfulness of Gaj's decision to abandon the Croatian national name, which represents the betrayal of the ideas of the National Movement.

Despite numerous challenges during his lifetime and the past period, time proved the importance of Fancev's scientific contribution to the knowledge about the Croatian National Movement, it being the best judge of the successfulness of a scientific work. This is accounted for by the fact that Fancev is today rightly considered one of the pillars of the Croatian literary history.

»Hrvatski narodni preporod« ili »ilirski pokret«?

*Franjo Fancev o početku, »podrijetlu« i značaju
hrvatskoga narodnog preporoda*

U naslovu zbirke izvora koju je profesor starije hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu Franjo Fancev 1933. godine objelodanio pod naslovom *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)* i u posveti knjige *Stotoj obljetnici prevažne godine 1832.* otisnutoj iza naslovne stranice, sadržane su dvije teze. Prva teza govori da je preporod imao hrvatsko izvorište (»naše podrijetlo«) i da je on fenomen hrvatske povijesti. Druga se tiče periodizacije hrvatskoga preporodnog pokreta, a povezana je s prvom i ovisna je o Fancevljevoj ocjeni značaja preporoda. Prema njoj je hrvatski narodni preporod započeo 1832. godine.¹ Te je teze Fancev sljedećih godina razrađivao u više priloga, često polemičke naravi.

Stotinu pedeseta obljetnica početka hrvatskoga preporodnog pokreta pala je u vrijeme najžešćeg pritiska tzv. šestojanuarske diktature koja je srbijsku hegemoniju u jugoslavenskoj državi i njezinu velikosrpsku ideologiju oblačila u ruho »idealnog« unitarnog jugoslovenstva, pri čemu je režim sebe legitimirao i južnoslavenskom »ilirskom« idejom hrvatskog preporodnoga pokreta. Fancev je svojim tezama reagirao na čitavu atmosferu vremena u kojem je bio potiskivan hrvatski nacionalni identitet i na već od ranije postojeće ocjene u historiografiji i u književnoj povijesti koje su hrvatsku i južnoslavensku sastavnicu smatrale podjednako važnom, te na teze koje su dapače, u skladu s ideologijom režima, »ilirsku« ideju hrvatskog preporodnog pokreta stavljale u slijed razvoja jugoslavenske ideje od doseljenja do nastanka jugoslavenske države. Fancev je uložio veliki napor kako bi dokazao da hrvatski preporodni pokret ima hrvatsko korijenje i da je proizvod hrvatske sredine. To je posljedovalo istraživanjem i izdanjima građe o hrvatskom 18. stoljeću i prvim desetljećima 19. stoljeća koja su zadržala svoju vrijednost do danas. Njegovi zaključci, pak, zasnovani na tradicionalnoj metodi, zahtijevaju nadopune u skladu s novijim metodama koje omogućuju slojevitije promatranjem povijesne stvarnosti. Svakako, na slučaju Franje Fanceva još se jednom pokazuje kako suvremenost određuje koja će pitanja

¹ Franjo Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 12, Zagreb, 1933.

istraživači postavljati prošlosti i da istraživači odgovore na njih nalaze u sklopu vlastite metodološke paradigme.

I. FRANJO FANCEV I SPOROVI O ZNAČAJU HRVATSKOGA PREPORODNOG POKRETA

1. O početku preporoda

Do vremena oko stote obljetnice nije se izričito postavljalo pitanje kada je hrvatski preporodni pokret počeo. U prvim znanstvenim radovima o preporodnom pokretu njegov početak stavljan je u godinu 1835., kada su počele izlaziti Gajeve *Novine horvatske* i *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, pri čemu su se autori oslanjali na svjedočenja sudionika preporoda koji su – poput npr. Ljudevita Vukotinovića – početak izlaženja preporodnih glasila osjećali kao početak intenzivnog preporodnog rada.² U tom je činu početak intenzivnog javnog djelovanja preporodne generacije povezan s početkom izlaženja jednog političkog glasila i jednog književnog lista. Zbog toga je tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti pedesetu obljetnicu početka preporoda obilježila 1885. godine objelodanivši tim povodom i zasebni svezak svog *Rada*.³

Međutim je nakon toga u historiografiji i književnoj povijesti početak preporoda pomaknut na godinu 1836., što je bilo povezano s ocjenom o značaju hrvatskoga preporoda. Na početku 20. st. tako su pisali profesori s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Đuro Šurmin s katedre za književnost i Ferdo Šišić sa katedre za povijest, obojica pristaše Hrvatsko-srpske koalicije i jedno vrijeme njezini zastupnici u Saboru. Đuro Šurmin je npr. u svojoj dvosveščanoj knjizi *Hrvatski preporod*, tiskanoj 1903./4., označio kao prijelomnu 1836. godinu zbog toga što je tada u preporodu – po njegovim riječima – »za volju sloge [...] preotelo mah nad imenom hrvatskim ime ilirsko«⁴. I Šišić je u trećem svesku svoje *Hrvatske povijesti* tiskane 1913. godine početak razdoblja koje je nazvao »vršak ilirizma« stavio u 1836. godinu. Šišić je, doduše, uostalom jednako kao i Šurmin, preporod vidio kao jednu od bitnih pojava u hrvatskoj povijesti, kao vrijeme u kojem je »udahnut život današnjega nacionalnoga i političkoga hrvatstva«, ali je podjednako važnom smatrao i preporodnu južnoslavensku ideju. Zbog toga je prijelomnu važnost u preporodnim kretanjima pridavao uvođenju ilirskoga imena u Gajeve *Novine* i *Danicu*, te uvođenju štokavštine u ta glasila 1836. godine, čime su – kako je pisao – bile uklonjene i posljednje ograde koje su »dijelile

² Ljudevit Vukotinović, *Uspomena na godine 1833–1835.*, u knjizi: Miroslav Šicel, *Riznica ilirska*, str. 93–99.

³ *Rad IAZU*, 80, Zagreb, 1885.

⁴ Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod I. Od godine 1790. do 1836.*, Zagreb, 1903., str. 221–222.

Hrvata od Hrvata, a onda Hrvata od Srbina« i u čemu se manifestirala ideja »narodnog jedinstva od Soče do Carigrada«.⁵ U skladu s tim ocjenama su »hrvatski narodni preporod« i »ilirski pokret« sinonimi.

Nakon stvaranja jugoslavenske države godine 1918. pojedini hrvatski znanstvenici stavljali su se svojim nastupima u službu unitarističkog i centralističkog sustava, ili su bar s njegovom ideologijom pravili kompromise. Najzrazitiji je u tome primjer povjesničara Viktora Novaka, tada profesora beogradske univerze, koji je npr. u svojoj *Antologiji jugoslovenske misli i narodnog jedinstva*, tiskanoj 1930., neposredno nakon uvođenja šestosiječanjske diktature, ideje hrvatskog »ilirskog« preporodnog pokreta stavio u sklop povijesnog razvoja jugoslavenske ideje na čitavom južnoslavenskom prostoru od 14. st. do njezina konačnog ostvarenja, do čega je, prema Novaku, došlo 1929. godine kada je dekretom kralja Aleksandra dotadašnja Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju. Na tom putu osobito je značenje pridavao godini 1836. kada je Hrvate »Gajeva jezična reforma zauvek spojila sa jednokrvnom braćom Srbima«.⁶

»Historičko-filologički« razred JAZU je doduše 1932. prihvatio da se – kako Fañcev u uvodu svojih *Dokumenata* citira njegov zaključak – »o stogodišnjici hrvatskoga preporoda« izda djelo koje će sadržavati »različne publikacije od god. 1790 do 1832, koje su preporodu utirale putove«⁷, stavljajući tako razdjelnicu na godinu 1832., ali je Akademija ipak stotu obljetnicu početka preporoda obilježila 1936. održavši te godine »Strossmayerov dan nauke i umjetnosti«. Šišić, tada već najveći autoritet u hrvatskoj historiografiji, tom je prigodom u svom izlaganju, tiskanom zatim u *Ljetopisu JAZU*, ponovno ocijenio da je preporod »jedna od najvažnijih i najvidnijih epizoda u čitavoj hrvatskoj historiji«. Ponovno je isticao i dvojno značenje godine 1836., ali je ovaj puta – premda daleko od unitarizma Viktora Novaka – hrvatski preporod naglašenije (što se pokazivalo i u drugim njegovim radovima nastalim nakon 1918.) stavljao u slijed povijesnih kretanja koja su, kako je napisao, »svršila najposlije našim narodnim oslobođenjem i ujedinjenjem (29. listopada i 1. prosinca 1918.)«. Tvrdio je da je Gaj 1836. uvođenjem ilirskog imena i štokavštine u svoja glasila »položio osnov modernoj hrvatskoj literaturi i kulturi, i ujedinio [...] postepeno sve Hrvate približivši ih u isti mah k Srbima, što je onda, daljim razvitkom narodne svijesti, omogućilo izvedenje, realizaciju, našega narodnog jedinstva«, zbog čega, nastavio je, treba »i Ljudevita Gaja ubrojiti među osnivače današnje naše Kraljevine Jugoslavije«.⁸

⁵ Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest III.*, Zagreb, 1913., str. 194–196.

⁶ Viktor Novak, *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva (1390–1930)*, Beograd, 1930., str. XX.

⁷ Fañcev, *Dokumenti*, str. [VII].

⁸ Ferdo Šišić, *O stogodišnjici ilirskoga pokreta*, u: *Ljetopis JAZU za godinu 1935/36*, Zagreb, 1936., str. 106 i 117.

Suprotstavljajući se takvim shvaćanjima Fancev je u svojim radovima i u polemikama koje su nastupile nakon izlaska njegovih *Dokumenata*, iznio drugačiju ocjenu hrvatskoga preporodnog pokreta i u skladu s njom dokazivao da su početak preporodnoga pokreta označila zbivanja 1832. godine. Posebno značenje toj godini dala su, prema njegovoj ocjeni, zbivanja koja su dokazivala izrazito hrvatski preporodni program, a to su bili zasjedanje Hrvatskoga sabora, koji je nakon dugogodišnje defenzivne politike pokazao snagu u obrani samostalnog državnopravnog položaja Hrvatske od mađarskog ekspanzionizma, *Disertacija* grofa Janka Draškovića i *Genius patriae* Ivana Derkosa kao politički i kulturni programi, te niz drugih spisa i pjesama programatskog značaja, među kojima prije svega Gajeva pjesma *Još Hrvatska ni propala* kojoj Fancev daje naslov iz njezina prvog tiskanog izdanja *Horvatov sloga i sjedinjenje*.⁹

Fancev je pritom, upravo zbog toga što se tada »počelo i ilirovati« u nacionalnom i političkom smislu, razdoblje od 1836. do zabrane ilirskoga imena 1843. godine ocijenio kao otklon od prvobitnog pravca preporodnog pokreta. Isticao je da je »hrvatski preporod, u borbama s Mađžarima započeo kao hrvatski narodni pokret i opet u borbama s Mađžarima i s mađžaronima kao hrvatski i završio, a samo između takova početka i svršetka tekao je uporedo još i jedan pokret s političkim i kulturnim ilirskim koncepcijama i samo u tom odsjeku hrvatskoga preporoda može se govoriti i raspravljati i o ilirskom pokretu«. I konačno: »U svojoj cjelini hrvatski preporod nije nipošto isto što i ilirski pokret.«¹⁰

Od tog je vremena pitanje značaja i početka hrvatskoga preporodnog pokreta postalo i političko pitanje. Fancevljeva stajališta tada su najoštrije napali apologeti jugoslavenskog unitarizma među povjesničarima i književnim povjesničarima, prije svega Viktor Novak i profesor slovenskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu Fran Ilešić, koji su naglašavali važnost 1836. godine i »ilirstvo« isticali kao bitnu sastavnicu hrvatskoga preporodnog pokreta, a hrvatski preporod stavljali u kontekst razvoja jugoslavenske ideje i stvaranja unitarne jugoslavenske države.¹¹

I u socijalističkoj Jugoslaviji politička je sfera na početku prednost davala 1836. godini, te je tako 130. obljetnica početka preporoda obilježena

⁹ Franjo Fancev, *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret*, Zagreb, 1935., 58 str., posebni otisak iz *Hrvatskog kola* 1935.; isti, *Postanak i historijska pozudina Gajeve pjesme »Još Hrvatska ni propala«*, Zagreb, 1935., 19 str., posebni otisak iz *Hrvatske revije* 1835.; isti, *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, posebni otisak iz *Hrvatske revije* 1936.; isti, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*, u: *Ljetopis JAZU za godinu 1935/36*, Zagreb, 1936., str. 130-157.

¹⁰ F. Fancev, *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, nav. dj., str. 2.

¹¹ S ocjenama Frana Ilešića u *Jugoslavenskom istoriskom časopisu* (1, 1935.) i Viktora Novaka u beogradskoj *Javnosti* od 26. siječnja 1935. Fancev je polemizirao napose u pri-lozima *Hrvatski ilirski preporod* (n. dj.) i *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret* (n. dj.).

znanstvenim skupom održanim godine 1966. Međutim, na samom skupu ni povjesničari (Jaroslav Šidak¹²) ni književni povjesničari (Ivo Frangeš¹³) nisu prihvatili takvu periodizaciju, već su isticali godinu 1835. kao prijelomnu, tj. nisu u stvari prihvatili stavljanje težišta na preporodnu južnoslavensku ideju (ali ni Fancevljevo razdvajanje hrvatskoga preporoda od ilirskoga pokreta). Dapače tvrdnja kako je 1836. ostvareno jezično jedinstvo Hrvata i Srba od strane filologa (Dalibor Brozović) izričito je opovrgnuta konstatacijom da u preporodu u jezičnom pogledu »ono što je bitno jest nacionalno jezično jedinstvo koje je preporod uspostavio u Hrvata«¹⁴.

Polemike započete 1933. zadnji put su odjeknule 80-ih godina. U *Enciklopediji hrvatske povijesti i kulture* urednika Igora Karamana, tiskanoj 1980. i zatim povučenoj iz prodaje, »korjeniti prijelom« u preporodu je, jednako kao kod Fanceva, stavljen u godinu 1832., a preporodna »ideja tzv. ilirstva« je marginalizirana.¹⁵ S druge strane, u knjizi koju je njezin glavni autor Jaroslav Šidak bio pripremio za tiskanje u povodu 150. obljetnice početka preporoda godine 1985. (ali je tiskana postumno 1988.) već njezin dvodjelni naslov *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, u kojem su ta dva naziva shvaćena kao sinonimi, bio je polemika s Fancevom i Karamanom.¹⁶

150. obljetnica preporoda bila je obilježena 1985., kada je održan veliki znanstveni skup u tadašnjoj JAZU, te kada je u organizaciji Povijesnog muzeja Hrvatske bila u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu priređena velika izložba.¹⁷ Tada je, dakle, godina 1835. prihvaćena kao godina početka punog preporodnog razdoblja. A takvo opredjeljenje ima svoje opravdanje u odgovoru današnje historiografije na pitanje što je to »narodni preporod«.

2. O »podrijetlu« preporoda

U svom izlaganju u sklopu Akademijina »Strossmayerovog dana nauke i umjetnosti« 1936., tiskanom u *Ljetopisu JAZU*, Fancev je o »podrijetlu« preporoda zaključio: »Hrvatski (ilirski) preporod rezultira iz snova i težnja najboljih sinova hrvatskoga naroda od više vjekova.«¹⁸ Pritom je smatrao da

¹² Šidak, *Hrvatski narodni preporod – ideje i problemi*, »Kolo«, br. 8–10, 1966., str. 137–138. Rad je ponovno tiskan u knjizi: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1972., str. 95–111.

¹³ Ivo Frangeš, *Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod*, »Kolo«, br. 8–10, 1966., str. 200–201.

¹⁴ Dalibor Brozović, *Jezično značenje hrvatskog narodnog preporoda*, »Kolo«, br. 8–10, 1966., str. 252–253.

¹⁵ *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, ur. Igor Karaman, Zagreb, 1980., s. v. *Preporod* (autor I. Karaman).

¹⁶ Jaroslav Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, Zagreb, 1988.

¹⁷ Trag toga ostao je u obimnom katalogu s dvanaest uvodnih tekstova: *Hrvatski narodni preporod 1790–1848. Hrvatska u vrijeme ilirskog pokreta* (ur. Nikša Stančić), Zagreb, 1985.

¹⁸ F. Fancev, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*, n. dj., str. 132.

je i preporodna slavenska i ilirska ideja utemeljena u hrvatskoj tradiciji, te je istom prigodom usitvrdio da »vjerovanje u ilirstvo Hrvata i Slavena pa i Južnih Slavena uopće, u njihovo autohtonstvo u stranama staroga Ilirika ne datira tek od hrvatskih preporoditelja, javljanje njegovo u hrvatskom duhovnom životu možemo pratiti unatrag i tri puna vijeka«, odnosno od kraja 15. st.¹⁹ U takvim se shvaćanjima načelno Fancev nije razilazio sa Šišićem čije je izlaganje na Akademijinu skupu tiskano u istom svesku *Ljetopisa*.²⁰ Drugačije je bilo kad se radilo o ocjeni odnosa hrvatske tradicije i vanjskih utjecaja u preporodnom pokretu.

U starijoj hrvatskoj historiografiji i književnoj povijesti bilo je, kao sasvim neupitno, prihvaćano stajalište da su u Hrvatskoj prvih desetljeća 19. st. pojedinci djelovali s ciljem oblikovanja i afirmacije hrvatskoga nacionalnog, političkog i kulturnog identiteta, ali da je općenito stanje duhova u Hrvatskoj pritisnutoj pokušajima mađarizacije i zbog »nenarodnog« duha u kulturi i školstvu izloženima stranim utjecajima, bilo takvo da – po riječima Pavla Štoosa – »vre i svoj jezik zabit Horvati hoću ter drugi narod postati«. Poticaj mladoj generaciji da počne s radom na promjeni stanja i da otpočne intenzivno djelovanje na kulturnom i političkom polju prema tim je shvaćanjima došao izvana, od ideja kojima su se njezini pripadnici oduševili za studija u Grazu, Beču i Pešti, gdje su se upoznali s djelatnošću nacionalnih pokreta kod slavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji i došli u dodir sa slavenskom idejom.

Tako je Šurmin smatrao da Gaj, vođa mlade preporodne generacije, svoja šira saznanja nije mogao steći tijekom školovanja u Hrvatskoj, već da »izvor tomu treba drugdje tražiti«, tj. u njegovim dodirima s profesorima na »filozofiji« u Grazu, te s ideologom kulturnoga sveslavenstva Jánom Kollárom i slavistom Pavelom Josefom Šafárikom za studija prava u Pešti.²¹ Šišić je ocjenjivao da je na mladu generaciju općenito utjecalo upoznavanje sa shvaćanjem o jeziku kao bitnom obilježju nacionalne individualnosti kakvo je oblikovao Friedrich Schlegel i s Herderovom idejom o povijesnoj ulozi koja predstoji slavenskim narodima, napose upoznavanje sa slavenskom idejom kojom su bili zaneseni pripadnici nacionalnih pokreta kod slavenskih naroda, te s jezično-nacionalnim shvaćanjima slavista Josefa Dobrovskog, Ferneja Kopitara i Šafárika, sa shvaćanjima Jána Kollára i s djelatnošću Vuka Karadžića. »Eto, pod utjecajem svih ovih ideja i pravaca stajala je omladina naša u prvim desetinama XIX. vijeka«, zaključivao je 1913. u svojoj *Hrvatskoj povijesti* Šišić.²² Tu je svoju ocjenu Šišić unosio i u svoje radove tiskane nakon 1918., pa i kad je isti tekst prenio u uvodni svezak svoje nikad dovršene monografije *Biskup Sirosmajer i južnoslovenska misao*, tiskan u

¹⁹ Isto, str. 131.

²⁰ F. Šišić, *O stogodišnjici ilirskoga pokreta*, n. dj.

²¹ Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod I.*, n. dj., str. 132.

²² F. Šišić, *Hrvatska povijest III.*, n. dj., str. 159.

Beogradu 1922. na ćirilici, retuširavši ga u smislu »narodnog jedinstva« Srba, Hrvata i Slovenaca.²³

Fancev je, naprotiv, nastojao dokazati da mladoj generaciji nije bio potreban nikakav vanjski utjecaj za oblikovanje preporodnog programa, jer ga je ona zasnivala na idejama i težnjama koje su se u prošlosti oblikovale u samoj Hrvatskoj. Nasuprot tvrdnjama u historiografiji i književnoj povijesti o otuđenosti školstva u Hrvatskoj u prvim desetljećima 19. st., Fancev je nastojao pokazati kako je upravo školstvo bilo ona transmisija preko koje je mlada generacija upoznala i prihvatila težnje iz hrvatske tradicije na području od političkog do jezičnog i do shvaćanja hrvatskog etničkog identiteta. Ulazeći izravno u polemiku sa Šurminovim stajalištima, a izbjegavajući izravni sukob sa Šišićem, izjavljivao je kako upravo građa iznesena u njegovim *Dokumentima* dokazuje da »izvor misli« koje su nosili Gaj i njegova generacija »ne treba da s prof. Šurminom tražimo u inozemstvu, kad ih se vrlo dobro može dovesti u vezu s mislima, što su se od g. 1790 do 1832 u raznim oblicima manifestirale u našoj domaćoj sredini«²⁴.

Dok je Šišić isticao da je hrvatski preporodni pokret bio »povezan s duhom vremena« i da »zato i jeste idejno srodan preporodu Čeha, Mađžara, Nijemaca i drugih manjih i većih naroda evropskih, a originalan je tek po svojim ciljevima, težnjama i metodama u praktičnom radu«²⁵, tj. stavljao ga je u kontekst suvremenih evropskih kretanja, Fancev je, nastavljajući na drugom mjestu polemiku sa Šišićem, stvar obrnuo: »U sistematskom pripremanju i izvođenju preporoda naši preporoditelji-preteče i preporoditelji sami, prateći iz domaće perspektive događaje, koji su se zbivali u velikom svijetu, obazirali su se na njih, i sve ono, što je od toga moglo poslužiti za primjer – peldu, oni su najspremnije ukazivali i na to, a činili su to samo zbog toga, da bi time djelotvornost svojih pothvata i akcija za unapređivanje dobro i pravilno shvaćenih potreba svoga naroda [...] potkrijepili, ali ne i inicirali.«²⁶

I Šišić i Fancev su u hrvatskoj tradiciji nalazili različite predodžbe o opsegu Ilirika, ali dok je Šišić u hrvatskoj tradiciji nalazio »ideju ilirsku u etnografskom smislu«²⁷, tj. shvaćanje o etničkom jedinstvu južnih Slavena, Fancev je to »ilirstvo« svodio na samu predodžbu o »autohtonstvu« Slavena i Hrvata na Balkanu i na ilirsko ime koje je rabljeno kao sinonim za hrvatsko i slavensko. Takva ilirska ideja, smatrao je Fancev, ušla je u krug ideja hrvatskoga preporoda, program kojega je bio hrvatsko (ne južnoslavensko) kulturno jedinstvo, jedinstvo u jeziku i grafiji, te političko ujedinjenje.²⁸ Upravo

²³ F. Šišić, *Biskup Štromajer i južnoslovenska misao*, Beograd, 1922., str. 129.

²⁴ F. Fancev, *Dokumenti*, n. dj., str. XXVIII.

²⁵ F. Šišić, *O stogodišnjici ilirskoga pokreta*, str. 106.

²⁶ F. Fancev, *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, n. dj., str. 10.

²⁷ F. Šišić, *Hrvatska povijest III.*, n. dj., str. 153; isti, *Biskup Štromajer*, n. dj., str. 120.

²⁸ F. Fancev, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*, str. 151–152. i passim.

Gajevo proširenje kulturnog, nacionalnog i političkog programa na sve južne Slavene Fancev je tumačio vanjskim utjecajima, te je takvo ilirstvo ocjenjivao kao odstupanje od izvornog, hrvatskog programa preporoda. Zbog toga je godina 1836., odnosno uvođenje ilirskoga imena u etničkom i političkom smislu, za Fanceva, kao što je već rečeno, značila početak »ilirskog preporoda« kao epizode koja nije sastavni dio hrvatskoga narodnog preporoda, već je u jednom kratkom vremenskom odsječku tekla usporedno s njim.

II. PROCES NACIONALNE INTEGRACIJE, NACIONALNI POKRET I NACIONALNA IDEOLOGIJA

Fancev je svojim *Dokumentima* i svojim naglašenim polemičkim isticanjem pitanja o »podrijetlu« preporoda najviše pridonio shvaćanju u historiografiji i književnoj povijesti o osloncu preporodnih ideja na hrvatsku tradiciju, premda je to shvaćanje bilo od ranije prisutno u tim znanstvenim disciplinama. Fancev tu u duhu tradicionalne rankeovske povijesne metode »podrijetlo« preporoda shvaća kao slijed ideja, a nacionalni pokret shvaća jednako kao i Šišić koji je izjavljivao da je »ilirski pokret bio tek preporodaj ideja hrvatskih pjesnika i naučenjaka od XVI. st. pa dalje«²⁹. Suvremena historiografija, naprotiv, problemu tradicije pristupa kao pitanju recepcije, tj. uključivanja elemenata iz ranijih u novi ideološki sustav. Problemu »podrijetla« i s tim u vezi početka preporoda i njegova značaja (hrvatskog ili južnoslavenskog) ona pristupa diferencirano, jer u preporodnim kretanjima prve polovice 19. stoljeća vidi složenu pojavu u kojoj razlikuje više razina povijesne stvarnosti. U raspravi o problemima koje je pokrenuo Fancev treba zbog toga uzeti u obzir sljedeće razine:

1. nacionalnu integraciju kao povijesni proces »oblikovanja« nacije;
2. nacionalni pokret kao javni oblik procesa nacionalne integracije;
3. nacionalnu ideologiju kao usustavljeni vid društvene svijesti i osnovicu za osviješteno djelovanje u nacionalnom pokretu;
4. nacionalnu ideju kao sastavnicu nacionalne ideologije.

1. Hrvatska nacionalna integracija – »oblikovanje nacije« kao endogeni proces

Razinu dubinskoga povijesnog procesa oblikovanja nacije kao zajednice s osjećajem vlastite individualnosti novog tipa, Fancev nije uočavao, kao što je nije uočavala ni tradicionalna historiografija njegova vremena. Naime, prednacionalne zajednice u društvima prije ili izvan modernizacijskih procesa pratile su slojevitost tih polariziranih društava, te su etničke zajednice obuhvaćale razinu statičkog agrarnog društva, dok je njemu nadslojeni ple-

²⁹ F. Šišić, *O stogodišnjici ilirskoga pokreta*, n. dj., str. 105.

mički »politički narod« svoju »naciju« identificirao s područjem svoje političke zajednice (državnog prava odnosno povijesnog državnog teritorija) neovisno o etničkim zajednicama iznad kojih se on prostirao. Nacija kao zajednica novog tipa oblikovala se, pak, u društvima obuhvaćenim protomodernizacijskim i modernizacijskim procesima, te se oblikovala kao dinamička zajednica sposobna da se u nju integriraju sve širi socijalni slojevi, onako kako su se oni u procesu stratifikacije društva oblikovali i socijalno te time politički dinamizirali. U Hrvatskoj protomodernizacijsko razdoblje traje od kraja 18. do sredine 19. st., a zajedno s njim i početna faza procesa hrvatske nacionalne integracije, kada su se u taj proces uključili najviši društveni slojevi. Ta je faza, kao općenito na području istočno od Rajne, imala karakterističan »preporodni« oblik. Početak završne faze nacionalne integracije u 20. st. označio je seljački pokret braće Radić. Dakako da se tu radi o endogenoj pojavi i da taj dubinski i dugotrajni proces, pa i njegova početna, »preporodna« faza imaju »domaće podrijetlo«, premda su tekli u sklopu općeg europskog procesa oblikovanja nacija u 19. i 20. st.³⁰

2. Nacionalni (preporodni) pokret kao pojavni oblik procesa nacionalne integracije

Nacionalni pokret bio je pojavni oblik, površinsko kretanje na razini politike i kulture, kroz koje se iskazivao dubinski proces nacionalne integracije. On je naciju uzimao kao kriterij za političko organiziranje društva. Nacionalni pokret je u svojoj početnoj fazi kod neujedinjenih ili neslobodnih nacija u srednjoj i srednjoistočnoj Europi poprimao, kao što je već rečeno, karakteristične oblike »preporodnih« kretanja. »Preporodno« doba bilo je razdoblje intenzivnog rada na stvaranju institucija – od kulturnih, znanstvenih, gospodarskih i političkih do jedinstvenoga standardnog jezika i grafije – potrebnih društvu koje se uključivalo u modernizacijske procese, pri čemu su one dobivale obilježja nacionalnih institucija. Naime, bilo je to vrijeme kada su se u modernizacijskim procesima na tom prostoru, kasneći za zapadnim zemljama, oblikovali slojevi koji su mogli ponijeti takvu djelatnost, te je to bio pokušaj da se nakon razdoblja pojedinačnih nastojanja ubrzano izgrade institucije kakve su zapadne europske zemlje i velike nacije stekle već ranije, djelovanjem apsolutističkih država i prosvjeteljenih vladara. Međutim, vodeći društveni slojevi i nositelji preporodnih kretanja istodobno su – oblikujući u to vrijeme svoj nacionalni identitet – te institucije izgrađivali kao nacionalne institucije, zbog čega ukupnost njihova djelovanja i nosi oznaku »narodnog« (u smislu: »nacionalnog«) »preporoda«.³¹

³⁰ Nikša Stančić, *Hrvatski narodni preporod 1790–1848.*, uvodna studija u katalogu *Hrvatski narodni preporod 1790–1848.*, nav. dj., str. 1–30; isti, *La nation croate et le nationalisme croate au XIXe et au XXe siècle*, »Croatia christiana Periodica«, XX, br. 38, 1996., str. 133–154.

³¹ N. Stančić, n. dj.

Zbog toga je Fancev u pravu kada u Hrvatskoj uočava kontinuitet nastojanja za stvaranjem kulturnih i drugih institucija i rada na oblikovanju standardnoga jezika i unificirane grafije. Međutim, za Fanceva je to bio neprekidni tijek djelovanja s motivacijom jednakom kroz stoljeća. On nije uočavao razliku u intenciji djelovanja u prethodnim stoljećima i preporodnog djelovanja kojemu je novu kvalitetu dalo razdoblje nacionalizma 19. stoljeća, kada je tim institucijama pridodan značaj nacionalnih institucija. Hrvatski preporodni pokret kao povijesna pojava bio je dio fenomena europskog i napose srednjoeuropskog nacionalizma 19. stoljeća. To Fancev u polemikama nije mogao poreći, ali je – kako je već napomenuto – uklapljenost Hrvatske u zbivanja u tom »velikom svijetu« ograničio na njihov »utjecaj«, priznavajući jedino da su preporoditelji iz njega uzimali kao uzor (»peldu«) ono što im je moglo poslužiti za vlastite ciljeve.

Ako na »preporod« gledamo kao na razdoblje intenzivnog rada na stvaranju »nacionalnih« institucija, onda se početak hrvatskoga preporodnog pokreta (radi se, dakle, o promjenama na razini pojavnosti a ne već na razini procesa) ne može staviti ni u 1832. ni u 1836. godinu. Preporodna doba kao cjelina započelo je krajem 18. st., a njegovo prvo razdoblje – koje su i tradicionalna historiografija i Fancev nazivali razdobljem »preteča« preporoda, a danas je točnije govoriti o pripremnom razdoblju preporodnog pokreta – obilježava rad pojedinaca ili skupina koje su nesustavno djelovale na ostavriivanju preporodnih ciljeva. Do 30-ih godina XIX. stoljeća, po završetku krize do koje je došlo nakon razdoblja napoleonskih ratova, u Hrvatskoj je ojačala građansko-plemička »honoratska« interesna skupina koja je mogla postati nositelj intenzivnijih protomodernizacijskih kretanja i socijalna osnovica nacionalnog pokreta. Fancev je dobro uočio novi dinamizam koji je započeo oko 1830. godine, kada je hrvatsko plemstvo počelo voditi ofenzivniju politiku, a pojavila se i skupina pripadnika mlade generacije koja je organizirano djelovala i koja je hrvatsku politiku počela stavljati na nacionalni temelj. Međutim, godini 1832., koju Fancev ističe kao početak preporodnih kretanja, uslijedila je stanika do 1835., tj. ona nije označila početak intenzivne preporodne djelatnosti. Ipak se o razdoblju između 1830. i 1835. može govoriti kao o neposrednom pripremnom razdoblju preporodnog pokreta, kada je nastala preporodna jezgra koja je oblikovala bitne sastavnice preporodnoga programa³².

S druge strane, uvođenje štokavštine i ilirskoga imena u *Novine* i *Danicu* 1836. samo je jedan u nizu poteza koji su jedan za drugim uslijedili počevši od godine 1835. Naime, 1835. izlaženjem *Novina* i *Danice* započeo je intenzivan rad na ostvarivanju dogovorenoga programa, tj. započela je puna preporodna faza odnosno preporodni pokret koji je obuhvatio gornji sloj

³² Isto; isti, *Ideologija pripremnog razdoblja Hrvatskog narodnog preporoda (1830–35)*, u: *Myšlenkový vývoj Čechů, Slováků a Jihoslovánů od poloviny 18. století do buržoazní revoluce 1848–1849*, Praha, 1985., str. 233–258.

hrvatskoga društva. Gajevim listovima preporod je 1835. dobio sredstvo komuniciranja između sudionika pokreta i širenja preporodnih ideja, te mobilizacije u radu na njihovu ostvarivanju. Odmah su uvedeni jedinstvena grafija (Gajev članak *Pravopis*) i jedinstven standardni jezik na štokavskoj osnovici (1835. i konačno 1836.), ubrzan je rad na standardizaciji jezika («slovnice» Vjekoslava Babukića 1836. i Antuna Mažuranića 1839., njemačko-»ilirski« rječnik Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića 1842.), osnivaju se čitaonice (1838.), Sabor donosi odluku o »Društvu za narodnu izobrazbenost« (1836.) i katedri za narodni jezik (1840.), nastaju djela različitih književnih oblika (počevši od Demetrovih *Dramatičkih pokušanja* 1840.), 1841. pokret ulazi u politički život itd. Zbog toga je opravdano početak preporodnog pokreta staviti u godinu 1835.

3. Nacionalna ideologija hrvatskog preporodnog pokreta – srednjoeuropski model i sastavnice iz hrvatske tradicije

a) Jezični model nacionalne ideologije

Kada je Fancev priznao da je preporod ipak preuzimao iz »velikoga svijeta« ono što mu je bilo korisno u borbi za ostvarenje vlastitih ciljeva, učinio je to suzdržano i gotovo prisiljeno, iz straha da ne oslabi svoju obranu hrvatskoga preporoda od ocjena da je »importiran« i da je nastao na vanjski poticaj. S druge strane, Fancev je odnos hrvatskoga preporoda i srednjoeuropskih kretanja – u skladu s metodološkim ograničenjima tradicionalne znanosti – sveo na mehanički »utjecaj«. Strah kakav je osjećao Fancev suviše je kad se shvati da je hrvatsko društvo bližeći se sredini stoljeća bilo dovoljno zrelo i sposobno da se, ne gubeći svoj identitet, intenzivnije uključi u zbivanja na srednjoeuropskom prostoru, a nositelji nacionalnih integracijskih kretanja bili su sposobni iz toga okvira ne mehanički prihvatiti neke »idejne utjecaje«, gotova rješenja već preuzeti suvremeni model nacionalne ideologije. Hrvatski preporodni pokret i po tom je modelu pripadao fenomenu ranog srednjoeuropskog nacionalizma i po njemu je bio suvremen. To je ideološki model koji je strukturiralo humboldtovo-herderovsko shvaćanje o jeziku kao bitnom obilježju nacije, tj. prema kojemu nacionalni identitet ima samo ona skupina ljudi koja ima vlastiti jezik. Jezični model nacionalne ideologije, prema kojemu je jezik identifikacijsko sredstvo nacije, bio je karakterističan za rani njemački nacionalizam i za preporodne pokrete u prvoj polovici 19. st., napose kod slavenških naroda u Habsburškoj Monarhiji.³³

Ovdje je potrebno u zagradi napomenuti da su srednjoeuropski nacionalni pokreti započinjali težnjom za ostvarenjem kulturnog identiteta, te su

³³ Nikša Stančić, *Die kroatische Variante des mitteleuropäischen Modells der nationalen Ideologie. Das Modell der »Sprachnation« und die Entstehung der Ideologie der kroatischen nationalen Wiedergeburtbewegung in den Jahren 1830–32*, »Österreichische Osthefte«, 37, 2, 1995., str. 401–422.

izražavali lojalnost postojećim državnim tvorevinama, da bi se u daljnjim fazama, u procesu politogeneze, oblikovalo shvaćanje prema kojem se nacija u potpunosti ostvaruje tek u vlastitoj samostalnoj nacionalnoj državi. Premda se hrvatski preporodni pokret pozivao na hrvatska »municipalna prava« i borio za veći stupanj autonomije »trojednih kraljevina«, on još nije zastupao program samostalne hrvatske nacionalne države. Taj će se prijelom u hrvatskom nacionalnom pokretu dogoditi u poslijepreporodnom razdoblju, pojavom pravaštva na početku druge polovice 19. st., u ideologiji kojega je ujedno hrvatsko državno pravo postalo jednim od obilježja hrvatske nacije.³⁴

Na jezični model nacionalne ideologije u preporodnim pokretima kod slavenskih naroda u Monarhiji naslanjala se slavenska ideja zasnovana na predodžbi o jezičnom jedinstvu slavenskih naroda. U Habsburškoj Monarhiji, u kojoj su prevlast imale dvije neslavenske nacije, njemačka i mađarska, za pokrete kod njezinih slavenskih naroda bilo je važno spriječiti »germanizaciju« i »mađarizaciju« uspostavljanjem diferencijalnog razmaka prema Nijemcima i Mađarima a smanjivanjem razlika između samih slavenskih naroda. To je bilo tlo na kojem je nastala ideja kulturnoga sveslavenstva, odnosno ideja o slavenskoj kulturnoj uzajamnosti, koja je zagovarala obnovu zamišljenog nekadašnjeg slavenskog jedinstva, ali sada na kulturnoj razini, posredstvom približavanja jezika i ujednačavanja grafija. Slavenska je ideja tako postala opći okvir ideologija nacionalnih pokreta kod slavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji. Ona je, usprkos proglašenom cilju što većeg približavanja slavenskih nacija, postala element nacionalnih ideologija i zapravo bila u funkciji autoidentifikacije svake pojedinačne slavenske nacije u Monarhiji.³⁵

U prethodnim stoljećima – i za to Fancev daje dovoljno podataka – u hrvatskom plemićkom »političkom narodu« i njegovim pratiteljima postojao je kako interes za hrvatski jezik tako slavenska ideja, ali su oni imali funkciju različitu od one u ideologiji nacionalnoga pokreta 19. stoljeća. Uza sva razmišljanja o jedinstvenom jeziku, premda ne nacionalnom već »domovinskom« (lingua patria), temeljna odrednica koja je strukturirala ideologiju hrvatskoga plemstva bilo je državno pravo koje je pokrivalo teritorij hrvatske povijesne države neovisno o njegovu etničkom sastavu. Isto tako je slavenska ideja, često istoznačna s ilirštvom, imala bilo protutursku ulogu (kao kod Gundulića i Kačića), bilo ulogu u nastojanjima oko uspostavljanja crkvenoga jedinstva fokusiranima na Hrvatsku kao zemlju na granici katolicizma i pravoslavlja. Jezik u sklopu srednjoeuropskog jezičnog modela nacionalne ideologije i ideja kulturnoga sveslavenstva u prvoj polovici 19. st., imali su, vidjeli smio, drugačiju funkciju, bili su proizvedeni u sredstvo nacionalne autoidentifikacije i pojedini od »preteča« preporoda u Hrvatskoj

³⁴ Isti, *La nation croate et le nationalisme croate*, n. dj.

³⁵ Isti, *Die kroatische Variante*, n. dj.

djelovali su u skladu s tim. Pripadnici mlade generacije doista su – kako pokazuje Fancev – neke sastavnice hrvatske tradicije upoznali u domovini tijekom školovanja, ali su bili okruženi ozračjem tradicionalizma, te su atmosferu nacionalnih pokreta doživjeli za studija u Grazu, Beču ili Pešti gdje su upoznali – i prenijeli u Hrvatsku, na tlo već sposobno za njihovu recepciju – novi srednjoeuropski model nacionalne ideologije i novu ideju kulturnoga sveslavenstva.

Shvaćanja o jeziku kao sredstvu nacionalnog »buđenja« i o potrebi kulturnog zbližavanja dotad rasutih »grana« velikoga slavenskog »naroda« radi suprotstavljanja »odnarođivanju« vlastite nacije, zabljesnula su svojom novinom mladu generaciju u Hrvatskoj u kojoj je plemstvo sa svojom tradicionalnom svijesti pokazivalo klonuće u obrani hrvatskih »municipalnih prava«. Na početku 30-ih godina XIX. stoljeća postojala je opasnost od pucanja zadnjih brana njihova otpora: »Magjari navališe na municipalna prava Hrvatske velikom žestinom; za ovaj puta obranismo još naše zakone, no ozbiljno se bojimo, da to na budućem saboru više neće biti možno«, prenio je Šišić riječi hrvatskih zastupnika na Ugarskom saboru iz njihova izvješća podnesena Hrvatskom saboru u siječnju 1831.³⁶ Da su uvjeti za promjenu raspoloženja već sazrijevali pokazalo se u Saboru sljedeće, 1832. godine, ali su visoko plemstvo, koje je imalo odlučujuću riječ u Saboru, i službena Hrvatska vrlo oprezno i postupno kročili tim putem. Naprotiv, mlada je generacija prihvatila jezični model nacionalne ideologije i ideju kulturnoga sveslavenstva kao prosvjetljenje koje ju je motiviralo na zanosnu djelatnost. Od više izjava sudionika preporoda koje se navode u literaturi, dovoljno je spomenuti – stavljaajući ih u to osvjetljenje – poznate riječi Frana Kurelca nad Gajevim odrom kada je s još uvijek živim sjećanjem na ozračje uoči početka preporoda spomenuo kako je Gaj, vrativši se sa studija, Kollárovim kulturnim sveslavenstvom »vse sastanke mladih ljudi okadio«, a »nam je bilo kao da nam je ko usta medom omazao, i bolje smo k tomu pridisali nego k ljljanu i čeminu«³⁷.

Ako pod nacionalizmom shvaćamo sklop nacionalnih vjerovanja (ideologije) i na njima zasnovanog djelovanja, onda hrvatski preporodni pokret pripada fenomenu ranog srednjoeuropskog nacionalizma kraja 18. i prve polovice 19. stoljeća, a i njegova je ideologija oblikovana prema srednjoeuropskom modelu nacionalne ideologije toga vremena.

b) Recepcija ideja iz hrvatske prošlosti i stvaranje tradicije

Fancev je, uostalom kao i ostali tradicionalni povjesničari i književni povjesničari, tj. zajedno sa Šišićem, na hrvatski preporod gledao kao na »preporodaj ideja hrvatskih pjesnika i naučenjaka« prethodnih stoljeća. Ti-

³⁶ F. Šišić, *Hrvatska povijest III.*, n. dj., str. 145.

³⁷ Fran Kurelac, *Slova nad grobom Ljudevita Gaja*, Zagreb, 1872., [str. 5].

me je slijedio predodžbu samih preporoditelja koji su, djelujući na oblikovanju nacije kao zajednice novoga tipa, svoja nacionalna integracijska nastojanja legitimirali prikazujući ih kao rad na »buđenju« nacije koja je »usnula«, dakle kao rad na ponovnom uspostavljanju već postojećeg identiteta, a ne na oblikovanju nove kvalitete. Zbog toga su i na ideje koje su preuzimali iz hrvatskih ideologija prethodnih stoljeća i uključivali ih u vlastiti ideološki sustav gledali kao na obnovu tradicije, oblikujući tako vlastitim izborom hrvatsku tradiciju za sebe i za sve koji se i danas osjećaju njihovim nastavljačima.

Preporodni pokret je, već je rečeno, djelovao na osnivanju institucija potrebnih Hrvatskoj na putu prema modernom društvu. Sasvim je razumljivo da je u tom pogledu – kako i Fancev ukazuje – nastavljao rad započet prethodnih stoljeća. Međutim, težnja za jezičnom standardizacijom kod jednog Vitezovića bila je dio općenitih civilizacijskih stremljenja kao dio općeg europskog procesa koji je u razvijenijim zemljama i kod velikih europskih naroda stvorio standardizirane jezike prije pojave modernih nacija. Vitezovićeve nastojanja nisu ni mogla biti nošena romantičarskim shvaćanjem o jeziku kao duši nacije, koje je kasnija pojava. Pa ni mnogi od neposrednih »preteča« preporoda kada su razmišljali o potrebi stvaranja jedinstvenoga hrvatskog jezika nisu govorili o jedinstvenom nacionalnom već – u duhu prosvjetiteljskog patriotizma – o jedinstvenom domovinskom jeziku, dakle o stvaranju jedinstvenog jezika za teritorij »trojednih kraljevina«. Tako se Antun Mihanović 1815. svojom brošuricom nije obraćao naciji, već svoju *Reč* upućuje »domovini« i to o »hasnovitosti pisanja« ne u nacionalnom već u »domorodnom« jeziku.³⁸ U naslovu njegove pjesme tiskane 1835. ne stoji »hrvatski narod« već *Horvatska domovina*, a tek je kasnijim intervencijama stih »Da svog doma Horvat ljubi« dobio oblik »Da svoj narod Hrvat ljubi«. ³⁹ Ni u naslovu Derkosove brošure iz 1832. ne stoji »genij naroda« već »genij domovine«, *Genius patriae*, a Derkos u tekstu ne govori o ljubavi prema naciji, već o ljubavi prema domovini ili patriotizmu (»amor patriae, seu patriotismus«) i ne predlaže jezično ujedinjenje hrvatske nacije već jezično povezivanje (*conjunctio*) trojednih kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (*trium horum Regnorum, Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*).⁴⁰ Vitezovićeve slavensko-ilirsko-hrvatska ideja, pak, iznesena u djelu *Croatia rediviva* 1700., u službi je obnove hrvatske feudalne države i pripada po svojim intencijama razdoblju oblikovanja velikih apsolutnih monarhija 17. – 18. stoljeća,

³⁸ [Antun] M[ihanović], *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku*, Vu Bechu (J. Štifer) 1815.; usp. Fancev, *Dokumenti*, n. dj., str. 118–123.

³⁹ [Antun] M[ihanović], *Horvatska Domovina*. »Danica horvatzka, slavonzka y dalmatuzka«, I, br. 10, 14, III. 1835. – Pjesma, današnja hrvatska himna, kasnije je prema prvim stihovima dobila naslov *Lijepa naša domovino*.

⁴⁰ Joannes Derkooz, *Genius patriae super dormientibus suis filiis, seu folium patrioticum, pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae in excitandum, excolendae linguae patriae studium*, Zagrabiae (F. Suppan) 1832., 38 str.; usp. Fancev, *Dokumenti*, n. dj., str. 273–296.

a ne kollárovskom kulturnom sveslavenstvu odnosno slavenskoj kulturnoj uzajamnosti i nacionalizmu 19. st. Vitezović je, uostalom, »oživljenu Hrvatsku« vidio upravo pod vlašću cara Leopolda – »regnante Leopoldo magno caesare« – jednog od tvoraca apsolutne monarhije u Austriji.⁴¹

Dakle, slavenstvo i ilirstvo, odnosno ideja o autohtonosti Slavena/Ilira na Balkanu i određena predodžba o njihovu opsegu doista su – kako pokazuje Fancev – preuzeti iz hrvatske tradicije, ali su uključeni u drugačiji ideološki sustav, u hrvatsku preporodnu nacionalnu ideologiju oblikovanu prema srednjoeuropskom jezičnom modelu nacionalne ideologije, te su bili dopunjeni novim sadržajima i stavljeni u novu službu. Jednako tako i predodžbe o hrvatskom etnikumu i kontinuitetu njegova postojanja od vremena doseljenja, te o povijesnom kontinuitetu hrvatske države – na koji se od slavenskih nacionalnih pokreta mogao pozivati samo hrvatski pokret – preuzete su iz tradicije hrvatskoga plemićkog »političkog naroda«, ali su i one dobile novi sadržaj. »Narod« u smislu etnikuma postao je u predodžbi predromantičkog i romantičkog nacionalizma osnovica nacije, a povijesno državno pravo se u njegovu ozračju ispunjalo novim, nacionalnim sadržajima, te su »trojedne kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija« postupno postajale »Hrvatska«, tj. hrvatska nacionalna država.

Uzevši dakle u cjelini, ne radi se o »preporodaju« ideja iz prošlosti, već o nadograđivanju na onaj dio djelovanja prethodnih stoljeća koji se mogao uklopiti u nove intencije, i o recepciji, tj. uključivanju pojedinačnih ideja iz prošlosti u novi ideološki sustav. Tako je i povijesna pojava koju i danas nazivamo preporodom zapravo donijela novu kvalitetu, a naziva »preporod« ne treba se odreći, jer su ga rabili suvremenici i jer se ustalio u stručnoj terminologiji.

4. Hrvatski narodni preporod i/ili ilirski pokret?

U vrijeme kada je Fancev iznosio svoje teze ravnopravno su se rabili nazivi »hrvatski narodni preporod« i »ilirski pokret«, a pojedinci su, tvrdeći da je ilirska »jugoslovenska ideja« bitno obilježje hrvatskoga preporoda, prednost davali nazivu »ilirski pokret«. Fancev je naprotiv, kao što je rečeno, izdvajao razdoblje 1836. – 43. kao »ilirski pokret« koji, s obzirom da je tada »ilirskoj«, južnoslavenskoj ideji pridavan nacionalni i politički značaj, čini

⁴¹ [Pavao Ritter] Vitezović, *Oživljena Hrvatska*, prevela i priredila Zrinka Blažević, Zagreb, 1997. – Vidi usporedni tekst i prijevod, te uvodne članke Z. Blažević. – W. Kessler je ocjenjujući Fancevljeva shvaćanja zaključio da značenje Vitezovića i njegova djela »für die Illyristen Frage einer Rezeptionsgeschichte ist und nicht einer Kontinuität identischen Willens« i da su općenito Fancevljeve ocjene o »podrijetlu« preporoda bile »Versuch, von dynastischen und religiösen Loyalitäten sowie ständischem Landespatritismus beeinflusste Einzelstimmen als Ausweis einer weiterreichenden Tradition eines modernen Nationalbewusstseins zu werten«. Wolfgang Kessler, *Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slavonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, München, 1981., str. 30.

pojavu različitu od hrvatskoga narodnog preporoda. S tim u vezi postavlja se pitanje mjesta i značaja »ilirske«, južnoslavenske ideje u preporodu.⁴²

Najopćenitije se može reći da su sve sastavnice preporodne ideologije proizišle iz potrebe rješavanja problema u procesu hrvatske nacionalne integracije »preporodnog« doba. Zbog toga je u njoj bila stalno prisutna ideja o hrvatskom identitetu, pa i kad je ona Hrvate kvalificirala kao »pleme« u sklopu »ilirske«, južnoslavenske cjeline. S druge strane, treba konstatirati da se uz hrvatsku ideju kao bitni par u preporodnoj ideologiji postavljala slavenska ideja kao, što je već rečeno, opći okvir ideologija u nacionalnim pokretima kod slavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji te da je slavenska ideja u sklopu ideologije hrvatskoga pokreta bila sredstvo preko kojeg se hrvatski nacionalni identitet afirmirao prema vladajućoj njemačkoj i mađarskoj naciji. Južnoslavenska, »ilirska« ideja tu je interpolacija koja je nastala zbog specifičnih problema hrvatske nacionalne integracije, različitih od problema kod ostalih slavenskih nacija u Monarhiji. Južnoslavensko ime nije postojalo u hrvatskoj tradiciji (ono se pojavilo najprije u njemačkoj literaturi u 18. st.) te se ilirsko ime kao trajno u njoj prisutno i poznato samo ponudilo kao sredstvo za rješavanja brojnih specifično hrvatskih problema.⁴³

Ilirsko ime, koje je u nekim varijantama hrvatske tradicije i samo označavalo cjelinu hrvatskoga područja, i južnoslavenska ideja poslužili su kao neutralni medij koji je neutralizirao snažne pokrajinske partikularizme – kajkavsko »horvatstvo«, slavo-dalmatstvo i slavonsstvo. Služili su kao kopča preko koje se moglo povezati one interese koji su bili zajednički Hrvatima i Srbima u Hrvatskoj, napose s obzirom da je ilirsko ime imalo tradiciju i u srpskoj kulturi i politici u Habsburškoj Monarhiji. Južnoslavenska ideja je izražavala i interes Hrvatske za sudjelovanjem u rješavanju »istočnoga pitanja« koje je kiptjelo na njezinim granicama, u kojem se rješavalo i pitanje hrvatskih povijesnih i etničkih prostora u Bosni i Hercegovini i u kojem je Hrvatska vidjela mogućnost svoga šireg angažmana kao čimbenika u procesu modernizacije, tj. europeizacije balkanskih prostora.

Konačno, južnoslavenska ideja i ideja o zajedničkom jeziku za sve južne Slavene, bila je hrvatska varijanta ideje Jána Kollára o južnim Slavenima kao (uz Ruse, Poljake i Čeha) jednoj od velikih skupina u koje se trebaju okupiti slavenski narodi. Ona je blokirala učinke jezično-nacionalnih klasifikacija slavističkih autoriteta Kopitara, Šafářika i zatim Karadžića koji – držeći se jezičnog modela nacionalne ideologije i proglašavajući štokavsko najčešće srpskim jezikom a hrvatsko kajkavsko najčešće dijelom slovenskog jezika te ne uočavajući proces oblikovanja jedinstvenoga hrvatskog standardnog jezika – na karti slavenskih naroda nisu vidjeli Hrvate. Varijanta

⁴² Za ovo poglavlje usp.: Nikša Stančić, *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832–33.*, Zagreb, 1989.; isti, *Die kroatische Variante*, n. dj.; isti, *Die Idee der »slawischen Wechselseitigkeit« von Jan Kollár und ihre kroatische Rezeption*, zbornik znanstvenog skupa »The Genesis of Nationalism in Central Europe – Jan Kollár and the Slavonic Idea«, Bratislava, u tisku.

⁴³ Radoslav Katičić, *Ilirci i ilirski jezik*, »Forum«, br. 12, (knj. 41), 1988., str. 675–688.

Kollárove jezično-nacionalne klasifikacije, podržana autoritetom tog proroka slavenske uzajamnosti, sprečavala je podjelu hrvatskoga nacionalnog integracijskog područja koje su slavistički autoriteti dijelili između Srba i Slovenaca.

Ideologija hrvatskoga preporodnog pokreta, jednako kao i ideologija drugih pokreta kod slavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji, nije na naciju gledala kao na apsolutni identitet nevezan uz bilo koga zajedničkim osobinama i interesima. Naprotiv, slavenska ideja, shvaćanje o »srodnosti«, o »bratskim« slavenskim nacijama, o radu na njihovu kulturnom jedinstvu, značila je prenošenje nekih obilježja nacionalnog identiteta na slavensku razinu. Hrvatska preporodna ideologija distribuirala je obilježja nacije na tri razine, a to su sljedeće: hrvatski povijesni, etnički, politički i kulturni identitet; južnoslavensko šire etničko jedinstvo koje kao zasebne individualnosti obuhvaća Hrvate, Slovence, Srbe i Bugare, uz u budućnosti njihovo jezično i kulturno jedinstvo; slavenska zajednica porijekla i u budućnosti kulturno jedinstvo slavenskih naroda u skladu s idejom o slavenskoj kulturnoj uzajamnosti.

Takva slavenska i južnoslavenska odnosno »ilirska« ideja u sklopu hrvatske preporodne nacionalne ideologije odigrala je svoju ulogu u procesu autoidentifikacije gornjega sloja hrvatskoga društva prema neslavenskoj njemačkoj i mađarskoj naciji u Habsburškoj Monarhiji, neutralizirala je partikularizme na hrvatskom prostoru koji su postojali u slojevima proizišlim iz staroga društva, neutralizirala je utjecaje jezično-nacionalnih klasifikacija podržanih od slavističkih autoriteta koje su hrvatsko integracijsko područje jezično i nacionalno dijelile između Srba i Slovenaca te je olakšala uspostavljanje jedinstvenoga hrvatskog standardnog jezika. S druge strane, ona je – uključivši se u jezični model nacionalne ideologije koji je jezik smatrao identifikacijskim sredstvom nacije – posljedovala preporodnom politikom jezične konvergencije južnoslavenskih naroda, napose Hrvata i Srba, tj. težnjom za stvaranjem jedinstvenoga južnoslavenskog (ili bar hrvatsko-srpskog) književnog jezika. To je dovodilo do nesuglasja između procesa hrvatske nacionalne integracije i ideološke predodžbe o njemu i do nejasnoća zbog čega je preporodna ilirska ideja usporavala proces hrvatske nacionalne individualizacije u odnosu prema drugim slavenskim i južnoslavenskim nacijama, napose prema srpskoj naciji.

Prema tome, »ilirska« južnoslavenska ideja bila je sastavni i funkcionalni dio ideologije hrvatskoga preporodnog pokreta i odigrala je specifičnu ulogu u prilikama prve polovice 19. st. u kojima je tekla početna faza procesa hrvatske nacionalne integracije. Ona se, dijelom izmijenjena, u obliku »jugoslovenstva«⁴⁴ produžila i u ideologiji Narodne stranke nakon 1860. godine, te nije bila privremena pojava u hrvatskoj povijesti 19. st. No, potpunu diferencijaciju hrvatske prema srpskoj naciji provest će u drugoj polovici 19. st. tek ideologija Stranke prava koja će hrvatsku naciju shvatiti kao apso-

⁴⁴ Takav je naslov programatskog članka: Franjo Rački, *Jugoslovenstvo*, »Pozor«, br. 27-29, 21. X. – 3. XI. 1860., usp. kod: Josip I. Strossmayer – Franjo Rački, *Politički spisi*, prired. Vladimir Koščak, Zagreb, 1971., str. 277-290.

lutnu individualnost, nevezanu bilo kakvim vezama »srodstva« s drugim nacijama i koja će jezični model nacionalne ideologije zamijeniti modelom koji će uz prirodno pravo u svoje središte staviti državno pravo.

Sve dosad izneseno omogućava da se razriješe neki pojmovi i neke dvojbe koje je Fancev postavio. Tradicionalni naziv »hrvatski narodni preporod« u suvremenijoj interpretaciji obuhvaća ukupnost procesa i zbivanja u razdoblju od kraja 18. do sredine 19. st., odnosno procesa hrvatske nacionalne integracije i hrvatskog preporodnog pokreta kao njezina pojavnog oblika. U tom je smislu, premda ne treba pretjerivati u diferenciranju termina, naziv »hrvatski narodni preporod« obuhvatniji od »hrvatskog preporodnog pokreta« koji označava sam politički i kulturni pokret. Naziv »ilirski pokret« ima opravdanje kada se nazivu želi dati određeni prizvuk vremena, ali samo za razinu pokreta, tj. alternativno i ograničeno umjesto naziva »hrvatski preporodni pokret« za ono razdoblje otkad su pripadnici preporodne jezgre ili sudionici preporoda, već djelujući kao pokret, nastupajući u ime hrvatskoga i »ilirskoga« jedinstva o sebi kao pojedincima i skupini razmišljali kao o »ilircima« odnosno »Ilirima« (ali »Ilirima-Hrvatima«).

Teško je reći za koje se razdoblje može alternativno rabiti taj naziv – od (bilo bi paradoksalno) Fancevljeve 1832. kada je skupina mladih ljudi, nakon Gajeva dolaska sa studija u Zagreb, raspravljajući o potrebi osnivanja središnje nacionalne kulturne i znanstvene institucije, umjesto alternativa »Društvo slavensko za Kraljevstva hrvatsko, slavonsko i dalmatinsko« i »Društvo slavensko Južnih Slavena«, odlučila da se ono nazove »Društvo ilirsko« (»ut societas illyrica vocatur«, kako je približio Gaj na neke vrsti zapisnika⁴⁵), ili od 1836. kada je u *Novine i Danicu* uneseno ilirsko ime. Može se odnositi i na razdoblje nakon 1843. kada je zabranjeno ilirsko ime, jer su pripadnici preporodnog pokreta uza sva započeta raslojavanja i dalje ostali »Iliri«. Svakako, način uporabe naziva i granice razdoblja na koje se može odnositi ostaju fluidni.

Rabiti naziv »ilirski pokret«, bilo kao isključiv naziv ili kao sinonim, za hrvatski narodni preporod ili za preporodni pokret značilo bi u prvom slučaju uspoređivati različite razine, preporod shvaćen kao ukupnost procesa i pokret kao razinu pojavnosti. U drugom slučaju to bi značilo uzimati pars pro toto, odnosno uzeti jedan element preporodne ideologije, »ilirsku« odnosno južnoslavensku ideju kao oznaku za cjelinu preporoda ili pokreta koji je u svojoj nacionalnoj sastavnici bio hrvatski.

U svakom slučaju, nazivi »hrvatski narodni preporod« i »hrvatski preporodni pokret«, svaki sa svojom nijansom značenja, potpuni su i precizni, dok »ilirski pokret« može značiti dijelom isto što i »hrvatski preporodni pokret«. A »hrvatski narodni preporod«, shvaćen kao ukupnost procesa i zbivanja, doista nije »ilirski pokret«. Uz navedene dopune u interpretaciji, takva ključna Fancevljeva tvrdnja je točna.

⁴⁵ N. Stančić, *Gajeva Još Hrvatska ni propala*, n. dj., str. 115–116.

»HRVATSKI NARODNI PREPOROD« ILI »ILIRSKI POKRET«?

FRANJO FANCEV O POČETKU, »PODRIJETLU« I ZNAČAJU HRVATSKOGA NARODNOG PREPORODA

Sažetak

Rasprava o »podrijetlu« hrvatskoga narodnoga preporoda bila je živa napose oko godine 1935., u vrijeme proslave stote obljetnice preporoda. Nasuprot stajalištima o bitnom utjecaju preporodnih pokreta slavenskih naroda na pokretanje hrvatskoga narodnoga preporoda prve polovice 19. stoljeća., Franjo Fancev je tvrdio da su se preporoditelji oslanjali na hrvatsku tradiciju i dokazivao »naše podrijetlo hrvatskoga preporoda«. U historiografiji je prihvaćeno njegovo shvaćanje o osloncu preporodnih ideja na hrvatsku tradiciju. Suvremena historiografija tome problemu pristupa diferencirano, te razlikuje više razina povijesne stvarnosti. Proces nacionalne integracije i preporodni pokret kao njegov pojmovni izraz endogeni su fenomeni, i Fancev je u pravu kada općenito govori o »našem podrijetlu hrvatskoga preporoda«, premda oni tipološki pripadaju širem fenomenu nacionalizma srednje i srednjoistočne Europe u prvoj polovici 19. stoljeća. S druge strane, na oblikovanje preporodne nacionalne ideologije, pod kojom se provodio proces hrvatske ideologije, bitno je utjecao ideološki model ranog nacionalizma, napose nacionalnih pokreta kod slavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji, oslonjen na shvaćanje o jeziku kao identifikacijskom elementu nacije, koji je u hrvatskom slučaju bio obogaćen specifičnim elementom hrvatskih »jura municipalia«. Sadržaji ideologije hrvatske preporodne nacionalne ideologije sastojali su se, pak, od elemenata preuzetih iz tradicije, od činjenica preuzetih iz suvremenosti i od projekcije budućnosti. Zbog toga Fancevljevu tvrdnju o bitnom utjecaju tradicije na pojavu hrvatskoga narodnog preporoda treba preoblikovati u zaključak o recepciji elemenata iz hrvatske kulturne prošlosti i njihovu uključivanju u sustav suvremene hrvatske nacionalne ideologije.

»THE CROATIAN NATIONAL MOVEMENT« OR »THE ILLYRIAN MOVEMENT«?

FRANJO FANCEV ON THE BEGINNING, »ORIGIN« AND THE IMPORTANCE OF THE CROATIAN NATIONAL MOVEMENT

Summary

The debate about the »origin« of the Croatian National Movement was especially lively around 1935, the period of celebration of the centenary anniversary of the Movement. Contrary to the opinion that the Croatian National Movement in the first half of the 19th century was greatly influenced by the national movements in other Slavic countries, Franjo Fancev claimed that the Croatian reformers leaned on the Croatian tradition and therefore tried to prove »our origin of the Croatian National Movement«. Fancev's view that the ideas of the Croatian National Movement were grounded in the Croatian tradition was adopted in the historiography. The contemporary historiography approaches this problem from different stand-

points and stresses the difference between several levels of historical reality. The process of national integration and the »national« movement as its manifestation represent endogenic phenomena, and Fancev is right when he generally speaks about »our origin of the Croatian National Movement«, although typologically they belong to the wider phenomenon of nationalism in Central and Central-Eastern Europe in the first half of the 19th century. On the other hand, the national ideology on which the process of the Croatian national integration was based was greatly influenced by the ideological model of early nationalism, in particular that of national movements of the Slavic peoples in the Hapsburg Monarchy, grounded on the view of language as an element of national identification, enriched in the case of Croatia by the specific element of the Croatian »Jura Municipalia«. The ideology of the Croatian National Movement consisted of elements taken from the tradition, of contemporary facts and projections for the future. Fancev's statement about the importance of tradition for the appearance of the Croatian National Movement should therefore lead us to the conclusion that the elements of the Croatian cultural history were perceived and adopted as part of the contemporary Croatian national ideology.

Fancevljeva obrada pojma ilirstva

Fancev je u nekoliko napisa razrađivao svoju tezu o autentičnosti hrvatskog narodnog preporoda, kojega početak datira 1790., a kako navodi u svojim manjim *Dokumentima...*, gdje donosi manji izbor priloga iz ranije faze, počam s Perjačevićem *De Illyrici* iz 1714., proizlazi da se čitavo stoljeće ranije počela rađati ideja koja će postati glavnim ciljem ilirskoga pokreta. Međutim, te su se ideje od 1790. počele javljati konzistentnije, osvještenije i učestalije, pa s puno razloga i argumenata i mi danas zastupamo tu Fancevljevu tezu, to jest možemo prihvatiti njegovu argumentaciju o početku hrvatskoga narodnog preporoda 1790. godinom. Tih se godina iskristalizirala ideja koja će postati temeljnicom ilirskoga pokreta – ideja integracije svih Hrvata u političkom i kulturnom segmentu, odnosno književno i jezično jedinstvo. U dokumentima koje navodi Fancev već se izrazito profilira svijest o tome.

Dapače, trebalo bi poći od Pavla Rittera Vitezovića, od kojega polazi i Fancev, jer je upravo Vitezović reinterpreterao integracijski koncept na kojemu je radio hrvatski narodni preporod, pa bi se u strogom smislu moglo reći da hrvatski narodni preporod, fundamentalnom idejom integracije, ne donosi u biti ništa novo što već nismo susreli u Vitezovića, i u političkom i u kulturnopovijesnom i u književnojezičnom smislu. A tada, točnije nešto ranije, pogibijom Zrinskih i Frankopana, počimlje se konstituirati moderni hrvatski identitet, pa Vitezović i u idejnom i u povijesnom i u kulturnom smislu stoji na početku rađanja modernoga hrvatskog identiteta.

Drugi Fancevljev argument manje nam je uvjerljiv. Riječ je o hrvatskom školstvu. Tu je tezu već osporavao. Zacijelo je neosporan utjecaj škola na edukaciju i izobrazbu hrvatskih muža, kao što je točno i to da je navlastito školski teatar vršio propedeutičku i zabavnu ulogu. Međutim, i kad je koji igrokaz tematizirao kakav junački motiv, događaj ili pak slavnu osobu, ti su motivi bili legendizirani i arhemitologizirani, pa nisu mogli niti izdržati kritičku svijest, nego nazdravičarsku običajnost. A s druge strane, bečki je dvor pazio na sustav školstva, njegove programe i izvedbe, tako da se od integralističkih i osloboditeljskih ideja malo moglo prokrijumčariti.

Što se tiče kulturnoknjiževne sfere, zacijelo je Andrija Kačić Miošić odigrao bitnu ulogu i izravno utjecao na neke ideje hrvatskih preporoditelja, a naročito na konstituiranje romantičke paradigme, i preko Herdera, i izravno. Slično bi se, nadopunjujući, moglo reći i za A. Krčelića, kao svojevrstu

sintezu Kačića i Vitezovića. Tu valja pridodati činjenicu djelatnosti oko ujednačavanja pravopisa i književnoga jezika (poznata Komisija u doba Josipa II.). Te godine, ujedno, profesori zagrebačke kraljevske akademije traže da se ona podigne na stupanj sveučilišta; potom tu je i predstavnica Križevačke županije da se na mađarske provokacije odgovori zahtjevom za hrvatskim jezikom, te za ono vrijeme čudesna pjesma koja je izražavala narodnu svijest i ponos. Dakle, na tim činjenicama Fancev gradi tezu i dokaz za »hrvatsko podrijetlo cjelokupne kulturne ideologije hrvatskog ilirskog preporoda« (Fancev, 1933., XIX). Ideja o jednom temeljnom jeziku stara je preko stoljeća, a ponegdje i vrlo eksplicitno elaborirana, kao u Josipa Šipuća (*Temelji žitne trgovine*, 1796.).

Međutim, pojam ilirstva koji nas u ovom kontekstu zanima, odnosno Fancevljevo stajalište s tim u vezi, podrazumijeva uvid u tekstove iz kojih je Gaj mogao steći prve spoznaje o Iliriji. Fancev navodi da to nije bila knjižica V. Spaciaria *Postiones* (1811.), rađena prema S. Hohenhauserovu djelu *Illirien* (Osijek, 1777.), nego ponajprije *Jambrešičev Lexicon latinum* (1742.), Mikocijeva *Otiōrum Croatiae liber unus*, te Mikloušičeva knjižica *Izbor dugovanja vsakevrstneh* (1821.). U tim je spisima Gaj naišao na trag da su »Hrvati u ovim stranama autohtoni starosjedioci«. No, samo ilirsko ime nije popularizirano tek u Napoleonovo vrijeme nego ga je rabio Vitezović razrađujući svoju historiografsku tezu, te potom barun Ivan Franjo Čikulin Susjedgradski u djelu *Ideae magnanimitatis Illyricae E Pannonicae viginti quatuor* (Zagreb, 1703.), u kojemu hrvatske plemiće i junake naziva Ilirima, tako da Baruffjev »miles anonymus Croata« preimenuje u »miles anonymus Illyrius«. Da se Čikulin naslanjao na Vitezovića, mada nije shvatio logiku Vitezovićeve historiografske nomenklature, vidi se i po tome što on Vitezovićev distih »Človik najdičnije svoju halju nosi – a što doma nije, to se vani prosi« prevodi na latinski »Quod domi non est, foris omnino petendum est, ergo quod domi est, foris omnino potendum non est«.

U svom drugom tekstu *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni pokret* (*Hrvatsko kolo*, knj. XVI, 1935., str. 3 – 58) Fancev proširuje i upotpunjuje dokaze o Gajevoj lektiri i naobrazbi na domaćim hrvatskim autorima, potkrjepljujući tezu da je prvo sjeme na tu generaciju, pa i na Gaja, posijala zagrebačka Akademija znanosti, to jest njezini profesori. A kako je Gaj u početku branio hrvatsku varijantu svoje povijesne teze, njegovi su »pouzdana učitelji za iliromaniju mogli biti prije svega naši ljudi« (str. 15). Riječ je dakako o M. P. Katančiću i T. Mikloušiću. Prema tome, na temelju Katančić-Mikloušičeve konstrukcije Gaj stvara svoju tezu i dokaz i u bogoslovnom i u jezikoslovnom i u narodoslovnom smislu »da su stari Iliri bili upravo Slavjani«, pa su prema tome i južnoslavenski Iliri na tadašnjem prostoru autohtoni, aborigines, jer samo njihovo ime »Iliri«, dokazuje Gaj, upravo iz »korenite reči Il, to jest glina, zemlja, ispeljano, nikaj drugo ne zamenjuje, nego prve – poleg najstareše naroda človečanskog misli – iz zemlje, na zemlji ljudi iliti najstareše stanovnike« (ibid., str. 16), ne bez prikrivene ironije navodi Gaja Fancev.

Slično je bilo i kada je bila riječ o Gajevim pravopisnim reformama i stvaranju jedinstvenoga književnoga jezika, čiji nacrt je dao već Vitezović. Tom tezom Fancev ne tvrdi da Gaj nije ništa naučio na školovanju u Grazu, Beču i Pešti, nego da je glavne spoznaje i pobude stekao od hrvatskih učitelja i u hrvatskim zagrebačkim školama. A i u ostalim segmentima zagrebački je književni krug imao primat; tako se već 1830. profilirala ideja da se izdaju novine, a Derkos 1832. precizno izrađuje književni program ilirskoga pokreta, misleći pritom na štokavski jezik. Fancev, dakle, nastoji Gaja demitologizirati i svesti njegove zasluge na stvarnu mjeru, pronašavši gotovo sve segmente njegovoga programa već prije više-manje naznačene, osviještene i elaborirane. Gaj je bio još 1835. neodlučan glede ciljeva i širine pokreta. Vrijedilo bi problematizirati i komentirati Fancevljeve polemike, u drugom dijelu članka, zbog znanstvene etike i hrabrosti, jer je polemizirao oko znanstvene i činjenične istine s tada uvažanim znanstvenim i sveučilišnim djelatnicima, Hešičem, V. Novakom, S. Ježićem, koji su bili vođeni jugounitarističkom ideologijom (prva dva) te su ga napadali zbog kroatocentrizma, ili su površno i nemarno čitali tekstove (kao Ježić). No, tomu ovdje nije mjesto, te samo ukazujem na Fancevljevu znanstvenu etičnost.

Tekst u kojemu najeksplicitnije dolazi do izražaja Fancevljevo tumačenje pojma *ilirstvo* jest članak *Ilirstvo u hrvatskom preporodu (Ljetopis IAZU, sv. 49. za 1935./36. god., 1937., str. 130 – 157)*. On odmah na početku pojašnjava razliku između pojmova *ilirizam* i *ilirstvo*, elaborirajući svoju temeljnu tezu. Ilirizam je u svojim tendencijama unitaristički, jer su ilirci, to jest hrvatski preporoditelji, svoja uvjerenja temeljili na vjerovanju »da su svi južnoslavenski narodi po svom podrijetlu onaj isti narod, koji su bili stari Iliri« (str. 130), pa bi i današnji njihovi potomci u svim pokrajinama, a ne samo Hrvati, bili *terriganae, aborigines, autochtones*. Zbog toga bi se ti podijeljeni današnji potomci trebali vratiti u jedan ilirski narod svojih praroditelja. A to je upravo semantički ispunjavalo pojam ilirstva. Ilirizam se hranio tom idejom i u političkom i u kulturnom segmentu, barem je to Gaj zahtijevao, ostavljajući za tren pitanje i dvojbu je li to pankroatistička, panslavenska, ili jugoslavenska varijanta pod vodećom ulogom Srbije, kao što je to u drugoj fazi Gaj mislio i na tome radio. A rađanje ideje ilirstva, pojam ilirstva, odnosno tako koncipiranu ideologiju, Fancev prati i razrađuje od prvoga kulturnopovijesnog preporoda, tj. od humanizma u 15. i 16. stoljeću. On je zapravo i »uskristio ime ilirstva« (ibid., str. 131), rabeći ga ne samo u *zemljopisnom smislu*, nego i u *etničkom*. Dakle, bio je tehnički termin za ime naroda koji su obitavali drevni Ilirik. Drugi hrvatski preporod, ilirizam, temeljeći se na humanističkom ilirstvu, isprofilirao je svoju unitarističku koncepciju, bez obzira na navedene varijante. Tako tvrdi Fancev videći genezu unitarne koncepcije u ambicijama Posavske Hrvatske još u 13. st. u nastojanju Zagreba za biskupskim primatom.

No, čini mi se da je ovdje potreban komentar, trostruke vrste. Jedan se odnosi na ilirizam, a drugi na Fancevljev pojam unitarizma. Ilirizam je

učinio grešku kad je pojam *Ilir, ilirstvo* rabio kao univerzalan epistemološki pojam. Ne samo, dakle, u svojemu kulturnom, književnom i jezičnom segmentu, nego i u geostrateškom, zemljopisnom, povijesnom, i nađasve nacionalnom, i to u vrijeme nakon Francuske revolucije, kad se u Europi počinju oslobađati i konstituirati manje nacionalne zajednice. Fancev pak čini grešku kad ne razlikuje Gajevu, naročito iz druge faze, zaista unitarističku koncepciju od Vitezovićeve, Derkosove kroatocentrične integralističke ideje. I treće, stari Ilirik »što ga je Hrvat bio zaokružio sebi još u humanističkom preporodu« nije samo bio »opsegom željkovane cjelokupnosti hrvatskog kraljevstva« (str. 132) nego je bio i imaginarna projekcija i simboličkim figurama želja prostora, koji su bili proizvod rada označitelja, da tako kažem, jer mu je podloga bio tekst (povijesni, pravni, književni), i radom označenoga, jer mu je podloga bila imaginarna gesta pothranjivana strašću izgubljenih figura prostora i očinstva (figura narodnoga kralja), koje su legitimirale hrvatsku supstanciju i hrvatski kolektivni subjektivitet i identitet. Nama je, dakle, sada otkriti kako su se radale te simboličke figure, dakako prateći Fancevljevo tumačenje geneze, a tek u drugom dijelu rasprave pokušati dekonstruirati pojam *ilirstva*.

Fancevljeva argumentacija geneze počinje od deklariranja hrvatskih sveučilištaraca na stranim učilištima, koji su rabili imena *Illyricus, Croata* i *Sclavus* sinonimo, odnosno *Hrvat, Ilir, Slojaven*. I u historiografskoj literaturi Fancev nalazi potvrdu, od znamenitoga historika Nikole Istvanffija, koji je pojam *ilirsko* rabio za teritorij hrvatskoga kraljevstva koji se u 16. st. nalazio u vlasti banskoj i obaju krajiških generala, pojam *Dalmacije* za područje koje su držali Mlečani, a pojam *hrvatski* za sredozemni dio Dalmacije.

Dakle, riječ je o geografskim pojmovima. Prema tome, posavski su se Hrvati najviše osjećali Hrvatima, što bi i znanstvena literatura konačno trebala akceptirati. Pritom Fancev nesumnjivo aludira na Šišića. Dakle, osim geografskog i etnografskog pojma, već je u 16. st. A. Vramec rabio termin *hrvatski* za obilježbu kajkavskoga jezika, naročito u spisima na latinskom jeziku, ili pak *ilirski*, a *Iliri* i *Sloveni* za obilježbu naroda. Lucidnu i logičnu susljednost termina i pojma izveo je Vitezović. On za ranija povijesna razdoblja, za događaje iz prošlosti starih Ilira rabi naziv *slovinški*, ili pak u dubletu *ilirski aliti slovinški*, dok pojam i ime *hrvatski* rabi već od 640. godine, te se pored *slovinškog* sve više služi i hrvatskim imenom, da bi od 802. dobili sinonimno značenje. Od 16. stoljeća Vitezović najčešće rabi samo hrvatsko ime, pritom misleći i na Slavoniju i Dalmaciju.

Međutim, prema Fancevu, posao »ideologa ilirstva za sve naše strane« izvršio je zagrebački kanonik Juraj Ratkaj djelom *Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae...* (1652.). Njemu je ime *Illyricum* značilo svih devet ilirskih kraljevstava, a jezik slavenskog/ilirskog naroda, govor osim Slavonaca od Dalmacije do Pruske i Skandinavije. Međutim, Ratkajevu je posavskohrvatsku iliromaniju istovremeno pobijao Ivan Lučić ne dovodeći etnički u vezu Ilire i Slavene, iako upozorava da se u novije vrije-

me jezik običava nazivati iliričkim, dakle imenom pokrajine. To se tumačenje učvrstilo, tako da je u 18. i 19. stoljeću u »cjelokupnoj hrvatskoj naučnoj i beletrističkoj književnosti, pisanoj latinskim jezikom, ilirstvo ili dominiralo sasvim ili kao sinonim barem varira s hrvatskim i slavenskim« (ibid., str. 143). Prema tome, i književna i znanstvena misao 17. i 18. stoljeća »protkana je ilirštvom kao faktom«, od Franje Zdelara do Krčelića i Josipa Bedekovića. Potonji je bio uvjeren da je Lučić bio u zabludi. Slijedi dakle da Josip Bedeković »drugi je historik iz Posavske Hrvatske, koji je ne samo svom vehemencijom riječi već tobože i jakim naučnim aparatom zastupao baš etničku istovjetnost starih Ilira sa Slavenima uopće a prema tome i sa Hrvatima napose« (ibid., str. 144). Pače na kraju 18. stoljeća dvojica zagrebačkih historika – Andrija Blašković te Matija Petar Katančić – često se drže »ilirske teorije«, dok je treći, Josip Mikoci, uz pomoć Lučića razbijao ilirske ideje o autohtonosti Hrvata na teritoriju starog Ilirika. No, on još drži da su Iliri i Slaveni istovjetni.

K tomu se mogu dodati različiti rječnici (Belostenčev, Sušnik-Jambrešićev, Patačićev), predavanja profesora Simeona Čučića, tiskana 1815., u kojima je on sve slavenske narode obuhvatio imenom *Populi Illyrici*. Time je u Zagrebu stvorena takva kulturna klima da je nakon Katančića bilo gotovo nezgodno i opasno ne vjerovati u tu teoriju, za što Fancev nudi dosta činjenica. Upravo ta »ilirska teorija« vodila je V. Kirilića i J. Kuševića u njihovu spisnu iz 1830. godine *De municipalibus iuribus*, pa su i govor nazvali *idioma croatico-slavico-illyricum*.

I književnost 18. stoljeća, navlastito pisana latinskim, puna je iliromanije, od T. Brezovačkog, F. Sebastijanovića, M. Sabolovića, T. Mikloušića do P. Štoosa. I tek u godinama 1809. – 1822. latinska poezija ne spominje ilirskog imena, što je razumljivo ako imamo na umu da u tim godinama postoje u hrvatskim zemljama dvije političke tvorevine s ilirskim imenom: Napoleonovala »ilirski pokrajina« i austrijsko »ilirsko kraljevstvo«, te su Hrvati i jednu i drugu smatrali nepoželjnom, te iz političke svijesti i protesta ne rabe taj naziv.

Sve te činjenice Fancev navodi kako bi dokazao da Gajeve ideje nisu nimalo originalne, jer je sve ono što je bilo program hrvatskoga narodnog preporoda već bio iskristalizirao u ranijim razdobljima, i s obzirom na pravopisnu problematiku, i s obzirom na književni tip jezika, i s obzirom na integracijsku ideju. No, tomu valja pridodati i utjecaj Šafařika i Kollára, kao znanstvenih autoriteta, koji su u ovom pitanju bili »znanstveni«. Gaj je u početku još i bio na pozicijama svehrvatskim, no kada je počeo ilirizirati hrvatsku i južnoslavensku drevnu prošlost, on je čudnovatim etimologizmom mislio riješiti problem, kao što sam to naveo prije.

Fancev dakle zaključuje da je u hrvatskom preporodu ilirstvo odigralo pozitivnu ulogu u književnom i duhovnom jedinstvu, pa je u tom smislu bilo kohezijski barjak, ali je jednako tako i strašilo koje je odbijalo. Točnije, Fancev brani ilirstvo kao sinonim slovinštva, hrvatstva, to jest u smislu oču-

vanja nacionalnog identiteta, a odbacuje ga kao neznanstvenu tezu u smislu »Iliri jednako Slaveni jednako Hrvati«, i u smislu izjednačavanja Ilira i štokavskih Hrvata i Srba, što bi u konzekvencijama, a u skladu s velikosrpskom politikom, značilo »štokavski Hrvati jednako Srbi«. Međutim, Fancev ne daje protuargumente za tezu »Iliri jednako Slaveni jednako Hrvati«. U svom zadnjem članku *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret* (*Hrvatska revija*, IX, 8/1936., str. 412–427) Fancev još jednom ističe i brani svoju tezu o autohtonosti hrvatskoga narodnog preporoda, koji je počeo 1790., i čiji su programi bili doneseni 1830. i 1832., dakle prije Gajeve 1835., ističući da je pokret počeo u borbi s Mađarima, a tako je i završio, pa prema tome »u svojoj cjelini HNP nije nipošto isto što i ilirski pokret« (str. 413), odnosno u svim četiri segmenta: politički integritet i ilirski etnički koncept, orijentacija prema školstvu i standardiziranje pravopisa, hrvatski narodni preporod samo je »izvršitelj pokušaja, traženja i nastojanja ranijih generacija«. No, valja ponovno naglasiti da Fancevljevi argumenti stoje, ali da njima treba dodati i povoljni kontekst, to jest reforme Marije Terezije i Josipa II., unatoč autokraciji, te navlastito utjecaj novoga duha nakon Francuske revolucije i liberalističkih i reformističkih ideja. Teško se, dakle, može braniti teza o potpunoj autohtonosti hrvatskoga narodnog preporoda, a naročito njegove književnosti romantizma, kao što se još teže može braniti arhemitologizirana ideja Ilira kao prethodnika Hrvata. Drugu je tezu Fancev uspješnije pobijao negoli je prvu uspio dokazati.

FANCEVLJEVA OBRADA POJMA ILIRSTVA

Sažetak

Da bismo problematizirali ovo iznimno intrigantno i veoma zanimljivo pitanje unutar hrvatskoga narodnog preporoda, po mojemu su sudu relevantna četiri Fancevljeva napisa: *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda* (Grada, XII, 1933.), *Hrvatski ilirski pokret jest naš autohtoni pokret* (*Hrvatsko kolo*, knj. XVI, 1935.), *Ilirstvo u hrvatskom preporodu* (*Ljetopis JAZU*, 49/1935.-36.), te *Hrvatski preporod kao opće narodni pokret* (*Hrvatska revija*, 8/1936.). Valja odmah naglasiti da se nijedan hrvatski znanstvenik koji se bavio tim razdobljem nije toliko trsio oko teze o autohtonosti hrvatskog narodnog preporoda kao Fancev. Pojam ilirstva Fancev razlikuje od pojma ilirizma, koji implicira unitarističku tendenciju, na temelju pogrešne teze da su svi Južni Slaveni podrijetlom stari Iliri, pa su i današnji potomci na ovim prostorima bili *aborigines*, *autohtones*, i stoga je dakle normalno da ilirski pokret te ogranke želi vratiti natrag u jedan ilirski narod. Istražujući pedantno genezu toga vjerovanja, Fancev dokazuje da se ta ideja rodila mnogo ranije, u »prvom hrvatskom preporodu«, kako ga on naziva, u razdoblju humanizma u 15. i 16. stoljeću. Otada Ilirik je zapravo predmet želje, pa je prema tome imaginarna projekcija u simboličkim figurama prostora, koji se – lacanovski rečeno – oblikovao radom označitelja budući da je uvijek imao *tekst* (povijesni, književni) kao polazište.

U ovoj mjeri u kojoj Fancev ispituje arhemitologiju povijesnih projekcija, njegova teza i danas stoji, no ukoliko inzistira na auhtonosti narodnoga preporoda i njegova književnog posredovanja, ona je upitna.

FANCEV'S INTERPRETATION OF THE TERM »ILLYRISM«

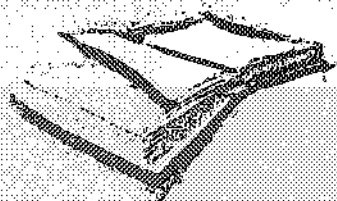
Summary

In my opinion four of Fancev's papers are relevant for the discussion of this extremely intriguing and interesting question with reference to the Croatian National Movement: *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda* (Građa, XII, 1933), *Hrvatski ilirski pokret jest naš autohtoni pokret* (Hrvatsko kolo, chapter XVI, 1935), *Ilirizam u hrvatskom preporodu* (Ljetopis JAZU, 49/1935-36) and *Hrvatski preporod kao opće narodni pokret* (Hrvatska revija, 8/1936). It is important to observe that no other Croatian scientist who dealt with this period was so eager to prove the thesis about the indigenous origin of the Croatian National Movement as Fancev. Fancev makes a distinction between the terms *Illyrian* and *Illyrism*, the latter implying a unitarian tendency based on the wrong assumption that all the Southern Slavs are of Old Illyrian origin, so that their present descendants living in this area are also *aborigines, autohtones*. It is therefore understandable that the Illyrian Movement strove to unite these branches in one nation. Fancev made a meticulous research of the genesis of this belief and tried to prove that this idea came to being much earlier, during the First Illyrian Movement, as Fancev calls it, i. e. in the period of Humanism in the 15th and 16th centuries. Since then Illyricum has actually been only an object of *desire* and the projection into the symbolic figures of space, which was shaped by the work of its designator, since he always used a text (historical, literary) as a starting point, is therefore completely imaginary.

Insofar as Fancev studied the archemythology of historical projections, his thesis holds even today. Insofar as he, however, insists on the indigenoussness of the national movement and its literary mediation it becomes doubtful.

MILAN REŠETAR
TOMO MATIĆ
FRANJO FANCEV
JOSIP BADALIĆ
SLAVKO JEŽIĆ
JAKŠA RAVLIĆ

IZABRANA DJELA

NAKLADNI ZAVOD
MATICE HRVATSKE

Izbor iz djela Franje Fanceva objavljen u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (knjiga 121/1, priredio Josip Bratulić, Zagreb, 1983.) zajedno s izborom iz djela nekoliko istaknutih književnih povjesničara

Sudbina Ljudevita Jelačića Bužimskoga u Fancevljevoj koncepciji hrvatskoga narodnog preporoda

Franjo Fancev se u svom vrlo intenzivnom i dugogodišnjem bavljenju ilirskim pokretom¹ pozabavio i sudbinom Ljudevita Ferdinanda Jelačića Bužimskoga. Ime i uloga ovoga profesora političkih znanosti na Pravoslovnome fakultetu u Zagrebu u kulturnoj povijesti, poglavito u hrvatskome narodnom preporodu, bila je slabo poznata, uglavnom kroz njegovo djelovanje i pisanje u Gajevoj *Danici* (pretežito tijekom 1835. godine kada je pisao o političkim slobodama pojedinih europskih naroda i država). Fancev je, međutim, njegovo mjesto u ilirskom pokretu, odnosno hrvatskom narodnom preporodu lapidarno ocijenio bez dodatnih objašnjenja već u uvodu *Dokumenata za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda*, konstatirajući da »Jelačićeva uloga pri rađanju hrvatskoga preporoda ide daleko preko onoga što mu se dosad u zasluge pripisivalo«². U potkrepu toj tezi on je u *Dokumente* uvrstio dva Jelačićeva rada. Jedan je njegova pjesma iz godine 1822. *Veseli spomenik zlatnih pravic (Bulla aurea)*, a drugi je *Valedictoria*, poslanica kojom se Jelačić obratio svojim studentima, nakon što je izgubio profesorsko mjesto na katedri političkih znanosti na Pravnome fakultetu.³

Fancevljevo zanimanje za političku sudbinu i lik Ljudevita (Luje) Jelačića Bužimskog proizlazi ponajprije iz njegove interpretacije i gledanja na narav i povijesno podrijetlo hrvatskoga narodnog preporoda. A tu osnovnu tezu Fancev je nedvosmisleno izrazio već u uvodu *Dokumentima*: zadatak te zbirke jest »pokazati da su se glavni ciljevi hrvatskog 'ilirskog' preporoda od časa do časa manifestirali već jedno stoljeće ranije, i u raznim prigodama kao crvena nit provlačili u njemu mislima i željama najprije pojedinih hrvatskih

¹ Velik je broj članaka u kojima se F. Fancev bavio ilirskim pokretom, odnosno hrvatskim narodnim preporodom. Navest ću samo nekoliko najvažnijih njegovih radova: To su: *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790–1832)*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knjiga XII, s *Uvodom* I–XLVI, JAZU, Zagreb, 1933.; *Hrvatski ilirski pokret jest naš autohtoni pokret*, »Kolo«, XVI, 1935.; *Hrvatski preporod kao opće narodni pokret*, »Hrvatska revija«, 1936., str. 412–427; *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*, u: *Ljetopis Jugoslavenske akademije*, sv. 49, 1937., str. 130–157; *Janko grof Drašković prije 1832.*, u: *Ljetopis JAZU*, L, str. 177–203, i mnogi drugi.

² F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)*, nav. dj., str. VIII.

³ Isto, str. 173–180.

javnih radnika a zatim i konkretizovali u nekim upravo providencijalnim pothvatima i javnih ustanova«⁴. Svo kasnije bavljenje osobama i događajima ilirskog pokreta, odnosno hrvatskoga narodnog preporoda služilo je za ilustraciju ili potkrepu ove temeljne teze.

Naznačujući lapidarno svoj stav o značenju Ljudevita Jelačića u *Uvodu* iz 1933., Fancev mu se temeljitije vratio u kasnijem radu *Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužinski god. 1824. bio lišen službe?*⁵. Potreba da se ponovno vrati Jelačiću i opširnije pozabavi njegovim životopisom proistekla je iz nekoliko razloga: prvi je što je Fancev namjeravao dati neke pouzdane i provjerene informacije o Jelačićevu životu, odnosno pokazati nedostatnost i neprovjerenost onih koji su se pojavljivali u javnosti. Neposredan povod članku jest objavljivanje prepričane verzije Jelačićeve *Valedictorie* kojom se Lj. Jelačić oprostio od svojih slušača na Pravoslavnoj akademiji, koju je priredio dr. Mišan Stahuljak u kulturnom podlistku *Obzora*⁶. Ne baveći se posebno podacima koje iznosi Milan Stahuljak, Fancev jedino konstatira kako »gotovo ni jedan ne sadrži ništa konkretno ni pouzdano«, a takvi, »nedostatni i nepouzdana«, su iz jednostavnog razloga što je »akademijski profesor dr. Ljudevit Jelačić Bužinski današnjim generacijama sasvim nepoznat«⁷. Stoga se Fancev prihvatio detaljnije i preciznije tematizirati važnu epizodu iz Jelačićeva života, naznačenu naslovom članka, ali i dati neke biografske podatke koje je sakupio o njemu. Ukratko ćemo ih ovdje ponoviti prema Fancevljevim navodima: Ljudevit Jelačić rođen je u Zagrebu 1792. godine. Svo svoje školovanje završio je u Zagrebu, što za Fanceva predstavlja izvanredno važan podatak. Sve gramatičke razrede i humaniora završio je 1800./1801. i 1805./1806., Filozofske nauke 1806./1807. i 1807./1808., a pravne 1808./1809. i 1809./1810. Na osnovi zagrebačkih pravnih studija doktorat prava dalo mu je sveučilište u Pešti. Fancev osim nekih podataka o njegovim roditeljima, govori jedino o tome da je Jelačić volio hrvatsku poeziju. Na drugim mjestima u članku on spominje Jelačićevu suradnju u Gajevoj *Danici*, njegova nastojanja oko dobivanja mirovine i u četrdesetim godinama njegovo ungarofilsko opredjeljenje. I to je gotovo sve. Iako prilično grubo napada Stahuljaka, a podatke o Jelačiću prestaje iznositi (iako bi o njegovoj osobnosti »mogao još mnogo više kazati«), Fancev ne donosi niti podatak kada je Jelačić umro, pa čak i ne upotrebljava njegovo drugo ime (Ferdinand) koje se redovito javlja u svim bibliografskim jedinicama o Jelačiću.⁸ Isto tako gotovo da i ne spominje neke važne epizode iz Jelačićeva života: vrijeme dok je bio član županijske skupštine ili dok je predlagao pojedina

⁴ Isto, str. VII.

⁵ »Hrvatska revija«, 1937., str. 518–527.

⁶ Prof. dr. M. Stahuljak, *Valedictoria Ludovici Jellachich de Buzin*, »Obzor«, 8. 9. 1937., *Kulturni podlistak*, str. 1–2.

⁷ F. Fancev, *Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužinski god. 1824. bio lišen službe*, »Hrvatska revija«, 1937., str. 518.

⁸ V. npr. Š. Jurić, *Iugoslaviae scriptores latini recentioris aetatis*, Zagrabiae MCMLXXI.

rješenja Hrvatskom saboru. A tu je posebice važno istaknuti Jelačićevu ulogu godine 1832. i 1835. U županijskoj skupštini zagrebačkoj Ljudevit Jelačić je žestoko branio Gajev zahtjev za pokretanjem novina (nasuprot A. Danijelu Josipoviću), a tijekom čitave 1835. on je punio Gajeve *Hrvatske novine* člancima iz stranih novina. Ljudevit Vukotinović je ustvrdio da je Jelačić napisao uvodnik prvome broju *Hrvatskih novina*.⁹ Taj podatak koristili su kasnije mnogi interpretatori prepорода (Josip Horvat, Jaroslav Šidak i drugi). Osim toga Jelačić je 1834. predlagao Saboru elaborat o pravima hrvatskoga kraljevstva na Dalmaciju, a 1848. i nacrt nagodbe s Mađarima, polazeći sa stajališta da se ona sklapa »med Ugarskom i južno Slovenskom na desnom Drave i Dunave kraju zemljom«¹⁰.

Ipak, najveći dio prostora Fancev je u ovom članku posvetio uzrocima i posljednjima Jelačićeva lišavanja službe Akademijina profesora političkih znanosti.

Ljudevit Jelačić predavao je političke znanosti na Pravnome fakultetu (Pravoslovnoj akademiji) od 1812. do 1824. godine kada ga je kralj izbacio iz službe. Treba istaknuti da je nakon njegova izbacivanja katedra bila nepopunjena sve do 1828. kad je na nju izabran Ivan Nepomuh Hefner.¹¹ Dvanaestogodišnji profesorski vijek Lj. Jelačića bio je sve prije nego akademski jednoličan i školnički uštogljen. Mladi profesor Jelačić svoj je posao radio vrlo zdušno i u skladu sa svojom naravi. A o kakvom je pristupu i nastavi bilo riječi, vidljivo je iz predstavke ugarske dvorske kancelarije koju je kralj primio nakon što je Lj. Jelačić između šest kandidata bio izabran za popunjenje katedre političkih znanosti na peštanskome pravnom fakultetu. Bečki pravni fakultet već je na sjednici 7. prosinca 1821. stilizirao odluku o Jelačićevu imenovanju koju je kralj trebao potpisati. Komisija koja je ocjenjivala kandidate Jelačiću je dala prednost pred petoricom ostalih (dr. Stefanom Gjuranom iz Požuna, dr. Emerikom Šafarom iz Košicea, dr. Johanom Kassovitzom iz Krakova, Austrijancem Fridrichom von Beverom i mađarskim plemićem Ferencom Vizketelyjem). Međutim, u međuvremenu su stigle optužbe iz Pešte. Inkriminacije protiv Jelačića bile su sljedeće: Jelačić govori prezirno i podrugljivo o sposobnostima činovništva, napose je javno povrijedio dostojanstvo bojnokomesarijskoga adjunkta Josefa Pischkea, u predavanjima ugarskoj konstituciji daje prednost pred carskom apsolutističkom vlasti, a i inače ponašanje mu nije besprijeorno.¹² Optužbe su bile takve naravi da su ugrožavale ne samo njegovo imenovanje na peštansku

⁹ Ljudevit Vukotinović, *Uspomene na godine 1833. – 1835.*, prema F. Fancev, *Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužinski bio lišen službe?*, nav. dj., str. 518.

¹⁰ V. *Enciklopedija Jugoslavije*, 2. izd., sv. 6., Zagreb, 1980. – 1990., str. 26.

¹¹ Postoje doduše pretpostavke da je te četiri godine političke i financijske znanosti predavao Antun Ferdinand Albely, ali to nigdje nije pouzdano dokazano (v. Z. Herkov, *Iz povijesti razvitka financijske znanosti u Hrvatskoj*, u *Pravni fakultet u Zagrebu*, II. Prilozi za povijest katedri i biblioteke Fakulteta, sv. I. Zagreb, 1996., str. 139 i d.).

¹² F. Fancev, nav. dj., str. 520.

katedru nego su dovele u pitanje i njegov tadašnji položaj. Kralj je radi toga odbacio predloženu stilizaciju za Jelačićevo imenovanje i naredio istragu protiv Jelačića koja je vrlo brzo bila i sprovedena. Prema dobivenim izvještajima koji su kralju bili predloženi na sjednici u srpnju 1822. Jelačić je kriv što je u usporedbi s francuskim kritizirao carske poreze u »Iliriji«, a sebi je dopuštao razne ispade protiv carskoga činovništva na račun njihova uredovanja i neznanja. Osim tih primjedbi i slučajeva s Fischkeom, izvještaj nema prigovora na Jelačićevo ponašanje kao ni na dobra predavanja (durch sein anständiges Benehmen als seinen guten Vortrag). Izvještaj je također konstatirao da Jelačić uživa opće poštovanje kod sugrađana, među kolegama i kod nadležnih vlasti. Na osnovi tog izvješća carsko vijeće je zaključilo da se Jelačić ostavi na svojoj katedri, ali ipak nije izabran na katedru u Pešti. Nadvojvoda Ludwig koji je na sjednici zamjenjivao cara, zadovoljio se davanjem ukora Jelačiću i time je taj slučaj bio završen.

Međutim, koncem iste godine (u prosincu 1822.), Jelačić je javno istupio protiv cara-apsolutista. Naime, zagrebačka je županijska skupština raspravljala carev zahtjev za odobrenje novačenja. Županijski skupštinari nisu bili voljni izići u susret carevim traženjima, ali nisu bili sigurni ni da će ga moći odbiti. Zbog toga je Jelačić izveo za ono doba neuobičajen potez: on je na čelu svojih slušača-pravnika ušao u raspravnu dvoranu i održao žestok govor protiv careva apsolutističkog vladanja, pa je skupština zahtjev za novačenjem većinom glasova odbila. Odluka je potresla Hofburg i prouzročila niz reakcija nakon kojih je car ipak dobio pravo novačenja, ali je Jelačić izgubio službu. Svojom odlukom od 3. veljače 1824. car i kralj Franjo I. nasilno ga je udaljio s katedre za političke znanosti. Sva njegova nastojanja da se vrati na fakultet bila su uzaludna jer je uvijek kao razlog navođen slučaj upotrebe slušača u političkoj borbi protiv postojećeg oblika vladavine.

Ostavši bez posla, Jelačić je dugo godina uzaludno tražio pravo na mirovinu za svoj staž proveden na Pravnome fakultetu.¹³ On je u dva navrata (1829. i 1833.) sam tražio da se njegova suspenzija revidira ili da mu se odobri zaslužena mirovina. Dva puta se za Jelačićevo traženje zauzeo i sam Hrvatski sabor (21. svibnja 1839. i 10. kolovoza 1840.). Međutim, to svoje pravo Jelačić je dobio tek 1843., tada potpuno slijep, zahvaljujući svojoj mađjarofilskoj orijentaciji i kolegama iz Hrvatsko-ugarske narodne stranke. Fancev u ovom slučaju vrlo nategnuto interpretira činjenice i donosi dvojbene zaključke. Navodeći sam Dragutina Rakovca koji u dnevniku bilježi da je Jelačić mirovinu dobio zahvaljujući tome što je »onomadne u turopoljskom spravištu za Lutorane, mađjarski jezik i t.d. vatreno i žestoko

¹³ Fancev u članku griješi: ne radi se o 14-godišnjem nego o 12- ili u najboljem slučaju 13-godišnjem službovanju (*Hrvatska revija*, navedeni članak, 1937., str. 519). Točne podatke o početku i završetku službe nisam pronašao. Sam Jelačić u *Oproštajnom pozdravu (Valedictoria)*, govori o svojoj trinaestgodišnjoj službi: »[...] quod tredecim, [...] annis fideliter me gessisse coram vobis saltem.« (F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporeda*, nav. dj., str. 177.)

govorio«, on ipak ne može a da ne istakne kako su saborske odluke u prilog Jelačićeva prava na mirovinu donošene u vrijeme kada su u njemu odlučivali pristalice i nosioci hrvatskog preporoda i tu činjenicu drži podlogom donošenja kraljeve odluke.

Drugi je cilj Fancevljeva članka bio, isticanjem uloge i političke sudbine Ljudevita Jelačića, izvući iz zaborava niz imena profesora i studenata zagrebačke akademije i na taj način reafirmirati hrvatsko visoko školstvo s početka XIX. stoljeća, naročito s obzirom na ulogu u školovanju hrvatskih preporodnih intelektualaca. Unatoč činjenici što se škole nisu u svojim programima razlikovale od sličnih škola u Austriji, Njemačkoj i Mađarskoj, po Fancevu su ipak bile važne jer su imale hrvatsku notu i bavile su se u manjoj ili većoj mjeri hrvatskim nacionalnim pitanjem. Fancev u ovom, ali i nizu drugih svojih članaka¹⁴, iznosi neke od dokaza toj tvrdnji: on smatra da se ta razlika može pronaći od 1606., ne izravno kroz nastavu, nego kroz ispomaganje nastave (razne predstave, igrokazi, drame). Dokazuju to i profesori koji su na njima predavali, ali i studenti koji su u svojim pismenim radovima ostavili traga o tome. Ljudevit Jelačić mu je u tome najboljim primjerom, iako ni mnoge druge ne bi htio zaboraviti te su za njega također važni: Matija Kirinić, koji je u nastavi povijesti pobijao mađarska gledišta, Mihajlo Štivalić, svojim podržavanjem zanosa za Ruse; Mirko Domin, koji je 1818. počeo izdavati svoja predavanja o samosvojnim »ugarskohrvatskim« pravima; Antun Nagy, koji se bavio pitanjem hrvatskoga jedinstvenog književnog jezika 1822. i koji se javlja kao cenzor čiji su ispravci i Imprimatur sačuvani na rukopisnom primjerku Gajevih *Osnova*; Ladislav Žužić, koji je bio zagovaratelj otvaranja narodne javne knjižnice i muzeja. Tu su i drugi znameniti intelektualci: Šimun (Simeon) Čučić, Josip Mikoci, Adam Baričević, Tomo Mikloušić, Matija Petar Katanić, Romuald Kvaternik i drugi, preko kojih Fancev hoće dokazati da je između 1790. i 1835. najveći dio hrvatskih intelektualaca i hrvatske inteligencije uopće potekao iz redova apsolutenata filozofskog i pravnog fakulteta. Stoga Fancev kritizira sve povijesti koje se bave hrvatskim preporodom u kojima nema ovih imena. Jer svim tim historijama nedostaje logike, objektivnosti, dokumenata, ali zato im ne nedostaje »prepričavanja, mlaćenja prazne slame pa i nečistih tendencija«. Značenje toga i takvoga školstva Fancev vrlo snažno naglašava, ironizirajući prevladavajuća suprotna mišljenja: »Poznato je da zavojevači nastoje svoje podložnike što jače vezati uz se pored ostaloga i *odgojem*. Zato narodi, koji hoće uistinu biti slobodni, bore se baš protiv takoga odgoja kao i protiv drugih sredstava zarobljivanja. Izuzetak od toga pravila nekima bi, čini se, imao biti hrvatski narod, jer on, da bi se nacionalno osvijestio i stavio na vlastite noge, prezirao je tobože odgoj, koji su mu u vlastitoj kući mogli davati nje-

¹⁴ V. npr.: *Iz naše političke prošlosti*, »Hrvatska revija«, II, br. 4, MCMXXIX, str. 209–216.; *Uvod*, u knjizi: F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda*, nav. dj., str. XIXIII; i drugi.

govori vlastiti sinovi, i samo zbog toga svoju djecu radije slao van na škole svojih zavojevača austrijskih Nijemaca i Mađžara; da je zavojevači uče ljubiti svoj rod i svoj dom. Samo u svemu tome ima i neka naročita logika, i ja je svojim mozgom ne mogu i neću sigurno nikada dokučiti.«¹⁵ Fancev se nemilosrdno okomio na teze Ferde Šišića, Jakše Hercega i Slavka Ježića, nastojeći dokazati kako je utjecaj domaćeg školstva bio presudan u oblikovanju hrvatske nacionalne svijesti i da su tvorci hrvatskoga narodnog preporoda »po odgoju duhovna djeca hrvatskih književnika i profesora iz kraja 18. i prvih decenija 19. vijeka«, a »po lektiri djeca Mikloušića, Katančića, Mikocija, Vitezovića, Ratkaja itd.«¹⁶ A pri porodu pokreta nije bilo nikog od Slovenaca, Slovaka, Čeha niti Rusa, a samo su rijetki pojedinci ulazili u produbljivanje pokreta tek 30-ih godina nadalje.

Sve to dovodi Fanceva do izricanja osnovne teze koja je spomenuta na početku ovoga članka. Ta je teza sadržana u svim njegovim radovima posvećenima hrvatskom narodnom preporodu. On ju je i ovdje razvijao, eksplicirao, dokazivao. Ponekad i do apsurdna. Tako na primjer, nakon elaboracije značenja Draškovića i intelektualnoga kruga oko njega sve odreda hrvatskih đaka izuzevši Gaja, on kaže: »Zagrebački krug rodoljuba i akademikara na čelu s Jankom Draškovićem hrvatskom su preporodu pri njegovu porodu dali kulturnu i političku ideologiju i njegov program. Ljudevit Gaj naprotiv na bazi nekoliko ranijih domaćih pokušaja samo pravopisnu reformu.«¹⁷ Za potkrepu tvrdnji o ključnom položaju i ulozi poslužili su mu svjedoci koji su govorili o stožernoj ulozi Janka Draškovića koji je okupljao omladinu i u čijem su se krugu rađale preporodne ideje i bistrio hrvatski nacionalni program. O Draškovićevu značenju govori i Jelačićeva posveta pjesme *Veseli spomenek zlatnih pravica*. Jelačić naime ovaj sastavak posvećuje »previsoko rođenomu gospodinu grofu Janku Draškoviću od Trakošteina, presvetloga cara i kralja komorniku, knezu od starine i vitezu, ponizno poklanja za mali spomenik svojega prama njemu preštimanja osobitog Pesmik«¹⁸. A opraštajući se od svojih slušača i zavještajući im svoja moralna načela, očekuje od njih ono što je kasnije uslijedilo narodnim preporodom: »Tales juvenes in optimas spes suae succrescere Patriae.«¹⁹ (Takvi mladići kao što su njegovi slušači koji su s Jelačićem protestirali u županijskoj skupštini zagrebačkoj – op. M. Š. – stasali su kao najbolja nada svojoj domovini.)

Polemizirajući s F. Šišićem i drugima, Fancev odbacuje bilo kakvu ulogu u hrvatskom narodnom preporodu zagrebačkih i hrvatskih intelektualaca koji su se školovali na stranim sveučilištima (Beču, Grazu, Pešti i drugdje), a apsolutizira ulogu zagrebačke akademije i školstva općenito.

¹⁵ F. Fancev, *Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužinski god. 1824. bio lišen službe?*, nav. dj., str. 521.

¹⁶ Isto, str. 522.

¹⁷ Isto, str. 526.

¹⁸ F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda*, nav. dj., str. 177.

¹⁹ Isto, str. 180.

Isto tako, relativizirajući i umanjujući Gajevu ulogu²⁰, a apsolutizirajući Draskovićevo, Fancev ostaje dosljedan svojim ranijim radovima, ali ipak sklon pretjerivanjima. Ljudevit Jelačić manje mu je važan kao povijesna osoba u svojem cjelokupnom djelovanju i mijenama koje je prolazio²¹, a više za ilustraciju osnovne interpretacije hrvatskoga narodnog preporoda, tj. da je on bio *potpuno autohton* i da je u tom najvažniju ulogu odigralo vrlo kvalitetno hrvatsko školstvo.

Zaključno, može se reći da je Fancev doista izvukao iz nezaslužene anonimnosti profesora Ljudevita Jelačića Bužimskog. Međutim, koncentrirajući se na dakako važnu epizodu u njegovu životu (sukob s carskim ediktima i zloupotreba studenata u političkim borbama), Fancev je zanemario cjelinu njegova javnoga djelovanja ne obrađujući detaljnije njegovo nastavničko djelovanje, a niti njegove elaborate o pravima hrvatskoga kraljevstva na Dalmaciju, prijedlog zakona o hrvatsko-ugarskoj nagodbi i druge, što je rezultiralo djelomičnom slikom o Ljudevitu Jelačiću. Na taj način Fancev je pokazao da mu nije bio glavni cilj obraditi cjelinu preporodnog i ostalog političkog djelovanja Lj. Jelačića, odnosno ispraviti i dopuniti Jelačićevu biografiju koju je dao Milan Stahuljak, a koji je bio neposredan povod pisanju članka, nego preko Jelačića ilustrirati svoje teze o karakteru i značenju hrvatskoga narodnog preporoda. Dokaz tome je i izostanak nekih temeljnih podataka o Jelačiću, poput godine njegove smrti.

Ipak, može se reći da je Fancev svojim polemički intoniranim člankom doista ispravio povijesnu nepravdu prema ovoj važnoj preporodnoj ličnosti i izvukao je iz nezaslužena zaborava.

SUDBINA LJUDEVITA JELAČIĆA BUŽIMSKOGA U FANCEVLJEVOJ KONCEPCIJI HRVATSKOGA NARODNOG PREPORODA

Sažetak

Franjo Fancev u svojem bavljenju ilirskim pokretom i »našim podrijetlom hrvatskoga preporoda« bitnu pažnju posvetio je političkoj sudbini Ljudevita Ferdi-nanda Jelačića Bužimskog, profesora na zagrebačkom Pravnome fakultetu. Sudbina

²⁰ Fancev nigdje ne propušta priliku izreći negativno mišljenje o Gaju. Tako npr. polemizirajući sa Šišićem koji je govorio o tome kako su slab sud o patriotskom odgoju u ovim školama imali D. Seljan i Lj. Gaj, kaže: »Gajevo »sjećanje i pamćenje« u ovom pitanju uopće i ne dolazi u obzir (zbog neznanja hrvatskoga jezika sa varaždinske hrvatske gimnazije prešao na karlovačku *njemačku*), jer se Gaja može pobiti dokumentima i kad je neopravdano i bez temelja govorio nepovoljno o hrvatskim prilikama i kad je neistinито uveličavao baš one vanjske prilike u kojima se tobože on odgajao.« (F. Fancev, *Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužinski god. 1824. bio lišen službe?*, nav. dj., str. 522–523.)

²¹ Jelačić je vrlo skeptično dočekao Gaja i njegov zaokret prema štokavštini. Otuda pristajanje uz mađarone

i djelovanje Lj. Jelačića Bužimskog Fancevu je iznimno zanimljiva, a njegov lik smatra ilustrativnim i znakovitim za preporodna zbivanja. Jelačić Bužimski predavao je na katedri za političke znanosti od 1812. do 1824. kada ga je kao »čovjeka konstitucionalna i liberalna koji se smjelo opirao Meternichovu sustavu« ovaj izbacio iz službe.

Najmanje su tri razloga zašto se Fancev pozabavio Lj. Jelačićem: prvi je ispraviti krive navode koji su se u svezi s Jelačićem javljali u publicistici toga doba i pridonijeti pouzdanim i provjerenim podacima u njegovoj biografiji; drugo, akcentirajući Jelačića, Fancev reafirmira veći broj znamenitih intelektualaca, poglavito zagrebačkih profesora i studenata, koji su imali važnog udjela u pripremanju i stvaranju hrvatskoga narodnog preporoda; i treće, Jelačićeva sudbina i njegova djelatnost služe potkrepi Fancevljeve temeljne teze da se mora pokazati kako su »glavni ciljevi preporodne političke ideologije bili stalna briga hrvatske politike od 16. stoljeća«, tj. da se pokaže »hrvatsko podrijetlo cjelokupne kulturne ideologije hrvatsko-ilirskoga preporoda uopće«. U tom smislu Fancev je otišao i prije 1790., a svakako je što više htio pokazati trajnu i živu narodnu težnju »za političkom i narodnom slogom i sjedinjenjem svih Hrvata«.

THE FATE OF LJUDEVIT JELAČIĆ BUŽIMSKI IN FANCEV'S CONCEPTION OF THE CROATIAN NATIONAL MOVEMENT

Summary

In his work dealing with the Illyrian Movement and »our origin of the Croatian National Movement« Franjo Fancev devoted a special attention to the political fate of Ljudevit Ferdinand Jelačić Bužimski, a professor at Zagreb School of Law. Fancev found the fate and activity of Ljudevit Jelačić Bužimski especially interesting and considered him to be illustrative of events surrounding the Croatian National Movement as well as a reflection of Fancev's own outlook on the Movement.

There are at least three reasons why Fancev took interest in Lj. Jelačić: firstly, he wanted to set right the false allegations about Jelačić in the publications of the time and contribute reliable and verified data of his biography; secondly, by drawing attention to Jelačić, Fancev helped re-established a number of prominent intellectuals, in particular professors and students from Zagreb who in his opinion played a crucial role as founders and leaders of the Croatian National Movement; thirdly, Jelačić's life and work served as a confirmation of Fancev's central thesis about the necessity to show that the »chief objects of the political ideology behind the Croatian National Movement have been [...] a central concern of the Croatian politics since 16th century«, i. e. to prove »the Croatian origin of the entire cultural ideology of the Croatian-Illyrian Movement in general«. Fancev went in this direction even before 1790 and undoubtedly tried to show the people's permanent and living striving for the »political and national harmony and unity of all Croats«.

Doprinos Franje Fanceva istraživanju povijesti hrvatskih isusovaca

I. Djelatnost i uloga isusovaca u kulturi hrvatskih krajeva do njihovog ukinuća 1773. bila je u 19. st. malo poznata, dok je donekle više istraživana njihova književna djelatnost. O njoj svjedoče prije svega bibliografije pisaca iz sjeverne Hrvatske koji pišu djela hrvatskim jezikom, a objavljuju ih Tomaš Mikolušić (*Izbor dugovanj vsakovrsneh*, 1821.), Ivan Kukuljević (*Bibliografija hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige*, 1860.), P. J. Šafařík (*Geschichte der süd-slavischen Literatur*, II, 1865.), Šime Ljubić (*Ogledalo književne povijesti...*, I–II, 1864. – 1869.) i Tomo Maretić (*Istorija pravopisa*, 1889.). Za isusovce iz Dubrovnika i južne Hrvatske može se reći da potpuniju bibliografiju donose F. M. Appendini (*Notizie istoriche-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, II, 1803.) i Š. Ljubić (*Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, 1856.), jer donose o njima opširnije biografske podatke i gotovo sva njihova djela.

Tek se u drugoj polovici 19. st. pojavljuju prvi radovi hrvatskih povjesničara o pojedinim isusovačkim piscima. Prvi je Kukuljević u *Arkivu* (IX i X, 1868. – 1869.) donio kratke bio-bibliografske podatke o sljedećim zaslužnijim isusovcima iz 17. stoljeća: Petru Ljubiću, Nikoli Krajačeviću, Jurju Habdeliću, Nikoli Galoviću, Ivanu i Jurju Ratkaju, Ivanu Patačiću, Stjepanu Glavaču, Ivanu Despotoviću i Nikoli Plantiću¹, a u *Glasovitim Hrvatima* (1886.) opširniji prikaz o Habdeliću². Nakon njega V. Jagić piše o Krajačeviću i Habdeliću, V. Jakušić o Habdeliću, J. Macun i M. Šrepel o Bartolu Kašiću, S. Bosanac o Arđeliju Della Belli, M. Rešetar o Jakovu Mikalji itd. O istim piscima i leksikografima govore i autori pregleda hrvatske književnosti, na prijelazu stoljeća, kao Đuro Šurmin³ i Branko Vodnik⁴.

Unatoč tim radovima, poznatiji su autori (Kukuljević, Šurmin, Vodnik) u hrvatskoj javnosti uvriježili općenito mišljenje o štetnoj djelatnosti isuso-

¹ Kukuljević Sakcinski, *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita živivši u prvoj polovini XVI vijeka*, »Arhiv za povjestnicu jugoslavensku«, knj. IX, Zagreb, 1868., str. 155–157, 184–188, 325–336, 337–338 i 342–343; knj. X, Zagreb, 1869., str. 4–5 i 11–12.

² Isti, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb, 1886., str. 139–151.

³ Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898.

⁴ Branko Drechsler (Vodnik), *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Zagreb, 1907.; B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, knj. I, Zagreb, 1913.

vaca za hrvatsku kulturu i književnost: da se nisu brinuli za obični puk, jer su radili za intelektualce kojima su nametali latinski i njemački jezik i kulturu, da su odnarodivali narod kao službenici stranih sila, da su bili protivnici hrvatskoga jezika, da su gušili slobodu progoneći protestante itd. Takvi su stavovi bili odraz općeg mišljenja i raspoloženja prema Isusovačkom redu u Europi, a još su ih više proširili u svojim djelima književnici i političari (Petar Preradović, Vladimir Vidrić, Ante Starčević itd.) te publicistika toga doba.

Prvi objektivno i pozitivno vrednuje djelatnost hrvatskih isusovaca u ozbiljnim izdanjima Tade Smičiklas u svojoj povijesti Hrvatske⁵, a za njim Franjo Iveković u *Vijencu*⁶ i drugi. Tako Smičiklas među ostalim piše: »U ovaj red, koji je sve to veći upliv u zemlji imao, stupahu mnogi rodjeni Hrvati od ponajboljih rodova, te su zato tako svestrana nastojanja ovoga reda u našoj zemlji o prosvjeti, a takmeći se s Pavlini održaše prvenstvo i potisnuše u zadak svoje takmace.«

2. Fancev se istraživanjem isusovačke baštine prvi put javlja 1914. opširnom raspravom u časopisu *Archiv für slavische Philologie*⁷, gdje na početku spominje uopćene stavove: naime, da su se isusovci u Hrvatskoj borili protiv protestantizma i narodnoga pisma. Za prvu optužbu kaže da ima dokaza, a za drugu da činjenice govore sasvim suprotno. Kao dokaz donosi kratak pregled kulturnoga i književnog djelovanja zagrebačkog isusovačkog kolegija kroz 17. stoljeće. Tako navodi redovite i prigodne propovjednike na hrvatskom jeziku, hrvatske školske i crkvene drame koje izvode zagrebački daci. Zatim opisuje život i djelo Nikole Krajačevića, spominjući posebno njegove pjesme koje svjedoče o starijim pučkim pjesmama, prikazuje kulturni i književni rad dotad posve nepoznatog kroničara, govornika i pisca Baltazara Milovca, pa nove podatke o životu i djelima Jurja Habelića i Petra Ljubića, te nepoznatim piscima Nikoli Galoviću i Andriji Makaru, a na kraju o još nekim anonimnim kajkavskim djelima.

Među ostalim naglašava da su pavlini isusovcima utrli put u školstvu i književnosti, ali su ih isusovci ubrzo dobrano nadmašili, kao što je ranije ustvrdio i T. Smičiklas. Mnoge zanimljive i nove podatke crpio je Fancev iz *Povijesti ili kronike zagrebačkog kolegija (Historia ac Annuae Collegii Zagrabienensis)*, koja se tada čuvala u Budimpešti⁸, iz koje je izvadio samo dijelove o kulturnoj i književnoj djelatnosti i najavio da ih namjerava objaviti u *Stari-nama*.

⁵ T. Smičiklas, *Povijest hrvatska*, II, Zagreb, 1879., str. 261–262.

⁶ Franjo Iveković, *Prilozi karakteristici XVII. vieka*, »Vienac«, XI, Zagreb, 1879.

⁷ Franjo Fancev, *Einige Bemerkungen zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien*, »Archiv für slavische Philologie«, 35, Berlin, 1914., str. 379–413.

⁸ Gornji naslov zapravo nosi drugi svezak (1727. – 1772.), dok je prvom *Historia Collegii Societatis Jesu in monie Graeco Zagrabiae siti...* Danas se nalazi u NSK u Zagrebu.

3. S oko dvadeset radova i izdanja Fancev idućih godina proširuje i produbljuje spoznaju o Družbinom radu u Hrvata. Nastavlja godine 1922. u dvije opširne studije o Josipu Milunoviću, Antunu Kanižliću i drugim protagonistima opismenjavanja Požeške kotline i poticajima na pismenost u djelima požeških isusovaca, te inim aspektima kulturnoga rada požeškog kolegija.⁹ Tu posebno valja spomenuti njegovu studiju *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća*, napisanu gotovo isključivo na temelju rukopisne kronike i dvaju svezaka dnevnika požeškog kolegija, u kojoj daje zaokruženi prikaz školskog, književnog i prosvjetnog djelovanja tog kolegija.¹⁰ Iste godine objavljuje u Akademijinom *Ljetopisu* i kratak članak o pravilnom izgovoru prezimena Antuna Kanižlića.¹¹

4. Fancev nastoji upozoriti i na djelatnost drugih hrvatskih kolegija pa 1931. u članku *Osnutak i prvi počeci Isusovačke gimnazije u Varaždinu*¹² pokušava utvrditi godinu otvaranja rezidencije i gimnazije u Varaždinu. O tome se u to vrijeme malo znalo. Naime, još je Josip Zadravec 1853. u izvješću varaždinske gimnazije napisao da je isusovačka gimnazija otvorena između 1610. i 1640., dok je Ivan Kukuljević u *Nevenu* 1857. držao da su isusovci došli u Varaždin 1628. i tada otvorili gimnaziju. Kukuljevićev podatak preuzima zatim Cuvaj u svojoj povijesti školstva.¹³ Fancev u spomenutom radu rješava najveći dio enigme, služeći se zagrebačkom *Historijom* i godišnjim izvješćima isusovačke Austrijske pokrajine (*Litterae annuae*), pa otkriva da 1628. počinju pregovori o otvaranju gimnazije te da školske godine 1632./33. isusovci dolaze u Varaždin. Ipak krivo zaključuje da oni iste godine otvaraju gimnaziju i godine 1637./38. otvaraju peti razred, tj. u godini kada je zatvorena pavlinska gimnazija u Lepoglavi. Govori još o prvim donatorima i profesorima ustanove, te opisuje razvoj i ulogu toga učilišta za sjevernohrvatske krajeve. Dvije je godine kasnije Miroslav Vanino ustanovio točnu godinu (1636.) početka gimnazije.¹⁴

Svakako jedno od najvažnijih Fancevljevih izdanja jest objavljivanje velikoga dijela *Historije zagrebačkog kolegija*, pod naslovom *Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu (1606–1772)*¹⁵ U izboru iz kronike Fancev donosi na početku svake godine popis članova kolegija s njihovim službama, a od tekstova odabire one koji govore o

⁹ F. Fancev, *Prilog kulturnoj historiji Slavonije XVIII. vijeka*, u: *Zbornik za pučku prosvjetu*, 1922., str. 26–33.

¹⁰ »Jugoslavenska njiva«, VI, 1922., str. 181–193, 365–380 i 455–462.

¹¹ F. Fancev, *Kanižlić = Kanižlić*, u: *Ljetopis JAZU*, knj. 37, 1922., str. 102–104.

¹² F. Fancev, *Iz daleke prošlosti hrvatskih gimnazija. 2. Osnutak i prvi počeci isusovačke gimnazije u Varaždinu*, »Nastavni vjesnik«, 40, 1931./1932., str. 203–209.

¹³ Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva*, I, Zagreb, 1910., str. 240.

¹⁴ Miroslav Vanino, *Prinosi povijesti varaždinske gimnazije XVII. i XVIII. vijeka*, »Vrela i prinosi«, 2, 1933., str. 122–164.

¹⁵ »Starine«, 37, 1934., str. 1–176; 38, 1937., str. 181–304.

različitim školskim aktivnostima i događajima, kao što su javni nastupi studenata, dispute, kazališne predstave, deklamacije, svečane proslave blagdana s procesijama, nastupima glazbenih i pjevačkih sastava i slično. Odabire također zapise o drugim važnijim događajima kolegija i konvikta za studente, kao što su statistike đaka, gradnje, popravci, požari i druge nepogode, te izvješća o raznim političkim i društvenim zbivanjima u gradu ili zemlji. Donosi, osim toga, gotovo sve nekrologe isusovaca koji su umrli u zagrebačkom kolegiju. Vijesti o školskim djelatnostima iz *Historije* dopunjuje iz rukopisnih godišnjih izvješća (*Litterae annuae*) Austrijske provincije, koja je istraživao u Beču. Zatim u bilješkama upotpunjuje podatke o objavljenim djelima, ili onima koja su se dijelila prilikom javnih ispita, i njihovim autorima. Na kraju je priložio kazalo pojmova i osobnih imena te popis svih isusovaca koji su djelovali u Zagrebu. Premda nepotpuna, kronika zagrebačkog kolegija prva je takove vrste objavljena u nas, i predstavljala je dragocjen izvor ne samo za praćenje isusovačke djelatnosti nego i za političku, društvenu i posebno kulturnu povijest Zagreba.

Kada je u Grazu istraživao školovanje Ljudevita Gaja i drugih iliraca na tamošnjem Sveučilištu, iz njenih matrikula ispisao je imena svih hrvatskih studenata polaznika gradačkog sveučilišta od 1587. do 1829. te objavio 1936. u *Ljetopisu Akademije*.¹⁶ Popis je zanimljiv jer od stranih sveučilišta toga doba na gradačkom je studiralo najviše hrvatskih mladića, a vodili su ga isusovci od početka do godine 1773. U popisu navodi za pojedine studente odakle su i koje godine borave u Grazu, a na kraju donosi abecedno kazalo prezimena s godinama studija koje se spominju u matrikulama. Izdanja potpunih matrikula toga sveučilišta tek u novije vrijeme objavljuje Johann Andritsch.¹⁷

5. Više članaka, rasprava i objavljenih izvora posvetio je Fancev različitim vidovima književne i kulturne djelatnosti hrvatskih isusovaca, otkrivajući najčešće dotad nepoznata djela ili autore.

Počnimo s kazališnom djelatnošću isusovačkih kolegija, o kojoj Fancev donosi nove spoznaje. Tako upozorava na hrvatske predstave u zagrebačkom kolegiju.¹⁸ On najprije ističe da se u kronici kolegija u Zagrebu prva drama spominje već 1607. godine tj. prve školske godine, a nakon kratkog uvoda o srednjovjekovnim dramama u nas, prema *Litterae annuae*, navodi da su se u Zagrebu i sredinom 17. stoljeća često prikazivale crkvene drame na hrvatskom jeziku na Tijelovo i Veliki petak. Bile su to ili pasionske igre ili

¹⁶ F. Fancev, *Tragovima hrvatsko-kajkavske poezije 16. vijeka, II. Hrvatski đaci gradačkog sveučilišta god. 1586–1829.*, u: *Ljetopis JAZU*, knj. 48, 1936., str. 169–209.

¹⁷ J. Andritsch, *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782)*, Graz, 1965.; isti, *Die Matrikeln der Universität Graz, I–II*, Graz, 1977–1980.

¹⁸ F. Fancev, *Iz daleke prošlosti hrvatskih gimnazija*, 1. *Hrvatske predstave u zagrebačkom gimnazijskom teatru – Njegova karlovačka gostovanja*, »Nastavni vjesnik«, XL, 1931.–1932., str. 1–9.

svetačka i simbolička skazanja u maniri srednjovjekovnih crkvenih predstava, a spominju se 1618., 1644. i drugih godina. Posebno spominje dramu o sv. Bernardu iz 1618. koju povezuje s kajkavskim tekstovima *Videnje sv. Bernarda*. Zatim opisuje predstave koje su priređivali pučki misionari od 1646. do 1648. u vrijeme svojih pohoda Karlovcu, a za neke od njih se izričito navodi da su prikazivane na hrvatskom jeziku. Po tome se može zaključiti da su takove drame priređivali na narodnom jeziku za domaći puk. Člankom Fancev želi pokazati da su zagrebački učenici davali predstave na hrvatskom jeziku daleko prije godine 1768., kada je prikazana i objavljena poznata kajkavska drama *Lysimachus*.

Školske drame na latinskom jeziku isusovačkih gimnazija Fancev predstavlja objavljivanjem perioha, tj. tiskanih programa predstava u kojima se nalazi sadržaj drame, popis glumaca i drugi podaci o predlošku, scenografiji, glazbi i sl. U časopisu *Vrela i prinosi*, u kojemu je već ranije Ante Šimčik objavio dvije periohe zagrebačkih predstava¹⁹, Fancev donosi tekstove perioha za dramu *Instabilis fortunae ludus sive Alvarus Luna*, odigrane 1710. u Varaždinu i tragedije *Balthasar*, predstavljene 1752. u zagrebačkom kolegiju.²⁰ Osim toga, prva je perioha sve dosad najstariji pronađeni dokument o predstavi hrvatskih isusovačkih kolegija koji ima popis glumaca i sadržaj drame. U istom članku Fancev navodi nekoliko sličnih perioha drama predstavljanih u Grazu i Ljubljani u 17. i 18. stoljeću, iz kojih se vidi da su u njima glumili tamošnji studenti, hrvatski mladići, među kojima članovi plemićkih obitelji Rattkay, Erdödy i drugih.

Fancev je prvi hrvatskoj javnosti otkrio i objavio tekst jedine hrvatske drame Bartola Kašića, pod naslovom *Venefrida tragedija. Trionfo od čistoće*²¹. Najprije je, doznajući o postojanju rukopisa u privatnom posjedu u Dubrovniku, postigao da ga je kupila Sveučilišna knjižnica u Zagrebu te ga je priredio za objavljivanje. U uvodnom dijelu naglašava da je Kašić dramu pisao u vrijeme svoga boravka u Dubrovniku godine 1627., a tih godina u istome gradu Ivan Gundulić piše *Dubravku*, a Junije Palmotić *Ajalantu*. Uspoređujući Kašićevu *Venefridu* i druga dramska djela Dubrovčana toga vremena, Fancev zaključuje da je ona »prva danas poznata hrvatska duhovna tragedija Dubrovnika«. Tekst *Venefride*, dotjeran i iznova priređen za tisak od Darije Gabrić-Bagarić, po drugi put je objavljen zadnjih godina u Njemačkoj.²²

Opisujući 1925. povijest Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Fancev prikazuje nekadašnju knjižnicu zagrebačkog kolegija.²³ Radi se o bo-

¹⁹ Ante Šimčik, *Dvije kazališne cedulje školskih predstava zagrebačkih iz XVIII. stoljeća*, »Vrela i prinosi«, 2, 1933., str. 44–52.

²⁰ F. Fancev, *Prvi poznati diletanți Isusovačkog školskog teatra u Varaždinu i Zagrebu*, »Vrela i prinosi«, 5, 1935., str. 127–139.

²¹ F. Fancev, *Bartola Kašića »Sveta Venefrida«*, »Vrela i prinosi«, 8, 1938., str. 116–168.

²² *Bartol Kašić: »Venefrida«*, Bamberg, 1991.

²³ F. Fancev, *Kr. sveučilišna knjižnica u Zagrebu*, p. o. iz: *Spomenica Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1925., 34 str.

gatom fondu bivšeg isusovačkog kolegija koji je nastariji dio današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Na temelju isusovačkih kronika opisuje nastanak, razvoj, razne nedaće (požari i sl.) kolegijske i akademske knjižnice; donosi podatke odakle i kada su isusovci kupovali knjige, od kojih su ih darovatelja dobivali. Upozorava nadalje na raznovrsnost fonda – od teologije i filozofije do matematike, astronomije, djela antičkih autora i drugih područja znanosti i književnosti – te procjenjuje koliko iz kojeg područja otprilike ima knjiga. Nadovezujući se na prikaz Vjekoslava Klaića o povijesti štamparstva u Zagrebu, Fancev sljedeće godine piše o prvoj zagrebačkoj tiskari, koju su 1667. kupili isusovci u Ljubljani, kasnije prodali Pavlu Ritteru Vitezoviću i koju kratko vrijeme koriste tek u prvoj polovici 18. stoljeća.²⁴

Mnogo svjetla o nastanku četverojezičnog rječnika *Lexicon latinum...* (Zagreb, 1742.), autorâ Franje Sušnika i Andrije Jambrešića, unosi Fancevljevo povijesno-lingvističko istraživanje.²⁵ Nadopunjuje prijašnja saznanja o rječniku starijih povjesničara književnosti Kukuljevića, Ivan Milčetića, Vladoje Dukata i drugih, donosi dotad najpotpuniji Jambrešićev životopis i prvi objašnjava udio dvojice autora u sastavljanju i izdanju rječnika. Ustanovljuje da je Sušnik priredio veći dio djela, zatim navodi koje je dijelove dodao Jambrešić, koji je konačno priredio rječnik za tisak. Ističe jezičnu i povijesnu vrijednost rječnika, a posebno rodoljubni duh u nekim natuknicama, zapravo opširnim opisima hrvatskih gradova, koje pripisuje Jambrešiću. Ti će opisi biti ponovno tiskani godine 1840. u zagrebačkom časopisu *Luna*.

U radu *Hrvatska književnojezična pitanja u pismu Splićanina Mateja Albertija iz god. 1607.*²⁶ Fancev objavljuje i komentira pismo splitskoga književnika i leksikografa isusovcu Aleksandru Komuloviću, koje je očito bilo dio korespondencije dvojice poznatih književnika. U pismu Alberti govori o nekim pitanjima jezika i pravopisa te posebno zastupa upotrebu čakavskog nasuprot štokavskom narječju, kojim se u svojim djelima služio Komulović. Tim pismom Fancev potvrđuje svoju tezu o kontinuitetu razvoja hrvatskoga književnog jezika i o dva temelja na kojima se taj razvoj odvijao, tj. na glagoljskoj književnoj baštini i živom narodnom jeziku.

Već je u *Einige Bemerkungen* Fancev upozorio na zasluge kajkavskih pisaca Habdelića i Krajačevića za očuvanje narodne pjesme, a ponovno se 1939.²⁷

²⁴ F. Fancev, *Počeci kajkavske književnosti i štampanje prvih kajkavskih knjiga*; »Jugoslavenska njiva«, VI, 1922., str. 486–489; isti, *Prvi izgrađivači hrvatskog štamparstva*, »Grafička revija«, IV, 1936., str. 226–229. Nov i potpuniji prikaz o tome vidi: T. Puškadija-Ribkin, *Isusovačka tiskara u Zagrebu*, »Vrela i prinosi«, XVIII, 1900./91., str. 68–87.

²⁵ F. Fancev, *O autorstvu i postanku rječnika »Lexicon Latinum... Zagrabiae 1742«*. *Prilog istoriji naše leksikografije*, »Južnoslovenski filolog«, III, Beograd, 1922.–1923., str. 11–25; isti, *Sušnik autor, Jambrešić redaktor-izdavač rječnika od g. 1742.*, »Nastavni vjesnik«, XXXVI, 1927./1928., str. 66–68.

²⁶ »Vrela i prinosi«, VI, 1936., str. 1–5.

²⁷ F. Fancev, *Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova*, u: *Ljetopis JAZU*, knj. 51 1939., str. 86–105; o Krajačeviću i Habdeliću na str. 90–91.

osvrće na isti problem i spominje da se »do promuklosti ponavlja, kako su Krajačević i Habelić bili protiv narodne poezije uopće«. Zatim naglašava da se spomenuti pisci bore protiv »lotrenih, sramotnih, nečednih ili ogovorljivih« pjesama, dok Krajačević objavljuje i preporučuje pobožne i moralne tekstove za koje navodi da se pjevaju na napjeve u puku poznatih pučkih napjeva. Tako su njegove pjesme, kojima je misionar poučavao puk u glogovičkom kraju, postale popularne i produjivale vijek narodnim napjevima. Takav postupak isusovaca nije bila nikakva novost, ističe Fancev, jer su ga rabili i talijanski humanistički pjesnici, kao Leonardo Giustiniani, njemački katolici i reformatori, pa i raniji hrvatski pjesnici (Petar Zoranić i drugi). Upozorava također na dotad nepoznatu hrvatsku pjesmu o oslobođenju Beograda iz 1739. i objavljuje njezin tekst.²⁸ Budući da je pronađeni rukopis anonimn, on pjesmu pripisuje isusovcu Jurju Jambrešiću, koji kao propovjednik djeluje u Petrovaradinu, Pečuhu, Osijeku i Varaždinu, a bibliografi za njega navode da je pisao, inače nepoznate, hrvatske pjesme.

U kratkim priložima, u kojima ispravlja prijašnja saznanja o hrvatskoj bibliografiji, obrađuje i isusovačke pisce. Tako utvrđuje da autor latinske pjesme *Lusus Martis et Apollinis*, ispjevana u čast instalacije hrvatskoga bana Benedikta Thuroczya godine 1615., nije Stjepan Berislavić iz Male Mlake, kako spominju stariji ugarski i kasnije hrvatski bibliografi. Naime, Berislavić je samo recitirao pjesmu kao učenik u gradačkom kolegiju, kako stoji u naslovu pjesme objavljene iste godine u Grazu. Fancev pretpostavlja da je autor pjesme neki isusovac iz zagrebačkog kolegija, u kojemu je također bila priređena proslava u banovu čast.²⁹

Jednako su stariji bibliografi pripisivali ugarskim isusovcima Valentinu Kériju ili Antunu Hellmaru (Hellmayru) povijest hrvatskih banova, objavljenu 1737. u Trnavi pod naslovom *Series banorum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae*. Fancev je prvi primijetio da autor anonimnog djela mora biti Hrvat jer u predgovoru naglašava da ga je na njegovo pisanje potakla ljubav prema domovini (»Patriae amor«). S druge strane, pavlinski povjesničar Nikola Bengel (1695. – 1766.) u svom rukopisnom djelu *Synopsis historico-chronologica monasterii Lepoglavenensis ordinis S. Pauli I. Eremitae...* više puta kao autora navodi Zdelara (Szdellar). Tako Fancev, donoseći životopis isusovca Franje Zdelara (1685. – 1745.) iz Križevaca, plodnog pisca i kancelara trnavskog sveučilišta u vrijeme izdavanja knjige, upućuje na njega kao najvjerojatnijeg autora *Series banorum*.³⁰

Ispravlja također očitu zabunu starijih bibliografa da su autori dvaju kajkavskih djela navodni isusovci Ivan Mihael Sottner (*Put vu nebo*, 1734.) i

²⁸ F. Fancev, *Hrvatska pjesma o Beogradu god. 1739.*, u: *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. VI, sv. 1–2, Beograd, 1927., str. 62–72.

²⁹ F. Fancev, *Prilozi za reviziju hrvatske bibliografije, 2. Pjesma za instalaciju bana Benka Turoca*, u: *Šišićev zbornik*, Zagreb, 1929., str. 123–124.

³⁰ F. Fancev, *Prilozi za reviziju hrvatske bibliografije, 3. Tko je autor knjižice »Series Banorum...«*, štamp. 1737. god.?, u: isto, str. 124–128.

Ludovico Jacobilli (*Zavjetek žitka sv. Feliciana*, 1762.).³¹ Ustanovljuje da je prvom djelu izdavač zagrebački knjižar Sottner (zapravo Schattner), a autor Franjo Sušnik, dok je autor drugog zapravo talijanski crkveni povjesničar Jacobilli, a preveo ga je jedan zagrebački isusovac.

Poznatu kajkavsku napitnicu *Nikaj na svetu lepšega ni* Fancev je pripisao Josipu Keresturiju (1739. – 1794.), najprije isusovcu a kasnije bilježniku u Varaždinu i diplomatskom agentu na bečkom dvoru.³² Tom je prilikom prvi upozorio našu javnost na zanimljiv život i djelo toga plodnog političkog i povijesnog pisca i pjesnika.

6. Potvrdu svojemu stavu o važnosti isusovačkog doprinosa hrvatskoj književnosti i kulturi donio je Fancev u izdanju dokumenata o podrijetlu hrvatskoga preporoda. U njemu želi prikazati kontinuitet rodoljubne misli i nacionalnog izraza kroz više od jednog stoljeća prije narodnog preporoda. A na samom početku kao najstarije dokaze tog kontinuiteta prilaze odlomke iz djela nekoliko hrvatskih isusovaca. To su prikaz Ilirika Jakova Pejačevića iz djela *Geographia universalis...* (Zagreb, 1714.), leksikografske jedinice *Illiricum, Croatia, Dalmatia, Krapina i Zagabria*, te odlomak o hrvatskom pravopisu iz Jambrešićeva rječnika *Lexicon latinum* (Zagreb, 1742.), odlomak iz objavljene školske vježbe iz zemljopisa *Tentamen publicum ex geographia...* (Zagreb, 1772., vjerojatno autora Franje Ks. Staindla) i predgovor («Vorrede») Ivana Vitkovića iz njegove rukopisne hrvatske gramatike za Nijemce *Gründe der kroatischen Sprache* (1779.).³³

7. Fancevljev se rad u istraživanju povijesti hrvatskih isusovaca odvija u suradnji i prijateljstvu s poznatim isusovačkim povjesničarom Miroslavom Vaninom (1879. – 1965.). Prvih godina, dok se još nisu poznavali, Fancev piše neke rasprave, kao primjerice o prosvjetnoj djelatnosti poeškoga kolegija, ili o Kanižliću, a da nije znao za Vaninove ranije radove. Ponekad ne uspijeva utvrditi točne činjenice, pa ga Vanino ispravlja i dopunjuje jer je imao bolji uvid u izvore, npr. o početku varaždinske gimnazije. Kasnije su stalno surađivali i izmjenjivali podatke i izvornu građu. Fancev objavljuje neke radove u Vaninovom zborniku *Vrela i prinosi*, a često su znali i pričati o zajedničkim teškoćama u proučavanju isusovačke djelatnosti.³⁴ Fancev ne

³¹ F. Fancev, *Iz hrvatske književne povijesti*, »Nastavni vjesnik«, XXXI, 1922./1923., str. 52–54.

³² F. Fancev, *Prilozi za povijest književnosti hrvatske. 2. Ko je Keresturi agens, autor pjesme »Nikaj na svetu lepšega ni«?*, »Nastavni vjesnik«, XXXIX, 1930., str. 38–40.

³³ F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskoga preporoda (1790–1832)*, u: *Gruda za povijest književnosti hrvatske*, knj. XII, JAZU, Zagreb, 1933., str. 1–23 i 29–30.

³⁴ Vanino, spominjući rad Fanceva o požeškim isusovcima, dodaje u bilješci svoga poglavlja o prosvjetnom radu istoga kolegija: »Nezaboravni moj prijatelj povjerio mi je kako su se ljudi oko "Jugoslavenske njive" iznenadili kad su proučili rukopis njegove radnje, pa su se ustručavali uvristi je u svoj list, jer su očekivali da će on s njima udarati po isusovcima. Popustiše ipak kad je izjavio da u svom znanstvenom radu ide za istinom, a što je napisao, osniva se nazajamenim činjenicama.« M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, II, Zagreb, 1987., str. 642.

polemizira toliko u svojim radovima o isusovcima i uglavnom se usredotočuje na izvore i važnost isusovačke djelatnosti, dok je Vanino često oštar prema prijašnjim krivim postavkama, a glavno djelo *Isusovci i hrvatski narod* gotovo je čitavo u tom tonu. Vrlo je cijenio Fanceva i mnogo se koristio njegovim radovima.

8. Fancevljevo se istraživanje djelatnosti hrvatskih isusovaca temelji na dotada nepoznatim i neiskorištenim izvorima, od kojih neke važnije nastoji objaviti. On se kao povjesničar književnosti ponajprije zanima za područje književnosti i kulture uopće, pa je zato na tome području o isusovcima donio mnoštvo novih i dotad nepoznatih činjenica. Uz seriju manjih priloga, u kojima uvijek donosi neku novost, bitne su njegove opširne rasprave o književnoj i kulturnoj djelatnosti zagrebačkog i požeškog kolegija, te objavljivanje kolegijskih kronika i pojedinih književnih djela. Može se, prema tome, reći da je Fancev prvi koji sustavno istražuje kulturnu i književnu djelatnost hrvatskih isusovaca. A uz Miroslava Vanina svakako je najvažniji povjesničar hrvatskih isusovaca. Njegovo istraživanje i objavljeni radovi odigrali su veliku ulogu ispravljanju nepravdi i neispravnog stava prema isusovačkom doprinosu hrvatskoj književnosti i kulturi.

DOPRINOS FRANJE FANCEVA ISTRAŽIVANJU POVIJESTI HRVATSKIH ISUSOVACA

Sažetak

Nakon prvih radova Ivana Kukuljevića, Vatroslava Jagića i drugih o nekim starijim isusovačkim piscima, Franjo Fancev se u prvoj polovici 20. stoljeća pojavljuje kao jedan od najvažnijih sustavnih istraživača književne, kulturne i znanstvene djelatnosti hrvatskih isusovaca. Njegov se rad odvijao u suradnji i nadopunjavanju s istraživanjem povjesničara Miroslava Vanina. Fancev objavljuje rasprave i članke o pojedinim kolegijima u sjevernoj Hrvatskoj, njihovom kulturnom i književnom djelovanju, te o raznim do tada nepoznatim ili slabo istraženim piscima. Posebno su važna njegova izdanja isusovačkih izvora, kao što je kronika zagrebačkog kolegija, popis hrvatskih studenata Sveučilišta u Grazu, drama *Venefrida* Bartola Kašića i drugi. Upozorio je na mnoge dotad nepoznate pisce i djela te je razriješio dileme o autorima djela *Series banorum* (Franjo Zdelar), *Lexicon latinum* (Sušnik i Jambrešić) itd. Svojim objektivnim, znanstvenim pristupom Fancev je ispravljao predrasude i neispravne stavove o ulozi isusovaca u hrvatskoj kulturnoj povijesti, te uvelike pomogao boljem upoznavanju njihova doprinosa.

FRANJO FANCEV'S CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE HISTORY OF THE CROATIAN JESUITS

Summary

Following the publication of the first works on the older Croatian Jesuit authors by Ivan Kukuljević, Vatroslav Jagić and others, Franjo Fancev appeared in the first half of the 20th century as the most important researcher who systematically studied the literature, culture and the scientific achievement of the Croatian Jesuits. Fancev performed his research work in cooperation with and by way of supplementing the research of the historian Miroslav Vanino. He published discourses and articles on Jesuit colleges in north Croatia, their cultural and literary activities as well as on a number of obscure and ill-studied authors. Of special importance are his publications of different Jesuit sources, such as the Chronicle of the Zagreb College, the Register of the Croatian Students of the Graz University, Bartol Kašić's play *Venefrida* etc. Fancev drew attention to numerous authors and works that were almost obscure up to that time and also solved the dilemma about the authorship of *Series Banorum* (Franjo Zdelar), *Lexicon Latinum* (Sušnik and Jambrešić) etc. Using objective, scientific methods of study Fancev helped correct misjudgements and prejudiced opinions about the role the Jesuits played in the Croatian literary history and also greatly contributed to the better understanding of their achievement.

Jezik hrvatskih protestanskih pisaca u obradbi Franje Fanceva

Franjo Fancev (1882. – 1943.), hrvatski filolog velika formata i znatna utjecaja, ponajprije je bio povjesničar hrvatske književnosti, no važan je i kao dijalektolog te kao povjesničar hrvatskoga jezika i hrvatskoga jezikoslovlja.¹ Lingvistička su pitanja trajno zanimala toga neumornog proučavatelja, pa se i nakon ranih ovećih jezikoslovnih priloga nanovo vraćao donekle potisnutu polju rada, jer je dobro razumio što znači poznavanje hrvatskoga jezika istraživaču hrvatske književnosti, kao i poznavanje hrvatske književnosti jezikoznanstvenu učenjaku. Ta se pitanja često upravo tako prepleću da je lako shvatljiv velik interes za njih, iako – razumije se – nije nimalo jednostavno udovoljiti zahtjevima kompetentna rada na različitim poljima filološke struke. U svoje znanstveno djelovanje unio je akademik Fancev mnogo požrtvornosti i istinoljubivosti, pri čemu je baš traženje znanstvene istine njegova bitna značajka, koja može biti dobrim vodičem u svom znanstvenom radu. Jer, u Fancevljevu djelovanju naći ćemo puno i puno vrijednosti, ali će koja tipka i u njega nerijetko biti krivo udarena, kao što i inače biva u učenjačkim htijenjima.

U prvih desetak godina svoga rada (1905. – 1916.) objavljuje Fancev tri opsežna jezikoslovna priloga: *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Vurje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica – Pitomača)* (*Archiv für slavische Philologie*, 29, 1907., str. 305–389), *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie* (*Archiv für slavische Philologie*, 31, 1910., str. 367–381; 32, 1911., str. 49–92, 344–362; 33, 1912., str. 20–51; *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka* (*Rad*, 212, 1916., str. 147–225 i 214, 1916., str. 1–112). U središtu su pozornosti, kako vidimo, podravski kajkavski govori, povijesna dijalektologija i historijska gramatika našeg jezika. Ti prilozi, objavljeni u najuglednijim časopisima, s odobravanjem su primljeni u literaturi, pa npr. Stjepan Ivšić kaže da je studija o virovskom govoru, uz rijetke prinose drugih autora (Vatroslav Rožić, Va-

¹ Osnovni uvid u Fancevljev rad nalazimo u tekstu Josipa Bratulića u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*: Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, *Izabrana djela*, NZ MH, Zagreb, 1983., str. 161–171.

² *Jezik Hrvata kajkavaca*, u: *Ljetopis*, 48, 1936., str. 60. – Spominjem da R. Ateksić u radu *Prilozi istoriji kajkavskog dijalekta* (*Južnoslavenski filolog*, XVI, 1937.) često navodi Fancevljeve riječi iz *Archiva* 1910. – 1912., nerijetko vrlo kritički, pa i neutemeljeno.

troslav Oblak), »prvi prilog prema zahtjevima modernog dijalektološkog istraživanja«². Monografija *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka* svojim podnaslovom naznačuje kako je tu riječ o »prilogu historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga«. No i u daljnjem radu se Fancev bavi (i) jezičnim pitanjima, a kao primjere osobito važnih prinosa ovdje možemo spomenuti poznate *Dokumente za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)* (*Građa za povijest književnosti hrvatske*, XII, 1933.), kao i *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir – dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka* (*Djela JAZU*, Zagreb, 1934.).³ I potkraj Fancevljeva života npr. izlazi njegov članak *Prošlost hrvatskoga »dobrog pisanja«* (*Hrvatski narod*, III, br. 142, 6. srpnja 1941., str. 9), gdje se prikazuje razvitak hrvatske jezične norme. Zanimljivo je i Fancevljevo izlaganje o pravopisnim pitanjima od 6. lipnja 1941., gdje se on temperamentno zalaže za fonološki pravopis, fonetski prema njegovoj terminologiji (*Jezik*, XXXVIII, br. 1, 1990./1991., str. 7). Bilo kako mu drago, ipak je prilično rijetka pojava da hrvatski filolog ulazi u znanstveni život raspravama iz prošlosti hrvatskoga jezika, pa da ga onda taj napor dovede do »podrobnijeg proučavanja naših književnih spomenika«, kako je to u nekrologu Fancevu formulirao Antun Barac (*Hrvatska revija*, XVI, br. 6, 1943., str. 323). Svakako valja dodati i to da se Fancev i dalje bavio i protestantizmom, ali ipak manje no što se očekivalo. Uglavnom se radilo o polemičkim Fancevljevim angažmanima, osobito protiv Mije Mirkovića, pisca monografije o Vlačiću (*Flacius*, Zagreb, 1938.); oba su autora nastupala ideologizirano. Uz to je 1938. izašla Bučar-Fancevljeva *Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije* (*Starine*, knj. 39), ali je tu riječ o djelu uglavnom pripremljenu još prije Prvoga svjetskog rata.

U Fancevljevu radu, osobito karakteriziranu argumentiranim dokazivanjem unutarnjeg jedinstva dopreporodne hrvatske književnosti, vrlo se izdvaja studija o jeziku hrvatskih protestantskih pisaca iz 1916., tiskana i kao posebno izdanje. Pritom je vrijedno spomenuti da su u prethodnom razdoblju Milan Rešetar, Tomo Maretić i drugi obradili mnoge dubrovačke, dalmatinske, slavonske i druge jezične spomenike, pa se, dakle, Fancev prihvatio uglavnom neproučene tematike, onoga što je najpotrebnije obraditi, te će i u budućem radu to biti njegova bitna značajka. Doduše, 1910. objavio je Franjo Bučar knjigu *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*⁴, gdje je i jezična problematika donekle obuhvaćena, osobito u osmom poglavlju (str. 204–221), ali je Fancevljeva studija odlično došla da popuni bitnu prazninu u našoj znanstvenoj literaturi. Ipak je sve do danas hrvatski protestantizam ostao prilično zanemarena tema pa će o njemu trebati pri-

³ O tim se nezaobilaznim Fancevljevim radovima može i mora govoriti kritički (usp. npr. Dalibor Brozović, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 58–59), ali ostaje činjenica da su oni uvelike unaprijedili znanja u hrvatskoj filologiji.

⁴ Pretisak te knjige objavljen je u Daruvaru 1996. godine.

premati ozbiljne monografije, učiniti više protestantskih izdanja lako pristupačnima i sl. Sâm Fancev strukturirao je svoje djelo tako da otpočinje popisom izvora, kojih je autor skupio sedamnaest, slijedi uvod, obradba (orto)grafije i akcenta, glasova, deklinacije, konjugacije, leksika, sintakse i na kraju prilozi.

Među izvorima autor navodi sedamnaest djela koja su mu poslužila u izradi studije. To je svakako golema građa, ali ipak mnogo manja od potpunoga obuhvata od svih tridesetak protestantskih izdanja. Raščlamba velikog broja djela jamačno je omogućila dobar uvid u cjelinu problematike, no davanje opće slike nije ono što je u potpunosti moglo zadovoljiti tadašnju (i današnju) znanost, jer, kako to kaže Josip Bratulić, jezik hrvatske protestantske književnosti »nije jedinstven, čvrst, izgrađen i zatvoren književno-jezični sustav, koji bi se – k tome – održao nepromijenjen od prvoga tiskanog teksta do posljednje knjige koja je izašla ispod njihova pera, odnosno iz njihove štamparije«⁵. Uvod predstavlja prikladan pristup temi koja nas upoznaje s ambijentima protestantskih pokušaja, pa i s time koji organski idiomi leže u temeljima jezika hrvatskih protestantskih knjiga; to bi bili (sjeverno)primorski i istarski čakavski govori. Razumije se, uočene su i jezične razlike među raznim djelima, razlike glede toga kojim su pismima pojedina djela tiskana, zapažen je utjecaj crkvenoga jezika te odnos Trubarov prema hrvatskim protestantima. Dakako, u Trubarovu stavu prema našim protestantima bilo je ozbiljnih i dalekosežnih planova, a Fancev o tome piše ovako: »U isto doba (21. oktobra 1562.) obratio se Trubar osobitim pismom Dalmatinu, ispričavajući mu se, da on ne prekorava i ne zabacuje njegov prijevod, jer on najbolje zna, što on (Dalmatin) umije, a rečene prigovore jeziku, kako ih je čuo, nije javio Ungnadu od neprijateljstva, već da bi se prevodilo u Ljubljani, a kod toga bi morao biti svakako i Dalmatin.« (Rad, 212, str. 151.)

Pišući o ortografiji, autor u skladu s tadašnjim običajima zapravo govori o grafiji, ne o pravopisu, a tu i danas nalazimo zanimljivih pitanja, interesantnih osobito zbog toga što Tomo Maretić u svom poznatom djelu (*Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Zagreb, 1889.) nije obradio grafije kojega od protestantskih pisaca. Poglavitito je uočljivo protestantsko latiničko pisanje znaka ~ iznad *n* za fonem /nj/, posebno s obzirom na Vitezovičevu uporabu takva rješenja tijekom razvoja njegove grafijske reforme.⁶

Raspravljajući o naglasku pokazuje da bi se Fancev lijepo snašao u proizvodnim pitanjima, najavljuje posebnu obradbu, no do nje nije došlo. Inače Dalmatinovo i Konzulovo bilježenje akcenata u *Posvili* iz 1568. Fancev ocjenjuje kao »prvo pouzdano bilježenje hrvatskoga akcenta« (Rad, 212, str. 162); Bučar je držao kako naglasak u naših protestanata »nije nigdje bi-

⁵ Pogledi hrvatskih protestanata na književni jezik, u: *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 18, 1983., str. 35.

⁶ Usp. Mišan Moguš – Josip Vonećina, *Latnica u Hrvata*, u: *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 11, 1969., str. 74–75.

lježen« (str. 215). Naravno u *Postilli* je registriran troakcenatski sustav kakav se i očekuje, odnosno, kako to Fancev kaže, »kakav je uostalom još i danas redovan u čakavskim govorima« (*Rad*, 212, str. 163).

Obradba glasova u Fanceva je prilično opširna, ali daleko od toga da bi bila iscrpna. No posebno je važno uočiti da autor postavljenim pitanjima pristupa obaviješteno i uglavnom s dobrim korištenjem vrlo velikih dijalektoških rezultata što su postignuti u približno tri desetljeća prije Fancevljeve monografije, od Budmanijeva opisa dubrovačkoga govora 1883. (*Rad*, 65) do poznatih priloga iz rane faze Ivšičeva rada, gdje su osobito slavonski govori pouzdano obrađeni (*Rad*, 168, 1907.; *Rad*, 187, 1911.; *Rad*, 196/197, 1913.). Uzmimo za primjer obradbu refleksa jata; tu je lijepo uočeno da su ekavizmi najbrojniji u glagoljskim izdanjima, rjeđi u ciriličkima, najrjeđi u latiničkim izdanjima. Mnogobrojni primjeri pedantno su razvrstani, ali nemamo naznaka kakvih slutnji zakona Meyera i Jakubinskoga, koji će zakon biti utvrđen tek u trećem desetljeću 20. stoljeća. Zamjetan je u obradbi komparativni aspekt, tj. u tom se smislu koristi sva postojeća lingvistička, pa i jezičnopovijesna literatura. Kao i drugdje, i u obradbi kontinuan(a)ta poluglasova Fancev ustanovljuje jesu li pojedine pojave odjek narodnoga govora / organskih idioma ili se radi o čemu drugom. Naravno da je izdvojio i primjere izrazite vokalnosti u potvrdama kao *kađi*, *mani* i sl. (*Rad*, 212, str. 180). Nazali su obrađeni pouzdano, pa i onda kad se tumači prijelaz prednjeg nazala u *a* ili stražnjeg nazala u *o*. Kad objašnjava poneko *o* kao refleks stražnjeg nazala, Fancev je oprezan, ali ocjenjuje kako nije nemoguće da je upravo riječ o osobini određenih istarskih čakavskih govora. Dajući prednost tom tumačenju pred mišljenjem o utjecaju slovenskih uzora, Fancev već tu pokazuje nastojanje da hrvatske činjenice obrađuje kao autentične, autohtone hrvatske crte, kad god je to uskladivo s činjenicama. I u drugim pitanjima autor podatke promatra usporedno i s ozbiljnim konzultiranjem literature, pa i izricanjem neslaganja u odnosu na druge proučavatelje, npr. na Milana Rešetara koji je ispadanje *i* u 1. i 2. licu pl. imperativa tipa *budte* držao utjecajem 2. lica sg. (*Rad*, 212, str. 196–197). Pitanja oko samoglasnoga *l* s vrlo različitim potvrdama (*l*, *u*, *o*, *ul*, *el*, *ol*) izrazito su zanimljiva, donekle i ona oko samoglasnoga *r*. Danas bi neslaganja u odnosu na neka stara tumačenja raznih pojava bilo i osjetno više, ali to je prirodna posljedica napretka u znanosti. Recimo, u obradbi suglasnika Fancev uzima da je Rešetar dokazao »da primarna grupa *dj* daje samo *d* a nikada *j*« (*Rad*, 212, str. 198), ali je ta teza neodrživa, kako znamo iz literature.⁷

U morfologiji donosi Fancev vrlo mnogo jezičnih podataka dragocjenih ostalim proučavateljima koji su slijedili nakon njega. Tako se Eduard Hercigonja (*Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb, 1983., str. 317–318) služi Fancevljevim rezultatima u pogledu toga da se »osobiti oblik za supin [...] nije [...] više osjećao ni u jeziku protestantskih pisaca, kao što se osjećaj za

⁷ Dalibor Brozović, *O Barakovićevu jeziku u zadarskom književnom krugu*, u knjizi: *Jurju Barakoviću o tristopedesetoj obljetnici smrti*, Zadar, 1979., str. 33.

ovaj oblik i inače izgubio u štokavskom i čakavskom narječju, a kajkavsko ga je narječje sačuvalo do danas« (*Rad*, 214, str. 38–39), također preuzima Hercigonja Fancevljevu zamjedbu da »infinitivnom nastavku *-ti* kadšto otpada krajnje *-i*« (*Rad*, 214, str. 39). Stjepan Damjanović (*Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1984., str. 101) poziva se (i) na Fanceva u tu-maćenju lokativnoga gramatičkog *-i*: »Sklon sam ipak onim objašnjenjima (Fancev, Hercigonja) koja, kad je riječ o razvoju unutar hrvatskih sustava, ne precjenjuju utjecaj *i*-deklinacije, nego lokativno *-i* određuju kao *-i* < *-ē*, tj. koji polaze od toga da je izmjena fonetskoga sustava izazvala promjenu sustava gram. morfema.« Spomenimo npr. da Fancev usput napominje kako u vrelima ne dolazi riječ *hiljada* (*Rad*, 214, str. 30–31; uvijek je *tisuća* i sl.), izdvaja prilog *četverica* ili *četvero* dakle sa sufiksom *-er-*, poput stanja u hrvatskim dijalektima, pa i u današnjem hrvatskom književnom jeziku.⁸ S obzirom na situaciju u dijalektima koji su bili osnovicom jezika protestantskih pisaca, sasvim je razumljivo da se brojevi od pet do deset obično sklanjaju kao pridjevi, pa, znači, dolaze primjeri kao *od onih petih kruhov* (*Rad*, 214, str. 28). I u konjugaciji Fancev obrađuje sve relevantne momente, npr. raspravlja o dosta čestim oblicima duala u oblicima prezenta kod hrvatskih protestantskih autora: »U jeziku protestantskih pisaca nalazimo dualne oblike češće, ali i ovdje su već običniji oblici plurala i za nekadašnji dual. Dualni oblici bili su dru. Vidicu dokazom jakoga utjecaja slovenskih protestantskih izdanja na hrvatska. Ja držim, da ovu tvrdnju dra. Vidica treba svakako zabaciti. Poraba duala u hrvatskim protestantskim izdanjima ne stoji zbog utjecaja slovenskoga jezika, jer u našim izdanjima nalazimo dualne oblike ne samo u prezentu, već vrlo često i u imperfektu i aoristu, a kako posljednjih vremena nije imao slovenski jezik protestantskih knjiga, ne mogu naši dualni oblici biti slovenske osobine, prema tome možemo odlučno poricati slovenski utjecaj i u dualnim oblicima prezenta. Ipak će dual stajati više zbog utjecaja crkvenoga jezika, nego živoga narodnoga govora.« (*Rad*, 214, str. 55.) O tom je pitanju i poslije u literaturi nerijetko bilo riječi. Zanimljivo je da Fancev zamjenički oblik *kaj* drži slovenizmom (*Rad*, 214, str. 21), dakle, ne pomišlja da bi to mogla biti buzetska značajka, a Buzet je rodno mjesto Stjepana Konzula.

Govoreći o leksiku Fancev izdvaja niz kontaktnih sinonima tipa *slovo* – *rič*, ali, naravno, piše o objašnjavanju starijih riječi novijima, tuđih doma-

⁸ Dalibor Brozović, *O sufiksu -er / -or u imeničkim i pridjevnim brojevima i njihovim izvedenicama*, »Jezik«, XXI, br. 5, 1973/74, str. 129–136.

⁹ Usp. Mate Tentor, *Leksička slaganja creskoga narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika*, u: *Rasprave SAZU*, I, 1950., str. 70, 77; Josip Lisac, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, MH, Zagreb, 1996., str. 53. – Zanimljivo je ovdje navesti ušomak iz jednoga Jagićeva dopisa Fancevu od 23. siječnja 1918: »Oprostite, što tako kasnim dolazim da Vam se zahvalim na lijepom novogodišnjem daru o jeziku hrvatskih protestantskih knjiga. Vaša lijepa radnja uvelike je osvjettlila jedno doba iz života našeg jezika te će svima prijateljima historije našega jezika vrlo dobro doći. Ja gotovo žalim, što niste glavu 'Iz jezičnoga blaga' još obilatije obradili.« *Korespondencija Vatroslava Jagića*, I, JAZU, Zagreb, 1953., str. 416.

ćima, manje poznatih poznatijima. Mnoge navedene riječi (npr. *lanito*, *Rad*, 214, str. 69) izvanredno su zanimjive za leksikološka razmatranja.⁹ Među tudicama Franjo Fancev uočava da neke nisu bile iz organskih idioma nego iz knjiga, spominje biblijska imena, ističe da se naš jezik redovito naziva hrvatskim, uz sinonime *dalmatinski* i *slovinški* ili *slovenski* (*Rad*, 214, str. 88).

Kao i u pitanju naglasaka, Fancev najavljuje i novu obradbu sintaktičkih pitanja, ali do nje nije došlo. No i deset stranica o sintaksi znatan su prilog, pa je i spomenut u Ivšičevoj *Slavenskoj poredbenoj gramatici* (Zagreb, 1970., str. 272), uz dva opsežna Martičeva prinosā. Tu npr. uporabu člana Fancev ne tumači kao slovenski utjecaj nego kao utjecaj duha njemačkoga jezika, a izdvaja i nešto primjera starijeg reda enklitika, tj. da zamjeničke enklitike stoje ispred glagolskih. Neki participi prezenta aktiva od perfektivnih glagola Fancevu su utjecaj *Bernardinova lektionara*. K tomu se spominje i futur *hoću* + infinitiv, *budu* + infinitiv, ali i *budu* + *1*-particip; opisivanje *budu* + particip na *-1* ne drži Fancev slovenskom osobinom, kako je tumačeno u literaturi, jer takvih potvrda nalazi i u čakavštini (*Rad*, 214, str. 97).

U cjelini se Fancevljevo interpretiranje brojnih jezičnih pojava može ocijeniti vrlo različitim i nejednako uspješim, ali u svemu na solidnoj razini.

Fancevljevu monografiju u svojim su kritikama ocijenili Aleksandar Belić (*Južnoslovenski filolog*, III, 1922./1923., str. 192–195) i Miloš S. Moskovljević (*Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, I, br. 2, 1921., str. 260–265), a i Matija Murko opširno je komentirao pisanje našeg autora (npr. *Nekoliko reči o jeziku srpsko hrvatskih protestanskih knjiga*, u knjizi: *Daničićev zbornik*, Beograd – Ljubljana, 1925., str. 72–106). Metodološki je zanimljivo da Belić Fancevljevu temu ne drži zahvalnom, jer se u knjigama protestantskih pisaca »ne ogleda jezik jednoga kraja ili jedne oblasti« (str. 192); dakle, njemu je bitno dijalektološko gledište u proučavanju jezika određenih pisaca, a sličan je stav imao i Franjo Fancev. Govori Belić i o utjecajima na jezik protestantskih knjiga, jezik tih knjiga zove se *šarenim*, slično Jagiću u drugu povodu (*Adrijanskoga mora Sirena iliti Obsida Sigetska, hrvatski epos XVII. vieka*, »Književnik«, III, 1866., str. 381), pa zaključuje »da se samo strogom kritičnošću može od ovog materijala odvojiti ono što je korisno za istoriju našeg jezika« (str. 193). Nižući niz zanimljivih opazaka, Belić se pozabavio i dualnim oblicima kod glagola, koje je Fancev držao utjecajem crkvenoga jezika, a Belić pomišlja i na mogući slovenski utjecaj, kakvo je mišljenje, kako smo vidjeli, postojalo i u slovenskoj filologiji. Zaključak je odmjeran: »Kao što se iz svega vidi, studija g. Fanceva daje jasnu sliku o jeziku protestantskih tekstova; ona može poslužiti kao koristan uvod u njihovo dalje proučavanje sa jezičke strane.« (Str. 195.)

Moskovljević je na primjeru Fancevljeve studije uočio »kako su jezik i istorija književnosti nerazdvojno vezani jedno s drugim, jer dok se ne provere nemački, slovenački ili raniji čakavski i st. slovenski izvori i uzori ne može se dati potpuna studija jezika ovih pisaca, i obrnuto, nemajući potrebna znanja iz historije jezika i dijalektologije kako će se moći izvršiti te komparativne studije iz književnosti?« (Str. 261.) Monografiju koju prika-

zuje ocjenjuje vrlo dobrom. Prilično iscrpno prikazuje glavne crte koje je iznio Fancev, uz pokoju primjedbu. U smislu utjecaja slovenskih autora na hrvatske protestante Fancev se uglavnom izražava negativno, ali Moskovljević misli da »pri svem tom njegovu razlozi nisu uvek dovoljno ubedljivi, tako da se taj uticaj mora dopustiti« (str. 264). Zaključak je ovaj: »G. Fancev je uložio dosta truda, ali taj trud nije svestrano iskoristio, jer neke pojave nisu uvek dovoljno objašnjene i upoređene sa živim govorom, t. j. nisu fiksirane, lokalizovane.« (Str. 265.)

Murko, inače u prvoj polovici 20. stoljeća jedan od najlucidnijih proučavatelja hrvatske jezične povijesti, ističe Fancevljevu marljivost i zaslužnost, ali i naglašava da je ta monografija »tek početak izučavanja jezika hrvatskih protestanata« (str. 76). Uočava da još nema pravih temelja za proučavanje jezika naših protestanata, jer »kao da osim narečja raznih osoba ne bi bilo i mnogih različitih vrela naših tekstova« (str. 80¹⁰), međutim, te činjenice očito je i Fancev bio manje ili više svjestan. Osnovna je Murkova primjedba da se pisac pre malo služio statističkom metodom, pri čemu slika mnogih pojava nije prikazana precizno, što je s obzirom na veličinu korpusa sasvim naravno. Murko vidi u jeziku naših protestanata mnogo slovenskih jezičnih osobina, poput starijih slovenskih proučavatelja, donekle i poput Franje Bučara (op. cit., str. 214). Kritički se Murko odnosi prema izdvajanju zanimljivosti filološkom metodom, misleći kako treba »tražiti što je pravilo, a u slučajevima raznolikosti raditi statističkom metodom, i paziti na to, što može biti preuzeto i što je piščevo« (str. 92). Misli da su slovenski i hrvatski reformatori djelovali i na kajkavce da počnu pisati materinskim jezikom, dok je o tom Fancev mislio drugačije pokazujući da je kajkavska književnost starija od najstarijih sačuvanih knjiga.¹¹ Murko je zapravo htio protumačiti »zašto jezik protestantskih pisaca 16. stoljeća i jezik prvih kajkavskih pisaca nije i ne može biti jedinstven i da prava istorija književnog jezika, koja je svuda vanredno zapletena, nije moguća bez istorije književnosti« (str. 105).

U svemu je svakako jasno da su hrvatski protestanti ipak važni i u jezičnom smislu kulturnoga programa. Nadovezujući se znatno na hrvatsku glagoljašku tradiciju, oni su željeli biti razumljivi na široku južnoslavenskom prostoru, a u tom su smislu djelovali i na pisce katoličke obnove. Nastojali su svoj jezik utemeljiti u elementima govornoga jezika, njegovali su hibridnu koncepciju književnoga jezika otvarajući se i štokavskoj stilizaciji.¹² I bez

¹⁰ Usp. Marin Frančević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., str. 146–147: »Niti su Dalmatin i Juričić pisali isključivo jezikom Hrvatskog primorja niti su se Konzul i Cvečić, Lamella, Pomazanić i Živčić držali samo govora srednje Istre. Njihov jezik, kao i jezik ostalih hrvatskih pisaca njihova vremena, ima različite izvore. Srednjovjekovna književnost i govorni jezik bili su i ovdje glavno, ali ne i jednako vrelo.«

¹¹ Fancevljeve teze potvrđuju Zvonimir Junković (*Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. Dijakronijska rasprava*, u: *Rad*, 363, 1972., str. 15) i Alojz Jembrih (*Hrvatski filološki aspekti*, Osijek, 1990., str. 61).

¹² Radoslav Katičić, *Jezik pismenosti na tlu Hrvatske*, »Jezik«, XXXIV, br. 5, 1986./1987., str. 135; Josip Vončina, *Jezična baština*, Književni krug, Split, 1988., str. 192; Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Globus, Zagreb, 1995., str. 49.

osobitih vrednota u književnom smislu i bez jačeg utjecaja, važno je ipak protestantsko njegovanje proznoga izraza¹³, kao i jezična koncepcija koja je bila »potpora onim strujanjima koja su vodila zametku jezičnoga standarda«¹⁴. A Franjo Fancev dobro je u svoje doba osjetio kako je važno dati pregled jezičnih osobina hrvatskih protestanata, bavio se našim protestantizmom u stanovitoj mjeri i poslije, kako smo već rekli, ponekad možda i s pretjerivanjima, tj. vjerovatno umanjujući značenje protestantizma u Hrvata. Ipak je i u proučavanju tih nastojanja stekao znatne zasluge. Moglo bi se reći da je osjećao i mogućnosti drugačijega pristupa protestantskim tekstovima, nešto od onoga što nas danas zanima kada obrađujemo djelo kojega pisca upravo kao književni jezik. No Franju Fanceva zvali su drugi golemi poslovi, pa je on u daljnjem radu dao mnogo bitnih priloga proučavanju hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika, a u neumornu radu i u zaokruženju opusa omela ga je bolest i prerana smrt.

JEZIK HRVATSKIH PROTESTANTSKIH PISACA U OBRADBI FRANJE FANCEVA

Sažetak

Hrvatski filolog Franjo Fancev ponajprije je bio povjesničar hrvatske književnosti, no važan je i kao dijalektolog te kao povjesničar hrvatskoga jezika i hrvatskoga jezikoslovlja. U njegovu radu, osobito karakteriziranu argumentiranim dokazivanjem unutarnjeg jedinstva starije hrvatske književnosti, vrlo se izdvaja studija *Jezič hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka*, prilog s podnaslovom *Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*. Fancev najprije nabraja djela koja je raščlanio, zatim donosi uvod, obrađuje grafiju, najkraće se bavi naglaskom, opsežnije glasovima, oblicima i rječnikom, na kraju još sažeto sintaksom. Bilo je u kritičkim osvrtima i u znanstvenoj literaturi dosta analiza Fancevljeva primosa, a u jednom od njih sasvim je točno zaključeno kako Fancevljeva studija daje sliku o jeziku protestantskih tekstova i kako može poslužiti kao koristan uvod u njihovo daljnje proučavanje s jezične strane.

¹³ Zvonimir Bartolić, *Književni rad Stjepana Konzula i krug hrvatskih protestantskih pisaca*, »Forum«, XVI, br. 12, 1977., str. 1105.

¹⁴ M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, op. cit., str. 50.

THE LANGUAGE OF THE CROATIAN PROTESTANT AUTHORS IN FRANJO FANCEV'S INTERPRETATION

Summary

Although he was primarily a historian of the Croatian literature, Franjo Fancev has also played an important role as a dialectologist, a historian of the Croatian language and philology. Linguistic problems have always been a permanent source of interest of this tireless researcher who even after completing substantial articles on linguistics found himself again and again drawn to this somewhat neglected area of work. Analyzed is Fancev's monograph on the language of the Croatian Protestant authors. We also bring reviews on this study, the conclusion being that although it represents a very good and useful work, it is also one that has been rightly criticized.

Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka.

Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga.

Primljeno u skupnici razreda historičko-filološkoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 8. aprila 1916.

NAPISAO DR. FRANO FANCCV.

Izvori.

Za ovu sam radnju proučio ova djela hrvatske protestantske književnosti:

1. Katechismus. Edna malalna kniga, u koi esu vele potrebni i prudni nauki i artikuli prave krstianske vere... Krozi Stip. Istrijanina. U Tubingi, 1561. [Kat(gl)].

2. Katechismus. Edna malalna kniga, u koi jesu vele potrebni i prudni nauci i artikuli... kros Antona Dalmatina i St. Istrijana. Tubingi, 1561. [Kat(cyr)].

3. Abecedarium. Tabla za dieu i edne malalne knižice iz koih se ta mlada predraga diteu tere priprosti ljudi s ciruliskimi slovni čitati... V Tubingi, 1561. [Abe].

4. Prvi del novoga testameta, va tom jasu svi četiri evanjelisti i Dijahe Apustolsko... po Antone Dalmatina i Stipanu Istrijanu... V Tubingi, 1562. [T(gl)].

5. Artikuli ili deli prave stare krstjanske vere... Po Antonu Dalmatinu, i Stipanu Istrijanu. V Tubingi, 1562. [Art].

6. Postila to est, kratko istmačenje vsili nedelskih evanjeliov i poglaviteih prazdnikov... V Tubingi, 1562. [P(gl)].

7. Edni kratki razumni nauci, nepotrebni i prudnei artikuli ili deli stare prave vere krstianske... V Tubingi, 1562. [RN].

8. Prvi del novoga testameta, va tom su vsi četiri evanjelisti i apustolska d'jan'ja... po Ant. Dalmatinu i Stip. Istrijanu... V Tubingi, 1563. [T(cyr) I.].

9. Drugi del novoga testameta, v kom se zadrže apustolske epistole... V Tubingi, 1563. [T(cyr) II.].

Početak Fanccvljeve rasprave *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka* objavljene u *Radu JAZU* (sv. 212 i 214, Zagreb, 1916.)

Fancevljevi pogledi na reformaciju

Franjo Fancev je u više navrata pisao o problemu protestantizma i polemizirao sa stajalištima, posebno Franje Bučara i Mije Mirkovića. Moglo bi se reći da je u svojim gledištima bio prilično krut i oštar, pa i nemilosrdan, sve u velikoj želji da oslobodi hrvatsku književnu historiografiju, kako je volio reći, »bajanja« i »prepričavanja« o »hrvatskom protestantizmu«. Fancev je uporišta za svoje književnopovijesne sudove ponajprije tražio u književnim i povijesnim činjenicama. Iskustvo mu je, naime, pokazalo da se na tuđe ocjene ne može i ne smije suviše oslanjati, te da mora najmanje podatke i činjenice sam provjeravati. Tek na temelju provjerenih podataka mogu se donositi valjani sudovi, i to je bio osnovni postulat kojim se Fancev rukovodio u svojim revizijama povijesti starije hrvatske književnosti. Kako se bez dokumenata ne može ništa pouzdano tvrditi, osobito u povijesti, pa i u povijesti književnosti, Fancev je često isticao koliko su činjenice nepotkupljive, i koliko ih treba uvažavati i cijeniti. U protivnom, zaključci koji ne bi počivali na stvarnim podacima, mogli bi dovesti do ishitrenih i nevjerodostojnih rezultata.¹ U raspravama i polemikama o reformaciji i protestantskoj književnosti Fanceva se nastojalo prikazati kao netolerantna odvjelnika katoličke obnove i isusovačkih zasluga, kao konzervativnoga i nesmiljenoga protivnika protestantizma.² Vođen činjenicama, Fancev je morao ući u te su-

¹ Josip Bratulić, priređivač Fancevljevih tekstova za ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, među ostalim ističe: »Franjo Fancev, imajući iskustva s dotadašnjom našom književnopovijesnom znanošću i publicistikom, nije se u svome radu oslanjao na tuđe sudove, već je i najmanji podatak i činjenicu sam provjeravao. Za takav način rada trebalo je mnogo truda, strpljivosti i samoprijedora.« Vidi: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 121/I, str. 162.

² »Kako je upravo u to doba [piše Bratulić] posebice u krugovima liberalne građanske klase bila izražena oštro rezolutno misao da su isusovci, jezuiti, krivi za mnoge naše neprilike u prošlosti i sadašnjosti, Franjo se Fancev našao ponukanim da o isusovcima u Hrvatskoj, odnosno Slavoniji, dađe drugačije mišljenje, drugačiji, autentičniji sud.« (Ibid., str. 163.) Tako je nastala opsežna, temeljita i dokumentirana studija *Isusovci i slavonska knjiga 18. stoljeća*, studija koja je proizvela Fancevljevu polemiku s Branko Vodnikom. Zanimljivo je da Bratulić u svojem pristupnom portretu Franje Fanceva ne obraća gotovo nikakvu pozornost polemici Fanceva, Bučara i Mirkovića o problematici »hrvatskoga protestantizma«. Inače Bratulić je u svoj izbor iz Fancevljeva opusa uvrstio njegov opsežan kritički osvrt, u biti, svojevrsnu summu Fancevljeve revizije povijesti hrvatske književnosti *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima*, ocijenivši je, bez obzira na polemički ton, kao sažetak njegovih istraživanja o brojnim pitanjima starije hrvatske književnosti. (Ibid., str. 170–171.)

kobe, tim više što se u razdoblju od 1925. pa do 1935. zaista dogodio veliki pomak u proučavanju hrvatske književnosti, te su nove spoznaje i nova osvjetljenja pojedinih književnih pojava u pravom smislu riječi poticali, pače, zahtijevali ispravljanje uvriježenih, često bez ikakvih provjera preuzimanih, sudova. Dodatnu boju Fancevljevu isključivom oslanjanju na stvarne povijesne činjenice davao je duh vremena i političkih prilika u kojima se našao hrvatski narod za monarhističke diktature u Kraljevini Jugoslaviji. Iz tih prilika, ali i razloga, Fancev posegnuo za analizom srednjoškolskih udžbenika i nastave književnosti u srednjim školama. Osvrćući se vrlo polemički na sadržaj tih udžbenika i opisujući položaj hrvatske književnosti, svedene na atomizirani zbir regionalnih književnosti, za razliku od srpske i slovenske, Fancev je sažeto pružio uvid u svoja istraživanja o različitim pitanjima starije hrvatske književnosti. Objasnivši svoj tekst *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima* u Matičinu časopisu *Hrvatska revija* iz 1937., Fancev je zaista promijenio odnose unutar starije hrvatske književnosti, inzistirajući na njezinoj jedinstvenosti i cjelovitosti.

Nakon Fancevljevih istraživanja nijedan hrvatski povjesničar nije mogao bez prethodnih provjeravanja ostati pri dostignućima starijih hrvatskih književnih povjesničara. Razumije se, velik dio Fancevljevih shvaćanja, možda nešto drukčije postavljenih i promišljenih, našao se i u *Kombolovoj Povijesti hrvatske književnosti do preporoda* i u *Hrvatskoj književnosti* Slavka Ježića.

U šestom poglavlju svoje analize položaja starije hrvatske književnosti u srednjoškolskim udžbenicima³ Fancev se osvrće na pitanje *Reformacija u hrvatskoj književnosti* i zaključuje ga konstatacijom, nalik onoj koju je izrekao u svojoj natuknici *Hrvatska književnost u Leksikonu Minevre*⁴: «[...] reformacijskog pokreta u bilo kakvom organiziranom pokušaju u banskoj Hrvatskoj uopće i nije bilo, već su se sada ovdje sad ondje od vremena do vremena pojavljivali samo pojedinačni pristaše reformacije.»⁵ Za zbrku ta-

³ Franjo Fancev, *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima*, »Hrvatska revija«, XI, 1937., str. 601–603.

⁴ Vidi: *Leksikon Minevre*, Zagreb, 1936., stupac 549. U sklopu svoje natuknice *Hrvatska književnost* Fancev piše: »Reformacijski pokret u stranama primorskim i graničnim prema Sloveniji imao je samo pojedinačne pristaše, dok je hrvatskom narodu kao cjelini ostao potpuno stran. Svi istaknutiji pristaše reformacije emigrirali su ili u Kranjsku ili u Njemačku. To su popovi glagoljaši A. Dalmatin, Stj. Konzul, Juraj Juričić, Juraj Cvečić, koji su na račun njemačke reformacijske propagande spremali za izdavanje hrvatske prijevode protestantskih propagadističkih tekstova. Između 1559. i 1567. izdato je glagoljicom 13, latinicom 9 i cirilicom 8 reformacijskih knjiga. Dokaza interesiranja za te knjige ima samo iz Hrv. Primorja i Istre. Prema tom pothvatu N. Zrinski (†1566.) odnosio se neprijateljski, a njegov sin Juraj (†1549.) već po godinama života nije mogao pružiti bilo kakvu potporu. Bez svake veze s time pokušaj, da se iz Ugarske unese kalvinizam (Mih. Bučić, zgb. crkv. sinod. 1574.) Ivan Pergošić i A. Vramec koriste se nazočnošću štampara-putnika R. Hofhaltera i Iv. Manlius-a i izdaju knjige bez propagande u bilo kojem smjeru.»

⁵ F. Fancev, op. cit., str. 601.

kvih neodređenih podataka Fancev izrijeком okrivljuje Bučarovu *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije iz 1910.* i *Povijest reformacije i protureformacije u Međimurju i susjednoj Hrvatskoj iz 1913.* Te su dvije knjige bile temelj iz kojega su, prema Fancevljevu sudu, nastala naklapanja o tzv. razmahu reformacije kod Hrvata banske Hrvatske, a koja su potpuno nekritički preuzeli autori srednjoškolskih udžbenika.

Godine 1938. pojavljuju se žestoke polemike oko pitanja reformacije kod Hrvata. Te godine Mijo Mirković objavljuje svoju monografiju o Matiji Vlačiću Iliriku s naslovom *Flacius*. Knjiga je objavljena u »Hrvatskoj Nakladi«. Habent sua fata libelli. U predgovoru svoje monografije Mirković koristi priliku objasniti poticaj kako je do nje uopće došio: »To je bila pojava časopisa »Danas«, koji su kratko vrijeme izdavali Miroslav Krleža i Milan Bogdanović. Krleži je bilo stalo do toga da se u »Danasu» obradi tako značajna ličnost, kakva je Vlačić i prvi rukopis o »Flaciusu» bio je pripremljen za taj časopis već aprila 1934. Pošto je »Danas» prešao da izlazi, prvobitni rukopis je bio ponovo prerađen 1936. i u sadašnjem obujmu spremljen januara 1937.«⁶ Dalje će Mirković u *Predgovoru* iznijeti svoju istinu o sudbini svoga rukopisa koji je trebao biti objavljen u ediciji *Suvremeni hrvatski pisci* Društva hrvatskih književnika. U jesen iste godine Mirković je saznao da je DHK odbilo tiskati njegova *Flaciusa*, te ga je ustupilo »Hrvatskoj Nakladi«. Mirković dalje obznanjuje kako je odbijen zbog »historijskih netočnosti« koje je ustanovio Franjo Fancev, te donosi u cijelosti pismo koje je uputio Fancevu 5. ožujka 1938. i Fancevljev odgovor od 7. ožujka 1938. Na temelju Fancevljeva dogovora Mirković zaključuje: »1. Da je on [Fancev, o. p.] predložio da D. H. K. ne primi u svoja izdanja moj rukopis »Flacius«, jer to nije ni roman ni novela, ni zbirka eseja nego monografija (studija) i prema tome ne odgovara uvjetima ugovora D. H. K. i njegova izdavača. 2. Da je profesor Fancev ustanovio u mome rukopisu »Flacius» neku »neukusnu napomenu«, ali ta napomena nije bila mjerodavna za odbijanje rukopisa. 3. Da profesor Fancev neće da mi ustupi tekst svoga referata prije nego bude moj »Flacius» tiskan, jer se boji da bih iz njegova referata nešto naučio i rukopis popravio. 4. Da profesor Fancev ostavlja da profesor Šišić odluči da li je on (Fancev) opravdano zamjerio onu neukusnost na račun hrvatske nauke. [...] Tendenciozna i neukusna napomena moja na račun cjelokupne hrvatske nauke odnosi se, koliko mogu da prosudim, na ovo: U zadnjoj glavi »Flaciusa» iznosim da je hrvatski protestantizam nedovoljno istražen, da su dosljedan pozitivan stav prema protestantizmu zauzimali Hrvati ili Slovenci koji žive u inozemstvu (Kostrenčić, Murko) i da pozitivno gledanje na hrvatski protestantizam izaziva reakciju protureformacije doma.«⁷ Mirković u sljedećoj rečenici cijelu stvar postavlja u ideološki kontekst i političke prilike uoči Drugoga svjetskoga rata i piše:

⁶ Mijo Mirković, *Flacius*, Zagreb, 1938., str. XI–XII.

⁷ Ibid., str. XV–XVI.

»Jedini i pravi uzrok što je DHK odbilo izdavanje "Flaciusa" nalazim u tome, što se kulturna orijentacija DHK kreće danas na liniji, koja nije Vlačićeva. U ostalom u današnjem zbivanju evropskom takva orijentacija je suvremena, a takva situacija samo pojačava aktuelnost Vlačićevih misaonih konstrukcija.«⁸ Je li Mirković u pravu ili nije u pogledu razloga koje je čak uzdigao na posve ideološku razinu, nije i ne može biti razvidno, ako se ne otkrije čitav slučaj njegovog rukopisa.

Fancev je žestoko odgovorio najprije u lipanjskom broju *Savremenika*⁹, ali i u *Hrvatskom dnevniku*¹⁰ od 5. lipnja 1938. »[...] prema rezultatima dosadašnjih objektivnih istraživanja o "hrvatskom protestantskom pokretu" (termin prof. dra. Fr. Bučara) odnosno o "hrvatskom protestantizmu" (termin prof. dra. M. Mirkovića) zasad ne može biti još ni govora, ali dopuštam, da će se o njemu moći govoriti od onoga časa, kad se *sigurno i nepristrano dokaže*, da je u 16. stoljeću u čistim hrvatskim sredinama (uključivši ovamo i Varaždin i Međimurje), bez brkanja i pomijeranja s *hrvatskim* religioznim izivljavanjima *njemačkih* posada u Vojnoj Krajini, pristalo uz Luterov ili Kalvinov "protestantizam" bar toliko Hrvata, koliko je u isto doba, bilo od svoje volje ili pod silu, pristalo i prešlo Hrvata na muhamedanstvo«¹¹, na samom početku ustvrđuje Fancev. Osim toga, Fancev će iznijeti na svjetlo dana Mirkovićevo pismo koje ovaj u svome *Predgovoru* uopće ne spominje. Početkom 1937. sam Mirković javio se Franji Fancevu, tražeći ga za savjet dok je radio na monografiji o Vlačiću. Čuo je, naime, od bivših Fancevljevih đaka da Fancev ima o hrvatskom protestantizmu posebno mišljenje. U svom odgovoru, koji također donosi prema konceptu na poleđini Mirkovićeve pisma, Fancev potvrđuje da na hrvatski protestantizam gleda posve drukčije od onih koji su »bilo ranije bilo u ove posljednje godine«¹² o njemu pisali. Došao je do svojih oprečnih pogleda, proučivši svu sačuvanu korespondenciju i sva tzv. hrvatska protestantska izdanja i »sve ono što smo mi Hrvati imali za bilo kakvu duhovnu potrebu napisano na našem jeziku«¹³. Na tim je temeljima Fancev stekao »dokumentirano uvjerenje« da je »hrvatski protestantski pokret« »jedna epizoda u životu nekolicine naših emigranata, ali bez svake i najmanje važnosti za duhovni život bilo koje hrvatske pokrajine«¹⁴. U pokretu su sudjelovali samo emigranti iz Istre i Hrvatskog primorja. »Cjelokupni hrvatski narod [ističe Fancev] u svim svojim pokrajinama imao je

⁸ Ibid., str. XII.

⁹ Franjo Fancev, *Koliko istine ima u prepričavanjima o »hrvatskom protestantizmu«?*, »Savremenik«, XXVII, br. 6, Zagreb, 5. lipnja 1938., str. 493–511.

¹⁰ Franjo Fancev, *Povodom knjižice »Flacius« od Mije Mirkovića*, »Hrvatski dnevnik«, III, br. 743, Zagreb, 5. lipnja 1938., str. 16.

¹¹ Franjo Fancev, *Koliko istine ima u prepričavanjima o »hrvatskom protestantizmu«?*, op. cit., str. 493.

¹² Ibid., str. 499.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

stoljeća – prije reformacije – svoju narodnu književnost, koja se na cjelokupnom hrvatskom prostranstvu razvila na onoj staroj glagoljaškoj književnosti i samo ta je književnost u 13. i 14. vijeku otprilike dala temelje hrvatskom književnom jeziku jednako u Dubrovniku kao i u Bosni, Dalmaciji, Hrv. Primorju, Istri i banskoj Hrvatskoj itd. A specijalno oni tek potaknuti reformacijom počinju u književnost uvoditi svoj jezik, kad su prije reformacije bili kula glagoljaštva i imali narodnu književnost s tradicijama od više stoljeća. Historija ni za jedan naš kraj nije utvrdila bilo luteranski bilo kalvinski pokret. – U samom Zagrebu 1574. osuđen je bio samo jedan jedini župnik kao pristalica kalvinizma. Naprotiv historija utvrđuje upravo obrnuto, da je od biskupa Jurja Draškovića Hrvatskoj polazilo uvijek za rukom sačuvati Hrvatsku čistu od novovjeraca¹⁵, zaključuje svoje pismo Mirkoviću Franjo Fancev.

Uprava Društva hrvatskih književnika povjerila je Mirkovićev rukopis na prosudbu Franji Fancevu. Fancev je svoj referat o Mirkovićevu rukopisu napisao 20. srpnja 1937. Iz toga se referata-ocjene može vidjeti tijek postupka s Mirkovićevim rukopisom: iako je edicija DHK prema »utanačenjima« objavljivala beletristička djela¹⁶, ne i znanstvena, Fancev se u svojem prikazu Mirkovićeve ponuđene knjige (rukopis je, naime, kako tvrdi Fancev, za redovno izdanje DHK ponudio Mirkovićev pouzdanik i nakladnik DHK Stanko Kopčok) osvrnuo na njezinu znanstvenu razinu. Djelo ne može biti objavljeno jer ne zadovoljava znanstvene kriterije: kada bi i bilo »naučno djelo«, koje bi se prema »utanačenjima« moglo objaviti, »opet ja se ne bih mogao ni uz kakve ograde odlučiti za prihvrat djela, jer kao naučno djelo, s obzirom na javljanje i opseg pa i značenje protestantizma u našoj, hrvatskoj kulturnoj prošlosti, ono nije objektivno već tendenciozno, u njemu se prisiže na nedokazane i potpuno premašene izvode historičara toga pokreta g. dra. Bučara [...]«¹⁷. Fancev, dakle, otvoreno u svojoj prosudbi predbacuje Mirkoviću da se nekritički prepustio rezultatima Bučarovih »istraživanja«, i to osobito u glavi šestoj – *O protestantizmu, naročito hrvatskom*, ocijenivši sa strogo znanstvenoga gledišta Mirkovićeve zaključke promašenima i tendencioznima, »jer su sve tvrdnje o hrvatskom protestantizmu baš tako bajke i ispod Mirkovićeva pera, kako su bajke bile i ispod Bučarova pa i pera njihovih prethodnika«¹⁸. Ni o kakvoj se djelotvornosti hrvatskoga protestantskog pokreta na razvitak hrvatske narodne književnosti i na samo stvaranje uvjeta hrvatskog preporoda u 19. stoljeću, koji je autohtona i autentična hrvatska pojava, ne može potkrijepiti činjenicama i na njihovu temelju govoriti. Ukratko, dakle, odgovarajući na postavljeno pitanje iz naslova *Koliko istine ima u prepričavanjima o hrvatskom protestantizmu?* Fancev je izravan i posve

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Usp. *ibid.*, str. 500–501.

¹⁷ *Ibid.*, str. 500.

¹⁸ *Ibid.*, str. 502–503.

jasan: dosadašnja objektivna istraživanja pokazuju da se o »hrvatskom protestantizmu« uopće ne može govoriti. Bučar se ne oslanja na dokumente nego »slijepo i u pogrešnoj stilizaciji ponavlja romantička tvrđenja svojih prethodnika«¹⁹; Mirković, pak, svoja gledišta temelji, kako se moglo vidjeti, na Bučarovima.

Franjo Bučar promptno prikazuje Mirkovićeva *Flaciusa* u *Jutarnjem listu* pod naslovom *Flacius. Jedna interesantna knjiga*.²⁰ »Od profesora pravnog fakulteta u Subotici dr. Mije Mirkovića izašla je nedavno vrlo zanimljiva knjiga iz povijesti reformacije našeg zemljaka iz Istre Matije Ilirika-Frankovića iz Zabiņa. Flacij je kao mladić otišao u Njemačku g. 1539. po savjetu svoga ujaka Balde Lupetina u Veneciji, da upozna pravu kršćansku vjeru, te je odmah pristupio protestantizmu, za koji se je borio koli usmeno toli pismeno u bezbroj knjiga sve do konca života. Knjiga je izašla kod Hrvatske naklade a pisac u predgovoru spominje da je imala izaći u DHK gdje je ali po savjetu predsjednika dra Fanceva odbijena«²¹, piše Bučar. On, dakako, hvali Mirkovićevu monografiju: da je Vlačićev rad i životopis autor opisao detaljno nakon odlaska u Njemačku, dok se o njemu do odlaska u Njemačku vrlo malo znade. Osvrćući se na Vlačićevo djelovanje s protestantskih pozicija i u čvrstim vezama s protestantskim, njemačkim djelatnicima, uključujući i Luthera (koji mu je bio na svadbi), borio se protiv »katolicizma i katoličanstva«. Posebno zanimljivim Bučar smatra poglavlje u kojem se govori o hrvatskom protestantizmu, odnosno, o širenju reformacije među Hrvatima. »[...] Radnja M. Mirkovića je svakako vrlo zanimljiv i lijep prilog poznavanju ličnosti Flacija te reformacije među Hrvatima, koja je ako i vrlo kratko vrijeme trajala ostavila ipak znamenite i lijepe književne i kulturne tragove u našoj historiji, makar da se to sa stanovite strane, ne vjerske, prilično osporava«²², zaključuje Bučar svoj prikaz.

U svomu, pak, osvrtu Franjo Fancev u *Hrvatskom dnevniku* od 5. lipnja 1938., u odgovoru na Bučarov prikaz uglavnom ponavlja svoja gledišta o tzv. »hrvatskom protestantizmu«, izrijeком rekavši da ne će više propustiti »nijedne brbljarije bez zaslužene ocjene«. Osim toga, otklanja ideološku pozadinu slučaja Mirkovićeva *Flaciusa* prema kojoj bi se DHK i on, Fancev vodili nekim protivu »reformacijskim bijesom« protiv njegovu »refirmacijskoga istraživanja«.²³ »U hrvatskoj je sredini dr. Bučar [piše Fancev] žrtvovao jedan cijeli život, da sistematski istražuje javljanja utjecaja njemačke reformacije na hrvatska religiozna zbivanja. U tim istraživanjima [priznaje Fancev] on ima doista i trajnih zasluga, naročito u smjeru produženja Kon-

¹⁹ Ibid., str. 459.

²⁰ Franjo Bučar, *Flacius. Jedna interesantna knjiga*, »Jutarnji list«, XXVII, br. 9946, Zagreb, 15. svibnja 1938., str. 22.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Franjo Fancev, *Povodom knjižice »Flacius« od Mije Mirkovića*, op. cit., str. 16.

strenčićeva *skupljanja grade* za proučavanje t. zv. hrvatske reformacije. Dok ću dotle uvijek lojalno i s poštovanjem gledati na Bučarove napore pa i neke uspjehe, od časa kad je pomislio da na skupljenoj građi kao autoritet može on i "protestovati", moje poštovanje za Bučarov rad prestaje, jer kao svačiji tako i njegov rad može biti ocijenjen, i u mome gledanju na "hrvatski protestantizam" prof. Bučar stoji kao glavni krivac, da se protestantizmu u hrvatskoj stvarnosti počelo davati mjesto i važnost, koje nikada i nikako nije imao.«²⁴

Hrvatski dnevnik od 3. srpnja 1938. otvara dvije svoje cijele stranice velikoga formata polemici Mije Mirkovića i Franje Fanceva s velikim naslovom *Za i protiv Flaciusa*²⁵. Mirković piše svoj odgovor na Fancevljev prikaz od 5. lipnja 1938. I sa strane Mirkovićeve i »moje posljednje g. prof. dru M. Mirkoviću« Franje Fanceva ima dosta žuci, zajedljivosti i inata. Novo što Mirković spominje, pitanje je književnika koji je predložio da DHK objavi njegova *Flaciusa*. Dakle, u tom smislu opovrgava Fancevljevu tvrdnju da je rukopis preporučio Mirkovićev tobožnji pouzdanik Slavko Kopčok. »Iz sredine uprave DHK ja sam pismeno zamoljen od književnika, koji mjeri srcem, – a koga ja nisam lično poznao ni bio prije toga u korespondenciji s njime, – da ustupim svoj rukopis "Flacius" DHK. I kad sam se ustručavao da to učinim, na mene se intimno navaljivalo da popustim, da im molbu ne odbijem, dapače mi je unapred stavljen u izgled honorar i suma honorara konkretizirana«²⁶, piše Mirković. Mirkovićev rukopis nalazio se kod Miroslava Križe, i Križe ga je predao upravi DHK. Glede Fancevljevih stavova o »hrvatskom protestantizmu« jasno je da ih Mirković ne prihvaća. Fancev, pak, u svojem odgovoru Miji Mirkoviću, dakako, ne mijenja svoja gledišta, ali upotpunjuje neke praznine koje Mirković ni u predgovoru svoga *Flaciusa*, ni u odgovoru Franji Fancevu ni riječju ne spominje. Kako se već prije vidjelo, Mirković je početkom, točnije 14. siječnja 1937. pisao Fancevu, te dobio Fancevljev odgovor. Na Fancevljev odgovor uslijedilo je novo Mirkovićevo pismo od 3. ožujka, 1937. Fancev donosi pismo u cijelosti. »Primio sam Vaše pismo i prilog [piše Mirković] i toplo Vam zahvaljujem na Vašoj susretljivosti. Jako mi je drago, da ste mi svoje gledište precizno iznijeli. Jedno i drugo će mi koristiti, a nabavit ću i Vašu raspravu u 31. knjizi "Djela Jug. Ak". Na žalost premalo znam iz povijesti našega jezika, da bih mogao imati svoj sud o Vašem spornom pitanju uticaja prot. knjiga hrvatskih na kasniju hrvatsku književnost. [...] Slažem se u tome, da protestantske knjige nisu još reformacija i da se reformacija mora proživjeti a ne prevesti.«²⁷

²⁴ Ibid.

²⁵ *Za i protiv Flaciusa. Prof. Mirković i prof. Fancev o utjecaju na seljačke pokrete. Izjava društva hrvatskih književnika*, »Hrvatski dnevnik«, III, br. 771, Zagreb, 3. srpnja 1938., str. 18–19.

²⁶ Mijo Mirković, »Povodom Flaciusa«, »Hrvatski dnevnik«, str. 18.

²⁷ Franjo Fancev, *Moja posljednja g. prof. dru M. Mirkoviću*, »Hrvatski dnevnik«, str. 18.

Mirković, dalje, u pismu govori da su tri istarska Hrvata, Vlačić, Grbac i Lupetina, nju (reformaciju) proživjeli: »Kod ovih istarskih protestanata iz venecijanskih krajeva, koji su do reformacije došli preko Venecije, sumnje ne može biti o iskrenom proživljavanju reformacije. A da je u Istri proturimska tendencija Hrvata bila i morala biti jača nego drugdje je razumljivo: mi smo vodili sa Talijanima borbu na svakom koraku tada kao i danas.«²⁸ Dalje će Mirković prijeći na polje čiste politike, tvrdeći, među ostalim, kako je Juraj Dobrića bio »ne samo Antitalijan nego antipapist«²⁹, dok cijeloj reformaciji pripisuje atribute tadašnje opće progresivne orijentacije. No, tu i prestaju prave književne rasprave i književna polemika; počinju ideološka suprotstavljanja, osobito u Mirkovićevim gledištima, dok se Fancev, raščlanjujući Mirkovićevo pismo, predgovor *Flaciusa* i odgovor, nastoji držati književnoga područja, spočitavajući Mirkoviću netočnosti, neispravnosti i tendencioznosti. U politički dio rasprave uključila se i redakcija *Hrvatskoga dnevnika*, a objavljena je i posebna *Izjava* Društva hrvatskih književnika o Mirkovićevu predgovoru *Flaciusu* kojom se pobijaju njegovi stavovi i otklanja tvrdnja po kojoj je DHK odbilo objaviti njegovu knjigu samo zato »što se kulturna orijentacija DHK kreće danas na liniji, koja nije Vlačićeva«³⁰.

Nakon tih burnih polemičkih tonova i sučeljavanja u *Obzoru* od 15. srpnja 1938. javlja se Franjo Bučar³¹. To je njegov odgovor Franji Fancevu na napis od 5. lipnja u *Hrvatskom dnevniku*. »U *Jutarnjem listu* od 15. svibnja 1938. donio sam prikaz – ne panegirik – o knjizi: *Flacius*, od Dr. Mije Mirkovića, gdje sam istaknuo interesantan slučaj jednog učenog Hrvata iz Istre Flacija Ilirika, koji se kao reformator u Njemačkoj popeo na istaknuto mjesto među tamošnjim protestantskim književnicima i teološkim prvaci-
ma«³², piše Bučar. Polemizirajući s Fancevlijevim tezama, Bučar svoj odgovor zaključuje riječima: »Ova perioda hrvatske književnosti i povijesti za koje je izašlo oko 25 raznih vjerskih knjiga glagoljicom, ćirilicom, latinicom i na talijanskom jeziku iz tiskare u Urachu sa blizu 25000 primjeraka od kojih su se samo još koje 300 komada sačuvali, ponajviše u inozemstvu, bit će uvijek vrlo zanimljiva stranica hrvatskih historijskih i literarnih istraživača, pa makar se ta perioda nazvala samo pokušaj ili pokret ili hrvatski protestantizam.«³³

Cijeli slučaj dobio je svoj epilog u *Savremeniku* gdje je Fancev završio ovu tešku i iscrpljujuću, katkada i ne baš književnu ili književnopovijesnu polemiku. U tekstu, svojevrsnom nastavku, iz šestoga broja *Savremenika*, s

²⁸ Ibid., str. 18.

²⁹ Ibid., str. 19.

³⁰ Ibid.

³¹ Franjo Bučar, *O reformaciji među Hrvatima. Odgovor prof. dr. Fancevu*, »Obzor«, LXXVIII, br. 157, Zagreb, 5. srpnja 1938., str. 1, 2 i 6.

³² Ibid., str. 1.

³³ Ibid., str. 6.

naslovom *Koliko istine ima u prepričavanjima o »hrvatskom protestantizmu«*, Fancev odgovara Franji Bučaru³⁴, te otvoreno kazuje kako na svoje pitanje nije dobio odgovor ni od Mirkovića, ni od Bučara: »[...] g. Bučar, međutim, baš to je pitanje zaobišao, pa i prepričava stvari, koje više utvrđuju nego umanjuju njegovu krivicu, što se samo reformacija, naročito u ova tendenciozna vremena, u povijestima južnoslavenskih naroda iskrsia kao tobože najvažnija sila pokretnica književnih i kulturnih zbivanja u prošlosti hrvatskoga jezika.«³⁵ Uslijedila je zanimljiva analiza Bučarova »naopaka rasuđivanja i objašnjavanja« varaždinskoga prosvjeda od 20. lipnja 1613., kojima je Varaždin učinio »kulom hrvatskog protestantskog pokreta od punih stotinu godina a time zaveo i druge pisce, da su u obradivanju prošlosti grada Varaždina stvarali otsjeke njegova protestantskoga pokreta«³⁶. Fancev napose otklanja Bučarovu tezu po kojoj se borba protiv reformacije vodila »protureformatorskim« sredstvima: »A borba hrvatskoga naroda u drugoj polovini 16. vijeka, kao i u kasnijim vijekovima sve do Hrvatskoga preporoda, protiv protestantizma, koji su unesti u Hrvatsku uglavnomo nastojali luteranski Nijemci i kalvinski Mađžari, s hrvatske strane i nije uopće bila vođena "protufefomatorskim" već političkim sredstvima sve sa svrhom, kako je u jednoj prilici vrlo dobro istaknuo prof. Vj. Klaić, "jedinstvom vjere obraniti i osigurati i političko jedinstvo hrvatskoga kraljevstva".«³⁷ Svoj epilog Fancev zaključuje riječima: »U najnovijim svojim radovima ja sam pokazao, da sve hrvatske pokrajinske književnosti od Istre preko Hrvatske, Dalmacije, Bosne, Dubrovnika pa sve do Boke Kotorske u svojim biblijskim tekstovima, u svojoj crkvenoj poeziji već od drevnih vremena 13. do 14. vijeka vuku svoju lozu iz stare hrvatske glagoljaške književnosti – u najnovije vrijeme ja sam pokazao, da je i kajkavska Hrvatska prije reformacije imala i svoju pobožna pa i svjetovna književnost. To je uspjeh mojih dosadašnjih naprezanja u prodiranju u sredovječnu tamu, koji mi ne će priznati samo neprijatelj istine o književnoj prošlosti hrvatskoga naroda – u svom odgovoru ne će da mi ga prizna ni g. Bučar, pa zato i ponavlja tuđe, oborene tvrdnje o naslanjanju Vramčeve književne djelatnosti na protestantsku književnost itd. A "stanovite strane", kako sam pokazao u svojoj kritici školskih knjiga u "Hrvatskoj reviji", i te kako se trse, da hrvatskom javnom mišljenju u prikazivanju hrvatske kulturne i književne prošlosti nametnu baš ovaka protuhrvatska a ne ispravna gledišta. A u pitanju "reformacije među Hrvatima" tim "stanovitim stranama" glavni izvor i potpisa jest gosp. Bučar sa svim svojim potpuno promašenim pa i zastarijelim radovima.«³⁸

³⁴ Franjo Fancev, *Koliko istine ima u prepričavanjima o »Hrvatskom protestantizmu«?* (Epilog), »Savremenik«, XXVII, br. 7/8, Zagreb, srpanj – kolovoz 1938., str. 728–735.

³⁵ Ibid., str. 729.

³⁶ Ibid., str. 730.

³⁷ Ibid., str. 735.

³⁸ Ibid.

Sve spomenute polemike postupno rasvjetljuju spoznaje o marginalnosti reformističkih utjecaja i tragova u hrvatskoj književnosti. Fancevljeva se gledišta u potpunosti potvrđuju: trud hrvatskih protestantskih pisaca-emigranata nije imao utjecaja na ukupna zbivanja i razvitak hrvatske književnosti. Političke prilike zahtijevale su da se jedinstvenom vjerom brani i osigura političko jedinstvo hrvatskoga naroda. Svaka ozbiljnija unutarnja podjela, pa i vjerska, naroda izazvala bi još pogubniju ugrozu njegova opstanka na razmeđu svjetova i tuđih, napose turskih osvajanja.

Fancevljeva gledišta našla su svoje mjesto u Kombolovoj *Povijesti hrvatske književnosti do preporoda*, Hrvatskoj književnosti Slavka Ježića, u *Povijesti hrvatske književnosti. Od renesanse do prosvjetiteljstva* Marina Franičevića, Franje Švelca i Rafe Bogišića, pa i u najnovijoj *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša. Kombol vrlo kratko poglavlje posvećeno reformaciji naslovljuje *Protestantski pokušaj*, i izrijeком piše: »I u hrvatskim je krajevima, kao i u drugim zemljama južne Europe, bilo pristaša i simpatizera protestantizma, ali nije bilo protestantskog pokreta. [...] Držanje hrvatskog sabora i njegov zaključak protiv protestanata 1608., posljednja riječ o ovom vjerskom pitanju, sačuvao je bansku Hrvatsku definitivno katolicizmu. Tako je protestantizam dotakao samo periferiju hrvatskog narodnog tijela, a hrvatski protestantski spisi, nedovoljni rašireni radi plijenjenja i slaba odziva, nisu izazvali nikakva daljeg samostalnog rada i ostali su bez utjecaja na dalji tok hrvatskog kulturnoknjiževnog života.«³⁹

U devetom, kratkom, poglavlju *Pokušaji reformacije: početci narodne pismenosti u slobodnoj Hrvatskoj (1550. – 1600.)* svoje *Hrvatske književnosti* Slavko Ježić piše: »U Hrvatskoj je protestantizam naišao na žestoki otpor svi vlasti, pa se uopće ne može govoriti o nekom protestantskom pokretu, nego o pojedinim pristašama reformacije. Narodu kao cjelini ostao je reformacijski pokret stran. Svi istaknutiji pristaše reformacije emigrirali su ili u Kranjsku ili u Njemačku.«⁴⁰ Ili na drugom mjestu: »Sav taj rad hrvatskih protestantskih pisaca ipak nije imao utjecaja na opći tok i daljnji razvoj hrvatske književnosti. To su bili pisci, koji su radili izvan domovine, a njihov osobni ugled nije bio tolik, da bi se bili kadri nametnuti snagom svoje ličnosti. Pokušaji protestanata da nađu veze s uglednim hrvatskim ličnostima nisu uspjeli.«⁴¹

Marin Franičević, Franjo Švelec i Rado Bogišić naslovili su u svojoj povijesti to poglavlje *Književnost reformacije*. Iako su kazali da protestantski tekstovi, osobito prijevodi, nisu ostali potpuno izvan glavnoga toka, te da su, makar posredno, utjecali na hrvatski prozni izraz sljedećih stoljeća, i oni

³⁹ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II. izd., Zagreb, 1961., str. 204.

⁴⁰ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100 – 1941*, Zagreb, 1993., str. 97.

⁴¹ Ibid., str. 98.

izrije kom pišu: »Reformacijske ideje u raskomadanoj Hrvatskoj za sve češćih turskih provala i prisilnih migracija hrvatskog pučanstva te opće ekonomske krize, izazvane povijesnim zbivanjima, nisu mogle uhvatiti korijena u seljačkim masama. Seljačka buna pod Matijom Gupcem (1573), koja će početi tek nekoliko godina nakon rasturanja protestantske književne grupe, imala je čisto klasni karakter i nije bila vjerski obojena.«⁴² Dakle posve suprotno tvrdnjama Mije Mirkovića iz 1938. koji je u svom predgovoru *Flaciusu* i napose u svojoj polemici s Fancevom naglašavao kako je hrvatsko seljaštvo upravo pod neposrednim utjecajem reformacije i njezinih ideja o jednakopravnosti, temeljenih na evanđelju, ustalo protiv feudalaca.

U četvrtom poglavlju svoje *Povijesti hrvatske književnosti* Ivo Frangeš se vrlo kratko osvrće na reformaciju: »Ostaci hrvatskih zemalja, nalazeći se tad na samom rubu kršćanskog svijeta, morali su u reformaciji pozdraviti pokret koji će demokratizirati društvene odnose. Posebno je to vrijedilo za sjeverne hrvatske krajeve koji su, poslije 1527. i izbora Ferdinanda Habsburga za kralja Hrvatske, ušli u sferu srednjoeuropske politike. Međutim, za sudbinu reformacije u Hrvatskoj nije bilo odlučno raspoloženje masa ni ti duhovne krize svećenstva, nego stav što će ga Habsburzi zauzeti. Kad su se oni opredijelili za katolicizam, sudbina reformacije u Hrvatskoj bila je riješena. [...] Već spomenuti reformator Matija Vlačić ostao je, poput mnogih latinista hrvatskih, više njemački nego hrvatski javni radnik [...]«⁴³ I Frangeš ostaje pri zaključku da reformacija nije imala većeg utjecaja na razvitak hrvatske kulture i književnosti. Na poslijetku treba istaknuti i knjigu Franje Šanjeka *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*.⁴⁴ Šanjek, među ostalim, piše: »Lutherov i Calvinov apel za povratak evanđeoskom idealu zajedništva i njihovo zauzimanje za narodni jezik u Crkvi podudaraju se sa stoljetnim nastojanjima Crkve u Hrvata, što je nesumljivo poticaj širenju reformističkih doktrina na hrvatskom nacionalnom prostoru. Pa ipak, unatoč navedenim činjenicama i nekim istaknutim duhovnim osobitostima iz Hrvatske, vrlo aktivnim u širenju nove religioznosti, protestantizam nije uhvatio dubljeg i trajnijeg korijena u hrvatskom narodu. Hrvati naime još iz prvog tisućljeća kršćanstva posjeduju solidan prijevod Biblije i liturgijskih tekstova, pa ih u tomé Luther i ostali reformatori nisu imali čemu poučiti. Slobodnom širenju protestantskih ideja u Hrvatskoj nisu pogodovale ni ovovremene društveno-političke prilike, jer su Hrvati zbog latentne turske opasnosti više razmišljali kako da opstanu kao narod u ozračju zapadne kršćanske uljudbe.«⁴⁵ Crkveni povjesničar Šanjek ipak zaključuje kako boljem poznavanju hrvatskog protestantizma nedostaju još uvijek »izvori iz prve ruke neposrednih propagatora

⁴² Marin Franičević – Franjo Švelec – Rafo Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Zagreb, 1974., str. 164.

⁴³ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987., str. 82–83.

⁴⁴ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1996.

⁴⁵ *Ibid.*, str. 350.

Reformacije, onih koji pridobivaju vjernike i stvaraju prve nukleuse protestantske organizacije u našim krajevima«⁴⁶. Osim toga, »fenomenom protestantizma [kazuje Šanjek] i nas bavili su se pretežno jezikoslovci i povjesničari književnosti, ali bi više svjetla u tu problematiku unijelo sustavno proučavanje inkvizicijskih arhiva, kanonskih vizitacija, izvješća biskupa, kanonskih pohoditelja Svete Stolice i zapisa pučkih misionara iz potridentskog razdoblja«⁴⁷. Suprotno Fancevu, Šanjek ističe kako protestantizam »ima, čini se, najviše uspjeha u Slavoniji, posebno u okolici Valpova i Vukovara, dakle na području gdje je u prethodnom razdoblju prisutan husizam. U tim je krajevima 1544–1551. osnovano stotinu dvadeset protestantskih crkvenih općina, pod vodstvom Mihaela Sztrija iz Baranje, a 17. V. 1551. u Tordincima je održan prvi protestantski sinod kod nas.«⁴⁸

Što se iz svega toga može zaključiti? Nepobitna je činjenica da je Fancevljevim prodorima u različita *tamna* mjesta hrvatske književne historiografije, pa i u ona koja se tiču reformacije, ona, hrvatska književna historiografija, postala bitno drugčija, temeljeći se na provjerenim izvorima i dokumentima. Je li Fancev u odnosu prema tzv. hrvatskom protestantizmu bio isključiv i u svim svojim gledištima ispravan? Možda bi najbolje bilo odgovoriti da je u većini pitanja bio posve u pravu, ali da je odveć bio krut. Teško je, pa i za ono vrijeme, reći da informacije o reformatorskim idejama, ne samo vjerskim, nego i književnim, nisu stizale do naših domicilnih pisaca. Oni su ih svakako morali poznavati. Drugo je pitanje jesu li na njih mogli pozitivno odgovoriti. Posredno, dakle, protestantski se književni duh mogao barem slutiti. S druge strane, ma koliko čvrsto stajala Fancevljeva tvrdnja kako je, primjerice, Vlačić kao sigurno najsposobniji među hrvatskim protestantskim piscima-emigrantima, ponajprije njemački kulturni i književni djelatnik, samo podrijetlom Hrvat, teško bi se dalo održati gledište po kojem bi se on, Vlačić, kao hrvatski pisac imao iskorijeniti iz ukupne hrvatske književnosti. I ne samo on, nego i drugi hrvatski pisci-emigranti u Kranjskoj ili Njemačkoj. U biti, treba naći pravi mjeru između nepomirljivih gledišta: dakle, niti preuveličavati, niti pak posve ukloniti i izbrisati svako značenje hrvatskih protestantskih pisaca u sklopu ukupne povijesti hrvatske književnosti. Uostalom, ti su pisci, poglavito u svojim prijevodima, imali na umu ideal suvremenijega standardnog jezika, koji su oni nazivali »sadašnji općeni i razumni hrvatski jezik«. Istranin Franjo Glavinić početkom 17. stoljeća upozorio je, pak, na skladnost prijevoda hrvatskih protestantskih pisaca. Te su prijevode zacijelo hrvatski pisci u hrvatskim zemljama morali poznavati. Možda bi se u tom pogledu mogla korigirati Fancevljeva inače točna stajališta.

⁴⁶ Usp. Nikola Crnković, *Protestanti i »protestanti« u Istri i na Kvamerskim otocima u 16. i 17. stoljeću*, »Croatica christiana periodica«, IX, br. 16, 1985., str. 47–62.

⁴⁷ Franjo Šanjek, op. cit., str. 350–351.

⁴⁸ Ibid., str. 352.

FANCEVLJEVI POGLEDI NA REFORMACIJU

Sažetak

Godine 1910. Franjo Bučar objavio je *Povijest hrvatske protestantske književnosti*. Osim toga, pojavilo se i nakon Bučarove *Povijesti* ocjena i prosudbi koje su većim žarom nastojale afirmirati utjecaj velikoga pokreta reformacije, koji je u 16. stoljeću obilježio politički i kulturni život zapadne Europe, s velikim posljedicama i za njezina buduća stoljeća. Fancev, poznat po svojim gledištima da se književnopolitički sudovi ne mogu donositi bez činjenica, dokumenata i njihova poznavanja, nastojao je utjecaj reformacije na razvitak hrvatske književnosti postaviti u prave okvire, svjestan kako protestantizam na hrvatskom prostoru nije uspio uhvatiti dublji i trajniji korijen. U razdoblju između dva rata to nije moglo proći bez oštrih polemika. Ovaj je rad, dakle, prinos osvjetljavanju Fancevljevih pogleda na utjecaj protestantizma u hrvatskoj književnosti i njegove tragove u hrvatskom narodu.

FANCEV'S VIEWS ON THE REFORMATION

Summary

In 1910 *The History of the Croatian Protestant Literature* was published by Franjo Bučar. In addition, since the publication of Bučar's history there appeared a number of reviews and assessments which with greater fervour tried to assert the influence of the great Reformation movement which in the 16th century marked the political and cultural life of the Western Europe and at the same time exerted a great influence on the centuries to come. Known for his views that the literary-historical judgments must be substantiated by facts and documents, Fancev tried to place the influence of Reformation on the development of Croatian literature within its real bounds and was conscious of the fact that Protestantism did not succeed in taking deeper and more lasting roots on the Croatian soil. In the period between the two world wars this provoked harsh polemics. This work thus aims at illuminating Fancev's views on the influence of Protestantism on the Croatian literature and the traces it left among the Croatian people.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1961

The University of Chicago is pleased to announce the appointment of Dr. [Name] to the position of [Title] in the Department of [Department Name]. Dr. [Name] has been a member of the faculty of the University of Chicago since [Year] and has made significant contributions to the field of [Field]. He is currently serving as [Current Position] and is expected to continue his research and teaching activities in the Department of [Department Name].

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1961

The University of Chicago is pleased to announce the appointment of Dr. [Name] to the position of [Title] in the Department of [Department Name]. Dr. [Name] has been a member of the faculty of the University of Chicago since [Year] and has made significant contributions to the field of [Field]. He is currently serving as [Current Position] and is expected to continue his research and teaching activities in the Department of [Department Name].

Proučavanje podravske kajkavštine

Prikazat ću Fancevljev rad koji je posvećen suvremenoj kajkavštini, mjesnim idiomima, govorima. U svojem pregledu razvoja hrvatske i srpske dijalektologije Brozović smatra da Rešetarovi i Belićevi radovi s početka ovoga stoljeća – za hrvatski jezik to upravo znači Rešetarov rad *Der štokavische Dialekt* – čine temelj kojim je »konstituirana naša dijalektologija kao cjelovita grana« (Brozović, 1958.). To je po njemu treće, znanstveno razdoblje u razvitku naše dijalektologije. Kako sam već rekao na drugom mjestu (Lončarić, 1996.), Rešetarevu radu treba dodati i Fancevljev rad *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie*, objavljen u Jagićevu časopisu *Archiv für slavische Philologie* 1907. godine, u kojem Fancev opisuje svoj materinski govor rodnoga mjesta Virja u Podravini i njegove okolice, koji je objavljen iste godine kada i Rešetarov rad. (I Jagić i Fancev potječu iz sjeverne Hrvatske, od rijeke Drave, jedan je Varaždinac, drugi Podravac.) Prema tome, i u razvoju hrvatske dijalektologije Fancevljeve su zasluge od prvorazredne važnosti. Kako se Fancevljevo bavljenje hrvatskim dijalektima odnosi na kajkavštinu i budući da ću se pozabaviti njegovim opisom kajkavskih narodnih govora, ovdje ću ukratko prikazati tadašnje stanje istraživanja kajkavskoga narječja. Dvije godine prije objavljivanja Fancevljeva rada o podravskim kajkavskim govorima (i Rešetarova o štokavštini), dakle 1905., objavljena je monografija *Kajkavskoe narječje* Ukrajinca Lukjanenka, izrađena na temelju dotadašnjih radova o kajkavštini. Iako tih radova nije bilo mnogo, ipak je već bilo poznato da je kajkavština, kao i druga hrvatska narječja i kao slovenski jezik, veoma raznolika, bogata pojavnim oblicima na svim razinama – posebno u prozodiji i vokalizmu. Podravski govori koje je opisao Fancev mogu se smatrati tipičnim kajkavskim govorima na svim razinama, osim s obzirom na nadodsječni, naglasni sustav. Naravno, tipičnost ne znači istost, i na svim drugim razinama podravski govori imaju svoje osobitosti, ali imaju one osobine koje ima većina kajkavštine. Kao primjer za tipičnost može se, na primjer, iz vokalizma, navesti da su u podravskim kajkavskim govorima izjednačeni jat i poluglas, zatim stražnji nazal i slogotvorno / (l), zatim podudarnost u leksiku itd. Međutim, kada je u pitanju akcentuacija, slavistika je, a i jezična znanost uopće, upoznata s jednim veoma specifičnim i rijetkim prozodijskim sustavom, ne samo u kajkavštini, hrvatskom jeziku i slavenkim jezicima nego i u općelingvističkim okvirima. Do sada je u kajkavštini utvrđeno više od dvadeset pet različitih suprasegmentnih sustava, a dva su od njih tako jedinstvena. Prikazat ću ukratko kakva je to akcentuacija koja

postoji u Virju i Podravini od Koprivnice i Druja na zapadu pa do Podravske Sesvete na istoku, između Bilogore i Drave, i koju je Fancev prvi opisao.

U tom prozodijskom sustavu mjesto naglasaka, siline ograničeno je na dva posljednja sloga riječi, točnije »akcentatske riječi«, izgovornog bloka. Posljednji je slog naglašen kada je dug, tj. ako je naglašen, onda je automatski dug, odnosno ako je (fonološki) dug, onda je i naglašen. Ako posljednji slog nije dug, dakle naglašen, onda je naglašen predzadnji slog. Na primjer, *la:stavica – la:stavicé*; *matematika – matematiké*; *zdeli:čka – zdeli:čké*. Fancev je rekao da u akcentuaciji tih govora vlada »Zweisilbengesetz« – »zakon dvaju slogova«. Ta se akcentuacija može interpretirati i tako da se kaže kako je naglasak stabiliziran, fiksiran na pretposljednjoj mori riječi (ako se dugi slog računa kao dvije more), kao što je, na primjer, u poljskom jeziku fiksiran na predzadnjem slogu riječi, kao i u nekim makedonskim govorima. Distribucija koja je povezana s kvantitetom, oprekom dugo – kratko, podsjeća na klasičnu latinsku akcentuaciju. Veoma je zanimljivo da je takva akcentuacija ipak spominjana i drugdje u slavenskim jezicima, upravo je pretpostavljena za izumrli jezik polapskih Slavena, dravenopolapski (Trubetzkoy, Olesch). Rečeno je da zakon dvaju slogova vrijedi ne samo za izoliranu riječ nego i za izgovorni blok, tj. za vezu naglašene riječi i enklitike u enklizi. Prema *jagóda* skup *jagoda je* izgovara se *jagóda je*, a ne *jagóda je*. U tome, barem danas, u nekim od govora s »akcentuacijom dvaju slogova« dolazi u enklizi do narušavanja toga zakona, tj. čuje se i *jagóda je*.

Fancev je opširno prikazao fiziologiju virovskih »naglasaka«, kako ih on naziva, posebne njihove glazbene karakteristike, za što je angažiran glazbenik Široki, također rođeni Virovac. Kako Fancev sam kaže, ostao mu je nejasan položaj »poludugoga naglasaka« u prozodijskoj strukturi, njegov odnos prema »dugom« i »kratkom« naglasku. To je kasnije objasnio Ivšić u svojem fundamentalnom (iako kratkom), djelu o kajkavskoj akcentuaciji *Jezik Hrvata kajkavaca*. Riječ je prema tome da se u kajkavštini općenito, samo iznimno ne, kratki naglasak, upravo kratak naglašeni slog, može dulje realizirati, a dugi slog može se u govoru ostvarivati i kraće, tako da zapravo dolazi do fakultativnoga ukidanja opreke po kvantiteti (Lončarić, 1988.).

Potrebno se posebno osvrnuti na njegovu tvrdnju da je modulacija naglašene penultime samo silazna. Naime, kada slušamo govornike iz različitih mjesta u kojima postoji isti sustav, »akcentuacija dvaju slogova«, često se susreću različite fonetske realizacije istih fonoloških obilježja. Kako modulacija, kretanje tona, naglašenoga sloga (naravno, i nenaglašenoga), nema fonološke vrijednosti na razini riječi, dugi se slog pod naglaskom može, u načelu, realizirati silazno, uzlazno i ravno. Kretanje tona može stajati u službi rečenične intonacije. Ultima ima redovito silazan ton, on je, prema tome, demarkacijsko obilježje kraja riječi. Duga naglašena penultima, na primjer, u Jagnjedovcu u neutralnoj upotrebi ostvaruje se redovno uzlazno. U Virju ona je stvarno pretežno silazna. U kraćem analiziranom tekstu

spontanoga snimljenoga govora od 49 dugih naglašanih ultima 32 su silazne, a 17 ih je uzlaznih. Fancev je pisao: »Nach der Tonquantität können wir weder in langen und noch weniger in kurzen Silben steigende Intonation konstatieren, sondern nur fallende, oder wenigstens keine steigende.« (Fancev, 347.) Fancev, prema iznijetom, nije u pravu. Ne samo zbog drukčijega stanja koje kasnije nalazi Ivšić i mi danas nego i zbog općelingvističke zakonitosti. Naime, ako norma idioma, govora propisuje, tj. ako je uobičajen silazan ton, nema zapreke da se u govoru ipak, rjeđe ili češće, u tom položaju ostvari i uzlazan, jer ton nema fonološke funkcije. Odstupanje od norme može imati, odnosno ima stilističku vrijednost. Fancev je, vjerovatno, uzimao u obzir samo »pravilan«, uobičajen izgovor, i to izolirane riječi, koje se i danas realiziraju uglavnom samo silazno. Prema tome, može se zaključiti da je izgovorni uzus na početku stoljeća u Virju određivao silazan ton za dugu naglašenu penultimu, dakle kao uostalom i danas. U kretanju tona u tom položaju slažu se danas s virovskim govorom novigradski i bregovski, barem u mojih ispitnika. U Bregima u tekstu od 55 dugih naglašanih predzadnjih slogova samo ih je sedam s uzlaznim tonom. Sigurno je da i u Bregima i u Virju postoje i individualne razlike, ali norma traži određeno, tj. silazno kretanje tona u tom položaju i ono prevladava. U Đurđevcu u mojih su informanata u spontanu govoru dolazile podjednako često i silazne i uzlazne duga naglašene penultime, ali i tamo izolirano izgovorena riječ ima silazno naglašen predzadnji slog.

The image displays five musical staves in bass clef with a 2/4 time signature, illustrating pitch contours for syllables. The first staff shows a rising contour for 'mü - ba'. The second staff shows a rising contour for 'bâ - ba'. The third staff shows a rising contour for 'kô - ra'. The fourth staff shows a rising contour for 'kô - rô'. The fifth staff shows two alternative contours for 'mü - hê' and 'ba - bê', both with rising contours.

Notni zapis iz Fancevljeva rada *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica - Pitomača)* objavljenoga 1907. godine u časopisu *Archiv für slavische Philologie*

Na kraju spomenutoga svojeg kapitalnog djela o kajkavskoj akcentuaciji Ivšić ocjenjuje kao zabludu Fancevljevo traženje paralele između kajkavskoga prozodijaskoga sustava sa »zakonom dvaju slogova« i makedonskih govora te kaže da je »jasno da je kajkavska akcentuacija na cijelom području izašla iz jedne osnovne, pa je prema tome i njezino jedinstvo dokazano [...]« (JHK 85). Tu Ivšić čini nepravdu Fancevu (koju ponavlja i Brozović) jer je očito da su Fancev i Ivšić mislili na dvije različite stvari: Fancev na tipološkostrukturnu srodnost, a Ivšić na genetsku (bez obzira na to što teoretski tada još nije bilo posve razlučeno). Oba su, dakle, i Fancev i Ivšić, u pravu.

Na osnovi Ivšičeve teorije o razvitku kajkavske akcentuacije Junković je *Jeziku Antuna Vramca* (196 i dalje), polazeći od strukturalističkih načela, tumači razvoj akcentuacije i u Ivšičevoj IV, tzv. mladoj revolucionarnoj skupini. Objasnio je metatoniju i metataksu, progresivnu i regresivnu, i s njima Ivšičeve akcenatske tipove od 1. do 6. Međutim, kada se osvrće na tipove IV, 7 i IV, 8 ne ide u tumačenju dalje od Ivšića: »U četvrtima [tj. govorima, M. L.] *jágoda* → *jagóda* povlači za sobom *lópata* → *lopóta*, *mláitimo* → *mláitimo*, *mlátiti* → *mlátiti*.« Nije naveo nikakav, ni strukturalni ni izvanjezični, razlog zbog kojega *jágoda* → *jagóda* povlači za sobom sve ostale navedene odnose. Iako akcentuacija sa »zakonom dvaju slogova« proizlazi iz osnovne kajkavske akcentuacije, treba uzeti u obzir ono što je već Fancev istakao, tj. da ona »diesen Dialekten den eigenen Platz in der serbokratischen Betonung gibt« (Fancev, 345) Fonetski i strukturalno jedna je stvar pomicanje mjesta naglasaka radi održanja i prefonologizacije starijih opreka u novim uvjetima novim sredstvima, a posve je druga stvar fiksiranje naglasaka na određenom slogu, odnosno mori, što ima za posljedicu ukidanje prijašnjih opreka. Jasno je stoga da su se tražile paralele u širim okvirima, areama. Strukturalno je Fancev našao na drugom kraju južnoslavenskih jezika. Međutim, podravska akcentuacija sa »zakonom dvaju slogova« nije rezultat istih tendencija, iako može biti plod istovrsnih težnji. Treba je promatrati u okviru evropske jezične aree s fiksnim mjestom naglasaka, kao rezultat globalnije tendencije. Nato su upozoravali već finski slavist V. Kiparky i I. Popović. Zanimljiv je posebno s toga gledišta rad švedskoga slavista H. Skölda o naglasku na kraju riječi u mađarskom jeziku (*Ungarische Endbetonung*). Iako mađarski jezik ima danas stabiliziran naglasak na prvom slogu riječi (s oprekom po kvantiteti i u ostalim slogovima), taj lingvist na temelju posuđenica u obližnjim slavenskim jezicima iz mađarskoga jezika zaključuje da je mađarski jezik u jednom od ranijih razdoblja imao naglasak na kraju riječi i da je takvu vrstu naglašivanja sačuvao u relativno kasno vrijeme. O tome sam ja u radu *Jagnjedovački govor. S osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskoga dijalekta* raspravljao ovako:

»Zanimljiv je s toga gledišta i rad H. Skölda *Ungarische Endbetonung* gdje on na osnovi posuđenica iz mađarskog u slavenskim jezicima pretpostavlja "daß das Ungarische in einer früheren Epoche Endbetonung gehabt hat, eine Betonungsart, die es noch in verhältnismässig später Zeit bewahrte". (str. 9). Podravska kajkavska akcentuacija sa ZDS, najvjerojatnije, odraz je sličnih srednjoevropskih slavenskih tendencija. U slovačkom naglasak je fiksiran na prvom slogu, ali može biti i na penultimu, gdje ima stilističku vrijednost. Ne radi se ovdje o govorima koje ta izoglosa povezuje s poljskim jezikom. Čini se da je stariji akcent u slovačkom uopće bio na penultimu prije nego je fiksiran na prvom slogu. (E. Pauliny, *Fonologický vyvin slovenčiny*, 145). U podravskom dijalektu fiksiran je na predzadnjoj mori. A upravo je on graničio sa srednjoslovačkim govorima prije dolaska Mađara. Naravno, u vrijeme značajnijih promjena u suprasegmentnom sustavu kajkavski su i i srednjoslovački već potpuno odvojeni i razvijaju se samostalno. Ipak, srednjoevropska tendencija fiksiranja

akcenta na predzadnjem segmentu, slogu ili mori, zahvatila je jedan manji dio govora panonske grupe ZJSP i to one u komarničkoj župi. To je onaj element koji genetski i strukturalno izdvaja ove govore u poseban dijalekt ravnopravan ostalim dijalektima u okviru kajkavskog narječja (KD 82).

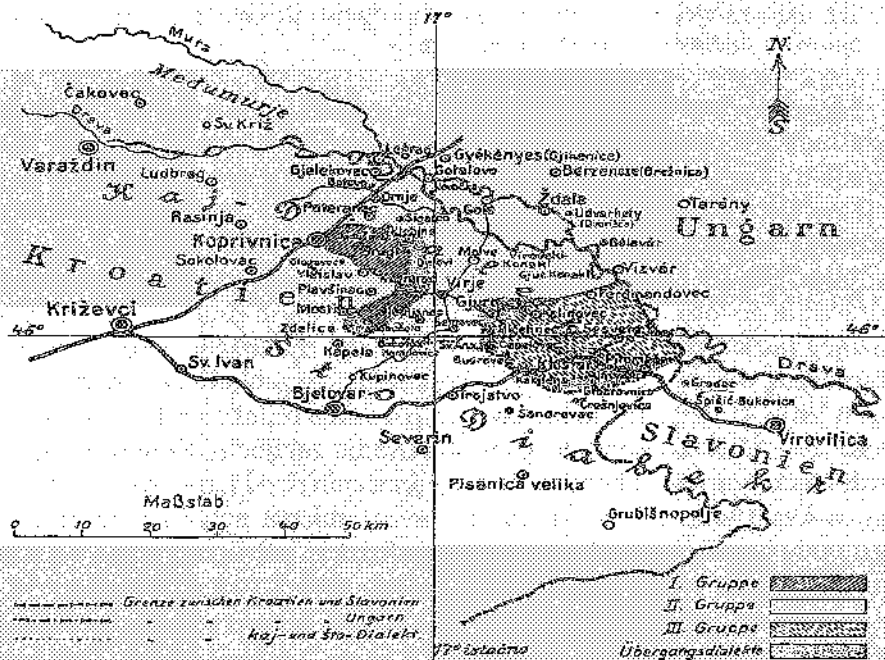
Djelovanje te tendencije nastupilo, naravno, nakon formiranja osnovne kajkavske akcentuacije. Od elemenata koji čine tu akcentuaciju samo je jedan specifično kajkavski, i to ne kvalitetan, već kvantitetan: veća zastupljenost metatonijskog cirkumfleksa nego u ostalim narječjima hrvatskog ili srpskog jezika. (JHK 70). Ostali elementi, novi akut, sama pojava novog cirkumfleksa, kraćenje starog akuta, zahvaćaju mnogo šire areje, ali nejednako. Tako se stari akut ne krati u slovenskom, a krati se u većini slovačkih govora (JAV 188, Pauliny, a. c. 139). Tek dalje razrješavanje novonastalih suprotnosti išlo je u različitim jezicima i njihovim dijelovima različitim putovima.«

Fancevljev opis virovskoga sinkronog vokalizma također je vrlo točan. Kada Junković (1972.) govori o virovskom vokalizmu, smatra da govor Virja pripada u njegov »panonski južni« kajkavski dijasistem, za koji vrijedi da se u njemu čuva opreka između etimološkoga *o* i *ȯ*, tj. kontinuantne staroga stražnjega nazala (*o*) pozivajući se pritom na Ivšičev *Jezik Hrvata kajkavaca*. Međutim, Fancev je dobro utvrdio da su se u virovskom govoru i obližnjim podravskim govorima izjednačene kontinuantne starih prahrvatskih vokala – stražnjeg nazala (*o*) i slogotvornoga *l* (*l̥*) dalje izjednačile s kontinuantom etimološkog vokala *o* (Fancev 323). Junkovića je u zabludu zavelo zatvoreno *o* (*ȯ*) u Virju, što je mnogim kajkavskim govorima refleks starih izjednačenih vokala *lo* i *l̥*. Kako sam u svojem istraživanju zaključio, Fancev je sigurno utvrdio da ostvarivanje kontinuantne izjednačenih *o*, *ȯ* i *l̥*, ne ovisi o porijeklu nego o kvantiteti, duljini i položaju prema mjestu naglaska. U kratkom slogu pod naglaskom i u dugom slogu realizira se zatvoreno *o* (*ȯ*), a u kratkom nenaglašenom slogu srednje *o*. Fancev navodi točne primjere.

Ipak u prikazu stanja u široj okolici u Podravini pogriješio je katkad i Fancev. O tome sam u radu *Jagnjedovački govor* (u bilješci na str. 194) napisao: »Jedna od takvih omaški jest što Brege stavlja u areju gdje je i kontinuantna **q* i **l̥* fonem *u*, dok je stvarno *o*. [...] Ukazao bih na još jedno neslaganje između Fancevljeva prikaza fonetike opisanih govora i stvarnog stanja. Za govor svoje druge grupe, u koju ulazi i Virje, Fancev kaže »*æ*, *l* > *o*, als Regel, langes (primäres) *a* wird *ä*, aber kein *ü*, gesprochen« (F 305). Međutim, u Virju se, a razgovarao sam i s nekim rođacima Fanceva, ne izgovara »normalno« (*u*), koje odgovara standardnom *u*, već glas koji je pomaknut prema naprijed a može se označiti sa (*u̇*) (B). Takav sam izgovor fonema *u* našao i u Drnju i u Sigecu, mjestima koja također Fancev ubraja u svoju drugu grupu. Vjerovatno je to karakteristika svih govora te njegove grupe. Fancev govori o *ü*, koji je karakteristika njegove treće grupe, u koju ulaze mjesta od Kalinovca do Kloštra, a nalazi ga i u prijelaznom dijalektu Đurđevca. Zbog toga je veoma interesantno da sličnu pojavu nije zapazio u govoru svoga rodnog mjesta. Fonološki se to može vrlo jednostavno ob-

jasniti. Alofon kojim se ostvaruje *u* u Đurđevcu i Kloštru nije identičan fonetski s onim kojim se ostvaruje u Virju. U Đ. i K. on je pomaknutiji no u Virju, radi se o prednjem zaobljenom glasu, dakle o (*i*). U Virju to je samo pomaknuto (*i*). Fancev je osjetio razliku koja postoji između njegova sustava i sustava Đurđevca, jer je ona relevantna, a nije osjetio razlike između svog sustava i sustava standardnog jezika, jer se ne zasniva na relevantnom obilježju. U standardnom jeziku vjerovatno je supstituirao standardno (*u*) svojim (*i*).

Dialektologische Karte.

Dijalektolojska karta iz Fancevljeva radu *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica – Pitomača)* (Archiv für slavische Philologie, 1907.)

* * *

Osvrnuo bih se još najkraće na Fancevljev doprinos istraživanju kajkavštine s povijesnoga gledišta, gdje je to s jedne strane proučavanje hrvatskoga kajkavskog jezika, a s druge strane proučavanje razvitka kajkavskoga narječja. Fancev naime istražuje Pergošićev i Vramčev jezik, zatim jezik krapinskih sudskih zapisnika i drugih isprava toga vremena te ih uspoređuje sa suvremenim zapisima kajkavske riječi, uglavnom zapisima toponima, i prati ih od prvih zapisa u 12. st. do 16. st. Treba istaći da njegovi zaključci nisu s

vremenom izgubili toliko od vrijednosti kao što se to dogodilo s Rešetarevim stavovima iz monografije o čakavštini (*Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen*).

* * *

Može se zaključiti da Fancev usprkos malobrojnim dijalektološkim radovima u razvoju hrvatske dijalektologije zauzima istaknuto mjesto.

LITERATURA

- D. Brozović – 1963: O S. Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu. Ivšićev zbornik, Zagreb, 25 – 36;
– 1958: Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, I : 51 – 65;
- L. Brozović – 1978: Građa za povijest Koprivnice. Koprivnica.
- J. Čuk – 1916: Podravina do Bednje i Voćinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka. Vjesnik Zemaljskoga hrvatskoga arkiva 18.
- F. Fancev – 1907: Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Archiv für slavische Philologie, 29, 305 – 389.
– 1909: Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie. Archiv für sl. Ph., 31 : 367 – 381, 32 : 49 – 92, 344 – 362, 33 : 30 – 51.
- L. Hadrovics – 1985: Ungarische Elemente im Serbokroatischen. Köln Wien.
- J. Herman – 1973: Prilog poznavanju leksičkog blaga u Virju. Filologija (Zagreb), VII: 73– 99.
- M. Hraste – 1960: Kajkavski dijalekt. Jezik hrvatskosrpski / srpskohrvatski. Enciklopedija Jugoslavije, 4. Zagreb.
- P. Ivić – 1957: Die Hierarchie der prosodischen Phänomene im serbokroatischen Sprachraum. Phonetica 3.
- S. Ivšić – 1936: Jezik Hrvata kajkavaca. Ljetopis JAZU, 48 : 47 – 88.
- Z. Junković – 1972: Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. Rad JAZU 363.
– 1982: Dioba kajkavskih govora: porodice, tipovi i savezi. Hrvatski dijalektološki zbornik, VI : 191 – 216.
- V. Kiparsky – Neuphilologische Mitteilungen Helsinki, 57.
- M. Lončarić – Jagjedovački govor (s osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskoga dijalekta). Hrvatski dijalektološki zbornik IV, 197 – 262.
– 1984: Sjeveroistočna kajkavština. Wiener slavistischer Almanach, 14: 303 – 329.
– 1996: Kajkavsko narječje. Zagreb.
- M. Lončarić, B. Finka – 1986: Govor virovitičkoga kraja. Virovitički zbornik. Virovitica. 329 – 338.
- M. Moguš – 1971: Fonološki razvoj hrvatskoga jezika. Zagreb.

- G. Neweklowsky – 1978: Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete. Wien.
- R. Olesch – 1973: Der dravenopolabische Wortakzent, I. Slavistische Studien zum VII. internationalen Slavistenkongress in Warschau. 389 – 418.
- I. Popović – 1960: Geschichte der serbokroatischen Sprache. Wiesbaden.
- M. Rešetar – 1903: Die Čakavščina und deren einstige und jetzige Grenzen. Archiv für sl. Ph. 13: 93 – 109, 161 – 199.
- S. Sekereš – 1975: Govor Virovitice i okolice. Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice Srpske (Novi Sad), 18/2:161 – 202; 19/193 – 113.
- H. Skold – 1925: Ungarische Endbetonung. Lunds Universites Årsskrift XX:5, 1 – 116.
- A. Šojat – 1981: Virje. Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih/hrvatskih ili srpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo. 337 – 342.
- W. Vermeer – 1978: Pratoslavonic u in Kajkavian. Zbornik za filologiju i lingvistiku, 17:171 – 177.
- V. Zečević – 1993: Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu. Zagreb.

PROUČAVANJE PODRAVSKE KAJKAVŠTINE

Sažetak

Fancevljev rad o kajkavskom govoru Virja u Podravini i njegove okolice iz 1907. godine jedan je od prvih dvaju (uz Rešetarov rad o štokavštini) u potpunosti znanstvenih radova o hrvatskim dijalektima. Tim radom slavistička je lingvistika upoznata s jednim od najzanimljivijih prozodijskih sustava ne samo u hrvatskom jeziku i slavističkim nego i u općelingvističkim okvirima. Fancev joj je pronalazio paralele u makedonskim govorima. Na ostalim jezičnim razinama dao je dobru sliku tipičnih kajkavskih govora.

RESEARCH OF THE KAJKAVIAN DIALECT OF THE PODRAVINA REGION

Summary

Fancev's work on the Kajkavian dialect as spoken in Virje and its surrounding in the Podravina region, written in 1907, is the first of the two purely scientific works dealing with Croatian local dialects (the second being Rašetar's work on the Stokavian dialect). With this work the Slavic linguistics has been introduced to a prosodic system of special interest not within the bounds of the Croatian and other Slavic languages but also that of general linguistics. Fancev was able to draw parallels to Macedonian local dialects. On other levels of the language the work represents a good account of the typical Kajkavian dialects.

Odnos Franje Fanceva prema hrvatskoj jezičnoj povijesti

Filološka djelatnost Franje Fanceva najčešće je motrena književnoznanstvenom, točnije književnopovijesnom optikom. Fancevljeve jezikoslovne studije ostale su tako po strani glavnoga interesa proučavatelja, smatramo nepravedno, jer Fancev 1914. habilitira na povijesnoj gramatici hrvatskoga jezika te prve znanstvene radove u Jagićevu *Archivu* objavljuje u širokom registru jezikoslovnoga zanimanja od opisa govora rodnoga Virja, jezika starije kajkavske književne baštine do povijesnojezičnog proniknuća u razdoblja hrvatske pismenosti i književnosti (takvom je i studija *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka*, koju prikazivači Fancevljeva rada smatraju »temeljnom i završnom radnjom ranog razdoblja djelovanja«¹). Posljedak takve djelomične marginalizacije jednog dijela Fancevljeva znanstvenog zanimanja jest činjenica da ga npr. nećemo pronaći u novijim zbornicima najvažnijih hrvatskih jezičnih učenjaka (*Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, ur. Zlatko Vince²), a i na ovom skupu Fancev će biti gotovo beziznimno proučavan kao književni i kulturni povjesničar. Fancevljeva jezikoslovna suptilnost neće biti, međutim, iscrpljena samo u spominjanim, ranijim isključivo jezikoslovnim tekstovima. Gotovo svaki zahvat u hrvatsku književnu povijest u Fancevljevim rukopisima prati će, već od dvadesetih godina, razmjerno koherentna predodžba supstancijalnog i povijesnoga jedinstva hrvatskih književnih idioma.

Formalnu različitost književnojezičnih ostvaraja hrvatske knjige, ali i neprevidivu nacionalnu i strukturalnu sastavnicu koja je odredila njen razvoj, u Fancevljevim knjigama nije teško pratiti stoga što je ona ne samo istraživački stav već je i obrađena kronološkom etapnošću u kojoj je malo koja faza hrvatskog književnog i jezičnog razvoja ostala neistraženom. Od rasprave *O najstarijem bogoslužju posavske Hrvatske*, preko *Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14. i 15. st.* (uvod u izdanje *Vatikanskog hrvatskog molitvenika*), rada *Dubrovnik u razviku hrvatske književnosti*, rasprave *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća*, do *Uvoda* u zbirci *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda* (1933.) te drugih tekstova

¹ Josip Bratulić, *Franjo Fancev*, u knjizi: Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 121/I, NZMH, Zagreb, 1983., str. 162.

² Zlatko Vince (ur.), *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, Hrvatski radio, Zagreb, 1993.

posvećenih preporodnoj tematici (*Ilirstvo u hrvatskom preporodu* 1937., *Po- stanak i historijska pozadina Gajeve pjesme »Još Hrvatska ni propala«* 1935., *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret* 1935., *Hrvatski preporod kao hrvatski općenarodni pokret* 1936.). Gotovo da je Fancev problematizirao sva razvojna razdoblja hrvatskog književnoga i književnojezičnog razvoja i time zgotovio solidan nacrt nacionalne povijesti obiju cjelina: književnosti i jezika – to mu je i dalo argumente za novu periodizaciju, barem onu književnu.

Koja su to dakle stalna mjesta Fancevljeva pogleda na hrvatsku (knji- ževno)jezičnu povijest za koja smo smatrali kako pružaju okvir koncepcijske generalizacije.

1. Tendencija autohtonizacije

Tendencija autohtonizacije (parafrazirajući naslov jedne Fancevljeve ras- prave³). Pojam *autohtonosti* u Fancevljevim književnojezičnim interpretaci- jama vidimo na dvjema razinama. Prvu bismo mogli imenovati *tradicijском*. Ona je određena Fancevljevim shvaćanjem da je najraširenija čakavska re- dakcija crkvenoslavenskih tekstova podloga književnojezičnog razvoja Du- brovnika krajem 15. stoljeća, kao i kajkavskohrvatske nabožne i od 16. st. nenabožne pisane produkcije.

Drugu razinu *tendencije autohtonosti* mogli bismo nazvati *standardo- loškom*. Fancev, naime, književnojezičnu, kao i ideološku koncepciju, te prosvjetnu pozadinu hrvatskoga narodnog preporoda (on ga naziva drugim preporodom, nakon humanističkog u 16. st.) određuje hrvatskim činocima, ne smatrajući presudnima dotada eksponirane teorije o inozemnim deter- minantama pokreta (Kóllar-Šafaříkovim filološkim učenjima, francuskim emancipativnim utjecajem za napoleonskoga razdoblja, građačkim školo- vanjem Gajevim itd.).

1.1. Tendencija tradicijske autohtonizacije

Već 1925. u raspravi *O najstarijem bogoslužju Posavske Hrvatske* Fancev gradi tezu o »dubokim i jedinstvenim korijenima cjelokupne hrvatske srednjo- vjekovne književnosti, bez obzira na pismo i crkvenoupravnu podijeljenost. Genetičko jedinstvo stare hrvatske književnosti počiva na crkvenoslaven- skoj, ćirilometodskoj baštini...«⁴ Fancev je u navedenoj raspravi postavio tezu kako latinaška zagrebačka biskupija osnovana 1094. nije uspjela zatrti tragove staroslavenske baštine koja se održala u kajkavskih Hrvata do 16. stoljeća, te je kajkavska nabožna književnost zbog zajedničkog književno- jezičnog, ćirilometodskoga temelja lako mogla prodirati u spomenike čakav- skog glagolizma čemu svjedoče kajkavski elementi u glagoljskom *Petrisovom zborniku* (1468.). U uvodnoj studiji o latiničkom, dubrovačkom *Vatikanskom*

³ Franjo Fancev, *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret*, Zagreb, 1935.

⁴ Josip Bratulić, *ibidem*, str. 165.

hrvatskom molitveniku (Fancev ga smješta na kraj 14. ili početak 15. st.) usvrđuje: »Hrvatska crkvena književnost i strana s latinskim liturgijskim jezikom u svojim najstarijim i najvažnijim tekstovima baš tako naslanja na staru crkvenoslavensku književnost, kao što se na nju naslanja i hrvatska glagoljička crkvena književnost. A ta činjenica zahtijeva da se pretpostavi najtješnja veza između latiničke crkvene književnosti, sačuvane u tekstovima 14, 15. i 16. vijeka i crkvenoslovenske književnosti iz oblasti hrvatske glagoljaške crkve uopće.«⁵ Utjecajem široke začinjavačke tradicije, jezično temeljene na spomenutoj svehrvatskoj integrativnoj ćirilometodskoj tradiciji slavenske liturgije, Fancev u studiji *Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti* tumači tematsko, versifikacijsko i jezično porijeklo dubrovačkoga petrarkizma s kraja 15. i početka 16. st. Smatrajući kako je još tijekom 15. st. »Dubrovnik ljubomorno čuvao svoj karakter romanskoga grada«⁶, on razloge unosenju slavenskoga jezika i pisma vidi u trgovini u koju su kao pisari nužni u trgovanju sa slavenskim zaleđem dolazili pisari »čija se trgovačka korespondencija ravnala prema bosansko-srpskim govorima« te u svećenstvu koje je vlast Republike dovela za slavensko seosko stanovništvo te su ti svećenici-presbiteri »uspostavili u dubrovačkoj pismenosti prve sigurne veze s pismošću katoličke hrvatske Dalmacije«⁷. Štoviše, ovi će svećenici-presbiteri ostvariti prve spomenike književnosti u Dubrovniku (takvim Fancev vidi rukopisni *vagnilistar* »presbitera sclavusa« dun Nikole Nigra poznat po arhivskom izvoru).⁸

Tako je Dubrovnik postajao slavensko književno središte, a slijedeći Rešetarova istraživanja o tragovima dalmatinske čakavsko-ikavske redakcije u štokavsko-jekavskim dubrovačkim tekstovima kao slijepog prenošenja dalmatinskih prerada, Fancev zaključuje: »Ta mlada dubrovačka književnost, kako se negdje u 13. vijeku rodila i dalje razvijala sve do u 16. vijek, bila je po tome samo grančica kakvih je više bilo i u ostalim hrvatskim stranama,izrasle iz debla koje zovemo *hrvatska glagoljska književnost*.«⁹ Jaka crkvena slavenska književnost (poezija i proza) te pučka poezija (kako svjedoči Šižgoričev ljetopis) stvorila je od Senja do Dubrovnika homogeno područje čakavsko-ikavske dominacije, kakva je prevladavala u južnohrvatskim redakcijama. Fancev i versifikacijsku specifiku dvostrukorimovanoga dvanaes-terca otkriva u zadarskom crkvenom fragmentu.

⁵ Franjo Fancev, *Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14. i 15. v. i njihov odnos prema crkvenoslovenskoj književnosti hrvatske glagoljske crkve*, u knjizi: *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*, Djela JAZU, knj. 31, Zagreb, 1934.

⁶ Franjo Fancev, *Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti*, u knjizi: Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, *ibidem*, str. 177.

⁷ *Ibidem*, str. 178.

⁸ *Ibidem*, str. 179.

⁹ *Ibidem*.

Fancevijeva je slika (književno)jezičnog, tematskog i versifikacijskog odrastanja kasnijega glavnog hrvatskog književnog središta gotovo idealno zaokružena na integrativnom elementu hrvatske čakavske redakcije.

Prekid dominacije čakavskog književnog idioma, kao ne samo polazišnog već pretpostavljivo i zaključnog općenacionalnog idioma, Fancev u opisivanoj studiji vidi na sličan način današnjoj hrvatskoj jezičnoj povijesti. Presudni su za uzmak čakavice kao moguće osnove književnoga jezika bile migracije nakon turskih osvajanja, koje znatno smanjuju areale dvaju rubnih hrvatskih dijalekata, te djelovanje protureformacijskih misionara koji traže najširi, nadregionalni idiom. Kašić, Mikalja, Della Bella i ostali, nosioci su pobjedničke koncepcije jasno izražene u Mikaljinom »la lingua Bosnese sia la piu bella«. Takva književnojezična odluka imat će dvije posljedice, kako ih vidi Fancev: marginalizaciju čakavskih književnih središta te gubitak nacionalnog imena za nadnacionalne odredbe »ilirizma, slavenstva«.

I u kajkavskoj Hrvatskoj uočljiva je tendencija književnojezične autohtonosti: »Kao što su, kako sam naprvo pokazao, Dubrovčani kao najjužnija grana na deblu jedinstvene crkvene književnosti primali prve sokove iz njenog korijenja u hrvatskoj glagoljskoj književnosti, tako je i najsjevernija hrvatskokajkavska grana do svojih prvih sokova došla jednakim putem.«¹⁰ (Svjedoče o tome čakavizmi kod Pergošićeva prijevoda *Tripartituma*.)

1.2. Tendencija standardološke autohtonosti

Ovu tendenciju Fancev iskazuje tezama o ilirskom (hrvatskom) preporodu na konceptu jednodijalektalnosti i jednografičnosti (odnosno narječajne i pismene ujednačke) koji imaju određujuće prethodnike u hrvatskoj jezičnoj povijesti, te književnojezičnom protežnošću izabranoga idioma s obzirom na dvostruku ciljanost projekta: *hrvatsku/južnoslavensku*.

Jezičnostandardološka autohtonost ilirizma najeksplicitnije je iskazana rečenicom: »Hrvatski ilirski pokret u cjelosti svojoj nije ni gradački, ni bečki, ni peštanski, pa ni Kóllarov ni Šafaříkov impert, kojim se on često predstavljao, a na žalost predstavlja se još i danas, već autohtoni produkt sredine koja ga je rodila.«¹¹ Određenje preporoda isključivo hrvatskim determinantama ponudit će i drugačije periodizacijske parametre vrativši granice preporoda do duboko u »pretpreporodno« doba, što će barem u jezičnoj periodizaciji odgovarati današnjem određenju početka konačne faze hrvatske jezične standardizacije (70-e godine 18 st.).

Ako je u 17. st. književnojezično jedinstvo na centralnom, najširem idiomu bilo perspektivnim pravcem razvitka, ono će još jednu suvremeniju potvrdu dobiti ne od Kóllara i Šafaříka, već od Derkosove *Genius patrie*, koja namjesto moguće idealne miksture triju narječja, još u praskozorje

¹⁰ Ibidem, str. 197.

¹¹ Franjo Fancev, *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret*, Zagreb, 1935., str. 3.

glavne Gajeve akcije proklamira jezično jedinstvo na temelju jednoga dijalekta. »Kako sam već kazao Derkosova brošura 'Genius patriae' sadrži precizno izraženi i obilato dokumentirani književni program ilirskoga pokreta. Dok je prije Derkosa u kajkavskoj sredini samo praktični trgovac Josip Šipuš bio postavio zahtjev, da gramatičari utvrde dijalekat, kojim će kao književnim jezikom morati pisati svi književnici – svi ostali razmatrači pitanja jednog novog književnog jezika od Vitezovića do Gaja vjerovali su, da se to može postići i mješanjem južnoslavenskih pa i slavenskih dijalekata u jedan od živih govora različni, umjetni književni jezik.«¹² Fancev u ovoj dalekovidnoj odluci daje prednost Derkosu pred Gajem.

Fancevljevo viđenje Gaja donekle je pojednostavljeno na Kurelčevu opasku nad Gajevim odrom: »Najveć' mu se srca prilijeptio Senjanin Vitezović.« Po Fancevu Gaj je Vitezovićev sljedbenik u trojem: stvaranju jedinstvenoga književnog jezika miješanjem idioma (odnosi se na rane 30-e), političkoj paralelizaciji suvremene Hrvatske i one iz djela *Croatia rediviva* (pogotovo na snagu ilirskoga jezika koji natkriljuje Latine) te reformi pravopisa.¹³

Pitanje ortografije bilo je važnim pitanjem književnoga i nacionalnog jedinstva. Fancev na ovom standardološkom pitanju otkriva *tendenciju autohtonosti* na drugoj razini. Gaj ima pred sobom Vitezovićev i Jambrešičev model grafije, dakle grafija i ortografski model Vitezovićev i Jambrešičev (dijakritički znakovi nadoknađuju se apostrofima) bili su neuvezeni i dostatno dobri za uputiti ilirce na konačnu grafijsku stabilizaciju u spornim znakovima. Fancev pobija Šišićevu tvrdnju da je Gaj koncipirao pravopisnu reformu po napatku Jana Kollara: »[...] prvi počeci Gajeve pravopisne reforme doista vode u Graz samo Gaj se tu nije bavio direktno na osnovu onovremene češke ortografije već upravo na osnovu Vitezovićeve reforme.«¹⁴

Gajevo kolebanje između hrvatsko-slovenske i južnoslavenske (uključivo Srbe) koncepcije (što istina nije bilo presudno za književnojezični odabir Hrvata, jer je on uglavnom već bio jednoznačno određen) Fancev odčitava po promjenama u jednom dijelu naklade *Danice* br. 5 iz 1835., jer u prvom dijelu naklade u osmoj strofi stoji *Bosna, Srbli, Istrijanci*, a u drugom *Skup Bošnjaci, Istrijanci*.¹⁵

O prosvjetnoj (važnost zagrebačke gimnazije), školskoj, »nefrankofonskoj«, »negradačkoj«, vodnikovskoj, postmeternihovskoj *autohtonosti* ovdje nećemo govoriti jer ove tek djelomično zadiru u jezične probleme.

¹² Ibidem, str. 27.

¹³ Ibidem, str. 21.

¹⁴ Ibidem, str. 17.

¹⁵ Ibidem, str. 28: »Dokaz je za ovako kolebanje i Gajeva pjesma "Horvatov sloga i zjedinjenje", koja je u br. 5 "Danice" od godine 1835. u osmoj strofi štampana u jednom dijelu naklade sa stihom *Bosna, Srbli, Istrijanci* a u drugom dijelu onako kao u prvopisu: *Skup Bošnjaci, Istrijanci*.«

2. Tendencija integralnosti

Tendencija integralnosti pretpostavlja svijest o prostornoj, povijesnoj i pojavnoj jedinstvenosti hrvatskoga jezika i književnosti, međudijalektalnom prožimanju, određivanju jedinstvenog književnopovijesnog kontinuiteta bez obzira na nazivne varijetete te smjernice tradicijske i normativne sustavnosti u razvitku hrvatskoga leksika.

Genetsko-tipološku te književnojezičnu okvirnicu hrvatskoga jezika među drugim slavenskim jezicima Fancev daje u poduljoj enciklopedijskoj obradi natuknice *Srpsko-hrvatski jezik u Almanahu Kraljevine SHS*. Iako u interpretaciji građe ograničen proklamiranom državnom jezičnom politikom (hrvatsko-srpsko jezično jedinstvo, jezično ujedinjenje u ekavskom izgovoru za koje smatra da »najlakše uklanja poteškoće pravilnog pisanja ijekavskih refleksa za stari glas *jat*«¹⁶), Fancev će pomnijem čitatelju otkriti jezičnopovijesne stavove koje će zastupati u glavniini svojih objava. Tako Fancev govoreći o dijalektalnoj raslojenosti »hrvatskosrpskog jezika« vrlo odlučno opisuje uključenost kajkavskog u hrvatska narječja, što će zapravo biti anticipativni odgovor na Ramovševe teze o pripadnosti hrvatske kajkavice »alpskoj slovenščini«, odnosno Beličevim tezama o simbiozi triju migracijama nošenih sastavnica u podlozi ovoga hrvatskoga dijalekta.¹⁷

O književnojezičnom posuđivanju izraznih elemenata u hrvatskim pokrajinskim književnostima 14. 16. st. na osnovici zajedničke ćirilometodske tradicije već je bilo govoreno. Kronologiju interdijalektalne tendencije Fancev nastavlja studijom *Isusovci i slavonska knjiga 18. st.* Kajkavski misionar Juraj Muhih tako je već prije Kanižlića pisao na slavonskom za potrebe požeškoga isusovačkog kolegija unoseći leksičke (*proštimati, vuže, hasniti, misionariuš*) i oblično-sintaktičke kajkavizme (*krstjanini, naučile lipoga načina ispovidati se, ovoga Nauka krstjanskoga učili itd.*)¹⁸. Miješanje ijekavskoga izgovora sa slavonskom ikavicom u *Knjižici molitvenoj* Fancev smatra utjecajem govora »bosansko-hercegovačkih rukopisnih zbornika pri čemu nije isključena ni njihova dubrovačka provenijencija«¹⁹. Fancev vidi utjecaje dubrovačkoga pjesništva na Kanižličevo pisanje, ne samo u poetskoj i motivskoj obradi već i u jeziku, tako izrazitim da višekratno ustvrđuje kako »možemo s vjerojatnošću zaključivati da se g. 1745 – 1752. bavio Kanižlić, op. a. ili u Dubrovniku ili u Dalmaciji uopće«²⁰. Kanižlić će štoviše nasljedovati i ortografsku terminologiju iz predgovora štiocu *Uzdaha Mandaljene pokornice* Ignjata Đorđića (»prema 'zakon od urednopisanja' i 'uredba od skladnospisja slovinskoga' u Đorđića čitamo u Kanižlića 'oni od uredna pi-

¹⁶ Franjo Fancev, *Srpsko-hrvatski jezik, u Almanahu Kraljevine SHS*, str. 153.

¹⁷ Ibidem, str. 150. Fancev spominje »hrvatski kajkavski dijalekt«.

¹⁸ Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga XVII st.*, Zagreb, 1922., str. 192.

¹⁹ Ibidem, str. 193.

²⁰ Ibidem, str. 367.

sanja način' i 'od skladnopolisja ili ti slovosložja' iliričkog naredbe«²¹). Fancev ustvrđuje kako se može pretpostaviti kako je Kanižlić ispisivao riječi iz Della Bellinog trojezičnika (*Dizionario italiano, latino, illirico*, 1728.) jer nam *Akademijin rječnik* nudi potvrde nekih riječi samo iz Della Belle i Kanižlića te kasnijih mlađih izvora (*bogoljubnik, bogomolac, bolnostaništvo, dobročinitelj, domorodac, domorodan, mudrogovorak, mudroskupština* itd.)²². O snazi interdijalektnog štokavsko-kajkavskog utjecaja do pred sam preporod svjedoči Fancev u raspravama o ilirizmu gdje pronalazi da je »g. 1816 – 1817, hrvatski školski nadzornik Tomo Koščak pregovarao sa slavonskim franjevcem o. Grgurom Čevapovićem o poštokavljanju hrv. školskih knjiga«²³, a Tomo Mikloušić već je ponukan opominjati svoje kajkavske čitaoce da »šlavonskoga jezika ne pustiju«²⁴ u kajkavsko-hrvatski.

Trovarijantni naziv jezika *hrvatski, slavenski (slovenski), ilirski (ilirički)*, koji supostoji od 16. i 17., st. Fancev ne smatra smetnjom na planu svehrvatske književne i jezične ujednačke sve dok je ovaj u svijesti književnih i jezičnih djelatnika sinoniman, dakle nedvojbeno nacionalno određen²⁵ (iako će povijesne rasprave Šižgorića i Pribojevića ukazati i na šire južnoslavensko i općeslavensko značenje potonjih dvaju naziva). Sinonimičnu upotrebu imena *Illyricus, Croata, Sclavus* Fancev oprimjeruje zapisima imatrikulacija hrvatskih đaka na stranim učilištima u 16. st.²⁶ Naziv *ilirski* Fancev smatra posljedicom »prvoga hrvatskog preporoda«, onoga humanističkog u 15. i 16. st.²⁷, koji je svakako obuhvaćao i posavsku Hrvatsku. Do te tvrdnje je Fancevu izuzetno stalo zbog demonstracije jedinstva nacionalne i kulturne svijesti na području cijele Trojednice.

Nezadovoljstvo *ilirskim* imenom Fancev iskazuje kada ono počinje sa zagrebačkim kanonikom Jurjom Ratkajem (1612. – 1666.) označavati devet ilirskih kraljevstava pa postaje podlogom mitomanskog (Fancev kaže *iliro-manskog*) učenja o nadnacionalnom, jedinstvenom entitetu. Kod Ratkaja će *slavenskim* jezikom biti skupno imenovani svi slavenski jezici imaginarnog sveslavenskog *Illyricuma*. Otuda je tek korak do povijesne mistifikacije storsjedilačkog etničkog podrijetla tadašnjih *Illyra* (pronosiocem toga stava u sjevernoj Hrvatskoj Fancev označuje Katančića, a širenje ideje osigurala je istovjetna interpretacija Vitezovićeve *Kronike*, te hrvatskokajkavski rječnici

²¹ Ibidem, str. 369.

²² Ibidem.

²³ Franjo Fancev, *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni pokret*, nav. dj., str. 8.

²⁴ Ibidem, str. 9.

²⁵ Franjo Fancev, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*, u knjizi: Rešetar – Matić – Fancev [...], ibidem, str. 213: »A usporedno javljanje u isto doba još i imena Hrvat (Croata) i Slaven (Sclavus), ne može drugo značiti već da su na cjelokupnom prostranstvu davnog hrvatskog kraljevstva imena hrvatsko, slovensko (slovensko) i iliričko bila bila potpuno istovjetnog značenja.«

²⁶ Ibidem, str. 213–214.

²⁷ Ibidem, str. 211.

koji pronose to ime)²⁸. Fancev zaključuje: »Potkraj 19. vijeka u posavskoj se Hrvatskoj susrećemo s ilirštvom gotovo na svakome koraku.«²⁹ Ilirštvo je po Fancevu također autohtona hrvatska sastavnica hrvatskoga narodnog preporoda kojoj će čak do 1850. (poziv *Slavjanima na jugu*) ostati idejom vodičjom u toj koncepciji tada već usamljenoga Gaja. Ostali ilirci odbacit će je imenujući osnaženo narodno, književno i jezično jedinstvo imenom narodnim. Fancev dakle ilirštvo ilirizma smatra posljeticom nesretne terminološke tradicije koja nije mogla zamutiti nacionalni značaj pokreta.³⁰

Odlike leksičke normativnosti hrvatske književnojezične prošlosti Fancev određuje međunarječajnim posuđivanjem (o čemu je već govoreno), no zanimljivo da tu tendenciju smatra standardološkom smjernicom (što ona u hrvatskoj standardologiji nedvojbeno jest) koju preporuča na krajnje neočekivanom mjestu *Almanahu Kraljevine SHS* prožetog odlikama srpskog književnojezičnog iskustva koji ne poznaje međunarječajno posuđivanje. Fancev zapisuje: »[...] da izgrade leksički kanon literarnoga jezika, za koji će trebati prikupiti građu iz svih dijalekata i govora, da tako na njegovoj izgradnji sarađuju svi dijelovi našega naroda sa svirne, što su od starine sačuvali nepokvareno ili u novim potrebama za nove pojmove stvorili lijepo i narodno.«³¹ Ovu je referencu mogao napisati, u ma koliko nepovoljnom diskursu, samo znanstvenik koji je odlično shvatio načela hrvatske leksikografske povijesti i norme.

Postojanje jezičnopurističnih nastojanja u hrvatskoj jezičnoj povijesti, kao raspoznatljive normativne vertikale, Fancev oprimjeruje Kanižlićevom reakcijom na turcizme u slavonskom jezičnom izrazu: »Žali se dalje na iskvarenost jezika turskim riječima: Protiraše naši preko Save Turčina, ali mloge riči turske ostadoše, kanoti na priliku pendžer, tefter, čaršija, ćuprija i ostale, koje se u slovníku turskomu nahode, a ne nahode se u slovnicih oniju naroda, koji se ilirskim jezikom premda drugim od izgovaranja načinom služe.«³²

U Fancevljevim smo književnopovijesnim raspravama pokušali prepoznati jezičnopovijesne i književnojezične stavove koji bi nam dopustili govoriti o koherenciji Fancevljevog jezikoslovnog uvida. Prepoznali smo ga u dvjema globalnim tendencijama: autohtonizma i integralizma. Obje su tendencije dakle na tragu onoga što neki tumačitelji zovu Fancevljevim »pankroatizmom«, ali su barem u jezičnim razmatranjima i mnogo više od ideologizirane jednosmjernosti. Fancevljev akribični uvid u pitanja jezika hrvatske knjige u mnogim je pitanjima vrlo blizak, ako ne i istovjetan, današnjim dosezima u proučavanju povijesti hrvatskoga književnog jezika.

²⁸ Ibidem, str. 219–224.

²⁹ Ibidem, str. 224.

³⁰ Ibidem, str. 235: »Prema tome i *ilirštvo* ide također među one autohtone komponente sila pod kojima se izgrađivao i odvajao hrvatski preporod.«

³¹ Franjo Fancev, *Srpsko-hrvatski jezik*, nav. dj., str. 153.

³² Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga XVIII st.*, nav. dj., str. 379.

LITERATURA

- Josip Bratulić, *Franjo Fancev*, u knjizi: Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 121/I, NZMH, Zagreb, 1983.
- Franjo Fancev, *Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14. i 15. st. i njihov odnos prema crkvenoslavenskoj književnosti hrvatske glagoljske crkve*, u knjizi: *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*, Djela JAZU, knj. 31, Zagreb, 1934.
- Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga XVIII st.*, Zagreb, 1922.; *Srpsko-hrvatski jezik*, u *Almanahu Kraljevine SHS; Ilirski preporod jest naš autohton pokret*, Zagreb, 1935.; *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, poseban otisak iz *Hrvatske revije*, Zagreb, 1936.; *Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti (Ljetopis JAZU, 1940.)*, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu (Ljetopis JAZU, 1937.)*, *Postanak i historijska pozadina 'Gajeve pjesme' »Još Hrvatska ni propala« (Hrvatska revija, 1935.)* – sve u PSHK, knj. 121/I, NZMH, Zagreb, 1983.

ODNOS FRANJE FANCEVA PREMA HRVATSKOJ JEZIČNOJ POVIJESTI

Sažetak

U izlaganjima se govori o Fancevljevim tekstovima koji su u cijelosti jezično-standardološki (enciklopedijska natuknica *Hrvatsko-srpski jezik* u *Almanahu Kraljevine SHS*) ili o tekstovima u kojima se može prepoznati standardološka dimenzija (Fancevljev prikaz ilirskih nastojanja i drugi tekstovi).

FRANJO FANCEV'S VIEWS ABOUT THE HISTORY OF THE CROATIAN LANGUAGE

Summary

This article deals with Fancev's texts which in their entirety refer to the standard language (the encyclopedic reference *The Croatian-Serbian language* in the *Almanac of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovans*), or the texts in which the standard language dimension can be perceived (Fancev's account of the Illyrian ideas and other texts).

ZBORNIK
ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA
KNJIGA XXXI. SV. 1 1937. GOD.

DR. FRANJO FANCEV

HRVATSKA DOBROVOLJA
U POPIJEVKAMA, ZDRAVICAMA I NAPITNICAMA
PROŠLIH VJEKOVA

U ZAGREBU 1937

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Naslovnica Fancevljeve rasprave *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vijekova* objavljena u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (knj. XXXI, sv. 1; Zagreb, 1937.)

Usmena književnost i narodni jezik u istraživanjima Franje Fanceva

1.

Franjo se Fancev nije posebno bavio usmenom književnošću. Ne samo da je tzv. starija hrvatska književnost bila predmetom njegovog profesijskoga zanimanja, nego je bila i gotovo jedino čime se bavio. Čemu god bi radno pristupio, sve je velikim marom tumačio svojim golemim znanjem o starijoj književnosti od srednjovjekovlja do preporoda. Zbog same prirode poetike u starijim razdobljima otkrivao je ipak prisutnost usmene književnosti u njoj i zadržavao se na narodnim govorima kao njezinim tvorbenim sredstvom.¹ Među proučavateljima usmene književnosti posebno je uvažavan Fancevljev rad *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova*, objelodanjen u *Zborniku za narodni život i običaje* (1937., knj. XXXI, str. 66–165). Ta vrlo opsežna rasprava trebala je ocrtati hrvatsku, posebno kajkavsku dobrovolju kao dio tipično hrvatskoga zdravoga mentaliteta i usmenoknjiževnom je strukom navlastito u novije vrijeme uvažavana, premda nije riječ o isključivo usmenoknjiževnomu gradivu. Budući da su zdravice i napitnice tek danas smatrane usmenoknjiževnim govorništvom, tako su istom danas i proučavane. Primjera radi, Hektorovičevu počasnicu *Naš gospodin poljem jizdi* više ne smatramo lirskom poezijom, kako to već stoji u svima dosadašnjim povijestima književnosti, nego retoričkim zapisom. Da je gornja rasprava trebala izricati mentalitet hrvatskoga društva i demokratičnost odnosa kmeta-seljaka i obrazovanih odnosno tzv. viših slojeva, zaključujemo i po tomu što Fancev *Hrvatsku dobrovolju* uvelike koristi u raspravi znakovita naslova *Kmet-muž u hrvatskoj dopreporodnoj književnosti* (*Savremenik*, 1937.). Fancev objasnilbeno navodi čitav niz književnih djela i njihovih autora. Među njima je i Franjo Krsto Frankopan, za kojega se inače znade da je bio posve demokratičan u odnosu prema življu zaposlenu na njegovim posjedima. No, to nije smetalo priređivača Frankopanovih izabranih djela u *Pet stoljeća hrvatske književnosti* da izjavi, zapravo ponovi ono što su drugi prije rekli, da je poslovice sakupljao prema klasnomu kriteriju i da ih je pri-

¹ U pisanju svoga teksta o Franji Fancevu na usluzi su mi ponajviše bila *Izabrana djela* izašla u *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (knj. 121./I., priredio Josip Bratulić, Zagreb, 1983.).

ređivao jer ih navodno nije smatrao dostatno uspješnima.² Razumije se da je uz selo i uz seljaka vezana izvedba usmene poezije, pa u kontekstu demokratskih a ne klasnih odnosa Fancev navodi baruna Ivana Čakulinija koji je osim na latinskomu pisao poeziju i na hrvatskomu jeziku. Citirana je barunova pjesma *Muška na svadbi popevka*, uz koju je Marko Mahanović, kanonik Maksimilijana Vrhovca – spomenuta je i Vrhovčeva okružnica iz 1813. – ispostavio bilješku: »Ova se na način popeva, kaka hrvatski muži od starine okol Zagreba, Samobora i Karlovca guslaju. Negdašnji barun Čikulini moral je jako vesel biti, zato su vnogi muži način guslanja od njega uzeli.« Već je izvanjski očito kako je barun svoju popijevku oblikovao po uzoru na one koje se izvode na seoskim svadbama, što je u bilješci izrijekom rečeno; suradnja plemstva i kmetova posve je očita i nesumnjivo je obostrana. »A kad je govor o kmetu, mužeku, o njemu se govori ne samo s mnogo razumijevanja i ljubavi već i s nekim naročitim poštovanjem«, zaključit će Fancev. Na nama je pak podsjetiti se da tako na Hvaru, još u XVI. stoljeću, Petar Hektorović sudí o svojim siromašnim i izvanjski neuglednim a duševno bogatim kazivačima usmene poezije. *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima* (Hrvatska revija, 1937.) polemički je tekst koji je uvjerljivo pokazao kako je hrvatska književnost neprimjereno predočena u priručnicima za srednje škole, s jedne strane zbog zle namjere, a s druge strane zbog nepoznavanja struke. S koliko žara Fancev pristupa pojavama u starijoj hrvatskoj knjizi, pokazuje već to što što je pod naslovom o udžbenicima napisao nekoliko ogleđa iznimno književnopovijesnoga značenja. Tako su u tom polemičkom spisu ispostavljeni međunaslovi: *Opseg hrvatske sredovječne književnosti* sa zaključkom o punomu njezinu jedinstvu, *Geneza hrvatske renesansne književnosti*, *Reformacija u hrvatskoj književnosti*. Radi osporavanja spornoga udžbenika, Fancev dok govori o genezi, govori i o prepletanju usmene i pisane starije hrvatske književnosti. Posebno govori o zadarskoj *A ti divojko šegljiva*, kajkavskoj *Ptičice si lepo pojejo*, koje su usmenoknjiževne; *Trava raste, cvate cvitak*, što je prvi stih *Muke svete Margarite*, datirane »lit tisuća petsat više«; tvorene inače na narodnu, pa je Fancev dovodi u svezu s usmenom pjesmom *Ovce pase Zadarkinja Mare*, koja je odista i propađena.³ Na tomu mjestu Fancev postavlja pitanje interferencije prošireno, pa u tu svrhu spominje Dubrovčanina Džoru Držića i Zadraničinu Petra Zoranića, koji je uostalom u *Planinama* naveo stih *A ti divojko šegljiva*; po kojemu je stoljećima poslije pronašao čitav tekst upravo Franjo Fancev.

² Stoga nije nimalo čudno što u ponovljenoj ediciji, u *Stoljećima hrvatske književnosti*, gotovo i nema Frankopanovih djela na narodnu, premda su ona brojna i višestruko važna.

³ *Muku svete Margarite* objavio je Fancev u *Gradi* (XI, 1932.). Nju i spomenute podatke o usmenoj pjesmi prenosi Vjekoslav Štefanić u *Hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti* (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, Zagreb, 1969.). O prisutnosti usmene književnosti u njoj ponešto sam navodio u knjizi *Prva hrvatska rečenica* (Zagreb, 1988.).

Onako kako smo izdvajali tek pokoji spomen usmene književnosti, tako ćemo iz govora o narodnom jeziku izdvojiti primjer ili dva. I u Fancevljevo vrijeme bilo je vrlo aktualno pitanje hrvatskih začinjavaca, posebno u značenju same riječi i posebno još s obzirom na ulogu Marulićevih prethodnika, pa je rješenje toga pitanja, između ostaloga, značilo doznati od koga se Marulić učio versifikaciji i pjesničkomu izražavanju inače. Fancev navodi da je Vodniku »začinjavac« značilo isto što i trubadur-leutaš; drugima je začinjavac bio klasično obrazovani renesansni pjesnik, trećima je to bio pučki pjesnik odnosno pjesnik-pjevač. Fancev tako obrazlaže dotično pitanje, da bi završno uvjerljivo ispostavio svoj zaključak: Prema tomu »začinjati« iskonski je značilo »početi, začeti pjevati« (u smislu »intonirati« i »improvizirati«; u tom smislu ima i Marulić: »redom začinaje, zdravicu odnose«, »ne sliš-ća začinje«, »privrtahu grlom začinjući«), zatim kasnije »pjevati uopće«, pa tako i »versificare«. S obzirom na pjesnički jezik hrvatskih književnika u čakavskoj Dalmaciji, Fancev logično zaključuje da je u svakomu pojedinomu središtu primjenjivan čakavski govor sredine od samih početaka. Ali će u nastavku reći da posve drugačije stoji to pitanje ako je riječ o Džori Držiću i Šišku Menčetiću, pa zatim i o Marku Maruliću. Fancev drži da je ovdje odlučniji književni jezik njihovih prethodnika, čime, kao i na književnoj razini, ustrajava na prostornomu jedinstvu i vremenskoj susljednosti.⁴ Govorom o podrijetlu stiha ranih hrvatskih pjesnika, posebno dvostruko rimovana dvanaesterca, Fancev iznosi tvrdnju da se pisci oslanjaju na dvanaesterački stih prisutan u poeziji začinjavaca odnosno uvažava Jagićeva istraživanja, po kojima je dvostruko rimovani dvanaesterački stih potpuno naš samonikli stih. Pritom se poziva na Jagića, koji je u raspravi o dvanaesteru u starijih pjesnika iz Dalmacije,⁵ dotični stih iznašao na raznim stranama, između ostaloga, ponajprije u usmenoj poeziji, pa u pjesmama Šiška Menčetića, Džore Držića i drugih.⁶

⁴ I ovdje je riječ o prostornomu i vremenskomu jedinstvu, ali jezik Šiška Menčetića i posebno Džore Držića na zazire od govora sredine; ako nikako drugačije, onda preko jezika usmene književnosti, koje je podosta u obojice. U načelu to ne osporava jezičnu svezu sa srednjovjekovljem, premda drugačije negoli je to u Marulića, čija je i motivika drugačija od njihove, izrazito novovjeke.

⁵ O Jagićevoj raspravi *Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srpskohrvatskih) pjesnika u Dalmaciji*, pisanoj 1896. u Beču za potrebe Ruske akademije znanosti, pa otuda u naslovu filološki nekorektna terminologija (razlikuje se od one u tekstu), riječ je u mojoj raspravi *Vatroslav Jagić i poezija na narodnu (Jagićev zbornik, Zagreb, 1986., str. 217-223.)* Jagićeva rasprava o dvanaesteru u naše dane bila je objelodanjena u knjizi 43. edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, na str. 302-324. Tamo stoji gdje je prvi puta objelodanjena.

⁶ O oslanjanju na versifikaciju usmene poezije srednjovjekovne i novovjeke književnosti, s posebnim uvažavanjem Jagićeve rasprave o dvanaesteru, riječ je i u mojoj *Prvoj hrvatskoj rečenici* (Zagreb, 1988.).

Stilsko jedinstvo srednjovjekovne hrvatske književnosti Fancev potvrđuje čakavskim glagolskim djelima onodobno varijantski poznatima u čitavoj Europi. Riječ je o *Rumancu trojskomu*, o *Aleksandridi* i o *Priči o premudromu Akiru*. Fancevljev rezultat o stilskoj srodnosti dotičnih triju popularnih djela unosi u svoju *Srednjovjekovnu književnost* Vjekoslav Štefanić.⁷ Stilskom jedinstvu spomenutih djela ponajviše pridonosi usmena književnost svim svojim oblicima.⁸ U Fancevljevo se doba jezičnim pojavama starijih razdoblja nije sustavno pristupalo, navlastito ne s obzirom na čistoću hrvatskoga jezika u davnoj prošlosti. Davna prošlost ne postaje područjem istraživanja odnosa prema tuđicama ni u drugoj polovici XX. stoljeća, kada hrvatski jezikoslovci posebno brinu, pa mnogo i pišu o jezičnomu čistunstvu, jer jedva da je ikada hrvatski jezik bio ugrožen vanjskim namjernim prodorom tuđica kao što je to bilo u naše doba. No, Fancev je razmišljao o čistoći hrvatskog jezika u srednjovjekovlju i nakon njega. Posebno je domišljena Fancevljeva metoda u opisu takva stanja. Preko renesansnoga pisca Petra Zoranića utvrđuje čistoću hrvatskoga jezika u prethodnomu, srednjovjekovnomu razdoblju. Ponajprije se pozvao na Zoranića, koji se u svojim *Planinama* žali što je *Planine* morao pisati »ne s malim zaisto stidom« jednostavno stoga »jer jazik kim općimo pošpuren jest latinskim«. Zatim prirodno zaključuje da je srednjovjekovna književnost jezično čista jer je zbog navedenog Zoranić, kako sam veli, morao se uvježbavati jezičnoj čistoti preko glagoljaških tekstova.⁹ I konačno, Fancev je posebno književno-

⁷ Vjekoslav Štefanić, kao u bilješci 3.

⁸ O prisutnosti usmene poezije u njima v. moju knjgu iz bilješke 6.

⁹ *Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti*, u: *Ljetopis IAZU*, 1940. Fancev ovdje govori o jedinstvu hrvatske književnosti i njezina jezika na zaseban, ali do kraja uvjerljiv način. Takvi su njegovi rezultati dragocjeni i mnogima nepoznati. Stoga ćemo veći ulomak jednostavno izdvojiti. »Još nedavno kad se slavila stoja obljetnica velikih dana Hrvatskoga preporoda, slavila se gdješto još uvijek u zabludama da prije tih dana Hrvat jedne pokrajine ili jednoga govora nije znao za Hrvata druge pokrajine i drugoga govora. U našoj sredini još uvijek nije dovoljno glasno opovrgnuta neistina da prije Gajevih vremena "Kačić nikad prije toga vremena nije dopro do kajavaca, Reljkovića da je poznavala samo jedina Slavonija, a Dubrovčani da ne prijedoh daleko granica svoje republike", kad je upravo protivno od toga istina. Dubrovnik je prvo korijenje svoje književnosti izveo iz sjemenja što su ga već prije 8-9 godina počele u sve hrvatske strane sijati marne ruke hrvatskih glagoljaša, svoju renesansnu umjetničku književnost prije četiri i pol vijeka on je razvio iz istih klica iz kojih je proključala i umjetnička svjetovna i pobožna poezija gradova dalmatinske i primorske Hrvatske: gradova Splita, Hvara, Zadra, Senja pa i banske Hrvatske. A kad je Dubrovnik prije 400 godina počeo književno voditi i prednjačiti, koliko je te uloge svoje on i bio svijestan pokazuju stihovi dumi Mavra Vetranića, gdje vila-robinja jedne njegove igre apstrofiru kneza:

*po svijetu svak pravi,
da ste sve Dalmate natekli u slavi,
ne samo Dalmate, gospodo predraga,
neg još sve Hrvate skupivši jednaga.*

Među svoje zahvalne nasljedovače i poklonike brojio je Dubrovnik doista sve Hrvate i Dalmacije i Bosne i banske Hrvatske i Slavonije. Književnost Dubrovnika rođena je iz stare

povijesno zaslužan otkrićem usmene, blago lascivne, pjesme *A ti divojko šegljiva*, što je inače njezin prvi stih. Kako je već opće poznato, Zoranić u *Planinama* navodi taj¹⁰ i još neke naslovne usmenoknjiževne stihove kao onodobno svima znane. Idući tragom toga stiha Fancev je našao cjeloviti zapis pjesme u tzv. *Zadarskom zborniku* iz XVII. stoljeća i o tomu obavijestio javnost godine 1929. (*Dosad najstarija poznata hrvatska pučka pjesma iz sjeverne Dalmacije*, u knjizi: *Zbornik u čast B. Popovića*, Beograd, 1929.). Ona doduše ni tada nije bila najstarija, ali je odmah ušla u sve antologije usmene poezije. Svi povjesničari i kritičari hrvatske književnosti puni su hvale za nju, ali i za Fanceva. Gledano razultatski, u Fancevlju istraživanju pjesma je najveće konkretno dostignuće. Stoga nije jasno zašto dotične rasprave sa samim zapisom nema u izabranom Fancevljevim djelima iz Pet stoljeća hrvatske književnosti; ne znamo je li to zbog Fanceva ili zbog usmene poezije ili može biti i jednog i drugoga. No, u nekim povijestima hrvatske književnosti stoji da je riječ o jednoj od najljepših pjesama ove vrste u cjelokupnoj svjetskoj književnosti. Očito je slično o njoj sudio i Zoranić u XVI. stoljeću kad ju je onodobno u *Planinama* uvažio kao svima poznatu romanu.

Zaključak

Kao filolog i književnopovijesni djelatnik trima se predmetima istraživanja zanosio Franjo Fancev: a) potrebama svoje hrvatske domovine u vrijeme kada je zbog strane prisutnosti to jedva bilo moguće; b) njezinom hrvatškom, ali jedino starijom književnošću; c) kajkavskim udjelom u hrvatškomu kulturnomu i književnomu životu, koji opet objašnjava isključivo starijim podacima. Pojave objašnjava i udjelom usmene književnosti i narodnim jezikom u njima. Ako ne baš posve njihne, a ono tek u njegovo doba starija hrvatska književnost počinje rasti u svomu značenju da bi do danas dosegla najvažniji društveni i znanstveni status, na kojemu joj može zavijediti književnost svakoga drugoga razdoblja. Istraživač Fancev redovito utvrđuje hrvatsko književno jedinstvo, i prostorno i u povijesnoj susljednosti. To vrijedi i za Fancevljevo istraživanje jezika hrvatske književnosti. Takve Fancevljeve rasprave prožete su usmenoknjiževnim podacima kao uvjerljivim

hrvatske sredovječne književnosti, s njome ona je rasla i evala, i samo u njoj i prije 19. vijeka doživjela svoj uspjeh i svoj trijumf, na samom početku Hrvatskog preporoda i svoj najveći trijumf, jer je tim časom postala i temeljem cjelokupne hrvatske preporođene književnosti 19. vijeka. A poslije toga može se pitati ima li uopće još kakva dokaza kojima bi se Dubrovnik opravdano mogao trgati iz više stotina godina stare organske veze s razvitkom cjelokupne hrvatske književnosti. Ja držim da se u ovim jubitarnim danima Gundulićeva rođenja i smrti na takva pitanja može i mora odgovoriti jednom riječju: Nema!

(Navedeno prema dj. n. u bilješci 1, str. 208-209.)

¹⁰ Stari pisci hrvatski, knjiga XVI, priredio P. Budmani, str. 55.

potvrdama. Među njima je posljedično i Fancevljevo otkriće jedne od najljepših, uvjetno i najstarijih, romanca u hrvatskoj i svjetskoj književnosti.

USMENA KNJIŽEVNOST I NARODNI JEZIK U ISTRAŽIVANJIMA FRANJE FANCEVA

Sažetak

Zaključci:

1. Fancev se isključivo bavio starijom hrvatskom književnošću;
2. Hrvatsku je stariju književnost vidio cjelovitom u horizontali i u povijesnomu kontinuitetu;
3. Tako je i s jezikom hrvatske književnosti;
4. Pojave u starijoj književnosti objašnjavao je i prisutnošću usmene književnosti i narodnoga jezika u njima;
5. U starijoj književnosti pronašao je iznimno lijepu usmenu romancu;
6. Pojam »začinjavca« objašnjavao je posve uvjerljivo za razliku od drugih;
7. Iz Zoranićeva komentara u *Planinama* o potrebi čišćenja hrvatskoga jezika od tuđica zaključio je da se srednjovjekovlje uspješno brinulo o čistoći hrvatskoga jezika;
8. Primjerima usmene književnosti i narodnoga govora ilustrirao je demokraciju u suodnosu viših društvenih staleža prema kmetovima-seljacima. Demokratski odnos hrvatskoga plemstva na sjeveru prema nižim slojevima posve je analogan onomu što ga u XVI. stoljeću očituje Petar Hektorović s otoka Hvara prema svojim pučanima – kazivačima usmene poezije;
9. Današnji je društveni status hrvatske starije književnosti bolji negoli je ikada bio; čak bolji negoli je to s književnošću bilo kojega razdoblja. Taj status starije književnosti počinje se oblikovati u Fancevljevo doba, a podosta i djelom samoga Fanceva.

ORAL LITERATURE AND THE VERNACULAR IN FRANJO FANCEV'S STUDIES

Summary

Conclusions:

1. Fancev exclusively dealt with the older Croatian literature;
2. He considered the older Croatian literature a separate whole in its historical continuity;
3. It is also the case with the language of the Croatian literature;
4. The phenomena that appeared in the older Croatian literature were explained by the existence of oral literature and the vernacular used in them;
5. In the older Croatian literature he was able to discover an extremely beautiful oral romance;
6. Unlike others he explained the term »začinjavci« in a very convincing way;
7. From Zoranić's commentary in *Planine* on the necessity of purifying the language from borrowed words he draw the conclusion that in the Middle Ages a great attention was being paid to the purity of the Croatian language.

8. Using examples from oral literature and the vernacular he illustrated the democratic quality of the relationship between upper social classes and the peasants-serfs. The democratic relationship between the Northern-Croatian nobility and the lower social classes is completely analogous to the one Petar Hektorović from the island of Hvar showed in the 16th century towards his plebeians – tellers of oral poetry:
9. The present social status of the older Croatian literature is better than ever; even better than that enjoyed by literary works dating from other periods. This status of the older Croatian literature started taking shape during Fancev's lifetime, and to a great part thanks to the works of Fancev himself.

DRUGI DIO

Hrvatska dobrovolja

u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova

Iz rukopisnih pjesmarica skupio
Dr. Franjo Fancev

Uvod

I.

Osnovu ovdje za štampu skupljenih popjevaka, zdravica i napitnica čini davno zaboravljena zbirka zlatarskoga župnika Ladislava Forka, koja je još s Kukuljevićevom knjižnicom ušla u arhiv Jugoslavenske akademije, gdje se i danas čuva (signatura II b 129). A ako natpis zbirke ne vara — on upravo glasi: *Popjevke po Ladislavu Forku, vicejašprištu i plebanušu zlatarskomu, napravljene i za razveseljenje svojeh prijatelov van danc vu letu 1823* — ona je imala ugledati svijetlo svijeta još prije stotinu i više godina. Tada je to trebalo da bude, kako se u natpisu kaže, na razveseljenje prijatelja. Danas nakon stotinu i više godina od neoživotvorenje nakane Forkove, ja sam baš Forkovu zbirku učinio osnovom ovoga svoga izdanja poezije »hrvatske dobrovolje« s razloga, što se u njenim pjesmama ogleda u raznim varijantama jedna naročita strana intimnoga života našeg hrvatskog društva ne samo u onom času pred stotinu godina, već zacijelo i za više vjekova unatrag, a prema tome u toj je poeziji sadržana građa i za studij hrvatskog narodnog folklora uopće.

Pod zaštitom zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca, a glasovitom okružnicom »Lingua Illyrica a saeculo septimo per Illyrium continuo florescens...« od 26. lipnja 1813. u hrvatskoj je

Početak drugoga dijela Fanceljeve rasprave *Hrvatska dobrovolja* objavljene u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (knj. XXXI, sv. 1, Zagreb, 1937.)

Hrvatska dobrovolja (napitnice, zdravice, popijevke)

Franjo Fancev je 1937. u *Zborniku za narodni život i običaje* otisnuo tekst *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova* za koji reče da ih je »iz rukopisnih pjesmarica skupio«.¹ Na više od stotinu stranica tu se nalazi gotovo sve što se do tada o ovoj temi znalo u cijeloj hrvatskoj književnosti i tradicijskoj kulturi općenito. Temejno mu je pelazište bila rukopisna zbirka zlatarskog župnika Ladislava Forka *Popevke po Ladislavu Forko, vicejašprištu i plebanušu zlatarskomu, napravljene i za razveseljenje svojih prijatelov van dane vu letu 1823*. U pjesmama ove zbirke Fancev je uočio da se pokazuje »naročita strana intimnoga života našega hrvatskog društva«, ne samo u vrijeme kad je to Forko (za)pisao već i za »više vjekova unatrag«. Fancev je zato pokušao rekonstruirati okolnosti nastanka rukopisa (vrijeme i mjesto nastanka, sveza s kontinuitetom hrvatske kulturne tradicije), ali i relevantnost ove teme u nizu desetljeća prije toga. Uočio je, u skladu sa svojim poimanjem hrvatskoga narodnoga preporoda (u odnosu na pojam »ilirizam«), da se u ovome segmentu književnoga rada itekako osjeća hrvatsko preporodno vrijeme, ili još bolje predromantičarsko gibanje među Hrvatima, i da se uspostavlja iznimno prisna veza s usmenom (narodnom) književnosti, kako u izvođenju tako i u zapisima među Hrvatima te da je usmenost – kao književna kategorija – relevantan prenositelj boljih svojstava »narodnoga genija«. U svome popratnome tekstu, Fancev je ispravno uočio to preporodno gibanje, već davno započeto kod Hrvata, i šteta je što se u svome predgovoru antologiji ograničio samo na povijest »napitnica«, a ne i na cjelinu zapisa hrvatske usmene književnosti, odnosno narodne tradicijske kulture, u kojima se ostvaruju. Da je detaljnije razradio ovu temu, mogao je, po širini i vrsnoći znanja o hrvatskoj usmenoj književnosti, izreći prosudbu, najčešće utemeljenu, obrazloženu i neprijepornu, o cijelom poslijekacićevskome vremenu (Relković, Fortis, Lovrić, Bajamonti, Katančić, Bruerović, Ferić...) u kojem je usmena književnost itekako relevantna kategorija. Važna književnopovijesna činjenica koja je sukladna Forkovoj zbirci bila je Vrhovčeva okružnica od 26. lipnja 1813., na latinskome jeziku, upravljena svećenstvu zagrebačke biskupije, koja je potakla i proširi-

¹ Franjo Fancev, *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova*. Iz rukopisnih pjesmarica skupio dr. Franjo Fancev, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Salvena*, 31, sv. 1., Zagreb, 1937., str. 67–168.

la opće zanimanje za hrvatsku usmenu književnost, i narodne riječi, prirečja, pjesme, priče, itd., u znatno većoj mjeri nego se to u prvi mah činilo. Usmena književnost na hrvatskom kajkavskom jeziku raspostranjena je u svim usmenoknjiževnim vrstama i u svojoj imanentnoj specifičnosti, ali je i Kačić i Kačićev model/slijed narodnoga stvaranja nazočan na ovome prostoru, a ne samo na južnohrvatskome. U hrvatskoj kajkavskoj sredini postojalo je i do tada, a osobito u to vrijeme, više rukopisnih zbirki u kojima je zapisano hrvatsko usmenoknjiževno blago. Forkov je rukopis iz 1823., zajedno, integrirao neke od tih rukopisa. Vrijedno je što je Fancev za neke rukopise rekonstruirao i tvorce/zapisivače. Tako je jedan rukopis (oko 1800.) pripisao Nikoli Šafranu², a drugi, poznat po inicijalima »L. J. B. 1805.«, Marku Mahanoviću, koji je najvjerojatnije napisao i Vrhovčevu okružnicu, te je 1814. imao za tisak pripremljene *Hrvatske popevke svetske*. U isto vrijeme, Franjo Koritić, poznati kasniji zagrebački kanonik i pjesnik zapisuje narodne pjesme. Istovremeno je to isto činio i stenjevački župnik Tomaš Mikloušić, ali i mnogi drugi župnici i domoljubi. Fancev s pravom pretpostavlja da su neki njihovi zapisi dospjeli do poznatijih sakupljača u ilirizmu (Gaj, Rakovac, Vraz, Kukuljević) koji su ih onda integrirali u svoje rukopisne i otisnute zbirke. Šteta je što Fancev nije još detaljnije obradio ovu građu, preko koje su dotadašnji hrvatski književni povjesničari olako prešli. Nije, na žalost, ni nakon Fanceva bitnije ugrađena u povijest hrvatske književnosti, pa ni u najopsežniju Ježićevu³. Tek je M. Bošković-Stulli neke napitnice, i kraći Matasovićev predfancevljev izbor, relevantnije smjestila u povijesni tijek književnosti.⁴ Fancev je očito imao u rukama više rukopisnih pjesmarica za koje danas ne znamo, i pjesama »građanskog porijekla« i usmenoknjiževnih zapisa. Iz današnjega stručnog poimanja usmene književnosti, za većinu se tih zapisa može reći da su prvorazredne književne činjenice, posebice u romantičarskom razumijevanju poezije. Zbog nemara, nebrige, ekonomske nemoći (i drugih čimbenika!) i hrvatskih zapisivača, kulturnih djelatnika, ali i cjelokupne hrvatske kulturne javnosti, da se te zbirke ne objelodane, šutnjom i zaobilaženjem olakšali su put Karadžićevim zbirkama, koje se baš u to vrijeme pojavljuju, točnije: od 1814. i nadalje. Time, dakako i svjetskoj slavi narodne poezije s južnoslavenskih prostora. Teško je sada pretpostavljati što bi se događalo, u književnom životu, da je objavljeno tih nekoliko stotina hrvatskih narodnih (i »građanskih«) pjesama koje su zapisane (i stilizirane) od Fortisove *Asanaginice* – 1774. – do svršetka prvoga desetljeća 19. stoljeća. Forko je sakupljao/prepisivao pjesme već oko godine 1813., kada je postao zlatarskim župnikom, a 1823. samo je godina konačnoga redigiranja rukopisa. U *Predgovoru* – »popevke i napitnice«, koje se izvode »vugodnem

² Miroslav Šrepel, *Kajkavska pjesmarica*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 2, Zagreb, 1889., str. 187–212.

³ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100 – 1941*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.

⁴ Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, Liber – Mladost, Zagreb, 1978.

popevanjem«, Fancev uvodi izričaj: »hrvatska dobrovolja«. Naznačuje im temeljnu zadaću: poticati i njegovati svim domorocima »veselje«, »prijateljstvo«, »druženje« i »bratinsku slogu«. Fancev je obrazložio opravdanost naziva »hrvatska dobrovolja«. To je, kaže, »dobra volja... ugodna i vedra raspoloženja (bona voluntas, hilaritas)« koja se postizava i njeguje pjevanjem ovih pjesama u društvu. Naziv je dvaput pronašao u *Akademijinu rječniku*⁶, kojemu je izrekao niz zamjerki jer je »s obzirom na upotrebu pojedinih riječi u prošlosti i u teritorijalnoj raširenosti, žalibože, već u osnovi svojoj bio nedovoljno organizovan« (str. 71). Štoviše, kao pouzdan poznavatelj hrvatske književne tradicije, ovu je sintagmu pronašao još u ispravi Kulina bana (1356.), pa u Šajtićevoj pjesmi iz 1534., Frankopanovoj *Napojnici pri stolu*, Šerbačićevoj pjesmi (1687.), Krčelićevoj knjižici (1767.), itd. Mogao ju je brojnije pronaći i u hrvatskoj glagoljaškoj tradiciji i, posebice, u hrvatskoj renesansi, gdje su vino i dobra volja motivacije i motivske riječi u mnogim tekstovima⁷. Forkova zbirka, najveća i najvrednija od svih rukopisnih zbirki na ovu tematiku, pisana je jednom rukom, a sastoji se od dva dijela. Za prvi i kraći dio Fancev drži da je Forkov, a drugi dio, duži i znatniji, naslovljen *Napitnice iz Protokoluma Grešićevoga* preuzeo je iz »danas nama nepoznate zbirke Jurja Grešića, župnika u Pušći«, koja je mogla nastati nakon 1805., kad je zapisivač Grešić postao župnikom u Pušći. Štoviše, ovaj drugi dio zbirke u cijelosti pripada »poeziji hrvatske dobrovolje, koja je i prije Grešića i prije Forka kružila između hrvatskih dvorova, domova, kurija, klijeti pa i koliba i tu se pjevala i predavala od koljena na koljeno već i u 18. vijeku, a mnoga od njih zacijelo još i ranije« (str. 73). Neke su od pjesama Grešićeve

⁵ Fancev je izrazio kritiku *Akademijinu rječniku* i stoga što je za pojam »hrvatska dobrovolja« imao samo dva primjera iz hrvatske tradicije: »No tome, što Akademijin »Rječnik« nema i više potvrda za ovo naročito značenje izričaja »dobra volja«, i ne može se pridavati kaka veća važnost, kad je poznato, da je taj već u osnovi svojoj bio nedovoljno organizovan.« (Str. 71.)

⁶ Stjepan Sučić, *Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti od Marulića do Kaleba i Tadijanovića*, Biblioteka »Vino u Hrvata«, Zagreb, 1994.

⁷ Ne sjećam se da je ova pjesma, nakon Fanceva, igdje otisnuta, pa je donosim u cijelosti:

1. Dvi našinke i, i, išle, / i kroz šumu pri, pri, / priko blata skakale, / po travi se valjale, vse smomci.
2. Pita jedna dru, dru, drugu / smim li dignut su, su, / sumorne su hodile / i po šumi tražile sve kruške.
3. Jedna drugu mu, mu, mučka, / ti si jedna ku, ku / kukonc su sazrile, / samo da bi hotile mi jest.
4. Kak su dosta bra, bra, brale, / a još ne pi, pi, / pisa knjigu dragomu, / da saznadem kako mu, gdi li je.
5. Evo seko, ki, ki, kiša, / a još ne pi, pi, / pisa knjigu dragomu, / jerbo dosad malo si ti jila.
6. Kruške žute vi, vi, vise, / kaži, Jelo, si, si, / sirac's sobom donesi, / jerbo po šumi gonio vse s puškom.
7. Ivo reci, Je, Je, Jelo, / ja bi tebe, je, je, / jekom bi te plašio / i po šumi gonio vse puškom.
8. Jer ti nosiš či, či, čipku / i med nogam pi, pi, / piska žutog tražimo, / po planinah skakasmo ko koze.

zbirke iz drugih rukopisa (nepoznatih sastavljača), a samo je osamnaest pjesama iz zbirke Antuna Tomasića, župnika u Lovrečini kraj Vrbovca. U svim se pjesmama, načelno, vidi duhovno srodstvo – kako se to inače može nazrijeti u usmenim pjesmama hrvatskoga naroda. U njima se osjeća isti svjetonazor, ista/slična načela oblikovanja, ugodaj, sulizacije, jedinstvo hrvatskoga etničkoga prostora bez obzira na društvene, povijesne, prostorne i vremenske perspektive/razlike. Duhovnu srodstvo dijela pjesama iz kruga »hrvatske dobrovolje« Fancev je pokazao raščlambom nekih pjesama koje se usporedno javljaju u više zapisivača (Tomasić, Grešić, Mahanović) i osobito u više inačica, primjerice pjesma *Nikaj na svetu lepšega ni*, – koja se pripisuje Josipu Keresturiju (1739. – 1794.), ili, kako Mahanović kaže, »Poveda se da ju je Keresturi agens napravil« (74). Bilo bi zanimljivo vidjeti kako je ova »autorska« pjesma ušla u usmenu komunikaciju, kako je živjela u pojedinoj sredini, kako se nje govala, izvodila i izvođenjem mijenjala i dobila izgled prave usmene pjesme. Pjesma je do naših dana poznata u stotinama zapisa. Ima i drugih pjesama koje su se izvodile na širem prostoru kajkavskoga jezika, u brojnim inačicama. Posebice je optjecajan model pjesme, proizišao iz jednoga arhetipa, gdje je kmet, seljak/težak glavni akter i snažno njeguje »hrvatsku dobrovolju«, primjerice u pjesmama *Kad mi zima jur prohodí, Mužek se trudi ter se vrti, Mužek v kleti pri ognju sedi*, (pa i u onoj glasovitoj *Nikaj na svetu lepšega ni*). Neke pjesme znatno ističu socijalnu oznaku, druge iznimnu rodoljubnu crtu. Za ovaj drugi model zanimljiva je pjesma *Horvat diku ljubi* (poznata i pod naslovom *Čudi nekojeh narodov*), u kojoj se u različitim inačicama – od Krajačevićeve iz 1794. do Mahanovićeve iz 1814. – u 21. katrenu, na poznatom dihotomijskom (antagonističkom) načelu veličaju hrvatske karakterne oznake, jer »Horvat diku ljubi / črne oči snubi, / čila konja jaše, / britku sablju paše«, a drugi su narodi i »nacionalne skupine« (Slavonci, Slovaci, Moškovići, Poljaci, Francuzi, Španjuri, Latini, Anglijani, Cigani, Židovi...) opjevani po kakvoj oznaci (hrabrost, vjernost kralju, škrtost, pomodnost, pretjerano pušenje / uživanje hrane, sposobnost trgovanja...). Neke su oznake, kod inorođnih opjevanih naroda, izrazito karikirano naglašene, čak i vulgarnimima (u izvornome tekstu označeni točkicama), kao primjerice: »Vlah ni jedne vere / krade sve prez mere, / vsakom majku gardi, / nerad polje radi«; »Nemec se naklanja, / sakramente zganja, / plaši samog sebe, / po.re se v gege«, »Pernak se potepile, / posvud plundre stepile, / ako se i srdi, / pes mu pod nos p.di«, »Kranjec skuži ljubi, / Miciku si skubi, / na osliću jezdi / ki mu toplo pe.di«, »Turčin gizdost ljubi / posvud bule snubi, / od čistoće vere / gu.cu si pere«. Završna je kitica još jedna pohvala hrvatskome narodu: »Vsaka fela ljudi / ima svoje čudi, / ja sam zadovoljen / da sam Hrvat rođen.« Pjesme hrvatske dobrovolje, uz najčešće tematske riječi: »vino«, »piće«, »pjesma«, »veselje«, »društvo«, »pajdaštvo«, »zajedništvo«, često slave i prijateljstvo, domaćina, domoljublje, altruizam, prirodu (krajolik). Snažno su istaknuta demokratska načela (pogled običnoga čovjeka), domoljubna vrijednost hrvatstva (negdje protufrancuski i protuhabsburški stav, prosvjed protiv apsolutizma i germanizacije...). Fancev je u antologijskom izboru donio, cjelovito ili u fragmentima, 283 pjesme,

a naveo ih je po prvome stihu i abecednim redom. Pored hrvatskih (kajkavskih i slavonskih iz dvaju *Požeških zbornika*, 1796. i 1798.), po tridesetak je pjesama na latinskom i njemačkom i nekoliko na slovenskom. Nekoliko je pjesama pisano »makaronštinom« na hrvatskom i njemačkom jeziku, odnosno hrvatskom i latinskom. Pjesme na hrvatskom jeziku pretežito su pjesme različitih prigodnih (najčešće nepoznatih) autora, koji su se najlakše izražavali u ovoj vrsti poezije. Jedan dio su »narodne« pjesme, sukladne kasnijim zapisima na kajkavskom jeziku. Pjesme na njemačkom jeziku najčešće su »domaće« varijacije njemačkih pjesama koje su u sjevernu Hrvatsku došle preko austrijskog njemačkog. Zanimljive su i tematski i izražajno (po hrvatskoj »nijemštini«). Češći refren koji se javlja na njemačkom jest: »Denn für gute Leute wägt ein guter Wein und wir wollen heute fröhlich, lustig sein.« (Str. 109.) Nijemština je često regionalizirana, pa i kajkavizirana, i po tome ove pjesme mogu biti zanimljive i jezičnom proučavatelju. Pjesme na latinskom jeziku najčešće su pjesme novolatiniteta, ali je latinština najčešće gotovo klasično ispravna. U tim se pjesmama pozivaju »braća« na dobro/lijepo vino, prijateljstvo i veselje, primjerice:

»Infundamus nobis vinum
Deus benedicat nobis,
ejus enim dona vina bona
nobis sunt aroma.
Vive, frater, felix sive faustus,
per se fiat iste haustus. [...]« (Str. 114.)

U Šafranovoj se zbirci, u pjesmi iste motivike, »Deus« zamjenjuje s »Bacchus« (str. 131). Motiv Bacchusa čest je motiv vinskih napitnica. Najčešći duh latinskih pjesama izražava sljedeći dvostih:

»Ecce quam bonum atqve jucundum
cohabitare fratres in unum.«

Ima nekoliko svezaka latinsko-njemačkih stihova, kao:

»Vivant arma Majestatis,
vivat Banus cum Croatis.
Auf und sing, Bruder, trinck.«

Može se navesti još nekoliko oznaka Fancevljeve antologije, odnosno ovih hrvatskih napitnica, zdravica i popijevki:

1. Petnaestak je pjesama i u notnom zapisu (rad dr. Dragana Plamenca), pa se može vidjeti i njihova pjesna izvedba. Ove bi notne zapise bilo vrijedno usporediti s notnim zapisima potonjih zapisivača, primjerice Kuhača i Žganca.
2. U većini je pjesama »hrvatske dobrovolje« snažno istaknuto anakreontsko obilježje. Mnoge su pjesme blize odskom i ditirampskom ugođaju. Ove su pjesme ipak kontekstualno ovisne o trenutku izvođenja: poletnom i veselom raspoloženju nekonvencionalne (»pijane«) družine i nisu

tako književno snažne kad su izvan izvedbenoga konteksta, kao što to nisu ni druge pjesme usmenoknjiževnog ostvarenja.

3. U mnogim se pjesmama osjeća tipičan usmenoknjiževni model zdravice i nazdravljenja, preuzet iz svakodnevnog života, ali i pod biblijskim utjecajem. To svakako znači i stanovit ritualni kontekst: nazdravičar i sudionici »obrednog« čina i njihovi suodnosi.
4. Nekoliko pjesama pripada tipu počasnica, ispjevanih u čast nazočnika na pojedinoj »svečanosti«. Spominje se tridesetak puta neko ime (tipična imena hrvatske kajkavske sredine) kome se ispija u čast. To uključuje i stanovitu dijalošku formu, posebice kad »nazdravljenik« odgovara na nazdravičareve riječi.
5. U pjesmama se načelno vidi snažno demokratsko načelo, koje briše razlike među društvenim klasama. Stanovita je simpatija mnogih pjesama na strani maloga čovjeka. Taj mali hrvatski čovjek čuvar je i prenositelj hrvatske tradicijske kulture i usmene književnosti u njoj.
6. U pjesmama su veće naslage šale i humora, poruge i karikiranja, obilje opuštenosti, razigrane i lepršave atmosfere. Ipak, cijela je atmosfera (kontekst) najčešće u granicama sankcioniranih konvencija. Kad se i prijeđe »dopuštena« crta, nema većeg odstupanja od tipičnoga kodeksa hrvatskoga sustava vrijednosti, koji je stoljećima gradila i izgradila hrvatska tradicijska kultura. To prepoznatljivo hrvatsko, tradicijsko i kulturno, zapravo i jest bitno obilježje ovoga niza napitnica.
7. Uz vinske i pjevne »razbibrige«, stalno je nazočna i tema »prolaznosti života«. Nalazi se, kao popratni refren, bar u pedesetak pjesama. Stoga je i razumljivo da hrvatska dobrovolja, funkcionalno, i eliminira prolaznost specifičnim i »opuštenim« pristupom.
8. Domorodna, kumpanijska i »pajdaška« obveza nikada se ne smije napustiti i pjesmama/napjevima često se poziva na trajnu vjernost »kumpaniji« i »pajdašiji«. Trajna povezanost među pripadnicima jedne uže skupine/zajednice i njeguje se baš u kontekstu napitnica.
9. U manjem broju pjesama (str. 127, 142, 149 i 153) ispijanje vina i sav ugođaj prelazi uobičajenu granicu »pristojnosti« i dotiče ugođaj bakanalija, bakhovskih svečanosti, ali i snažnijega erotskoga naboja. Takva je posebice pjesma br. 125 (str. 127).
10. Na planu izraza i stiha nude se različite mogućnosti. Mogu se naći gotovo sve pjesničke figure, ali je najizraženiji alegorijski, metonimijski i metaforički govor, tipičan i za »građansku« liriku i za usmenoknjiževno pjesništvo.

Na planu stiha ove napitnice nude mogućnost versifikacije od šesterca do dvostrukorimovanih dvanaesteraca, od slobodnog nizanja stihova, preko distiha, do tercina i katrena.

HRVATSKA DOBROVOLJA

Sažetak

Franjo Fancev iznimno je dobro poznao hrvatsku književnu baštinu, stoga i onaj dio koji se može nazvati tradicijska književnost, odnosno usmena književnost, kao važan dio tradicijske kulture. Fancevljev rad na usmenoj književnosti, može se pratiti od početka njegove znanstvene djelatnosti. Za našu je temu osobito važno otkriće i komentar (1929.) poznate renesansne romance *A ti divojka šegljiva*, naznačenoga stiha u Zoranićevim *Planinama*. Ovdje će se ponajprije promatrati njegova antologijska zbirka, izbor tekstova, književnopovijesni i stručni komentar hrvatskih napitnica, otisnutih u *Zborniku za narodni život i običaje* (1937.): više od dvjesto primjera, koje su nastale na prostoru Hrvata, od Frankopana do ilirizma, a sakupili ih iz usmenoknjiževne komunikacije i dostilizirali brojni, gotovo anonimni, kulturni djelatnici (Forko, Grešić, Šafran, Perviz, Tomašić...) i poznatiji hrvatski književnici (Frankopan, Keresturi, Krčelić, Tomo Kraljević, Mahanović, Gaj...). Fancev je tekstove nazvao imenom »hrvatska dobrovolja« i popratio ih književnopovijesnim i lingvostilističkim opisom. Petnaestak je oglednih primjera, uz pomoć dr. Dragana Plamenca, prenio u notaciju. Fancevljeva antologija hrvatskih napitnica (prigodnica i zdravica) iznimno je vrijedno djelo jer obrađuje zanemareno književno gradivo, jer pokazuje hrvatskoga čovjeka u onome što on jest, u trenucima opuštenosti, družanja i veselja. Istovremeno pokazuje se raspon sreća i stvaralačke moći u trenucima iznimne duševnosti koja se očitovala u pjesmama hrvatske dobrovolje.

CROATS IN GOOD HUMOUR (DRINKING SONGS, TOASTS, DITTIES)

Summary

Franjo Fancev was very well acquainted with the Croatian literary heritage, particularly with the part known as traditional literature, or oral (folk) literature, as an important part of traditional culture. Fancev's study of Croatian oral (folk) literature can be followed from the beginning of his scientific work. The discovery and the comment (1929) of the well known Renaissance romance *O ti divojka šegljiva*, (*O You Mery Maiden*) written in verse of market pattern, as printed in Zoranić's *Planine*, (*Mountains*) are particularly important for our theme. We will deal with his anthological collection, the selection of literary-historical and theoretical text and comments of Croatian drinking songs, printed in *Zbornik za narodni život i običaje*, in 1937. It includes 283 examples which originated in Croatia, from the age of Frankopans to the Ilirian Movement. They were collected thorough oral (folk) literary communication and stylised by numerous almost anonymous scholars (Forko, Grešić, Šafran, Perviz, Tomašić...) as well as more prominent Croatian Writers (Frankopan, Keresturi, Krčelić, Tomo Kraljević, Mahanović, Gaj...). Fancev called these text Croats in Good Humour, and added his literary-historical and linguistic-stylistic analysis and comments, and with the help of dr. Dragan Plamenac he also added notes to 15 of them.

Fancev's anthology of Croatian drinking songs (poems for special occasions and toasts) is an exceptionally valuable work because it deals with the neglected li-

terary material and because it shows Croats as they really are at the moments of leisure, celebration and joy. At the same time it shows their true heart, and their creative powers at moments of exceptional spirituality which revealed itself in the songs of Croats in Good Humour.

Jerolim Miše: *Franjo Fancev* (1942.)

Prinos Franje Fanceva poznavanju hrvatske književnosti u Slavoniji

(Franjo Fancev spram Tome Matića i Stjepana Ivšića)

Prinos Franje Fanceva ogleda se u datom znanstvenom doprinosu, uspostavljenoj znanstvenoj podlozi i novim spoznajama u proučavanju starije hrvatske književnosti kao cjelovitoga trojezičnoga i tropismenog organona, te u jednakoj ili u još većoj mjeri, u Fancevljevim istraživačkim potaknućima, upravo u porinuću, na otvorena i raspravna pitanja ili u motivacijskom porivu drugih kroatista ili slavista na ustrpljiv specijalistički i kritički studij u svojem temeljnom području unutar hrvatske filologije. A kada je o tome riječ, o poticajnom znanstvenom impetusu, onda nastojimo vidjeti Fanceva, preporoditelja i iznovitelja hrvatske književne historiografije, u obzoru samo jedne segmentirane koordinate kao što je povijesno proučavanje hrvatskoslavenske književnosti i jezikoslovlja, i na razini tertium comparationis, upoznati trećeg prisposodbljenika koji se s drugom dvojicom upotpunjuje, veže, slaže i u njima prepoznaje, Franju Fanceva spram Tome Matića i Stjepana Ivšića, Podravca sa Slavoncima, trojicu djelotvornih akademika u radnom sastavu i pod svodovima Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, po kojima se – recimo mirne duše – očituje starohrvatska *philologia croatica et slavonica* na najvišoj razini.

Tematski doprinos i data znanstvena podloga razvidna je u bibliografskom korpusu objelodanjenih Fancevljevih znanstvenih radova, studija i rasprava, od kojih izdvajamo sljedeće: *Prilog kulturnoj historiji Slavonije XVIII. vijeka*¹; *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća*²; *Iz hrvatske književne povijesti, Novi primjerci dosadašnjih unika – M. A. Reljkovića: Satyr illiti dbyi esovik u vershe Slavoncem*³; *Kanislich = Kanizlić*⁴; *Uvod u zborniku Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)*⁵, prikazi i osvrti na *Uvod i*

¹ Zbornik za pučku prosvjetu, Zagreb, 1922.

² »Jugoslavenska njiva«, VI, br. 3, 5 i 6, Zagreb, 1922., str. 181–193, 365–380 i 455–462.

³ »Nastavni vjesnik« XXXI, sv. 1 i 2, Zagreb, 1922., str. 54.

⁴ *Ljetopis JAZU*, knj. 37, Zagreb, 1923., str. 102–104.

⁵ *Gradiša za povijest književnosti hrvatske* (GPKFI), XII, Zagreb, 1933., str. 1–320, *Uvod*, str. VII–XLVI.

zbornik, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*⁶, *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima*⁷, s ocjenom Dragutina Prohaske, *Engel contra Katančić*⁸ i Fancevljeva predavanja godine 1936. i 1939. na manifestantnim svečanostima *Strossmayerov dan nauke i umjetnosti* i u drugim prigodama.

Na podlozi ovih radova, njihova značenja i odsjeka zasnovan je i kolegijalan i stvaralački suodnos Fanceva spram Matića i Ivšića, s kojim ćemo zaključiti svoje izlaganje. Vrijeme nas upućuje samo na potonji uvid u prvu od dvije njegove zapažene studije s kojima nas Fancev zaokuplja: *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća* i *Ilirstvo u hrvatskom preporodu* kao i na letimičan pogled u njegove biobibliografske prinose o trojici reprezentanata hrvatskoslavonske književnosti, o Matiji Antunu Relkoviću, o kojem su sva trojica spomenutih kroatista objelodanila svoje rane tekstove, te o Antunu Kanižliću i Matiji Petru Katančiću, vrijedne utoliko što ukazuju na produktivnu Fancevljevu istraživačku budnost, ali i naklonjenost i privrženost njima.

Opsežna dokumentaristička studija *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća* zasnovana je na korištenju sačuvanih i Fancevu dostupnih arhivskih vrela hrvatskih isusovačkih kolegija, rezidencija i misija, u koju se od književnih povjesničara nije diralo, navlastito ne s nakanom da se vjerodostojnije preispita i dađe autentičniji sud o ulozi i značenju isusovaca u organizaciji i vođenju školstva, školskog teatra, u objelodanjivanju knjiga slavonskom ikavštinom i pridizanju nacionalne i duhovne kulturne razine hrvatskoga građanstva i katoličkog puka u opustošenoj i od tuđinskih feudalnih veleposjeda zaposjednutoj Slavoniji nakon izгона Turaka, pa onda ustrojavanja austrijske velevlasti i potom otkidanja Slavonije od Hrvatske godine 1779., kada je kao »slavonsko kraljevstvo pod ugarskom krunom« podvrgnuta Kraljevskom ugarskom namjesničkom vijeću, a ne banskoj vlasti. Fancev sagledava kulturnu ulogu i misiju isusovaca upravo u zatečenom stanju, odnosno u pregnuću da se narodnom knjigom i jezikom, prosvjetnim i književnim radom slavonskih isusovaca otkloni opasnost da kidanjem povezanosti Slavonije s Hrvatskom, Bosnom i Dalmacijom, ona prestane biti djelatni činilac u izgradnji kulturnog jedinstva među Hrvatima, da ne daje pozitivan prilog hrvatskoj kulturnoj integraciji i ne postane zarobljenicom još žive hereze i šizme na istočnom pragu »stare Slavonije« i europske civilizacije na domak turskoj carevini. Zato on metodološki učinkovito revidira Vodnikove prosudbe i daje potpuno nov pregled hrvatskoslavonske književne povijesti izgrađene perom i knjigom slavonskih isusovaca, djelatnih u isusovačkim misijama u Požegi, Osijeku, Pečuhu i Petrovaradinu, upotpunjen piscima iz

⁶ *Ljetopis JAZU*, knj. 49, Zagreb, 1937., str. 130–157 (i: PSHK, knj. 121/1, Zagreb, 1983., str. 210–235.

⁷ »Hrvatska revija«, Zagreb, 1937. (i: PSHK, *ibid.*, str. 273–304).

⁸ GPKH, XIII, Zagreb, 1938., str. 315–318.

drugih sredina a povezanih s cjelokupnim hrvatskim prostorom. U tri temeljna poglavlja Fancev podastire pisce, upućuje na knjige i gradivne činjenice slavonske isusovačke književnosti od njezinih početaka, osloncem na Jurja Muliha i Josipa Milunovića kao na njezinu akviziciju prije Reikovića. U središtu je njegova zanimanja podacima iznovljeni Kanižlić, njegova nerazriješena biografičnost, koju će upotpuniti Vanino, i zaokupljenost školskim teatrom i dramom. Potaknut i Prohaskinom disertacijom o Kanižliću i Ignjatu Đurđeviću, kojega će po njoj štovati i kasnije poštedjeti u nepoštednoj kritici sastavljača srednjoškolskih udžbenika, Fancev u tri navrata nepotrebno hipostazira Kanižlićev boravak u Dubrovniku, u čemu će biti demantiran ali ga ušir uvodi u isusovačko kazalište kao njegova nositelja i dionika.

U svojoj studiji o I. Đurđeviću i A. Kanižliću, iz 1906. godine, Prohaska je prvi zapazio i konkretizirao dramske elemente i stilska jezična izražajna sredstva baroka i rokokoa u Kanižlićevim pjesničkim ulomcima (*Pripovijest o mladiću Urbanu*) tiskanim u knjizi *Primogući i srđce nadvladavajući uzroci* (Zagreb, 1760.), ali i u *Svetoj Rožaliji* (Beč, 1780.). Poslije obavljene analize Prohaska zaključuje da je dijalog tipična forma Kanižlićeva pjevanja, a alegorija pjesničkog stila, dalje, da Kanižlić alegorije prikazuje scenično i teatralno, da alegorijske dijelove naslovljuje kao »prikazanja«, a da njegovi likovi obično izvođe neku simboličnu akciju i često ulaze, kao sv. Rožalija, u radnju. Podrijetlo i književni uzor ovim obilježjima Prohaska vidi u isusovačkoj drami 18. stoljeća i zaključuje: »Mislim da je utjecaj (isusovačke) drame očit.« Međutim, izravni odnos i Kanižlićevu povezanost s dramom i dramskim radom on ne ističe, a nije utvrdio ni njemački prijevod francuskog izvornika prema kojemu je Kanižlić preradio »u ilirički iliti slavonski« svoje *Primoguće uzroke*.

I jedno i drugo utvrdit će Franjo Fancev, zahvaljujući pobudama ove Prohaskine studije, u svojem prilogu o Kanižliću u studiji *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća*. Govoreći o Kanižlićevim književnim počecima i prvim potvrdama njegovih sklonosti prema drami i kazališnim predstavama, Fancev otkriva nove pojedinosti: kao »magister principista, visitator examinantium« Kanižlić je već godine 1722. godine bio »neke vrste režiser« kazališta isusovačkog kolegija u Zagrebu i iste godine prikazivao sa svojim razredom prigodnu alegoriju *Pro deo et rege*, a godine 1723. alegorijsku dramu *Exilium Melacholiae ex utopia*. Za njegovu *Pripovijest o mladiću Urbanu* Fancev misli da je »samo izvadak iz drame« prikazivane i u Požegi, odnosno da je u izvatku unesena u *Primoguće uzroke*. Takav zaključak izvodi iz Kanižlićevih riječi: »Dogadjaj ovi vidjen je više puta na prikazi iliti komediji«, a u objelodanjenoj *Pripovijesti mladića Urbana* vidi, zapravo, epilog drame *Mladić Urban* »kakav redovno dolazi u svim isusovačkim dramama«, što bi značilo da je to jedan od rijetkih i prvih dramskih tekstova na hrvatskom jeziku u slavonskoj književnosti koji nam je poznat. Isusovačka školska drama, zapaža Fancev, poravnala je time Kanižliću put u književnost. U prvom prilogu svoje studije, on se njome posebno i bavi koristeći se kro-

nikom kolegija isusovačke misije u Požegi *Historia Residentiae Poseganae Societatis Jesu* kao glavnim izvorom. Prema njoj Fancev utvrđuje da je prvo javno prikazivanje jedne isusovačke drame u Požegi priređeno godine 1715. (»Drama Posegae primum scenice productum«) i da je ono kod požeških gledalaca izazvalo »vanredno iznenađenje«. Dalje su slijedila prikazivanja (u crkvi, na trgu pred crkvom ili u kazalištu kolegija) od godine 1718. do 1772. Od tih zapažena su: *Sapritius et Nicephorus duo Christiani* (1718. s »periochama« na latinskom, njemačkom i francuskom jeziku za gledaoce koji ne razumiju jezika na kojem se prikazivalo), *Tragoedia Hebdomadis Sanctae* (1734. na hrvatskom jeziku, s cijelim opisom predstave i tragedije), *Sedecia* (1765. na hrvatskom jeziku) i komedija *Škrtac* (»Avarus«, 1771., na hrvatskom). Fancev donosi i podatke o inscenacijama tih predstava i izgradnji novog kazališta godine 1728. (»novum theatrum pro scenis ludis amplum et capax«), odnosno posebne kazališne dvorane u gimnazijskoj zgradi, a 1764. ono je »zbog odličnih uzvanika obnovljeno i urešeno slikama«. Za dramaturgiju svetačke tragedije predstavljane godine 1734. »ilirskim« metrom, on iznosi mišljenje da sadrži upravo *Muku Isusovu* i da se u njoj krije »koje dubrovačko-dalmatinsko crkveno priznanje«, ali ga ne potkrepljuje. Važno je, međutim, njegovo zaključno upozorenje da se 18. stoljeće u isusovačkim gimnazijama »ne da ni zamisliti bez javnih deklamacija i dramskih prikazivanja«, odnosno kada za njih ne bi bilo potvrda (kao što ih nema za osječku isusovačku misiju, od 1687. do 1762.) da bismo ih morali sponirati s obzirom na isusovačke školske propise. No Franjo Fancev nema pravo kada tvrdi da je kazališno predstavljanje požeške gimnazije »našoj literarnoj historiji dosad bilo sasvim nepoznato«, budući da je školska drama isusovaca i franjevacu bila sastavni dio disertacije Stjepana Pelca, obranjene godinama prije Fancevljeva rada. Poznata je i zapažena u svim Fancevljevim studijama njegova znanstvena vrsnoća i visok stupanj književnopovijesne obaviještenosti i pouzdanosti, koju smo ishodišno nazvali *istraživačka budnost*, upravo *bdijenje*: u njoj ima svoj iskon njegova pokretna obuzetost iznašašćem, treptaj na svaki unikat hrvatske baštine, knjižne ili rukopisne, špurius za otkrića, nove izvore, za nepoznati, zatamnjeni ili neprovjereni podatak. I kao sveučilišni profesor bio je živa objasnišbena učionica. Kritičan u većoj mjeri na olake tekstualne interpretacije, nepouzdanu prosudbu i zaključivanja neovjerena međusobnom konfrontacijom tekstova, ali i na ponovljene previde ili zastranjivanja »onih drugih«, njemu manje poćudnih.

Postoji li opravdana sumnja, on će reagirati. Postojala je: da li prezime slavenskog pjesnika Kanižlića transkribirati i izgovarati *Kanistić* ili *Kanižlić*? »Ovoj nepouzdanosti dao je izražaja [piše Fancev] prof. dr. Tomo Maretić u studiji "Jezik slavonskijeh pisaca". [...] Da je uobičajena transkripcija Kanižlić ispravna, pokazat ću u ovome članciću.« I pokazao je. A da bi to i dokazao, on prelistava sve matice požeške župe, analizira sustav slavonske grafike, pregledava rukopisne popise duša požeške župe u franjevačkoj knjižnici, Smičiklasove demografske iskaze, *Matricula studiosorum* požeške

gimnazije, i nalazi dvoje: prvo, da su isusovački nastavnici koji su dolazili iz Zagreba i Varaždina redovito pisali sva prezimena kajkavskom grafijom – s im je ž, *Kanislich* = *Kanižlić*, i, drugo, da je prezime Kanižlić »nastalo po mjestu Kaniža«, pa »valja Kanislich pisati i izgovarati Kanižlić«. U članku *Engel contra Katančić* Fancev iznalazi i objavljuje recenziju J. Chr. Engela i sva komunikata iz tajnoga dvorskoga kabineta dostavljena caru i kralju Franji II. koji je bio voljan odobriti Katančićevu molbu da mu posveti knjigu *Plinij Geographia illustrata* i da financira njezin tisak, ali je svoju »previšnju odluku« izmijenio nakon Engelova izvješća koji je bio nepovoljan za Katančića, naročito u tvrdnji: *on, naimo, kao rodni Hrvat, pokušava, pridopisati previše slavenske etimologije* (»als ein geborener Kroat zu viel slavische Etymologie einzuschreiben«). Iz intoniranog konteksta je razvidno da je Fancev redovito želio biti i bio načisto i s predmetom i piscem koji iza njega stoji. Tamo s Kanižlićem suprot Maretiću, ovdje s patriotskim Katančićem, koji je pregnuo – kako ističe Fancev – da »naučnom akribijom dokaže i obrani hrvatstvo Hrvata – dakle autohtonost i starosjedilaštvo tu svojim zemljama«, i to upravo godine 1790., contra erdeljskom Nijemcu Engelu, koji »zbog hrvatstva nije volio ni našega Katančića« (str. 316). Ono što je odlikovalo, u svemu, Kanižlića i Katančića, a s njima i Fanceva, zvalo se hrvatstvo. S njime uspostaviti neraskidivu vezu, mjerilo je prema kojemu se pokretao i upravljao. Pokazuje to i njegova rasprava *Poljička veza između hrvatsko-glagoljskog i dubrovačko-ćirilskog* »Videnja sv. Bernarda«⁹. Otpočinje je rečenicom: »Uspostaviti vezu između "Videnja svetoga Bernarda kako vidi karanje duše s telom" u jednom hrvatskom glagoljskom rukopisu [...] i "čtenja Brnarda" u dubrovačkom ćirilskom zborniku: "Libro od mnozijekh razloga" [...] bio je glavni zadatak priloga prof. Stj. Ivšića "Visio Philiberti u Libru od mnozijekh razloga", odštampanova u "Rešetarovu Zborniku".« Ivšić je odredio »odnos jednoga teksta prema drugome odnosno zajednički im je odnos prema pramatici«. Fancev dalje nastavlja: »Ovo stajalište prof. Ivšića potpuno je ispravno, pa se čudim kako je prof. Rešetar [...] mogao prema njemu zauzeti sasvim negativni stav.« (Str. 65.) Zaključujući svoje viđenje, Fancev ponavlja: »Da je prof. Ivšić, uza vrlo opreznu stilizaciju svoga stajališta, bio u potpunom pravu, to će se vrlo lijepo moći razabrati iz jednog novog hrvatskog teksta "Bernardova videnja" poljičke redakcije.« I on ga donosi, za potkrijepu i podršku Ivšiću.

Na ovu Fancevljevu raspravu upućujemo s udvojenim zapažanjem, koja nam ona omogućuje. U njoj se dobro ogleda Fancevljev »očvršnuti metodološki postupak« u znanstvenim tekstološkim raspravama: valjanost presudbe o tekstu ovjerava se novim iznađenim tekstom iz pramatice i poredbenom intertekstualnom analizom. Taj postupovni put vodi istraživača do konačne spoznaje, odnosno do znanstvenog rezultata kao takvog, koji samo tako ulazi u starohrvatsku kulturnu baštinu i optjecaj kao novo i

⁹ Objavljena u *Tri priloga za povijest starije hrvatske književnosti na prvom mjestu* (»Nastavni vjesnik«, XLV, sv. 4–6, Zagreb, 1936/1937., str. 65–70.)

neporecivo postignuće. U tom zahtijevnom mjerilu oglada se modernost i iznoviteljstvo Fancevljeva modela iznovljavanja hrvatske književnoznanstvene historiografije.

PRINOS FRANJE FANCEVA POZNAVANJU HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI U SLAVONIJI

(Franjo Fancev spram Tome Matića i Stjepana Ivšića)

Sažetak

U temeljnom osvrtu na doprinos Franje Fanceva proučavanju hrvatske književnosti, kulture i umjetnosti u Slavoniji, interpretiramo njegove znanstvene prinose i nova potaknuća u člancima, studijama i raspravama: *Kanislich = Kanižlić* (Ljetopis JAZU, knj. 37, 1922.), *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća* (o školskoj drami i Antunu Kanižliću, Zagreb, 1922.), *Ilirstvo u hrvatskom preporodu* (Ljetopis JAZU, knj. 49, Zagreb, 1935.) i *Engel contra Katančić* (GPKH JAZU, knj. 13, 1938.), kao i Fancevljeva predavanja na *Strossmayerov dan nauke i umjetnosti* (1936. i 1939.). Zapažena je i plodotvorna međusobna kontaktnost, srodnost i suradnja akademika Fanceva sa »slavonskim« akademcima Tomom Matićem i Stjepanom Ivšićem, trojicom akribičnih perfekcionista kao filologa, paleografa, tekstologa i preporoditelja hrvatske historiografije, koji su u radnom sastavu Akademije i njezinim stalnim publikacijama i posebnim izdanjima dali fundamentalne monografske radove i tekstove na kojima se temelji suvremena kroatistička znanost.

FRANJO FANCEV'S CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE CROATIAN LITERATURE IN SLAVONIA

(Franjo Fancev vs. Tomo Matić and Stjepan Ivšić.)

Summary

In the main paper on Franjo Fancev's contribution to the study of Croatian literature, culture and art in Slavonia we interpret his scientific works and new ideas in articles, studies and treatises: *Kanislich = Kanižlić* (Yearbook of JAZU, chapter 37, 1922), *Jesuits and the 18th Century Writing in Slavonia* (on school drama and Antun Kanižlić, Zagreb, 1922). *Illyrian Ideas in the Croatian National Movement* (Yearbook of JAZU, chapter 49, Zagreb, 1935); *Engel contra Katančić* (GPKH JAZU, chapter 13, 1938) as well as his lectures on the occasion of Strossmayer's Day of Science and Art (1936 and 1939). Observed are also the fruitful mutual contacts, cooperation and spiritual kinship between the academician Fancev and the »Slavonian« academicians Tomo Matić and Stjepan Ivšić, the three avid perfectionist as philologists, paleographers, textualists and reformers of the Croatian historiography, who within the projects as well as permanent and special publications of the Academy have produced fundamental monographs and texts on which the contemporary Croatist science is grounded.

Dubrovnik u obzoru Fancevljeva znanstvenog interesa

Koliko je Franjo Fancev bio uvažavan i hvaljen, gotovo jednako toliko je njegov rad bio i osporavan, no prigovori upućeni mu za života drukčije su naravi već i stoga što auktorova pragmatična osobnost na te primjedbe može odgovoriti i uključenjem u vlastiti diskurzivni obzor uvući ih u mrežu pragmatične interakcije. Koliko je Fancev bio uspješan u tom tipu komunikacije u okviru ovoga skupa izlagat će drugi referent¹. Prigovori upućeni *post mortem*, pogotovu oni iz stručnih krugova i opremljeni strukovno relevantnim argumentima, imaju težinu obračuna s čitavom jednom znanstvenom koncepcijom. Kada bi bilo riječi o manje ozbiljnom istraživaču, odjek ovih diskusija dopuštao bi manje razmišljanja o samom formalnom predmetu povodom kojega se razvila diskusija. No, kako se radi o jednom od najvažnijih i najzaslužnijih izučavatelja stare hrvatske književnosti, posljedice svođenja računa implicitno nadrastaju isključivo profesionalne okvire. Pokazalo se, naime, koliko intenzivno bavljenje vlastitim zvanjem, disciplinirano produbljivanje vlastita interesa do najintenzivnijih razmjera, može posredno osvjetliti filologiji i književnoj znanosti daleka pitanja općedruštvene naravi.

Formiran u prvom redu kao filolog, Fancev je isključivo u tim formalnim okvirima i prilazio raznim disciplinama, bilo da je riječ o jezikoslovnim, književnopovijesnim, kulturnopovijesnim ili drugim istraživanjima. Upravo je s tog razloga u novije doba i prigovoreno Fancevu. Naime, sukobila su se dva ne samo generacijski vrlo razdijeljena mišljenja nego i koncepcijski radikalno različita prilaza hrvatskoj književnoj baštini. I vremenska i koncepcijska komponenta ovoga sraza podjednako su bitne, jedna drugu uvjetuje, jedna bez druge nije moguća. Riječ je o kritici koju je Slobodan Prosperov Novak, i ranije povremeno kritičan spram Fancevljevih znanstvenih postupaka, formulirao u uvodu izdanju dramskih tekstova Marka Marulića.² Eminentno teatrološki i književnopovijesni uvid iz osamdesetih godina, na tragu suvremenih semiotičko-teatroloških i kulturološko-povjesničkih spoznaja, suprostavljen je pola stoljeća ranijem, filološki nadahnutom, ali za ono doba

¹ V. priopćenje Ivica Matičevića

² Slobodan P. Novak, *Dramski rad Marka Marulića*, u: Marko Marulić, *Drame*, Zagreb, 1986., str. 9–75.

i teatrološki pristojno opremljenom sintetičkom prikazu hrvatskih crkvenih prikazanja³. Prigovori Fancevu ovdje su zapravo upućeni na adresu filologije uopće, odnosno njene naravne želje da obilje građe interpretira jedinstvenim književnojezičnim i povijesnim ključem. Pritom su osobito osporeni ključni pojmovi naše književne historiografije: jedinstvenost u nacionalnom prostoru, neprekinutost u vremenu, unutarnji razvojni proces, konstantnost kazališne publike, evolucija dramske forme. Fancevljeva težnja k jedinstvenom očištu proglašena je ovdje teoremom o kontinuitetu, da bi teorem potom mogao biti umješten u frazu o »kritičkom darvinizmu«⁴. I taj darvinizam da je upornošću ponavljanja »postao u našem prostoru pravim specijalitetom«⁵. Nemam potrebu braniti starijega znanstvenika, još manje želju mlađemu imputirati tendencioznost. Uostalom, i sam sam ponekad kritizirao mehanicistički književnopovijesni evolucionizam. No, razmotrimo li Fancevljevu motivaciju, možda će nam nužnost i narav ovoga sraza biti očitijima. Osobito olakšamo li si uvid ograničenjem na samo jedan aspekt, vremenom sve neurofiziraniji nametnutim nam prijeporima. Riječ je o Dubrovniku, ovdje promatranom ne povijesno i geopolitički, mada prijepori i bivaju proizvedeni na tim razinama stvarnosti pa otud emanirani u diskurz *referentan* kulturnoj i književnoj povijesti, nego ponajprije kao mjestu kolektivne projekcije konstitutivnih slika nacionalnog i kulturnog identiteta. Iako se višekratno pozabavio dubrovačkim temama, Fancevljeve poglede na problem Dubrovnika u okvirima nacionalne književne i kulturne prošlosti nalazimo ponajbolje sažete u ogledu *Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti*.⁶ Svoje izlaganje započinje autor evokacijom povijesnih činjenica o dalmat-skoromanskom etničkom karakteru starog Dubrovnika, čijem romanskom identitetu da su vladajući rodovi »u većini ostajali vjerni sve do u 15. vijek«⁷. Starinom romanski, razmatra dalje Fancev, Dubrovnik je na prijelazu iz XIV. u XV. stoljeće u radanju svoje slavenske književnosti izravno upućen na hrvatsku Dalmaciju. Argumentirana tvrdnja koju bismo mogli ocijeniti evolucionističkom, no to ne mora automatski biti i znak njene neistinitosti, jest da se mlada dubrovačka književnost, jednako kao i književnost u ostalim hrvatskim stranama, razvila, posredno doduše, iz *debla hrvatske glagoljske književnosti*. Znanstvenikova ograda o poredništvu ograda je i od mehanicističkog evolucionizma, precizno potkrijepljena dokazima o dubrovačkom apsorbiranju hrvatskog književnojezičnog identiteta usvajanjem dalmatinskih utjecaja. S današnjeg stajališta problematičnom bi se mogla ukazati samo tvrdnja da je crkvenoslavenska pismenost imala udjela ne samo u slaviziranju dubrovačke romanske većine nego i u pripravi dubrovačke renesansne književnosti. Nalazeći neospornim da se svim hrvatskim stranama zajednička crkvena književnost (pjesništvo i proza) kao prethodnica prvoga rene-

³ Franjo Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina, Časopis za historiju i etnografiju Južnih Slovena«, knj. XI, Zagreb, 1932., str. 143–168.

⁴ S. P. Novak, n. dj., str. 16.

sansnog pokoljenja razvijala autohtono, Fancev jednako tako autohtonost hoće po svaku cijenu pripisati i renesansnoj književnosti istoga prostora. Ovdje ne smijemo biti površni pak ne uočiti kako je znanstvenik uvažavao talijanske utjecaje, nadalje, da je itekako bio svjestan lokalnih posebitosti književnoga stvaranja sredinâ na potezu od Senja do Dubrovnika, ali i da je jedinstvo hrvatske književne renesanse dijalektički tražio u formalno filološkim argumentima: to je činjenica u svim sredinama rasprostrta dvostrukorimovana dvanaesterca, kao i čakavska nijansiranost pjesničkoga jezika dubrovačkih renesansnih spisatelja⁵. I dok je čakavsku komponentu u djelima dubrovačkih književnika cijenio ishodom dalmatinsko-čakavskog utjecaja, dotle je tvrdo ustrajao na samoniklosti dvostrukorimovanog dvanaesterca, pri čemu je zabilježena najstarija nam poznata uporaba toga stiha, imalo značiti i autentično dioništvo Grada u hrvatskom književnom identitetu. Daljnje dokaze o jedinstvu hrvatskoga juga tražio je Fancev identificirajući unutar književne poticaje. To što je pritom *Jejupku* pripisao Andriji Čubranoviću, da bi dalje pokazao kako ju je tobože u Zadru »prenapravio« Hvaranin Mikša Pelegrinović i potom 1556. otposlao kao poklon Dubrovčaninu Sabu Mišetiću, nije njegova greška nego opće prihvaćena znanstvena zablude njegova doba. Istom argumentacijskom krugu pripada i Fancevljev prikaz Vetranovićeve recepcije starijega hvarskog crkvenog prikazanja o oslobođanju svetih otaca iz limba te tvrdnja o tiskanju stihovno adaptirana *Uskrsnutja Isukrstova* 1703. u *Ispovidi krstjanskoj Jajčanina fra Stipana Margitića* te Divkovićevo uvrštenje *Posvetilišta Abramova* pod naslovom *Verši Abramovi* 1615. u *Nauk krstjanski*.⁶ Ovdje je očito kako je Fancev daleko prije suvremenih nam znanstvenih reaktualizacija motiva robinje u hrvatskoj dramskoj književnosti bio svjestan važnosti tog motiva i ukazao na moguće nadahnuće Lucićevom pjesmom *Čudan san Džore Držića*.⁷ Ne zaboravlja s istom svrhom Fancev istaknuti ni to da je Benetović nasljedovao komediografiju Držićevu⁸ da bi potom prikazao promjene naziva jezika u naših pjesnika tijekom XV stoljeća i u tom kontekstu raščlanio sadržaj pojma »Hrvati« u Vetranovićevim pjesmama *Pjesanca slavi carevoj* i *Tužba grada Budima*.⁹ Zanimljiva je ovdje osobito njegova raščlamba pojmovnog pluraliteta nacionalnog imena, izvedena u okvirima socio-povijesne argumentacije.¹⁰ Istim načinom raščlanio je i potonje probleme standardizacije, pri

⁵ Ibid.

⁶ *Ljetopis JAZU*, za g. 1938./39., sv. 52, Zagreb, 1940., str. 104–139.

⁷ Ibid., str. 104.

⁸ Ibid., str. 110. i d.

⁹ Ibid., str. 115.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., str. 117.

¹² Ibid., str. 119.

¹³ Ibid., str. 120. i d.

čemu je i imenovanje jezika doveo u isti u biti socio-politički obzor, ustvrdivši da je tzv. slovinsko jezično jedinstvo koncepcija motivirana misionarskim potrebama Crkve, u kojima je hrvatskom jugu, a osobito Dubrovniku, namijenjena važna zadaća. Cijeneći Barakovića zadnjim znatnim izdankom čakavske hrvatske Dalmacije dostojnim usporedbu s imenima dubrovačkog Parnasa, Fancev i u epigonstvu pronalazi trag jedinstvena nacionalno-književnog okvira, ističući Kanavelića i Kavanjina kao najznatnije epigone Gundulićeve. Kanavelićevo jezično stapanje s dubrovačkim krugom dodatni je teg na argumentacijskoj vazi. Upravo po jezičnom kriteriju a manje s književnih kvaliteta spominje i Ivana Dražića, izvornog čakavca koji posvećma pristaje uz pjesnički jezik Dubrovčana. Možda je Fancevljeva težnja k zaokruženju, k rekonstrukciji jedinstva viđena upravo kao evolucionistički beskonfliktna kontinuiteta najrazvidnija na početku IV. odjeljka studije gdje potanje prikazuje Jagićevu raspravu *Iz prošlosti hrvatskoga jezika* objelodanjenu 1864. Osobito naglasivši terminološki kompleks »hrvatski – ilirski«, te činjenicu iščezavanja čakavizama i postupna uzmićanja ikavizama iz književnog jezika dubrovačkih pjesnika na prijelazu iz XVI. u XVII. stoljeće, Jagić zaključuje, a Fancev karakteristično citira, kako su sve promjene protekle bez naglih i neočekivanih rezova. Tako idilićna slika organskoga jedinstva, a to moramo primijetiti baš kad se s njome najmanje slažemo, suprostavljena je kao pouzdan interpretacijski ključ hipotezama »o cjelovitom prijetvoru ili nestanku hrvatskoga naroda«¹⁴. Upravo se s pozadinom takvih hipoteza suoćavala kako Jagićeva, tako i Fancevljeva znanstvena djelatnost, primorana u stručovnim argumentima tražiti putove odhrvavanja sve bezoćnijim pokušajima, kako politićkim tako i pseudoznanstvenim, rashrvaćivanja narodne književne i jezićne baštine. Koncepciji organskoga jedinstva dobro je došla i Fancevljeva rekonstrukcija razvojne linije »hrvatske književnosti, koja je sve do 16. vijeka izmijenila se u smjer od dubrovaćkog juga prema dalmatinsko-ćakavskom sjeveru«¹⁵. Aktualnim problemima povezivanja hrvatskoga sjevera i juga prvu potvrdu nalazi Fancev u analogiji: i Dubrovćani i najstariji pisci hrvatskoga kajkavskoga kruga prve su književne korake učinili recipirajući hrvatsku glagoljsku književnost, prvi već u XIV. stoljeću, potomji nešto kasnije, utvrdiva nadnevka.¹⁶ Prve važnije kontakte između Zagreba i Dubrovnika vidi u djelatnosti isusevaca-misionara od XVII. stoljeća. Kao osobito bitne prikazuje opširnije dvije književne sveze: onu između Jurja Zrinskoga i Dinka Zlatarića te Petra Zrinskog i Vladislava Menćetića,¹⁷ Oprezno je, kao moguću, prenio i Vodnikovu tezu o Gundulićevu *Osmanu* kao uzroku razlika hrvatske spram mađarskoj *Sireni Zrinskoga*.¹⁸ Opisuje

¹⁴ Ibid., str. 125.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., str. 126. i d.

¹⁷ Ibid., str. 128. i d.

¹⁸ Ibid., str. 129–130.

nadalje Fancev pojedinačne sveze s Dubrovčanima Vitezovića, Krčelića, Baričevića, te sjevernohrvatsku recepciju književnih djela starih Dubrovčana. Osobito je zanimljiva njegova rekonstrukcija problema objelodanjenja Gundulićeva *Osmana*. Uvažava kao moguć razlog trima neuspjelim pokušajima tiskanja spjeva nedovoljan interes književnoga općinstva, ali je i skeptičan spram takve argumentacije, vezujući svoju suzdržanost uz ime, kako u njegovo doba tako i danas, posve zaboravljenog Josipa Završnika¹⁹, činovnika ali i bibliofila i znanstvenika-amatera koji se, između ostaloga, bavio pitanjem postanka glagoljice, hrvatskom dijalektologijom i odnosom hrvatskoga spram ostalih slavenskih jezika, izdanjima *Osmana*, leksikografskim radom Joakima Stulijija, te praktičnim problemima jedinstvena hrvatskoga pravopisa. Po sačuvanim papirima Završnikovim razvidno je da je on već 1801. sastavio i naročit svoj pravopis s dijakritičkim znakovima. Fancevu je Završnik zanimljiv kao mogućnost novoga osvjetljenja Gundulićeva kulta, ali i očit dokaz kako je kult, makar rudimentarno, postojao desetljećima prije nego što su ga aktualizirali Gaj i preporoditelji. Spominje dva razmatranja u kojima se Završnik više nuzgred latio Gundulića: jednu raspravu na latinskome posvećenu Franji Mariji Appendiniju, te ogleđ o objavi izdavanja *Osmana* napisan na talijanskome. Svijest o neriješenom pravopisnom problemu ujedno je i dostatan razlog neupuštanju u tiskanje spjeva, podkrepiv i činjenicom da su Antun Mihanović, nakladnik *Osmana*, i Josip Završnik bili suradnici. Aktualitet ovom pitanju vidi Fancev u činjenici da je Završnik, iako veliki poštovatelj dubrovačke književnosti, »bio odlučno protiv toga, da se ikoja stara knjiga na novo preštampa a rukopisna djela uopće i objavljuju štampom, dok se ne riješi pitanje jedinstvenog latiničkog pravopisa za Hrvate pa i za Slavene uopće, koji se u svojoj pismenosti služe latinskim slovima«²⁰. Po Fancevu, Završnikov stav potvrđuje Martecchinijevo izdanje u redakciji Ambroza Markovića iz godine 1826., nakon kojega, upravo stoga što je tiskano stariim dubrovačkim pravopisom, popularnost *Osmanu* nije ništa porasla. Dalje, naglašava kako je prava potvrda Završniku uslijedila tek ar objelodanjenjem *Osmana* 1844. i to pravopisom koji je omogućio recepciju Gundulića »prije svega kod Hrvata svih pokrajina, a dalje i kod Slovenaca, Srba pa i ostalih Slavena«²¹. Relativno zamašan ekskurz o Josipu Završniku otvara Fancev incipitom: »Često su nemilosrdni ljudski udeši.«²² Takav gnomičan iskaz podsjeća nas na dosta kasnije zahvate francuskih analista, s čijim stilom je podudaran i kratak prikaz Završnikova života i brojnih znanstvenih pitanja kojim se ovaj zanimljiv marginalac bavio. I upravo znanstveno i povijesno marginalna pozicija s jedne, a krucijalne teze koje je izrekao ovaj čovjek, s druge strane, dovoljan su razlog za, ako ne

¹⁹ Ibid., str. 133. i d.

²⁰ Ibid., str. 137.

²¹ Ibid., str. 138.

²² Ibid., str. 133.

posve novo viđenje mitogenosti Gundulićeva kulta u kolektivnom svehrvatskom duhovnom prostoru, ono barem za temeljito revidiranje inertna stava kako su Gaj i njegovi počinjali *ab ovo*. Sve to, naravno, u službi Fancevljeve težnje da pronade i adekvatno vrednuje svaki trag kontinuiteta i jedinstva, težnje eksplicirane u zaključnom odjeljku izlaganja: »Još nedavno kad se slavila stota obljetnica velikih dana hrvatskog preporoda, slavila se gdješto još uvijek u zabludama, da prije tih dana Hrvat jedne pokrajine ili jednoga govora nije znao za Hrvata druge pokrajine i drugoga govora. U našoj sredini još uvijek nije dovoljno opovrgnuta neistina, da prije Gajevih vremena "Kačić nikad do prije toga vremena nije dopro do kajkavaca, Reljkovića da je poznavala samo jedina Slavonija, a Dubrovčani da ne prijedohše daleko granica svoje republike", kad je upravo protivno od toga istina.«²³ Na kraju Fancevljeva priopćenja ponovno je podvučeno rođenje književnosti staroga Dubrovnika iz hrvatske srednjovjekovne književnosti. Neposredno prije toga istaknut je i poznati iskaz osviještena hrvatskog identiteta iz Vetranovićeve pastirskog prizora. Konačno, zaključio je Fancev kako je narodnim preporodom ta književnost trijumfirala »jer je tim časom postala i temeljem cjelokupne hrvatske preporođene književnosti 19. vijeka.«²⁴ Sve to, naravno, kao uvod u retoričko pitanje o pravom problemu: ima li ikakvih razloga trgati Dubrovnik iz njegovih organskih sveza s razvitkom cjelokupne hrvatske književnosti. Retoričko tek u težnji da to formalno i postane, čime bi se s dnevnoga reda skinuli umjetni prijepori oko toga čija je hrvatska književnost. Prigovori navedeni na početku upućeni su Fancevu sa stanovišta medievistike i teatrologije. Neizbježni su ali i ne pogadaju toliko Fanceva koliko uobičajeno prepisivanje zaključaka koji nisu mogli uvažiti nešto što se u suvremenoj europskoj medievistici tek zadnjih godina otkrilo kao aksiomatsko pravilo o kazališnom kontinuitetu. Jednake prigovore, s jednakim tezama o diskontinuitetu, mogao bi Fancevu i starijoj filologiji uputiti i Zoran Kravar koji u knjizi Nakon godine MDC²⁵ reaktualizira upravo atipičnost i diskontinuitet kao moguće interpretacijske pretpostavke izučavanja književnosti srednjoeuropskoga kruga. Franjo Fancev nije bio sasvim nesvjestan i diskontinuiteta i atipičnosti hrvatskoga književnoga razvitka. Nekih suvremenih spoznaja o kojima smo ovdje natuknuli nije ni mogao biti svjestan. Problem je, međutim, u nečemu drugom: svaka činjenica u prilog diskontinuitetu i atipičnosti, svaki podatak u potkrepu naglašeno regionalnog identiteta pojedinih dijelova hrvatske književnosti, svaka spoznaja o njenoj isprekidanoj razvojnoj liniji, često su objeručke pridodani lukavo konstruiranom mozaiku na temelju kojega bi se sam po sebi mogao nametnuti zaključak da ako je nešto diskontinuirano i atipično, tada to jednostavno ne

²³ Ibid., str. 139.

²⁴ Ibid.

²⁵ Matica hrvatska Dubrovnik, 1993.

postoji. Dakle, ako hrvatska književnost ne postoji na način zapadnoeuropskih književnosti, tada ona ne postoji uopće. Ako, nadalje, govorimo o ničemu što ne postoji, onda mi jednostavno izmišljamo. I tako je, na kraju, hrvatska književnost izmišljena jednako kao što je izmišljena i hrvatska kultura, pak je prema tome ništa manje izmišljotina (vatikansko-habsburška, koliko se sjećan) i sam hrvatski narod. Možda je s današnjeg stanovišta Fancev potražio argumente tamo gdje ih biti ne može. Možda je premalo uvažio činjenicu kako se hrvatski identitet povijesno gradi upravo u temeljnoj različitosti svih svojih počela, ne bivajući zato ništa manje hrvatski. Hrvatska kakva je bila i srednjovjekovna hrvatska država. A ona je bila, ma koliko se jedan suvremeni povjesnik književnosti sa zagrebačke romaniističke katedre nedavno trsio dokazati Radoslavu Katičiću da je krivotvor-bom od tamo nekakvih bezimernih plemena izmislio čitav jedan državotvoran narod. Ne slučajno, budući je spomenuti romanist itekako svijestan koliko suvremeni hrvatski identitet svome opstanku ima zahvaliti upravo svijest o toj srednjovjekovnoj državnosti.

Zaključimo: *Nomina odiosa sunt*. No ovdje nije riječ o imenima. Riječ je o tome da se nekome osporava *pravo na imenovanje*. Za to pravo dosljedno se borio Fancev, nigdje, pa tako ni u prikazanoj studiji ne dokazujući da je Dubrovnik hrvatski. Ne, on je samo, sredstvima o čijoj valjanosti danas možemo i moramo raspravljati, valjano argumentirao koliko je poticaj takvom dokazivanju, zapravo, smiješan. Vrijeme nam je pokazalo da ovdje smiješno nije i bezopasno.

DUBROVNIK U OBZORU FANCEVLJEVA ZNANSTVENOG INTERESA

Sažetak

Franjo Fancev bavio se intenzivno nekoliko disciplinama. Formiran prvenstveno kao filolog, u tim je okvirima prilazio svojim mnogobrojnim interesima. Nbrojen niz njegovih prinosu dragocjen je za poznavanje kulturne baštine hrvatskoga Dubrovnika. Ovdje prikazano izlaganje Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti na stanovit način sažimlje Fancevljevo bavljenje dubrovačkom prošlošću i kulturom. Uz ostalo, na zanimljiv je način dotakao (ne samo usko strukovno) pitanje čakavsko-ikavskog sloja u jeziku dubrovačke renesansne književnosti, upozorivši da je ikavski pored jekavskog nazočan u jeziku Dubrovnika još i u XVII. stoljeću, a šire se pozabavio i problemom rasprostranjenosti i geneze dvostrukorimovanog dvanaes-terca, ne propustivši prikazati ni opseg i sadržaj pojma „Hrvati« u pjesništvu Vetranovićevu. Precizno je prikazao i sveze Dubrovnika s ostalim našim književnim stranama, tretirajući najjužnije naše područje stožernim početlom identiteta i integriteta hrvatske kulture. U pozadini Fancevljeva izlaganja osjeća se tada, ali na žalost i danas, aktualno prekodrinsko svojatanje hrvatske Atene kojemu Fancev argumen-tirano suprostavlja viđenje dubrovačke književnosti kao organskog i, do novijeg vre-

mena, trijumfalnoga dijela hrvatske književnosti, budući ta književnost izrasta iz stare hrvatske srednjovjekovne književnosti, s njome raste i cvate, a na samom početku hrvatskoga preporoda dočekuje, postavši temeljem preporodene hrvatske književnosti XIX. stoljeća, i svoj najveći trijumf.

DUBROVNIK IN THE SCOPE OF FANCEV'S SCIENTIFIC INTEREST

Summary

Franjo Fancev was intensively engaged in a number of scientific disciplines. He approached his numerous interest primarily from the point of view of a philologist. He contributed countless works valuable for the knowledge of the cultural heritage of Croatian Dubrovnik. The paper *Dubrovnik and the Development of the Croatian Literature* in a way represents a résumé of Fancev's preoccupation with the history and culture of Dubrovnik. Especially interesting, among other things, is his study (not strictly scientific) of chakavian-ikavian elements in the Renaissance literature in Dubrovnik. Fancev pointed out that the ikavian dialect, besides jekavian, was present in the language of Dubrovnik already in the 17th century. He extensively dealt with the problem of the recurrence and genesis of the double-rhyming dodecasyllabic line and also showed the scope of meaning of the term *Croats* in Vetrancović's poetry. In addition, Fancev gave a detailed account of the ties that linked Dubrovnik with the literature in other parts of Croatia. In his opinion this southernmost region of Croatia was the fountainhead of identity and integrity of the Croatian culture. Lurking in the background of Fancev's exposition are the claims to the Croatian Athens coming from across the Drina river. To these today unfortunately revived claims Fancev argumentatively opposed the view of the Dubrovnik literature being the organic and, to the more recent day, triumphant part of the Croatian literature, since it sprang from and flourished within the old Croatian medieval literature, having reached its highest point at the very beginning of the Croatian National Movement as the foundation of the revived 19th century Croatian literature.

Bilješka o književnim polemikama Franje Fanceva

Zanimljive zamjedbe o naravi Fancevljeve polemičke bojovnosti i znanstveničke osobnosti pronalazimo u tekstovima njegovih suvremenika Antuna Barca i Mirka Matijevića. »Zbog svojih pogleda na pitanja hrvatske prošlosti dolazio je u sukob s većim brojem protivnika, objašnjavajući svoje nazore u novinama, udarajući na protivna mišljenja. [...] Dr. Fancev je u svoj naučni rad ulazio sa svim oduševljenjem, i gotovo fanatizmom čovjeka, koji je uvjeren o točnosti svojih otkrića i o pogreškama što ih mora suzbijati. Zato je često pisao oštro, zato je polemizirao, a zato je doživljavao i napadao.«¹ Tako mirni Barac, a ovako odrešiti Matijević: »Nemilosrdno je pobijao kojekakve teorije, mišljenja i stanovišta, koja su bila netočna, a po njegovu shvaćanju i uvredljiva po našu narodnu čast i ponos. [...] U svojoj je struci bio toliko superioran, da je bilo drugo pero nemoćno, da mu se s uspjehom suprotstavi. [...] Savjesnost u vlastitom radu, a površnost nekih književnih povjestničara činili su ga skeptičnim, i zato nije bez velikog opreza prihvaćao tuđa mišljenja. Problematične i nagle zaključke ni od koga nije primao, a svoja otkrića i podatke češće je ponavljao, da izistnu neosnovana ili netočna shvaćanja i pogledi. Mnogi su ga upoznali tek iz njegovih polemika. Slabićima je bio na putu zbog temeljitog znanja. Mnogi, ne mičući se dalje od uvriježenih shvaćanja, nisu ga razumjeli, pa je i zato dolazilo do sukoba, ukoliko te sukobe nisu izazivali politički razlozi ili osobna taština njegovih protivnika. Njegove je razprave trebalo temeljito i češće čitati, ako ga se je htjelo podupuno razumjeti.«²

Da bismo barem donekle provjerili, odnosno manje ili više potvrdili i potkrijepili navedene tvrdnje, odabrali smo tri Fancevljeve književnostručne/filološke i osobne polemičke relacije. To su, komponirana najčešće u pravilnoj »cik-cak« liniji napada i obrana, sučeljavanja s Rudolfom Horvatom iz 1912., s Rudolfom Strohalom iz 1913. te Brankom Vodnikom između godina 1922. i 1924. Čini se da je načelna Fancevljeva polemička taktika bila, iako je od slučaja do slučaja bilo izuzetaka³, upravo ova: 1. prvi kritički

¹ Antun Barac, *Dr. Franjo Fancev*, »Hrvatska revija«, XVI, br. 6, 1943., str. 324.

² Mirko Matijević, *Dr. Franjo Fancev*, »Hrvatsko kolo«, XXIV, 1943., str. 218–219.

³ Manji ili veći Fancevljevi polemički »stučajevi« dogodili su se i s F. Bučarom, F. Ilešićem, S. Banovićem, M. Mirkovićem i dr.

napasti i tako prvi odrediti predmet i opseg polemike (iako se nikad nije znalo dokle će polemika otići, jer se nerijetko događalo da skrene u posve osobne, *ergo* retorički »sočnije« sfere); 2. pokušati stalno voditi polemiku oko bitnih pitanja spora i uvijek konkretno odgovoriti na prigovore oponenta; 3. protivnika prisiliti količinom objektivnih stručnih prigovora (a količina je za Fanceva snaga pomoću koje se dominira) na polaganu predaju i uzmak, uz minimum argumenata *ad hominem*, ako je to, naravno, moguće. Ukratko: biti prvi, biti stručan, i nikome ne ostati dužan.

Već prva Fancevljeva polemika, vođena s Rudolfom Horvatom na stranicama *Hrvatskog pokreta*⁴, potvrđuje dobar dio Barčevih i Matijevićevih riječi, tj. pokazuje odlučnu Fancevljevu spremnost da žestoko brani svoja uvjerenja, bez obzira koji i kakvi autoriteti stajali s druge strane. I u ovoj je polemici Fancev, dakako, udario prvi, optuživši Horvata da je u svome radu *Varaždinskom koncem 16. vijeka*⁵ nedopušteno iskoristio njegove bilješke o varaždinskim protokolima gradskog vijeća, napose bilješke o ženidbama katoličkog svećenstva potkraj 16. stoljeća u tom kraju, na što mu je Horvat u odgovoru dokazivao kako je on prije njega proučavao spomenute protokole u varaždinskom gradskom arhivu, navodeći kao svjedoke tamošnje gradske oce i stručnjake. Ali polemika se nije bavila stručnim pitanjima, jer prijepora oko iznesenih teza ili oko krivog čitanja građe u spomenutoj Horvatovoj studiji i Fancevljevu radu *Parnica Blaža Škrinjarića*⁶ nije bilo, već se polemika bavila provenijencijom nekih dijelova Horvatove studije, odnosno značenjski onim što bi se moglo nazvati moralnim postupcima u prikupljanju građe i objavljivanju tuđeg pod svojim imenom. Kako nijedan od sudionika nije mogao dokazati na samom tekstu, kao utvrđivoj i prezentnoj činjenici, da se zaista radi ili ne radi o krađi tuđe istraživačke muke, jer problematična »pokradena« i »oklevetana« mjesta u objavljenom Horvatomu i Fancevljevu radu nisu bila takva da se samo iz njih moglo bitno raspoznati vremensko, odnosno idejno prvenstvo teza u jednoga autora i drugoga navodnog plagijatora (vještačenje je zahtijevalo i stručnjake, odnosno predstavnike varaždinske gradske vlasti), cijeli je spor ostao tek na pravnoj doskočici: Fancevljeva riječ protiv Horvatove. Uostalom, polemika je i završila na sudu. Horvat je tužio Fanceva dvama forumima, Fancev je pomalo tajnovito tvrdio kako se i on sa svoje strane »postarao, da ne bi ovaj

⁴ Polemika se sastoji od pet dijelova (tri Fancevljeva i dva Horvatova priloga):

- I. F. Fancev, *Malo svjetlosti u rad dra Rudolfa Horvata*, »Hrvatski pokret«, VIII, br. 3, 5. siječnja 1912., str. 3.
- II. R. Horvat, *Odgovor g. Franji Fancevu*, isto, br. 5, 8. siječnja, str. 2-3.
- III. F. Fancev, *Malo svjetlosti u rad dra Rudolfa Horvata*, isto, br. 7, 10. siječnja, str. 3-5.
- IV. R. Horvat, *G. dru Franji Fancevu*, isto, br. 13, 17. siječnja, str. 3-4.
- V. F. Fancev, *Malo svjetlosti u rad dra Rudolfa Horvata*, isto, br. 14, 18. siječnja, str. 4-5.

⁵ Rudolf Horvat, *Varaždinskom koncem XVI. vijeka*, »Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva«, XIII, 1911., str. 246-278.

⁶ Franjo Fancev, *Parnica Blaža Škrinjarića*, isto, str. 1-14.

naš spor kojom nesrećom pao u vodu»⁷, jedan su za drugoga tvrdili da beskrupulozno laže, obećavali su iznijeti sve relevantne dokaze i dovesti žive svjedoke-stručnjake, ali pravorijek »kraljevskog sudbenog stola« i mnijenje »zemaljskog vještačkog povjerenstva o autorskom pravu«, kod kojih je Horvat tužio Fanceva, nije ugledalo svjetlo dana. Uskoro je došao rat, a nakon rata i nova država. Spor je stavljen *ad acta* i proglašen zastarjelim. Današnjeg čitatelja ovog jalovog »prepućavanja«, jer od stručne polemike tu nema gotovo ništa, upravo će začuditi i zabaviti, kao što je, vjerujemo, bilo i s ondašnjim čitateljima, izniman trud obojice sudionika u iznošenju preciznih činjenica oko datuma, čak i sati čitanja izvorne građe, sve kako bi se dokazalo tko je građu čitao prvi, odnosno tko je u pravu, a tko u krivu. Njima dvojici, zapravo, vanjska arbitraža i nije trebala.

Ako je Fancev Horvatu ponajprije zamjerao znanstvenu nemoralnost i krađu ideja od mlađeg kolege koju ipak nije mogao dokazati (nazivajući takvu pojavu »trulježom u naučnom metodu dra Horvata«), a tek mu je neznatno zamjerao i filološku inferiornost u nekim dijelovima prijepisa vараždinskih protokola (do koje Fancevu primarno nije stalo, a i nije mu moglo biti, jer Horvat nije bio filolog, već povjesničar, pa su mu se filološki previdi »smjeli« dogoditi), u slučaju polemike sa Strohalom na stranicama *Savremenika*, *Hrvatskog pokreta* i *Hrvatske*⁸, Fancevljevo apostrofiranje Strohalovih propusta ide u obrnutom smjeru. U prvom je planu kritika filološke nestručnosti i nespremnosti »sijedoga filologa« Strohala da pročita Baščan-

⁷ Navod iz V. dijela polemike, str. 5 (vidi bilj. br. 4).

⁸ Kronološki je polemika tekla ovako:

- I. F. Fancev, *Baščanska ploča u novom svijetlu*, »Savremenik«, VIII, 1913., str. 197–198 (kritika članka R. Strohala o Baščanskoj ploči objavljenoga u *Mjesniku hrv. arh. društva*, XII, 1912., str. 8–11).
- II. Anonim [R. Strohal?], *Profesor filologije, pa ne zna hrvatskoga pravopisa*, »Hrvatska«, br. 405, 10. ožujka 1913., str. 2–3.
- III. F. Fancev, *Malo filologije*, »Hrvatski pokret«, IX, br. 58, 11. ožujka 1913., str. 6 (odgovor na tzv. Anonima).
- IV. R. Strohal, *Baščanska ploča i dr. Franjo Fancev*, »Hrvatska«, br. 409, 14. ožujka 1913., str. 1, i br. 410, 15. ožujka, str. 1–2.
- V. F. Fancev, *Baščanska ploča i g. Rudolf Strohal*, »Hrvatski pokret«, IX, br. 62, 1913., str. 10. (U tekstu se nalazi očitovanje kustosa Vladimira Tkalčića o tome kako je F. Fancev proučavao sadreni otisak pohranjen u zagrebačkom Arheološkom muzeju; isti tekst objavljen je isti dan i u *Hrvatskoj*, a tome je tekstu pridodan i Strohalov »ekspresni« odgovor, zapravo fusnota o tome kako se iz sadrenog otiska ne da ništa pročitati, jer je glavni izvor čitanja ploče fotografski snimak; to je dakako izazvalo Fanceva na daljnji odgovor, vidi VI. dio.)
- VI. F. Fancev, *Naučni metod g. Rudolfa Strohala*, »Hrvatska«, br. 411, 17. ožujka 1913., str. 1. (Isti tekst objavljen je i dan poslije u br. 64, na str. 1–2, u *Hrvatskom pokretu*).
- VII. R. Strohal, *I opet: baščanska ploča i g. dr. Fancev*, »Hrvatska«, br. 411, 17. ožujka 1913., str. 2. (Tekst je proširenje spomenute Strohalove kratke fusnote iz *Hrvatske*, br. 410 od 15. ožujka; na zamjedbu iz fusnote, pa i na cijelo ovo proširenje fusnote, Fancev je, anticipirajući Strohalove daljnje argumente, a koji su bili samo reciklaža prethodnih, odgovorio u istom 411. broju *Hrvatske*, vidi VI. dio.)

sku ploču, uslijed čega dolazi do niza pogrešnih gonetanja drevnog zapisa. Na drugoj strani, kao izravna posljedica nestručnosti dolazi do preuzimanja tuđih rješenja u čitanju ploče, ponajprije Geitlerovih i Jagićevih, koja Strohal, i to Fancevu onda naročito smeta, bez očekivanog navođenja njihova stvarnog porijekla i autorstva predstavlja kao svoja. Za razliku od polemike s Horvatom, ovdje je Fancev mogao na fiksiranom tekstu nevelikog opsega, tj. na Strohalovu čitanju Bašćanske ploče objavljenom 1912. godine u *Vjesniku hrvatskog arheološkog društva*, uvjerljivije pokazati sve autorove filološke pogreške i znanstvenomoralne propuste. »Povrijeđeni starac« koji stvara samo »neozbiljne humbuge i naklapanja«, ili fancevljevski ironično: »naš glagoljski velikan potpune spremne«, Rudolf Strohal drži kako on u znanstvenim krugovima ima mnoštvo neprijatelja, a da su najveći Ivan Milčetić, Ivan Kostrenčić i sam Fancev. Fancevljevim filološkim prigovorima Strohal tek djelomice odgovara, ali i ne smatra da na njih treba nešto naročito odgovoriti, budući da Fancevljevi prigovori nisu utemeljeni na stvarnom poznavanju predmeta o kojem se govori, odnosno na poznavanju same ploče. Na ponovljene i još osnažene Fancevljeve argumente o Strohalovoj filološkoj površnosti, Strohal se i dalje čvrsto držao stava kako on ne može razgovarati s nekim tko nije ni vidio Bašćansku ploču. Kada je pak Fancev od kustosa zagrebačkog Arheološkog muzeja Vladimira Tkalčića ishodio očitovanje o tome kako je pred njim osobno proučavao sadreni otisak ploče, Strohal je tvrdio da to nije dovoljno za čitanje ploče, već da treba imati i uvid u fotografski snimak ploče na što mu je Fancev odgovorio da je proučavao snimke ploče u Jagićevoj knjizi o glagoljskom pismu (*Glagoličesko pismo u Slavjan*, 1911.). Nakon toga polemika je završila, a činjenica je da Strohal nije do kraja uspio opovrgnuti niti jedan Fancevljev prigovor, uz jedinu Strohalovu konstantnu »kontru« da Fancev nije temeljno proučio originalni zapis kako on to smatra da se mora, odnosno kombinacijom proučavanja sadrenog otiska i fotografija otiska. Tek zanimljive usporedbe radi, Strohal je »biserno« tvrdio da Ivan Milčetić nije uopće proučio predmeta o kojem je napisao preko petsto stranica knjige (radi se o polemici Strohal – Milčetić, odnosno o kapitalnoj Milčetićevoj *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji iz 1911.*)⁹.

Da preuzimanje tuđeg stručnog i znanstvenog rada bez navođenja izvora najviše smeta Fanceva, i da je spreman na takve pojave okomiti se s najvećom svojom ljudskom i stručnom energijom, Fancev nije pokazao sa-

⁹ O tome vidi: Stjepan Damjanović, *Filološke polemike Ivana Milčetića*, »Filologija«, knj. 20/21, 1992./1993., str. 59–65. Evo kako je autor, u kontekstu polemičkog odnosa Milčetić – Strohal, ocijenio Strohalovu stručno-polemičku narav: »Strohalu nije manjkalo upornosti ali ni površnosti, kao da je njegova maksima bila 'sve više, ali ne i sve produbijenije'. Čini se da je učio kako u izranjanim i ishlapjelim hrvatskim kulturnim krugovima najveću nervozu izaziva samodopadno ponašanje oslobođeno svake, prave i hinjene, skromnosti. U polemike je, stoga, unosio neku neutemeljenu samosvijest koja se dobro vidi iz rečenice poput one u kojoj tvrdi da u Hrvatskoj nitko ne zna glagoljicu osim njega i donekle – Milčetića.« (Str. 64.)

mo u sporu s Horvatom i Strohalom. Oštra kritika Vodnikovih književnopolitičkih radova i polemika proizašla iz takvih kritika, vrhunac su Fancevljeva stava o primarnosti i povezanosti moralne i stručne strane književnog stručnjaka. Fancev je u seriji od petnaestak studiozno pisanih tekstova u *Hrvatu*, *Obzoru* i *Savremeniku*¹⁰, ponajprije na primjeru Vodnikove *Povijesti hrvatske književnosti* iz 1913., strpljivo pokazivao kako je ovaj priznati literarni historik sustavno i doslovce prepisivao različite izvore, a da ih nigdje nije spomenuo (takav Vodnikov postupak Fancev eufemistički naziva »ispisivanjem«, ali će se taj izraz poradi znatne količine i »duljine« preuzimanih književnih činjenica u Vodnika pokazati vrlo opisnim i primjerenim). Fancev je naročito uvjerljiv i ubojit u kritici Vodnikove obrade kajkavske književnosti, gdje je spremno utvrdio da »dr. Vodnik ni u jednome pitanju nije bio samostalan i originalan istraživač, on nije od najveće česti ni ogledao [kurziv F. F.] originalnih izdanja kajkavskih pisaca, već je redovno odabrao ovaj ili onaj izvor (ne uvijek ni najbolji ni najmanji), pa je iz njih veće stavke prepričavao, kraće naprosto ispisivao. Pri tome imade vidnih tragova koji pokazuju, da često nije doslovce od početka do kraja ni čitao izvore, kojima se služio, već je na preskok hvatao rečenice, riječi ili druge kakve navode, pa se samo tako mogu objasniti neke Vodnikove stvarne pogreške, kojih u upotrebljavanim izvorima uopće i nema. Da ova moja – priznajem – porazna konstatacija nisu isprazne riječi, već žalosna činjenica, vidjet će se iz mojih dokaza.«¹¹ I

¹⁰ Polemika se sastoji od devet dijelova:

- I. Ridens [F. Fancev], *Dr. Vodniku za knjižarsku perjanicu*, »Hrvat«, IV, 1922. Kritički tekst u devet dijelova o Vodnikovu prepisivanju iz različitih izvora u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti*, iz 1913.: I. br. 694 (24. lipnja), str. 3; II. br. 696 (27. lipnja), str. 3; III. br. 698 (1. srpnja), str. 4; IV. br. 704 (8. srpnja), str. 3; V. br. 706 (11. srpnja), str. 3; VI. br. 707 (12. srpnja), str. 4; VII. br. 710 (15. srpnja), str. 3; VIII. br. 714 (21. srpnja), str. 3; IX. u dva dijela: a) br. 718 (25. srpnja), str. 4, i b) br. 719 (26. srpnja), str. 4.
- II. F. Fancev, *Slike i prilike. Nova serija. I. dio*, »Obzor«, LXIV, 1923. Tekst u dva dijela: br. 42 (13. veljače), str. 2–3.
- III. B. Vodnik, *Dr. Franjo Fancev*, »Jugoslavenska njiva«, VII, knj. I, br. 5, 1923., str. 222–224.
- IV. F. Fancev, *Slike i prilike. Nova serija. II. dio*, »Obzor«, LXIV, br. 64, 7. ožujka 1923., str. 1–3.
- V. F. Fancev, *Slike i prilike. Nova serija. III. dio*, »Hrvat«, V, 1923. III. dio iz serije *Slike i prilike*, pod kojim se nazivom krije Fancevljevo »raskrinkavanje« Vodnikova plagijatorskog umijeća, objavljen je u četiri dijela: I. br. 905 (12. ožujka), str. 1; br. 906 (13. ožujka), str. 4; br. 907 (14. ožujka), str. 4; br. 908 (15. ožujka), str. 2.
- VI. B. Vodnik, *Ridens reditvius*, »Jugoslavenska njiva«, VII, knj. I, br. 6, 1923., str. 264.
- VII. F. Fancev, *Naučni metodi Branka Drechslera-Vodnika. (Prilog novoj seriji »Slike i prilike«)*, »Savremenik«, br. 11/12, 1923., str. 528–533.
- VIII. B. Vodnik, *Recimo koju o Franji Fancevu*, »Jugoslavenska njiva«, VIII, knj. I, 1924. Vodnikov je odgovor na dotadašnji tjeck polemike tiskan u dva dijela: br. 3, str. 125–127 i br. 4, str. 165–166.
- IX. Juraj Demetrović, *Od uredništva. (O polemici Fancev – Vodnik)*, »Jugoslavenska njiva«, VIII, br. 5, 1924., str. 208.

¹¹ Navod iz IV. dijela polemike, str. 1 (vidi prethodnu bilj.).

zaista, ovu opću kvalifikaciju Vodnikove metode stvaranja Fancev dokazuje na dvadesetak konkretnih slučajeva, sve jednostavnim poredbenim načinom: citatima prepoznatog stvarnog originala, ali u Vodnika neimenovanog izvora, Fancev supostavlja navodno originalne, a zapravo prepisane – »ispisane« – Vodnikove zamjedbe. Sličnost je zapanjujuća: u nekim slučajevima preuzimanje je otišlo toliko daleko da Vodnik više nije pazio ni na stilističke detalje prepisivanoga izvornika, što se onda uopće reflektira i osjeti u stilskoj neujednačenosti cijelog teksta povjesnice, jer se stil doslovno prepisanog tuđeg teksta pomiješao s osobnim i bitno drugačijim Vodnikovim stilom. Vodnik tako nekritički prepisuje radove Bučara, Kadleca, Klaića, Kukuljevića, Jagića, Šišića i dr., a među njima i samog Fanceva. Vodnik pak na Fancevljeve kritike gotovo da i ne odgovora (potvrđujući valjda prešutno da priznaje svoje »grijehe«); čini to tek na neke od njih bez potrebnog polemickog temperamenta i stručnog autoriteta, tvrdeći da su Fancevljeva raščinjavanja njegove povjesnice »tendenciozna i puna podvaljivanja«. Što je pak pod tim točno mislio, nije objasnio. Vodnikove blijeđe polemické replike usmjeravale su u nekoliko navrata stručnokritički Fancevljev odnos spram njegova rada u nacionalne i ideološke okvire, gdje su se potom obojica međusobno optuživali za dodvoravanje negdanjem austrijskom režimu, a Vodnikova naglašena projugoslavenska pozicija izrugivala se i činjenici što Fancev objavljuje svoje napade u »nedemokratskim i frankovskim novinama«, odnosno *Hrvatu*. Vodnik je, pak, svoje odgovore objavljivao u *Jugoslavenskoj rijvi*, a iza njega je stajalo, kako je to posebno i bilo naznačeno, cijelo uredništvo toga lista s Jurjom Demetrovićem na čelu (vidjeti IX. dio polemike u bilj. 10). Vodnik je smatrao da stručnu i elaboriranu obranu od Fancevljevih napada ne treba uopće podastrijeti javnosti, jer su o njegovoj povjesnici bile poznate pohvalne ocjene što su ih izrekle »pozvanije sudije« od Fanceva, primjerice Milan Rešetar i Vatroslav Jagić, koje Vodnik spremno i s ponosom na više mjesta citira. Filološkom sporenju pridružilo se i sudske sporenje, ali ne zbog stvari same struke, već zbog osobnih »uvreda poštenja«.¹²

¹² Obojica su očito bili skloni posjećivanju sudskih klupa: Fancev je već prošao iskustvo s Horvatovim tužbama, dok se tih godina Vodnik sudski sporio, sve zbog iznesenih kleveta i laži, još i s Rudolfom Strohalom, Stjepanom Ivšićem, Dragutinom Prohaskom, listom *Hrvat* i dr. Na uputu gđe Dore Sečić, ravnateljice Knjižnice HAZU u Zagrebu (na čemu joj se ovdje iskreno zahvaljujem), potražio sam u osobnom fondu / rukopisnoj ostavštini Branka Vodnika, koja se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu vodi pod brojem 836, dosje Franjo Fancev (br. 2.1.2.5.1.). U njemu se nalazi opsežna dokumentacija o samoj polemici, ali i spisi koji detaljno svjedoče o svim okolnostima sudske sporenja dvojice uglednika, pa upućujući zainteresirane na njih. Tek u kratkim naznakama, izvjesno je iz dokumentacije da je Vodnik 1922. tužio Fanceva kotarskom sudu zbog uvrede poštenja, jer je Fancev navodno u javnosti optuživao Vodnika za organiziranje bojkota njegovih docentskih predavanja na Filozofskom fakultetu. Kako se tužitelj Vodnik nije pojavljivao na ročištima, sud je proglasio slučaj nevažećim. Koncem iste godine, Vodnik opet tuži Fanceva zbog iste stvari, ali na idućem ročištu polovicom 1928., prije početka rasprave, u samoj sudnici pred sucima, Vodnik je uhvaćen *in flagrante*: iznerviran naziva Fanceva lašcem. Sada Fancev tuži Vodnika, predlažući mu ipak prije

Na posljertku, na temelju i ovako fragmentarno prikazanih odabranih polemika jasno je da je Fancevu najprije stalo do napretka same književno-povijesne struke u kojoj je, barem u okviru vremena u kojem je on živio i djelovao, bilo i previše, kako ih je nazivao, »pseudonaučnih vikača« i »naučne truleži«. Takve je pojave Fancev shvaćao kao ozbiljne izazove na koje je odgovarao i kritički i stručno, ali i ljudski otvoreno i temperamentno, uvjeren da je u potpunosti u pravu, što i jest poželjni početni stav za svakoga polemika. Pritom nije zazirao od prelaska stroge granice stručnog polemiziranja, pa je u svoje napade i odgovore znao unositi argumente i kvalifikacije oponenta koje sa strukom nisu imale puno veze. Ipak, u ono vrijeme to nije bila samo njegova polemika osobitost. Fancev je naročito bio osjetljiv na pojave u kojima se tzv. znanstveni rad odvijao mimo njemu imanentnih moralnih principa. Evidentno je da i u ovim izdvojenim polemikama Fancev inzistira na prepoznavanju veza između lažno predstavljene stručnosti i nemoralna (svojtanja tuđeg kao svoga). Njegov prikaz Strohalova rada posve je u skladu sa suvremenim viđenjem ovog filološkog avanturista kao svojevremeno solidnog popularizatora glagoljske knjige, ali brzopletog, površnog i nepouzdanog u zaključcima. Što se pak Vodnika tiče, Fancevljevi su prigovori doista uvjerljivi i dojam je da je i tu Fancev iznio svoju veliku polemiku pobjedu, bez obzira što je danas jasno da to ipak nije bila pobjeda (ili Matijevićevim egzaltiranim rječnikom rečeno – Fancevljeva »superiornost«) »na duge staze«; ostaje činjenica da je Vodnik napisao svoju sintezu hrvatske književne povijesti, a Fancev nije. Možda upravo zbog svoga snažnog polemickog i kritičkog duha koji izgleda da nije bio okrenut samo prema drugima. Možda je najveći kritičar i polemikar Franjo Fancev bio prema sebi i sa samim sobom, istodobno i na sreću i na žalost hrvatske književnopovijesne struke.

BILJEŠKA O KNJIŽEVNIM POLEMIKAMA FRANJE FANCEVA

Sažetak

Cilj je rada s književnopovijesnog aspekta ukratko prikazati začetak, tijek i problematske okosnice odabranih književnostručnih polemika u kojima je sudjelovao Franjo Fancev. Odabrane su Fancevljeve polemike s Rudolfom Horvatom (1912.), Rudolfom Strohalom (1913.) i Brankom Vodnikom (1922. – 1924.). U opisu polemickih relacija pokušalo se naznačiti granice stručne (objektivne, autoritativne) i izvanstručne (osobne, subjektivne) argumentacije, što je barem donekle otkrilo način razmišljanja ovih polemikara kao stručnjaka, ali i njihovu osobnu ljudsku

samog suđenja izjavu isprike koju Vodnik odbija potpisati. Tijekom svibnja 1924. kazneni sud osuđuje Vodnika na tri dana zatvora, odnosno preinačeno na kaznu od šest mjeseci uvjetno, uz obvezno plaćanje svih sudskih troškova (295 dinara). Nekako u to vrijeme završilo je i njihovo novinsko (pretežno stručnofilološko) sporenje.

narav u diskursu koji i u odabranim slučajevima lavira između utemeljenih znanstvenih prigovora i zanimljivih »bontonskih« ispada. Uočeno je da su temeljne odrednice Fancevljeva pristupa polemikama sljedeće: reagirati prvi i odmah, biti stručan, biti kritičan, i nikome ne ostati dužan, bez obzira radilo se o stručnoj ili izvanstručnoj razini prijepora. Fancev je u polemike ulazio s oduševljenjem velikog stručnjaka i u dotadašnjoj hrvatskoj književnopolemičkoj praksi s rijetko viđenim fanatizmom čovjeka koji je u potpunosti siguran u svoje stavove. U polemikama je s navedenom trojicom, pored čisto filoloških prigovora njihovoj nestručnosti i previdima, napose isticao i njihovu znanstveničku nemoralnost, tj. tvrdio je i pokušao dokazati kako su sva trojica u svojim radovima koristila tuđa rješenja bez navođenja izvora i originalnog autorstva. Takva je nakana u polemici s Horvatom izostala, dok je vjerodostojnost naznačenih Strohalovih i Vodnikovih teza/radova u ovim polemikama Fancev uspio umnogome osporiti.

A NOTE ON FRANJO FANCEV'S LITERARY POLEMICS

Summary

From the literary-historical aspect the purpose of this work is to give a brief summary of the origin, development and the thematic scope of the selected literary-professional polemics in which Franjo Fancev took part. The collection includes Fancev's polemics with Rudolf Horvat (1912), Rudolf Strohalov (1931) and Branko Vodnik (1922-1924). The description of polemical relations represents an attempt to define the framework of professional (objective and authoritative) and non-professional (personal and subjective) argumentation, which, at least to a certain extent, has disclosed their way of thinking as professionals, as well as their personality as manifested in the discourse which even within the scope of the selected material vacillates between grounded scientific reproaches and interesting »mannered« outbursts. The following basic features of Fancev's approach to the polemics have been observed: an urge to react immediately and always be the first to react, to have a scientific and critical approach and never be owing an answer to anyone, whether the dispute is conducted on the professional or personal level. Fancev entered into the polemics with the enthusiasm of a distinguished expert and a fanaticism of a man fully confident of his views, a rarity in the Croatian literary-polemical circles of the time. In his disputes with the above mentioned authors, beside purely philological objections concerning their oversights and lack of professionalism he especially emphasized their scientific immorality, i. e. he claimed and tried to prove that all three of them in their works used borrowed solutions without citing the source and original authorship. Such intentions are absent from the polemics with Horvat, whereas in his polemics with Strohalov and Vodnik Fancev has to a great extent succeeded in refuting the authenticity of their theses/works.

Doprinos Franje Fanceva proučavanju hrvatske crkvene himnodije

Franjo Fancev jedan je od prvih hrvatskih književnih povjesničara, koji je uz Josipa Vajsa, Vatroslava Jagića, Rudolfa Strohala, Stjepana Ivšića posvetio veliku pozornost znanstvenom proučavanju tekstova starih srednjovjekovnih, ali također i kasnijih baroknih hrvatskih crkvenih pjesmarica. Upravo u tim bratovštinskim pjesmaricama, kao i u rukopisnim zbornicima duhovne poezije pronalazimo najvažnije izvore himnodije – prepjeve crkvenih himana i crkvene pučke popijevke koji se uz dopuštenje crkvene hijerarhije pjevaju u okviru liturgijskih obreda, kao i u okviru pojedinih paraliturgijskih pobožnosti. U svom radu *Visio Philiberti u kajkavskoj književnosti 17. stoljeća* (Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. XI, Zagreb, 1932., str. 38–63) i u radu *Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost* (Ljetopis JAZU, knj. 8, Zagreb, 1916.) Fancev je pružio povijesni pregled bogato obrađene eshatološke teme o prepiranju duše i tijela prisutne kroz prozne, pjesničke i dramsko-pjesničke forme u hrvatskim glagoljskim rukopisima, kao i kasnijim pjesmaricama duhovne i crkvene poezije, te je ujedno otkrio posljednju verziju prepiranja u 18. stoljeću *Tužba duše i tila osuđena*, koju je tiskao fra Josip Stojanović u Budimu 1794. godine. U spomenutom radu Fancev je prvi put objavio zasebni kajkavski tekst neutvrđenog pjesnika *Noćno viđenje sv. Bernarda od proklete duše s telom na grobu karajuće*, danas pohranjen u nepotpunom obliku u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Olga Šojat¹ u svom proučavanju hrvatske kajkavske vizije duše i tijela priklonila se mišljenju Laszla Hadrovicsa² da je kajkavski prijepis teksta nastao prema mađarskom izvorniku *Dialogus*, prepisan 1620., a tiskan u Pragu 1623., po kojemu je autor Matija Nyeki Vörös. Ova tvrdnja usporedno je istakla tezu da je pjesnik Matija Magdalenić mogući autor rukopisa kajkavske vizije, budući da se u svojoj knjizi *Od esetirih poszlyednih chloveka* (Graz, 1670.) oslonio na Vörösov rad *Tintinnabulum tripudiantium* iz 1636. Međutim, Fancev je smatrao da se Magdaleničev čuveni *Plač smrtelnosti* iz navedene tiskane knjige mogao osloniti ne samo na mađarsku već i na njemačku varijantu pjesme Petra Francka *Der Totentanz*. Za kajkavski je prijepis prepri-

¹ Olga Šojat, *Noćno viđenje svetoga Bernarda*, u knjizi: *Hrvatski kajkavski pisci*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/II, Zagreb, 1977., str. 201–242.

² Laszlo Hadrovics, *Eine ungarische und kroatische Variante der »Visio Philiberti«*, u: *Archivum Europae Centro-Orientalis*, III, Budapest, 1937.

ranja ustanovio, kao i sam Hadrovics, da je kajkavska varijanta razrađenija i pjesnički bogatija, uspjelija od mađarske. Stoga je Fancev bio mišljenja da je kajkavska verzija prije prepjev neke od mnogobrojnih latinskih varijanti ovog bogato proširenog zapadnoeuropskog motiva. Bez obzira na određene jezične sličnosti mađarske i hrvatske varijante Fancevljevo tumačenje mogućeg oslanjanja na prvobitni latinski predložak vrlo je povijesno logično i uvjerljivije od Hadrovicseve pretpostavke. U područje himnodije nedvojbeno možemo ubrojiti kajkavsku varijantu prepiranja *Noći prvom vusnenje, ono v zimi beše*, iz *Pavlinске pjesmarice* (1644.) koja se pjevala, a nastala je djelomično prema latinskoj verziji *Noctis sub silentio tempore brumali*. Uočavanjem naslanjanja tekstova novije duhovne poezije na predloške starijih tekstova, Fancev je dotakao jedno od najbitnijih konstruktivnih načela strukturiranja crkvene himnodije, a to je doslovni prijenos ili slobodniji prepjevani prijenos teksta iz ranije zbirke u kasniju. U istaknute teze Franje Fanceva možemo uvrstiti njegovo zapažanje uske genetske i interferencijske veze između crkvene himnodije i nastanka crkvene srednjovjekovne drame koje je argumentirao u više radova. U radu *Liturgijske obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi* (Zagreb, 1925., posebni otišak iz *Narodne starine*) u kojem je znanstveno protumačio trikraljevsku obrednu igru *Tractus stellae* iz najstarijeg zagrebačkog obrednika *Missale Antiquissimum* iz 11. stoljeća, Fancev uočava začetke crkvene drame u liturgijskim dijalozima povađenima iz tekstova evanđelja složenih u antifone, koji bi se podijelili na više osoba te pjevali i govorili. Autorski rad *Muka sv. Margarite, zadarsko prikazanje od g. 1500.* (*Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XI, Zagreb, 1932., str. 11–38) dokazuje upravo na temelju komparativnog proučavanja himnodijskih izvora – crkvenih pjesmarica kao što su *Tkonski zbornik* (čiji je prijepis autor odredio prema zazivnim, posvetnim stihovima pjesme *Tri Marije hojahu*, u doba vladanja kneza Bernardina Frankopana od 1442. do 1529.), *Budljanska pjesmarica* iz 17. st., *Divkovičev Nauk kerstjanski* iz 17. st., *Vitasovičeva pjesmarica* iz 1685., *Pjesmarica Mihovila Bilanovića* iz 1661., rukopisi plačeva Šimuna Klemenovića³ i Šimuna Glavića iz 16. stoljeća – da su hrvatska crkvena poezija i hrvatska crkvena drama bile daleko više raširene, nego što se to u dotadašnjoj književnoj znanosti naslućivalo. Iz autorova poznavanja rukopisnih crkvenih bratovštinskih pjesmarica kao bitnih izvora dijaloško-dramskih tekstova proiziđi će sljedeća važna tvrdnja: »I već danas može se govoriti o tome da je hrvatska crkvena drama u međusobnom do-dirivanju bila raširena ne samo na užem području hrvatske glagoljske crkve u Hrvatskom Primorju i Kvarnerskim otocima, već u Dalmaciji, te otocima od Kvarnera do Budve.«⁴ Pri povijesno-zemljopisnom određenju Fancev je

³ Franjo Fancev je hrvatski čitao prezime Klemenčić, dok su kasniji istraživači ustvrdili da se radi o prezimenu Klimantović. Vidi knjigu Tihomira Maštrovića *Drama i kazalište Hrvatske moderne u Zadru*, Zagreb, 1990.

⁴ Franjo Fancev, *Muka sv. Margarite, zadarsko prikazanje od g. 1500.*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XI, Zagreb, 1932., str. 12.

važnu ulogu u prošlosti hrvatske crkvene književnosti posebice pridao Zadru i njegovim rukopisima (*Vitasovićevoj pjesmarici*, te Klemenovićevom ili Klimantovićevom i Glavićevom prijepisu *Plača BDM*).⁵ Povezanost bratovštinskih plačeva s nastankom hrvatskih crkvenih pučkih prikazanja Fancev je potvrdio i uočavanjem istovjetne dikcije pučkih crkvenih pjesama u prikazivanjima kroz uporabu osmeračkih distiha⁶, te je postavio sljedeću važnu tezu: »I na toj pobožnoj poeziji bratovština s dijaloškim pjesmama i pučkim devocionima, a ne na tako zvanim talijanskim 'sacre rappresentazioni' 15. stoljeća, izgrađeni su temelji hrvatskih crkvenih prikazanja.«⁷ Istovremeno je preko uočavanja kontinuiteta uporabe osmerca u himnodijskoj srednjovjekovnoj tradiciji i crkvenim prikazanjima, Fancev pobio Vodnikovu tvrdnju da su osmerački stihovi u hrvatskim prikazanjima utjecaj njemačke drame.⁸ Analizirajući nizove sačuvanih prijepisa u hrvatskim pučkim crkvenim pjesmaricama, autor je naišao na tekstove koji dijaloški obrađuju misterije uskrsnuća, muke, rođenja Isusova, zatim motive koji se naslanjaju na njih kao oslobođenje starozavjetnih otaca iz limba, poklonstvo triju kralja u Betlehemu, navješćenje Marijino, plač Marijin, a tek potom dramatizacije svetačkih legendi. U navedenom istraživanju Fancev je obradio prikazanje *Od rojenja Gospodinova* uvršteno u *Vitasovićevu pjesmaricu* iz 1685., u pjesmaricu glagoljaša Petra Tomašića (1771. – 1863.) s Krka i u *Budnjansku pjesmaricu* pisanu oko 1640., te je naglasio da se raniji srednjovjekovni tekstovi često puta otkrivaju u kasnijim rukopisnim prijepisima zbornika, upravo kao što to potvrđuju i pjesme *Korčulanske pjesmarice* koje je u prijepisu pronašao i prvi objavio Vid Vuletić-Vukasović godine 1880. Važne didaskalije »reci« i »poj« u hrvatskim prikazanjima ukazuju na usporednost pjevanja i recitiranja, kao i na razvojnu povezanost pučkoga pjevanja i drame, te je s tog aspekta Fancev i pokazao sličnost između Vitasovićeve *Od rojenja Gospodinova* i umbrijske laude *Pro nativitate Domini*.⁹ S današnjega gledišta na taj dio Fancevljeva rada, možemo konstatirati da je Fancev anticipirao do

⁵ Kasnije je i talijanski slavist E. S. Perillo potvrdio u svojoj knjizi *Hrvatska crkvena prikazanja* (Split, 1978., str. 73) da Zadar smatra gradom u kome je nastao crkveni teatar, i da su upravo zadarske bratovštine bile promicatelji djela crkvenih prikazanja u Dalmaciji.

⁶ Franjo Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, knj. XI, Zagreb, 1932., str. 143–168.

⁷ F. Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, nav. dj., str. 145.

⁸ Fancevljevo polemiziranje s Vodnikovim stavom tiskano je u radu: *Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame*, »Nastavni vjesnik«, knj. XXXIII, Zagreb, 1924./1925., str. 109–124 i 181–194).

⁹ Vidi F. Fancev, *Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame*, nav. dj. Fancev se s navedenom tvrdnjom o povezanosti pučkih dijaloških pjesama i hrvatske crkvene drame suprostavio ranijim mišljenjima M. Valjavca, I. Milčetića, R. Strohala, J. Roića, M. Medinija, B. Vodnika. U novije vrijeme Fancevljevu tezu o razvoju crkvene drame temeljito je razradio Nikica Kolumbić u raspravi *Neka pitanja postanka i razvoja hrvatske srednjovjekovne drame* (»Mogućnosti«, XXI, br. 11, Split, 1974., str. 1207–1223). Na Fancevljevu tezu također se nadograđuju i znanstvene teze Tihomila Maštrovića u poglavlju *Esquisse u povijest hrvatskoga kazališta u Zadru do Moderne*, u knjizi *Drama i kazalište Hrvatske moderne u Zadru*, nav. dj., str. 227–268.

danas aktualan komparativni odnos povezanosti crkvene bratovštinske himnodije, crkvenih prikazanja, kao i pučkoga refleksa himnodijskih tema u pučkim pobožnim paraliturgijskim pjesmama. Taj odnos još uvijek je nedovoljno znanstveno sagledan. U vlastitom proučavanju hrvatske himnodije Fancevljev komparativni odnos povezanosti crkvenih pučkih pjesama s područjem crkvenih prikazanja doprinio je mojem rasvjetljavanju pojave nastanaka, metamorfoze i iščezavanja zanimljive scensko-himnodijske forme šaljive božićne pastorale.¹⁰ Prilazeći području crkvenih pučkih pjesama i pjesmarica, Fancev je trajno zauzimao stajalište o povijesnoj, književno-estetskoj i jezičnopovijesnoj važnosti ovoga područja konfrontirajući se pritom sa znanstveno površnim procjenama koje su omakle pojedinim književnim povjesničarima i kritičarima. Primjerice, jedno od takvih mišljenja koje je Fancev apstrofirao kao neprimjeren pristup povijesnog razumijevanja stilskog strukturiranja građe i duha vremena kojem tekstovi pripadaju je sljedeće mišljenje Branka Vodnika u radu *Slavonska književnost u 18. vijeku*, koje kritizira Stojanovićevo slijeđenje tradicije u stvaranju omiljenog himnodijskog i pučkog oblika prepiranja duše s tijelom: »Stojanović se i u tom svom opskurnom reakcionarnom radu morao oslanjati na Marka Marulića, koji je u nas koncem XV. vijeka bio predstavnikom crkvene reakcije protiv renesanse.« U svom radu *Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova (Ljetopis HAZU, sv. 51/1937.–1938., Zagreb, 1939., str. 86–106)* Fancev se suprostavio mišljenju ranijih autora koji su himnodijske djelatnike Jurja Habdelića i Nikolu Krajačevića svrstavali u progonitelje narodnoga stvaralaštva. Fancev je prvi upozorio na bitnost preciznog razumijevanja riječi pri postupku kontrafakture napjeva sljedećim mišljenjem: »Koliko su jedan i drugi doista bili protiv narodne poezije, oni su to uostalom jasno i glasno kazali, bili su protiv 'poganskih lotreneh, sramotneh, nečedneh, ogovorljivih' pjesama, po dušobrižničkom zvanju to im je bila i dužnost, ali uzalud ćemo u njihovim izjavama tražiti samo jednu riječ, koja bi se mogla nategnuti na to, da su bili i protiv narodne poezije kao takove uopće.« (Str. 91.) Njihov postupak »pozajmljivanja«, kako kaže Fancev, ili, kako bismo danas stručno rekli, kontrafakture svjetovnog narodnoga napjeva za crkveni ili pobožni tekst, autor je usporedio sa sličnim i uobičajenim postupcima njemačkih i ostalih europskih reformatora i pretureformatora, te je svojim mišljenjem ujedno korigirao dotadanje tumačenje kontrafakture kao postupka proganjanja narodne umjetnosti prisutno u radovima Vatroslava Jagića, Božidara Širole i Ivana Kukuljevića. Nadalje, Fancev se svojim sagledavanjem isusovačkoga rada u razdoblju prosvjetiteljstva suprostavio Vodnikovom minoriziranju isusovačkih djelatnika kao tuđinaca na području hrvatske književnosti. Uvidjevši da je zbog specifičnih povijesno-političkih prilika svećenstvo predvodilo školstvo, pismenost i prosvjetiteljstvo, Fancev je prvi ukazao na posebnost hrvatskoga prosvjetiteljstva u odnosu na europsko, a

¹⁰ Hrvojka Mihanović-Salopek, *Šaljiva božićna pastirska pjesma kao odraz scenskih igara*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, knj. XXII, Split, 1997.

Vodnikovo mišljenje je korigirao sljedećim tezama: »Ni odnos naših isusovaca prema narodnom jeziku i narodnoj knjizi nije mogao da bude neprijateljski, jer su im i narodni jezik i narodna knjiga morali da budu oruđe u izvršivanju vjerskih i prosvjetnih zadaća, koje im je rad nalagao, a i sredstvo da se približe narodnoj duši.«¹¹ »Kajkavski literarni jezik 17. stoljeća izgrađiše isusovci Krajačević, Milovec, Habelić, a kajkavac Mulih prije nego je uopće štogod napisao na svom kajkavskom dijalektu izdaje prva svoja djela za Slavoniju slavonskom štokavštinom.« (Str. 182.) Kao prvu prosvjetiteljsku tiskanu knjigu za Slavoniju Fancev je u tom svom radu naveo molitvenik isusovca Josipa Milunovića na ćirilici i latinici, *Kratka abekavica i kratak krstijanski katoličanski nauk poštovanoga o Petra Kanizija* (Trnava, 1696.), koji na kraju sadrži pridodane crkvene pjesme, *Popivke duhovne*, prenesene iz himnodijske tradicije fratarskih izdanja bosanskih crkvenih prosvjetitelja Matije Divkovića i Ivana Banbulavića. Pišući o radu Stipana Margitića Jajčanina, Fancev je također kritizirao Vodnikovo nepoznavanje sadržaja crkvene pučke poezije u knjizi *Povijest hrvatske književnosti* u kojoj Vodnik tumači *Stipanušu* tj. *Ispovid karstijansku* kao »zbornik religiozno-moralnog štiva«. Pristom je Fancev znanstvenu pozornost obratio upravo na drugi dio Margitićeve *Stipanuše* tiskane u Mlecima 1703., u kojoj se nalaze pučke crkvene pjesme tj. »verši«. Za razliku od kompilacija latinskih djela i oslanjanja na španjolskog isusovca Kristofora Vega u strukturiranju čudesa u prvome dijelu knjige, u crkvenim pjesmama Margitić se oslanjao na staru glagoljašku crkvenu tradiciju, te na književni rad duhovnih djela Bosne, Dalmacije i Dubrovnika. Primjerice Margitićevo *Govorenje kako Isukrst izvede svete oce iz limba, složeno u verše* oslanja se na Vetranovićevo prikazanje *Uskrsnutje Isukrstovo*, itd. Na temelju spoznaja stvorenih usporedbom starijih i kasnijih zbornika crkvene poezije, te utvrđivanjem proširenosti crkvenih popijevki po različitim pjesmaricama na jugu i sjeveru Hrvatske, kao i Bosne, Fancev je došao do spoznaje da je »hrvatska crkvena poezija jače negoli ikoja druga literarna vrsta bila obnovila cio naš narod«¹². Proučavanjem brojnih rukopisnih crkvenih pjesmarica i liturgijskih priručnika, a posebice usporedbom *Vatikanskog hrvatskog molitvenika i Dubrovačkog psaltira* sa tekstovima hrvatske glagoljske crkve, Fancev je potvrdio tezu o međusobnoj povezanosti hrvatskoga crkvenog književnog stvaralaštva na području latinskoga liturgijskog jezika i hrvatskoglagoljskog područja.¹³ Metodom jezične analize i jezične komparacije Franjo Fancev je pružio nove spoznaje o stvaralaštvu važnog zbornika crkvene pučke himnodijske poezije *Pavlinске pjes-*

¹¹ Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga 18. stoljeća*, »Jugoslavenska njiva«, VI, knj. I, br. 3, str. 181–193, br. 5, str. 365–380 i 455–462.

¹² Franjo Fancev, *Zagrebački pasionali u historiji hrvatske crkvene književnosti*, »Sveta Cecilija«, XIX, sv. 1, Zagreb, 1925., str. 1–5.

¹³ Franjo Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir (dva latinicom pisana spomenika hrvatske poezije 14. i 15. vijeka)*, u: *Djela IAZU*, II, br. 19, Zagreb, 1934.

marice iz 1644.¹⁴ Uočivši mjestimične čehizme u tekstovima pjesmarice, Fancev je pobio tezu Vladoja Dukata¹⁵ da je jedan od mogućih prepisivača zbornika Ivan Belostenec. Međutim, na temelju arhaizama prisutnih u popijevkama *Profete su prorokovali, Diku mi pojmo Bogovi, Glasove su na nebesih* itd. i na temelju srednjovjekovnih potvrda¹⁶ starosti himnodijskih pjesama *Vu to vreme godišća, Bog se rodi v Betleherne, Narodil se je kralj nebeski, Sudec srtidit hoće priti* prisutnih u srednjovjekovnim glagoljskim rukopisima Fancev je uspostavio tezu o prisutnosti stvaralaštva kajkavske poezije prije pokreta reformacije i protureformacije.¹⁷ I u Fancevljevom radu *Iz prastare crkvene i svjetovne književnosti posavskih kajkavskih Hrvata* (*Hrvatski dnevnik*, II, br. 584, 1937., str. 33–34) istu tezu autor je potkrijepio analizom crkvenih pučkih popijevki, te je u tom radu razvio tezu prof. Šišića da je crkvena pjesma *Narodil se je kralj nebeski* iz pjesmarica *Prekomurske, Pavlinske* i *Šerbačićeve* srednjovjekovnoga postanja, prema pripjevu u kojem se mlado ljeto poklapa s danom Isusova rođenja, a koje je kalendarski kod Hrvata trajalo do kraja 13. stoljeća. Ovu postavku je nakon Fanceva podržao i profesor Vjekoslav Štefanić. Međutim, iako je na temelju iznesenih teza Fancev pomaknuo interes hrvatskih povjesničara književnosti na dotad zanemarene temelje hrvatskoga glagoljaštva, čiji se odrazi ogledaju u brojnim kasnijim rukopisnim i tiskanim izvorima hrvatske himnodije, poezije, proze i drame, pomalo je neopravdano i pejorativno zanemarivao ulogu hrvatske protestantske književnosti. Primjerice u sljedećem citatu izraženo je priličito kritičko mišljenje o tom radu: »I dok je ta tzv. ('hrvatska') protestantska književnost bio i ostao pokušaj bez svake, pa i najmanje važnosti za razvitak hrvatske književnosti, crkvena poezija i crkvena prikazanja predstavljale su u hrvatskoj književnosti pokret, koji je davno prije svih drugih književnih pokreta bio obuhvatio sve pokrajine i dijalekte.«¹⁸ Nedvojbeno, premda smo na temelju današnjih znanstvenih činjenica svjesni da je hrvatsko glagoljaštvo bilo temeljno polazište stvaralaštva i trajni izvor kontinuiteta hrvatske književnosti, i hrvatski protestanti su dali svoj veliki poticaj protureformacijskom stvaranju i rascvatu tiskanih knjiga na hrvatskom narodnom jeziku. Također, nemoguće je zaobići činjenicu da je upravo na području hrvatske crkvene himnodije hrvatski protestantski pisac Grgur Mekinić Pythiaraus autor prvih hrvatskih pjesmarica, *Duševne pese* (Keresz-

¹⁴ Franjo Fancev, *O postanju Pavlinskog zbornika iz godine 1644.*, »Sveta Cecilija«, XVII, sv. 1, Zagreb, 1923., str. 1–4.

¹⁵ Rad Vladoja Dukata objavljen je u *Svetoj Ceciliji*, Zagreb, 1922., str. 100–102.

¹⁶ *Va se vrime godišća* nastala je tijekom 14. stoljeća, a njezin najstariji zapis je glagoljicom ispisan u *Beramskom misalu* iz polovice 15. stoljeća, u *Petrisovom zborniku* iz 1468. i u *Pjesmarici Mateja Picića* iz 1471. Pjesma *Bog se rodi v Vitliomi* nalazi se uvrštena u *Paniški kodeks / Code Slave* 11 iz 14. st.

¹⁷ Istu tezu Fancev je također obrazložio i u svom radu *Hrvatska kajkavska poezija prošlih vijekova* (*Ljetopis HAZU*, sv. 51, 1937./38., Zagreb, 1939., str. 86–106).

¹⁸ Franjo Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, knj. XI, Zagreb, 1932., str. 144.

tur, 1609.) i *Druge knjige duševnih pjesan, psalmov, himnušev, ter hvale uzdanja* (Keresztur, 1611.).

Uz sve dosad navedene teze koje pripadaju području istraživanja hrvatske crkvene himnodije, vrlo je važan i nezaobilazan Fancevljev doprinos u utvrđivanju i kritičkom objavljivanju tekstova Marulićevih parafraza crkvenih himana. U radu *Nova poezija Splitsanina Marka Marulića (Rad HAZU, knj. 245, Zagreb, 1933., str. 1–73)* autor je na temelju proučavanja različitih rukopisnih izvora crkvene duhovne poezije i himnodije 16. stoljeća (kao što su Lučićev *Vartal*, *Zbornik Ivana Lučića*, Marulićev molitvenik s *Oficijem B. D. M.*, *Baffova pjesmarica*, *Hvarska pjesmarica*), utvrdio Marulića kao autora prepjeva nepotpisanih latinskih brevijarskih himana, prepisanih u pojedinim nabrojenim rukopisima. I dok cjelina Marulićeva molitvenika, kao presudnog izvora potvrde Marulićevih himana, odražava snažnu povezanost s istovrsnim molitvenicima hrvatsko-glagoljske tradicije, upravo Marulićeve parafraze himana predstavljaju onu presudnu točku odstupanja od anonimno samozatajnog srednjovjekovnog stvaralačkog nazora prema formiranju slobodnijega i samostalnijega individualnog političkog oblikovanja prijevoda. U tom stvaranju prepjeva Marulić se odlučio za primjereno odvajanje od latinskog originala u pogledu i smisla i pridružene versifikacije, te se opredijelio za parafraziranje sa svrhom stvaranja maestetičkoga hrvatskog stiha. Najranijoj fazi Marulićeva pjesničkog prepjeva pripadaju prijevodi himana *Jesu dulcis memoria / Isus, slatko pomnenje* i *Te deum laudamus / Tebe ti hvalimo, bože*. Ostalih pet parafraza – *Ave maris stella / Zdrava zvezdo, ka svih milostju obsivaš*, *Memento rerum conditur / Spomeni se ki s tvorac svih naju*, *Salve Regina / Zdrava si, kraljice majko od milosti*, *O gloria domina / O slavna gospoje kano si zvezd viša*, *Quem terra, pontus, aethera / Nebo, zemlja koga spovida i čtuje* – pripadaju najvjerojatnije kasnijoj Marulićevoj fazi stvaranja, s obzirom da se po semantičkom i metričko-ritmičkom ustrojstvu, kompozicijsko-strukturnoj interpolaciji simbolike brojeva i po jedinstvenosti atributnih i metaforičkih ukrasa navedene parafraze ubrajaju u najljepše prepjeve hrvatske crkvene himnodije. Nakon ovoga sažetog pregleda svih bitnih tema hrvatske crkvene himnodije zaključno možemo ustvrditi da je Fancev veliki dio svojega zanstvenog interesa posvetio području himnodije. Štoviše, Fancev je nerijetko i kritizirao našu književnu historiografiju koja je u njegovo doba priličito zaobilazila crkvenu narodnu poeziju, pozivajući se pritom na mišljenje koje je izrekao Vatroslav Jagić¹⁹ »da bi vrijedno bilo, da se na tu dosada još gotovo sa svijem nepoznatu našu duhovnu ili crkvenu poeziju što veća pažnja obrati«. Franjo Fancev je to mišljenje u svom radu nadalje svestrano i plodno primijenio, a svojim je proučavanjem crkvene poezije došao do zaključaka koji jasnije tumače razvoj hrvatske književnosti, ali i osvjetljavaju mnoge druge književne forme i

¹⁹ Vatroslav Jagić, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskog i srpskog*, »Arhiv za povjestnicu jugosl. književnosti«, knj. IX, str. 80.

književnojezične činjenice. Iako je Fancev području crkvene himnodije više prilazio povijesnom i filološko-jezičnom metodom analize, svojim je minucioznim istraživanjem područja crkvene himnodije omogućio i anticipirao današnji književno-znanstveni pristup ovome području, koji se očituje u promatranju funkcionalno-angažiranoga područja crkvene književnosti s polazišta književno-estetske i poetske funkcije koje ta djela obilježavaju unutar njihove primarne vjersko-moralne usmjerenosti.

DOPRINOS FRANJE FANCEVA PROUČAVANJU HRVATSKE CRKVE NE HIMNODIJE

Sažetak

Komparativnom metodom usporednog proučavanja različitih izvora crkvene duhovne poezije i himnodije (kao što su Lučićev *Vartal*, *Zbornik Ivana Lučića*, Marulićev molitvenik s *Ofcijem B. D. M.*, *Baffova pjesmarica*, *Hvarska pjesmarica*) Fancev je utvrdio Marulića kao autora prepjeva nepotpisanih latinskih himana prepisanih u različitim nabrojanim rukopisima. Na temelju znanstvenog proučavanja brojnih rukopisnih crkvenih pjesmarica doprinijelo je njegovoj tezi o bliskoj povezanosti hrvatskih himnodijskih pjesama s nastankom hrvatske crkvene srednjovjekovne drame. U dotad priličito zapostavljenom proučavanju crkvene pučke himnodijske poezije Fancev je pružio brojne nove spoznaje o stvaralaštvu *Pavlinске pjesmarice* iz 1644., o značenju Margitićeve *Stipanuš*e iz 1703., o proučavanju himnodijskog tematsko-motivskog oblika *Visto Philiberti* i korizmenog oblika plačeva, te o srednjovjekovnim zapisima najpoznatijih crkvenih pučkih popijevki kao što su *U se vrime godišća*, *Narodi se kralj nebeski*, *Bog se rodi v Vitliomi*.

Na temelju jezičnih arhaizama pojedinih crkvenih pučkih popijevki Fancev je zastupao mišljenje da se kajkavska crkvena poezija razvila prije utjecaja reformacije i protureformacijskog pokreta. Utvrđivanje proširenosti crkvenih popijevki po različitim pjesmaricama na jugu i sjeveru Hrvatske, kao i Bosni, pridonijelo je Fancevljevom zaključku da je »hrvatska crkvena poezija jače nego li ikoja druga literarna vrsta bila obuhvatila cio naš narod«.

FRANJO FANCEV'S CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE CROATIAN CHURCH HYMNODY

Summary

Using the comparative method of study of different sources of the church spiritual poetry and hymnody (such as Lučić's *Vartal*, *Ivan Lučić's Anthology*, Marulić's prayer-book with *Officium B. D. M.*, *Baff's Hymnbook*, *Hvar's Hymnbook*) Fancev identified Marulić as the author of free renderings of Latin hymns of unknown authorship copied in the above mentioned manuscripts. On the basis of scientific study of numerous hand-written hymnbooks and liturgical books Fancev was able to

confirm the thesis about the mutual connection of Croatian church literature in the domain of the Latin liturgical language and the Croatian Glagolitic writing. In addition, his familiarity with the old hymnbooks contributed to his thesis about the close connection between the Croatian hymns and the appearance of the Croatian medieval church drama. By studying the Croatian church hymnody, a rather neglected field of study at the time, Fancev was able to contribute valuable knowledge about the *Pauline Hymnbook* (1644), about the importance of Margitić's *Šipaniša* (1703), the study of the hymnal cycle *Visio Philiberti* and the Lenten cycle *Placeva*, as well as about the medieval collections of the best-known church songs such as *U se vrime godišća* (*At this time of the year*), *Narodi se kralj nebeski*, *Bog se rodi v Vulfioni* (*The heavenly king in Bethlehem was born*).

Archaisms found in Croatian church songs led Fancev to the conclusion that the Kajkavian church poetry developed before Reformation and Counter-Reformation movements were able to exert their influence. The fact that church folk song recurred in songbooks in the south and north of Croatia as well as Bosnia contributed to his opinion that »the Croatian church poetry, as no other literary form, covered the whole of our nation«.

Dr. Franjo Fancev sa suprugom Blankom rod. German u vrijeme Prvoga svjetskog rata

Prinos Franje Fanceva hrvatskim muzikološkim temama

Uvod

Poznat je, istražen i ocijenjeni prinos Franje Fanceva književnopovijesnim i jezikoslovnim temama. Poznat je, također, široki interes te produbljenost pogleda spram, na primjer, pučkoga, narodnoga jezika, u, primjerice, raspravi *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. stoljeća*. Znale su nam i studije u kojima je obuhvatio i glazbenopovijesnu kao i glazbenointerpretativnu dimenziju te je s njima otvorio mnoge sintetske poglede na djela koja takav pristup, po svojoj prirodi, zahtijevaju. Istina, u muzikološkim priručnicima nema jedinice o Franji Fancevu.

Mnoge vrijedne stranice rezultata muzikoloških istraživanja u Hrvatskoj nastale su na temelju prethodnih radova književnog povijesničara Franje Fanceva. Ipak treba reći da put od rasprava Franje Fanceva do rasprava profesionalnih (suvremenih) muzikologa ne ide najčešće izravno, već posredno. Od prvog spomena određenog glazbenog izvora u radu Fanceva do glazbene analize, gdjekad se izgubi citiranje znamenitog prethodnika. Stoga, premda Fancev piše toliko važne rasprave da ih i iz aspekta muzikologije možemo dijeliti u grupe po vrstama i po važnosti, događa se ponekad zaborav njegova udjela.

Franjo Fancev, obrađujući stvaralaštvo ili podatke o stvaranju književnih oblika, onih za koja se sa sigurnošću može pretpostaviti da su izvođena uz glazbenu komponentu – temeljito je i iscrpno uzimao u obzir taj sloj cjelovita djela. Premda nije stekao glazbenu poduku (ni školsku ni privatnu), Franjo Fancev nije izbjegavao izravnu glazbenu problematiku, ali se nije ni upuštao u neprimjerenu interpretaciju. Dapače, nije izlazio iz prihvatljive suzdržanosti cijeneći na taj način 'drugu struku' – ali je zato i po objektivnom a čini se i po subjektivnom sudu pružio maksimalne podatke, potpun izvornik i, nerijetko, odmjerene ocjene, a ponajviše, odgovarajuće misli, sugestije, najave mogućih slutnji. Premda tek sada, po prvi put u hrvatskoj muzikologiji započinje i rad o hrvatskoj glazbenoj historiografiji (do 1945.), odjeci znanstvene djelatnosti Franje Fanceva u tom području već su sada očigledni.

Rezultate nekog znanstvenog područja najtemeljitiije sagledavamo u recentnoj znanstvenoj periodici, a najlakše pratimo u leksikografskim i enci-

klopedijskim priručnicima. Nažalost, glazbena leksikografija i enciklopedistika nije namijenila poseban prilog ličnosti Franje Fanceva. Stoga je sretna okolnost postojanje niza preglednih, izuzetno informativnih i korisnih tekstova Josipa Andreisa¹ u kojima on sistematizira rezultate i zadatke muzikologije u Hrvatskoj navodeći iscrpne bibliografske bilješke uz svaku temu. Taj je posao nastavio Stanislav Tuksar.² Možda najvažniji i u širem smislu najbogatije ispunjen podacima je prvi takav rad Josipa Andreisa.³ Franju Fanceva navodi svega jedanput upozoravajući na područje obrednih igara i crkvenih prikazanja.⁴ Za našu je temu najbitniji način na koji je Andreis organizirao ove radove te nije bitno za problematiku koliko je u njima prisutno samo ime Franje Fanceva. Naime, prateći rezultate i zadatke muzikološke znanosti, Andreis donosi relevantnu literaturu i objavljene izvore. A u njima je, implicitno, sadržan i putokaz k prinosu Franje Fanceva muzikološkim temama.

Ovaj tekst izvjestit će o naznačenoj temi s ciljem da pruži što cjelovitiji uvid kako u radove Franje Fanceva tako i u radove (pretežno) hrvatskih muzikologa koji su nastavili tragom znamenita prethodnika. Nije mu, dakle, predmet izlaganje svih izvora niti povezivanje istraživačkih napora i u dalju prošlost, u vrijeme djelovanja prethodnika Franje Fanceva. Isto tako, utemeljenije vrednovanje radova ostat će zadatak daljih istraživanja premda se neke ocjene nameću same po sebi te će pažljivi čitatelj već i u ovom radu pronaći takve putokaze. U skladu s time, moja podjela izlaganja na četiri cjeline samo je pomoćna okosnica u smjeru što preglednijeg sustava. One su: 1. srednjovjekovni i barokni kodeksi, 2. crkvena prikazanja, 3. folklorističke teme, 4. ostali sadržaji. To nije novi prijedlog po kojem bi se i inače dijelila građa niti promuzikološka građa.

1. Srednjovjekovni i barokni kodeksi

Studije Franje Fanceva iz kojih glazbena medievistika crpi podatke osobito je važno područje u kojem bismo mogli pratiti znakovite tragove u današnjim istraživanjima sve do suvremenih javnih izvedbi. U radu *Liturgijsko-obredne igre u Zagrebačkoj stolnoj crkvi*⁵ Franjo Fancev objavljuje teks-

¹ Josip Andreis, *Rezultati i zadaci muzičke nauke u Hrvatskoj*, u: *Rad IAZU*, knj. 337, 1965., str. 5-39; Isti, *Muzikologija u Hrvatskoj u razdoblju 1965-1973. Ostvarenja i zadaci*, »Arti musices«, V, 1974., str. 5-38; Isti, *Muzikologija u Hrvatskoj u razdoblju 1973-1977*, u: *Rad IAZU*, knj. 385, 1980., str. 133-160.

² Stanislav Tuksar, *Muzikologija u Hrvatskoj od 1979. do 1989. Postignuća osamdesetih i perspektive za devedesete godine 20. stoljeća*, »Zvuk«, br. 4, 1989., str. 5-15.

³ J. Andreis, nav. dj., 1965. objavljen je u seriji radova Hrvatske akademije, u kojem se u cijelosti po prvi put objavljuju samo muzikološki prilozi (u godini kada još uvijek nema muzikološke katedre koja će biti osnovana pri Muzičkoj akademiji u Zagrebu tek 1970.).

⁴ J. Andreis, nav. dj., 1965., str. 16.

⁵ Franjo Fancev, *Liturgijsko-obredne igre u Zagrebačkoj stolnoj crkvi. Prilog historiji kulture u Posavskoj Hrvatskoj u XII st.*, »Narodna starina«, knj. IV, 1925., sv. 10, str. 1-16.

tove: *Obredna igra Isukrstova uskrsnuća i Obredna igra Triju Kralja*, odnosno bogojavljenjsku igru *Tractus stelle* iz rukopisa *Agenda pontificalis*.⁶ No, zanimljiv je daljnji put preuzimanja podataka. Fancev se notiranim dijelovima posebno ne bavi. On precizno navodi notni tekst koji je povezan samo uz bogojavljenjsku igru, kao i Dujka Smoje.⁷ »Veći dio MR 165 pisan je velikom karolinškom minuskulom. Dijelovi s neumatskom notacijom pisani su marijim slovima. Iznimke su dijelovi kod kojih su neurne dodane kasnije (npr. Ekultet na Veliku subotu – fol. 82^v–84).«⁸ Zatim navodi točna mjesta s notacijom u cijelom obredniku. U posljednjoj, gore spomenutoj studiji ističu se zasluge Franje Fanceva što je izdao obredne igre te se ističe uočavanje dramatsko-muzičkih osobina.⁹ Sam je Fancev naznačio da do upisa notnih znakova dolazi naknadno te je iz toga izvlačio čvrste pretpostavke pokušavajući odgovoriti na važna pitanja o upotrebi obrednika: »[...] najznatnije što je kasnije, [...] bilo uneseno u tekst, su *neurne*, kojima su naznačeni napjevi nekih obrednih tekstova iz jevanđelja, i onda pjesama. Ta potreba da se napjevi teksta naknadno označe neumama, držim, svakako je dokaz, da se obrednik doista upotrebljavao.«¹⁰ Nadalje, Fancev se opredjeljuje za stav o utjecaju francuskoga teksta u zagrebačkom predlošku igre *Tractus Stelle* iz rukopisa *Agenda Pontificalis*.¹¹

Ovaj je izvor izuzetno važan i zbog neglazbenih ali zato povijesnih razloga koje kratko treba spomenuti. »Kako je poznato, najraniji tekstovi hrvatske srednjovjekovne drame odnose se na tip liturgijske drame (liturgijske igre), a javljaju se već krajem XI st. u zagrebačkoj latinaškoj sredini, u vrijeme kad se takva dramska vrsta gajila i u Evropi. Dva takva dramska teksta (Uskrsna igra i Igra triju kraljeva) zapisane su na latinskom jeziku, [...]«¹² Kolumbić dalje navodi značenje i posebne vrijednosti u zajedničkim osnovama i tragovima takve najranije religiozne dramske vrste u glagoljskom tekstu iz

⁶ Sign. Metropolitanska zbirka, MR 165.; ranije je krivo naslovljen kao *Missale antiquissimum* što se još provlači u suvremenim priručnicima kao i »popravljen« naslov *Tractus stelle*.

⁷ F. Fancev, nav. 1925., str. 14; Dujka Smoje, *Muzički i dramski elementi bogojavljenjske igre Tractus stelle iz rukopisa Agenda pontificalis MR 165 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*, »Arti musices«, XXV, 1994., str. 17–60; prvi put objavljeno u sv. X, br. 2, 1979.; D. Smoje također govori o notnim zapisima samo bogojavljenjske igre, ali prva donosi transkripcije i detaljnu dramatsko-glazbenu analizu te temeljito informira o ostalim istraživačima među kojima note spominju Sziget i Hudovsky; Sziget u: Zoran Hudovsky, *Neumatski rukopis Agenda pontificalis MR 165 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*, »Arti musices«, 2, 1971., str. 17–30. Usp. i Zoran Hudovsky, *Razvoj muzičke kulture u Zagrebu od XI do konca XVII stoljeća*, u: *Rad JAZU*, knj. 351, Zagreb, 1969., str. 5–61; str. 22.

⁸ Z. Hudovsky, *Neumatski rukopis*, nav. dj., str. 18.

⁹ D. Smoje, nav. dj., str. 18.

¹⁰ F. Fancev, nav. dj., str. 14.

¹¹ Isto, str. 13.

¹² Nikica Kolumbić, *Hrvatska srednjovjekovna drama u vremenu i prostoru*, u: *Dani hvarskog kazališta*, Književni krug, Split, 1985., str. 5–21; str. 9.

1462.¹³ i u drugim izvorima. Povezanost s »istočnim obredom vidljiva je u Agenda Pontificalis na mnogim mjestima«¹⁴, a tumačenja povezanosti sa starim slavenskim obredom dotiču mnogi istraživači.¹⁵

Najnoviji tekst o bogojavljenjnoj igri Ivana Lozice (uključuje i izvore folklornih prikazivanja koje je sakupio i obradio N. Bonifačić Rožin) ističe tradiciju isusovačke protureformacijske djelatnosti na tragu prinosa Fancev – Smoje.¹⁶

Već je rečeno da bogojavljenjska igra *Tractus stelle*, stari, rijetki, vrijedni i po pripremljenosti jedinstveni glazbeni izvor već djeluje u suvremenoj predstavljčkoj praksi. Poznate su neke izvedbe i snimci, među njima međunarodne interpretacije: 1977. scenska postava u »Atelier de musique ancienne« sveučilišta u Montrealu (pripremila Dujka Smoje); koncertna izvedba na Zagrebačkom ljetnom festivalu 1994. ansambla »Venance Fortunat« pod umjetničkim vodstvom Anne-Marie Deschamps i polaznicama radionice međunarodnoga glazbenog centra u Grožnjanu, voditeljica kojeg je bila Katarina Livljanec.

I poneki od ostalih brojnih kodeksa (kantuala, glazbeno-liturgijskih priručnika), od najveći broj kojih je pripadao zagrebačkoj stolnoj crkvi, privukli su znanstveničku pažnju Franje Fanceva. Također je značajna Kniewaldova prosuditeljska misao kojoj je poticaja dao rad Fanceva: »Prema prvotnom određenju možemo razlikovati tri vrste zagrebačkih liturgijskih kodeksa. U prvu vrstu spadaju oni, koji su bili unaprijed određeni za Zagreb, bez obzira, gdje su pisani i iluminirani. U drugu vrstu spadaju oni kodeksi, koji su bili pisani za drugu neku određenu crkvu ili osobu, pa su kasnije doneseni u Zagreb. Treću vrstu sačinjavaju oni kodeksi, koji su pisani u serijama u velikim radionicama (izvan Zagreba), pa su čekali kupca da ih kupi i ponese sa sobom. Većina sačuvanih najstarijih liturgijskih kodeksa zagrebačke stolne crkve spada u drugu vrstu.«¹⁷ »Rukopisni glazbeno-liturgijski priručnici zagrebačke stolnice, nastali tijekom 17. stoljeća, najimpresivniji su korpus hrvatskih katedralnih obrednih knjiga iz tog doba. U

¹³ Prema Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski spomenici Jugoslavenske akademije*, IAZU, Zagreb, I, 1969.

¹⁴ Z. Hudovsky, v. 1., str. 26.

¹⁵ F. Fancev, nav. dj., 1925., str. 1 i 2, osobito u vezi izraza »error idolatriae«, Dragutin Kniewald, *Iluminacija i notacija zagrebačkih liturgijskih rukopisa*, u: *Rad IAZU*, knj. 279, Zagreb, 1944., str. 5–108; Stjepan Damjanović, *Jazik otačaski*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.; Vladimir Zagorac, *Liturgija zagrebačke crkve*, Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994, Zagreb, 1995., str. 515–520.

¹⁶ Ivan Lozica, *Folklorno kazalište*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 386.

¹⁷ D. Kniewald, nav. dj., 1944., str. 99; Franjo Fancev, *Zagrebački pasionali u historiji hrvatske crkvene književnosti*, »Sveta Cecilija«, XIX, 1925., sv. 1, str. 1–5; Franjo Fancev, *Novi prilozi za povijest hrvatske drame*, »Nastavni vjesnik«, XXXVI, br. 1–2, Zagreb, 1927., str. 1–20; Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Književni krug, Split, 1992., str. 105–109; V. Zagorac, nav. dj., 1995.; S. Damjanović, nav. dj., 1997.

njima ne samo da je zapisan bogat glazbeni repertoar, koji većim dijelom vuče podrijetlo još iz srednjega vijeka, nego su ti priručnici zanimljivi i kao spomenici sitnoslikarske umjetnosti. Istina, u odnosu na ranije rukopise, ovi iz 17. stoljeća očituju znatnu degradaciju u tom smislu, pa su nerijetko prostori za minijature ostali neispunjeni, usprkos dugogodišnjoj ili čak višestoljetnoj kontinuiranoj upotrebi pojedinih obrednih priručnika. Glazbeno-liturgijski priručnici iz drugih katedralnih crkava također, općenito uzevši, nisu naročito atraktivni po svojim minijaturama. Oni, međutim ne posjeduju ni tako bogat ni tako zanimljiv glazbeni repertoar kao zagrebački rukopisi.¹⁸

Među vrijednijim primjercima kodeksa nalazi se *Liber antiphonarius E. C. Zagradiensis* (MR 10) iz 15. st. s posebnim umetnutim dijelom koji sadrži stihove pojedinih himni, a ispisao ih je Kristofor Peršić 1690. godine. Važnost je Antifonarija u glazbenom smislu sljedeća: 1. tu se nalaze pojedini napjevi obreda čije notne zapise ne nalazimo u drugim zagrebačkim glazbeno-liturgijskim knjigama; 2. možda najveća glazbena vrijednost jest što su zbog dugotrajne upotrebe tog priručnika ovdje na jednome mjestu prisutne raznovrsne notacije.¹⁹ »Antifonarij MR 10 prvorazredan je paleografski izvor za proučavanje vrsta notnih pisama, koje su bile u upotrebi u Zagrebu od 15. do 18. stoljeća. Temeljita paleografska analiza ovog rukopisa mogla bi pridonijeti većoj sigurnosti u raspravama o zagrebačkim srednjovjekovnim notnim pismima i u atribucijama pojedinih glazbeno-liturgijskih priručnika skriptoriju zagrebačke stolne crkve.«²⁰

Također je izuzetno vrijedan pasional iz 1683. koji je ispisao Kristofor Peršić.²¹ Stipčević nas informira o najnovijoj sudbini rada nad Peršićevim pasionalom. Naime, taj izuzetno zanimljivi *Passionale Croaticum Almae Ecclesiae Zagradiensis* (R 3006) predmet je opsežnije studije koja pak »ne sadrži nikakav znatniji pomak u interpretaciji Peršićevog kantuala, u odnosu na starije Barlčove radove«²². Pasional je namijenjen pjevačima zagrebačke stolnice. Pasija po Mateju, na kajkavskom, i pasija po Ivanu, na latinskom, pronašle su različita mjesta u službama pa je bogata slika na marginama pokazala dug život pasionala a pojedine upute na hrvatskom uvjeravaju u jače djelovanje »domaće« verzije. »Peršićev pasional važna je karika u nizu zagrebačkih katedralnih pasionala, koje možemo pratiti sve od 14. pa do 18.

¹⁸ E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 108.

¹⁹ Tu E. Stipčević (nav. dj., 1992., str. 106.) navodi D. Kniewalda (nav. dj., 1944.) koji je, iako inače vrlo precizan, pisao samo o jednoj notaciji na četiri crvene crte romboidnim notama.

²⁰ Isto, str. 106.

²¹ Isto, str. 107; usp. F. Fancev, nav. dj., 1925.; 1927.; D. Kniewald, nav. dj., 1944.

²² E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 107; Željka Kasumović, *Prve hrvatske pasije*, rkp., diplomski rad, Muzička akademija u Zagrebu, 1979., sign. d-703.

stoljeća. Taj niz započinje s *Lectionarium Zagradiense* (MR 118), koji je pisan goticom u 14. stoljeću, za potrebe zagrebačke katedrale.²³

Fancevljev članak o pasionalu zagrebačke katedrale od godine 1683., i pasionalu pisanom 1691., ludbreškom, koji imaju tekstove muke Isusove po Mateju i Ivanu, donosi vrijedne podatke. Premda ovaj prilog ne spominje glazbu, građa je prirodno vezana je uz glazbu. Uspoređuje ta dva pasionala s Vramčevom *Postilom, Bernardinovim i Zadarskim lektionarom*.²⁴ Fancev je i prije ovoga teksta pisao za *Svetu Ceciliju*, no ovaj put hvali časopis što potiče skupljanje i objavljivanje hrvatske crkvene poezije i što nastoji produbiti interes za tu »valjda najstariju literarnu vrstu naše narodne književnosti, koja je, kako se iz prvih rezultata tek načetog njenog proučavanja vidi, već u dalekoj prošlosti možda jače nego ikoja druga literarna vrsta bila obuhvatila cio naš narod«²⁵. Stoga upozorava na Vatroslava Jagića²⁶, dakle na nastojanja stara već pedesetak godina, »no sve uzalud, literarna je historiografija prolazila a prolazi još uvijek mimo narodne crkvene poezije mukom, kao da ona sa samom narodnom književnosti nema uopće nikakvih dodirnih tačaka pa prema tome da i ne ide u historiju naše narodne književnosti [...]«²⁷ Tako sam se proučavajući tekstove 16. stoljeća Marijinih i mrtvačkih oficija u hrvatskoj glagoljskoj, kajkavskoj, bosanskoj i dalmatinsko-dubrovačkoj književnosti ne malo iznenadio našavši, da svi ishode iz jednog zajedničkog prateksta. Poznato je dalje, da se redakcije lektionara svih naših pokrajinskih književnosti na kraju krajeva također mogu svesti na jedan zajednički prazvor. Mogao bi tkogod kazati, da su sve te pojave rezultat uticaja hrvatske glagolske crkve na ostala crkvena područja hrvatskoga naroda. Ipak to takvo stilizovano objašnjenje ne zadovoljava sasvim, već se moraju dozvoliti i međusobni uticaji, pri kojima subjekat uticaja ne mora da bude baš uvijek ono područje, koje nazivamo riječima 'hrvatska glagolska crkva', jer glagolska crkva nije samo davala već i primala.²⁸

Passionale latino-croaticum (R 4098)²⁹, *Passionale Croaticum* (MR 3), koji je ispisao zagrebački kanonik Nikola Stanislav Pepelko 1736. godine te *Muka i smert Kristuševa* Tome Zakarija Pervizovića, tiskana u Zagrebu 1764. godine nastavljaju taj niz obrednika.³⁰ »U bogatom i višestoljetnom konti-

²³ E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 107; D. Kniewald, nav. dj., 1944., str. 64; F. Fancev, nav. dj., 1927. Stipčević nadalje dovodi u vezu ova dva glazbena spomenika i ističe potrebu daljih istraživanja, osobito cjelovitu kritičku književnopoljvesnu, liturgijsku i muzikološku interpretaciju Peršićeva pasionala.

²⁴ Franjo Fancev, *Zagrebački pasionali u historiji hrvatske crkvene književnosti*, »Sveta Cecilija«, XIX, sv. 1, 1925., str. 1-5.

²⁵ Isto, str. 1.

²⁶ Isto, Vatroslav Jagić, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga*, »Arhiv za povjesnicu jugoslavensku«, knj. IX, Zagreb, 1868., str. 80.

²⁷ F. Fancev, isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Franjo Fancev, 1927.; Dragutin Kniewald, 1944.

nuitetu pjevanja i scenskog prikazivanja pasija u zagrebačkoj stolnoj crkvi Pasionalia iz 17. stoljeća pripada značajno mjesto: u njima su bile definitivno fiksirane određene koralne melodije, koje su se održale u praksi sve do ukinuća zagrebačkog obreda koncem 18. stoljeća.³¹

Možda nije suvišno podsjetiti da su ovdje izdvojeni tek neki primjerci izvora te studijâ o njima koji pokazuju (pretežno) jednoglasje srednjovjekovnog repertoara kodeksa kao i onih iz kasnijeg vremena, no isto tako srednjovjekovnih obilježja. Svi su ti izvori prikazivačkih odrednica kao i oni kojima povezujemo rad Franje Fanceva i kasnijih sljedbenika-muzikologa.

2. Crkvena prikazanja

Već na početku vrijedi citirati upravo Franju Fanceva: »Hrvatska crkvena drama, koje najstariji sačuvani hrvatskoglagolski spomenici idu u drugu polovinu 15. stoljeća, već je potpuna drama, nezavisna ne samo od bogoslužja već i od obreda, i do danas ni iz jednog našeg kraja nije potvrđeno postojanje liturgijskih slava ili obrednih igara, koje bi na teritoriji slovenskog liturgijskog jezika morale biti pisane glagolskoslovenskim jezikom, na teritoriji latinskog liturgijskog jezika latinskim jezikom. Prema tome naša crkvena drama sačuvana ili potvrđena gotovo iz svih znatnijih kulturnih centara Dalmatinske Hrvatske od Istre do Dubrovnika ni na teritoriji hrvatske glagolske crkve, ni van njezine teritorije nije produkt organskog razvijanja kroz stepene, koje je crkvena drama od prvih svojih zametaka do literarne punosti prošla u drugih naroda. I zato je naša narodna crkvena drama samo odraz uticaja već gotove talijansko-latinske crkvene drame.«³² Premda se ovaj ulomak odnosi na obredne igre 11. i 12. stoljeća, dotiču se temeljna pitanja: o utjecajima i razvoju, ali i sučeljenu življenju književno-(glazbenih)scenskih djela na hrvatskom i latinskom jeziku. Dakako, šire vremensko razdoblje obuhvaća i sučeljeno istovremeno življenje različitih ali srodnih žanrova. O tim se pitanjima i danas vode rasprave.³³ Problematika crkvenih

³⁰ Već je 1916. Barlè objavio notne incipite Pervizovićeve *Muke* te podatak o predlošku u Peršičevu pasionalu: Janko Barlè, *Iz hrvatske glazbene prošlosti. Pervizovićeva Muka Isusova*, »Sveta Cecilija«, X, sv. 3, 1916., str. 81-83.; predložak u Pepelkovom pasionalu navodi Stipčević (nav. dj., str. 108.); usp. i Božidar Širola, *Hrvatska umjetnička glazba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942.; Kasumović, nav. dj., 1979.

³¹ Ennio Stipčević, nav. dj., 1992., str. 108.

³² Franjo Fancev, nav. dj. 1925., str. 3; Isti, *Muka Spasitelja našega i Uskrsnuće Isukrstovo*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 14, Zagreb, 1939., str. 241-287; Isti, *Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 15, Zagreb, 1940., str. 201-219; *Diogeneš*, str. 220-274, *Čini barona Tamburlana*, str. 275-310.

³³ Korisno je usporediti Francesca Saveria Perilla (*Hrvatska crkvena prikazanja*, »Mogućnosti«, Split, 1978.) njegovu, premda znatno ublaženu, evolucionističku teoriju, kao i podjelu prikazanja, zatim radove Ivana Lozice (*Izvan teatra*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1990., *Folklorno kazalište*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996. i *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997.) vrijedne između ostaloga, po osnovnoj

prikazanja i nezapisana ali naznačena uloga glazbe i dalje je intrigantna. Etnolog Milovan Gavazzi³⁴, 1924. godine, samo jedanput spominje Fanceva i to neprecizno (u bilješci 5 glede glagoljskog *Tkonskog zbornika*) no taj škrti ulomak djeluje kao usputna bilješka poznavaoca djela Franje Fanceva. Tada još nisu izašli najvažniji radovi o prikazanjima i uopće, scenskim igrama. Gavazzi, što je vrlo poznato, donosi ilustraciju čuvenih notnih zapisa kao i transkripcije Franje Dugana iz glagoljskoga zbornika iz godine 1556. (note 1564.). Etnolog Gavazzi ostavio je mnoge vrijedne etnomuzikološke rasprave i ovu, muzikološku raspravu³⁵, koja je muzikološki dobro utemeljena. Stoga nas čudi što po godinama bliski Božidar Širola, u svojoj doktorskoj tezi (*Das istrische Völklied*, Zagreb, 1919./20.), godine 1920. ne samo da ne navodi Fanceva, već ne raspravlja o notnim zapisima. Jerko Bezić se pita »kako je Širola za tada već poznat glagoljski rukopis IV a 47 u Arhivu JAZU mogao napisati da se u tom rukopisu *navodno* nalazi i notni zapis, kad su o tome samo nekoliko godina ranije pisali I. Milčetić (1911, 490) i B. Vodnik (1913, 62)? Širolina izlika – da se problemu napjeva, odnosno notnog zapisa u glagoljskom rukopisu iz 1556. godine nije mogao posvetiti zato jer taj rukopis trenutačno nije bio dostupan – čudna je i nije baš uvjerljiva.«³⁶ Sljedeći autori oslanjaju se na studiju Gavazzija, najčešće uopće ne spominjući Fanceva (Josip Andreis, Lovro Županović, Albe Vidaković) dok najnovije studije iznova navode vrijedni prinos Franje Fanceva. Štoviše, tu se u punom smislu znanstveno obrađuju važni podaci (Jerko Bezić, Jerko Martinić, Ennio Stipčević). Za muzikologiju je svakako najzanimljiviji taj rukopisni glagoljski zbornik iz 1556. (AHAZU IV a 47) koji sadrži prikazanje *Od muke Spasitelja našega i Mišterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen (Ne plačte se [...])* s notnim zapisima napjeva uz koje je potpisana godina 1564. Taj je zbornik veliko prikazanje u koje je kao predložak uklopljena *Muka Spasitelja našega iz Tkonskoga zbornika, Govorenje Judino skalam na obišenje hodeći, Plač Rapske pjesmarice i Plač blažene Gospoje majke božje* iz prijepisa Šimuna Klimantovića te *Mišterij vele lip i slavan [...]*. To su dva različita napjeva, glazbena zapisa na četiri retka notnoga crtovlja iz *Muke Spasitelja našega*. Prvi dvostih (dva retka) u tekstu prvog dijela prikazanja koje se prikazivalo na Cvjetnicu je početak duljeg govora kojim se Isus oprašta od majke Marije i od Magdalene. Drugi dvostih je početak Judinog monologa u trećem dijelu prikazanja. Tekst je prijepis starih pred-

gradi folklornoga kazališta, po povezivanjima s repertoarom *savane* tradicije, te po primjerenom korištenju glazbenih izvora i literature o njima, te svakako radove Dunje Fališevac (1978.), Nikole Batušića i drugih.

³⁴ Milovan Gavazzi, *Muzika starohrvatskih crkvenih prikazanja*, »Sveta Cecilija«, XVIII, sv. 3, 1924., str. 72–74; sv. 4, str. 105–108.

³⁵ Vidi Milovan Gavazzi, *Izabrani radovi s područja glazbe (1919–1976)*, prir. Lovro Županović, Zagreb, 1988.

³⁶ Jerko Bezić, *Einormuzikološka djelatnost Božidara Širole*, »Arti musices«, XVI, sv. 1–2, 1985., str. 16.

ložaka, među njima Šimuna Klimantovića *Plač blažene Gospoje majke božje* [...] s početka 16. stoljeća. Pored ovih poznati su i do sada najviše istraženi *Plač Gospin* na Hvaru, *Muka* i *Uskrsnuće iz Tkonskoga zbornika*.³⁷ Ovi notni zapisi poslužili su Jerku Beziću za zaključke od općeg značenja pri ocjeni razvoja glagoljaškoga pjevanja u 15. stoljeću. Notni znakovi s jedne strane ipak pokazuju određenu vještinu kod notnog bilježenja unutar tradicije glagoljaškoga pjevanja. S druge pak strane, rijetkost ovih (i općenito nekih drugih) zapisa, čini se, postaje pokazatelj prikrivanja posebnih napjeva koji bi onda otkrili razlike spram napjeva s latinskim tekstom. Glagoljaši su stoga, izgleda, »dosljedno izbjegavali notne zapise napjeva u svojim rukopisnim zbornicima«³⁸.

Teatralizacija kako složenijih tako i jednostavnijih oblika obvezatno polazi od teksta. »Dijaloški tekst uskrsne sekvence veoma je prikladan za izvođenje u dvije skupine: u prvoj solist ili mala grupa pjevača, u drugoj svi ostali (velika grupa pjevača) što izvode samo pitanja Mariji Magdaleni. Pitanje 'Nu nam pravi, o Marija / ča s' na puti ti vidila?' javlja se četiri puta i u glagoljicom pisanom drugom starohrvatskom prikazanju u Tkonskom zborniku iz sredine 16. stoljeća, koje je Franjo Fancev nazvao '*Uskrsnuće Isukrstovo*' (listovi 57a i 57b, stihovi 536 - 549), premda su odgovori drukčiji nego što su u uskrsnoj dijaloškoj sekvenci.«³⁹

Tzv. *Zadarska crkvena pjesmarica* koju je napisao Šime Vitasović kao *magister chori* zadarske katedrale godine 1685. izuzetno je važna zbirka tekstova crkvenih pjesama.⁴⁰ Ona sadrži i kompletno crkveno prikazanje *Od rođenja Gospodinova* (u grafiji *Od Rogenia Gospodinoua*) objavljeno u suvremenom kritičkom izdanju.⁴¹ Stipčević upozorava na zanimljivost ovog prikazanja u njegovim podrobnim i bogatim didaskalijama. K tome, nedvojbeno je da se u ovom crkvenom prikazanju i pjevalo, što također proizlazi iz napomena, u didaskalijama. Tim su se primjerima, liturgijskim i paraliturgijskim pjesmama te božićnim prikazanjem temeljito bavili Fancev, Bezić, Stipčević i drugi istraživači. Tekstovi hrvatskih crkvenih pjesama lakše se mogu povezati sa (starim) napjevima Vitasovićeve vremena (i putem uspo-

³⁷ Perillo, nav. dj.; Štefanić, nav. dj.; Jerko Martinić, *Glagolitsche Gesänge Mitteldalmatiens*, I-II, Bosé Verlag, Regensburg, 1981.; Jerko Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1973., str. 144-148; Gavazzi, nav. dj., 1924.; Gorana Doliner, *Specijalni obred »Gospin plač«: Prilog proučavanju tradicije crkvenog pjevanja u Bosni*, u: *Glazbena baština naroda i narodnosti Jugoslavije od 16. do 19. stoljeća*, Zagreb - Varaždin, 1980., str. 93-110 + XIII-XXII i engl. prijevod na str. 209-228, str. 94.

³⁸ Bezić, isto, str. 154.

³⁹ Jerko Bezić, *Dijaloška uskrsna sekvenca u tradicionalnom glagoljaškom pjevanju Sjeverne Dalmacije*, u: *Zbornik radova u čast akademika Cvjetka Rihtmana*, ANU BiH, Sarajevo, 1986., str. 110; Franjo Fancev, *Muka Spasitelja našega i Uskrsnuće Isukrstovo, dva hrvatska prikazanja 15. vijeka*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XIV, Zagreb, 1939., str. 282-283.

⁴⁰ Bezić, 1973., str. 169 i dalje.

⁴¹ F. Fancev, nav. dj., 1927.

redbi s tekstovima te melodijama današnjih opstalih istovrsnih oblika iz istih lokaliteta). S jedne strane, nažalost, »melodije iz prikazanja *Od Rodenja Gospodinova* ostaju za nas nepoznanicom«⁴². No, s druge strane *Zadarska crkvena pjesmarica* »posebno je važna kao dokument o paraliturgijskom pjevanju tekstova iz starih hrvatskih prikazanja«⁴³. Vrijedno je upozorenje Stipčevića: »Temeljiti studij cjelokupnog korpusa hrvatskih crkvenih prikazanja mogao bi pružiti osnove sigurnijem komparativnom istraživanju glazbene dimenzije u toj vrsti teatra.«⁴⁴

U novije vrijeme izašlo je više studija Ivana Lozice o folklornom kazalištu. Pa premda, dakako, ne ulaze u pregled muzikoloških osvrti na rad Fanceva, uzimam ih u obzir jer glazbeni sloj nije zanemaren; on je autoru poznat pa se to diskretno ali razvidno nalazi u tim studijama. »Talijanski slavist F. S. Perillo ipak je uspio izbjeći zamku jednoznačnog evolucionizma: iako u laudama i Gospinim plačevima vidi jezgru iz koje su se razvila hrvatska crkvena prikazanja (posebno *Muka Spasitelja našega* iz 1556.) on naglašava autonomni, paralelni život lauda, plačeva i crkvenih prikazanja.«⁴⁵ Lozica tako prinosi argumente protiv nasilnog otkrivanja evolucionizma u razvoju hrvatskoga kazališta crkvenih sadržaja čemu je težio i Franjo Fancev. Opet smo oslonjeni na bogatu građu dijaloških plačeva koji, najčešće, prethode ozbiljnijoj dramatizaciji crkvenih prikazanja. Ponekad su oni strukturni izvori složenijih dijaloških dramatizacija. Jedinstven primjer procesije za križem na otoku Hvaru, koja također uključuje *Gospin plač*, po čuvenju možda najistaknutiji pučki plač, suprotan je primjer koji u tom slučaju »nema dramski značaj ni izdvojene dramske likove.«⁴⁶

Kazališnom prikazivanju pripadaju i neki izrazitiji primjeri kakav je, možda, *Sveta Venefrida* (1627.) Bartola Kašića za koju postoje pokazatelji o izuzetno bogatoj glazbenoj dimenziji. Ostala je neizvedena, sadržajno i žanrovski pokazuje znakove domaće kao i internacionalne crkvene kazališne tradicije. Tekst ovoga »trionfo od čistoće« nastao je u Dubrovniku, kada je Kašić bio superior isusovačke rezidencije. »Predviđen za glomazni izvodilački aparat, ovaj tipični barokni 'trionfo' koji je imao velikog utjecaja i na mlade naraštaje hrvatskih dramskih pisaca, podrazumijevao je prisutnost glazbe [...].«⁴⁷ Batušić navodi izražajnosti »u dijapazonu od krikova i urlika, plača i molitve do čistih glazbenih ilustracija«⁴⁸. *Sveta Venefrida* je u posljednje vrijeme predmet novih (i obnovljenih) preispitivanja. Po njima »postavljaju se pitanja i o izvornom autorstvu *Svete Venefride* pa i o original-

⁴² E. Stipčević, nav. dj., str. 102.

⁴³ J. Bezić, isto, str. 181.

⁴⁴ E. Stipčević, isto.

⁴⁵ I. Lozica, 1996., str. 21.

⁴⁶ I. Lozica, isto, str. 21, 32 i 379; opširnije u: Ivan Lozica, *Izvan teatra*, nav. dj., str. 211–213.

⁴⁷ E. Stipčević, nav. dj., str. 41. Franjo Fancev 1938. kritički je izdao tekst drame.

⁴⁸ Nikola Batušić, nav. dj., 1978., str. 110.

nosti pristupa tadanjoj scenskoj praksi. Kašićeve, naime, upute pozornici toliko nadmašuju mogućnosti tadanjega dubrovačkoga glumišta da bismo mogli ustvrditi kako je autor bujnost i dinamičnost svoga teatarskog zbivanja izravno prenio iz isusovačkoga kazališnog praktičnog standarda, možda čak i iz nekog konkretnog predloška [...].⁴⁹

Na veze s glazbom ukazuje i rad o Petru Kanaveliću, odnosno izlaganje djelca *Pjesni razlike i začinke*, sačuvane u rukopisu M. Rastića.⁵⁰ Fancev čak govori o kanavelovićomaniji u vezi sa širom diskusijom o komediji i autorstvu mnogih djela koja su se pripisivala Kanaveliću. Pažnju privlače glazbeni nazivi, a zatim i »začinke« te »pirne pjesme«. Kanavelićeve veze s pučkim pokazuju se i u prihvaćanju moreške.⁵¹ No Kanavelić i Korčula su zanimljiviji po izvedbi prikazanja *Muka i smrt Gospodina našeg Isukrsta* godine 1677. Po nekim vijestima Kanavelić je skladao, no vjerojatnije je i to slučaj neriješenih natuknica gdje se kombiniraju prijevodi stranih predložaka s ustaljenom praksom u kojoj je glazba svakako bitno prisutna. »Ipak, Kanavelićeva raskošna barokna inscenacija vrvi glazbenim točkama. Već prolog pjevaju četiri anđela, a njihovi pojedinačni nastupi daju naslutiti mogućnost pjevanja pravih baroknih arija. I u zbarskim odsjecima, tipičnim 'skupovima' bilo je zacijelo pjevanih odlomaka. Uopće, ovo je prikazanje u tolikoj mjeri nabijeno glazbenošću da je Kanavelić kao tekstovni predložak vrlo vjerojatno imao pred očima kakvu talijansku 'rappresentatione'«⁵² Kod ovoga, a i kod drugih slučajeva treba biti oprezan kod procjenjivanja uglazbljenih muka u Hrvatskoj toga vremena i u uvjetima tako nepotpunih i nepreciznih izvora. Naime, jedno je uglazbljenje tematike muke Kristove u zbirci *Canti spirituali* Tomasa Cecchinija, drugo su njegovanja muke i drugih pjevanih sadržaja u bratovštinama, njihove pjesmarice, javna prikazivanja i procesije dok su treće strožiji oblici isključivo liturgijske namjene sa skromnijim dramskim i glazbenim elementima. Poseban je slučaj procesija za križem na otoku Hvaru (o čemu je već bilo govora).⁵³

Sva su navedena istraživačka iskustva Franje Fanceva, rad na izvorima različitih pisama te različite tradicije i obilježja jezika i stila zapravo pomogla anticipacijskom shvaćanju silnica k jedinstvenoj književnoj formaciji ne-

⁴⁹ Nikola Batušić, *Scenska slika Kašićeve »Venefride«*, u: *Život i djelo Bartola Kašića. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti*, Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zadar, 1994., str. 242.

⁵⁰ »Razlike pjesni...« unutar priloga za Kanavelićevu bibliografiju, Franjo Fancev, *Grada za bibliografiju Petra Kanavelovića (1637–1719)*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 11, 1932., str. 211–221, str. 217.

⁵¹ Kanavelić Korčulanin i više nego ostali ugradio je moreške u tijek dramskih radnji; usp. Slobodan Prosperov Novak – Dragan Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, sv. 1–2, Logos, Split, 1984., str. 64.

⁵² E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 41 i tamo navedena literatura.

⁵³ Usp. E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 84–85 i 46; Josip Bratulić *Srednjovjekovne bratovštine i crkveno prikazanja*, Dani hvarskog kazališta, 1985., str. 455; Ivan Lozica, nav. dj. 1990., str. 211; Ivan Lozica, nav. dj., 1996., str. 21, 161–167 i 379.

ovisno o brojnim društvenim, političkim i imanentno umjetničkim proturječjima. Po tome je blizak Jagiću i prethodi Hercigonji, navedimo samo poneku usporedbu.

3. Folklorističke teme

Najistaknutiji rad ovoga polja zanimanja svakako je *Hrvatska dobrovolja* a uz nju dodatna studija Dragana Plamenca.⁵⁴ U već navedenom radu, početnom u kojem se prate rezultati muzikološke znanosti u Hrvatskoj, Josip Andreis⁵⁵ govori o porastu interesa za glazbeni folklor u 19. stoljeću, ponajprije kao posljedici proglašavanja zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca svećenicima i drugim osobama u kojem traži da se prikupljaju pučke pjesme (1813.), a zatim povezano uz djelatnost iliraca. Andreis spominje Ladislava Forka i njegovu zbirku folklornih zapisa no ne spominje objavljenu studiju Franje Fanceva kao ni suradnju s D. Plamencom.⁵⁶ »Omanja pjesmarica zlatarskog župnika Ladislava Forka iz 1823. god. donosi petnaestak pjesama s napjevima, uglavnom društvenih pjesama, napitnica, stolnih popjevki.«⁵⁷

Ujedno, ovaj je slučaj osobito bitan kao primjer Fancevljeva pristupa kod prikazivanja djela koja evidentno sadrže glazbu: pokazao je to samom studijom *Hrvatska dobrovolja*, odnosno uključivši pjesmaricu Ladislava Forka (s notnim primjerima) te u suradnji s muzikologom svjetskog ugleda, Draganom Plamencom (1937.). Baveći se muzikološkim djelom Dragana Plamenca, Ennio Stipčević je nanovo obratio pažnju navedenoj analizi koja prati rad Franje Fanceva. »Naime, Fancevu je bio potreban muzikološki savjet pri analizi rukopisne zbirke zlatarskog župnika Ladislava Forka iz 1820. godine. Pojedine narodne pjesme iz te zbirke notirane su bez menzuracije, u koralnim neumama na četiri crte i tek s njestimičnom upotrebom svojevrsnih ligatura. Takav je notni zapis, za vrijeme kad je nastao, bio dakako 'sasvim neobičan i zastario' i Fancev nije mogao poželjeti pouzdanijeg suradnika od Dragana Plamenca.«⁵⁸

⁵⁴ Franjo Fancev, *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vijekova*, »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena«, knj. 31, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1937., str. 67-165; dodatak raspravi, Dragan Plamenac, *Uz napjeve Forkove zbirke*, isto, str. 166-168; Plamenčeve transkripcije nalaze se unutar studije Fanceva na str. 90-98.

⁵⁵ Josip Andreis, *Rad*, 337, 1965.

⁵⁶ Isto, str. 8.

⁵⁷ Isto; slične navode donosi Andreis (*Povijest hrvatske glazbe*, u knjizi: *Povijest glazbe*, knj. 4, Liber - Mladost, Zagreb, 1974., str. 221) gdje Andreis samo na jednom mjestu spominje Franju Fanceva, glede podataka o glazbeniku narodnoga preporoda, amateru Ferdi Rusanu (1810. - 1879.), str. 211-212.

⁵⁸ Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena prošlost u muzikološkim radovima Dragana Plamenca*, u knjizi: *Glazba iz arhiva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 165; unutar citata, Dragan Plamenac, isto, str. 166. Članak Stipčevića prvom je objavljen u časopisu *Arti musicae* (god. XVII, sv. 2, 1986. str. 175-200.)

U *Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost*⁵⁹ nalazimo zanimljivije glazbene termine vezane za pojavljivanje u didaskalijama: »mužike«, »kantahu«, »s trunbetam«, »kantaju benediktuš u kanat figurat«, »stromenti« i sl. Spominjanje glazbenih izraza, dapače, instrumenata »mijeh« i »tamberlin« naglasio je i Stipčević⁶⁰ u vezi s komedijom *Sužanjstvo srečno* Petra Kanavelića, napisano u drugoj polovici 17. stoljeća. Zapravo, težište komentara je na opadanju interesa i mogućnosti za bogatu tragikomičnu scenu i dramatizaciju u Dubrovniku nakon Palmotića, a nas zanima činjenica da se izravni glazbeni termini nalaze u različitim djelima te ih Franjo Fancev često i precizno navodi. U gore spomenutom prilogu o Petru Kanaveliću, odnosno popisu (i citatima) Kanavelićevih pjesama u pjesmarici *Razlike pjesni* unutar priloga za Kanavelićevu bibliografiju nalaze se nazivi »začinke«, »pirne pjesme«, »pjesan«, »pjev«, »skladane«, »začinka [...] pjevana«.⁶¹

»Osebnost hrvatskih srednjovjekovnih dramskih tekstova i jest upravo u jedinstvenoj, univerzalnoj metričkoj strukturi osmeračkog dvostih, jer su naši dramski stihotvorci od XIV st. dalje u dijaloškim i dramskim tekstovima upotrebljavali samo tu ritamsku formu. Osmerački dvostih je vjerojatno najbolje odgovarao okvirima misaono-poetskog dometa tadašnjeg pučkog čovjeka, razini njegova obrazovnog stupnja, a ujedno je bio pogodan za sve vrste prerađivačke stihotvoračke metode anonimnih »začinjavaca«, koja se zasnivala na kraćenju ih produživanju te na parafraziranju cjelina iz prethodnih tekstova.«⁶²

Ova se pitanja razvijaju u izuzetnoj a za naš predmet vrijednoj studiji o nazivlju i značenju leksičke grupe »začinjavac« (koja pak samo jednim dijelom pripada i folklorističkim temama).⁶³ Dok, najčešće, leksikografska literatura određuje pojam u odnosu na osnovna značenja, na prve jasne korelate te, zatim, književne pojave, osobito pjesništvo, Fancev dovodi tu leksičku problematiku odlučnije u vezu s glazbenim medijem i značenjima. Ujedno se ograničava na starija razdoblja kada je termin *začinati* »gotovo isključivo – značio pjevati«⁶⁴. Kod Mikalje imamo *Pjessan, Začinka* u značenju *Canzona, Cantilena-ae, Canticum-ci, Canctus* [sic!] -us, i druge primjere⁶⁵,

⁵⁹ Franjo Fancev, *Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 8, Zagreb, 1915., str. 1–62.

⁶⁰ E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 40.

⁶¹ Franjo Fancev, u: *Grada za povijest hrvatske crkvene drame: Grada za bibliografiju Petra Kanavelovića (1637–1719)*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 11, Zagreb, 1932., str. 217; vidi Novak – Lisac, nav. dj., 1984., str. 64.

⁶² N. Kolumbić, nav. dj., 1985., str. 14.

⁶³ Franjo Fancev, *Grada za pjesnički leksikon hrvatskoga jezika. Začeti → začinati → začinjavac, začinka*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 15, JAZU, Zagreb, 1940., str. 183–200.

⁶⁴ Isto, str. 182. Vidi i *Rječnik Jugoslavenske akademije* i tamo citirane primjere iz leksikografije.

⁶⁵ Prema Stanislav Tuksar, *Hrvatska glazbena terminologija u »Blagu jezika slovinskoga« (1649–1651) Jakova Mikalje*, »Arti musices«, XI, br. 1, 1980., str. 5–53;

kod Belostenca *Canticum* je i *Zaczinka*.⁶⁶ Nije mi poznata muzikološka studija koja bi se osnivala na ovom radu Franje Fanceva. Fancev odmah na početku izvodi značenje »pjevati«. Nakon uvodnih ali iscrpnih izlaganja Fancev se određuje: »Ovaj moj prilog prema tome će se baviti historijom pjevačkoga leksikona. Svako pjevanje, i po onome što se, kao i kako se u našoj dalekoj prošlosti pjevalo, danas se može naslućivati samo po riječima, izrazima, kojima su se njegove pojedine funkcije i nijansiranja obilježavali.«⁶⁷ Ovaj je rad toliko vrijedan da bi mu trebalo posvetiti zasebnu ozbiljnu studiju, no ovaj put upozoravam na poneke odjeke u muzikološkoj literaturi, npr. najnovije radove Dubravke Franković u disertaciji *Glazbeni život u Hrvatskoj i Ilirska Danica od 1835. do 1849. (Glazbeno nazivlje)* i Sanje Majer Bobetko u članku *Grada za povijest hrvatske glazbene terminologije. Hrvatsko glazbeno nazivlje u prvim hrvatskim glazbenim časopisima*.⁶⁸

4. Ostali sadržaji

Franjo Fancev bavio se mnogim temama pa su tako raznolike i one teme koje se dotiču glazbe. Ovdje se ukazuje na izbor takozvanih »ostalih« sadržaja no jasno je da se ne radi o čvrstim količinama a pogotovo ne o poretku. Neke se teme prepleću (vidi slučaj Vitasovićeva kantuala koji sadrži crkvene pjesme i crkveno prikazanje).

Poznata i često citirana prva »vijest o pjesmama na hrvatskom jeziku potječe iz druge polovine 12. stoljeća, i vezana je za Zadar: Zadrani su papu Aleksandra III dočekali – prema pisanju kardinala Bosona – 'cum immensis laudibus et canticis altisone resonantibus in eorum slavica lingua' – gdje se pod pojmom *canticum* možda treba razumijevati pjesma na staroslavenskom, a pod *lauda* pjesma na hrvatskom narodnom jeziku«⁶⁹. Na tragu teze Franje Fanceva o stvaranju pučke pobožne književnosti »u krilu latinaške crkve – koja, dakle ne upotrebljava staroslavenski kao liturgijski jezik«⁷⁰ te njegova poznatog (i ranog) oslanjanja na Jagića, nastaju sustavni sudovi Bratulića, Hercigonje. Jesu li i, također često komentirana, raspravljanja o utemeljenju zagrebačke biskupije (1094.) u prilog Fancevljeve teze koja tu-

⁶⁶ Ivan Belostenec, *Gazofilacij, Liber – Mladost*, Zagreb, 1973.

⁶⁷ F. Fancev, nav. dj., 1940., str. 185.

⁶⁸ Dubravka Franković, *Glazbeni život u Hrvatskoj i Ilirska Danica od 1835. do 1849. (Glazbeno nazivlje)*, rkp., doktorska disertacija, Zagreb, 1993.; na str. 276. citira naziv »začinka« u značenju »pjesma« i »začinjati« u značenju »započeti (pjesmu)«; Sanja Majer Bobetko u radu *Grada za povijest hrvatske glazbene terminologije. Hrvatsko glazbeno nazivlje u prvim hrvatskim glazbenim časopisima* (rkp. prihvaćen za tisak u časopisu *Kronika zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe*) iznosi jedan primjer iz glazbenoga časopisa *Glazba*. Zahvaljujem Sanji Majer Bobetko na ovim podacima.

⁶⁹ J. Bratulić, nav. dj., 1985., str. 59; v. T. Maštrović, nav. dj., 1985.; v. J. Bezić, nav. dj., 1973., str. 74–118 i tamo citiranu literaturu.

⁷⁰ J. Bratulić, isto.

mači izraz *error idolatrae* u Felicijanovoj ispravi kao pristajanje uz tzv. slavensku tezu. Fancev drži da se s tekstom *error idolatrae* »mislilo upravo na zanemareno stanje posavsko-hrvatske kršćanske crkve uopće« te da će se »u riječima 'error idolatrae' kriti, valjda 'heretičnost' slovenske narodne crkve, kojom je ona bila označena odmah iza smrti moravsko-panonskoga nadbiskupa Metoda [...].«⁷¹ Anticipira li ta problematika već od vremena Fanceva spoznaju o trojezičnosti i tropismenosti naše srednjovjekovne pisane (i usmene) kulture?⁷² Najrecentnija ocjena ovakvih promišljanja, nažalost lapidarna i nepotpisana, potvrđuje poziciju Franje Fanceva, proučavatelja latiničkih spomenika crkvene književnosti koji je spoznao jedinstvenost hrvatske književnosti unatoč tri pisma te crkvene i političke rascjepkanosti hrvatskoga prostora.⁷³

Gradu o baroknim isusovačkim »trionfima« donosi Fancev (1934. – 1937.). Pored gore spomenute Kašičeve *Svete Venefride* (1938.), ta građa pokazuje mnoštvo podataka koje su dalje komentirali mnogi istraživači. Obratili su više pažnje pučkoj tradiciji i javnim svečanostima koje su često uključivale glazbu. I inače, u vjerskim svečanostima, osobito na procesijama glazbeni udio dobija više mjesta i izražajnosti. »Ako je procesiju priređivala kakva lokalna bratovština za nekog manje značajnog mjesnog sveca, tada je i glazbe bilo manje. Naprotiv, koji put su na gradskim trgovima bili priređivani pravi barokni 'trionfi', tako primjerice u Zagrebu 1619., 1649. i 1693., a u Varaždinu 1647. godine. Ti su 'trionfi' imali sva obilježja nescenskih ali kazališno obilježenih svečanosti: uz raskošnu kostimeriju pred gradskom publikom se pjevalo, plesalo i alegorijski prikazivalo pojedine prizore iz Biblije ili nacionalne povijesti.«⁷⁴

Osim isusovcima, Franjo Fancev se bavio i pavlinima.⁷⁵ Obratio je pažnju i na njihov glazbeni rad, dapače, upuštao se i u smjele pretpostavke. Rad pavlina na njegovanju crkvene popijevke rezultirao je samo jednom njihovom sačuvanom glazbenom rukopisnom pjesmaricom iz 1644. godine. Ta je pjesmarica najopsežniji sačuvani zbornik melodija (53) i tekstova (64) nabožne kajkavske poezije u 17. stoljeću (kao dijela *Pavlinskog zbornika*). Dio popijevki iz *Pavlinске pjesmarice* ušao je kasnije u *Citharu octochordu*. Gotovo svi istraživači koji su se bavili *Pavlinskim zbornikom* i ostalom gradom književnoga stvaranja pavlina, navode radove Franje Fanceva koji je istaknuo da je repertoar *Pavlinске pjesmarice* »samo neznatan dio kajkavske crkvene poezije, koja se u 17. stoljeću pjevala u crkvama kajkavske Hrvat-

⁷¹ Fancev, nav. dj., 1925., str. 1; v. i S. Damjanović, nav. dj., 1995., str. 90–102.

⁷² Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, u: *Pisana riječ u Hrvatskoj*, Zagreb, 1986., str. 39–79; i knjiga, Matica hrvatska, Zagreb, 1994.

⁷³ *Hrvatski leksikon*, I, 1996., str. 338.

⁷⁴ N. Batušić, nav. dj., 1978., str. 177; E. Šupčević, nav. dj., 1992., str. 47.

⁷⁵ Franjo Fancev, *O postanju »Pavlinskog zbornika« iz god. 1644.*, »Sveta Cecilija«, XVII, sv. 1, 1923., str. 1–4.

ske«⁷⁶. Pavlinski kroničar N. Benger navodi 1743. godine naslov jedne druge rukopisne pjesmarice. *Philomela sacra* koju je u 17. stoljeću bio sastavio *regens chori* lepoglavskog samostana Leopold Feizinger nije se sačuvala. I ovdje Fancev povezuje tradiciju pjesništva na kajkavskom jeziku s glagoljskom književnošću. U toj je studiji po prvi put spomenuto još jedno ime u prilog rješavanju autorstva notnih zapisa u *Pavlinskom zborniku*. Fancev predlaže da bi prepisivač (nikako ne autor) mogao biti Nikola Mikulić. No zatim ostaje pri mišljenju da on to ipak nije. Ipak, desetak godina kasnije, Fancev s više uvjerenja ističe tezu o Nikoli Mikuliću. Navodi podatke koje nije znao 1923. godine te da je Mikulić »bio mnogo godina misionar u slovačkim stranama nekadašnje sjeverne Ugarske. Zbog toga ja se danas ne bih protivio da baš o. Mikulića držimo za pisca (prepisivača) pavlinskog zbornika.«⁷⁷ Nije mi poznato da su ti navodi komentirani u znanstvenoj literaturi. Naime, suprotno tomu, danas relevantne, vrijedne i izuzetno temeljite studije nemaju spomena tog imena niti komentar.⁷⁸

Već je bilo riječi o *Zadarskoj crkvenoj pjesmarici* koju je napisao Šime Vitasović kao *magister chori* zadarske katedrale godine 1685., izuzetno važnoj zbirci tekstova crkvenih pjesama i jednog prikazanja *Od Rogenia Gospodinou*.⁷⁹ Odsjek rukopisa s pjesmama privlači pažnju: »Indikativno je, ipak, što su u toj pjesmarici zajedno na jednome mjestu skupljeni tekstovi pjesama srednjovjekovne latinske i glagoljaške provenijencije, kao i tekstovi s evidentnom suvremenom i aktualnom tematikom. Na pjesničku i glazbenu tradiciju Vitasović, je, zacijelo, gledao ne kao na nešto što je prošlo, nego naprotiv na nešto što valja održavati i ugrađivati u tokove suvremenosti.«⁸⁰

Zaključci

Rasprave Franje Fanceva u kojima se dotiče problematika glazbe, prilično su opsežan dio njegovih opusa. Glazba je, najčešće, nedjeljivi dio te problematike, te je po tome Fancev, zapravo, nije isključio iz rasprave. Koji put Fancev je uložio poseban trud te se pozabavio glazbom – sam, ili u jednom slučaju s Draganom Plamencom. Kako glazbenost mnogih srednjo-

⁷⁶ Isto, str. 4.

⁷⁷ Franjo Fancev: »*Visio Philberti*« u kajkavskoj književnosti 17. stoljeća, u: *Grada*, knj. 11, 1932., str. 40.

⁷⁸ *Hrvatski kajkavski pisci*, I, pr. O. Šojat, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1971.; Ladislav Šaban, *Pavlini i glazba*, u katalogu izložbe: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786*, Globus – Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1989., str. 323–333 (pretiskano u knjizi: *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, Osorske glazbene večeri, Osor, 1989., str. 194–205); *Pavlinski zbornik 1644*, pr. K. Kos, A. Šojat i V. Zagorac, u: *Djela HAZU*, knj. 71, HAZU – Globus, Zagreb, 1991.

⁷⁹ J. Bezić, nav. dj., 1973., str. 169. i dalje; F. Fancev, nav. dj., 1927.

⁸⁰ E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 102. Važan je i koralni priručnik koji je 1677. izradio Šime Vitasović, odnosno prijepis tog izvora koji je i sam prijepis starijih predložaka; Bezić, isto, str. 167–169.

vjekovnih i baroknih djela možemo iščitavati samo na temelju teksta (iz naputaka s margina, odnosno didaskalija, te iz predgovora, a koji put iz strukturiranosti teksta), tako je prinos Franje Fanceva znatan već u polazištu.

Već je rečeno, Franjo Fancev zapravo nije izbjegavao izravnu glazbenu problematiku. Isto tako, nije prelazio granicu suzdržana poznavaoca te se nije isticao gradeći interpretaciju. Dapače, nije izlazio iz temeljnih odrednica stručnjaka 'svoje struke'. Doživljavamo to kao znak posebna stovanja 'druge struke' i, osobito, njezina predmeta, glazbe. Fancev je primarno objavio potpun izvornik te dao nužne, temeljite, podatke. Ili je pružio raspravu uz prilog koji uključuje gazbu. Ili je pružio izvor, komentare i raspravu, a glazbeni sloj je trebalo samo izlučiti što se nametalo samo po sebi ovisno o zainteresiranosti čitaoca. Nerijetko, Fancev je iznio odmjerene ocjene, a ponajviše, putokaze za dalji rad.

Ovo su samo poneki, možda i ne najistaknutiji, naglasci, kojima se upozorava na znanstvenu djelatnost Franje Fanceva, onu koja je bitno pridonijela muzikološkim istraživanjima, kako onima neposrednije bliskim vremenu rada samoga Franje Fanceva (Milovana Gavazzija, Dragana Plamenca), tako i današnjim istraživanjima (Jerka Bezića, Ennija Stipčevića, Stanislava Tuksara).

Rad Franje Fanceva, u odnosu na glazbenu sastavnicu izvora koje proučava, prije svega ima ulogu inicijalnog nalaza u većini takvih studija. Bilo da se radi o priložima važnima za barokno razdoblje, što u slučaju čvrste vezanosti za glazbu uključuje Kašića, Vitasovića, Divniću pa i sitnoslikarske ukrase obrednika, ili općenito – o bogato dokumentiranim isusovačkim glazbenim svečanostima te (ne do kraja razjašnjenim) mogućnostima velikih i bogatih izvodilačkih ansambala, Fancevljev je doprinos temeljan. »Arhivski dokumenti prilično vjerodostojno, makar i šturo, potvrđuju da su složeni izvodilački sastavi sudjelovali u ponekim izuzetnim prigodama i ceremonijalnim svečanostima.«⁸¹

Nadalje, ističe se osmerac »koji je vrlo starog postanja« i s kojim se lako izražava zadanost tema scenskih igara a kojima je zapravo osnova u Evanđelju i ponekim apokrifnim tekstovima.⁸² Daljnja istraživanja, prema Kolumbiću, nastavljaju se na rad Franje Fanceva, koji je u svojim istraživanjima između dva rata, uz objavljivanje nove i vrijedne građe, dao i »svoju sistematizaciju tog cjelokupnog dramskog rada, u koji je, međutim, morao uključiti sva crkvena prikazanja tijekom više stilskih formacija«⁸³. U poznatim i temeljnim monografijama, Perillo (1978.), Hercigonja (1975.), Batušić (1978.), učvrstila su se stajališta (između ostaloga i Fanceva) »kako taj dio dramske

⁸¹ E. Stipčević, nav. dj., 1992., str. 110, u vezi s izvorima koje navodi Fancev, 1934. – 1937.

⁸² J. Bratulić, nav. dj., 1985., str. 59.

⁸³ N. Kolumbić, nav. dj., 1985., str. 16.

književnosti predstavlja jedan od oblika umjetničkog izraza, jednu od nezaobilaznih razvojnih faza hrvatske drame i teatra⁸⁴.

Može se činiti da ovako postavljen rad obulivača prinos Franje Fanceva kao muzikologa. Očekuju se možda muzikološke analize, bogata glazbena faktografija, ako baš ne muzikološka interpretacija, te glazbeni, odnosno notni primjeri. Premda je i to koji put slučaj (liturgijsko-obredne igre, 1925., dobrovolja, 1937., začinjavci, 1940.), u većini slučajeva ne radi se o takvom prinosu. Kako se materija odnosi pretežno na srednjovjekovnu, renesansnu i baroknu kulturu, za glazbenu interpretaciju svi su podaci dragocjeni. Poznato je da izravnih glazbenih izvora nedostaje, osobito za starija razdoblja, pa stoga utemeljena znanstvena interpretacija koja iscrpno informira o svim slojevima izvora može biti veći prinos od površne stručne interpretacije.

U svim područjima, najvažnijima u okviru njegovog istraživačkog i znanstvenog djelovanja, Franjo Fancev ostvario je, također važan i dragocjen, osobito s obzirom na vrijeme nastanka njegovih rasprava, doprinos poznavanju glazbene prošlosti. A ta područja, prema Miroslavu Vaupotiću i Josipu Hammu, su sljedeća:

- uzročna povezanost srednjovjekovne književnosti s renesansnom;
- studij jezika, napose doprinos studiju kajkavskog jezika, osobito s obzirom na broj izvora i širenje znanstvene analize na korpus izvora pučke kulture;
- kajkavska književnost;
- narodni preporod (ilirizam).

Povezanost s našom, gore istaknutom podjelom na četiri skupine radova čini se očigledna.

Literatura

- Josip Andreis, *Rezultati i zadaci muzičke nauke u Hrvatskoj*, u: *Rad JAZU*, knj. 337, 1965., str. 5–39.
- Josip Andreis, *Povijest hrvatske glazbe*, u knjizi: *Povijest glazbe*, knj. 4, Liber – Mladost, Zagreb, 1974.
- Josip Andreis, *Muzikologija u Hrvatskoj u razdoblju 1965–1973. Ostvarenja i zadaci*, »Arti musices«, V, 1974., str. 5–38.
- Josip Andreis, *Muzikologija u Hrvatskoj u razdoblju 1973–1977*, u: *Rad JAZU*, knj. 385, 1980., str. 133–160.
- Janko Barle, *Fervizovičeva Muka Isusova*, »Sveta Cecilija«, X, br. 3, 1916., str. 81–83.
- Janko Barle, *Pavlinka pjesmarica iz godine 1644*, p. o. iz časopisa *Sveta Cecilija*, Zagreb, 1917.
- Nikola Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.

⁸⁴ Isto, str. 16.

- Nikola Batušić, *Narav od fortune*, »August Cesarec« – Matica hrvatska, Zagreb, 1991.
- Nikola Batušić, *Scenska slika Kašićeve »Venefride«*, u: *Život i djelo Bartola Kašića*, Hrvatsko filološko društvo, Zadar, 1994., str. 241–248.
- Jerko Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1973.
- Jerko Bezić, *Etnomuzikološka djelatnost Božidara Širole*, »Arti musicés«, XVI, br. 1–2, 1985., str. 5–39.
- Jerko Bezić, *Dijaloška uskrsna sekvenca u tradicionalnom glagoljaškom pjevanju sjeverne Dalmacije*, u: *Zbornik radova u čast akademika Cvjetka Rihmana*, ANU BiH, Sarajevo, 1986., str. 109–122.
- Josip Bratulić, *Trajanje srednjovjekovnih prikazanijskih tekstova*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, Književni krug, Split, 1985., str. 58–68.
- Josip Bratulić, *Srednjovjekovne bratovštine i crkvena prikazanja*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, Književni krug, Split, 1985., str. 452–457.
- Stjepan Damjanović, *Jazik oiačaski*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
- Miho Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj republici od početka XI. do polovine XVII. stoljeća*, JAZU, Zagreb, 1981.; na njemačkom jeziku: *Musik und Musiker in der Republik Dubrovnik vom Anfang des 11. Jahrhunderts bis zum Mitte des 17. Jahrhunderts*, MIC, Zagreb, 1981.
- Miho Demović, *Spomenici glazbene kulture u Hrvatskoj od 10. do 12. stoljeća*, u: *Muzičke večeri u Donatu*, zbornik radova, Muzički informativni centar, Zagreb – Zadar, 1983., str. 55–91.
- Miho Demović, *Obredna drama u srednjovjekovnim liturgijsko-glazbenim kodeksima u Hrvatskoj*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, Književni krug, Split, 1985., str. 242–292.
- Gorana Doliner, *Specijalni obred »Gospin plač«*. Prilog proučavanju tradicije crkvenog pjevanja u Bosni, u: *Glazbena baština naroda i narodnosti Jugoslavije od 16. do 19. stoljeća*, Zagreb – Varaždin, 1980., str. 93–110 + XIII–XXII i engl. prijevod na str. 209–228.
- Gorana Doliner, *Nepoznati zapisi plesnih melodija iz Dalmacije*, »Arti musicés«, XXV, br. 1–2, 1994., 243–248.
- Dunja Fališevac, *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Sveučilišna naklada »Liber«, Zagreb, 1989.
- Franjo Fancev, *Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 8, Zagreb, 1915., str. 1–62.
- Franjo Fancev, *Jezik protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga*, u: *Rad JAZU*, knj. 212, 1916., str. 147–225; *Rad JAZU*, knj. 214, str. 1–112.
- Franjo Fancev, *O postanju »Pavlinskog zbornika« iz god. 1644.*, »Sveta Cecilija«, XVII, sv. 1, 1923., str. 1–4.
- Franjo Fancev, *Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame*, »Nastavni vijesnik«, XXXIII, sv. 34, 1924., str. 109–124, 182–185.
- Franjo Fancev, *Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vijekova njegove historije*, u: *Katalog kulturno-historijske izložbe grada Zagreba prigodnom 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva*, Zagreb, 1925.

- Franjo Fancev, *Zagrebački pasionali u historiji hrvatske crkvene književnosti*, »Sveta Cecilija«, XIX, sv. 1, 1925., str. 1-5.
- Franjo Fancev, *Liturgijsko-obredne igre u Zagrebačkoj stolnoj crkvi. Prilog istoriji kulture u Posavskoj Hrvatskoj u XII st.*, »Naredna starina«, knj. IV, sv. 10, 1925., str. 1-16.
- Franjo Fancev, *O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj*, u: *Djela JAZU*, br. 29, 1925., str. 509-553.
- Franjo Fancev, *Novi prilozi za povijest hrvatske drame*, »Nastavni vjesnik«, XXXVI, Zagreb, br. 1-2, Zagreb, 1927., str. 1-20.
- Franjo Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, knj. XI, sv. 29, 1932., str. 143-168.
- Franjo Fancev, *Grada za povijest hrvatske crkvene drame: »Muka sv. Margarite«, zadarsko prikazanje od g. 1500.*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 11, Zagreb, 1932., str. 11-38.
- Franjo Fancev, *Grada za povijest hrvatske crkvene drame: Grada za bibliografiju Petra Kanavelovića (1637-1719)*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 11, Zagreb, 1932., str. 211-221.
- Franjo Fancev, priredio, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir. Dva latiničom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*, u: *Djela JAZU*, br. 31, 1934., str. CXV + 1-288.
- Franjo Fancev, *Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606-1772)*, u: *Starine JAZU*, knj. 37-38, Zagreb, 1934., str. 1-176; 1937., str. 181-304.
- Franjo Fancev, *Hrvatski djaci gradačkog sveučilišta god. 1586-1829*, u: *Ljetopis JA*, sv. 48, Zagreb, 1936., str. 169-209.
- Franjo Fancev, *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vijekova. Iz rukopisnih pjesmarica skupio*, »Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena«, XXXI, sv. 1, 1937., str. 67-165. Dodatak raspravi: Plamenac, 1937.
- Franjo Fancev, *O. Bartula Kašića Sveta Venefrida, duhovna tragedija*, »Vrela i prinosi«, br. 8, 1938., str. 116-168.
- Franjo Fancev, *Predavanje dra. Franje Fanceva: »Hrvatska kajkavska poezija prošlih vijekova«*, u: *Ljetopis JA*, sv. 51, Zagreb, 1939., str. 86-105.
- Franjo Fancev, *Muka Spasitelja našega i Uskršnuće Isukrstovo*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 14, Zagreb, 1939., str. 241-287.
- Franjo Fancev, *Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatičke*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 15, Zagreb, 1940., str. 201-219; *Diogeneš*, str. 220-274, *Čini barona Tamburlana*, str. 275-310.
- Franjo Fancev, *Grada za pjesnički leksikon hrvatskoga jezika. Začeti - začinati: začinjavac, začinka*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 15, Zagreb, 1940., str. 182-200.
- Dubravka Franković, *Glazbeni život u Hrvatskoj i Ilirska Danica od 1835. do 1849. (Glazbeno nazivlje)*, rkp., doktorska disertacija, Zagreb, 1993.
- Milovan Gavazzi, *Izabrani radovi s područja glazbe (1919-1976)*, prir. Lovro Županović, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988.

- Ivan Golub, *Juraj Križanić, glazbeni teoretik 17. stoljeća*, JAZU, Zagreb, 1981.
- Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.
- Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, u: *Pisana riječ u Hrvatskoj*, Zagreb, 1986., str. 39–79; i knjiga, Matica hrvatska, Zagreb, 1994.
- Hrvatski kajkavski pisci I*, prir. O. Šojat, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1971.
- Hrvatski leksikon*, I – II, Naklada Leksikon d.o.o., ur. Antun Vujić, Zagreb, 1996. – 1997.
- Zoran Hudovsky, *Razvoj muzičke kulture u Zagrebu od XI do konca XVII stoljeća*, u: *Rad JAZU*, knj. 351, Zagreb, 1969., str. 5–61.
- Zoran Hudovsky, *Neumatski rukopis Agenda pontificalis MR 165 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*, »Arti musices«, 2, 1971., str. 17–30.
- Željka Kasumović, *Prve hrvatske pasije*, rkp., diplomski rad, Muzička akademija u Zagrebu, 1979., sign. d-703.
- Vjera Katalinić, *Pregled izvora o glazbenoj kulturi baroknog razdoblja na tlu SR Hrvatske*, u: *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, Osorske glazbene večeri, Osor, 1989., str. 20–47.
- Dragutin Kniewald, *Iluminacija i notacija zagrebačkih liturgijskih rukopisa*, u: *Rad JAZU*, knj. 279, Zagreb, 1944., str. 5–108.
- Nikica Kolumbić, *Hrvatska srednjovjekovna drama u vremenu i prostoru*, u: *Dani hvarskog kazališta*, Književni krug, Split, 1985., str. 5–21.
- Koraljka Kos, *Geschichte, Stand und Perspektiven der Forschungen zur mitteralterlichen Kirchenmusik in Kroatien*, »International Review of the Aesthetics and Sociology of Music«, sv. 2, 1975., str. 289–306.
- Leksikon jugoslavenske muzike*, I–II, ur. Krešimir Kovačević, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1996.
- Katarina Livljanić, *Skica o glazbenome životu zagrebačke Stolnice u srednjem vijeku*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994*, Zagreb, 1995., str. 521–526.
- Ivan Lozica, *Izvan teatra*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1990.
- Ivan Lozica, *Folklorno kazalište*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
- Ivan Lozica, *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997.
- Sanja Majer Bobetko, *Grada za povijest hrvatske glazbene terminologije. Hrvatsko glazbeno nazivlje u prvim hrvatskim glazbenim časopisima*, rkp. prihvaćen za tisk u časopisu *Kronika zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe*.
- Jerko Martinić, *Glagolitišche Gesänge Mitteldalmatiens*, I–II, Bose Verlag, Regensburg, 1981.
- Tihomil Maštrović, *Počeci hrvatske drame i kazališta u Zadru*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, Književni krug, Split, 1985., str. 161–176.
- Slobodan Prosperov Novak – Dragan Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, sv. 1–2, Logos, Split, 1984.
- Pavlinski zbornik 1644*, faksimilni pretisak s transkripcijama i komentarima, prir. K. Kos, A. Šojat, V. Zagorac, u: *Djela HAZU*, knj. 71, HAZU – Globus, Zagreb, 1991.

- Francesco Saverio Perillo, *Hrvatska crkvena prikazanja*, Moćnosti, Split, 1978.
- Dragan Plamenac, *Uz napjeve Forkove zbirke*, »Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena«, XXXI, br. 1, 1937., str. 166–168. Dodatak raspravi: Fancev, 1937.
- Dujka Smoje, *Muzički i dramski elementi bogojavljenke igre Tractus stelle iz rukopisa Agenda pontificalis MR 165 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*, »Arti musices«, XXV, br. 1–2, 1994., str. 17–60; prvi put objavljeno u sv. X, br. 2, 1979.
- Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Književni krug, Split, 1992.
- Ennio Stipčević, *Glazba iz arhiva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Ladislav Šaban, *Pavlini i glazba*, u katalogu izložbe: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786*, Globus – Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1989., str. 323–333; pretiskano u knjizi *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, Osorske glazbene večeri, Osor, 1989., str. 194–205.
- Božidar Širola, *Hrvatska umjetnička glazba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942.
- Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski spomenici Jugoslavenske akademije*, I–II, JAZU, Zagreb, 1969. – 1970.
- Stanislav Tuksar, *Hrvatska glazbena terminologija u »Blagu jezika slovinskoga« (1649–1651) Jakova Mikalje*, »Arti musices«, XI, br. 1, 1980., str. 5–53.
- Stanislav Tuksar, *Muzikologija u Hrvatskoj od 1979. do 1989. Postignuća osamdesetih i perspektive za devedesete godine 20. stoljeća*, »Zvuk«, br. 4, 1989., str. 5–15.
- Stanislav Tuksar, *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka. Nazivlje glazbala i instrumentalne glazbe u tiskanim rječnicima između 1649. i 1742. godine*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 1992.
- Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, I, Zagreb, 1969.
- Albe Vidaković, *Asserta musicalia (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe*, u: *Rad JAZU*, koj. 337, Zagreb, 1965., str. 41–159.
- Vladimir Zagorac, *Liturgija zagrebačke crkve*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994*, Zagreb, 1995., str. 515–520.
- Lovro Županović, *Glazbene prilike u Hvaru prije otvaranja i u prvom razdoblju djelovanja gradskog kazališta*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976.
- Lovro Županović, *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Sveučilišna naklada »Liber«, Zagreb, 1989.

PRINOS FRANJE FANCEVA HRVATSKIM MUZIKOLOŠKIM TEMAMA

Sažetak

Muzikološka istraživanja u Hrvatskoj duguju mnoge vrijedne prinose stručnjacima iz drugih struka. Tako je književni povjesničar Franjo Fancev, poput etnologa Milovana Gavazzija, obrađujući stvaralaštvo ili podatke o stvaranju književnih oblika, onih za koja se sa sigurnošću može pretpostaviti da su izvođena uz glazbenu komponentu – temeljito i iscrpno uzimao u obzir i taj sloj cjelovita djela. Osobito je značajan njegov pristup kod prikazivanja djela koja evidentno sadrže glazbu, kao što je to slučaj sa studijom *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vijekova*, odnosno u studiji o pjesmarici Ladislava Forka u suradnji s muzikologom svjetskog ugleda, Dragutinom Plamencom. Kako glazbenost mnogih srednjovjekovnih i baroknih djela možemo iščitavati samo na temelju teksta (iz naputaka s margina, te predgovora, a koji put iz strukturiranosti teksta) tako je prinos Franje Fanceva znatan već u polazištu. Zanima nas stvarna mjera tog prinosa u opsegu i kakvoći te dalji odjeci u glazbenoj historiografiji.

FRANJO FANCEV'S CONTRIBUTION TO THE CROATIAN MUSICOLOGICAL TOPICS

Summary

The musicological research in Croatia relies greatly on numerous valuable contributions by experts from other fields of study. Among these is the ethnologist Milovan Gavazzi and the literary historian Franjo Fancev who in his study of the literary works of art or the sources describing the creation of literary forms for which one can with great certainty assume that they were performed to musical accompaniment – included a thorough and detailed account also of this aspect of the work in its entirety. Of special importance is his approach to the presentation of works containing music, such as the essay *The Cheerful Spirit of the Croats as Manifested in Folk Songs, Toasts and Drinking Songs of the Past Centuries (Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vijekova)*, i. e. the essay on the song-book by Ladislav Forka in collaboration with the world-renowned musicologist Dragutin Plamenac. The musical components of most of the medieval and baroque works can be inferred only from the text (from notes written in the margin, prefaces, and sometimes also from the way the text is structured). Franjo Fancev's contribution is therefore considerable from the start. We are interested to determine the actual scope of that contribution as well as to establish its further influence on the musical historiography.

Dr. Franjo Fancev u doba Prvog svjetskog rata

Franjo Fancev – ravnatelj Sveučilišne knjižnice

*Uvodne (metodološke) pripomene**

Prikaz Franje Fanceva kao ravnatelja Sveučilišne knjižnice u Zagrebu (sada Nacionalne i sveučilišne knjižnice) zahtijeva ponajprije neke metodološke pripomene. Naime, Franjo Fancev u hrvatskoj je kulturi i povijesti ostao zabilježen poglavito kao istaknuti književni povjesničar, znanstveni istraživač (starije) hrvatske književnosti, plodni pisac i sveučilišni profesor. Knjižničarstvom se bavio samo dio svog radnog vijeka i javnog djelovanja, od čega je samo osam godina bio na čelu Sveučilišne knjižnice kao njezin ravnatelj. A čitavo vrijeme svoje knjižničarske djelatnosti smatrao je zapravo »prolaznim«, neprekidno u iščekivanju prijelaska na katedru sveučilišnog profesora. Knjižničarstvo mu, dakle, nije bilo profesionalni izbor ni zvanje, već zapravo »usputno« zanimanje, za što je doduše, prema ondašnjim mjerilima i poimanjima, imao potrebitu naobrazbu.

Osim toga prikazujući ga kao ravnatelja Knjižnice mora se ipak, koliko je moguće, izbjeći njegovo poistovjećivanje s Knjižnicom. Sa stajališta knjižničarske struke o njemu se kao ravnatelju odnosno stručnjaku može pisati na temelju onoga što se relativno pouzdano može razabrati i ustanoviti kao njegove prijedloge, stavove, mjere i mišljenja. Dakako uvažavajući okolnost da nije moguće uvijek posvema razlučiti i utvrditi njegovo stvarno »autorstvo« dok je bio ravnateljem Knjižnice.

S tim u svezi valja također napomenuti da se ondašnje poimanje knjižničara, s obzirom na profesiju i tražena znanja, ipak donekle razlikuje od današnjega. Sve do početka ovoga stoljeća pod pojmom knjižničara (*scholar librarian*) poimala se vrlo obrazovana osoba, osobitog intelektualnog obzora i široke kulture i znanja, više kao znanstvenik, učenjak.¹

Za razumijevanje i potpuniju ocjenu djelovanja Fanceva, naročito kao ravnatelja Knjižnice, valja svakako ukratko naznačiti i povijesni okvir u ko-

* Kratice korištene u bilješkama:

S. NSK = *Spisi u arhivu Nacionalne i sveučilišne knjižnice*

S. O. b. n. = *Spisi Odjela za bogoštovlje i nastavu, Hrvatski državni arhiv*

¹ Shera, H. Jesse. *The foundations of education for librarianship*. New York: Becker and Hayes, 1972., str. 194, 195–196.

jem je djelovao. Pri tome naročito mislimo na dvije činjenice: društveno-političku i knjižničarsku.

Njegovo djelovanje kao ravnatelja Knjižnice odvija se već u novoj državi. Hrvatska je, naime, nakon Prvoga svjetskog rata, postala sastavni dio novoosnovane države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije nazvane Jugoslavijom. Nemoguće je na ovom mjestu, niti je to zadaća ovoga priloga, pa ni ukratko naznačiti što je ta činjenica u društvenom, političkom, gospodarskom i kulturnom pogledu značila za Hrvatsku. Povijesno promatrano, s današnjeg vidika, ipak su ukupne posljedice bile pretežito negativne. Ta bi se ocjena donekle mogla izreći i za knjižničarstvo odnosno Sveučilišnu knjižnicu, i to ne samo zbog razumljivog poslijeratnog osiromašenja, već i stoga što su zapravo naglo prekinute mnoge dotadanje (»prirodne«) veze i utjecaji Europe, posebice Srednje Europe, i u knjižničarstvu. S druge pak strane, dobivši pravo obveznog primjerka s područja cijele nove države, Knjižnica je doduše dobila i mehanizam znatnog povećanja svoga fonda, ali na neki način na uštrb kvalitete. Osim toga dolazi praktički do »izjednačavanja« hrvatskih knjiga s knjigama iz ostalih dijelova Jugoslavije, čime je njezina već stoljetna zadaća hrvatske nacionalne knjižnice dobila drugačiju dimenziju.

Franjo Fancev postao je ravnateljem Knjižnice nakon što je ona već preselila u novu zgradu na Marulićevom trgu, ali i zbog ratnih (ne)prilika nije do kraja završen proces njezina unutarnjeg ustroja. To je bio dobrim dijelom i okvir odnosno ostvareni preduvjet mnogih njegovih prijedloga, poduzetih mjera i koraka kao ravnatelja. Činjenica da je uz to bio i osobito ambiciozan², objašnjava ne samo njegovo nezadovoljstvo, dok je bio običnim knjižničarom, već i poduzetnost za vrijeme dok je bio ravnateljem Knjižnice.

Bez obzira na to što je najvažniji dio knjižničarske karijere Franje Fanceva bilo vrijeme njegova ravnateljstva Knjižnicom, valja ipak navesti i njegov rad kao knjižničara do dolaska na čelo Knjižnice. Uz to Fancev je i jedan od trojice pisaca cjelovite povijesti Sveučilišne knjižnice.³ Kao kasniji sveučilišni profesor bio je i prvim predsjednikom Sveučilišnog knjižničnog odbora.

Nakon završetka studija slavenske i romanske filologije u Zagrebu i Beču, položenog doktorata te kratkotrajne srednjoškolske profesorske službe

² Kučera, Elza. Bibliotekarsko spominjanje. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 2 (1951) 1-4, str. 21.

³ Petrović, Stěvo. Hrvatska kr. sveučilišna biblioteka. Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare, 1913.

Fancev, Franjo. Kr. Sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Zagreb: Tisak zaklade Tiskare Narodnih novina, 1925.

Rojnić, Matko. Nacionalna i sveučilišna biblioteka. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1974.

Nekoliko je članaka o pojedinim razdobljima (prvo razdoblje te početak i sredina 19. stoljeća) povijesti Knjižnice objavila i Eva Verona.

u Bjelovaru, Franjo Fancev se 1. rujna 1908. godine zapošljava u Sveučilišnoj knjižnici, kao pristav 2. razreda. Knjižnica je tada imala ukupno trojicu zaposlenih (Kostrenčić-ravnatelj, Deželić i Fancev). Odmah po dolasku na svoj je zahtjev dobio polugodišnji dopust, da bi potom više puta tražio pre-mještaj na gimnaziju, te potom i jednogodišnji dopust u znanstvene svrhe za habilitaciju. Time je odmah pokazao da se zapravo ne želi opredijeliti za knjižničarski poziv.⁴ No kako nije mogao dobiti zaposlenje na gimnaziji, sve se više pripremao za sveučilišnu karijeru. Uglavnom po dolasku u Knjižnicu radio je najprije u dačkoj čitaonici te na poslovima katalogizacije. Kad je Deželić postao ravnatelj odnosno po preseljenju u novu zgradu, Fancev radi na poslovima u Zbirci i čitaonici rijetkosti. No već u ljeto 1914. godine, malo nakon izbijanja rata, biva zajedno s nekolicinom drugih djelatnika Knjižnice mobiliziran i vraća se u Knjižnicu istom krajem 1917. godine, dakle nakon više od tri godine.⁵ Početkom 1919. godine Deželić mu kao ravnatelj Knjižnice povjerava poslove »nadzora nad spremištima, osim spremišta dragocjenosti, te nadzor nad čitavim podvorničkim osobljem [...]«⁶. No Fancev je otklonio preuzeti te poslove, o čemu je Deželić izvjestio Povjereništvo za bogoštovlje i nastavu.⁷

Ubrzo nakon toga, 21. veljače 1919., Fancev je imenovan ravnateljem Sveučilišne knjižnice, a mjesec dana kasnije Deželić mu predaje Knjižnicu.⁸ Ne ulazeći ovdje u razloge nagle smjene Deželića s položaja ravnatelja Sveučilišne knjižnice, činjenica je da je ubrzo nakon uspostave nove države Fancev imenovan ravnateljem Knjižnice. Prave razloge istom bi valjalo ispitati. No vrlo je znakovito da je tu smjenu i imenovanje Fanceva pozdravio dugogodišnji ravnatelj, tada umirovljenik, Ivan Kostrenčić navodeći isključivo stručne razloge odnosno stanje u Knjižnici, koje Fancev označava »groznim«, te mu daje upute za ponašanje (»ostanite u realnosti«).⁹ Stoga se može postaviti pitanje koliko je utemeljeno zapažanje da je zapravo riječ o političkim razlozima. Pa čak ako se i prihvati ocjena da Fancev i nije imao osobita iskustva, a kao što smo vidjeli, niti izrazitog interesa da se posveti knjižničarstvu.¹⁰

⁴ Sečić, Dora. *Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874–1918*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1996., str. 120.

⁵ Usp. Sečić (1996), str. 129, 132, 136, 151 i 156. Kučera (1951), str. 28.

⁶ S. NSK, 50/1919. od 27. 1. 1919.

⁷ S. NSK, 60/1919. od 29. 1. 1919.

⁸ S. NSK, 68/1919. od 21. 2. 1919.

⁹ Pismo Fancevu iz Crikvenice od 4. 3., 5. 10. i 6. 11. 1919.: Kostrenčićeva korespondencija NSK R. 7494 b. U tim pismima Kostrenčić daje naslutiti nezadovoljstvo kako je Knjižnica vođena od njegova odlaska u mirovinu (»Vi znate, što sam ja u interesu toga meni miloga zavoda iza moga umirovljenja zagovarao«), pa mu čestita (»A ja mogu sa zadovoljstvom reći: da ono što sam sijao, sad je došlo u dobre ruke«) i želi uspjeh (»da bude i zavodu na korist, a Vama da bude prilika, da pokažete i što znate i što možete«).

¹⁰ Usp. Sečić (1996), str. 153 i Rojnić (1974), str. 47.

Djelatnost Fanceva kao ravnatelja Knjižnice

U svakom slučaju Fancev preuzima Knjižnicu sa zadaćom da ukloni nedostatke u uređenju Knjižnice, naročito što se kataloga i smještaja knjiga u spremištu tiče, te da više dođe do izražaja općenarodna uloga Knjižnice. »Na jednoj je strani Knjižnica dobila sve širi djelokrug upravo kao sveučilišna ustanova, onako kako se Sveučilište širilo osnutkom novih fakulteta. Na drugoj strani je Knjižnica mogla sve manje udovoljavati potrebama proširenog Sveučilišta«, a uz to su i visoke škole htjele da Knjižnica služi i njima.¹¹ Te se odrednice odnosno ograničenja jasno zapažaju u cjelokupnom radu Fanceva kao ravnatelja.

S obzirom na činjenicu da je cijelo vrijeme rata bio mobiliziran, Fancev je kao knjižničar radio zapravo oko šest godina, ali se u tom razdoblju nije ničim posebno isticao, niti je u stručnom pogledu dao neki zapaženiji doprinos, pa po tome ne bi bio posebno zapamćen niti zabilježen u povijesti hrvatskoga knjižničarstva. Osim toga Fancev je neprekidno, barem jednim okom ako ne i nogom, ali svakako ambiciozno, već bio na sveučilišnoj katedri. S druge strane, tadašnji ustroj i stanje Knjižnice jedva da je i dopuštao mogućnost osobnog potvrđivanja u stručnom pogledu, a pisanih priloga (članaka, studija, ogleđa) u knjižničarskoj struci kod nas još nema. Naime, knjižničarstvo kao profesija i struka tada u Hrvatskoj tek postavlja temelje. No u svakom je slučaju poprilično upoznao Knjižnicu iznutra, a uz više nego solidnu naobrazbu i široku kulturu te radeći nekoliko godina uz I. Kostrenčića (»primijenjeno bibliotečno znanje imam od Vas i od Vašeg naučanja«) i V. Deželića, na neki se način ipak osposobio za vođenje Knjižnice kao ravnatelj.¹² Budući da je na taj način donekle bio zadovoljen dio njegove ambicije, cijelo je svoje opće i knjižnično znanje Fancev stavio u službu razvoja i napretka Knjižnice.

Ako se izuzme prilog objavljen u spomenici *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924. Kr. sveučilišna knjižnica u Zagrebu*, što je zapravo njena povijest, a koji je otisnut i kao zasebna knjižica, te rad pod naslovom *Bibliotekarski pripravnički ispit Marina I. Pavlinovića s plagijatom*, objavljenom 1940. godine, jedini tekst koji je Fancev napisao o knjižničarstvu i knjižnici je njegov članak objavljen 1911. godine u časopisu *Savremenik* pod nazivom *Naša sveučilišna biblioteka*.¹³

Ne ulazimo na ovome mjestu u opravdanost i utemeljenost njegove kritike i zapažanja na račun Knjižnice, niti na vrednovanje činjenice da to piše

¹¹ Usp. Rojnić (1974), str. 47.

¹² Pismo Kostrenčiću od 28. 10. 1919.; Korespondencija Fanceva NSK R 6248 b.

¹³ Fancev, Franjo. Naša sveučilišna biblioteka. // *Savremenik* 6 (1911) 5, str. 273–277 i 350–355.

Fancev, Franjo. *Bibliotekarski pripravnički ispit Marina I. Pavlinovića s plagijatom*. Zagreb, 1940., 20 str.

u vrijeme kad Knjižnica stoji pred preseljenjem u novu zgradu.¹⁴ U ovom slučaju taj članak promatramo kroz jedan sasvim drugi vidik. Naime, nepunih osam godina nakon objavljivanja toga članka Fancev postaje ravnateljem Sveučilišne knjižnice, pa se ovaj članak može smatrati i njegovim programatskim člankom, jer je u njemu Fancev izložio svoje poglede na knjižnicu, knjižničarstvo, posebno na Sveučilišnu knjižnicu, te potrebu i način njezina uređenja, odajući i dobro poznavanje teorije knjižničarstva te stanje knjižničarstva u Europi. Sada je kao ravnatelj bio u prilici da to i provede odnosno da se barem zauzme za ostvarenje tih zamisli. Stoga nam se ovaj članak čini, metodološki gledano, najpouzdanijom smjernicom prikaza te mjerilom (procjene i vrednovanja sveukupnog rada i djelovanja Fanceva kao ravnatelja. U tom pogledu taj se članak na neki način može uzeti i kao njegov »program rada« javno objavljen.

U programskom pogledu iz tog se članka može izdvojiti sedam (temeljenih) stavova: *značenje knjižnice, osoblje, katalozi, nabava, uređenje knjižnice, status knjižničara i (samostalnost) Knjižnice.*

Zanimljivo je višestruko da gotovo iste stavove, naglaske, pa čak i točke kao smjernice za rad, dakako u drugom obliku, nalazimo i u *Izveštaju o stanju i potrebama kr. sveučilišne biblioteke*, što ga je odmah nakon preuzimanja Knjižnice uputio Povjereništvu za bogoštovlje i nastavu. U njemu na temelju, prema njegovoj ocjeni, bitnih nedostataka u Knjižnici (nedostaci povezani s gradnjom, nedostaci organizacije posla, nedostaci u preuređenju i pripremi za preseljenje) iznosi razloge zbog čega se i dogodilo »da biblioteka još do danas ni u jednom svom dijelu nije dobila svoj definitivni oblik, na koji bi se moglo dalje sigurno izgrađivati«. Stoga i podnosi ovaj izvještaj da se uredi konačni sustav za uređenje Knjižnice, prema kojemu će se izraditi katalozi, urediti spremište knjiga, provesti signiranje knjiga, urediti čuvanje, umnožavanje i uporaba te napokon organizirati posao u Knjižnici.¹⁵

Ne ulazimo ovdje u procjenu da li je, što i koliko od tih programskih zadataka ostvareno od vremena objave toga članka do vremena kad Fancev postaje ravnateljam. Zacijelo jest nešto.¹⁶ Ovdje nas poglavito zanima mogućnost i pouzdanost prosudbe djelovanja Fanceva kao ravnatelja na temelju tog »programskog« članka.

Njegovo poimanje društvenog *značenja knjižnice* odnosno knjižničarstva, posebice za kulturu i znanost, proizlazi iz njegove naobrazbe, ali, kao što i izrijekom kaže, i iz uloge koje imaju posebice njemačke knjižnice za

¹⁴ Možda je najtočnije zapažanje M. Rojnića, da su ocjene Fanceva o stanju u Knjižnici bile točne, uz ogradu da su mu mjerilo bile njemačke knjižnice, tada najbolje u Europi. Usp. Rojnić (1974), str. 43–44.

¹⁵ S. O. b. n. (1919), kutija 1374, 338. Usp. Korespondencija Fanceva, NSK R 6248 b.

¹⁶ Usp. Sečić (1996), naročito str. 149–180.

razvitak i napredak njemačke znanosti i kulture. Fancev, dakle, prepoznaje i u »praksi« vezu između knjižničarstva i znanosti i kulture odnosno napretka i razvoja. Stoga da bi knjižnice mogle ispuniti tu ulogu i zadaću, društvo mora voditi o njima brigu odnosno stvoriti (pred)uvjete da »knjižnica bude uređena zbirka sa svrhom javne ili privatne koristi«¹⁷. To je, dakle, cilj, ideal kome je Fancev težio i čemu je bio usmjeren najveći dio njegovih prijedloga, mjera i koraka koje je kao ravnatelj poduzimao.

Nije slučajno da kao prvi preduvjet za funkcioniranje knjižnice kao uređene zbirke radi korištenja, što je njezina temeljna uloga i bitno društveno poslanje¹⁸, Fancev označuje *školovano osoblje*, koje dijeli na znanstveno i pomoćno. Navodi i koja znanja moraju imati knjižničari. Zanimljivo je pritom da govori ne samo o potrebnoj vježbi (uz opća znanja), već i o knjižničarskim stručnim ispitima, što se kod nas počinje uvoditi tek 1929. godine.¹⁹ Štoviše, govori i o posebnim školama za knjižničare, što će se kod nas ustanoviti mnogo, mnogo godina kasnije kao posebni studiji, dodiplomski i poslijediplomski. Jasno mu je da nema prave knjižnice bez školovanih i izvježbanih knjižničara. Zato po njegovom poimanju knjižničarsko zvanje ne može biti sporedno, niti je to za one koji za druga zvanja sposobni nisu. Prepoznaje, dakle, posebnost knjižničarske struke i zvanja, profesije. Ono što je on, dakle, na samom početku ovoga stoljeća jasno i utemeljeno izrekao odnosno napisao, dugi se niz godina odnosno desetljeća kod nas još pojavljivalo kao pitanje odnosno dilema, a u nekim glavama čak i danas, na samom kraju ovoga stoljeća.

Na tragu takvih poimanja Fancev se kao ravnatelj Knjižnice trajno i ustrajno zauzima za ostvarenje tih stavova u Knjižnici, a s tim u svezi i za djelotvorniji ustroj Knjižnice, posebice korisničkih službi. Bio je svjestan da bez školovanog i funkcionalno raspoređenog osoblja knjižnica ne može djelovati kao uređena zbirka knjiga radi korištenja. Stoga je tom pitanju pridavao posebnu pozornost. U jednom svom dopisu piše da »bibliotečna služba mora da se osniva na principima bibliotečne nauke [...] i svaki bibliotečni činovnik ako želi da bude dobar činovnik, mora da se pored svojih specijalnih studija bavi i problemima bibliotečne nauke«²⁰. Prepoznaje, dakle, knjižničarstvo i kao znanost, koja će se istom kasnije kao takva potvrditi, i u toj zasebnoj znanosti odnosno djelatnosti nalazi temelj za posebna znanja i umijeća koja moraju krasiti knjižničara. A svjestan činjenice da »kod nas nema još propisa i o osobitom osposobljavanju za bibliotečnu službu znanstvene i manipulacione [pomoćne, op. moja] kategorije, [...] želi da se u samoj knjižnici već sada započne sistematski obrazovati bibliotečni podmla-

¹⁷ Usp. Fancev (1911), str. 273 i 274.

¹⁸ Stipanov, Josip. Knjižnica i društvo. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 39 (1996) 1-2, u tisku.

¹⁹ Usp. Rojnić (1974), str. 50.

²⁰ S. NSK, 72/1922. od 8. 2. 1922.

dak«, kako stoji u njegovom dopisu nedugo nakon što je preuzeo Knjižnicu kao ravnatelj.²¹

No, da mi to nije dovoljno za uspješan rad u knjižnici, pokazuje Fancev svojim dopisima Kr. zemaljskoj vladi i Akademičkom senatu²², u kojima predlaže novu organizaciju knjižnične službe odnosno uvođenje tzv. »manipulacionog osoblja«, koje u kasnijem razvoju hrvatskog knjižničarstva prepoznajemo kao knjižničare (SSS) i više knjižničare (VSS), te uvođenje i podvorničke službe iz čega su se razvili kasniji manipulanti. Smatrao je, naime, da neke poslove u Knjižnici ne trebaju obavljati akademski obrazovani ljudi. Svoje stavove i razloge u tim dopisima potkrjepljuje primjerima iz europskih, posebice njemačkih knjižnica te navodima iz tadašnje (inozemne) stručne literature. Takva struktura zaposlenih zadržala se u Knjižnici desetljećima, a u osnovi i danas, a čini zapravo još uvijek osnovnu strukturu knjižničarskog (stručnog) osoblja, jedino što iz niza razloga manipulanti praktički nestaju. Time je pokazao ne samo dobro poznavanje knjižničarstva općenito, već osobito i knjižnično poslovanje, osjećaj i sposobnost za upravljanje i organizaciju poslova. Svjestan je da je uz potrebno znanje, opće i posebno/knjižničarsko, za dobro i svrhovito odvijanje poslova potreban i odgovarajući broj djelatnika²³, ali istodobno i funkcionalno raspoređenih odnosno organiziranih po zahtjevima i mjerilima knjižničnog poslovanja s obzirom na ulogu i zadaće ove Knjižnice.

U skladu s time Fancev se zauzima i za *status* i bolje plaće *knjižničara* (da »bude izjednačeni u plaćama s nastavnicima srednjih škola, kako su s njima izjednačeni i kvalifikacijom«), te daje i konkretan prijedlog glede toga. Nepovoljni je status i niske plaće razlogom da se upražnjena i predviđena mjesta knjižničara ne mogu popuniti upravo zbog razlike u plaćama i dinamici napredovanja naspram srednjoškolskih profesora.²⁴ Na istoj je crti

²¹ S. NSK, 245/1919. od 25. 5. 1919. Tadašnji knjižničari kod nas nisu još pisali članke iz knjižničarske struke, nije bilo ni posebnog stručnog glasila, ali su zato dopisi ravnatelja nadležnim vlastima nerijetko bili gotovo kao stručni članci s obrazloženjima i navođenjem (inozemne) stručne literature. To započinje još s I. Konstrenčićem.

²² S. NSK, 254/1919. od 25. 5. 1919. i 304/1919. od 12. 6. 1919.

²³ O potrebitom broju djelatnika kao nužnom preduvjetu uspješnog obavljanja barem glavnih poslova u Knjižnici piše Ministarstvu prosvjete Krajevine Srba, Hrvata i Slovenaca u predstavi u povodu prijedloga proračuna za 1926./27. godinu u kojoj traži da se naprave ispravci obrazlažući to potrebnama posla te iznosi usporedbu s Narodnom bibliotekom u Beogradu. Usp. S. NSK, 83/1926.

Još je odlučniji u predstavi na prijedlog proračuna za 1927./28. godinu u kojoj izriječno kaže »kad bi se doista ova Knjižnica morala zadovoljiti samo s onim osobljem, koje joj se prijedlogom budžeta izriječno daje, to bi njezin rad bio u današnjem opsegu gotovo sasvim onemogućen [...]« Jer je ova Knjižnica »jedina potpuno javna i svakom u cijeloj kraljevini svojom književnom i naučnom imovinom pristupna knjižnica«, jer ona jedina u zemlji pozajmljuje knjige izvan knjižnice ne samo u Zagrebu, već »preko mjesnih vlasti i diljem cijele kraljevine«. Usp. S. NSK, 36/1927 od 13. 1. 1927. i 121/1922. od 4. 3. 1922.

²⁴ S. NSK, 369/1921. od 12. 9. 1921.; 413/1922. od 24. 7. 1922.; 452/1922. od 12. 8. 1922. i 140/1923. od 10. 3. 1923.

i njegova predstavka upućena Stjepanu Radiću, tadašnjem ministru prosvjete, glede novog Zakona o univerzitetima u kojoj se zauzima da se izmijeni stav po kojem su »upravnik i bibliotečno osoblje svrstano pod administrativno osoblje univerziteta«, jer su oni »već bar toliko naučno osoblje, koliko i asistenti pojedinih univerzitetskih instituta«. U tom kontekstu ističe još jednu bitnu značajku bibliotečnog stručnog osoblja, a to je »stalnost položaja bibliotečnog osoblja«²⁵.

S tim u svezi posve je razumljiv i utemeljen i njegov dopis upućen Pokrajinskoj upravi za Hrvatsku i Slavoniju, odjeljenje za prosvjetu i vjere (prijašnja Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu) u kojem vrlo obrazloženo i potanko (za svako određeno radno mjesto odnosno osobu), gotovo kao elaborat, upozorava na kobne posljedice za poslovanje Knjižnice koje bi prouzročilo naredeno smanjenje osoblja, ako se provede. Takvim bi mehaničkim pristupom bila »ozbiljno ugrožena i sama služba u svojim temeljima i u cijelom svom opsegu«. Zanimljivo je, ali u skladu s cjelokupnim njegovim poimanjem i postupcima, da među razlozima protiv takve odluke navodi i činjenicu da »činovnici koji služuju u biblioteci, pored spremne, koja se traži i za druga zvanja, valja da imaju još i osobitu spremu, koja se dobiva samo radom u biblioteci«. Tim više, što se još ranije, 1922. godine, obraća Akademičkom senatu s upozorenjem da nije u mogućnosti uspješno voditi tekuće poslove radi pomanjkanja osoblja akademske kvalifikacije²⁶. Drugim riječima tim bi postupkom bio ugrožen i doveden u pitanje i jedini tadašnji način (uz praćenje stručne literature) stručnog osposobljavanja i stjecanja stručnog, praktičnog znanja knjižničara, što bi i dugoročno imalo velike negativne posljedice za Knjižnicu.

Zbog toga pismeno reagira na prijedlog proračuna za 1923./24. godinu i protivi se smanjenju broja zaposlenih, jer je i postojeći broj nedostatan. Smatra da se nedovoljan broj zaposlenih u Knjižnici ne može riješiti dodjelom srednjoškolskih nastavnika ni učitelja, jer za knjižničarsku službu nisu

Zbog toga dekret kojim je imenovan profesorom učiteljskih škola (od 19. veljače 1923.), te, s tim da i dalje ostane ravnateljem Knjižnice Fancev vraća, jer smatra da to nije način rješavanja (poboljšanja) njegova materijalnog položaja, a niti ostalog knjižničnog osoblja, jer mali novčani dobitak »ne može da prevagne moralni gubitak na položaju kao predstojnika jedne od najznačajnijih institucija našeg univerziteta a zasad i prve bibliotečne institucije u kraljevini«. Tome je bilo i udovoljeno, pa je dekret bio povučen. Usp. S. NSK, 113/1923. od 22. 2. 1923. i 206/1923. od 7. 4. 1923.

²⁵ S. NSK, 58/1926. od 20. 1. 1926. Zanimljivo da se to pitanje statusa knjižničara, posebice u okviru sveučilišta u gotovo istim parametrima proteže gotovo da danas. Naime, već se tada tražilo da knjižničari budu izjednačeni barem sa sveučilišnim asistentima, što ni do danas na zadovoljavajući način nije riješeno. I u tom je pogledu Fancev bio začetnikom adekvatnog rješenja jednog za knjižničarstvo bitnog pitanja - statusa knjižničara.

²⁶ S. NSK, 131/1924. od 27. 2. 1924. Inače je ta redukcija bila u sklopu šire redukcije službenika potaknuta općom državnom štednjom. Fancev je svojom predstavkom odnosno obrazloženjem to uspio zaustaviti što se Knjižnice tiče.

»podijeljena lica, jer je njihov položaj provizoran, a posebni zahtjevi bibliotečne službe iziskuju stalno osoblje«²⁷.

U skladu s njegovim poimanjem značenja knjižnice za obrazovanje, kulturu i znanost te knjižnice kao »živog vrela nauke«, Fancev je cijelo vijerne svojeg ravnateljstva veliku pozornost i značenje pridavao *nabavi* (inozemne) znanstvene i stručne literature, te u tom pogledu izradio više prijedloga i mjera, radi funkcionalnije i svrhovitije nabave. I u tom je pogledu bio pionir i začetnikom novih ideja u našem knjižničarstvu.

Tako već ubrzo nakon preuzimanja Knjižnice, a potaknut i poslijeratnom situacijom (praznine nastale u fondovima, nova država, oskudna sredstva, pa »najveći dio tih knjiga ne mogu da nabave sve naše biblioteke zajedno«) predlaže organiziranje »sistematske« nabave knjiga ne samo za Sveučilišnu knjižnicu već i za druge (znanstvene) knjižnice. Usporedno s time nastoji upotpuniti praznine u nabavi nastale tijekom rata. Svjestan je, naime, činjenice da bi naše knjižnice mogle što se nabave tiče zadovoljavati svoju ulogu, »kad bi se izbor knjiga i časopisa za nabavu vršio tako, da se sve knjižnice postojano obaziru jedna na drugu pri čemu bi veće knjižnice nabavljale veća djela, zbirke i izvore za naučna istraživanja, a manje udžbenike«.

Time on po prvi puta kod nas predlaže ne samo koordiniranu nabavu, tada doduše uglavnom u Zagrebu, već i potvrđuje temeljno načelo nabave u odnosu na pojedine knjižnice. Štoviše, radi djelotvorne provedbe toga predlaže osnivanje osobitog povjerenstva izaslanika visokih i srednjih škola, bez čijeg odobrenja »nijedna knjižnica ne bi smjela ni kupovati skupljih knjiga koje već imađe koja knjižnica ni pretplaćivati novih časopisa uopće«. Zanimljivo je također da u zadaće navedenom povjerenstvu stavlja i reviziju pretplaćenih časopisa u svim našim knjižnicama te skupljanje razasutih godišta časopisa po raznim knjižnicama radi kompletiranja. Kad je pak riječ o starijim časopisima, koji više ne izlaze, a nema ih Sveučilišna knjižnica, valja ih u nju prenijeti, da se učine dostupnim što većem krugu korisnika. Posebno valja istaknuti da u dužnost ovoga povjerenstva stavlja i izradu skupnog kataloga s popisima knjiga svih naših knjižnica i to kako radi uspješnijeg korištenja tako i radi utemeljenije nabave. Povjerenstvo bi također koordiniralo i zamjenu odnosno darivanje duplikata među knjižnicama, o čemu je Fancev vodio posebnu brigu.²⁸ Zaista dalekovidno i za naše prilike pionirski.

²⁷ S. NSK, 612/1923. od 26. 10. 1923.

²⁸ S. NSK, 80/1921. od 5. 3. 1921.

Zanimljivo je da je to ostao jedan od problema hrvatskoga knjižničarstva sve do danas, jer se nipošto ne može ustvrditi da je uspostavljen uspješan oblik i način koordinacije nabave strane znanstvene i stručne literature, unatoč danas puno pogodnijim sredstvima (informatizacija i sl.), a posljedice su iste. A ni skupni katalog(zi) nije imao puno bolju sudbinu.

Usp. S. NSK, 239/1919. od 15. 5. 1919.; 171/1920. od 31. 3. 1920.; Fakulteti šalju svoje prijedloge te traže od Knjižnice da im javi što je naručeno od prošle godine kako bi mogli sastaviti novi prijedlog; S. NSK, 480/1921. i 63/1922.; 99/1921. od 17. 3. 1921. upućen Akademskom senatu.

Svojim dopisom dekanima fakulteta traži da se u reviziju pretplaćenih časopisa radi koordinacije uključe i profesori pojedinih fakulteta te da daju prijedloge Sveučilišnoj knjižnici radi nabave potrebnih knjiga i naročito udžbenika iz svoje struke²⁹, što smjera na poseban oblik i način koordinacije unutar Sveučilišta u odnosu na seminarske i fakultetske knjižnice. Time bi se ujedno ostvarilo i načelo i kriterij iz njegova članka o »pouzdanoj kontroli produkcije« odnosno o razlikovanju »potrebnih i poželjnih knjiga«, a prijedlozima sveučilišnog nastavnog osoblja osigurala i kvaliteta te razmjerna zastupljenost svih područja odnosno struka. Da bi se uklonila nesustavna i neosmišljena nabava u samoj Knjižnici, traži da svaki knjižničar prati svoju struku i izrađuje prijedloge nabave koristeći se i recenzijama u stručnim časopisima.³⁰

Osim toga, radi što efikasnije i racionalnije (ekonomičnije) nabave knjiga i časopisa iz inozemstva predlaže Povjereništvu za prosvjetu i vjere da Sveučilišna knjižnica organizira nabavu knjiga i časopisa iz inozemstva za njene potrebe kao i za potrebe knjižnica sveučilišnih zavoda i ostalih visokih škola izravno iz inozemstva preko neke velike njemačke dobavljačke knjižare, jer »nabava knjiga i časopisa kod domaćih knjižara ne daje knjižnicama ni u kojem obziru onih prednosti, koje već sada daju neorganizovane pojedinačne izravne nabave iz inozemstva«. To potom podrobno obrazlaže neko-rektnim i neposlovnim ponašanjem domaćih knjižara, pa sve to povezuje sa svojim prijedlogom o koordiniranoj nabavi. Za tu svrhu predlaže također osnivanje posebnog odbora odnosno povjerenstva.³¹ Vlada odobrava oba prijedloga (za sistematsku odnosno koordiniranu nabavu te za izravnu nabavu iz inozemstva)³², a Sveučilište imenuje povjerenstvo za izravnu nabavu iz inozemstva i povjerenstvo za sistematsku nabavu. Ubrzo nakon toga započinje tražiti i devize za nabavu stranih knjiga i časopisa te šalje amandmane na proračun u odnosu na predviđene iznose za nabavu knjiga i časopisa.³³

Koliko je značenje Fancev pridavao kvalitetnoj nabavi, svjedoči i njegov dopis pri kraju njegova mandata, u kojem od uprave Sveučilišta traži da se nipošto ne smanjuje iznos za nabavu u prijedlogu proračuna za godinu 1927./28., a ujedno predlaže da se poveća upisnina i taj novac izdvoji za nabavu te da se profesori dragovoljno svojim priložima u to uključe.³⁴

I u pitanjima dodjele duplikata Sveučilišne knjižnice Fancev je pokazao iznimnu osjetljivost za struku odnosno knjižnično poslovanje, i to kako za

²⁹ S. NSK, 635/1919. od 6. 11. 1919.; 636/1919. od 6. 11. 1919.; 9/1920. od 7. 1. 1920.; 62/1921. i 230/1921.

³⁰ F. Fancev (1911), str. 354.

S. O. b. n. (1919), kutija 1374, 338.

³¹ S. NSK, 79/1921. od 5. 3. 1921.; 99/1921. od 17. 3. 1921. upućen Akademikom senatu.

³² S. NSK, 314/1921. od 8. 8. 1921.

³³ S. NSK, 504/1921. od 2. 12. 1921.; 612/1923.

³⁴ S. NSK, 112/1927. od 16. 2. 1927.

građu (knjige) tako i za potrebe korisnika odnosno potrebe novoosnovanih zagrebačkih visokih škola i njihovih knjižnica te knjižnica seminara pojedinih fakulteta. Vodio je računa i o potrebama i zadaćama Sveučilišne knjižnice. A sve to sagledava u okviru diobe rada i uzajamnog oterećenja knjižnica, što daje naslutiti zametke knjižničkog sustava ponajprije u okviru Sveučilišta u Zagrebu.³⁵

Fancev je oduvijek Sveučilišnu knjižnicu držao i nacionalnom, pače poglavito nacionalnom ustanovom. To je izrijeком napisao i u svojoj povijesti Knjižnice, a nedvojbeno proizlazi i iz niza mjera i prijedloga u tom pogledu, o kojima ćemo nešto više reći kasnije. Ali zasigurno jedan od pokazatelja njegovog uvjerenja da je Sveučilišna knjižnica i nacionalna knjižnica, svakako je njegovo trajno i ustrajno zauzimanje oko obveznog primjerka odnosno nastojanje da se postojeće odredbe, tada već u novoj državi, pa su se i odnosile na područje cijele države, poštuju odnosno da tiskare izvršavaju svoje zadaće. Radi toga je često dopisom tražio zakonom propisane mjesečne izvještaje o tiskanim stvarima, što su ih radi provjere potpunosti dostave obveznog primjerka imale dostavljati županijske odnosno gradske vlasti. Ali i u samoj Knjižnici zahtijeva bolji i djelotvorniji nadzor nad prispijećem obveznog primjerka, među ostalim i sustavnim praćenjem časopisa i novina koje objavljuju nova izdanja.³⁶

Kao osobitu zanimljivost navodimo dopis upućen dopis časopisu *Edinost* u Trstu, u kome se izrijeком govori da sveučilišna knjižnica ima »karakter nacionalne biblioteke«, te stoga moli uredništvo časopisa da ga dostavlja besplatno i redovito, jer Knjižnica nema dovoljno novaca da vlastitim troškom nabavlja sve novine i časopise pisane našim jezikom a tiskane izvan granica države.³⁷ Bio je to praktički početak sustavnoga skupljanja tiskovina iz hrvatske dijaspere, što će u kasnijim vremenima, zbog poznatih razloga iseljavanja prije i nakon toga iz Hrvatske, postati nemalom zadaćom ove Knjižnice, a u ispunjavanju koje je praktički bila sprječavana i podosta onemogućena u razdoblju od 1945. do 1990.

Kad je 1925. pripreman novi Zakon o štampi, a u čijem je prijedlogu bilo predviđeno da obvezni primjerak odsad dobiva samo Narodna biblioteka u Beogradu (a sve na crti beogradskog državnog centralizma, čime bi ta knjižnica s vremenom dobila i status nacionalne knjižnice Jugoslavije), Fancev upućuje dopis Ministarstvu prosvjete u Beogradu, u kojem osporava takvo rješenje i traži da ostanu dosadašnje odredbe po kojima obvezni primjerak dobivaju osim Narodne biblioteke u Beogradu i Sveučilišna knjižnica

³⁵ S. NSK, 113/1920. od 6. 3. 1920.; 460/1920. od 20. 10. 1920.; 191/1920. od 18. 4. 1920.; 266/1920. od 31. 5. 1920.

³⁶ Usp. S. NSK, 213/1922. od 11. 4. 1922.; 247/1919. od 19. 5. 1919.; 368/1921. od 12. 9. 1921.; dopis predsjedniku Kr. zemaljske vlade za posredovanje kod ministra unutarnjih poslova radi točne i potpune dostave obveznog primjerka.

S. O. b. n. (1919), kutija 1374, 338.

³⁷ S. NSK, 376/1921. od 19. 9. 1921.

ca u Zagrebu te Državna licejska knjižnica u Ljubljani, jer te knjižnice imaju zadaće nacionalne knjižnice te se poziva na povijesne razloge i dosadašnje odredbe. Osim toga u tom bi slučaju bili znatno oštećeni brojni istraživači i znanstvenici, jer te knjižnice ne bi mogle dobiti dovoljno sredstava za nabavu tih tiskovina koje sada dobivaju besplatno.³⁸

U skladu s njegovim prijašnjim stavovima o važnosti *kataloga* i pravilne katalogizacije u knjižnicama, kod preuzimanja Knjižnice Fancev je sebi stavio u zadatak da u sklopu programa uređenja Knjižnice posebnu pozornost pridaje katalogiziranju i katalozima («biblioteka nema uopće kataloga, koji bi bio bar donekle pouzdan»). Ističe i potrebu jedinstvenih propisa kao i školovanog osoblja za katalogizaciju knjiga, a posebno značenje pridaje jedinstvenosti odrednica, i osobito osobnih odrednica.³⁹

Stoga odmah nakon preuzimanja Knjižnice započinje s radom na reviziji kataloga i knjiga, «koji su vrlo manjkavi i pogrešni» te ih treba upotpuniti i ispraviti te izraditi i inventarni katalog. Također organizira sređivanje Metropolitane, jer je «otprije manjkava i pogrešno katalogizirana»⁴⁰.

Da bi se taj posao uspješno (stručno i bez prekida) obavio traži da ga se oslobodi odlaska na vojnu vježbu i od vojne službe, jer se taj posao ne smije prekidati, a drugi to umjesto njega ne bi mogli obaviti, jer su najčešće mladi.⁴¹ A u sklopu ukupne reorganizacije Knjižnice i nove raspodjele poslova knjižničarima povjerava zadaću »ispravljanja azbučnog kataloga od slova [...] do slova [...]« i to prema točno utvrđenim njegovim uputama, a u nepredviđenim slučajevima trebalo je od njega tražiti upute kako postupiti.⁴² Tako Fancev ne samo izravno vodi (organizacijski i stručno) ispravljanje i izradu novih kataloga, nego i sam u tome sudjeluje. Bio je, naime, svjestan da i bogati fond i najkvalitetnija nabava neće puno značiti ako ne bude adekvatnog pristupa fondovima, a za to su katalozi (abecedni i stručni) jednostavno nezamjenjivi.

Na crti njegovih poimanja knjižnice i knjižničarstva te na temelju stvarnog stanja Knjižnice odnosno »raskoraka« naspram njegova poimanja, a u

³⁸ S. NSK, 221/1925. od 6. 4. 1925.

Dopis (S. NSK, 222/1925.) šalje i Rektoratu Sveučilišta kao i velikom županu zagrebačkom (S. NSK, 223/1925.), te Narodnoj biblioteci u Beogradu i Licejskoj knjižnici u Ljubljani (S. NSK, 224/1925.)

³⁹ Fancev (1911), str. 352, 353.

Po njegovom mišljenju, iz Izvještaja (1919.) uzroci takvog stanja kataloga su u načinu njegove izrade i u rukovanju katalozima. »Pokazalo se da imade dijelova biblioteke, gdje za 30 do 50% knjiga u spremištu nema u tipkanom katalogu uopće nikakve cedulje.« Usp. S. O. b. n. (1919), kutija 1374, 338.

⁴⁰ S. NSK, 193/1919. od 22. 4. 1919.; 225/1919. od 9. 5. 1919.; Zato je treba »ponajprije prema zahtjevima bibliotečne nauke nanovo popisati, a tek po novo izrađenom matičnom katalogu moći će se izraditi tipkani alfabetski i stručni katalogi, a ovi će se katalozi onda sjediniti s katalozima sveučilišne knjižnice«.

⁴¹ S. NSK, 397/1920. od 31. 8. 1920.

⁴² S. NSK, 10/1922. od 10. 1. 1922.

okviru realnih mogućnosti novonastale države, k tome još u poratnim prilikama, Fancev poduzima mjere radi boljeg *uređenja Knjižnice* i efikasnijeg ustroja. Sve to radi povećanja ukupne knjižnično-informacijske djelotvornosti Knjižnice u skladu s njenom dvojakom zadaćom, o čemu je on neprekidno, a može se čak utemeljeno reći i ravnomjerno, kao ravnatelj vodio računa. U tu svrhu, a radi djelotvornije nabave i obrade građe, osniva referadu za zaprimanje i katalogiziranje prinovljenih knjiga te referadu za časopise s točnim stručnim uputama kako postupati u jednom i drugom poslu te naređuje da ga se o tome redovito izvješćuje.⁴³ Time je za duže vrijeme odredio i uredio način poslovanja s časopisima (zaprimanje, korištenje, kompletiranje, uvez, spremanje) i prinovljenim knjigama (zaprimanje, obrada, signiranje, kontrola prispjeća obveznog primjerka i sl.) te ujedno udario temelje novoj organizaciji Knjižnice, koja je kasnije dugi niz godina i desetljeća na takvim zasadama počivala odnosno dalje se razvijala (s vremenom su nastali odjeli, odsjeci odnosno službe). Poznavajući knjižnično poslovanje odnosno posebnost pojedinih knjižničnih poslova te načela vođenja odnosno upravljanja pojedinim poslovima (i radnim procesima), postupno ih organizacijski okuplja u referade prema srodnosti poslova a poradi efikasnijeg odvijanja poslova i njihova praćenja.

Njegove zamjerke na stanje i uređenje Knjižnice, poglavito što se smještaja knjiga u spremištu i signiranja tiče, samo su dijelom riješene odnosno uklonjene preseljenjem Knjižnice u novu zgradu na Marulićevom trgu, koja je i inače stvorila bolje mogućnosti za ukupni rad, pa tako i u odnosu na korisnike. Te je mogućnosti Fancev kao ravnatelj htio maksimalno iskoristiti u svakom pogledu. Stoga započinje s preuređenjem spremišta presigniranjem knjiga prema kronološkom redu odnosno *numerusu currensu* i to na temelju tri formata (»folijanti, kvarti i oktavi«).⁴⁴

Već na samom početku njegova ravnateljstva, početkom 1919. godine u Knjižnici je osnovana Grafička zbirka (»odjel grafičkih umjetnina«), čiji je voditelj postao Artur Schneider. Hrvatska (tada još Jugoslavenska) akademija znanosti i umjetnosti bila je protiv takvog rješenja htijući da se ta zbirka ujedini s već postojećom zbirkom u okviru Strossmayerove galerije osnovane još 1916. godine.⁴⁵ Time se u okviru Knjižnice po prvi puta kao dio njezina fonda pojavljuje neknjižna građa odnosno prva zbirka građe posebne vrste, što će također poprilično odrediti profil Knjižnice ubuduće (kartogradska zbirka, muzička zbirka), i još joj jače istaknuti nacionalni značaj.

U skladu s njegovim temeljnim poimanjem i uvjerenjem da Knjižnica mora biti »vrelo naučnog rada« posebnu je pozornost kao ravnatelj pridava-

⁴³ Isto.

⁴⁴ S. O. b. n. (1919), kutija 1374, 338.

Usp. Korespondencija Fanceva (pismo I. Kostrenčiću), NSK R 6248 b, te Kostrenčićeva korespondencija (pismo F. Fancevu), NSK R 7494 b.

⁴⁵ S. NSK, 165/1919. od 2. i. 4. 1919.

vao korisnicima i njihovom radu odnosno određenije svekolikim uvjetima za njihov rad u Knjižnici i uopće služenje knjižničnim uslugama, dakako u okviru postojećih knjižničnih pravila. U nastojanju da korisnicima omogući cjelodnevni rad u Knjižnici predlaže, što Odjel za bogoštovlje i nastavu uskoro i prihvaća, da Velika čitaonica bude neprekidno otvorena od 8–19 sati (prekid je bio 12–13 sati), iako su zahtjevi studenata bili veći (do 20 odnosno čak do 22 sata). Ujedno je Knjižnica odbila zahtjev da u Velikoj čitaonici mogu učiti studenti iz »svojih skripta ili knjiga«, zbog premalog broja sjedala (176), pa bi bez sjedala mogli ostati oni koji trebaju knjige iz Knjižnice.⁴⁶

Svjestan činjenice da je broj sjedala u Velikoj čitaonici premalen te da to znatno ograničava potrebe studenata, koji su sve brojniji, predlaže povećanje broja stolova i sjedala (4 nova stola i 80 stolaca), pa bi ukupni kapacitet bio 264. Taj je prijedlog Fancev podnio po prvi puta još 1920. godine, te više puta potom obnavljao sve do (po peti put) 1924., kad je to konačno odobreno sa strane ondašnjih vlasti. Ujedno da bi korisnicima omogućio što bolje uvjete rada u čitaonicama te onemogućio nekontrolirani ulaz, predlaže da se predvorje pred čitaonicama pregradi od hodnika pregradnjom.⁴⁷ S tim u svezi posebnim se oglasom određuje da se mjesta u čitaonici koriste samo za učenje, a ne i za druge svrhe (privatni poslovi, korespondencija), pa se zbog toga utvrđuju posebne mjere. Za svaku se čitaonicu određuje kategorija čitača, prema čemu se i izdaju (posebne) iskaznice, tako da svatko ima pravo ulaziti samo u onu čitaonicu za koju ima iskaznicu. Traži i efikasniji nadzor u čitaonicama.⁴⁸ I to se pravilo dugo održalo u Knjižnici.

Za osobite korisnike Knjižnice otvorena je posebna Čitaonica za domaće i strane znanstvenike/istraživače, koji za svoj rad u Knjižnici trebaju (odjednom) veći broj knjiga. Naime, te se knjige nisu istog dana vraćale već su se privremeno spremale u poseban ormar, pa ih je korisnik mogao odmah dobiti i tako nastaviti nesmetano raditi. U toj će se čitaonici također moći, dakako pod posebnim nadzorom, koristiti i rjetke knjige i rukopisi te grada iz grafičke zbirke. Dakle, cjelokupni fond Knjižnice. Za rad u toj čitaonici izrađeni su i posebni Privremeni propisi, a u skladu s § 46. Bibliotečnih pravila. Akademski je senat, a potom i Povjereništvo za prosvjetu i vjere,

Povjerenstvo za bogoštovlje i nastavu nije se složilo s prijedlogom HAZU (tada JAZU) uz obrazloženje da je zgrada Knjižnice sigurnija od požara, a i zbog Ugovora o pohrani Metropolitane u Knjižnicu, u kojoj je i Valvasorova zbirka, ali se zalaže za to »da bi obje grafičke zbirke svoje djelovanje udesile po nekom jedinstveno zasnovanom sustavu, tako da bi jedna drugu po mogućnosti upotpunjavala«. Usp. S. NSK, 387/1919. od 15. 7. 1919.; Rojnić (1974), str. 48. Ne bi se moglo reći da je u tom pogledu mnogo toga ostvareno u sljedećim godinama sve do danas.

⁴⁶ S. NSK, 622/1919. od 25. 10. 1919.; 653/1919. od 13. 11. 1919.

⁴⁷ S. NSK, 72/1920. od 16. 2. 1920.; 550/1920. od 11. 12. 1920.; 447/1922. od 11. 8. 1922.; 395/1923. od 12. 7. 1923. i 295/1924. od 3. 5. 1924. Odobreno, usp. S. NSK, 661/1924.

⁴⁸ S. NSK, 658/1919. od 18. 11. 1919.

Usp. S. O. b. n. (1919), kutija 1374, 338.

odobrio otvorenje te čitaonice kao i Privremena pravila.⁴⁹ Iz kasnijih se spisa vidi da ta čitaonica, premda dobro zamišljena, nije zapravo bila naročito iskorištena, pa se njezino otvaranje i organiziranje nije pokazalo opravdanim.⁵⁰

Iako nova, uskoro se pokazalo da Knjižnica raspolaze s relativno malim, svakako nedovoljnim brojem čitalačkih mjesta. Glavni je razlog tome bilo povećanje broja studenata i proširenje Sveučilišta, a što sve na odgovarajući način nije pratilo osnivanje i razvoj knjižnica po (novoosnovanim) fakultetima, posebno što se čitaoničkih prostora tiče. Osim toga osnivaju se visoke škole izvan Sveučilišta. Njihovi slušači traže jednaka prava u korištenju Knjižnice. Suočen s tom situacijom i zahtjevima, Fancev predlaže Akademničkom senatu da se slušačima novoosnovanih visokih škola (Tehnička visoka škola, Veterinarska visoka škola, Visoka škola za trgovinu i promet) omogući samo posuđivanje knjiga uz uvjete koji vrijede i za članove Sveučilišta. Naime, s obzirom na ograničeni broj sjedala, postoji mogućnost da članovi Sveučilišta u svojoj jedinjoj Knjižnici ne dobiju mjesta. Ujedno potiče te škole da osnuju knjižnice, što već imaju predviđeno u svojem statutu. On jednako vodi računa o pripadnicima Sveučilišta i ostalim kulturnim i znanstvenim radnicima, imajući pri tome na umu da je to i nacionalna knjižnica.⁵¹

Svjestan potreba pripadnika visokih škola upućuje prijedlog gradonačelniku grada Zagreba i rektoru zagrebačkih visokih škola da se u Umjetničkom paviljonu uredi »centralna đačka učionica«. U njoj bi se nalazila priručna knjižnica s udžbenicima iz »svih grana nauke koje se predaju na zagrebačkim visokim školama« i čitaonica s 200 sjedala. Tom bi čitaonicom upravljala Sveučilišna knjižnica, a vrhovni bi nadzor obavljao poseban odbor predstavnika visokih škola. To je zapravo bio i zajednički zaključak sa sastanka rektora visokih škola radi rješenja problema čitaoničkog prostora.⁵²

A koliko je pridavao značenja i pozornosti pravima i povlasticama sveučilišnog osoblja u pogledu korištenja Sveučilišne knjižnice govori, među ostalim, i dopis upućen Akademničkom senatu u kojem to obrazloženo iznosi, a u povodu nekih nesporazuma koji su nastali. Navodi također da će im usluge obogatiti i rad pospešiti i osnivanje zbirke u lektoriju (na galeriji) te ih uvjerava da čini sve što je moguće u danim okolnostima da se profesorima omogući uredan i uspješan rad u Knjižnici.⁵³

⁴⁹ S. NSK, 259/1921. od 2. 7. 1921. i 313/1921.

⁵⁰ S. NSK, 540/1921. od 29. 12. 1921. (»No do danas za rad u ovoj čitaonici nije se nitko javio.«)

⁵¹ S. NSK, 507/1920. od 12. 11. 1920.

⁵² S. NSK, 534/1920. od 29. 11. 1920.

⁵³ S. NSK, 540/1921. od 29. 12. 1921.

Još u Izvještaju 1919. govori o potrebi da se dio (priručnih) knjiga iz spremišta smjesti na galeriju. Time bi se, po njegovom mišljenju, otklonila i pogreška u gradnji da Velika čitaonica nema priručnih knjiga. Usp. S. O. b. n. (1919), kutija 1374, 338.

Cjelokupno knjižničarsko djelovanje Franje Panceva odaje njegovo visoko poimanje Sveučilišne knjižnice, kao nacionalne i sveučilišne ustanove, te se dosljedno tome neprekidno zauzima i za odgovarajući *status Knjižnice*. Takav njegov stav, osim u primjedbama na Zakon o štampi, o čemu je ranije bilo govora, osobito je došao do izražaja 1921. godine u povodu donošenja Zakona o univerzitetima, koji u svoja dva članka (33. i 53.) govori o (sveučilišnim) knjižnicama. Naime, Zakon za sveučilišta predviđa opću sveučilišnu knjižnicu (član 33.) te poseban zakon koji bi trebao odrediti odnos knjižnice (kao i ostalih znanstvenih i stručnih ustanova) prema sveučilištima (članak 53.). Od svih tada postojećih (sveučilišnih) knjižnica istim se članom uređuje samo odnos zagrebačke Sveučilišne knjižnice proglašavajući je vlasništvom zagrebačkog sveučilišta.

Pancev se u ime Knjižnice tome oštro usprotivio navodeći povijesne razloge i sadašnje stanje te njezin poseban položaj i ulogu. Zauzima se da Sveučilišna knjižnica i dalje ostane »javna i svakome pristupačna«. Zato se, prema njegovom mišljenju, na nju ne može primjenjivati opća uredba koja bi vrijedila za novoosnovane opće sveučilišne knjižnice. Ističe njen »nacionalni značaj«, jer je ona kao takva zamišljena u »samom svom početku, kako to pokazuju neki momenti iz njezine povijesti«. Posebno ističe da će joj kao takvoj i »naša javnost radije priklanjati onu pažnju, koju joj je i dosad priklanjala, jer upravo toj široj javnosti zahvaljuje ona svoj brzi porast i razvitak«. Da i u Zagrebu bude zadovoljeno potrebama sveučilišta kao i šire kulturne javnosti »nije potrebno, da i Zagreb dobije dvije zasebno organizirane bibliotečne ustanove«. Naprotiv, ako ostane jedinstvena s dvije zadaće kao i dosada »ovim će potrebama još i bolje biti zadovoljeno, jer već sada prilično bogata ona će samo lakše produžiti svoje dosadašnje tradicije«. Zaključuje da zagrebačka knjižnica zaslužuje »osobiti položaj i osobitu Uredbu«. Stoga predlaže posebnu Uredbu o kraljevskoj narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Zagrebu (a koja je zapravo u protivnosti s gore navedena dva članka), u čijem prijedlogu izričito stoji da je ona »samostalan prosvjetni zavod sa zadaćom, da pomaže njegovanje nauke i da olakša širenje višeg narodnog obrazovanja«, te se potom detaljno uređuje njezin položaj i način rada. Statusom i položajem te plaćama djelatnika ona bi trebala biti izjednačena s Narodnom bibliotekom u Beogradu. Razrađuje se njezin unutarnji ustroj, uvjeti i načini korištenja i drugo. Prijedlog te Uredbe imao je zapravo elemente posebnog Zakona o Knjižnici, Statuta Knjižnice i Pravilnika o korištenju.⁵⁴ »Samostalnost« se htjela izraziti i nazivom »narodna«.

Ta Uredba doduše nikada nije usvojena ni potvrđena, a posebice odredbe koje govore o samostalnosti Knjižnice i naziva »narodna« tj. nacionalna, ali ipak u Zagrebu nije osnovana posebna opća (središnja) sveučilišna knjižnica, što je presudno odredilo njezinu dalju sudbinu i razvoj sve do

⁵⁴ S. NSK, 100/1921. od 18. 3. 1921. (Spis upućen Akademičkom senatu i prijedlog Uredbe); usp. i Rojzić (1974), str. 47.

dana današnjega. Ostala je ona i nadalje, a tako se i dalje razvijala, i nacionalna i sveučilišna knjižnica. Fancev je u tome (odmah) uspio, a što se samostalnosti odnosno naziva tiče, te posebnog Zakona, to se ostvarilo dvadesetak godina kasnije. Zanimljivo je da je upravo Fancev autor nacrtu toga zakona.⁵⁵ Njegova predodžba i uvjerenje o Sveučilišnoj knjižnici kao nacionalnoj i sveučilišnoj s vremenom se samo potvrdila.

Bilo bi zanimljivo dublje istražiti, što iziskuje ali i zaslužuje poseban ogleđ, zašto se Fancev usprotivio osnivanju dviju knjižnica u Zagrebu. Da li samo iz razloga koje u dopisu odnosno obrazloženju navodi (povijest, sadašnje stanje i položaj povezano s uvjerenjem da će tako bolje obavljati svoje zadaće, što je zapravo bio i prevladavajući stav u Hrvatskoj od druge polovice prošlog stoljeća, naročito u doba osnivanja Sveučilišta – spajanje a ne razdvajanje knjižnica i fondova), ili je naslutio (neizravno) namjeru da se kroz pretvaranje ove knjižnice isključivo u sveučilišnu, čak i u vlasničkom pogledu, na neizravan način zapravo ugasne njena nacionalna funkcija, s tendencijom osnivanja jugoslavenske nacionalne knjižnice u Beogradu, što bi se na neki način dalo naslutiti i zaključiti iz nekih kasnijih poteza središnjih jugoslavenskih vlasti, posebice 1925. godine prigodom donošenja Zakona o štampi u odredbama o obveznom primjerku. Tome se Fancev također oštro usprotivio (opet povijesnim razlozima i sadašnjim položajem Knjižnice), kao i u povodu definitivne redakcije Zakona o univerzitetima.⁵⁶ Fancev je vodio računa i o drugim vidovima organizacije i uspješnijeg knjižničnog poslovanja, pa naizgled i o onima koji nisu u neposrednoj i uskoj svezi sa stručnim pitanjima. Tako je vodio računa i o tome da se ne samo što djelotvornije već i što kvalitetnije i ekonomičnije organizira i uvez knjiga i časopisa te iznosi mišljenje da se to pri »današnjim knjigovežarskim prilikama može povoljno riješiti samo samostalnom sveučilišnom knjigovežnicom« za sveučilišne zavode i Sveučilišnu knjižnicu. To se može postići ili osnivanjem sasvim nove knjigovežnice ili da se to povjeri jednom knjigoveži, koji već ima uređenu knjigovežnicu, a bio bi voljan stupiti u službu Sveučilišta. U tadašnjim okolnostima drži da je ta druga mogućnost povoljnija i lakše izvediva.⁵⁷ To je prihvaćeno i dugi je niz godina uspješno funkcioniralo. Knjižnica svoju vlastitu knjigovežnicu dobiva 1945. godine.⁵⁸

⁵⁵ Nacrt zakonske uredbe o Hrvatskoj narodnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu Fancev je izradio u sporazumu s tadašnjim ravnateljem Knjižnice dr. Matom Tentorom. Usp. Korrespondencija Fanceva (Pismo Rektoratu Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu od 8. 8. 1941.), NSK R 6248 b.

Taj je Zakon inače donesen 26. studenoga 1942. Vidi: Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, II/1942, 36–37.

⁵⁶ 8. NSK, 58/1926. Usp. i bilješku 38.

Rasprave koje su se u najnovije vrijeme povele oko podjele Knjižnice na nacionalnu i sveučilišnu, nisu dovele do njezine podjele. Knjižnica je ostala jedinstvena.

⁵⁷ Dopis upućen Akademičkom senatu zajedno s dekanatom Gospodarsko-šumarskog fakulteta 31. 7. 1922.

⁵⁸ Rojnić (1974), str. 53.

Tradicija i ugled Sveučilišne knjižnice, način rada i poslovanja, stručnost, bili su razlogom da je Knjižnica u tadašnjoj državi bila opće poznata i priznata kao najbolja i u stručnom pogledu najsređenija, a po fondovima najbogatija knjižnica. Stoga su joj se obraćale knjižnice iz cijele države (od Ljubljane do Skopja) za posudbu knjiga, što je bilo uređeno Bibliotečnim pravilima, čime je ova knjižnica bila zapravo pionir među knjižničarima, posudbe na ovim prostorima. No Sveučilišnoj su se knjižnici pojedine knjižnice obraćale i za stručnu pomoć i stručno mišljenje, što je bio začetak kasnije matične službe i još jedan pokazatelj njezine nacionalne zadaće, a tu je uslugu davala i knjižnicama izvan Hrvatske.⁵⁹

Sve je to dobrim dijelom ostvareno zahvaljujući načinu rada i poslovanja kao i visokim standardima stručnosti koje je uveo i za koja se zauzimao Fancev, a u pojedinim obrazloženjima i napucima u navedenim spisima razabiru se njegov stav i poimanje.

Ostalo knjižničarsko djelovanje Fanceva

Osim stručnog rada koji se poglavito očitovao kroz način upravljanja i vođenja Knjižnice, Fancev je također neposredno radio na stručnim poslovima. Tako je osim rada na katalozima i njihovim ispravcima te neposrednog nadziranja toga nadasve važnog rada, radio i na sređivanju arhive/korespondencije Vatroslava Jagića, što ju je oporučno ostavio Knjižnici.⁶⁰

Svojevrsnu i to međunarodnu potvrdu svojeg ukupnog stručnog i ravnateljskog rada i zauzimanja Fancev je dobio na Međunarodnom kongresu knjižničara i prijatelja knjige, koji se od 28. lipnja do 3. srpnja 1926. godine održao u Pragu. Naime, na tom je Kongresu Fancev predsjedao *Sekcijom 5 – Javne knjižnice* te mu je dodijeljena i diploma knjižničara sa strane Kongresa.⁶¹

Kraljevskim ukazom Fancev je 23. rujna 1926. godine imenovan redovitim profesorom na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, te 12. kolovoza vršiteljem dužnosti ravnatelja do imenovanja novog ravnatelja u skladu s § Bibliotečnih pravila⁶², a 31. ožujka 1927. ukazom je dr. Mate Tentor imeno-

⁵⁹ S. NSK, 676/1919. od 17. 12. 1919. i 7/1921. od 10. 1. 1921. (Knjižnica Filozofskog fakulteta u Skopju želi urediti knjižnicu prema »uređenju svih modernih biblioteka«, a takvom drže zagrebačku Sveučilišnu knjižnicu.)

Knjižnica daje mišljenje na Statut Gradske knjižnice u Kostajnici, Knjižnici Filozofskog fakulteta šalje sve obrasce i pravilnike i daje naputak za ukupno poslovanje Knjižnice, daje zatraženo mišljenje o »Pravilima za pozajmljivanje knjiga i rukopisa iz državnih javnih stručnih biblioteka Čehoslovačke Republike državnim stručnim bibliotekama na strani« te normativne akte i odredbe o organizaciji i poslovanju za Državnu licejsku knjižnicu u Ljubljani. Usp. S. NSK, 97/1924. od 1. 3. 1924.; 412/1925. od 10. 7. 1925. i 442/1925. od 5. 8. 1925.

⁶⁰ S. NSK, 337/1924. od 23. 5. 1924.

⁶¹ S. NSK, 284/1926. i 445/1926.

⁶² S. NSK, 558/1926.

van ravnateljma Knjižnice te mu je 23. travnja Fancev i službeno predao Knjižnicu⁶³.

Završetkom rada u Knjižnici nije posve prestala njegova veza s Knjižnicom i knjižničarstvom. Razdoblje koje slijedi obilježeno je daljnjim širenjem zagrebačkog sveučilišta (novi fakulteti, seminari, katedre), ali ujedno s vremenom sve više dolazi do izražaja nacionalna zadaća Sveučilišne knjižnice. Stoga da bi se uspostavila uža sveza Knjižnice sa Sveučilištem, i da bi se tako uredili uzajamni odnosi te da bi se pospješila i učinila efikasnijom njena sveučilišna zadaća, početkom tridesetih godina (u ljetnom semestru šk. god. 1932./33.) osniva se Sveučilišni knjižnični odbor sastavljen od predstavnika pojedinih fakulteta. Odbor djeluje sve do početka Drugoga svjetskog rata, a prvim mu je predsjednikom bio Franjo Fancev, čijim je zauzimanjem dobrim dijelom Odbor i osnovan.⁶⁴ Takav je odbor tada postojao u mnogim sveučilišnim knjižnicama. No djelovanje toga odbora, njegova uspješnost i doprinos razvoju sveučilišnog knjižničarstva u nas, izlazi iz okvira ovoga članka i zavrjeđuje poseban ogleđ. Kao sveučilišni profesor i predsjednik Odbora Fancev je zapravo u funkciji korisnika odnosno tumača potreba i zahtjeva sveučilišne i znanstvene zajednice prema Sveučilišnoj knjižnici.

Još dok je bio ravnateljem Sveučilišne knjižnice, a u povodu obilježavanja 50. obljetnice Sveučilišta u Zagrebu, za prigodnu je spomenicu Fancev napisao povijest Sveučilišne knjižnice (objavljeno potom i kao zasebna knjižica), što bi se moglo svrstati u ređ njegovih ogleđa i knjiga iz povijesti hrvatske književnosti odnosno kulture, kakve su i njegove neke druge knjige odnosno prilozi.⁶⁵ Iz te se povijesti ne bi mogli razabrati njegovi posebni stavovi o knjižničarstvu i knjižnicama, a još bi ga se manje moglo ocijeniti kao ravnatelja. No za ovakvu kvalitetnu povijest Sveučilišne knjižnice ipak je trebalo osim drugih i posebna znanja o knjižnicama i knjižničarstvu. Fancev jest pisao povijest, ali ipak sa znanjem i razumijevanjem povijest knjižnice. Povijesni pregled razvoja Sveučilišne knjižnice istražuje i prikazuje na temelju arhivske građe i povijesnih dokumenata, metodologijom kojom je i inače pisao svoja povijesna djela. Usredotočio se na dokumentarni prikaz onih događaja i osoba u povijesti Knjižnice, za koje je ispravno procijenio da su bili ključni u razvoju odnosno bitno utjecali na daljnji razvoj Knjižnice i tijekom događanja.

⁶³ S. NSK, 290/1927.

⁶⁴ Usp. Rojnić (1974), str. 49.

Doduše Fancev se još jednom (1940.) javlja knjižničarskom temom, kad objavljuje knjižicu *Bibliotekarski pripravnički ispit Marina I. Pavlinovića s plagijatom*, u kojoj osporava valjanost stručne radnje za pripravnički ispit M. I. Pavlinovića, dokazujući da je to običan plagijat. Taj je slučaj poslije raznih mišljenja ministarstva i sveučilišta došao čak do suda.

⁶⁵ Fancev, Franjo. Prilozi za reviziju hrvatske bibliografije. Zagreb, 1929. Fancev, Franjo. Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća. P. o. iz Jugoslavenske njive, 1922. knjiga 1., str. 181–182, 365–380 i 455–462.

S tim u svezi valja istaknuti da je Fancev Sveučilišnu knjižnicu prepoznao i kao nacionalnu još u 19. stoljeću. »Tek [je] Kostrenciću pošlo za rukom, da nekadašnju malu knjižnicu Žužića i Smodeka učini ne samo velikom, već s obzirom na stanje nauke i suvremenom, a s obzirom na uspjeh u prikupljanju tekovina naših literarnih i naučnih radnika prošlih stoljeća i potpuno narodnom knjižnicom.«⁶⁶ Ta je konstatacija, kao što smo vidjeli, bila bitna sastavnica njegova poimanja Sveučilišne knjižnice i izvorište temeljnih odrednica odnosno podlogom mnogih prijedloga, mjera i koraka koje je poduzimao i za što se Fancev kao ravnatelj Sveučilišne knjižnice zauzimao.

Zaključak

Budući da smo u početku članak Fanceva iz 1911. godine metodološki postavili kao svojevrсни programski članak te u tom pogledu i kao pouzdano mjerilo njegova rada kao ravnatelja Knjižnice, može se utemeljeno zaključiti da su mu stavovi iz toga članka doista i bili nadahnuće i odrednica pa i smjernica djelovanja. Knjižnicu je u datim okolnostima (poratne prilike, nova država i sl.) planski i sustavno vodio u tom pravcu, što pokazuju gotovo svi njegovi potezi i poduzete mjere kao ravnatelja Knjižnice. Štoviše i redosljed poduzetih poteza, mjera i prijedloga smjera što potpunijem i djelotvornijem ostvarenju njegova poimanja knjižnice kao sređene zbirke knjiga radi korištenja, vodeći pritom računa o dvojnjoj, nacionalnoj i sveučilišnoj, zadaći Sveučilišne knjižnice.

Iz cijeloga njegovog rada može se utemeljeno zaključiti da Fancev nije bio knjižnični teoretičar niti osobiti istraživač knjižničarstva, nije čak bio niti stručnjak u užem smislu, stručnjak za pojedina pitanja knjižničarstva. Fancev se i kroz pisanje i naročito ravnateljsko djelovanje pokazuje kao knjižničar-generalist te ujedno kao dobar organizator, dobar, stručno potkovan ravnatelj, menadžer, a sve radi ispunjenja društvene uloge knjižnice.

Stoga se utemeljeno i obrazloženo može reći i zaključiti da je na kraju njegova mandata Knjižnica bila drugačija, uspješnija, uređenija, kako u pogledu razine stručnog rada tako i organizacije posla, u odnosu na usluge prema korisnicima, te naročito u pogledu njene nacionalne zadaće, unatoč nepovoljnim okolnostima i brojnim ograničenjima. Štoviše, koracima koje je poduzimao i mjerama koje je provodio, u stručnom i posebice organizacijskom pogledu, postavio je okvir i temelje na kojima je Knjižnica desetljećima kasnije djelovala i razvijala se. Nije pretjerano reći da je svojim djelovanjem profilirao Knjižnicu, programski i organizacijski, i kao nacionalnu i kao sveučilišnu i to za duže razdoblje. Dao joj je snažan i prepoznatljiv pečat. Njegov je »biljeg« na Knjižnici neizbrisiv, a nerijetko vidljiv i danas.

⁶⁶ Fancev (1925), str. 8 i 21.

Svojim je ukupnim djelovanjem kao ravnatelj Fancev približio Knjižnicu svojem idealu odnosno standardu knjižnice kao »živog vrela ozbiljnog naučnog rada«, ali i osobite i jedinstvene nacionalne ustanove.

FRANJO FANCEV – RAVNATELJ SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE

Sažetak

U ovom se radu razmatra djelovanje Franje Fanceva kao ravnatelja Sveučilišne knjižnice (sada Nacionalna i sveučilišna knjižnica) te njegov doprinos njezinom radu i razvoju. Cjelokupno djelovanje Franje Fanceva promatra se i procjenjuje na temelju glavnih stavova o knjižničarstvu (značenje knjižnice, osoblje, katalozi, nabava, uređenje knjižnice, status knjižničara i samostalnost Sveučilišne knjižnice) iz njegovog članka o Sveučilišnoj knjižnici koji je napisao 1911. godine, i koji se u ovom radu metodološki uzima kao njegov programski članak.

Raščlamba arhivskih dokumenata utemeljeno je pokazala da je cjelokupno djelovanje Franje Fanceva kao ravnatelja Sveučilišne knjižnice bilo ne samo na tragu već i u skladu s navedenim stavovima koji su ocijenjeni kao njegov program stručnog i organizacijskog djelovanja Sveučilišne knjižnice. Začetnik je novih ideja i prijedloga važnih za daljnji razvoj ne samo Sveučilišne knjižnice već i hrvatskoga knjižničarstva u cjelosti.

Zaključak je da je Franjo Fancev svojim ravnateljskim djelovanjem Knjižnicu ne samo razvio i unaprijedio, kako u stručnom tako i u organizacijskom pogledu, nego je također postavio temelje na kojima je Knjižnica kasnije desetljećima djelovala i razvijala se i definitivno je profilirao i kao nacionalnu i kao sveučilišnu knjižnicu.

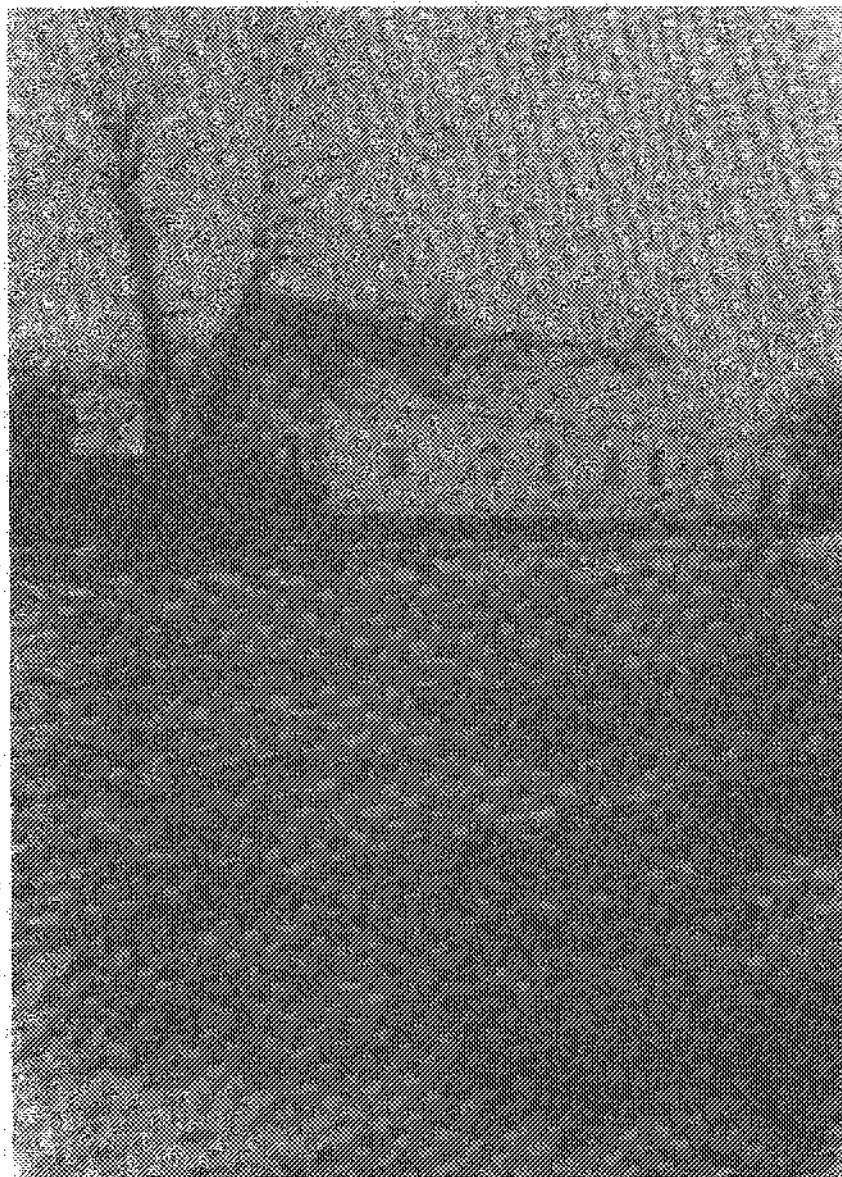
FRANJO FANCEV – THE DIRECTOR OF THE UNIVERSITY LIBRARY

Summary

This piece of work observes the influence of Franjo Fancev as the director of the University Library (presently the National and University Library) as well as his contribution to its growth and development. Franjo Fancev's complete work is observed and evaluated based on the main headings of librarianship (the significance of the library, the staff, the catalogues, the book acquisitions, the structuring of a library, the position of the librarian and the independence of the University Library) which he wrote about in an article of his about the University Library in 1911, that is observed in this work as his program article.

The analysis of archival documents has soundly proved that Franjo Fancev's complete influence as the director of the University Library was not only on the verge of but in accordance with the cited headings which are estimated as his official and organizational program for the functioning of the University Library. He is the originator of new ideas and suggestions significant for the further development of not only the University Library, but Croatian librarianship as a whole.

In conclusion, Franjo Fancev through his work as the director not only developed and advanced the Library from both the professional and organizational point of view but also set the grounds on which the Library decades later was still functioning and growing and he definitely established it as both a national and university library.

Rodna kuća dr. Franje Fanceva u Virju

Usporedba Fancevljeve koncepcije crkvenih prikazanja s talijanskim slavistima

Franjo Fancev, kao što svi znamo, bavio se raznim temama iz područja književnosti i jezika. Proučavao je hrvatska crkvena prikazanja i na tu temu objavio nekoliko tekstova i rasprava u različitim člancima i u jednoj monografiji.¹ Svojim dragocjenim proučavanjem pobudio je zanimanje drugih istraživača prema ovome žanru hrvatskoga crkvenog teatra. Među njima nalazimo imena i talijanskih slavista, kao što je primjerice Arturo Cronia koji je o toj temi raspravljao u nekoliko mahova: *L'enigma del glagolismo in Dalmazia* (Zadar, 1922. – 1925.), *Lingua e letteratura serbo-croata. Letteratura glagolitica dei Croati* (Padova, 1942.), antologija *L'antica letteratura serbo-croata di Dalmazia* (Bologna, 1944.), *Della così detta letteratura glagolitica e del periodo della sua maggiore floridezza* (*Ricerche slavistiche*, III, 1954.), *Panorama serbo-croato* u knjizi *Teatro serbo-croato* (Milano, 1955.). Treba spomenuti i vrijedni doprinos Carla Verdianija koji je tiskao prikazanje *Muko svete Margarite iz firentinskog Laurencijansko-dalmatinskog rukopisa (Il Codice Dalmatico-Laurenziano)* (*Ricerche slavistiche*, V, 1957.) i *O Marulićevu autorstvu Firentinskoga hrvatskoga zbornika iz XV stoljeća* (Split, 1973.).

Najpotpunija monografija na tu temu je knjiga Francesca Saverija Perilla *Le sacre rappresentazioni croate (Quaderni degli annali della Facoltà di lingue e letterature straniere dell'Università degli studi di Bari)* objavljena u Bariju 1975., koja se u hrvatskomu prijevodu samoga autora javlja pod naslovom *Hrvatska crkvena prikazanja (Mogućnosti, Čakavski sabor, Split, 1978.)*.² Talijanski je slavist dao obuhvatan pogled problematike hrvatske crkvene drame, ispunjavajući na taj način jednu prazninu u hrvatskoj književnoj znanosti, uz to načevši neka ključna pitanja o hrvatskim prikazanjima i služeći se modernim pristupima i obilnom literaturom. Zapravo o literaturi nam daje iscrpne informacije, a u dodatku pod natpisom *Bibliografija* navodi detaljan kronološki pregled izdanja tekstova prikazanja (oko četrde-

¹ Franjo Fancev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, knjiga XI, Zagreb, 1932.

² Knjiga je bila objavljena najprije kao četiri nastavka u časopisu *Mogućnosti* (br. 10, 11 i 12, 1977. i br. 1, Split, 1978.).

Hrvatski prijevod sadrži i jedan interesantan pogovor prof. Nikice Kolumbića. Usp. str. 131–138.

set jedinica), a zatim i iscrpnu literaturu o toj problematici od početka do godine 1974. Cijela je knjiga podijeljena u dva dijela. Prvi dio (*Tekstovi i autori*) sadrži informacije o objavljenoj građi i jedan kritički komentar. Zatim nam autor ilustrira cijeli razvojni tijek crkvenih prikazanja pri čemu se većinom temelji na poznatim utvrđenim rezultatima književne znanosti. U drugom dijelu (*Struktura prikazanja i teatarska tehnika*) Perillo je dao i rezultate vlastitih istraživanja crkvenih dramskih tekstova s obzirom na njihovu strukturu i teatarsku tehniku, raspravljajući u posebnim poglavljima o problemu mizanscene, glumaca, vremena i mjesta izvođenja, o problemu versifikacije i glazbe.

Talijanskoga autora posebno karakterizira odlučnost u nekim stajalištima, a koja se temelji na snazi dokaza i na njegovim vlastitim proučavanjima. Već od početka zastupao je tezu o autohtonosti i izvornosti hrvatskih tekstova, suprotstavljajući se nekim ranijim mišljenjima (među kojima možemo spomenuti zaključak A. Cronije, koji je stalno tvrdio da je cijela hrvatska književnost nikla u Dalmaciji pod utjecajem talijanske književnosti i da su najčešće djela čisti prijevodi talijanskih autora onoga doba). Perillo ističe da su »počeci hrvatskoga crkvenog teatra originalni, tj. slobodni od utjecaja analognoga talijanskog, francuskog ili njemačkog žanra. Samo u kasnijoj fazi, kada su se već počeli više baviti fabulom i formalnim usavršavanjem svojih djela, hrvatski su se autori obratili ostalim književnostima zbog traženja poticaja i novih motiva, preradujući tako već korištene teme.«³ Ovo je, s druge strane, nov dokaz da je hrvatska književnost pripadala onoj kulturnoj zajednici koja se u srednjem vijeku prostirala od Engleske do zemalja srednje Europe i mediteranskoga bazena. Što se tiče podjele hrvatskih crkvenih prikazanja na razne razvojne faze i skupine, Perillo je radije prihvatio Cronijinu nego Fancevljevu podjelu⁴, koja njemu je izgledala točnija i iscrpnija, naročito zbog značenja koje je dato dramskoj laudi. On u hrvatsku književnu vrstu, za razliku od Cronije, shvaća kao autohtono hrvatsko literarno obilježje, kao stanovitu umjetninu koja je podložna utjecajima ni većim ni manjim nego što je to slučaj s istom vrstom u ostalim europskim književnostima.⁵ Perillo na koncu ističe da je doduše umjetnička vrijednost

³ F. S. Perillo, *Le sacre rappresentazioni croate*, str. 20.

⁴ Fancev je podijelio cjelokupni repertoar hrvatskih crkvenih prikazanja u dvije razvojne skupine: 1. pučku i 2. književno-umjetničku.

Usp. F. Fancev, nav. dj., bilješka pod tekстом, str. 159.

Perillo prihvaća stajalište o četiri razvojne grupe i svaku od njih obrađuje u posebnom poglavlju:

1. Dramske laude i gospini plačevi;
2. Pučka crkvena prikazanja;
3. Pučko-umjetnička crkvena prikazanja;
4. Umjetnička crkvena prikazanja.

Usp. i A. Cronia, *Lingua e letteratura serbo-croata*, nav. dj., str. 56.

⁵ N. Kolumbić, *Pogovor* u Perillovoj monografiji *Hrvatska crkvena prikazanja*, nav. dj., str. 133.

hrvatskih prikazanja skromna, jer su veoma rijetki elementi dramske strukture koji razbijaju monotoniju dramskoga pričanja, ali da se ne smije previdjeti cilj anonimnih autora. Naime, nije bilo toliko važno estetsko uživanje koliko moralno uzdizanje publike. Pisac je zato bio zadovoljan kad bi njegovo djelo dirnulo srce gledatelja, kada bi ga navelo na razmišljanje i duhovno unaprijedilo.⁶ Naprotiv Arturo Cronia je potpuno obezvrijedio cijeli repertoar crkvenih prikazanja, kao i cijelu glagoljsku književnost. Ali ne treba zaboraviti da je i sam Cronia držao da bi u jednoj općoj panorami srednjovjekovnoga europskog crkvenog kazališta mogao slobodno figurirati odlomak iz *Muke spasitelja našega* iz 1556.⁷ Perillo je isticao i ulogu crkvenih prikazanja u razvoju profanoga kazališta, ne dijeleći mišljenje s Mihovilom Kombolom po kojemu su crkvena prikazanja »danas samo dokumenti o prvoj fazi u razvitku naše drame (bolje reći kazališta), a bez utjecaja na našu kasniju svjetovnu dramu«.⁸ Perillo polemizira i s Fancevljevom tezom o evolucionizmu (takozvanom darvinizmu) u kritičkoj literaturi o hrvatskom religioznom kazalištu, prema kojoj nedramski okoliš uvijek mora roditi teatar. Ta teza prevladava u svim raspravama i sintezama napisanima između Fancevljeve studije (1932.) i Perillove knjige (1975.).⁹ Naprotiv, Perillo odbacuje mišljenje da je svjetovna dramaturgija proizašla iz crkvene drame, jer su se te dvije književne vrste u Hrvatskoj razvijale samostalno. Međutim, usprkos svemu tome neosporno je da su prikazanja snažno utjecala, i to strukturno, tehnički i jezično na stvaranje svjetovnoga kazališta.

Perillu moramo svakako priznati da je svojim dragocjenim proučavanjem pridonio točnijem i kompletiranijem shvaćanju razvoja toga interesantnoga fenomena, a da je studija Franje Fanceva prva potaknula i druge istraživače da se zainteresiraju za tu vrstu hrvatskoga crkvenog kazališta, vrijednu znanstvene pozornosti.

⁶ Ibid., str. 131.

⁷ F. S. Perillo, nav. dj., bilješka, str. 30. Usp. i G. Contini, *Teatro religioso del Medioevo fuori d'Italia*, Milano, 1949.

⁸ M. Kombol, *Hrvatska drama do 1830*, »Hrvatsko kolo«, II, 1949. str. 295.

⁹ Tom se problematikom mnogo bavio S. P. Novak (v. *Logika tijela i retorika ideologije u hrvatskom religijskom kazalištu*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta. Srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*, KK, Split, 1985., str. 398–414. Usp. i *Figure straha*, Durieux, Zagreb, 1994., str. 22–35.

USPOREDBA FANCEVLJEVE KONCEPCIJE CRKVENIH PRIKAZANJA S TALIJANSKIM SLAVISTIMA

Sazetak

Hrvatska crkvena prikazanja, začeta u srednjovjekovnom razdoblju i njegovana stoljećima kasnije, pobudila su zanimanje mnoštva znanstvenika između kojih i talijanskih slavista (Cronia, Verdiani, Perillo).

U svom referatu usporedila sam Perillovu monografiju o hrvatskim crkvenim prikazanjima s potpunijom monografijom na tu temu koju je F. Fancev napisao 1932. godine te kojom je, svojim dragocjenim proučavanjem, potaknuo i druge istraživače da se zainteresiraju za tu vrstu hrvatskoga crkvenoga kazališta, vrijednu znanstvene pozornosti.

LA COMPARAZIONE DELLA CONCEZIONE DELLE RAPPRESENTAZIONI SACRE DI FANCEV CON GLI SLAVISTI

Riassunto

Franjo Fancev, noto storico della letteratura e filologo croato, tra i suoi vari interessi, che spaziavano dalla letteratura alla linguistica, curò interessanti pubblicazioni riguardanti le sacre rappresentazioni croate. In particolare, con la sua monografia *Hrvatska crkvena prikazanja*, suscitò l'interesse di vari studiosi verso questo particolare genere letterario. Tra questi studiosi compaiono anche alcuni slavisti italiani, tra cui Arturo Cronia, Carlo Verdiani e Francesco Saverio Perillo. Questi in particolare ha condotto un'interessante ricerca sull'intero sviluppo delle sacre rappresentazioni in una pregevole pubblicazione *Le sacre rappresentazioni croate*, in seguito tradotta in lingua croata dall'autore stesso e che ha riscosso enorme successo anche tra il pubblico croato per la sua sintetica analisi della problematica connessa all'origine e allo sviluppo del dramma religioso e la definizione del suo repertorio. Questo autore, a differenza del Cronia, ha rivalutato l'importanza del particolare genere letterario, esaltandone non tanto il valore artistico, quanto l'intento degli anonimi autori che si proponevano l'edificazione morale del pubblico. Ha altresì evidenziato l'elemento autoctono di queste opere che, benché non prive di influssi stranieri, si impongono come testi di notevole originalità.

Per quanto riguarda la periodizzazione, Perillo segue quella proposta da A. Cronia che distingue ben quattro fasi di sviluppo: lauda drammatica, sacra rappresentazione di carattere strettamente religioso e di fattura popolaresca, sacra rappresentazione di più ampio respiro e di fattura più o meno artistica e sacra rappresentazione che tende al pastorale. Tale suddivisione gli sembra più precisa ed esauriente di quella del Fancev (che distingueva semplicemente la fase popolare da quella letterario-artistica), soprattutto per il rilievo dato alla lauda drammatica.

Perillo inoltre, a differenza del Fancev, mette in discussione la teoria evoluzionistica che per anni prevalse tra i critici letterari secondo la quale il teatro profano avrebbe avuto origine dalla drammaturgia sacra, benché sia stato inevitabile un certo influsso per quanto riguarda l'impostazione strutturale, tecnica e linguistica del teatro profano su quello sacro a cui si stava affiancando e che in breve tempo avrebbe soppiantato.

Doprinos dr. Franje Fanceva poznavanju hrvatskoga srednjovjekovlja

Hrvatsko je srednjovjekovlje jedan od najfascinantnijih fenomena u dugoj povijesti hrvatskoga naroda i njegove države na prostoru današnje Hrvatske. U golemom rasponu od sedam stoljeća nakon dolaska u svoju današnju domovinu hrvatski se narod čvrsto ukorijenio u kršćansku civilizaciju kojoj i danas pripada. Dapače, danas smo na pragu spoznaje da su Hrvati došli na ove prostore već kao kršćani, što nas ne bi smjelo iznenaditi jer se do tog doba kršćanstvo već raširilo do granica Kine i Indije. Stoga je i inkulturacija Hrvata u kršćansku ekumenu bila, za ono doba, gotovo trenutna, o čemu svjedoči Konstantin Porfirogenet spominjući da je car Heraklije »poslao i doveo iz Rima svećenike, načinio od njih arhiepiskopa i episkopa i prezbitere i đakone, te pokrsti[o] Hrvate«¹. Crkvena je hijerarhija mogla opstati samo u narodu koji je već imao osnovne pojmove o kršćanskoj vjeri. Prihvaćanje kršćanske uljudbe značilo je pak i prihvaćanje kršćanske književnosti i pismenosti. Doista, sam Konstantin na istom mjestu veli: »Ovi kršteni Hrvati [...] i prisegom i vlastoručno potpisavši zavjere Svetom Petru Apostolu stalno i čvrsto [...]«² Uistinu, mogli bismo ustvrditi da potpisom prvoga međunarodnog ugovora koji su Hrvati sklopili na tlu Hrvatske započinje hrvatska srednjovjekovna književnost, iako se u znanosti danas smatra da ona obuhvaća tekstove koji su nastali od VIII. ili IX. st. pa do konca XV. ili početka XVI. st.

Navedene činjenice poznao je ili ih tek slutio u svojim znanstvenim radovima o hrvatskom srednjovjekovlju dr. Franjo Fancev. Stoga se možemo u potpunosti složiti s tvrdnjom dr. Dunje Fališevac: »Prvi je dakle, na jedinstvenost i cjelovitost srednjovjekovne naše književnosti, bez obzira na pismo kojim je pisana, upozorio Franjo Fancev.«³

Ova istinita zamjedba, međutim, znači da je Fancev izuzetno dobro poznao hrvatsko srednjovjekovlje, i to ne samo kao povjesnik književnosti i teoretik već kao duboki poznavatelj hrvatske srednjovjekovne povijesti. Nu, Fancev kao znanstvenik nije bio čovjek sinteze – on je bio neumorni is-

¹ Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, AGM, Zagreb, 1994., str. 85.

² Isto.

³ Dunja Fališevac, *Hrvatska srednjovjekovna proza*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1980., str. 10.

traživač koji je u svojoj ljubavi prema hrvatskoj književnoj povjesnici požrtvovno bio »radnik na njivi« znajući da će njegov plod u slavi uživati drugi. Uistinu bez Fanceva sve bi sinteze hrvatske književnosti, od Kombolove, Ježičeve, Hercigonjine, Frangešove i drugih, bile znatno siromašnije.

Svoje eruditsko poznavanje hrvatskoga srednjovjekovlja možda je najbolje otkrio u nevelikom polemičkom osvrtu *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima* iz 1937. godine.⁴

On je, prije svega, savršeno dobro razumio da je fenomen hrvatskoga srednjovjekovlja utemeljen u jedinstvenosti suprotnosti (coniunctio oppositorum) prostora i vremena na cjelokupnom narodnosnom području Hrvata.

»Hrvatska sredovječna književnost ne sastoji samo od književne radnje popova glagoljaša [...] ona nije ograničena samo na područja Istre, Kvarnerskih otoka, Hrvatskoga Primorja i Sjeverne Dalmacije i ne sastoji samo od glagolicom pisanih misala i brevijara. U dalekom Srednjem vijeku, kako se odatle može razabrati, na cjelokupnom prostranstvu hrvatskog naroda postojala je u osnovi jedinstvena crkvena književnost, jedinstvena po izvorima svojim i jedinstvena po sadržaju svome, a trojna po pismu, tj. po glagoljici, ćirilici i latinici kojima se služila.«⁵

Iako je ustvrdio da je »utvrđena činjenica da se na književnom radu hrvatskih glagoljaša već davno prije 14. vijeka izgrađivala književnost zajednička svim hrvatskim stranama«⁶, Fancev je potirao tezu da je u hrvatskomu srednjem vijeku postojala isključivo hrvatska glagoljska književnost i da se tek s renesansom razvila latinična književnost. Po njegovu sudu »hrvatska je srednjovjekovna književnost potekla iz crkvenoslavenske, ćirilometodske književnosti, dok se crkvena književnost s latinskim liturgijskim jezikom u svojim najstarijim i najvažnijim tekstovima baš tako naslanja na staru crkvenoslavensku književnost kao što se na nju naslanja i hrvatska glagoljska crkvena književnost«⁷. Postojala je, dakle, najtješnja veza između hrvatskoga crkvenog latiniteta i crkvenoslavenske književnosti iz oblasti hrvatske glagoljske knjige uopće. Ovakav Fancevljev stav bio je u njegovo doba izuzetno smion i, dapače heretičan. U hrvatskoj historiografiji toga vremena dominirala je tada (a ponegdje i danas) prisutna teza o tobože po hrvatski narod i njegovu ranosrednjovjekovnu državu kobnoj suprotstavljenosti »dalmatinskog latinaštva« i »hrvatskog glagoljaštva« pri čemu je latinitet bio ocjenjivan kao strani (zapadni, u tom vremenu papinski) import, a glagoljaštvo kao autohtoni hrvatski, dakle pučki, sveslavenski, južnoslavjanski fenomen. Peruka historičara toga doba bila je jasna – u izboru »ili Rim ili Bizant« sred-

⁴ *Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima*, »Hrvatska revija«, X, br. 1, Zagreb, 1937.

⁵ Isto, str. 2.

⁶ Isto.

⁷ Isto, str. 3.

njovjekovni Hrvati izabrali su Rim i to je dovelo do propasti hrvatsku narodnu državu. Tvorci takove zabludne ocjene bili su povjesnici XIX. st. dr. Franjo Rački i dr. Tadija Smičiklas.

Naprotiv, suvremena hrvatska historiografija, a sve više i povijest književnosti, sve jasnije uočava autohtonost hrvatskoga glagoljaštva kao hrvatske paradigme koja je prethodila misiji solunske braće i bila usporednica latiničnim spomenicima od kojih su u europskim razmjerima najfascinantniji kameni natpisi hrvatskih vladara, taj »arhiv u kamenu« kako ga zovu Vladimir Goss⁸ i Tomislav Marasović⁹. Uistinu, možda se Fancev nije usudio misliti tako smjelo (ipak smo svi mi djeca svoga vremena) ali je svojim inzistiranjem na integritetu hrvatskoga književnog srednjovjekovlja ukazivao na njegovu izvornost i neprekinutost tradicije u raznolikosti izričaja i pisma, upravo kao što je i povijest toga doba bila sklad ideje hrvatske države uobličene u pojmu »Svete Krune«¹⁰ i narodne tradicije izražene u raznolikosti mjesnih prilika.

Stoga je Fancev s punom odgovornošću mogao zaključiti: »I već u tim dalekim vremenima u svim je hrvatskim stranama postojalo puno jedinstvo hrvatske sredovječne književnosti. Karakteristično je to jedinstvo prije svega zas sve vrste biblijskih tekstova kao lekcionara, psaltira i oficija, karakteristično za crkvenu poeziju i crkvena prikazanja, a napokon od česti i za ostalo pobožno i zabavno štivo.«¹¹ Upravo zapanjujuće jasnim izborom dvaju primjera kojima dokazuje svoju tezu, on nas uistinu zadivljuje poznavanjem hrvatskog srednjeg vijeka. »"Rumanac trojski" preveden s latinskog predloška negdje na Hrvatskom Primorju vjerojatno još na samom kraju 13. vijeka – jer između 1356.–62. on se našao već i u jednom bugarskom prijepisu – na hrvatskoj je strani sačuvan i u prijepisima glagoljskog Petrisova zbornika od god. 1463. i dubrovačkog ćirilskog zbornika od god. 1520. i hrvatskog kajkavskog (po pravopisu)zbornika Ivana Derečkaja od god. 1620. – 1622. Isto tako i "Život Aleksandra Velikoga" preveden također u 14. vijeku negdje na dalmatinskom primorju – jer ga je Zadar imao već prije god. 1389. – sačuvan je i u jednom poljičkom prijepisu iz kraja 15. vijeka, dubrovačkoćirilskim od god. 1654. a u latiničkom prijepisu u već spomenutom zborniku Ivana Derečkaja.«

Zbog čega je Fancev odabrao upravo ova dva izuzetno bitna srednjovjekovna teksta kako bi ilustrirao jedinstvenost hrvatske srednjovjekovne književnosti? Naime, već sam njihov izbor pokazuje da je Fancev mnogo

⁸ Vladimir Goss, *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj*, »Andrija Mutnjaković«, Zagreb, 1996.

⁹ Tomislav Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug, Split, 1994.

¹⁰ Dr. Mihajlo Lanović, *Zapudno-evropski feudalizam i ugarsko-hrvatski donacionalni sustav*, Narodna prosvjeta, Zagreb, 1928. str. 66–68.

¹¹ *Starija hrvatska književnost...*, nav. dj., str. 3.

dublje poznao hrvatsko srednjovjekovlje nego što se to do sada smatrali. *Rumanac trojski* i *Život Aleksandra Velikoga* (poznat i kao *Aleksandrida*) u njihovoj hrvatskoj redakciji dva su najizrazitija primjera hrvatske viteške književnosti Srednjeg vijeka u nas i svjedoče o visokoj viteškoj kulturi hrvatskoga plemstva koje je te tekstove čitalo i, dapače, u skladu sa svojim moralnim vrlinama i živilo. Nu, oni imaju i jednu mnogo mističniju dimenziju i uzajamnu svezu. Aleksandar Veliki smatrao se potomkom trojanskoga junaka Ahileja, najvećim herojem eponimom antike, a na trojansko podrijetlo pozivali su se i Rimljani. S druge strane, tekst *Aleksandride* temelji se na mitološkoj povijesti iranskoga carstva u kojem Aleksandar postaje prvi kršćanski vladar. Nadalje, Aleksandar je rođen u Iliriku u koji se, nakon propasti Rimljana, doseljavaju Hrvati. I napokon, Fancev prvu pojavu *Rumanca* i *Aleksandride* smješta u prostor Hrvatskoga primorja sa Zadrom, gdje u vrijeme pojave obaju tekstova dominiraju krčki knezovi Frankopani koji su se pozivali na svoje rimsko podrijetlo, pri čemu je zanimljivo da posljednji rimski Frankopan, Leo III. Frajapane, odlazi nakon 1063. godine iz Rima, a da se upravo nekako nakon toga kleše Bašćanska ploča u Jurandvoru na otoku Kirku. *Aleksandridu* spominje Fancev već godine 1915. u svom radu *Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost*¹², u kojem spominje da je Ljudevit Gaj imao čak dva rukopisa *Aleksandride*, a prema suvremenom svjedočenju mladoga Šenoae, Gaj se o *Aleksandridi* izjašnjavao s upravo mističnim zanosom. Da je Fancev uistinu poznao mnogo toga, pokazuje i ova njegova misao: »Sve su to samo varijante kadšto međusobno i nezavisne, jedne pramatice još iz daleke sredovječne hrvatske književnosti.«¹³ Kao i vitešku prozu, Fancev je poznao i poeziju. »Hrvatsko crkveno pjesništvo«, veli on, svojim je postankom vrlo staro. Po tekstovima poznajemo ga iz rukopisa 14., 15. i 16. vijeka, a i u mlađim zbirkama mnoga inače od drugud nepotvrđena pjesma može biti također i stoljeća starijeg postanka nego rukopis u kojem je sačuvana. Inače, dokumentarno zasvjedočava joj se egzistencija još od 12. vijeka. Naime, već u onim »immensis laudibus et canticis resonantibus in eorum slavica lingua«, kojima su zadarski Hrvati g. 1177. pozdravljali papu Aleksandra na njegovu prelazu, imamo siguran dokaz za opstojnost hrvatske crkvene poezije.«¹⁴ S pravom je dr. Tihomil Maštrović, istaknuvši izuzetno značenje spomenutoga događaja, isti nazvao »rođenom hrvatske poezije«.

Znanstvenu spoznaju da Hrvati svoju srednjovjekovnu književnost temelje na kršćanskoj civilizaciji, Fancev je možda najviše iskazao u svojim upravo temeljnim studijama o hrvatskoj crkvenoj drami, a koje su i danas aktualne. Isprvice je obratio pozornost hrvatskom sjeveru, koji je do tada glede hrvatske crkvene srednjovjekovne drame bio gotovo neistražen. U

¹² *Grada JAZU*, VIII, Zagreb, 1915.

¹³ *Starija hrvatska književnost...*, nav: dj., str. 3.

¹⁴ Isto.

članku *Liturgijsko-obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi*¹⁵ on je istražio početak hrvatske crkvene drame u sjevernoj Hrvatskoj temeljem zagrebačkog kodeksa. Zanimljivo je da tom prigodom još uvijek donosi povijesne ocjene temeljem Šišićeve *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara* Zagreb, 1925. koja upravo bijaše prigodno tiskana o jubilarnoj tisućgodšnjici hrvatskoga kraljevstva.

Iste godine Fancev je tiskao i *Priloge za povijest hrvatske crkvene drame* u kojima teoretski obrazlaže da se hrvatska crkvena drama pod utjecajem sredovječne latinske crkvene drame, najkasnije tijekom XV st. razvila najprije na području hrvatske glagoljske crkve zadarskoga kraja. Svoje spoznaje znatno je dopunio *Novim prilogima za povijest hrvatske crkvene drame* izašlim u Zagrebu 1927., a potom *Gradjom za povijest hrvatske crkvene drame*¹⁶. Već je u *Gradji*, temeljem dotadašnjih istraživanja, mogao ustvrditi da je »hrvatska crkvena drama u međusobnom dodirivanju bila raširena ne samo na užem području hrvatske glagolske crkve u Hrvatskom Primorju i Kvarnerskim otocima te u dva tri centra primorske Dalmacije, već valjada još od kraja 15. stoljeća i uzduž cijelog prostranstva Hrvatskog i Dalmatinskog primorja i otoka od Kvarnera do Budve prodirući odatle još i u 16. stoljeću i dalje u Dalmatinsko Zagorje, Bosnu i banovinsku Hrvatsku.«¹⁷ Fancev je istovremeno nastojao svoja gledišta i znanstvene rezultate istraživanja crkvene drame prikazati i u popularnijoj formi te je 1932. u *Narodnoj starini* objavio i članak *Hrvatska crkvena prikazanja*.¹⁸ Hrvatskom crkvenom srednjovjekovnom dramom Fancev se bavio i kasnije u člancima *Plač blažene Dive Marije* i *Muka Spasitelja našega i Uskrsnuće Isukrstovo – dva hrvatska prikazanja 15. vijeka* u Zagrebu 1937. i 1938.¹⁹ Temeljem sve opsežnijeg poznavanja srednjovjekovlja Fancev je istraživao glagoljske i latiničke spomenike hrvatske crkvene književnosti u opsežnoj studiji *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*.²⁰ Posebno dragocjeni dio studije je *Uvod* koji se sastoji od dva nosiva teksta: *A. Bibliografija latiničkih spomenika hrvatske crkvene pismenosti 14. i 15. vijeka* i *B. Odnos latiničkih tekstova hrvatske crkvene književnosti prema istovrsnim tekstovima glagoljske književnosti*. O tim je studijama Rešetar napisao: »Taj je uvod upravo vrlo temeljita rasprava o postanku i razvitku naše latiničke pismenosti koja se je razvila u našem Primorju još prije prvih pjesnika iz kraja XV. vijeka i iz početka XVI. Bilo bi

¹⁵ *Liturgijsko-obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi: prilog istotiji kulture u Posavskoj Hrvatskoj XII. st.*, »Narodna starina«, Zagreb, 1925.

¹⁶ *Gradja za povijest hrvatske crkvene drame*, u: *Gradja JAZU*, XI, Zagreb, 1932., str. 12.

¹⁷ Isto, str. 1.

¹⁸ *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, knj. XI, Zagreb, 1932.

¹⁹ *Plač blažene Dive Marije i Muke Spasitelja našega i uskrsnuće Isukrstovo – dva hrvatska prikazanja 15. vijeka*, u: *Gradja JAZU*, XIV, Zagreb, 1939.

²⁰ *Djela JAZU*, 31, Zagreb, 1934.

zato mnogo bolje da ga je napose izdao kao zasebnu ali čitavu publikaciju.²¹

Slijedila su *Tri priloga za povijest starije hrvatske književnosti*²² na temelju kojih je mogao donijeti već spomenute sintetske zaključke.

Navedeni primjeri, iako necjeloviti, dovoljni su za sljedeće zaključke:

Franjo Fancev bio je izuzetno dobar poznavatelj hrvatskoga srednjovjekovlja, posebice književnosti kako glagoljaške i ćirilične, tako i latinične. Svakako je izvrsno poznao hrvatsku srednjovjekovnu povijest te se može zamisliti da je, posebice nakon 1934. g., proširio i produbio poznavanje te povijesti odbacivši stariju historiografsku školu, dapače i ispravivši je temeljem svojih književnopovijesnih istraživanja. U tim je istraživanjima posebice obratio pozornost na hrvatsku crkvenu dramu kao čimbenik hrvatske pučke tradicije, ali i na visoku vitešku i plemićku kulturu pismenosti u Hrvata. Sinteza pučke tradicije s aristokratskom kulturom koja je koristila topose europskog srednjovjekovlja, bilo izravno, bilo hrvatskim prijevodima, navela ga je na misao o jedinstvenosti kulturnog koineza hrvatskoga srednjovjekovlja.

Time je Franjo Fancev, po mojem sudu, kao književni povjesnik pokazao put kojim, nažalost, temeljem naših narodnih nesreća u XX. st., možemo sasvim slobodno krenuti tek danas.

LITERATURA

A. – Djela dr. Franje Fanceva:

- Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost*, u: *Gradja JAZU*, VIII, Zagreb, 1915.
Liturgijsko-obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi: prilog istoriji kulture u Posavskoj Hrvatskoj XII. stoljeća, »Narodna starina«, Zagreb, 1925.
Novi prilozii za povijest hrvatske crkvene drame, Zagreb, 1927.
Gradja za povijest hrvatske crkvene drame, u: *Gradja JAZU*, XI, Zagreb, 1932.
Hrvatska crkvena prikazanja, »Narodna starina«, knj. XI, Zagreb, 1932.
Tri priloga za povijest starije hrvatske književnosti, »Nastavni vjesnik«, knj. XIV, sv. 4–6, Zagreb, 1936./37.
Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima, »Hrvatska revija«, X, br. 11, 1937.
Plać blažene Dive Marije i Muke Spasitelja našega i uskrснуće Isukrstovo – dva hrvatska prikazanja 15. vijeka, u: *Gradja JAZU*, XIV, Zagreb, 1939.
Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir – dva spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka, u: *Djela JAZU*, 31, Zagreb, 1934.

²¹ Milan Rešetar, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir – dva spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*, »Slavia – časopis pro slovansku filologiju«, XIV, br. 1/2, Prag, 1935./6., str. 246.

²² »Nastavni vjesnik«, knj. XIV, sv. 4–6, Zagreb, 1937.

B. – Djela ostalih autora:

- Mihajlo Lanović, *Zapadno-europski feudalizam i ugarsko-hrvatski donacionalni sustav*, Narodna prosvjeta, Zagreb, 1928.
- Milan Rešetar, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir – dva spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*, »Slavia – časopis pro slovanskou filologii«, XIV, br. 1/2, Prag, 1935./6.
- Dunja Fališevac, *Hrvatska srednjovjekovna proza*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1980.
- Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, AGM, Zagreb, 1994.
- Tomislav Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug, Split, 1994.
- Vladimir Goss, *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj*, »Andrija Mutnjaković«, Zagreb, 1996.

DOPRINOS DR. FRANJE FANCEVA POZNAVANJU
HRVATSKOGA SREDNJOVJEKOVLJA

Sažetak

Franjo Fancev bio je jedan od najistaknutijih hrvatskih povjesnika književnosti u dvadesetom stoljeću. Svojim je radovima znatno doprinio rasvjetljavanju problema hrvatske srednjovjekovne književne povjesnice, posebice srednjovjekovnih religioznih drama. Njegovo je najznačajnije otkriće da je narodna tradicija bila u uskoj svezi s visokom aristokratskom kulturom hrvatskoga plemstva. Iz te činjenice zaključio je kako je u hrvatskom srednjovjekovlju egzistirao jedinstveni hrvatski kulturni identitet. Nažalost, njegov je rad sve do nedavno bio zanemaran i prešućivan, no danas su njegovi pogledi priznati i cijenjeni.

DR. FRANJO FANCEV AND HIS OUTLOOKS ON CROATIAN MEDIEVAL LITERARY HISTORY

Summary

Franjo Fancev was one of the most distinguished Croatian literary historians in the 20th century. In his works he greatly contributed to enlighten the problems of Croatian medieval literary history, especially medieval religious dramas. He discovered that the popular and folk tradition was always connected with the higher aristocratic culture of Croatian nobility in that time. Thus he concluded that there existed the unique culture identity of the Croatian medieval epoch. Unfortunately, his work was greatly neglected as such until recently, when his ideas were recognized and expanded.

Pisma Franje Fanceva Milanu Rešetaru

Franjo Fancev dopisivao se s Milanom Rešetarom dugi niz godina: prvo pismo uputio je svom nekadašnjem bečkom profesoru 15. veljače 1910., a posljednje 21. prosinca 1941., dvadesetak dana prije njegove smrti. Njihova se korespondencija prorijedila tek za Prvoga svjetskog rata i potom zamrla u vrijeme dok je Rešetar bio sveučilišni profesor u Zagrebu, a kad se poslije odlaska u mirovinu preselio u Firencu, počelo je potkraj 1928. drugo intenzivno razdoblje njihova dopisivanja. Profesor je brižno i uredno¹ čuvao 155 čitko napisanih pisama svoga *zahvalnog učenika*² Fanceva. Danas se ta pisma nalaze u Rešetarovoj ostavštini u pismohrani Zavoda za povijest hrvatske književnosti HAZU.

Pisma svjedoče da su dvojicu znanstvenika zbližile međusobne usluge profesionalne i djelomice privatne naravi, a nadasve, dakako, zajedničko područje njihova znanstvenog interesa. Fancevljeva pisma otkrivaju mnoge potankosti iz njegova života, osvjetljujući pritom i neke crte njegova značaja. Odabrali smo i objavljujemo jedanaest pisama, u nadi da će taj pars pro toto dostatno predočiti Fancevljev epistolarni stil. Uvodno, navest ćemo nekoliko tema koje dominiraju u njegovih 155 pisama Rešetaru.

Korespondencija Franje Fanceva i Milana Rešetara započela je 1910. pružanjem uzajamnih usluga povezanih s Fancevljevom službom u Sveučilišnoj knjižnici. Fancev je htio putovati radi svoga znanstvenog usavršavanja i stoga je tražio od hrvatske vlade jednogodišnji dopust; osim Jagića zamolio je i Rešetara za preporuku (vidi pismo od 8. III. 1910.). Premda je vlada bila spremna udovoljiti njegovoj molbi, od puta nije bilo ništa jer je, žali se Fancev, njegov šef Kostrenčić bio »u interesu biblioteke protivu«, čak i uz mogućnost da netko zamijeni Fanceva. U mladom je znanstveniku raslo nezadovoljstvo upravom i ustrojstvom Knjižnice i vlastitim službeničkim statusom; ogorčen, prijetio je da će tražiti premještaj na gimnaziju. Ipak, kad se malo primirio, pohvalio se Rešetaru rezultatima svojih istraživanja u va-

¹ Rešetar je Fancevljeva pisma slagao u pet ovecih omotnica na kojima je napisao: *Fancev 1)1910–1929, 2) 1930–1933, 3) 1934–1935, 4) 1936–1938, 5) 1939–*. Među Fancevljevim pismima samo je trinaest dopisnica i dvije razglednice (Hart bei Amstetten, 1914. i Wien, 1936.).

² Fancev je od 1910. do 1917. oslovljavao Rešetara »Vele možni gospodine!«, od 1928. do 1941. »Vrlo poštovani gospodine profesore!«, ali se od početka do kraja dopisivanja potpisivao »Vaš zahvalni učenik« ili, rjeđe, samo »Vaš zahvalni«.

raždinskom gradskom arhivu i priznao da se i u Knjižnici nesmetano bavi takvim poslom: »[...] velik dio službovnoga vremena upotrebljujem za privatan rad.«

Godine 1911. bio je opet ljut, potom »utučen« i »potišten« jer nije promaknut (imenovan) u pristava I. razreda; žučno se okomio na svog novoga šefa Deželića (vidi pismo od 11. IV. 1911.). Kad mu je službovanje postalo »sve nesnosnije«, ponovo je prijetio odlaskom, sada u Bosnu; zamolio je Jagićev zagovor, a Rešetar se u tom smislu sam ponudio. Ovaj put je Fancevljeva prijetnja urodila plodom, uskoro je promaknut, a oran po povratku iz Ženeve, gdje je ljeti polazio Cours de vacances da osvježi svoju »francuštinu«, »bacio se« – na »kajkavštinu«, bibliografsko istraživanje građe napisane u 17. i 18. stoljeću.

Rešetar je bio spreman svojim preporukama i zagovorima podržati Fanceva, a Fancev je uzvraćao neizmjernom svojom uslužnošću; godinama je, primjerice, požrtvovno prepisivao naslove starih izdanja, uspoređivao ih i opisivao njihove primjerke jer je to tražio Rešetar radi razmjene duplikata sa Sveučilišnom knjižnicom. No Rešetara je zanimao i učenikov napredak, pa su sve detaljnija postajala Fancevljeva izvješća o vlastitim otkrićima tekstova, s citatima iz građe, informacijama o vrelima; često su citave stranice pisama ispunjene zaključcima (opširnim sažetcima) radova koje će Fancev objaviti ili ih je netom objavio. O svojim polemikama Fancev, naprotiv, nije htio referirati, ni tada ni kasnije; primjerice, 1912. samo je natuknuo da se po njega »vrlo povoljno« razvija polemika s Rudolfom Horvatom.

Godine 1913., kad je Fancev počeo intenzivnije surađivati s Akademijom – ne samo kao autor već i kao recenzent Bučarove *Bibliografije hrvatske protestantske književnosti za reformacije* koju je tada prvi put popravio i dotjerao, »koliko to čovjek može da učini na tuđem djelu« – pozvan je na sjednicu o hrvatskoj dijalektologiji, o kojoj je Rešetara iscrpno izvijestio. No, i nadalje ga je mučila situacija u Sveučilišnoj knjižnici (vidi pismo od 2. VI. 1913.). Stoga je predao molbu za »habilitaciju iz historičke gramatike hrv. ili srp. jezika«: »Ne bih se bio još odlučio na ovaj korak, da sam ovakav, kakav sam, siguran, da me ne će mimoći pri kreiranju novih mjesta. Da si učvrstim i osiguram bolju poziciju u biblioteci, trebalo je sada, kad će morati biti s obzirom na nove prilike i potrebe u novoj zgradi nekih promjena, da se požurim. Već sam fakat, da sam predao samo molbu za habilitaciju, malo mi je olakšao život ovdje«, piše Rešetaru 9. studenog 1913. Na početku 1914. Fancev je dobio dvomjesečni dopust da se pripremi za svoj »kolokvij«. U to vrijeme u sadržaj njegovih pisama ulazi još jedna trajna komponenta: izvješće o brojnim bolestima koje su ga priječile u radu, ali i u promptnim odgovorima na Rešetarova pisma. Tako je za habilitacijskoga dopusta dobio akutnu upalu crijeva, što je liječnik smatrao posljedicom nervoznosti ili ispitnom groznicom. Poslije dopusta Fancev je nastavio svoja istraživanja u knjižnicama – Sveučilišnoj i Akademijinoj, Rešetaru je i nadalje opisivao primjerke i sadržaje starih izdanja, surađivao je u Akademijinim projektima

– dijalektološkom i novom, bibliografskom o kojem piše 30. travnja 1914., u posljednjem pismu koje prije rata upućuje Rešetaru: »Posao oko 'plana' povjerila je akademija dru Drechsleru i meni. [...] No on se nekako povučeno drži, jer meni nije bilo pravo, kako se okoristio mojim Einige Bemerkungen, koje su nedavno izašle u Archivu, za svoju književnost, koje je on imao u rukopisu a naveo ih u literaturi (bibliografiji) tako, da se odnose više na onaj članak o Pergošiću i Škrinjariću. Ja sVm nijesam mu ništa ni predbacio niti u kojem god obliku dirnuo s toga, ali su se neki drugi više srdili radi toga, koji su poznavali moje Bemerkungen još iz rukopisa i pripovijedanja i oni su rasturili njegov postupak.«

Za rata javio se Fancev Rešetaru samo tri puta; u prvom pismu opisuje svoju habilitaciju te svoju vojnu službu (vidi pismo iz Bjelovara od 22. XII. 1914.). U drugom pismu (Bjelovar, 21. II. 1915.) nada se da zbog bolesti crijeva neće morati na front i javlja da se predbilježio za prevoditelja s ruskog. Godine 1917. k.u.k. Oberleutnant dr. Franjo Fancev priopćuje Rešetaru na razglednici Hartha bei Amstetten da je zadovoljan spokojnim življenjem u tom taboru gdje mu se pružila željena prilika da i praktično nauči ruski jezik. Sprema se na put radi superarbitracije, u Beču kani posjetiti Rešetara.

Mnogo kasnije, kad je Fancev u listopadu 1939. bio na dvodnevnoj superreviziji svojih fizičkih sposobnosti za vojničke potrebe, zbog hipertonije proglašen je na svoje zadovoljstvo nesposobnim za vojsku (»S te ću strane nadam se imati sada mira.«).

U drugom razdoblju dopisivanja, 1928. – 1941., teme su se djelomice promijenile. Već prvim pismom koje upućuje Rešetaru u Firencu Fancev kasni opravdavajući se svojim poslovima dekana i profesora Filozofskoga fakulteta te bolestima: groznicom i liječenjem reume (vidi pismo od 22. XII. 1928.). Isprike zbog kašnjenja s odgovorima i opravdanja poslovima te bolestima obilježavaju mnoge početke Fancevljevih pisama jer je Rešetar stalno i uporno postavljao raznorazna pitanja i tražio usluge. A Fancev je, kao i ranije, bio požrtvovan, primjerice: na početku 1929. za Rešetara ekscerpira i ispisuje citate iz pet Živaljevićevih radova o Držiću, a spremno se posvećuje i drugim Rešetarovim »potraživanjima«: »Jedva sad dospijevam da Vam odgovorim na sve Vaše posljednje upite.« Ipak, kad čovjek pročita svih Fancevljevih 155 pisama, uviđa da se Fancev ponekad nepotrebno posipao pepelom, kao u pismu od 18. XII. 1933.: »Koliko god želim da postanem 'kurentan' u korespondenciji s Vama, to mi nikako ne uspjeva. Uopće moja mi je korespondencija upravo Ahilova peta, nikako da je pravo sredim, pa da mi se ne dese nezgodni slučajevi, da nakon godinu dana nađem pisma u kojoj knjizi, u kojoj kutiji, i pri tome s užasom konstantiram da nisam ni odgovorio. A ipak mislim da sam 'tačan' i 'uredan'.« (Vidi konac pisma od 15. V. 1936.)

Kad je 1929. završio svoju drugu dekansku godinu, malo je odahnulo od svojih napornih poslova, ali su, napominje, odahnuli i njegovi neprijatelji. O

prilikama i neprilikama, sukobima i novostima na Filozofskom fakultetu Fancev je tek povremeno pisao Rešetaru jer se potonji više zanimao za svoju profesorsku mirovinu. Fancev je i u tom smislu bio uslužan, brinuo se o razlikama njezina iznosa pri svakoj promjeni zakona o činovnicima i detaljno obavještavao Rešetara što je sve poduzeo; nije mu bilo teško slati Rešetaru formulare, davati naputke kako da ih popuni i napiše molbe, trčkarati po »kancelarijama«, urgirati, biti svjedok i pribavljati druge svjedoke, itd.

Počam od 1929. trajna tema Fancevljevih pisama postaje Akademija, što je Rešetara (pravog člana od 1924.) neizmjenjivo zanimalo. Fancev, koji je 4. svibnja 1929. postao »izvanredni pravi član« JAZU, piše već 1. lipnja Rešetaru: »Ušao sam bez zapreka u Akademiju kao vanredni član – naime Boranić i Ivšić pomakli su se za prave, pa su tako bila dva mjesta vanrednih raspoložila [sic], čime nisam bio konkurent kandidatu uprave g. Dukatu.« Nakon što je »sVm malo zavirio u Akademiju«, tu »našu lijepu ustanovu«, postao je kritičan. Smetalo ga što je »slučajno« doznao da je imenovan urednikom *Grade za povijest književnosti hrvatske*, ljutio se da za izdavanje *Grade* Akademija nema novaca, a ima za *Izješća (Bulletin)*, ediciju koju je Fancev smatrao suvišnom (vidi pismo od 16. V. 1932.). Stalno se borio da se u budžetu nađu sredstva za redovito izdavanje *Grade*; u više je navrata čak prijetio da će – bude li njegovo uredništvo samo počasno – vratiti ga Razredu. Ali to se ipak nije zbilo. Rešetaru je pisao o svakoj knjizi *Grade* i navodio njezin sadržaj; uredničkim poslovima posvetio je mnogo svoga slobodnoga vremena, a napose se veselio 1931. kad je sređivanjem priloga ustanovio da »na sreću« nema mnogo tuđih radova pa može u knjigu 11. »turiti« desetak svojih priloga, ili, kad se 1938. pohvalio da je njegovo gotovo pola knjige 12.

Fancev je kao Rešetarov pouzdanik mnogo vremena posvetio brizi o tiskanju Rešetarovih djela u Akademijinim edicijama. Osim toga, redovito je izvještavao Rešetara o svemu što se raspravljalo na Akademijinim skupnim sjednicama i na sjednicama Historičko-filologičkoga razreda, kao i o mnogim drugim zbivanjima u javnom i zakulisnom Akademijinom životu, od zataških afera do kuloarskih komplota. Ali je izvještavanje o tračevima privatne naravi izbjegavao (iznimno kratko odgovorio je, npr., da se kćerka jednog uglednika rastavila i već utješila). Fancev je za mnoge sukobe među uglednim članovima Akademije optuživao Upravu koja »stvara u Akademiji sve težu i težu atmosferu«. Na nju se znao okomiti s osobitom žestinom (vidi pismo od 16. V. 1936.).

Na Fancevljevo raspoloženje počele su već počam od 1929. jače utjecati zdravstvene tegobe; njegove boli u ustima i grlu liječnik (dr. Mašek) tumačio je »na bazi nerveze«, ali se potom ustanovilo da je riječ o – hripavcu. »Uopće ja sam prilično nestrpljiv bolesnik ali još me ništa u životu nije toliko deprimiralo kao ovaj put hripavac«, jada se Rešetaru 1. srpnja. Na početku 1930. tuži se na zaboravljivost. Rešetarovo pismo s »potraživanjem« nekih prijepisa Fancev je htio dati prijatelju Ivšiću da se o njima pobrine, ali

bi se sjetio pisma što ga je danima nosio u lisnici tek poslije susreta s njim; »i zato sam jedanput otkuče posao s njime u rukama i tako sam mu ga pokazao da ga pročita«. Gotovo svake godine Fancev je bolovao od gripe, 1931. operirao je čir u zglobu desne ruke pa nije neko vrijeme mogao pisati, 1932. prošao je »križu nervoziteta«, 1933. imao je bolne čireve na vratu, 1939. patio je od reume i povišena tlaka.

Dakako, i u ovom drugom razdoblju dopisivanja Fancev je vrlo često pisao Rešetaru što trenutno radi, kamo je sve i kada putovao, i kamo kani putovati radi istraživanja; primjerice, 1929. tri je tjedna proveo na Braču istražujući arhiv suca Vrsalovića, a na Hvaru je nastojao fiksirati lokalitete koji se spominju u *Komediji od Raskota*, u rujnu 1930. boravio je u Beču proučavajući izvore u državnom arhivu i u dvorskoj knjižnici radi podataka o »našim ljudima«; dok se bavio istraživanjima u Dubrovniku 1931. korigirao je i *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, za koji je i inače zaslužan: »ako smijem biti nečedan, to je bio moj prijedlog na jednom sastanku nas Vaših đaka u Zagrebu, gdje se raspravljalo o tome kako da Vas se 'sjetimo' za Vašu 70-godišnjicu«, piše Rešetaru 6. listopada. Godine 1935. javio se Rešetaru iz Graza, gdje je proučavao građu o Gaju, 1936. iz Beča gdje ga je oduševilo otkriće o boravku A. Mihanovića u Americi. Fancev je tek usput i bez potankosti spominjao svoje česte boravke u Virju i Požegi gdje je pomagao rodbini pri berbi.

U Fancevljevim pismima česte su prave male rasprave o pojedinim problemima u istraživanju, proučavanju grade i njezinoj obradbi; pitao bi Rešetara za savjet i ponekad prihvaćao njegove sugestije (»Prema Vašem upozorenju uzet ću oblik 'oficija' u tekstu.«). Fancevljeva »izvješća« Rešetaru o radu na *Dubrovačkom psaltiru*, primjerice, pokazuju koliko je taj posao bio dugotrajan i kako se s obzirom na brojne prekide razvijao: 1929. Fancev se zbog zauzetosti drugim poslovima nije mogao posvetiti *Psaltiru*, 1930. ga je s uvodom najavio Akademiji za *Djela*, 1931. je odlučio da u detalje gramatičkih osobina tekstova ne ulazi »jer hoću da u glavnome i u tome radu ostanem 'literarni historik'«. Godine 1933. moli Rešetara za suradnju predlažući mu da opiše *Oficija* i da mu dopusti da taj opis tiska uz svoj rad; potom Rešetarovim posredništvom počinje Fancevljeva suradnja s Gianniellijem. O toj je suradnji mnogo riječi u nizu pisama 1934., primjerice: »Kako ste me ovlastili da udesim naslov i za Gian. prilog ja sam stavio: Najstariji štampani hrv. molitvenik. Drugo (ili Novo) izdanje priredio za štampu Dr. Čiro Giannelli. Bio sam uvjeren da je svećenik, piše u pismu dobro naški, u bilješkama nekoliko oporosti i ja sam ih popravio, jer me on na to ovlastio. Nadam se da ni jednoj bilješci popravkom nisam dao drugi smisao«, piše Rešetaru 30. lipnja, dodajući potankosti o poretku priloga u izdanju, o tehničkim stvarima (slagat će se rukom), o redigiranju.

Na početku 1936. Fancev je bio uvjeren da će cijelu godinu biti okupiran radom na *Povijesti hrvatske kajkavske književnosti*, premda se nije mislio baš žuriti jer je kanio prije napisati za Maticu hrvatsku »manju knjižicu o pre-

porodu«. Potom, 17. rujna 1938. piše: »Ovih dva tri tjedna ovoga mjeseca i početka listopada mislio sam provoditi u Pešti i Beču radi arhivskih studija – ali ne ufam se ni zatražiti putnice. A to mi i opet kvari moj radni program za neposrednu budućnost: Povijest kajk. hrv. književ. mora i unapredak da stoji!« Na žalost taj svoj planirani pothvat nije ostvario.

O svojoj pak djelatnosti i angažmanu izvan Akademije pisao je Rešetaru mnogo manje i kraće (vidi pismo od 9. XI. 1938.).

Posve rijetko spominjao je svoju užu i širu obitelj; primjerice, 1933. kad se preselio iz Visoke ulice br. 4, piše da je u posljednje vrijeme doživio i »jedan slom i u odnosima s rodom – najveće moje razočaranje u životu. U tome je objašnjenje i moje nove adrese: Opatička ul. br. 16. Kad jednoč izblijede još jači udarci – nadam se da ću moći ljepše i mirnije raditi u svom novom domu.« Rad mu je pružao utjehu i u najosobnijim bolnim životnim trenucima, kao što je bila majčina smrt (vidi pismo od 23. IV. 1939.).

Ako se ponekad u pismima i tužio na »prilike« i »sredinu«, Fancev je o političkim zbivanjima pisao Rešetaru relativno rijetko. Primjerice, 18. prosinca 1911. o izborima koji su i opet udarili »sramotni Khuenov žig na čelo činovništva« i njihovu »nadu u zob a strah pred bičem«. Srednjoškolski su pak profesori izdržali kušnju; »I ja sam učinio bez straha i okolišanja svoju dužnost i već u prvom čitanju dao svoj glas za grofa Kulmera protiv vladinovca Spevca, ma da sam i ja bio napastovan. Govorka se, da će nas sve otjerati u provinciju; rađe ću i to podnijeti, ali mađjaronu glasa nikada.« Godine 1935. namjeravao je njegov podravski kotar predložiti ga za svog kandidata, a 1938. Fancev je dobio i pismenu ponudu na temelju jednoglasnog zaključka kotarske organizacije; ponudu je otklonio, »ali sam ipak morao i tamo putovati, da ljudima objasnim i usmeno zašto se njihovu pozivu ne mogu, bar još za sada, odazvati«, piše u pismu 19. studenog 1938. Sljedeće godine, Fancev je »dijelom sporazuma Hrvata i Srba bio neobično zadovoljan«, vjerujući da će nova situacija prije svega onemogućiti »podzemnu rabotu provokatora i denuncianata«, objašnjava Rešetaru 29. rujna 1939. A dogodilo se obrnuto: »Pred pola godine seriju napadaja na Akademiju, u njoj naročito na predsjednika, prof. Ivšića i mene otvorila jedna ultra radikalna hrvatska novina, prema kojoj bi mi trojica bili naročito krivi što Akademija još uvijek nosi 'Jugoslavensko' ime, mi suvereno ignoriramo jednodušne želje hrvatske javnosti itd., itd.« Fancev je smatrao da je pisac i inspirator tih napadaja bio Ivan Esih, koji je, kaže, u Tipografijinim novinama *Večer*, *Jutarnji list* i *Obzor* optužbe proširio da »mi onemogućavamo izgradnju hrvatske kulture, ja predajem singularnu 'južnoslavensku književnost' a ne hrvatsku, ne izdajemo priručnike, hrvatske (desničarske) studente podstrečavamo na ljevičare-komuniste itd.« Fancev je pismu priložio zemljovid kako bi Rešetaru predočio granice Banovine Hrvatske. U sljedećem pismu, 11. studenog 1939., morao mu je s tim u svezi objasniti mnoge potankosti. Zatim je podrobnije izvijestio Rešetara da će Akademijino ime biti promijenjeno, ne samo zbog javnosti već i »zbog ravnopravnosti imena narodâ,

koji čine Jugoslaviju od kojih, uza sva pjevanja o jedinstvenosti, ipak svaki ljubomorno čuva i izgrađuje samo svoju zasebnost«. Usput je napomenuo da je pitanje Akademijina imena bilo raspravljano na sedam njezinih skupnih sjednica počam od 29. siječnja 1938. do »danas«. Fancev je nastojao pokolebati Rešetara koji je gledao »crno« razvoj političkih odnosa u Jugoslaviji i Banovini Hrvatskoj, te ukloniti njegov strah glede pitanja Akademijina članstva, uvjeravajući ga da se to pitanje »u smjeru narodnosnom« neće pokretati, a »Rešetari, Varićaki bit će jednako ponos Hrvatske akademije kako su bili i zagrebačke 'Jugoslavenske'«.

Odmah po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske, Rešetar se uvelike uplašio što će biti s njegovom mirovinom pa se uslugom Vatikanskog državnog tajništva obratio Fancevu. To je jedino pismo u Fancevljevoj korespondenciji koje on nije neposredno napisao. Na memorandumu sa zaglavljenim »Segreteria di stato di sua santità« (Vatikan, 28. travnja 1941.) na njemačkom jeziku napisao je Rešetar kako je vrlo uznemiren vijestima o mirovinama te moli Fanceva da se informira i javi mu što se u tom smislu zbiva u Hrvatskoj. Na poleđini lista strojem i na njemačkom jeziku napisan je odgovor iz Zagreba, koji je potpisao nadbiskupski tajnik Franjo Šeper 31. svibnja 1941. – da profesor Fancev priopćuje profesoru Rešetaru da mu je mirovina za svibanj i lipanj već isplaćena, i da će poduzeti korake da se pitanje njegove mirovine povoljno regulira i ubuduće. U međuvremenu već su Rešetar i Fancev ponovo uspostavili neposrednu pismenu vezu.

Fancev izvješćuje Rešetara na dopisnici od 6. svibnja 1941. o najnovijim zbivanjima: »I nad nama ovdje događaji od prošloga mjeseca prohujali su bez ikakve štete bilo za koga, jer su [Z]agreb] kao otvoren grad a isto tako i njegova bliža i dalja okolina savršeno bili štedeni pri preletavanju zrakoplovstva. Ratovalo se nešto u našoj sjev. granici (Dravi) ali dalje nigdje. Sada se mlada država na svim poljima organizira.« I umiruje Rešetara da ga novi zakoni o mirovini neće pogoditi, kao one službenike koji su 1. prosinca 1918. »došli do položaja u Hrv[atskoj] imigriranjem s istoka iz čisto srpskih sredina uzimajući položaje domaćina«.

Potom je Fancev napisao Rešetaru još samo pismo 9. studenog 1941. i dopisnicu 21. prosinca 1941. (donosimo ih u cijelosti na kraju odabranih pisama). Fancevljev nekadašnji profesor, vitez Milan Rešetar umro je u Firenci 14. siječnja 1942. Njegov zahvalni učenik više ga nije mogao izvijestiti da se obojica nalaze među desetoricom prvih novih potvrđenih pravih članova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Odabrana pisma Franje Fanceva Milanu Rešetaru

Zagreb, 8./III. 1910.

Vele možni gospodine!

Primih Vaše cijenjeno pismo i od srca Vam zahvaljujem na dobroti i susretljivosti, što ćete mi je učiniti Vašom preporukom.

Ja bih trebao preporuku za našu (hrv.) vladu, koju bih kao prilog privio svojoj molbi za jednogodišnji dopust u svrhu izučavanja slavenske lingvistike. Zato bi se kao naslov toj preporuci moglo da stavi: Preporuka za g. ... u svrhu podijeljenja dopusta od 1 god. za izučavanje slavenske filologije. A evo Vam u kratko moj curriculum vitae na sveučilištu. U Zagrebu sam slušao predavanja (1 god. moga kvadrizenija) iz slav. filologije kao glavne a klasič. filologije kao sporedne struke; ostale tri godine (1903/4, 1904/5 – 1905/6 bio sam u vojsci – i 1906/7.) sproveo sam u Beču, gdje sam polazio sva predavanja iz slav. i roman. filologije kao glavnih struka. U ljetnom semestru 4. god. (škol. god. 1906/1907) u mjesecu lipnju položio sam glavni rigoroz iz slav. filologije kao glavne a roman. filologije kao sporedne struke; sporedni rigoroz učinio sam u srpnju, a 16 srpnja 1907 sam promoviran. U oktobru 1908 god. pravih profesuru iz hrvatskoga a u oktobru 1909 iz francuskoga. Osim predavanja polazio sam i seminare kod gg. profes. Jagića, Jirečeka i Vondraka te kod Vas. Istina je, da je jedna godina malo, ali ja ću biti vrlo sretan i zadovoljan, ako izvojujem i tu jednu, a već ću znati, da se njome okoristim, što se možda ne bi ni u duljem vremenu. Radiću kao crv, da što više naučim. U Pragu i Krakovu bio bih po 2 ½ mjeseca, kojih 5 mjeseci u Rusiji, a 2 mjeseca u Sofiji, to je osnova tek u većim crtama, kasnije prema prilikama, bi se možda što moralo i mijenjati. Svrha putovanja bila bi čista lingvistika, jer za sve ne bi bilo ni izdaleka vremena, rastepao bih si vrijeme, a ovako bih mogao da usredotočim svu svoju pozornost samo po vjesti jezika i samome živome govoru. Naravski da za sve već imadem neke temelje, te bi trebalo samo sve na još bolje temelje da stavim i što većma proširim. Dok je literarne znanosti još moći proučavati po knjigama, ali za lingvistiku bi ovo bio svakako najbolji način, jer historijsko proučavanje upotpunjuje se praktičnim učenjem jezika samoga. Naravski, kad ću jednom predati molbu, da ću odmah spremati detaljniju osnovu za cijelo putovanje, da budem na sve spreman i da kasnije na putovanjima ne gubim vremena, nego da se svagdje odmah dadem na ozbiljan rad.

Ja sam već sastavio molbu i čim mi stigne Vaša preporuka, odmah ću da je predam, jer želim, da se do uskrsa riješi. Nada u uspjeh čas raste a čas opada, no ja ću učiniti sve korake, koji bi mi mogli da oživotvore te želje. Inače za sada ništa više – doskora više.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik Dr. Franjo Fancev

*

Zagreb, 11./IV. 1911.

Vele možni gospodine!

Primih Vaše cijenjeno pismo i od srca Vam zahvaljujem za Vašu naklonost. Na žalost situacija nije više ni onakva, kako sam je gledao, kad sam Vam pisao posljednje pismo, nego daleko neugodnija, jer se moram sada ili boriti protiv nepoštenja ili otići i ostaviti na sebi žig, kojim me je ožigosao moj vlastiti šef »u četiri oka«. Od kako je g. Deželić imenovan šefom, od onoga se dana posvema promijenio, do onda sladak hvalio moju veliku točnost, marljivost, volju a osobito mi zahvaljivao, što sam se usudio u Narodnim Novinama zatražiti potpunu reformu naše biblioteke, ako hoćemo da vrši zadaću, koju imade kao jedini ovakav naš zavod. Od dana imenovanja sve drugčije – doduše sladak ali šutljiv, izbjegava mene i još neke. O popunjenju praznih mjesta šutio je tjedne a kad sam ga molio, da nešto učini, obećavao je sve najbolje, da ipak nije ništa učinio. Kod vlade rečeno mi je, da predam molbu jer zapreka nema; i tada se dogodilo nešto strašno, što šefovi ne običavaju učiniti ni najlošijem činovniku; moj šef da spriječi moje imenovanje i tako prisili mene, da odem, oblatio me žigom nesposobnosti. Kad sam predao molbu, i kad se dakle nije više ništa moglo odgađati, a uspjeh je bio za mene siguran, jer g. Kostrenčić, makar nije bio nikako sklon mojim naukama, kod vlade me orisao i pismeno i usmeno kao rijetko vrsna činovnika i upravo nenadoknativa za biblioteku, našao se čovjek a koji je moj sadanji šef, otišao je k vladi i moljakao ih, da mene maknu iz biblioteke, jer za to zvanje ne pokazujem nimalo ni volje ni spreme.

I sada vlada, ako i ne vjeruje sasvim u Deželićeve riječi, ipak želi, da me premjesti – radi premještenja zvao me g. Bosanac i on mi je rekao da je to Deželićeva molba i da se upravo onako o meni izjavio. Ja sam zamolio, da mi dadu nekoliko dana na razmišljanje, što mi se dozvolilo. S moje strane mogu mirne savjesti i čista obraza s gnjušanjem odbiti ovu podlu denuncijaciju a ovo će moći zasvjedočiti i veći dio bibliotek. osoblja, dok iza Deželića stoji samo jedan čovjek a koji se otimlje za isto mjesto a mladi. Znadem da će za mene, i ako pobijedim, položaj biti vrlo težak, ali Deželić je slabić koji će već sutra sve opozvati i pokajati. Doduše sada i sam kolebam, da li bi otišao, ali ipak držim, da baš sada ne smijem a to manje, gdje hoće da me pošalju u Osijek, iz kojega se ne bih tako brzo vratio u Zagreb, a to bi značilo, da i sa svojim radom za uvijek prekinem. Ipak najradije bih, da me pusté u miru i da ostajem ovdje.

Borba je za mene teška – neimajući nikoga svoga, koji bi me uzeo u obranu; siromašno seljačko dijete, koje je svoje nauke svršilo krvavim žuljevima svojih roditelja-patnika, mora mirno primati i udarce objesne gospode.

Za Vašu pomoć bio bih Vam veoma zahvalan, ali je šteta svake riječi, koju biste napisali čovjeku, koji je sam mene zaklinjao – jedan dan iza kako je bio kod vlade da me maknu – da on ne bi mogao biti bez mene i gdje me

je toliko hvalio nekim profesorima, koji su meni skloni uvjeravajući ih, da ću svakako biti imenovan, jer on ne bi dozvolio da tko drugi dođe pred mene; Vaša pomoć mogla bi mi koristiti samo kod kojega od univerzitetskih profesora, jer njih se boji a Vašim zagovorom mogao bih se i ja lakše izjadati i otkriti pravu svrhu, koja se želi postići mojim premještenjem.

Uostalom kad bi se cijela ova stvar otegnula preko 1. maja, tad ću svojim člankom u Savremeniku, koji je zakasnio u sadašnji broj, najbolje pokazati, da imam i volje i spremne, da radim i na bibliotekarskom polju, ali ne u ovakvoj biblioteci, koja nam je danas više na ruglo, nego na ponos; a da nemamo biblioteke kakvu bi mogli i morali imati, krivnja je bila, jer nije bilo (a nemamo ih ni sada) spremnih, modernih ljudi, koji su se primali ovoga zvanja iz volje, nego su većinom bili takvi, koji nijesu mogli svojim manjkavim kvalifikacijama u druga zvanja a koji su ih imali, ti nijesu htjeli – radi materijalnih prilika – da ovdje ostaju. Kad se ova dva razloga uklone, tad ćemo tek moći očekivati modernu biblioteku.

Još jednom zahvaljujući Vam na Vašoj volji da mi pomognete s osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni Dr. Fr. Fancev

*

Zagreb, 2./6.1913.

Vele možni gospodine!

Primio sam Vaše obje karte i tek danas dospijevam, da Vas obavijestim, što sam učinio.

G. bibliotekar pristaje na izmjenu, tj. da Vam se da »Maudaliena pokorniza gospodina Giua Vvcichia Bunichia vlastelina Dubrovachkoga. In Venetia, Bartolo Occhi M.DCC V« za Komulovičev Nauk Krstjanski (1582). Naš primjerak Bunića je vrlo dobro sačuvan, novo vezan ali nije mnogo obrezan. Sada će biti najbolje, da se pozovete na ovu moju obavijest, da pošaljete Vaš primjerak »Komulovičeva nauka« i tada će se, nadam se, konačno zaključiti i dati privolja zamjeni, pa će se odmah onda i Vama poslati Bunića.

Još uvijek smo u staroj zgradi nestrpljivo iščekujući da već jednom svrše s uređenjem u novoj, da odahnemo. Vjerojatno je – ne bude li nikakvih novih zapreka, početak ćemo seliti s početkom augusta a tamo gdje u oktobru valjada ćemo biti gotovi. Zgradi se mnogo prigovara arhitektonski, gdješto se već sada opaža, što će smetati i službi, ali za nas (kao ljude) bit će svakako udobnije. A danas kad se još tako malo priznaje važnost biblioteke za narodnu kulturu, zadovoljit ćemo se tijelom, kad joj ne će da dađu i dobru dušu. Naime i što se tiče knjiga i osoblja, na to se i ne pomišlja. Knjige još uvijek dolaze *slučajno* u biblioteke, tu nema baš nikakve kontrole, nikakvoga sistema. A činovništvo? Tu je još uvijek naša biblioteka: Invaliden

& Versorgungsanstalt. Duševni i tjelesni defektni bogalji, kad ih već nigdje ne mogu trebati, sigurni su, da im biblioteka ne može izmaći. Baš ovih dana bit će valjada oglašena ovakva dva imenovanja.

Katalog smo počeli štampati (za priručnu biblioteku, ali kako izbiran, bože prosti; pamfleti su ušli unutra kao priručne knjige) i to najprije indeks, a kad to bude gotovo, onda će se prijeći na štampanje samoga Kataloga. Ovih dana se počelo sa štampanjem i svih medicinskih knjiga, koje ima biblioteka; za što, ne bih znao reći, valjada zato, da se jače blamiramo, ili da se pokaže, da se sada može pristupiti k izgradnji medicinskoga fakulteta, kad imamo medicinski katalog.

Bezglavosti na svakom koraku.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima

Vaš zahvalni Fr. Fancev

*

Bjelovar, 22./XII. 1914.

Vele možni gospodine!

Upravo pred samu mobilizaciju bio sam počeo jedno pismo, u kojemu sam Vam htio opisati svoj kolokvij i pokusno predavanje. Mobilizacija je sve poremetila a mene bacila u svijet, koji nikada nijesam volio.

Kolokvij sam imao dva dana iza ukopa Smičiklasova (trebao je biti baš na dan ukopa), zadovoljio sam posvema i ako nijesam bio odviše zadovoljan pitanjima, koja su bila dosta nespretna. Najbolje sam odgovorio na pitanja g. Maretića. Iza kolokvija 6 dana kasnije imao sam pokusno predavanje. Tema je bila: Glas *ts* u povijesti hrvatskoga jezika. Kako je tema vrlo opsežna, morao sam se više mučiti da izlučim iz predavanja manje važno nego li što ću predavati.

Poslije svega toga došla je bila počulja razmirica između prof. Kršnjavoga i prof. Maretića (svaki sa svojim pristalicama) za kakav jezik da mi se da venia legendi. Pobijedila je stranka prof. Maretića u zboru, ali kako je u vrijeme kad mi je vlada (t. j. ban) podijelila veniam već počeo bio rat, to sam dobio dozvolu predavanja za historičku gramatiku hrvatskoga jezika, t. j. pobijedilo je pri vladi stajalište prof. Kršnjavoga.

Mobilizacija me bacila u Bjelovar. U početku sam izdržao ovdje jedva nekoliko dana, jer sam radi svoje bolesti, koja me evo već 12^u mjesec muči, bio poslat na 4 tjedna dopusta. Kad me poslije 4 tjedna liječnik htio i po drugi put slati na dopust, zapovjednik bataljuna zadržao me ovdje privremeno za lokalnu službu. I tako sam bez prekida ovdje od 1. septembra. Nema sumnje da bih volio biti posve na svome starome mjestu, ali u pohvalu ovdješnjim svojim pretpostavljenim moram priznati upravo kavalirski postupak sa mnom. Službu vršim dosta laku: Gebäudeverwalter sam za vojničke

zgrade cijele bjelovarske garnizone i sa streljanama izuzevši Truppenspital i Reservespital.

Sa ono malo posla što ga imam toliko sam udobrovoljio našega zapovjednika, da sam kod njega u milosti i koliko sam čuo, drži me u ovom poslu unentbehrlich.

Dosada sam sretno prebrodio mnogi hodni bataljun i mnogu hodnu kompaniju, što su u ovo vrijeme otišli odavle na ratište. Ja još uvijek u miru ovdje. Prije koji tjedan proširena je moja djelatnost i na jednogodišnje dobrovoljce. Kod njih se zadržajem dnevno od 2-4 sata popodne. Hoće li ovaki obziri prema meni još dugo potrajati, ne znam, ali se nadam, da će me odavle štedjeti, pa je opasnost više, da me ne izgrize prerевна zloba kakva nadrihrvata. A sa takih strana čuo sam već izjava začuđenja.

Zaista živimo u groznim vremenima. Tko živi u ovakoj sredini, kao ja ovdje, može lijepo da vidi, kako je cijela naša kultura, naš odgoj, naša duša, sve naše malo ili nikako naše. Mi smo narod fraza, patriotskih manifestacija i ovacija, ali sve to ostalo je uvijek na površini. Mali vjetrić i svega toga odmah nestane -.

Osim vojničkoga zanimanja jedan dio slobodnoga vremena upotrebljavam i za filologiju. Izgladujem svoju habilitacionu radnju: »Jezik hrv. protest. pisaca 16. v.«. Mnogo ne mogu da učinim, jer sam osim desetka svojih knjiga posve bez pomagala. Svakako ako bi došla pogibao da odem, poslao bih radnju ovaku, kaka jest, akademiji. Ima mana, ima praznina, ali je najznatnije ipak spomenuto.

Radnja, koju sam bio počeo za dijalektološki zbornik naše akademije o dosadašnjim radovima po našoj dijalektologiji, ostala je u peru i bilješkama.

Prijatelj Dr. Ivšić, također vojnik, bio je već i na ratištu. Jedan neprijateljski šrapnel smilovao mu se i izvukao ga je za jedno vrijeme iz pakla. Tako bar on uvjerava, ali smo ipak malo u strahu za nj, da nije rana (ozleda po uhu navodno) možda teža, jer je u mjesec i po dana dospio od Crnoga vrha jedva do Bijeline. Nadam se, da će se ipak sretno natrag vratiti.

Želeći ugodan Božić i sretnu novu godinu uz izraz osobitoga poštovanja i sa srdačnim pozdravima

Vaš zahvalni učenik Fr. Fancev

*

Zagreb, 22/XII.1928.

Vrlo poštovani gospodine profesore!

Kako su tek danas poslije promocija započeli za me mirniji praznički dani, prve njihove slobodnije časove u ovoj svojoj drugoj dosta burnoj dekanскоj godini posvećujem Vama, pa da bar u oči ovih velikih blagdana iskupim ovim pismom svoj dug prema Vama.

Da, ove druge godine dekanovanja sjećat ću se još vrlo dugo! Ponajprije uvod u nju bio je vrlo nepriličan.

Onog istog dana kad sam dopodne svršio naporniji rad prve dekanske godine – bilo je to 13. jula uoči Vašega odlaska – popodne sam morao leći zbog groznice, koja se za tim gotovo dnevno povraćala više od tri nedjelje. A jedva što sam groznice preturio, navalila reuma koja me konačno prisilila na liječenje u Topuskome. Vrativši se sredinom septembra iz Topuskog morao sam dnevno voditi sa studentima rasprave o prednostima i lošim stranama diplomatskih ispita, tumačiti novu uredbu, primaći prijave za ispite. Sve je to potrajalo opet do 25. septembra, kad su počeli upisi u zimski semestar.

Da u takim prilikama nisam imao ni praznika ni odmora, ne trebam ni da spominjem. Jedno dobro ipak imam od svega toga, naime kako sam 13. jula popodne prestao pušiti, otada do danas ja pušenja nisam više ni okusio. To radikalno kidanje s pušenjem zahvaljujem groznicama, a groznice možda pored ostaloga i otrovanju nikotinom od vrlo loših »vardara«, kojih sam neposredno prije oboljenja znao dnevno ispušiti i po 30 kom. na dan.

Ušavši u drugu dekansku godinu neodmoren i nervozan izgubio sam time ujedno i sposobnost da mirno primam nezgodne kao i normalne događaje u našem fakultetskom životu. I zbog toga još prije početka semestra došao sam u napete odnose s predstavnikom filozofije naročito od časa kad je on vidio da se mene ne može imati za svaku akciju bez obzira da li je ona u skladu s općim interesima fakulteta ili ne. U ovako napetim odnosima započela je i prva fakultetska sjednica, koja ni za dva dana nije mogla riješiti dnevni red od nekih 14 tačaka. Tu je došlo i do eksplozija i ja još danas ne mogu se dosta nažaliti, što u onom raspoloženju nijesam učinio kraj svome dekanovanju. Jer iza toga je nastupilo doduše mirnije stanje, ali ja osjećam, da sam dosta velikom broju članova zbora nezgodan i uvijek mogu nanovo izbijati sukobi, koji razumije se ne mogu koristiti fakultetu a još manje meni – naime trujem zdravlje i slabim živce pa će dugo trebati da se domognem staroga mira i spokojstva.

U takvim prilikama shvatljivo je da nisam mogao ništa važnije učiniti u svome radu. Doduše uz rad oko predavanja pokušavao sam koješta da svršim i na novo započnem, ali ne ide i bojim se da ove godine ne ću ništa važnijega izraditi. Kušat ću da za ovih božićnih praznika svršim bar koji manji člančić – bar ono što sam zbog obećanja u obvezi.

Kako sam čuo i Vama su prvi dani boravka u inostranstvu zagorčeni bili sasvim drukčijim rješenjem Vaše molbe zbog uživanja mirovine nego što Vam je bilo obećato; ali i uz taj gubitak imate tu zadovoljštinu, da možete živjeti van jadnih naših prilika (i političkih i društvenih) za svoje drage i za svoju nauku i u miru svršavati one radove, koje ste stavili u program svojih florentinskih istraživanja. A blaga klima i mir, nadam se, da blagotvorno utiču i na Vaše zdravlje koje Vam u Zagrebu nije bilo baš osobito baš u posljednje vrijeme.

Želeći Vama i Vašoj visokopoštovanoj porodici sretan Božić i sretnu Novu godinu s izrazima poštovanja i sa srdačnim pozdravima

ostajem Vaš uvijek zahvalni učenik Fr. Fancev

Zagreb, 16./V. 1932.

Vrlo poštovani gospodine profesore!

Na Vaša požurivanja zbog II knjige Star. pisaca nisam Vam odmah odgovarao, jer čekam sjednicu razrednu u kojoj može da bude govora o tome. Kad sam Vam u svom posljednjem pismu savjetovao, da sve radove, što ih imate ili kanite doskora svršiti, a želite da budu štampani u edicijama Jugoslav. akademije, pismeno najavite razrednoj sjednici, brzo zatim bila je sjednica, ali u toj nije ništa od Vas najavljeno. Odonda do danas nismo više imali razredne sjednice. Kad požurujete odgovor, vjerojatno ste učinili onako, pa ja ću u prvoj sjednici pitati, što je s time, ako to ne bi bilo priopćeno, odnosno bude li priopćeno, zagovarati, da se sve uvaži. Toliko općenito.

Inače moram Vam kazati, da mnogo žalim, što niste u Zagrebu, jer bi Vaš ugled bio jači nego sitničavosti uprave, da koješta ne ide u Akademiji smjerom kojim faktički ide. Evo što se meni događa. Ovih dana zasjedao budžetski odbor i izradio prijedlog, da se na pr. od »Bulletina« za naš razred štampaju u budž. god. 1932/3 *dvije* knjige sa stavkom 60.000 D, a kako ćujem, samo uz pomoć prof. Varićaka je usvojen prijedlog Ivšića, da se za »1832 – 1932« izda ilirska knjiga »Građe«, u kojoj bi se štampali svi prilozii (knjižice, brošure, pjesme itd.) iz god. 1790–1832 koji objašnjavaju genezu ilirskoga preporoda – Moj »psaltir« je ponovo svečano propao, jer zacijelo je više u duhu zadatka Akademijina, da se za najteže ekonomske krize štampaju opširni rezimeji o akademijiskim publikacijama iz god. 1867, ili Zbornik za narodni život i običaje bez prekidanja, nego recimo moj »psaltir«!

Drugo Vaše pitanje bilo je, šta je s Ivšićevim i mojim člancima za »Rad«. Kako sam Vam već o tome pisao, zabunom je moj predgovor za »Psaltir« u sjedničkim zapisnicima uzet kao samostalna radnja*, primljena napose od »Psaltira«. To je sve primljeno u jednoj zimskoj sjednici na početku god. 1930. Kad sam to objasnio, da se jedno od drugoga ne može rastaviti, pitao sam, a ne bi li na ono mjesto mogla doći radnja o reviziji bibliografije M. Marulića, koja je primljena mj. aprila 1931, i tada je konstantirano, da se u sjedničkom zapisniku ta ne spominje; za to je nema spomenute ni u knjizi 44 »Ljetopisa« (str. 20; sjednica od 28/IV.), ali da je doista primljena, moglo se utvrditi tek iz izvještaja književnoga tajnika (str. 71).

I dok smo sve to provjerili i ja donio g. Boraniću rukopis ove druge radnje (Prilog za reviziju)³, ostalo je na tome, da će ona ući na ono mjesto, ali za 8 dana dobio sam odgovor, da ne može, jer mora Dukatova Korespondencija Alojzija Baričevića, a radnja Dra Hauptmanna da je izašla nešto

* I to se vidi iz Ljetopisa, knj. 44, str. 71, 72.

³ Riječ je o Fancevljevu tekstu *Novija poezija Splitsanina Marka Marulića. Prilog za reviziju bibliografije njegovih hrvatskih djela.*

veća nego se predviđalo. I sada je na tome, da moj »Prilog« dolazi na red za prvi »Rad« ove budžetske godine.

Vaš prigovor »Građi« ili upravo Vašem prilogu samo me još više uvjerio, kako je teška odgovornost biti redaktorom u nesređenim prilikama. Najprije me uprava vukla za nos, onda kad sam konačno početkom februara 1932 predao rukopise, bilo je obećano, da će sve glatko teći. I počelo je. Ali onda navalio Boranić s »Radom«, Zimmermann (»Duševni život«) s »Djelima za opću naobrazbu«, i zbog toga ja sam bio maltretiran tri mjeseca. Kad sam dobio koju korekturu, morao sam je redovno svršiti do drugoga dana. A kad je svršila stara budž. godina i počela nova, tiskara trebala pare, radilo se kao bez glave. Kako nemaju dovoljne zalihe slova, da bi se moglo uopće ići naprijed, ja sam čak i u štampariji morao davati brže bolje »imprimatur«, jer da se ne može dalje slagati. Pri takim prilikama nisam mogao Vama poslati reviziju, ali sam dva put prošao Vaš prilog⁴ točno po rukopisu. Ono s bilješkama skrivila je lakovjernost; kad sam sve iskorigirao po drugi put u špalijama – ne znajući kako će se redati bilješke po stranama, zamolio sam slagara – koji je vodio brigu o slaganju za koje je prema tipovima slova imao još dva tri pomoćnika – neka po stranama prenumeriraju bilješke. I on mi reče, da oni to uvijek čine. Kako je sve ovo bilo rukom slagano, znao sam, da pri tom poslu ne će moći napraviti novih pogrešaka. I baš za Vaš prilog dao sam imprimatur u štampariji uvjerivši se da su ispravljene pogreške iz revizije – a na note sam pri tome i sasvim zaboravio. Međutim u mom jednom članku gdje sam sam popravio brojeve nota, ostalo je i iza imprimatur sve nepopravljeno. Dešavalo mi se, da sam pojedine pogreške ispravio i po tri put⁵ i ostale su nepopravljene i u štampanom tekstu. I kad sam danas čitao Vaš prilog na preskok i poredio ga s rukopisom, tješim se, da ipak tako strašno nije ispao (kao što je u posljednjem štampanom tabaku ispao jedan moj prilog). Na str. 129 našao sam: par mj. per (redak 7 odozdo), desudatus mj. desudatus (red. 1 odozdo), str. 131: Matheis mj. Matheio; str. 132 stih 73 devobus mj. devotus. Inače u odsjecima, koje sam pregledao, nisam se namjerio na pogreške.

Onda je korigiranje otežavalo znatno i to, što imaju i za ručni kao i mašinski slog prilično istrošena slova, pa se naročito u korekturama na lošem papiru ne razabiraju jasno slova: t/r, n/r, o/e, c/e/o, i/t itd.

Uostalom ovo je prva knjiga, gdje nosim ja punu odgovornost za sve to, pa ovi nedostaci bit će mi škola i pouka, kakav redaktor ne smije biti. Ne popusiti već korigirati, korigirati, i ne davati imprimatur uz obećanje da će se pogreške svakako još prije popraviti. Već, dok nije sve doista i popravljeno, ostati neumoljiv.

Ja sam sve pogreške što smetaju razumijevanju tekstova skupio, pa baš razmišljam posljednjih dana o tome, da se već sada štampaju na posebnom listu i dodaju knjizi »Građi«.

⁴ Odnosi se na Rešetarov prilog *Pisma Ignjata Đurđevića (Đorđića) i Dum Đura Matijaševića (Mattei)*, u: *Grada*, knj. 11, ur. dr. Franjo Fancev, JAZU, Zagreb, 1932., str. 124–144.

Tako sam htio da učinim i odmah kad je knjiga bila otšampana i govorio sam u Akademiji zbog toga s tajnicima, ali mi g. Boranić reče, da su pogreške tako nešto nevažno da ne treba da se na to obazirem. Onda sam se bio smirio misleći ja ću ih štampati s XII. knjigom.

Da sam se sada predomislio, po srijedi je ovo. U komediji »Gono Funkjelica«⁵ što sam je izdao ima nekoliko turskih fraza, i ja sam ih transkribirao po pravilima naše transkripcije. Da ipak ne izađe što naopako, tražio sam savjeta preko jednog đaka od zagrebačkih znalaca turskoga jezika. I tu je nađeno, da moja transkripcija ne smeta te se ne bi moglo razumjeti što je komediograf htio da kaže, a što je on iza turske fraze ionako odmah i ponovio naški. I tako je onda šampano. Najedanput odatle najveća afera. »Turkolog« našega predsjednika g. Man.⁶ nešto se uzvrpoljio s predsjednikom skupa, i oni su našli, da je sramota za Akademiju da se turske fraze štampaju jednostavnim prenošenjem stare dubrovačke ortografije u današnju našu, već da bi to trebalo transkribirati prema fonetici turskoga jezika. Kad mi je predsjednik prije nekoliko dana na ulici nešto o tome govorio, nisam ja razumio »dubine« te zabrinutosti, već mi jučer rekoše u Akademiji, kako se predsjednik zbog toga uzrujava, i da bi trebalo onaj list gdje te fraze dolaze uništiti i nanovo štampati. Kad Akademiji nije do izdataka što bi stajala ta zapravo »bedastoća«, držim da ne bi smjela škrjariti, da se naknadno na jednom listu štampaju »Ispravci«, koji su svakako potrebni prije ili kasnije.

Mislim, da sam Vam već i dosadio tim detaljima o aferama, kojih uistinu ne bi trebalo. Zato zasad završujem.

Uz izraze osobitoga poštovanja i srdačnim pozdravima

zahvalni Fr. Fancev

*

Zagreb, 16/V 1936.

Vrlo poštovani gospodine profesore!

Iako sam imao razloga da Vam na posljednje pismo odmah odgovorim, ja sam preko volje odložio pisanje pisma ovoga do iza glavne godišnje skupštine u Akademiji, da se odmah osvrnem i na sve ovo. Skupština je jučer pod večer završila – ja Vam danas poslije podne (prije podne 8–10 predavanje a onda služb. posjet Akademiji).

Imali ste pravo, da će Akademija imati upravu kaku zavređuje. Možda više nego ikada to je ona dokazala jučer. U užem izboru izabrala Baz.⁷ za predsjednika – isto u drugom užem (bolje ponovljenom jer pravila ne po-

⁵ Četiri dubrovačke komedije iz kraja 17. stoljeća. I. Gono Funkjelica. Isto, str. 161–185.

⁶ Gavro Manojlović, predsjednik JAZU od 1924. do 1933.

⁷ Albert Bazala, predsjednik JAZU od 1933. do 1941.

znaju uže izbore) izabrala je *mene* za gospod. tajnika⁸. Tri dana smo u vrlo napetoj atmosferi raspravljali budžet izvršeni i novo predloženi, kritizirali ovo, ono itd. – u prvoj skupnoj sjednici ja sam bio demonstrativno protiv predsjednika otišao sa sjednice (skupne) – gg. skupštinari su odobrili moju kritiku, jer je u prvom glasanju od 25 nazočnih Baz. nabrojio 12 glasova za budžet predložen po Upravi – dakle je 13 bilo protiv toga budžeta odobravajući moju kritiku – meduto je Vouk mislio da predsjednik nije možda glasove dobro pobrojio i tražio novo glasanje (dizanje ruku) i tada je predsjednik konstatirao da je bilo dignuto 13 ruku (iako svi prisizhu da je u prvom i drugom glasanju sasvim jednako glasanje bilo). Eto čak se i time poslužise, da eventualno i »prevarom« (oprostite ovaj izraz, jer ne znam kako da se blaže ili finije izrazim) izvojšte pobjedu.

Konačno: Bazala izabran *predsjednikom* s 15 glasova (od 28 nazočnih) – ali je za nj glasovao i Hondl, inače protukandidat (koji je dobio 13 glasova), a razumije se i sam g. B. je glasovao za se. U prvom glasanju su obojica imali po 12 glasova, ostalo bilo raspršeno (i tu je B. glasovao za se a H. čini mi se za Varičaka).

Kao predsjednik tako sam i ja izabran s 15 glasova – ja sam i u prvom glasovanju dobio 14 glasova (predsjednik 12).

Kad sam ja bio izabran – prije izbora gosp. tajnika (Bazala i Vouk najprije uvjeravali da Vouk ne može više kandidirati jer se želi unapredak baviti samo naukom) – g. Vouk je u vatrenom govoru predložio kao najpodesnijeg kandidata za svoga nasljednika muzikera B. Širolu – računajući da će 11 članova njihova razreda svi glasati za nj, a onda dosta je da se još jedan + 3 člana Uprave nade pa je njegov izbor siguran. Međutim je njegov račun samo napola upalio, jer su Meštrović i Nazor glasovali za me – i onda još cijela opozicija (12 glas.) protiv predsjednika i tako sam im ja bio izabran na njihovo zaprepaštenje. G. Bazala je taj rezultat u govoru iza proglašenja požalio jer da između njega i mene ne će valjda moći biti skladne saradnje. Bilo je malo teatra, ali i pravoga straha, jer sada opozicija dobiva svoga čovjeka u upravu, pa će se vidjeti kako su gg. tajnici (oba) dijelili blago među se (kažu svaki da je imao otprilike 5–6 hilj. mjesečnoga dohotka na račun Akademije).

Razumije se da ću u svome radu prije svega proučiti sve te operacije s redaktorstvom u »Radu«, »Zborniku«, »Djela« i td., jer su si gospoda za taj trud naplaćivali oko 300 D po tabaku a valjada osim toga još i korektorski honorar i bog bi ga znao kakav sve ne.

Ali zasad o ovome neka bude dosta. Ja sam se borio u svim mogućim i nemogućim prilikama u ove tri sjednice i skupštine da se u izdavački program uzme Gundulić⁹ – nisam uspio, jer da bi ta knjiga stajala 90 hilj. di-

⁸ Franjo Fancev ostao je prvi (gospodarski) tajnik Akademije sve do svoje smrti.

⁹ *Djela Giva Frana Gundulića*. Treće izdanje. Za štampu priredio Đuro Korbler, a pregledao Milan Rešetar. Stari pisci hrvatski, knj. 9, JAZU, Zagreb, 1938.

nara, već je zaključeno da se ove godine štampaju Šiško Menčetić i Džore Držić –

Nego u vezi s time nešto drugo. Kako držite u Vašoj korespondenciji najveći red, neće Vam biti teško naći dopis Akademije, da će ona Akad. Vaš »Uvod« u Gundulića štampati u »Radu« – ako bi ovako došao prije na red nego sama knjiga »Starih pisaca hrv.«. Kako je sada to faktički i postalo slučajem, mogli [biste] dovesti gg. gromovnike u nepriliku pa tražiti da taj zaključak sada iskupe. Ja Vam [sic] samo onako podsjećam na to, ako Vam dostaje u radu vremena i volje, da se s upravom malo našafite.

»In der Hitze des Gefechtes« – ja sam položio redaktorstvo »Grade«, jer da neću biti redaktorom edicije (stare i časne – kojoj je Akademija, na prijedlog akademika V. Jagića, namijenila vrlo časnu ulogu u izdavačkoj djelatnosti) a koju sada sadašnja *uprava*, izgubivši svaki kontakt i poznavanje tradicija Akademije, već godinama čini mrtvom, iako u svaki čas stoji na raspolaganje materijala za najmanje 5 knjiga. Pri tome ću i ostati i predložiti za redaktora g. T. Maticu – da pokažem i dokažem grabljivcima da sam se borio za izdanje »Grade« iz sivarnih razloga a ne zbog redaktorskoga honorara, koji je gg. Boraniću i Vouku alfa i omega u njihovoj Akademskoj službi.

Ali doba je da se približim kraju, jer moram na sjednicu (sastanak) grupe mladih ljudi, koji hoće da se osnuje »Društvo za njegovanje hrv. jezika«.

Pa samo [odgovaram] na jedno [pitanje] u Vašem posljednjem pismu koje ovaj čas nemam pred sobom – pa ne znam nije li još i koje drugo pitanje u njemu – Moje posljednje pismo nije stiglo okrnjeno mojom krivnjom. Kad sam razabrao, da je stiglo Vama krunje, ja sam kod kuće pregledao sve papire i kutije sa pisaćega stola – nigdje završetka od br. 3–4 lista. Kako sam sve ono slao preporučeno, ja sam morao pismo (bolje sve ono predati otvoreno), gospođa poštarica koja je to primila, dugo je prevrtala i razlagala one papire i u onome prevrtanju valjda joj je taj izgubljeni dio ispao, a kasnije se ili to pomelo odnosno uništilo. Jer kad sam se sada tamo informirao da li im je zaostao jedan dio nekog neotpremjenog pisma, rekoše mi da im nije ništa o tome poznato. I zato žalim da Vam završetak ne mogu naknadno dostaviti; kad se sabere poslije ovih borba i pogledam pisma Vaša, razmislit ću što je sve moglo biti napisano u onom pismo (kao cjelini) i naknadno Vam to javiti.

Zasad izvolite primiti izraze moga iskrenog poštovanja
i srdačne pozdrave

od zahvalnoga Vam učenika Fr. Fanceva

Zagreb, 9/XI 1938.

Vrlo poštovani gospodine profesore!

Upravo sam došao s predstave u velikom kazalištu Marin Držićeva »Dunda Maroja«.¹⁰ Za ukus publike 20. stoljeća udesio ga je kao redatelj naš apsolutni Marko Fotez. I kad čovjek ne bi ništa znao o detaljima teksta 16. stoljeća, pri efektivnosti same predstave bio bi vrlo zadovoljan ne samo s Marinom autorom već i s redateljem – ovako oni detalji originalnoga teksta i njegove metamorfoze pod škarama redatelja smetaju čak mene kajkavca: u ustima »Prologa« (= Pomet) na pr. riječ podvaliti (=prevariti) u današnjoj upotrebi ipak smeta. A takvih sitnica ima i više. Ipak i ovaka predstava zagrebačkom kazališnom svijetu približila je Držića više nego sve naše povijesni književnosti i kritički tekstovi njegovih djela. A to je ipak tragika, kojom obični svijet naplaćuje napore nauke.

Inače da Vam se od Vašega odlaska odnosno prolaza nisam još javio, pa ni odgovorio na neka konkretna pitanja. Opet živim u vrtlogu zbivanja, gdje ne znam kako na kraj izaći. Sva Vaša pitanja rješavala su se u skupnoj sjednici u mojoj odsutnosti, ali po mojim napisanim prijedlozima. Odobrena Vam je nadoplata od Din 200 po štampanom arku za str. 335–562 (14 ar + 4 str.) Gundulićevih djela, što iznosi još Din 2850. U svotama što ste u Zagrebu primili bilo je sadržano: korekt. honorara (s rač. Jagić) – Din 8700, autorski honorar (po odbitku preduj. D. 1500) Din 828 i za »Bulletin« knj. X (resumée) Din 166,50. U korektorskom honoraru za komplet Gundulićevih djela po jednostavnom honoraru od D 200 po arku, – tako da ostatak od D 2850 predstavlja razliku od Din 200 na D 400 za dvostupačne strane 335–562. Novac će Vam ovih dana običnim putem biti doznačen na isplatu.

Ista skupna sjednica odobrila Vam je i autorske primjerke Gundulićevih djela, pa će biti dostavljeni na adrese, što ste mi ih najavili.

Zamišljena proslava 350 godišnjice rođenja i 300 godišnjice smrti, od kojih posljednja sigurno pada idućega mjeseca, zbog izbora zacijelo nigdje neće moći biti proslavljena u onom opsegu, kako je to bilo obećavano još u ljeti. Akademija će ih proslaviti 4. veljače u proslavi Strossmayerova dana nauke, i za tu proslavu ja sam obećao predavanje o prijedlozima, što ih je činio Zagrebu, Dubrovniku i Padovi vojni auditor Josip Završnik 20-tih godina 19 vijeka, da se Gundulićev »Osman« štampa reformiranim pravopisom (s dijakritičkim znakovima), da tako postane dobrom cjelokupnog našeg »latiničkog« naroda.

Zaključena je i proslava 100 godišnjice rođenja V. Jagića u jednoj svečanoj razrednoj sjednici: i za tu priliku ja sam preuzeo na se predavanje o

¹⁰ Milan Rešetar priredio je drugo izdanje *Djela Marina Držića*, Stari pisci hrvatski, knj. 7, IAZU, Zagreb, 1930.

neprocjenivim njegovim zaslugama za Ćirilo-metodsko pitanje, koje mu je kulturna (!) Hrvatska baš u ovoj godini oblatila time, da je jedan časopis s podvalama S. Srkulja u Obzoru podgrijavao u najneozbiljnijoj formi Jeronimske legende kao rješenje o postanku glagoljice.

A upravo sam dovršio jedan članak s novim osmrtnicama »u smrt Marije Kalandrice«, koji će izići u Gundulićevu broju »Hrv. revije«. S Vama a možda još i više žalim da za vrijeme Vašega prolaza kroz Zagreb nisam imao prilike sat-dva narazgovarati se o kojekakvim pitanjima iz područja gdje se u radu dodirujemo.

Kasno je u noć, završujem s mnogo srdačnih pozdrava

Vaš zahvalni učenik F. Fancev

Zagreb, 23/4 1939.

Vrlo poštovani gospodine profesore!

Ponajprije srdačna Vam hvala za tople riječi što ste mi ih izvolyeli uputiti prigodom smrti moje mamice. Prirodni je zakon tu, da sve živo na svijetu mora svojim redom umrijeti. I lijepo je kad u tom redu neko nije opozvan s ovoga svijeta ni prerano ni prekasno. Prerano dolazi opoziv onima koji moraju otići kad se još imaju i mogu za druge brinuti – prekasno možda samo u slučajevima kad je zbog teških i nepodnosivih boli (a možda i neizlječivih), lakše podnijeti i okolini smrt nego gledati patnje bolesnikove.

I jer svako mora umrijeti, morat se je snaći kad nas ostavljaju najdraži. Ali ne mogu Vam kazati kako mi je neobično, da sam tek sada prestao biti dijete, ne imajući više ni majke a po njoj ni očinskoga doma. Ja tek sada proživljavam konačni raspad kućnoga ognjišta, jer iako davno rastavljen od braće i sestara od sada ne ćemo imati više zajedničkoga doma ni zajedničkoga ognjišta, što je zacijelo važnije bilo u životu nas seljačke djece negoli gradske, kod koje redovno i ne postoji seljačko shvaćanje doma. Još jednoč srdačna Vam hvala.

Od kako sam se vratio iz Crikvenice, sav živim u korelativu »začeti – začinati – začinjavac« – Ubacio me u nj polemički članak prof. Skoka »Najstariji naš izraz za pjesnika«, štampan u jubilarnom godištu Popovićevih »Priloga«. Tek ova Skokova polemika trgla me i sklonula, da i ja napišem ne više bilješke već cijelu studiju pa i pokažem, što je jedino mogao misliti Marulić, kad je kazao, da je Juditinu historiju sveo u verse po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu starih poet. Prof. Skok ne priznaje opstojnost korelativa začeti – začinati – začinavac, već začinati – začinavac svodi na »začin, začiniti« u jednu ruku, a u drugu na »čini«, činiti (incantare, incantatio), međuto primjeri od 9–20 vijeka dokazuju da je u pitanju samo korelativ začeti – začinati – začinavac...

S izrazima dubokoga poštovanja i srdačnim pozdravima

zahvalni Fr. Fancev

*

Zagreb, 9/XI 1941.

Vrlo poštovani gospodine profesore!

Nakon dugog vremena pokušat ću da se povodom Vašeg preporučenog pisma od 20. prošlog i ja javim Vama na jednak način opširnije, jer upravo je godina tome, što na žalost za me nisu postojale više mogućnosti redovnog izmjenjivanja misli. Naime lanjske godine baš 19. listopada bio sam preuzeo dekanstvo i od toga časa do potkraj seljačke ere bili smo i ja i naš rektor s njenom prosvjetnom upravom u vječnom ratu. Travanjski događaji oslobodili su nas seljačke tiranije, ali nove prilike traže nove dužnosti i ja 12 mjesecnim neprekinutim dekanstvom sretan sam, da sam konačno prije 4 dana dobio nasljednika. Nadam se, da će sada i neurolozi imati sa mnom lakši posao, dosad su me već puna dva mjeseca krpali ali ne s velikim uspjehom. Mir koji su mi naročito preporučali, nisam u ova burna vremena mogao oživotvoriti ili stvoriti.

Referent o Vama i o Vašem zdravlju bio je nama svima, koji mnogo mislimo na Vas, u posljednjim mjesecima gosp. Matić, sada naš pročelnik u Hrvatskoj akademiji, dok se ne obnovi njeno članstvo da se uzmogne konstituirati. Pravila su joj bila brzo odobrena, ali prijedlozi o članstvu čekaju već drugi mjesec na potvrdu. Nadamo se, da će i to skorih dana uslijediti. Mislim da su Vaši radovi još u posljednji čas svi složeni, jer sada je pauza, dok se ne izvrši konstituiranje i ne obnovi rad razreda, poslije čega će se nastaviti i izdavačka djelatnost. Zasad je malo neprilika s pravopisnim pitanjima ali ćemo valjda doskora preturiti i porođajne boli etimološkoga pravopisa.

Pitate me, kad i gdje sam kazao nešto, da je Dubrovčane Vetranović upozorio nekom prilikom na kajkavsku književnost. Ovako nisam sigurno nigdje šta takva napisao u člancima, koji mi stoje pri ruci. Mislim, da takve tvrdnje nema ni u mojim novinskim člancima u Hrvatskom dnevniku. Prigodom jednog Božića pisao sam tu o nekim sličnostima između kajkavskih božićnih pastirskih pjesama i pjesama pastira uz Vetranovićeva prikazanje »Od poroda Jezusova«. Samo tu nikako ne pristaju, to znam sasvim sigurno, riječi iz Mišetićeve brošure »svuda ondje, dokle god hrvatski jezik doleće«.

Žalim da Vam sada ne mogu pružiti bilo kakav konkretan odgovor, odakle je i kako je mogao prof. Mišetić doći do onoga citata pa i povezati ga uz Vetranovića još i s hrvatskom kajkavskom književnosti pa i misliti da ga ima iz neke moje radnje. Svakako ću nastojati da u tu svrhu pregledam i svoje novinske članke (osim o Božiću i o Uskrsu drugih nemam) ali sam već sada uvjeren da je Mišetić morao nešto očito pobrkati.

Prije nekoliko dana primio sam od Vas i jednu pošiljku s kuvertama: 12 ih je s bilješkama a 5 sasvim praznih. Neznam, što da načnem s njima i kome da ih predam?

Ova dva-tri dana gosp. Matić je malo bolestan, najprije je bio dobio vrućinu preko 38°. Sjutra u jutro prije nego pošaljem ovaj svoj odgovor, javit ću mu Vašu poruku, da njegova pisma od 21. rujna kojim je Vama odgovarao niste primili. Popitat ću se i radi pošiljke posljednjih akademijinih

izdanja, da mi kažu datum, kad su Vam poslate. Prošlogodišnje su Vam, znam sigurno, bile, ako se ne varam, preporučeno poslate, a ovogodišnjih zasad još nema, jer je štampanje bilo zapelo prije nego je izvršena promjena u imenima akademije. Prema zakonskoj odredbi bivša je ukinuta, pa sad novu treba tek na noge postaviti da uzmogne nastaviti redovnim radom. Kako se naročito u zakonskoj odredbi ističe, nova ima preuzeti od bivše sva njena prava i sve njene obveze uz pokretnu i nepokretnu imovinu.

U ovom času s nestrpljenjem čekamo, tko će biti imenovan rektorom sveučilišta. Kaže se, da najviše izgleda za to ima dosadašnji ali on sam to ne želi, jer je i s njegovim žvcima slabo. Ipak on bi bio najbolji u ova zamršena vremena.

Želeći Vam i zdravlja i jakosti, da ova teška vremena svladate dosadašnjim mirom i zadovoljstvom sdačno Vas pozdravlja u odanosti

Vaš uvijek zahvalni učenik Fr. Fancev

Posljednja izdanja primili ste za g. 1940 (i potvrdili kartom od 6. XI. 1940). Vodi se računa da dobijete i dalja, ali ne postoji još određen paketni promet i na tome je zapelo dalje šiljanje.

*

[Dopisnica:] Illmo Signor / Dr Milan cav. Rešetar, professore nella Università etc. etc. / Firenze (11) / Via dei Fossi 1 / Italia

Zagreb, 21/XII 1941.

Vrlo poštovani gospodine profesore! Posljednjih dana primio sam dvije Vaše karte. Poruke za gosp. Matića izručio, ali je on međuto već bio obaviješten od g. dr. Rošića lično. U ovom času ne mogu nikoga angažirati da pregleda primljene listiće. Pitanje naših novih asistenata odmiče se vrlo polako. Očekivali smo ih još u listopadu. Na meni je opet sav teret književnosti, jer kolega Barac privremeno je uklonjen. Uz oštru neuralgiju, koju već 4 mjeseca sa slabim uspjehom liječim, nije mi baš najlakše udovoljavati svima dužnostima. Vremena su i velika i teška pa treba napregnuti sve sile. Vrlo su nas obradovale vijesti, da ste uspješno preturili zahvat, da Vam se sačuva danje svijetlo očiju, koje su sve do posljednjih dana obogaćivale našu nauku. Nadam se, da će se naći mjesta i za posljednji Vaš rad o Akad. izdanjima Gundulićevih djela a koji ste namijenili našoj Akademiji. Sada već malo nestrpljivo očekujemo potvrdu prvih njenih biranih članova, pa da se onda nastavi prekinuti rad njen u srpnju. Uoči velikih blagdana a teških dana s najboljim željama u poštovanju, odanosti i zahvalnosti misli na Vas Vaš zahvalni učenik

Fr. Fancev

Exped. Prof. Fr. Fancev / Zagreb (Opatička 16) Croazia

PISMA FRANJE FANCEVA MILANU REŠETARU

Sažetak

U prvom dijelu priloga riječ je o dominantnim temama u 155 pisama Franje Fanceva što ih je od 15. veljače 1910. do 21. prosinca 1941. uputio svom nekadašnjem bečkom profesor Milanu Rešetaru, a danas se nalaze u pismohrani Zavoda za povijest hrvatske književnosti. Od tih pisama odabrano je jedanaest koja se donose u cijelosti u drugom dijelu priloga.

FRANJO FANCEV'S LETTERS TO MILAN REŠETAR

Summary

The first part of the essay considers the predominant themes in 155 letters which Franjo Fancev addressed between Feb. 15, 1910 and Dec. 21, 1941 to his former Vienna professor Milan Rešetar, presently being kept in the archives of the Croatian Literature Institute. Out of them, eleven letters have been sorted out and entirely presented in the second part of the essay.

Zagreb, 12. ruj. 1910.

O
vrijepitelje gospodine!

Iskreno i ovi listovi žele vam hvalama, osim što, da
može njegovu prijatelju, što bi trebalo da popravi. Tako
na št. 394. Bl. p. 1. o mup. - uel. - istina i treba da taj, to.
mijetati; št. 395. a. a. u. - uel. - istina i treba da taj, to.
dobar da i France, 397 št. do. - istina i treba da taj, to.
do. - istina i treba da taj, to.
krajnja št. p. p. - istina i treba da taj, to.
i (-. - istina i treba da taj, to.
p. p. - istina i treba da taj, to.

Uspješno je na. - istina i treba da taj, to.
i. - istina i treba da taj, to.
p. p. - istina i treba da taj, to.
i. - istina i treba da taj, to.
i. - istina i treba da taj, to.

Prva i četvrta stranica pisma Franje Fanceva Vatroslavu Jagiću
(Zagreb, 12. rujna 1910.)

da mi se popravi.
U Nj. - istina i treba da taj, to.
može njegovu prijatelju, što bi trebalo da popravi. Tako
na št. 394. Bl. p. 1. o mup. - uel. - istina i treba da taj, to.
mijetati; št. 395. a. a. u. - uel. - istina i treba da taj, to.
dobar da i France, 397 št. do. - istina i treba da taj, to.
do. - istina i treba da taj, to.
krajnja št. p. p. - istina i treba da taj, to.
i (-. - istina i treba da taj, to.
p. p. - istina i treba da taj, to.

Iskreno prijatelju, istina i treba da taj, to.
i. - istina i treba da taj, to.

Franjo Fancev u svjetlu svojih pisama Vatroslavu Jagiću

1.

Iz životopisa Franje Fanceva valja, i ovom prigodom, navesti najvažnije podatke koji nam ocrtavaju njegov neumorni rad na području hrvatske filologije. No, podsjetimo se najprije na riječi iz nekrologa što ga je, prigodom smrti svojega učitelja, napisala Olga Šojat još 1943. godine. Ona ga se sjeća kao profesora kojemu su studenti mogli pristupiti bez straha, koji je bio uvijek spreman da im u radu pomogne savjetom, ne suhoparno i ukratko već da im uz zadanu temu održi gotovo cijelo predavanje. To se moglo vidjeti za vrijeme tzv. »razgovora« (konzultacija), koje je održavao sa studentima uvijek nakon određena dva sata seminarskih vježbi, a koji su se često produžili na dalja dva sata. Tu su slušači bez sustezanja mogli postavljati pitanja, a prof. Fancev je neumorno odgovarao i naučavao, zanesen svojim predmetom, ne štedeći ni sebe ni svoga vremena. Takvim je radom odgojio nekoliko generacija nastavnika, kojima je ucijepio ljubav za hrvatsku književnost uopće, a osobito za ispravno gledanje na stariju hrvatsku književnost. Nakon što su primili njegov nauk, nastavnici su pošli u život, na rad u srednje škole, oduševljeni što su mogli mladež učiti da mi Hrvati nismo samo nasljedovači različitih pojava kod tuđih naroda nego da smo se znali razvijati i samostalno.¹ Fancev je zadužio kroatistiku svojim dugogodišnjim proučavanjem rukopisne i tiskane građe koja se, prije svega, odnosi na hrvatski preporod i ilirski pokret, što je on s pravom prikazao u novom i posve korektnom pristupu izučavanja tih dvaju povijesnih pojava u hrvatskoj povijesti. Fancev je, kratko rečeno, zastupao sljedeće: *Hrvatska se preporada već od vremena Pavla Rittera Vitezovića; a ne tek u 19. stoljeću; a ilirski pokret, koji je plod 19. stoljeća, nije »import« iz Beča i Pešte, već je nastao spontano na hrvatskom tlu. Za njega je hrvatski preporod, koji se razvija već od početka 17. stoljeća, jedno, a ilirski pokret koji počinje godinom 1832., nešto drugo.*²

Franjo Fancev rodio se u Virju 24. rujna 1882. godine. Srednju školu polazio je u Bjelovaru i Zagrebu. Sveučilišni studij započeo je u Zagrebu da bi

¹ Usp. Olga Šojat, *Dr. Franjo Fancev sveučilišni profesor i akademik (1882.–1943.)*, »Nastavni vjesnik«, I, siječanj – travanj, Zagreb, 1942./1943., str. 218–222.

² Više o tome v. Franjo Fancev, *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, »Hrvatska revija«, X, Zagreb, 1936., str. 412–427.

u Beču kod Vatroslava Jagića od 1902./3. do 1906./7. studirao slavistiku, a uz to još i romanistiku (francuski). Nakon što je 1907. promoviran kod Jagića, postavši doktor slavenske filologije, vratio se u Virje, da bi se iste godine, u jesen, zaposlio kao srednjoškolski profesor u Bjelovaru. Godine 1908. prelazi u zagrebačku Sveučilišnu knjižnicu u svojstvu pristava II. razreda. Godine 1919. postavljen je za knjižničara, a 1921. za upravitelja Sveučilišne knjižnice koju je dužnost obavljao do 1926. kad je imenovan redovitim sveučilišnim profesorom za povijest starije hrvatske književnosti na kojoj je funkciji ostao sve do svoje smrti 31. ožujka 1943. Godine 1925. bio je izabran za dopisnog člana HAZU. Imajući pred očima cjelokupni znanstveni opus Franje Fanceva, doista se može reći da se u njemu ogleda preporoditelj hrvatske književne historiografije čiji radovi još i danas ostaju temeljem u proučavanju hrvatske književnosti, od srednjega vijeka do ilirskog pokreta. Stoga je ispravno zaključila Olga Šojat, osvrćući se na rad svojega učitelja:

»Svakako, jedno je sigurno: tko se god u budućnosti bude bavio našom književnom prošlosti, neće moći pokročiti ni koraka naprijed, ako ne uzme kao pomoć i putokaz radove prof. Fanceva. A svi početnici u znanstvenom radu dobro bi učinili, da se ugledaju u Fancevovu točnost pri utvrđivanju znanstvenih činjenica.«³ Doista, to je dobra preporuka koja vrijedi i danas (na svršetku 20. stoljeća).

2.

Kao što pokazuju ovdje predočena pisma Franje Fanceva upućena Vatroslavu Jagiću, svoj znanstveni rad Fancev započinje i predstavlja javnosti u časopisu *Archiv für slawische Philologie* 1907. godine u koji je Jagić uvrstio njegovu disertaciju. Rad je naslovljen: *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekt Podravina's (Koprivnica – Pitomača)*⁴. Koliko je Jagić bio oduševljen Fancevljevom disertacijom, svjedoči on sam u dopisu koji je Fancevu uputio neposredno pred njegovu promociju. Jagić piše iz Reichenau bei Payerbach 15. srpnja 1907. Fancevu:

Ja ću dragi doktore, sutra doći na Vašu promociju, ako ne bi odveć ružno vrijeme bilo; donijet ću vašu radnju te bih htio o njoj s Vama govoriti. Ne biste li mogli već oko 10 ure doći u seminar, da Vam neke želje kažem? Ako Vam ne bi bilo moguće prije promocije, možda biste mogli doći k meni u kuću poslije objeda (ako ostanete trijezni), n. p. oko pola tri!

Vaš

V. Jagić⁵

³ Olga Šojat, nav. dj., str. 221.

⁴ U popisu disertacija iz slavenske filologije Bečkog sveučilišta za godinu 1907. pod rednim brojem 2724. čitamo: »Fancev Franz: Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje mit bes. Ber. der Dialekte Podravina.« To je točan naslov Fancevove disertacije.

⁵ Pismo objavljeno u knjizi: *Korespondencija Vatroslava Jagića*, knjiga 1., urednik akademik Petar Skok, JAZU, Zagreb, 1953., str. 389. (u daljnjem citiranju ovdje: *Pisma V. Jagića Fancevu*).

Da su se pak dvojica i dogovorila, vjerovatno je i Fancev posjetio Jagića tada kod kuće, da se disertacija objavi, vidljivo je to iz teksta dopisnice što ju je Jagić 15. rujna 1907. uputio Fancevu u Virje. Jagić pita:

Dragi g. doktore!

Ovom kartom htio bih doznati, može li Vas u Vašem rodnom mjestu, i dokle, naći korektura Vašeg članka, koji se već slaže. Došla mi je na korekturu također karta, u kojoj sam neke pogreške sam ispravio, a i to dobro bi bilo da još i Vi vidite [...].⁶ Dakle, samio su bila potrebna dva mjeseca i već je tekst rukopisa disertacije bio u tisku.

Budući da je pisma Vatroslava Jagića Franji Fancevu objavio i bilješkama popratio Ivan Esih još 1953. godine, u izdanju JAZU, i to u prvoj knjizi *Korespondencije Vatroslava Jagića* koju je uredio Petar Skok, ovom prigodom odlučio sam, u ovom zborniku posvećenom životu i djelu Franje Fanceva, objaviti i njegova pisma Vatroslavu Jagiću, jer ona dosad nisu bila objavljena, iako bismo to očekivali upravo u prvoj knjizi Jagićeve korespondencije. Ostaje otvoreno pitanje zašto se to nije ostvarilo, to više što u predgovoru spomenutoj korespondenciji, iz pera Petra Skoka, čitamo:

U ovoj kolekciji objavit će se: a) još neobjavljena pisma Jagićeva u hrvatskom, njemačkom i ruskom jeziku. Ta posljednja čuvaju se u cijelosti u zagrebačkoj sveučilišnoj knjižnici pod signaturom R 4610.

Skok završava predgovor riječima: »Zasada, u ovoj prvoj knjizi, objavljuju se Jagićeva pisma iz oba razdjela *a* i *b*.«⁷ Dakle, i ona koja su Jagiću drugi pisali. Tu bismo očekivali i Fancevova pisma, jer su se ona u sveučilišnoj knjižnici nalazila od 1949. godine o čemu svjedoči priloženi listić Fancevovim pismima na kojemu čitamo:

Našlo se u ostavi prof. Fanceva. Gđa Fancev predala prof. dr. Matiću, koji mi je to donio danas 13. V. 1949. Očito da je to izvađeno iz Jagićeve prepiske, koja se čuva u tresoru.

Rojnić

Kao što se iz ovoga zapisa vidi, Matko Rojnić, tadašnji ravnatelj Sveučilišne knjižnice, preuzeo je pisma Franje Fanceva koja, eto, nisu uvrštena u prvu knjigu Jagićeve korespondencije. Stoga je opravdano što danas objavljujemo Fancevljeva pisma, jer tek sada mogu se razumjeti Jagićeva pisma upućena Fancevu i Fancevljeva Jagiću.

3.

Pisma Franje Fanceva Vatroslavu Jagiću pravo su zrcalo duha i marljiva istraživačkog rada. Ona su temelj iz kojih zrači svjetlo na stvaralaštvo čo-

⁶ *Pisma V. Jagića Fancevu*, 2. str. 389. Prvi broj označuje redni broj pisma u spomenutoj knjizi, a drugi se broj odnosi na stranicu.

⁷ Predgovor u knjizi *Pisma V. Jagića Fancevu*, str. 5.

vjeka i znanstvenika, koji je čitav svoj život posvetio hrvatskoj književnosti, dajući joj svojim temeljitim radovima ono mjesto koje joj pripada u povijesti hrvatstva uopće. Ona su dragocjeni kamenčić u mozaiku povijesti hrvatske i slavenske filologije.⁸ Kronološki, ovdje objavljena, pisma pokazuju da dopisivanje Jagića i Fanceva počinje 1907. i traje, (uz manje intervale prekida) s Fancevljeve strane, do 1921. godine. Veći prekid u dopisivanju nastao je zbog I. svjetskog rata, naime za vrijeme Fancevova boravka na ruskome frontu od 1914. do 1918. U pismima Fanceva Jagiću nailazimo na dragocjene podatke o znanstvenoistraživačkom radu koji se temeljio na izvorima što ih je Fancev prikupljao. Mnoga pisma govore o njegovom znanstvenom interesu koji je bio širok i različit, o njegovim otkrićima i znanstvenim spoznajama (posebice na istraživanju izvora o kajkavskoj književnosti i školstvu koje su vodili isusovci u Hrvatskoj; v. pisma ovdje: 29. XII. 1911., 5. I. 1912., 1. IV. 1912., 2. XI. 1912., 18. XI. 1912., 10. XII. 1912.). Svojemu učitelju Jagiću, Fancev nije skrivao svoja razočaranja u pojedinim životnim situacijama, a najviše ga je boljelo kad je drugi prisvojio dio njegova istraživanja objavivši ga pod svojim imenom. Svoje nezadovoljstvo iskazivao je zbog neznanstvenosti znanstvenika i odnosa sredine prema kulturnim zbivanjima. Od svih pisama, posebice su zanimljiva ona koja se odnose na njegovu duševnu bol, što ju je trpio u Sveučilišnoj knjižnici, prouzročenu postupcima prema njemu, za koje je držao da su bili nekorektni (v. pisma ovdje: 11. III. 1911., 13. IV. 1911., 25. V. 1911., 31. VI. 1911.).

Objavljujući Fancevljeva pisma, autor ovih redaka nije dirao u njegov stil pisanja koji odudara od današnjega hrvatskoga stila pisanja. Uostalom, pismo je često izraz spontanosti. Afektivnost je veća u pismu negoli u znanstvenom tekstu. Radi boljeg shvaćanja vremena u kojem je Fancev živio i radio, pojedino pismo Franje Fanceva, gdje god je bilo moguće, popratio sam potrebnim bilješkama, dodavši također podatke iz novijega vremena jer se odnose na problematiku kojom se bavio Franjo Fancev, a ujedno pokazuju određeni pomak u odnosu na tematiku i vrijeme njegovih proučavanja.

⁸ Usp. Mirko Matijević, *Bibliografski popis publikacija dra Franje Fanceva*, »Časopis za hrvatsku povijest«, knj. I, svez. 1/2, Zagreb, 1943., str. 154–164. Isti, »Hrvatsko kolo«, knj. XXIV, Zagreb, 1943., str. 206–220, nekrolog Franji Fancevu.

Virje, 16. IX. 1907.

Presvjetli gospodine!

Kartu primih danas i odmah Vam odgovoram na nju.¹ Korekturu mi izvolite poslati u Virje i to s razloga što ne znam gdje ću se nalaziti ovih dana, da li kod kuće ili u Bjelovaru. Zadesila me nesreća, kojoj se nimalo nijesam nadao. Hoću-neću moram za namjesnoga učitelja na kr. real. gimnaz. u Bjelovaru; bio sam i u Zagrebu kod kr. zemalj. Vlade, da kako osujetim imenovanje i ako ne već za cijelu godinu a to barem da me puste još zimsko poljeće u miru, no odgovoreno mi je, neka ili nadem zamjenika ili kao zemaljski stipendist neka vratim stipendij, ne ću li mjesta da primem i ne preostaje mi sada ino, no primiti namještenje. Doduše još nemam dekreta u ruci, ali ga očekujem svaki dan, jer mi je bilo rečeno kod vlade, da je ban već potpisao dekret, čim dakle primim dekret, ići ću odmah u Bjelovar, ali ću i odmah zatražiti jednomjesečni dopust, koji se nadam i dobiti – barem mi je obećan –, prema tome bih se iz Bjelovara odmah vratio u Virje, a iz Virja ću brzo u Beč radi domaćih radnja, da ih zatražim i pribereh nešto građe, a onda bih se vratio konačno opet u Bjelovar.

Ako i nebi sve tako bilo, kako se nadam, izvolite mi ipak svakako poslati korekturu u Virje, a ujedno bih Vas lijepo molio, da biste mi ju izvoljeli što prije poslati, dok se još ovdje nalazim, ako ću trebati gdje šta da popravljam, da to mogu još ovdje na vrelima.²

Ove praznike nijesam mogao radi bolesti onako upotrijebiti kako sam želio, da nastavim daljnje ispitivanje dijalekata u Podravini, te sam se morao zadovoljiti tek neznatnim bilješkama, u koliko sam imao prilike da govorim s pravoslavnim štokavcima, zamjetio sam i kod njih upliv kajkavštine.

Kad sam bio u Zagrebu, bio sam s gosp. Lukjančekom³, ali radi kratkog boravka bio sam samo kratko vrijeme s njime.

S osobitim poštovanjem i pozdravljem

zahvalni Franjo Fancev

Dopisnica:

Presvijetliom gospodinu

Dr. Vatroslavu Jagiću

c.kr. dvorskom savjet. i sveučil. Profesoru

Wien VIII

Kochgasse 15

Virje, 20. IX. 1907.

Presvjetli gospodine! Karte primih⁴; što je bilo još za ispraviti, ispravio sam i odmah isti dan (t. j. jučer 19. o. mj.) poslao u Berlin. Primio sam dekret

i sutra (21. o. mj.) idem u Bjelovar, da preuzmem službu. Korekturu izvolite mi ipak poslati na adresu u Virje, ne budem li ovdje, poslat će za mnom.

S poštovanjem i pozdravljem Vaš zahvalni

Dr. Fr. Fancev

3.

Bjelovar 28. IX. 1907.

Presvijetli gospodine!

Danas primih Vašu cijenjenu kartu i odmah Vam šaljem korekturu u posebnoj omotu. O samoj korekturi imao bih nešto da nadodam. Prije svega ne znam, u koliko moj način ispravljanja odgovara slagarskim zahtjevima, no ipak mislim, da sam tako učinio, te će me svaki slagar moći razumjeti. U koliko sam se kod toga posla možda ogriješio o uobičajeni način ispravljanja, to ću u kratko opisati kako sam radio: ponajprije sam sve ispravljao postrane, no kasnije sam od toga odustao te sam akcentat odmah metao na same riječi, uvjeren, da je tako jasnije i preglednije. Ostale pogreške sam uvijek ispravio postrance. Isto tako nijesam znao kako da se označi, gdje što krivo rastavljeno ili sastavljeno, gdje ne bi smjelo biti.

A sada još nešto. U pomanjkanju onih knjiga, kojima sam se služio a nijesu dobro označene, te bi trebalo ili stranicu ili svezak citirati, molio bih Vas lijepo, da biste imali dobrotu na ova mjesta pogledati:

2. arak 3. stupac dolje: Rožić..., Bde 115, 116, 118.¹

2. arak 3. stupac dolje gdje citiram Lukjanenko: ja mislim da bi imalo biti »ne širokoe e a ne ne uskoe e« (što ne znači ništa).

Zatim ja mislim, da se listina od 1636 Koprivnica nalazi u Starinama svez. XXIX a ne XXX.²

Sve ostalo nastojao sam po mogućnosti, da sam ispravim. Na svima riječima nijesam radi toga bilježio akcenta (t. j. iz svih onih mjesta, na koja se obazirem u radnji, ne što nijesam svagdje bio siguran ne za mjesto akcenta, ali nijesam još na čistu radi kakvoće naglasa pa je bolje da ga i ne ubilježim nego pogrešno.

Toliko o samoj korekturi.

Danas je bio pravoslavni katehet donio 4 lista iz nekakvog evanđelja, koje se nalazi u pravoslavnom manastiru u Lepavini (između Koprivnice i Križevca); listovi su lijepo ćirilicom pisani a također imade i lijepih slika. Vlasnici ga drže da potječe iz 13. stoljeća a toga je mnijenja i katehet a on ga namjerava fotografski snimiti. Što je u njemu osobito važno – bar kako g. katehet uvjerava, da se posvuda pravilno upotrebljava А и К. Meni je obećao, da će me jednom povesti u manstir, da ga vidim, pa ću ja onda moliti, da mi ga eventualno uzajme na dulje te ću se malo njime pozabaviti – ako je

u istinu tako star i ako su ovi navodi Δ o i \mathcal{R} istiniti a možda imade i više toga.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni

Dr. Fr. Fancev

4.

Dopisnica

Presvijetli gospodin

Dr. Vatroslav Jagić, c. kr. dvorski

Savjetnik i sveučilišni profesor

Wien VIII.

Kochgasse 15

Bjelovar 7. X. 1907.

Presvijetli gospodine!

Budući da sam dobio 14-dnevni dopust, koji počinje u 14. o. mj., a već 12. o. mj. krećem put Beča, to Vam javljam korekture radi, da mi ne bi bila poslana ovamo zadnjih dana ovoga tjedna, jer me ne bi možda ovdje našla. Ako je što već poslano i što bih ovih dana primio to ću onda gotovo već ponijeti sobom, a ako ne, to bih Vas molio da biste mi ostale arke naručili u Beč, gdje bih ja mogao taj posao da svršim.

S poštovanjem i pozdravljem

Vaš zahvalni

Dr. Fr. Fancev

5.

Bjelovar, 4. XI. 1907.

Presvijetli gospodine!

Primih danas Vaše pismo i odmah Vam odgovaram. Vrlo žalim, što sam se kod korekture možda dosita pokazao dosta nemarnim, no uzrokom bit će svemu tome ova nervoznost i preopterećenost najjednom poslom, kome se ni malo nijesam nadao, a svakako dosta je krivnje i u neupućenosti. Ja sam dosta nastojao, da što savjesnije učinim taj posao te sam i svaki arak po više puta čitao no, ipak su mi možda mnoge pogreške izbjegle, pošto ja cijelu tu stran znadem, rekao bih skoro, na pamet, pa sam štošta dobro pročitao, gdje je krivo štampano. Zato Vas molim, da biste mi oprostili, što sam Vam više brige zadao a kojoj je krivnja samo moja nepažnja.

Kod *cältav(f)* nijesam rekao značenja, što i njem. riječ od koje je ta naša posudena imade isto značenje a značenje joj je: *cältaf* je kruh ili kolač, koji se nije dobro digao (od kvasca), u rukopisu stoji: *cältaf: olsert, caйда, ahd.*

zelto, nhd. zelte, ital. cialda, džornata ili frūnta (što i kvrga) znači Knorre, Auswuchs; hariti se... znači isto što i trti se npr. o stijenu, drvo, t. j. reiben.

Zahomāti – homāti, njem. značenja koje bi odgovaralo netnam: znači, ako krava ili bud koja životinja koja pase – te lakomo grize ili pase travu.

kapusta : polutka 1) cijelo zelje (Krautkopf); spodoba znači Bild kao i kip – ali više fotografija t. j. slika samo nekog lica a nipošto ne slika neke stvari. kufiti : kuću znači donekle što i kita – rukovet t. j. kućo cvětja, no najobičije kada se pabirči žito (t. j. klasovi, koji ostanu napolju rastepeni i jedan rukovet jest kuća)¹ – dakle Handvoll, Strauss. Luntřna ostavio bez značenja radi mađar. Riječi koja isto znači; znači najme loše meso, što i žlūndra; dlān – dlāna; zastāvnik – zastavnika; žrēpčić (dobro tako – žrēpčić svaka pogreška); bajūk : znači neko neodređeno strašilo za djecu; slično kao i vukodlak (ili kod nas mrakūle).

Kako je štampano ne znam no u rukopisu se nalazi ovako: ala, svirala, -ala; medala, primala i tako bi bilo dobro.

blātŋ (a nije dobro blātŋ).

vukāj : ne znam gdje se to nalazi, no moglo bi biti i možda jest lok. pl. od vūho : vuhāj; a ne rukāj (pogrešno vukāj) ; možda je takovo mjesto gdje će se lako odgonetnuti da li mora biti vuhāj a ne rukāj.

S time završujem.

Srdačno Vam pozdravlje

Od Vašeg zahvalnog

Fr. Fanceva

6.

Virje, 10. VIII. 1908.

Presvijetli gospodine !

Kako bijah u vrijeme Vaše neobične slave na oružnoj vježbi to tek naknadno doznah za nju, te dolazim ponešto prekasno. Kako mi zahvalnost prema Vama, svome velikom učitelju, ispunja cijelu bit, ne mogu, a da ne dadem izražaja svojoj zahvalnosti u tome pismu, te se ne pridružim Vašim zahvalnim učenicima.

Presvijetli gospodine! Svoje skromne želje šaljem pred prijesto Providnosti, da Vas nadijeli još mnogim godinama zdravlja i veselja na čast i ponos cijeloga slavenstva a naročito Hrvatske nam domovine; svojim skromnim radom nastojat ću da se pokažem zahvalnim svome velikome učitelju te da onaj nauk, što ste mi ga Vi usadili u srce, donese ploda na korist domovine nam.

Završujem s poklikom

Živio veliki svečar još mnogo godina!

Vaš zahvalni

Dr. Franjo Fancev¹

Zagreb, 5. V. 1909.

Presvijetli gospodine!

Danas primih Vašu kartu i evo ću odmah da Vam ponajprije javim o uspjehu potrage. Knjižica se nalazi u biblioteci a naslov doslovce joj je ovaj: Moralno-zabavne i šaljive poučitelne srbske zagonetke s dotičnim na kraju tolkovanjem originalno djelce Vuka Vrčevića Rišnjana bivšeg sekretara njegove svjetlosti knjaza crnogorskoga, a sada ces. kr. činovnika pri visokoslavnom namestničestvu Dalmatinske Krunovine. U Zadru u knjigopečatnji Braće Batara. 1857. (8). U svemu imade 128 stranica (od kojih na 3-6 jest predgovor na »Počitaema gospodo!« Na str. 7. Jest akrostihon s »Vuk Vrčević od Risna«, str. 9-13: Oglavanie ili azbučni red zagonetaka, str. 15-82. Zagonetke, str. 83-98 Značaj zagonetakah, 101-122 Imena gospode (!) predbrojenikah, 123-125 »Sleduje obratno tablica za onu gospodu predbrojenike koi nebi znali podpuno sa Cirilovim slovima čitati«, str. 127-128 objavljuje gotovu knjigu u rukopisu: »Dvie godine i osam mjeseca moega prebivanja u Crnoj Gori«. Zagonetki je 200. Gledao sam ipak i u Magazin srbsko-dalmatinskij no tamo nema ništa od Vrčevića.¹

Vaš prijekor rado primam, premda sam mislio već od nekoliko dana, da Vam se javim, no, »nesretna ljubav« odviše mi zaokuplja misli – no i nijesam ni dugo ovdje, zapravo tek od Uskrsa i sada se nadam, da me neće više oterati opet kamo u provinciju. Zato evo me, da Vam uvijek budem na usluzi, kada što ustrebate a ja ću Vam drage volje i s veseljem uvijek sve da učinim, što ću moći.²

Ovdje sam se već malo udomio te listam po knjigama tražeći građu za istoriju kajkavštine od najstarijih vremena. Ja se nadam da bih ono što sam čitao u seminaru³ (za 16. i 17. stoljeće) i ovo što na novo sakupljam mogao da obradim za dva tri mjeseca, a onda bih morao da se ogledam, kamo da to proturam. Ako ću smjeti, ja bih Vas zamolio, ne biste li htjeli i ovo, kada bude gotovo, uzeti u Arhiv a svakako bih morao već prije da znadem, radi jezika, u kojemu da konačno u čisto pišem.⁴

Inače kod nas ovdje u Hrvatskoj sve po starome, nikad na bolje.

Sa srdačnim pozdravljem i osobitim poštovanjem

Vaš zahvalni

Dr. Franjo Fancev

Zagreb, 19. V. 1909.

Presvjetli gospodine!

Već dulje je tome, kako sam primio Vašu posljednju kartu, no nijesam mogao da Vam se odmah javim radi referata Pergošićeva Dekretoma¹, pošto biblioteka još nije bila dobila svoga egzemplara, no koji je već bio naručen. Danas je konačno stigao, te ga imam već u rukama, te počeh s čitanjem. Sada tek mogu da Vam obećam, da ću svakako napisati referat o djelu, a i nastojat ću što brže, no mislim, da ću ipak trebati barem do dva tjedna. No već unaprijed ću da Vam spomenem, da će moj referat biti donekle jednostran. Kako mi nedostaje vremena, da se upustim u dublje proučavanje historičko-pravne strane Dekretoma, to ne ću moći da isporučujem mišljenja drugih pisaca o tome prof. Kadlec² bez ikakvih svojih vlastitih komentara. A glavna strana moga referata bit će jezična, te ću tu možda moći više koju da reknem.

Ako bi možda trebalo, da požurim s referatom, da uzmogne da izađe već u narednome svesku³, molit ću Vas, da biste mi izvoljeli javiti, pa ću da požurim malo – no nadam se svakako, da ću biti gotov u tjednu po Duhovima.

Inače kod nas u Hrvatskoj ništa nova.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

Zagreb, 3. VI. 1909.

Presvjetli gospodine!

Kako nijesmo imali sada 4 dana uredovanja poradi duhovskih praznika, to sam tek danas mogao, da potražim traženu radnju u *Pozoru*, o uspjehu evo ukratko. U *Novome Pozoru* (Beč II. god. 1868.) našao sam o Šemberinoj¹ knjizi: »Zapadni Slovane v praveku, čili kritický razbor, že Slovane v Germanii a v Illyrii byvleji od doby predhistorické«, dva referata, prvi, kojega se pisac ne spominje, nalazi se u brojevima: 197 (10. V.), 200 (14. V.), 201 (15. VI.), 219 (7. VI.), 225 (16. VI.), 244–5 (9. I. 10. VII.), 247 (12. VII.), 247 (12. VII.), 248–251 (14–17. VII.).

Drugi, koji je podpisan s Vacl. Aleks. Maciejowski² ali prevodioc se ne spominje, nalazi se u brojevima: 303–305 (tj. 18–20 rujna) i 307 (23. rujna). Naslov je: »Zapadni Slaveni u pravieku.«

Vrlo mi dobro dolazi, što ću imati nešto više vremena za referat. Ja sam ga neime mešto proširio, a evo zašto i kako. Lani je izašla Vramčeva Kro-

nika s uvodom Prof. Klaića³, pa pomislih, neće biti s gorega, ako o obim knjigama zajedno progovorim. I već sam napisao o rezultatima Klaićevim s obzirom na Vramca i Prof. Kadleca na Dekretom. A što se tiče jezika Pergošićeva, jer ne mogu da budem mišljenja izdavača Pergošićevih, da je ono jezik međimurski natrušen štokavštinom, mislim, da je potrebno, te ću se osvrnuti i na jezik Vramčev te savremenih spomenika, jer ja držim, da Pergošićev jezik u svojoj jezgri nije međimurski (potpuna odsutnost *o* za *ž* govori za to); zatim mislim, da je pod utjecajem jezika dvora Zrinjskih. Onoliko u koliko sam za sada mogao da dospijem, ne bih li gdje što našao, odakle je upravo Pergošić, ne nadoh ništa, no odrediti točno mjesto njegovu jeziku moći će se tek, kada ćemo to znati.⁴ Zato, nadam se, da nećete imati ništa protiv, ako moj referat izlazi iz obsega jednoga referata i nešto se odulji.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni

Dr. Franjo Fancev

10.

Dijon, 28. VII. 1909.

Presvijetli gospodine!

Davno je tome što sam bio obećao, da ću moći doskora da završim svoj prinos za Archiv, a ja još ni danas ne mogu da posvema iskapim svoje riječi, jer se evo nalazim već nekoliko dana ni bliže ni dalje nego u samoj Francuskoj.

Žurio sam se mnogo, ali ako sam htio da me puste što prije na dopust, trebalo je unaprijed da svršim sav posao određen mi za ovu škol. godinu i to mi je oduzelo mnogo vremena. Zato ponijeh svoje bilješke amo nadajući se da ću moći ovdje da nastavim i završim, ali ne ide; ono što sam ponio nedostaje, a sve ponijeti nije bilo moguće. Zato moram da prekinem. Ovo što je nekako gotovo, šaljem Vam a vrativši se kući nastaviti ću ostalo, te bi nastavak slijedio.

Ovo što Vam šaljem, malo je čudno sastavljeno. Početak je referat, što kasnije prestaje da bude. Zatim ni sam referat o Pergošiću nije sav ovdje, nego će se nastaviti tečajem cijele radnje a konačni zaključci doći će na kraju svega. Pored ovoga što je ovdje, imalo bi još da slijedi: deklinacija pridjeva, zamjenica i brojeva, konjugacija; zatim o naglasku Pergošićevu prema svima mogućim savremenim kajkav. vrelima, gdje je moći ma što zaključiti o naglasku, o ortografiji svih vrela. Napokon bit će govora o svim tuđim riječima što dolaze uz Pergošića u Vramca i u *Krapinskim sudskim zapisnicima*.¹ Na koncu kratki prijedlog svega prema ostalim (što, i čak.) dialektima te prema slovenskome.

S cjelinu teme nadam se da ću biti gotov prije Božića, da ne već prije, uzrokom je, što ću od sada do konca listopada sve slobodno vrijeme upotrijebiti za spremanje za drugu polovicu ispita da i to jednom svalim s brige.

Ovdje ostajem još od prilike mjesec dana onda se vraćam preko Njemačke (Strasbourg – Stuttgart – München – Graz) gdje ću da pogledam biblioteke, a početkom rujna nadam se stići u Zagreb, gdje onda ostajem.

Ovdje je lijepo, grad je velik kao Zagreb, no nipošto lijep kao Zagreb. Svaki dan polazim po 4 sata dnevno tečajeve za francuski jezik, te se nadam, da ću na povratku ipak moći po malo da parliрам.

Inače ništa nova.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
zahvalni

Dr. Franjo Fancev²

11.

Zagreb, 10. IX. 1909.

Presvjetli gospodine!

Vaše cijenjeno pismo primih, no ne više i Dijonu, upravo se bijasmo mi-moišli, nego je došlo amo za mnom. Vraćao sam se preko Njemačke, no nijesam prolazio Bečom, već sam iz Münchena skrenuo prema Salzburgu, Grazu i tako došao u Zagreb.

U Francuskoj sam naučio dosta; pored jezika upoznao sam donekle i njihove društvene, kulturne i političke prilike. Naravski da je tu bilo mnogo iznenađenje, nego što sam ja to sebi razmišljao. Tako osobito njihovo praznovjerje prema broju 13, koje se i u uličnim brojevima odsjeva – dosta razvijen militarizam, a naročito društveni separatizam u školama, jednom riječi mnogo toga može čovjek da susreće na svakom koraku, što je toliko oprečno njihovome liberte – egalité – fraternite.

Putem natrag kako sam većinom posjećivao sve biblioteke, što su bile na mome putu, to sam imao prilike da u Stuttgartu vidim bogatu zbirku starih naših protestantskih knjiga štampanih u Njemačkoj svima trima slovima – a u Münchenu među ostalim znamenitim rukopisnim spomenicima gotovo svih naroda, osobito me veselilo, što sam mogao da vidim i naš frizijski spomenik.¹

Vrativši se amo nastupih opet službu, koja je ali sada vrlo laka, samo tri sata dnevno, te vremena dosta i mogu da se lako spremam za ispit.

Ako neće biti kasno za nastavak radnje, recimo, najkasnije do 15. prosinca, ja se nadam, da ću je svakako moći da završim. Po ispitu latit ću se opet živa posla oko nje, većim dijelom sam pače i gotov, te će trebati tu i tamo što popuniti-popraviti-izgladiti malo njemštinu i prepisati u čisto.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 15. X. 1909.

Presvjetli gospodine!

Vaše cijenjeno pismo primih, te ću sada da Vam kratko na nj odgovorim, jer i onako dolazim za nekoliko dana u Beč, gdje ću biti slobodan da Vas posjetim.

Što se tiče mojih prinosa, prepuštam posvema Vama, da ih upotrijebite po volji. Po pismu zaključujem – možda ipak ne s pravom – da će odjelito izlaziti, a ne na jedan puta, kako je prije bilo rečeno – svejedno ja ću ih do obećanoga roka svakako završiti. Dopuštam rado, da je na jednome mjestu ostala praznina¹, jer se činilo i meni, da sam na jednome mjestu bio ostavio, da kasnije završim pa bit će da sam zaboravio, što ću kod korekture da popravim.

Za ispit radim mnogo, skoro i previše, no bogzna kako ne mogu da se spremim, jer je premalo vremena a gradivo obilno, tek-toliko da ću o svemu nešto znati. Da je više vremena, zaista mogao bih se sjajno spremiti, jer naša biblioteka je dosta bogata za francusku literaturu.² Što je nemoguće sada, ne padnem li na ispitu – nastojat ću da svakako upotpunim svoje znanje po ispitu.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljenjem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

Zagreb, 25. I. 1910.

Presvjetli gospodine!

Napokon dospijevam, te mogu da Vam šaljem nastavak svojih prinosa¹, ali još uvijek bez svršetka. Uz najbolju volju radnja napreduje vrlo sporo, jer upravo mi nedostaje vremena za privatni posao. Od dana u dan toliko mi nagomilavaju posla, da jedva i ovo svršavam, a kamo li da i pomislim, da od onih 6 sati dnevno, što moram da budem u uredu, otkinem mašto za sebe, osobito jer sam u novije vrijeme paradi putešestvija i pregovora za novu bibliotečnu zgradu, do koje ipak možda i dulje vremena neće doći, po veći dio dana najviša glava u biblioteci, dok moga prvog pretpostavljenog g. Deželića², koji je na putovanju radi proučavanja uređaja biblioteke, moram u svemu da zamjenjujem. Ipak nastojat ću da u mjesecu veljači dovršim i završim. Ovaj puta sam odviše zakasnio, jer sam htio svakako da mi nijemština bude dotjeranija, a sa ispravljanjem nije išlo glatko, ali za to se nadam, da je ovaj puta daleko bolja.

Kad ovo završim, lagano ću da prijedem u 17. i 18. stoljeće te da nastavim svoja razmatranja da u najnovija vremena, a to će morati da bude nešto većega opsega, pa možda kod te prilike ću da pomislim odmah na kakvu cjelovitu istoriju kajkavštine.³ U koliko ću uspijevati u tome pothvatu ovisit će o prilikama.

Inače kod nas u Hrvatskoj kojekako, tek dobru se slabo nadati. Time za sada završujem.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni

Dr. Fr. Fancev.

14.

Zagreb, 2. III. 1910.

Presvijetli gospodine !

Vaše cijenjeno pismo primih već davno, no svaki dan sam odgađao s odgovorom sve očekujući, kako će se razvijati prilike, o kojima ću sada da Vam pišem. Prilike u našoj biblioteci su nesnosne, i zato ne mogu mada i pomišljam na to, da sprovedem ovdje cijeli svoj život, te i ako teško ja ću valjda u najskorije vrijeme da ostavim biblioteku makar na neko vrijeme ili da se posvema povratim na gimnaziju, gdje imadem bar ono, što i svi ostali. Već ću skoro da budem ovdje dvije godine a izgledi su u ma kakovo materijalno poboljšanje upravo minimalni. Plaća je manja nego svakog onog stražmeštra, što se dovuče do 10 čin.¹ razreda, jer i on je izjednačen s ostalim činovništvom, dok mi jedini kao iznimka imademo 200 K manje. Kad je trebalo da dođem u biblioteku, obećavalo se sve i sva, a danas dobivam za odgovor, zakon je taki, ako mi nije pravo, neka si tražim bolje. Još neka bi ih za plaću, da su barem prilike za rad povoljne. Rad naš u biblioteci upravo ponižuje čovjeka, osim poslova na skroz pisarskih, za koje ne treba čovjek više znanja nego 4 normalke² i da lijepo piše, ništa drugo. Tro – i četverostruko prepisivanje računa za Petra i Pavla, takovo nesistematsko popisivanje knjiga, te isti posao trebapo nekoliko puta ponoviti, a jedino stručno popisivanje, gdje treba i nešto duba, to se sprečava, te nakon tri i više godine rada, tek je stručno popisano nekoliko ormara. Nagomilavanje takovih pisarskih poslova od dana u dan toliko je, da je svaki upravo prisiljen, da u to potratu svih 6 uredovnih sati, hoće li da uvijek za vremena svrši. A takav posao i te kako umara tijelo, a tek duh; tek uz naprezanje mogu da dnevno i koji sat sprovedem u duševnome radu. Zato i nije čudo, što kod nas skoro nitko nije ostao dulje od dvije tri godine u ovakovoj službi – svakome ubrzo dojadilo, da bude pisar. I eto na putu iste sudbine nalazim se i ja.³ Jedino da dođe do gradnje nove zgrade, bilo bi nade, da će doći bolja vremena. Danas pod našim novim Sparsystemom⁴ otpada i tanada, a tim prije što nova biblioteka nailazi na moćne i velike protivnike, eno u prvome redu prof. filozof. Fakul-

tet, koji je nedavno jednom prilikom bio zaključio jednoglasno, da ne treba nove biblioteke. Kad je tako, što još da očekujem. Vratim li se natrag na gimnaziju imadem pola manje uredovnih sati, veća su mi prava na porabu biblioteke, dok sam danas svakome zapostavljen i Bože sačuvaj, da ja imadem koju knjigu kod kuće, koju bi međutim tko drugi zatražio – eno novina. Ali ipak prije nego bih možda konačno prešao, rado bih tu priliku da upotrebim u naučne svrhe, a nadam se, da bih i uspio. Već skorih dana, ja bih zatražio jednogodišnji dopust u naučne svrhe za slavensku filologiju. Ja bih naime htio, da se dadem na jednu naučnu turneju po sveučilištima Prag – Krakov – Moskva ili Petrograd pa konačno Sofija i eventualno Beograd. Najveći dio toga vremena (kojih 5 mjeseci) bio bi posvećen Rusiji. Cijelo putovanje imalo bi da bude kao neko pripravljanje za habilitaciju iz slav. Filologije. Kako ne bih stavio vladi nikakvih većih zahtjeva, doli da mi dade dopust s cijelom plaćom bez potpore, nadam se da ću uspijeti, tim više što ovdje ne će trebati da plaćaju za mene zamjenika.

Ali sada dolazi najvažnije. Za naučna putovanja treba stručna preporuka, kad nije političko-rodbinskih veza. I zato, presvijetli gospodine, obraćam se na Vas kao svoga velikog i mnogo cijenjenog učitelja, da biste imali dobrotu te mi Vi sa Vaše strane dadnete preporuku za našu vladu za takovo putovanje.⁵ Jednakom molbom obratit ću se i na g. prof. Rešetara. Ovdje u Zagrebu nadam se preporuci g. Šurmina. Uspije li mi te dobijem taj dopust, nastupio bih ga odmah po Uskrsu. Na svome putu ponajprije bih se svratio u Beč, gdje bih bio slobodan, da Vas umolim uz obilja Vaših savjeta, tako da udesim najzgodnije, da zaista cijeli put korisno upotrijebim.

Ako smijem da se nadam odviše zahtjevnoj susretljivosti radi preporuke, kod koje neću da izražavam kakovih posebnih želja, već prepuštam posvema Vama.

Tek koliko sam čuo od drugih, traži se i neki sud o dosadašnjem radu, te bi mi to bila jedina želja, da i to kojom riječi spomenete. A sada o tome dosta.

Hvala Vam na susretljivosti kod završetka mojih prinosa za *Archiv*, jer uz ove prilike u biblioteci, bilo bi mi zaista teško održati ovaj rok, ali ipak ću da se požurim, da u slučaju dopusta do onda bude sve gotovo. Kod samoga akcenta ne će biti mnogo da rečem, jer osim Pergošića ni u jednome izvoru nema nikakvih oznaka za akcentat, a sobzirom na kvantitetu ima samo kod Vramca⁶, no nije toga mnogo.

Više interesantna je i njegova tendencija leksikalna⁷, da bude razumljiv i nekajkavcima upotrebljujući i nekajkavske riječi pored kajkavskih spajajući sve s ili – ali – ale itd. Pored Pergošićeve tendencije pristupila bi još i Vramčeva, kojemu je nedvojbeno lebdjelo pred očima, da ga razumiju i što udaljeniji slojevi naroda a ne samo njegovi najbliži Kajkavci.

O nazivlju mjesta bijah ono napisao na brzu ruku zato i nabacih tek ono ili... ili, tek da se čuje neki glas, kako je opravdanje vladine naredbe mizerno, no nastojat ću, da se još jednom povratim obširnije i odlučnije u smjeru, što ga istaknuste u Vašem pismu, na istu temu.

Kako se današnje pismo malo odujilo, oprostite što Vam njime oduzim-
ljem suviše dragocjena vremena. Unaprijed zahvaljujući Vam na svakoj sus-
retljivosti uz izraz dubokog poštovanja, uz srdačno pozdravlje

Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

15.

Zagreb, 8. III. 1910.

Presvjetli gospodine!

Velika Vam hvala za Vaš cijenjeni brzi odgovor¹, bio bih i Ja Vama od-
mah odgovorio, ali htjedoh, da svakako prije govorim s gosp. Šurminom², da
se i s njime posavjetujem. Ne znam, s kojih razloga, no ta susretljivost bi mi
uskraćena, te Vam o tome ne mogu ništa da pišem. Ja sam zadovoljan Vašim
odgovorom, i sam sam pomišljao već onda na tu mogućnost, da u slučaju,
kad bi vlada tražila informacije, da bih tada smio računati na Vašu prepo-
ruku. Potpuno odobravam i opreznost, jer da je u Hrvatskoj doista sve mo-
guće, to osjetih ja sam na sebi jučer.

Govorio sam sa svojim šefom g. Kostrenčićem³, te mu rekoñ, da namje-
ravam zatražiti jednogodišnji dopust i on bi mi posvema odobrio namjeru,
da to nije sada, kad i on ima riječ, nego tek za par godina. Znadem zato, da
će se po svoj prilici protiviti; ja bih sam najvolio, da dobijem tako dopust, da
ostanem na biblioteci, kamo bih se po dopustu naravski opet povratio, tek
ako šef ne će ovako, da dozvoli, tada će mi biti svejedno, pa makar se opet
vratio na gimnaziju.

Protivili se konačno svi, ja ću ipak da predam molbu, da barem vidim ra-
spoloženje, jer kod svega toga ne gubim ništa, a ipak je mogućnost da uspijem.
Poći ću makar i sam k banu, te ne ću mirovati, dok im konačno ne dosadim.
Molbu ću da predam odmah, čim mi stigne preporuka g. Rešetara.⁴ Toliko
zasada o samoj molbi, o nadama, budućem uspjehu ili neuspjehu drugi put.

Vjerujem, da je u tome nastavku germanština najgora, jer sam imao
malo vremena kod prepisivanja, te nijesam mogao da mnogo ispravljam i
razmišljam⁵, ali se nadam, da će kod onoga, što sam Vam posljednje poslao,
svakako biti mnogo dotjeranije, jer dobra ne će biti nikada.

U subotu na večer predavao je u gradskoj vijećnici um. direktor g. Stro-
hal⁶ o hrvatskome jeziku i pravopisu. Predavanje je, po mome skromnome
mišljenju jadno, vrlo površno, a na mnogim mjestima pače i pogrešno, pa
sam si dozvolio jučer u *Pokretu*⁷, da je malo prorešećem.

Inače, osim političkih uvjeravanja o boljim danima u Hrvatskoj ništa nova.

Zahvaljujući Vam od srca na svakoj susretljivosti
s osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

16.

Gjurgjevac, 25. III. 1910.

Dopisnica

Presvijetlom gospodinu

Dr. Vatroslavu vitezu Jagiću,
c. kr. dvorsk. Savjetniku i sveuč. Profes. Itd.
Wien VIII
Kochgasse 15

Iz ravne Podravine, gdje nam Prerad¹ sunce ugleda sjeća Vas se uz osobito postovanje i srdačno pozdravlja Vaš zahvalni
učenik

Dr. Fr. Fancev

17.

Zagreb, 6. IV. 1910.

Presvijetli gospodine!

Primivši Vašu cijenjenu kartu javljam Vam se odmah, što sam i onako već od nekoliko dana namjeravao da učinim.¹ Od prošle srijede opet sam u Zagrebu, gdje ostajem i dalje na neizvjesno vrijeme. Moja molba za dopust odbita je, toliko sam saznao, a očekivao sam samo da vidim obrazloženje, no mada je ta molba već stigla natrag, ipak se još upravo krije preda mnom. U subotu sam bio kod sveučil. referenta g. dra Gostiše, i on mi je rekao, da sam zato odbijen, jer naš šef² nije htio ni pod kojim uvjetom (pače ni da se dade zamjena za mene) da pristane na moj dopust. Naravski kako sam ja preneznatan, da bih bio to polučio po meni, a i onako razumijevanja u Hrvatskoj nije na pretek te bih bio postigao radi stvari, to je nadvladalo uvjerenje, da sam u biblioteci nenaknadiv, samo zato te opet budem osuđen, da dnevno dobrih 6 sati trošim svoju energiju na prepisivanje kojekakvih ceduljica i računa. Kako sam već prije bio spomenuo, da ću u ovon slučaju poseći i za posljednjim, što se dade, da ne snosim ovo dulje, vidim da mi drugo ni ne preostaje. Svakako ću možda već ovoga tjedna da predam molbu za premještenje na gimnaziju, naravski ovaj puta uz uvjete, da podem do septembra u Francusku, da izgladim svoju lošu fracuštinu i da budem namješten u Zagrebu, da uzmognem dalje raditi. Ne znam mogu li smijem li imati kakave nade, no u nepovoljnom slučaju, posegnut ću za posljednjim i zatražiti namještenje u Bosni. To su moje nove (ratoborne) osnove, a o uspjehu javit ću Vam.

Kad stigne korektura, popraviti ću sve savjesno.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 15. IV. 1910.

Presvjetli gospodine !

Kako primih korekturu upravo u dane, kada se sa mnom koješta odigralo, malo zakasnih te tek danas dospijevam da Vam je natrag pošaljem. Brižno sam pregledao i bilješke i rukopis te je trebalo da koješta i popravim, što se, koliko mi je poznato, kosi sa štamparskim propisima, zašta se nijesam usudio da koješta još umetnem, što ću svakako morati da na koncu u dodatku učinim. < sve gdje je što krivo popravih, tek tu i tamo nijesam znao kako da označim, da slagar razumije, zato ću ta mjesta da ovdje navedem a Vas ću lijepo moliti, da Vi izvolite označiti. Tako na str. 3 dobro bi bilo da je štampano kurzivom: - - -

... *Zomzed, Dombro, Lonka, Concha, Horonguza... Horoguicha*, podalje *Pre-loci*; str. 4. u donjem retku za \downarrow son.¹ Primjer je sochij (želk-) a ne golob, što naravski ne bi tamo bilo na mjestu; str. 5. Chonk; nije potrebno kurziva str. 12v zakrebechke czirkue, gdje je primjerom kralie.

Dalje sam si dozvolio ipak neke umetke, koji ako je moguće, da se već sada uvuku u tekst, tako na str. 11 kao dat. sg. *zemeni*; str. 15 nom. pl. *dnevi*; str. 17 *zuectui* gen. pl. što je potrebno, da se ne bi mislilo, da taj gen. dolazi samo u riječi što svršuju s \acute{n} (- ni) ili nj kao *mifleni, dogouani* etc.; na str. 16 pod 102 i V. 72b, da se istakne, da ovakovi primjeri češće dolaze, a ne tek slučajem; na str. 18 bit će lako dodati acc. pl. mu i, str. 20 *chudmi* (instr. pl.) a H 234 iz već spomenutih razloga; na str. 21 želio bih da se svakako umetnu pod T navedeni primjeri, koji su mi u rukopisu nekako ispali, a ispunit će prostor, što se dobiva, kad se ono gore na istoj strani izluči. Ne znam što se sa mnom zbivalo, kada sam ono gore pisao, te one primjere izvodio od dēlo a ne od dēln. Nadam se, da ne će biti teško te se ono izbaciti kako je označeno. Toliko o korekturi.

A sada ću da prijedem na moje prilike i neprilike. Danas mogu da Vam više javim o sudbini moje molbe za dopust. Kako sam Vam pisao, g. K.² braneći interese zavoda u popratnome pismu protivio se dopustu, ipak 25. III. – na sam Veliki Petak – dozvola za dopust bila je pače potpisana već i po odjelnom predstojniku, a biblioteka bi bila dobila zamjenu za mene. Tek 31. III. vlada je opozvala prvu rešidbu i uskratila mi dopust »obzirom na postojeće bibliotečne prilike«. Šef g. K.³ se brani, da on nije kriv, ali začudo istoga dana je već vrlo rano bio kod vlade, a kako mi je rekao nadzornik g. Gostiša. Da je sva krivnja u g. K.⁴ jer nije htio da primi zamjenika.

Nakon toga neuspjeha, molio sam da mi se barem posao olakša, da ne moram biti zaokupljen svih 6 sati dnevno upravo ovakovim poslom, kad bi bilo i ljepšega a uvijek još u interesima bibliotēke. Šef mi reče, da o tome ni govora, da ovdje treba tegliti, uostalom da bibliotečno činovništvo nije i ne treba da budu naučenjaci, a ako mi se ne sviđa ovako, neka zatražim prem-

ještenje, on će još zagovoriti; i ja sam zaista 12. o. mj. predao molbu te traženi što brže premještaj na real. Gimnaziju u Zagrebu. Kako ali saznajem, ne će ni to baš lako ići, jer se i opet šef u svojoj popratnici protivi, pošto sam se ja već posvema uputio u ovaj posao, zato da i biblioteka mene treba. Ne znam kako će ova borba da svrši, ali ja ne ću mirovati, dok ne postignem ili jedno ili drugo, ali pisar bibliotečni neću da budem, bilo bi onda bolje otići i u Virje za ekonomas (samo kada bi bilo čime ekonomizirati). Toliko za sada o mojim nevoljama a o uspjehu ili neuspjehu drugi puta.

Posao sa završetkom mojih prinosa lijepo napreduje, ali kako se mnogo toga nagomilalo, sada sam zabavljen izlučivanjem svega onoga, što baš osobito nužno nije.

Za sada završujem.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

19.

Nevesinje, 1. VI. 1910.

Dopisnica!

Presvjetlom gospodinu
Dr. Vatroslavu vitezu Jagiću
c. kr. dvorsk. savjetniku, sveuč. profesoru itd.
Wien VIII.
Kochgase 15

S juga carevine, gdje sam na oružnoj vježbi, srdačno pozdravljajući Vas
sjeća Vas se

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Rukopis od završetka imadem ovdje, te nakon nekih popravaka i nadopunjaka poslat ću ga.

Ovdje ostajem do 26. o. Mj.

20.

Nevesinje, 18. VI. 1910.

Presvjetli gospodine!

Konačno šaljem i posljednji nastavak, čime bih završio svoje Beiträge za XVI. stoljeće.¹ O obradbi samoj imao bih da dodadem nekoliko riječi. 15 akcenta nijesam se upustio u potonje raspravljanje, jer moji prinosi kreću se naročito ugradi, što je daju Vramec i Krapin. Protokoli, a ono što je u njima

u obziru na akcent upravo je neznatno (u protokolcima i nema ništa); ponoviti isto što je u raspravi Prof. Polivka za Pergošića, držim, bilo bi suvišno, te će nasuprot trebati, da se istraži sve i ostalih stoljeća te zajedno u svežu obradi. S obzirom na pravopis dodao sam tek nekoliko opaski; i tu držim, da nije dovoljno to reći, za ovaj glas upotrebljavaju se ova slova, nego potražiti utjecaje, tako nije nipošto slučaj, da upravo u Kronici upotrebljava Vramec dosta često glas č (ć) pored *ch* također i *zh*, čega u Postilli nema, dok je *zh* svakako pod utjecajem slovenskim, koji je isključen bio u Postilli.

Možda sam bio malo preopširan u d(i)jelu Wortschatz², osobito u dijelu, gdje su domaće riječi, ali mislim, da će biti moguće, da se mnoga nepotrebno jednostavno precрта, a to je svakako lakše, nego da sam odmah škrtario te tako i koju vrijednu ispustio. Toliko o samoj radnji.

Evo me ovdje već od 29. proš. mj. na oružnoj vježbi. Ugodno mi bilo, što sam pozvan ovamo, osobito nadajući se, da ću imati dosta zgone, da slušam pravi hercegovački govor, no ta mi se želja nije osobito ispunila. Narod je još uvijek prema nama (švabama) dosta nepovjerljiv, te baš rado ne razgovara, i u koliko će da govori, to je vrlo kratak. Svakako je ovaj pohod amo za mene od velike dobiti; upoznah ovdje posve drugi svijet, isti narod a koja li razlika u načinu života, običajima. A i prirodno lijepi krajevi vrijede ovaj put a i ove naporne vježbe, koje mi je dosta teško snositi, no sada je ipak utjeha, da su već tri četvrti prošle a ostaje još samo jedna, koju će, nađe je, kiša malo olakšati.

U Zagrebu sam sa svima molbama propao, pače ne će za sada ni da me premjeste, no mislim da ću sada na jesen ipak u tome uspjeti, te kad se vratim odavle šaljem ponovnu molbu, jer uz ovakove prilike sada i uz sve izgleda i nade za budućnost ne mogu da dulje ostanem na zavodu, s kojim nitko u Hrvatskoj ozbiljno ne misli, a tome bit će nešto krivnje i u samoj biblioteci.

25. o. mj. ostavljam Nevesinje, kojim putem ću u Hrvatsku, još konačno ne odlučih; bude li lijepo vrijeme onih dana, rado bih u Dubrovnik i onda Dalmacijom na Rijeku i tako u Zagreb, inače ću na Mostar, Sarajevo pa Brod, Zagreb. Ovim posljednjim putem stigoh amo, ali kako nije bilo vremena, da se zadržajem mnogo, to ne bi škodilo, da se vraćam istim putem, a i propisana pogodnost vrijedi samo za tu prugu, a i to nešto vrijedi.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Virje, 26. VIII. 1910.

Presvjetli gospodine!

Od početka ovoga mjeseca povukoh se u Virje, gdje me evo ovih dana stiže Vaše cijenjeno pismo; počekah malo s odgovorom iščekujući svaki dan vijesti, što će sa mnom od 1. rujna, vraćam li se u biblioteku ili će da me premjeste u koju gimnaziju. I bili bi me po svoj prilici maknuli u Bjelovar, da i opet izgubim jednu godinu, o kojoj nitko ne bi htio da vodi računa, a ja bih bio i za godinu dana na onome što sam imao i prije dvije godine, zato se ogradih od takovih premještanja, koja idu jedino za izigravanjem i izrabljivanjem; te izjavih, da idem ali jedino uz uvjete, što mi ih zakon zajamčuje. I sada je, čini mi se, sve zapelo.

Odgovarajući na Vaš upit o glagolskim rukopisima¹ moram da Vam priznam, da Vam ođavle ne mogu da dađem točnih podataka, ali čim se vratim odmah ću Vas potanko o svemu obavijestiti. Sada mogu da Vam javim da nešto – ne mnogo – imade. Ja se doduše nijesam bavio paleografijom, ali ako nema naznačene godine, ipak je već svakome rukopisu odprilike određeno doba postanka. Ali kako rekoh, vratim li se u biblioteku, to ću uznastojati, da Vas što bolje i što savjesnije obavijestim o svemu. Ne bude li to meni moguće, to ću već danas da Vas uputim, odakle ćete nadam se moći također da mnogo saznate. Akademija je prije tri-četiri mjeseca bila uzajmila sve glagolske rukopise, ne varam li se, za prof. Iv. Milčetića; u koju svrhu ih on trebao, ne znam, no svakako ih proučio, jer su već vraćeni.²

Isto tako nakon povratka moći ću da pogledam Baronićev brevijar te ću Vas i o njemu potanko obavijestiti.

U Virju više dangubim nego što radim. Tek nešto nova uspelo mi da naučim, naime malo zavirih u tajne ciganskoga jezika – kolompara – da su povjerljiviji, bio bih već obradio cijeli jezik.³

Uz izraz osobitoga poštovanja sa srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 6. IX. 1910.

Presvjetli gospodine!

Evo opet se vratih ovamo,¹ da li ostajem dulje u miru, ne znam još, do sada nije ništa odlučeno o mojoj sudbini, a moje nekadanje mjesto u Bjelovaru još uvijek nije stalno popunjeno, zamjenik moga bjelovarsk.[og] zamjenika premješten bez nove zamjene, a da li se tu krije kakova opasnost za mene, nije mi do sada ništa poznato a ne marim da obijam visoke pragove.

Nastupih službu u biblioteci i latih se već posla i to u prvome redu, da Vama odgovorim na Vaše pismo.² Prolistao sam popis naših rukopisa, te ispisah sve, što sam našao i svrstao po stoljećima, u koje su po opisu naše biblioteke stavljeni. Danas Vam ih sve šaljem u popisu pravitome ovdje, da dobijete što prije barem općenitu obavijest, što imade ovdje i od koje starine. Ne mogu naima da razaberem iz Vašega pisma, do koje još dobe bi se radilo o rukopisima, što bi ih Vi trebali, osobito o onima što su datirani (a takovih imade). Po opisima naše biblioteke ne bi ih bilo ovdje starijih od XV. vijeka a sižu do XIX. vijeka.

O karakteristikama pojedinih rukopisa ću Vam moći skorih dana da što-god javim, danas ih tek mogoh uzajmiti. Moleći Vas lijepo za Vašu cijenjenu uputu, radi li se o datiranim bez obzira na starinu, a kod nedatiranih samo o onima, što bi se odlikovali osobitim paleografskim karakteristikama. Toliko za sada u brzini.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

Popis glagolskih rukopisa po opisu naše biblioteke XV. stoljeće:

Brevijar glagolski (po svoj prilici benediktinski). Provenijencija nepoznata. S velikim pismenima krasno pisan, s bojadisanim inicijalima i arabeskama. Rubricirani istisak 2 stupca po 29 redaka. U starom uvezu. Cod. Chart. Saec. XV. fol. 366 str. SM. 32. F. 2.

Fragment rukopisa. *Miscellanea mnscri. Glagol. 1. Missale glagoliticum*. Fragment 9 listova u velikom kvartu na pergameni (6 cijelih listova a 3 komada). Iz XV. vijeka. SM. 36. D. 7.

Molitvenik glagolski. S crvenimi inicijalima. Rubriciran. Cod. Chart. Saec. XV. 12° 500 str. SM. 32. F. 26.

Zakon vinodolski. Pisan na pergameni Cod. Chart. Saec. XV. 4 str. 28. SM. 33. C. 3.

Antonin. Uputa za ispovjednike. Glagol. rukopis iz Ornišlja; kraj XV. ili početak XVI. vijeka. Poklonio Nikola Lučić, poslužitelj u Ražancu (Dalmac.) rodom iz Ornišlja. 4° XVI. stoljeće.

(Kopije glagol. Listina XIV.-XVI. v. 4 izvorne listine iz 18. vijeka; 1 ćirilski) 8° SM. 32. F. 9.

Klemanović Šimun fra. *Bule i proštenja dana od mnogih i razlićnih papi rimskih fratrom reda bl. Franciška. U monastiru na Zaglavi 1511*. Pismo na pergameni (prievod: privilegia et indulgentiae fratrum minorum ord. Seti Francisci. Impressu. Venetiis 1502. Zajedno uvezano). 8°, str. 102. SM. 32. F. 20.⁵

Razvod istarski. Rukopis 16. vijeka prepisan po rukopisu od 1325. (Štampan u Arhivu jugoslav. povijest. II., 232)⁴, str. 68. SM. 38. D. 5.

XVII. stoljeće

Govorenja o sv. Misi, o svetom redu, kršćenju, o napokojnom pomazanju i pokori. 4° SM. 32. F. 28.

Molitve glagolske (pisane na papiru) iz 17. Vijeka. SM. 36. D. 7.

Poštile (glagolski) 1637. Pisano malim slovima, crveno rubricirano. (Na str. 1 počinje Nedila 1. prišastva – 1637. Aprila dn 8. počeo se pisati ovi knigi ki se zovu poštila) 4 , str. 356. SM. 32. F. 6.

O slušanju sv. mise. *Molitve bogoljubne sprotiv mnogim pogubam, vragom višćam* itd. Preveo Maletetić iz Dobrinja 12°, SM 32. F. 17.

Govorenje o kršćenju, krizmi, euharistiji i pokori. 12°, iz XVII. ili XVIII. v. SM. 32. F. 25.

XVIII. stoljeće

Brzac Ant. pop: *Razgovor od vetra i nižita i od sišća. Knjižica zaklinjanja i moćnih riči*.

s.l. 1723. 8°, str. 46. SM. 32. F. 24.

Katekizam glagolski. Cod. chart. saec. XVIII. 12°, str. 28. SM. 32. F. 25.

Legende iz sv. pisma i kako se duša s milum pogovara. Pisao pop Dume Grego iz Omišlja, kurat u Mihoļjicama. 1773. 4°, SM. 32. F. 27.

Libar od mis. Glagolski rukopis s. l. et a. 12°, str. 160. SM. 34. D. 9.

Listine glagolske iz Omišlja (od 1711–1764) 24 lista fol. SM. 32. F. 3.

Mise kantane i male... u Baški novoj na Krku. (Zapisnik misa) 1782. Fol. str. 94. SM. 32. F. 8.

Molitvenik glagolski. Priložena nova lat. transkripcija. 16°, str. 24. SM. 32. F. 17.

Oporuke glagolske i ugovori iz Omišlja (1711–1759) 12°, 10 kom. SM. 32. F. 3.

Računi crkveni (jamačno iz Baške) 1728–1730. 12°, SM. 32. F. 23.

Razlogi kratki, blagoslov od dvih svić na čast dvih svetac i bratov i mučenikov: Ivana i Pavla suprot tući i germlavini. 12°, str. 32. SM. 32. F. 19.

Rukopisi glagolski iz Omišlja od god. 1744. 4°, str. 16. SM. 32. F. 14.

Zapisnik glagolski od kantanih misah i malih. fol. str. 41. SM. 32. F. 5.

Dodatak misalu Žunta. Fratar A. Šintić. Porozina na cresu. Kraj XVIII. vijeka ili početak XIX. v., 12°, SM. 32. F. 29.

XIX. stoljeće

Blagoslov od dvih svič. Molitve sga Frančiška. Početak XIX. v. 12°, SM. 32. F. 19.

Tabula nova mis vičnih za duše purgatorija. Glagolski napis jedne pisane knjige. V devetnajstom veče vici bi spisana ta. Verbnici. S bojadisanim slovima. 4°, str. 2. SM. F. 12.

Kod ponovne potrage možda ću još koji da nađem, za sada sam našao samo spomenute – jer u mnogo slučajeva je popis vrlo manjkav ne spominje, kojim pismom je pisan koji rukopis.⁵

23.

Zagreb, 12. IX. 1910.

Presvijetli gospodine !

Istodobno s ovim listom šaljem Vam korekturu, nadam se da ništa nisam propustio, što bi trebalo da popravim: tako na str. 344. bilo je i u rukop. »Deklination« no treba da stoji »Konjugation«, str. 345 »akslv. mjesto srbo-kroat. *burnu* dolazi tako u Vramea, 347 str. *dohovni* također s – o – zato *dodah* (!), na str. 348 dodao sam u rukop. ispuštena dva primjera 3 l. pl. praes. kod atematskih glagola s nastavkom e (= *ęt*.), str. 356 stavih svagdje akcentat – dosljednosti radi, na str. 360 krivo složeno *sehr* mjesto *nicht*.

Odgovarajući na Vaš upit o Klemenovićevu rukopisu i Razvodu istarskome¹ – nadam se, da ne će biti zapreka da dobijete fotografske snimke, sličnih je slučajeva već bilo, no za sada nema dr. Deželića, koji je zamjenik bibliotekara, već sam ja »šefom«, no takovih ovlaštenja nemam, čim on stigne, pobrinut ću se, da što prije dobijete snimke gotove – to će da bude već moja briga, jedino možda kakovu uputu o mjestima, koja da se snime. Teže bi bilo, da se to šalje u Beč (t. j. sami rukopisi), no nema li drugo mišljenje, zamjenik bibliotekara od bivšega dra Deželeića, možda bi i to išlo, pa ću eventualno i u tome smjeru govoriti. U zadnjem pismu zaboravih Vam javiti o Baromićevu brevijaru² (Vais, Glagol. 1910)³ – nije rukopis, nešto (nego) štampan 1493. u Mlecima (... štampan v benecih po meštre Andree Torežane iz Ažule, koreženi po pre Blaži Baromići kanonici crkve Senjske na dne 13, miseca marča 1493... a 33 retka – veliki inicijali u crv. boji, 545 stranica; biblioteka imade 2 istiska – jedan potpun a drugi defektan.

Kod brevijara glagol. (rukopisa XV. v. SM. 32. F. 2.) imade na kraju pripisana godina ali nešto manjimi slovima i ne istim pismom Ѡ ѡ Ѣ ѣ (1475), a na koricama pripisano je: »To pisa juri (!) žakan kuda staš – poli gospodina Ivana, kada beše vyzel Kirin ... let gospodnih 1476; naime nije sigurno na što se odnosi »to pisa« da li samo na bilješku na koricama ili na cijeli brevijar. Sam brevijar počinje: Va ime iskto amenъ. počet se službi, otstca po vse leto.

I stgo Saturnna mē. Ne iženi bžngo saturnina mčka tvoego roždstvomi, po-
daeši rdoovati se ego nm̄... itd.

U svome popisu »Molitvenik glagolski... Cod. chart. saec. XV (SM. 32. F. 26.) moram da popravim, da taj molitvenik usprkos što je tako jasno istaknuto u popisu naše biblioteke, da je glagolski, ipak je pisan ćirilicom, o čemu se može svaki da osvjedoči na prvi pogled – ali sličnim pogreškama upravo vrve naši katalogi, čemu se nije čuditi uz naše prilike u biblioteci.

Upravo je izašla rasprava prof. Maretića o jeziku slavonskih pisaca⁴ – nije li Vam već štogod najavio referat, ja bih se htio time da malo pozabavim.

U Virju sam se pozabavio jednoga dana krsnim imenima te sam nešto malo napisao o njihovoj karakterističnoj tvorbi s nastavkom – *ina* kod muških kao *Jožina, Stefina, Đurina, Francina...*; – *ena* kod ženskih, kao *Barena, Marena, Katena, Dorena...* a sada ne znam kamo s time. A sada se upravo spremam na sufiks – *eko* kod neutra kao *meseko, jokeko, vuheko, prseka*, itd. koji, mislim, da je vrlo gdje poznat u sličnim slučajevima kao deminutivni nastavak; uopće sufiks *s – k* – je osobito karakterističan za deminutiva u kajkavskome za sva tri reda; prema štokavskome – *e* –.

O svojoj sudbini još ništa ne znam, i sam bih volio vrlo da ostanem ovdje; samo kad bi malo bolje bilo ovdje.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljenjem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

24.

Zagreb, 17. IX. 1910.

Presvijetli gospodine!

Tek što se vratio dr. Deželić sa svoga tajnovitoga putovanja, o kome ne će nikome ni riječi da saopći a kamo je išao po vladinome nalogu, odmah mu iznesoh Vašu želju i to kako sam Vam bio pisao, ne bi li bilo moguće, da se ona dva rukopisa pošalju Vama na kratko vrijeme u Beč. On mi reče, da on ne bi imao protiv toga ništa, ali bi morao da to javi svakako g. Kostrenčiću, koji je u Crikvenici već peti mjesec na dopustu, zatim po bibl. propisima i samoj vladi itd., dakle uvidjeh odmah, da tako ne će ići, te izmolih da se barem ovdje smije učiniti nekoliko fotograf. snimaka, čemu naravno nema ništa protiv. Kako Vam javih, taj posao preuzimam rado na sebe, samo Vas lijepo molim, možda biste imali koju želju s mjestima, koja da se snime. Čim dobijem Vašu vijest, odmah ću na posao. Toliko za sada.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljenjem

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 1. XII. 1910.

Presvijetli gospodine!

Na Vaše posljednje pismo¹ odmah sam Vam odgovorio, čim se dr. Deze-
lić povratio iz Dalmacije, da se po bibliotečnim propisima (ili bolje praksi)
Razvod istarski i Klemenovićeve Privilegije ne mogu nikamo slati i ujedno sam
Vas umolio, da biste mi javili eventualnu želju, koja mjesta da dadem ovdje
fotografski snimiti; neko vrijeme sam iščekivao no ne dobih nikakovih upu-
ta. Tada se odlučih sam te izabrah mjesta, koja dadoh snimiti a evo ovdje
priložene sada Vama šaljem.

Odabrao sam takova mjesta, gdje se govori, tko je pisao rukopis i kada
je pisao, na što sam se i zato odlučio, što se ova mjesta ne razlikuju ni u
čemu po svojim karakteristikama od ostaloga dijela rukopisa. Od *Klemenovića*
fotografiran je 50. list, cijela prednja strana a u *Razvodu istarskome*
7-14. redak 34. lista prednje strane. Obje fotografije su vrlo dobro uspjele a
osobito *Klemenovića*.

Evo me opet s malim prilogom u koji sam svašta nadrobio (no možda
ništa suvišna), tj. u njemu iznosim sve, što sam nova našao o Vašim Va-
ražđincima *Pergošiću* i *Škrinjariću*. Baš nekako pred Sve Svete skoknuo sam
u Varaždin, da od prilike vidim, bi li se uopće dalo što god naći, i na svoje ve-
liko veselje mogao sam se uvjeriti, da bi se još mnogo našlo i ne će li potaći
nikoga na prilog, da se malo dublje ukopa u varažd. archive, to ću sam prvom
prilikom, kada ću imati više slobodna vremena, nastaviti gdje sam sada radi
prevelike kratkoće vremena sustao.

Od bilješki u kojima se govori o njihovu prisustvovanju raspravama, o
tužbama *Škrinjarićevim* kao i protiv njega, najvažnija je istraga protiv *Škri-
njariću*, jer je vođena narodnim govorom.² Kako nijesam mogao, da je od-
mah tamo cijelu ispišem, to sam sve protokole naručio preko zem. arkiva u
Zagreb već prije tri tjedna no još nijesam ništa dobio, ali sam obaviješten, da
će skoro stići; tada ću točno ispisati sve što se tiče *Pergošića* i *Škrinjarića* –
naročito istragu – a nada je, da će htjeti sve to štamapati u *Vjesniku Kr. zem.
arkiva*. Na izradnju ovoga priloga ponukala me naročito potraga za njihovim
latinskim djelima, za koja sam međutim vrlo brzo saznao iz Szabo Regi mag-
yar Konyvtar vol. II.³

Rezultati ovih priloga nijesu (za sada) bogzna kako veliki, no ipak mogu
da mnogome pokažu put, pa da nastavi, gdje sam ja za sada stao.

Za sada radim na predavanju o mome zemljaku *Ferdu Rusanu*⁴, koje ću
držati 10. prosinca (kao brat zmaj), kada se slavi 100-ta godišnjica rođenja.

Uz izraz osobitoga štovanja sa srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 19. XII. 1910.

Presvijetli gospodine!

Primio sam Vaš cijenjeni list i evo me danas, da Vam se na nj javim.

Fotografijske snimke izvolite primiti kao vrlo neznatni dokaz moje velike zahvalnosti Vama; ta tro je za mene upravo veselje, kad mogu da Vam se ma čine odužim za sve one lijepe nauke i savjete, što sam ih od Vas kao Vaš dak primio.

Nekoliko dana kasnije, što sam Vam poslao svoj prilog, stigli su mi suđački protokoli iz Varaždinskoga grad. arkiva¹ i sada listam i tražim u njima, što je vrijedno da se približeži. Osim istrage protiv Škrinjarića našao sam još na nekim mjestima zapisaka u narodnom jeziku; tako u jednoj fasiji dolazi 2 puta oblik 1. lica duala valujeva, te bi to bio pored *sva* i *jesva* (kod Vramca) još jedan dokaz da se u 16. v. i kod kajkavaca taj oblik još upotrebljavao. Nigdje nijesam našao makar samo jeda puta u za *a* ili *l*, nego bez iznimke dolazi uvijek o; imade ovdje i čistih slovenizama kao *obljubiti* (obećati), *brave* (ražali so brave) itd.

Iz Škrinjarićeva života našao sam, da je bio u god. 1552. mgr. scholae in Hungaria in Azelo (?), a god. 1574. spominje se kao juratus u Varaždinu.

Dalje bit će zanimljiva i tvorba prezimena za ženske, jer ne znam da li je još gdje kod nas ovakova poznata. Tako pored nastavka – *ca*, – *ka* oblicima muških prezimena dolaze u zapisnicima vrlo često oblici s nastavkom – *na* kao npr. *Mihalichna*, *Machkovichna*, *Hadrovichna*, *Philipichna*, *Jagochichna*, *Horvatichna* itd.

Sa svojim predavanjem o *Rusanu* doživio sam veliko razočaranje a neće biti nimalo neobično u našim prilikama; ponajprije općeniti nehaj, tako da se nije sakupio lijepi broj Podravaca, od kojih su neki drugovali s Rusanom te nešto mojih znanaca, ja ne bih bio imao kome da predajem. Od naših »slavista« nije došao baš nitko. Tješio sam se, bit će ljudi su pohrlili na skupštinu (komers) društva »Ljud. Gaj« za Rijeku, ali i tamo sve zijevalo od praznine. S mnogo truda sakupio sam obilnu građu o Rusanu i o njegovu radu, što je dosada našoj literarno-kulturnoj povijesti posvema nepoznato bilo, jer je sve to rastepeno po privatnim rukama. Osobito zanimljivo jest, da je Rusan usprkos apsolutizmu² održao u Virju dobrovoljno kazalište od 30. lipnja 1850. do 30. rujna 1853. ; u svemu se predstavljalo 26 puta. Rusan sam napisao je 5 drama, a preveo je 2 komada od Kocebu a i »Čeha a Nemca« od J. N. Stepaneka, a kajkav. *Diogeneša*, *Mat. Grabancijaša*³ i *Ljubomirovića*⁴ okrenuo u književno (štokav.) narječje.

Da, ja sam još uvijek u biblioteci, ali bih rekao na moju žalost, jer držim, da ovdje ne će ni za dvadeset godina biti bolje. Isti duh a možda još i gori ući će u biblioteku promjenom u vodstvu. O kakvom materijalnom položaju ni govora – treća godina već teče, kako sam imenovan pristavom a još uvijek

imaćem samo 1800 K³ plaće. Jedno vrijeme ću još sve snositi, ali ću tada rađe pustiti i ove mirvice. Što će mi Zagreb, gdje mi i onako svakojako prijeće da po volji radim, kad mi još ni živjeti pristojno ne dadu. Medutim u skoro vrijeme vidjet će se, čemu se mogu ovdje ponadati.

Uz izraz osobitoga poštovanja sa srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

27.

Dopisnica

19. XII. 1910.

Presvjetlom gospodinu
Dr. Vatroslavu vitezu Jagiću
c. k. dvorsk. savjetniku, sveuč. Profesoru
Wien VIII
Kochgasse 15

Svako dobro i svaku sreću želi u novoj godini

zahvalni

Dr. Fr. Fancev

28.

20. I. 1911.

Presvjetli gospodine!

Kako sam Vam bio javio, da sam dobio protokole grada Varaždina iz 16. vijeka 1587 (-1589) i 1592 (-1602) i evo već prođe više mjesec dana, što po njima listam i ne uzalud, u njima sam našao obilje svakovrsne građe. Nema valjda događaja iz one dobe, da nije u ovim protokolima ubilježen. I dok je općenita vrijednost ovih protokola svakako velika, napose i filolog može da bude vrlo zadovoljan onime što mu oni pričaju. U velikoj većini pisani su latinskim jezikom; cijeli sastavci u hrv. jeziku vrlo su rijetki, dvije istrage (Škrinjarićeva i nekoga Ivana Kurena) jedna fasija (*fassio obligatorialis*) i dva popisa »*rerum aurearum, argentearum, pecuniarum, vestium linearum et lanearum etc*« i to je sve. Ipak i pored toga vrlo često susreću se cijele hrv. rečenice u parnicama – psovke su obično unešene u protokole u narodnom jeziku, vjerno kako su govorene bile, a i inače vrlo često su lat. riječi protumačene narodnim riječima, od kojih su mnoge tuđice, ali kako se za njih veli »*vulgo*« bit će dakle već opće poznate tako npr. *fertuf, kũlo, pehar, punt, stacun, vajkar, menien, kerentov, hakel, parta, stof, ref, fertal, halbica* itd. Tako sam i opet prikupio lijepi broj riječi tuđica, od kojih neke nijesu više poznate; i među damaćima ima takovih, koje nijesu više uobičajene kod kajkavaca ali još uvijek kod Slovenaca. Ovdje se još lijepo vidi, kako su tek

političke i kulturne sfere počele rastavljati ova dva naroda, dok jednom nije bilo među njima nikakve međe.

I materijal o Škrinjariću i Pergošiću se povećao, te bi bilo škoda, da već sada ne upotpunim svoj rukopis prije nego će u štampu novim nekim podacima i zato Vas lijepo molim da biste izvoljeli – možda kod prilike kad ćete mi slati korekturu od priloga – zajedno poslati i onaj rukopis na nekoliko dana, da ga popunim. Tako sam našao da je Škrinjarić god. 1552. bio učitelj u Azalu (Ugar. zaad. županija), od god. 1574. spominje se u Varaždinu kao *juratus civis*, a god. 1587. kad je izdao svoje latinsko djelo »de agno paschali«¹ grad ga je jednoglasno nagradio nagradom od 10 ug. forinti. I kod istrage treba da popunim koješta: tako bih spomenuo, da je Urša Geljanica bila osuđena na smrt »ut videlicet in aqua submergatur«; kad je Urši bilo uspjelo, da je pobjegla iz tamnice, i opet okriviše Škrinjarića, da je njegova krivnja – kod optužbe s toga čina živo je sudjelovao i Pergošić, koji je dva puta govorio u ime svih jurata protiv Škrinjarića – i bijaše zaključeno »propterea ex hiis rationibus offitio judicatus privatur etc«; iz samo optužbe radi adalterija izašao je Škrinjarić »innocens et quietus«.

Kod Pergošića moći ću također još dodati. I on je bio oženjen – žena mu se doduše nigdje ne spominje po njegovoj smrti, sve što sam o njoj našao jest u jednome testamentu »hunc autem summam praescriptam lego ad predicationem Monasterij ut illam civitas ab ipso Pergossich et sua consorte resuraturat«; imao je Pergošić i jednu sestru »Agatu« udatu Šiprak.² God. 1587. bio je Pergošić s »Franciscus Barber Zwerssijch« nuncij na požunskom saboru. Malo krivo sam ubilježio i smrt Pergošićevu, koja nije bila pred Lazarovo nego pred »dominica Lactare«. To je o njima sve.

Osobito zanimljiva je jedna latin. bilješka pisana ćirilicom pokraj neke latinske fasije; bilješka je pisana ovako:

(1)
iste pagan(d)am = Ište pagan(d)am

promisit = promisit

a pisao ju je neki Stephanus Fortuna de Kapolna³, god. 1601. (Protoc. magistr. 1592.–1602.) pag. 364.

Ovih dana naručio sam još neke protokole iz varažd. arkiva, koji bi također mogli da budu interesantni, jedan iz god. 1454.–1463., a drugi iz god. 1584. Kad ih dobijem i proučim, javit ću Vam o uspjehu, a tada ću moći napisati mali prikaz dijalekta varaždinskoga iz onoga doba.⁴

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

Zagreb, 11. II. 1911.

Presvjetli gospodine!

Iučer sam poslao korekturu, mislim da ništa nije pregledano, što je trebalo da se popravi. Svakako je opravdano, da ortografija bude jedinstvena – nedosljednost koja je vladala u primjerima ne bi se ničim dala ispricati – ipak tu jedinstvenost nisam proveo na sinonimima, što ih u zagradama spominjem te su svagdje ostavljena dosljedno pisana starom ortografijom.

Od Kristijanovičevih biblijskih prijevoda nijesam ni u kojem od naših kataloga ništa našao, prema tome ne će ih biblioteka ni imati.¹

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

Zagreb, 16. III. 1911.

Presvjetli gospodine!

Na Vaše cijenjeno pismo¹ nijesam mogao da Vam odgorim prije, jer univerzitetska biblioteka ne drži *Zeitschrift des Vereines f. aester. Volkskunde*, nego sam morao potražiti u akademskoj, gdje sam doista i dobio. Pročitao sam jedno i drugo; pravo imade prof. Murko.² Doduše sva tri muzeja postojala su već mnogo prije (od god. 1908; škol. muzej je otvoren 1901., trgov. obrtni god 1904., u umjetno-obrtni postoji već od god. 1880., ali je od toga vremena izmijenio mnogoga gospodara a selio iz palača u podrum i tavane a tek god. 1909. dobio je svoj novi dom), ali kad je konačno koji uređen, toga ne znam. Međutim kako želim i sam, da što više koristim našoj stvari, držim da će mi to biti najbolje moguće ovim katalogima – osobito ako g. Dachler razumije barem nešto hrvatski – koje sabravši evo Vama šaljem, a Vi ih izvolite dati ili protumačiti g. Dachleru; u njima će najlakše upoznati blago ovih naših muzeja, i to baš u ovome dijelu, koji g. Dachlera zanima.

Nijesam upućen u etnografsku izložbu, ali kako se i ovih dana moglo čitati u novinama, bit će zajedno sa sveslaven – sokolskim sletom (mjeseca augusta) ove godine.

O svojoj sudbini s promjenom u upravi biblioteke ne znam ništa, sve se neobično taji, a bojim se, da bi se u ovoj tajnovitosti moglo kriti za mene i koje neugodno iznenađenje. A ne bi bilo ni čudo; ta dok se baš nitko ne otimlje za mjesto pristava II. razr. (s 1800 K plaće i 2 kvinkvenala po 200 K), mogao bi se već koji kandidat naći za pristava I. razreda (s 2200 K i 5 kvinkvenala po 400 K) a osobito takov kandidat, koji je na tereć kojem drugom uredu, a ovo mjesto dobro mu došlo kao sinekura, a za bilo kakve rodbinske ili prijateljske veze.

Ta u Hrvatskoj se tako malo gleda na interes i potrebe zavoda, glavno je da svatko ma kamogod protura kojega svojega, a to je tim lakše u biblioteci, za koju se drži, da činovnik ne treba ni osposobljenja ni sposobnosti.

Kako nemam nikoga svoga, da me uzme u obranu, ja se ne nadam nikakvu dobru. Mimoiđu li me sada kod popunjavanja ovoga mjesta, ne preostaje mi drugo, nego da se što prije ogledam za drugim mjestom; nada da će me ovdje premjestiti u realnu gimnaziju, ne gojim nikakvih i ja pomišljam već na još jedinu nadu – na Bosnu. Kad saznadem – a to ću ovih dana, jer kad dr. Deželić u dva – tri tjedna nije ništa učinio, bar meni ništa ne reče, poći ću sam k vladi – a u nepovoljnom slučaju za mene, odmah ću poslati molbu bosanskoj vladi za mjesto.

Kad saznadem jedno ili drugo, javit ću Vam se.

S osobitim poštovanjem i pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

P. S. Ujedno Vam šaljem i ova dva lista iz koledara »Strossmayer« za god. 1910., u njem su opisana ova dva (trgov.-obrt. i umjet.ortni) muzeja.

31.

Zagreb, 13. IV. 1911.

Presvjetli gospodine!

Kad sam Vam posljednji puta pisao, spomenuo sam, kako se bojim darova, što mi ih nosi skora budućnost. Moja bojazan se već i obistinjuje. Već onda su se naime iza mojih leđa gradile osnove, kako da se makne mene iz biblioteke i pošalje ma kamo bilo (za sada u Osijek), da tako učinim mjesto drugomu – cijelu tu osnovu mojega novoga šefa otkrio mi je sam g. Bosanac.¹ Ne bi me nimalo boljelo, da se to htjelo postići poštenim sredstvima, da se za ovo mjesto dobije eventualno koji sposobniji, ali obijediti mene s nesposobnosti, gdje sam upravo ja unio novi duh i u našu biblioteku, gdje se upravo ja borim (prije u *Nar. Novinama*², a sad u majskom broju *Savremenika*³), da se i mi okoristimo onim velikim napretkom, što ga je postiglo moderno bibliotekarstvo. Moj šef da pribavi mjesta ljudima s polovičnim osposobljenjima, koji ne mogu radi svoga neznanja polučiti nikakva namještenja, nije se začnuo, da traži od vlade moje preinještenje iz biblioteke, jer da ja nemam nikakve volje ni spremne za ovo zvanje.

Teško ogorčen ovakvim podlim denuncijacijama gotovo da nijesam i sam zaželio da odem, ali pomisao ostaviti svoja vrela, prekinuti za dulje vrijeme, a možda i za uvijek svaki rad, odvratio me i ja sada neću da odem, a ustreba li, ja ću se i boriti a točnost i marljivost, kojom sam uvijek vršio svoju službu, bit će mi mojim velikim oružjem.

Kako je i odviše jasno, koliko je podlosti u ovim osnovama, kolika se nepravda hoće meni učiniti, neke moćne osobe upravo mi ponudiše svoj zagovor makar i kod samoga bana. Ja se nadam da će pravednost pobijediti i da ću Vam po Uskrsu moći s veseljem javiti, da ostajem u bibliotekarskoj službi.

Želeći ugodne blagdane

s osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

32.

Zagreb, 25. V. 1911.

Presvijetli gospodine!

Primiš Vaše pismo i evo me danas, da Vam se javim. Vrlo mi je žao da od Vaših lijepih savjeta, što mi ih dadoste u ovome pismu za nastavak moga članka u *Savremeniku*¹, nijesam mogao nijedan za sada upotrijebiti, jer je cijeli članak napisan već mnogo prije a kako je bio naručen s nekim direktivama i još k tome morao sam ga svršiti u dosta kratkom vremenu (nekih 8 dana) već za travanjki broj *Savremenika*, u koji je ipak zakasnio, nijesam ni sam s njime osobito zadovoljan jer bi bilo trebalo još mnogo toga spomenuti, na što sam u brzini zaboravio a opet nijesam htio da propustim ovu priliku pa da barem neke žalosne pojave naše biblioteke istaknem. Ali ono, što sam sada propustio, to ću u svom novom članku tim većma istaći, i već dulje vremena prikupijam materijal baš u ovom smjeru, na koji me i Vi upozoriste – ta čemu nam biblioteka uopće, ako svojoj glavnoj zadaći ne udovoljava.

Zagreb imade tri biblioteke ali se ne zna, koja manje vrši svoju zadaću, jedna je zatvorena (Kaptolska), akademska premalo otvorena a treća (univerzitetska) malo poznata a nikako popularna.

Naša univerzitetska biblioteka u jednu ruku je i narodna – teritorijalna, ali s isključenjem gotovo cijele naše kulturne javnosti, jer za tu je ona samo univerzitetska te mora namirivati u prvom redu univerzitetske potrebe – ipak univerzitet t. j. daci je u svojoj većini slabo i nikako ne poznavaju.

I tako naša biblioteka nije nikakv faktor među našim prosvjetnim i znanstvenim zavodima – srpski profesori razgledali su u Zagrebu sve pače i u univerzitetske zidove ali nikome od naših profesora nije na um palo, da im pokažu i univerzitetsku biblioteku, jer ničim nije zavod, na koji bi se moglo s ponosom gledati.

U *Zentralblatt für Bibliothekswesen* god. 1909. piše jedan bibliotekar, kako je teško govoriti o bibliotekarskom zvanju »solange ein grosser Teil von uns auf die Frage nach unseren regelmässigen Amtsgeschäften in bitterer Scham die Augen zu Boden senken muss«² – ipak mislim da je za naše prilike premalo očima poniknuti a iz vlastitoga iskustva znadem, da mi je s

pametnim čovjekom najteže govoriti o svome bibliot. radu, već skrećem redovno razgovor na ono, što bi trebao da radi moderni bibliotekar, jer se stidim priznati gorku istinu.

Zgrada nove biblioteke marljivo se gradi, još ove jeseni bit će i izgrađena a do velikih praznika 1912. mogla bi biti gotovo i unutarnje uređenje a tada je na nama da selimo. Nova zgrada ne dopušta, da se ovako, kako smo ovdje, jednostavno preselimo, već će trebati da sve iz temelja promijenimo; ipak rješavanjem tih pitanja mi se bavimo, ili u koliko se bavimo, to je vrlo neozbiljno, bez ikakava razumijevanja. Daleko je glavnije i veća se pažnja priklanja štampiljima, etiketama za signature, ex libris-ima; na dobre kataloge (o stručnom još ni govora, kojih 20 000 nepopisanih knjiga), praktično smještenje knjiga tko će da i pomišlja.

Sa strahom i bolju³ promatram sve to, osjećam i sam odgovornost za naš nerad, a ipak ne mogu ništa učiniti – s promjenom u vodstvu nadali smo se dobiti čovjeka ako i ne nikakve spremne, ali barem s dobrom voljom, da se nešto učini, a sada ni toga nema – za 15–20 god. novoga zastoja u biblioteci smo bogatiji.

U ovom neradu nalazi odgonetaj na zagonetku, zašto je moj novi šef⁴ ponajprije htio, da se mene riješi; želje i nazori nam se veoma razilaze, ja bih modernu biblioteku, a on bi rado kreature, koje bi idiotski pljeskale njegovim natražnjačkim pogledima na biblioteku.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

33.

Zagreb, 6. VII. 1911.

Presvijetli gospodine!

Bio bih Vam se već prije javio, ali sam kao sigurno iščekivao, da će se ovih dana riješiti pitanje o mom imenovanju pristavom I. razr. i tako da ću Vam se moći javiti već s ovom za mene važnom novosti.

Zaista stvar se iznenada bila počela lijepo razvijati, učinjena je već i pretposljednja formalnost, 27. lipnja izdan je bio nalog, da se napiše dekret za moje imenovanje, što je istoga dana i učinjeno, ali kod toga je sada sve i ostalo. Amruš je otišao na dopust od 2 mjeseca ali dekreta nije dao potpisati.¹ Uostalom ovo pisanje dekreta bila je prosta prevara; onih dana imenovala je vlada jednoga čovjeka (dva puta otpuštena suplenta radi nesposobnosti), čije su zasluge u uhođarstvu, pristavom II. razr. u biblioteci, a da nije ni prije službovao ovdje a ni sada ne službuje kod nas, nego je dodijeljen vladinom prezidiju. Štaviše taj se čovjek hvali da će doskora postati i pristavom I. razr. Koliko bi vlada mogla opravdavati to svoje imenovanje,

pokazuje i to, da od 29 prošl. mj. do danas to imenovanje nije bilo objavljeno u *Nar. Novinama* – poznatijom bit će da je izostalo, kao i Crnkovićevo nedavno.

Kako mi je ovoga izigravanja već i odviše, pošao sam danas k vladi, gdje sam stavio svoj ultimatum, ja tražim, da se ovo pitanje s obzirom na moju osobu riješi već skorih dana, jer se ne želim podavati nikakvim ispraznim nadama a materijalno se ne dam izrabljivati – i ne će li me vlada imenovati, izjavio sam, da odmah predajem molbu za namještenje u Bosni.

Koliko od ovih briga stradavam, veće sam sreće bio baš ovih dana otkrićima na polju naše stare književnosti. U jednoj knjižnici Zrinjskove biblioteke našao sam tekstove *Aleksandride, trojanske priče i priče o premudrom Akiru*, prepisanih god. 1621. (30. decemb.) do 1622 (22. Jan.) od nekoga »Joannes Derechkaik«. ² Sva tri teksta pisana su latinicom, jezikom čisto narodnim čakavskoga dijalekta, otprilike s onim utjecajem kajkavštine koju ste Vi pokazali u djelima Petra Zrinjskoga (u *Književniku*³). Uglavnom sva tri teksta teku paralelno s tekstovima, što ste ih Vi štampali u *Starinama* (III.) i *Prilozima* (Kukulj. Arkiv IX.)⁴

U *Aleksandridi* na mjestu, gdje u Vašem tekstu stoji hameu zhyky (Star. III., 247)⁵ u mom tekstu je: »to ze hoche rechij po zerpzkom Jeziku«. U *trojanskoj priči* moj tekst više teče s Vašim (Prilozi, str. 57) nego s Miklošičevim⁶ (Star. III., 156); ipak gdje gdje se približuje moj tekst Miklošičevu, gdje su razlike među Vašim i Miklošičevim tekstom. U mom tekstu božica, koja nije pozvana u goste Peleusu zove se »Dijskordia« (Mikl. u Vašem tekstu nema imena).

Akir (ovdje uvijek Akior i Achior) uz neznatne razlike pokazuje veliku sličnost s Vašim tekstom (Prilozi, 73).

U jednom drugom rukopisu našao sam »Život Barlaama i Josafata«⁷, također latinicom pisan XVII / XVIII. v. čakavskim dijalektom s onim osobinama (što se tiče -l na kraju riječi) koje bilježi za neke dijalekte Mičetić Archiv f. sl. Ph., 8 XI., str. 363 tj. -l otpada kao *umra, vese* itd.

Ovaj Život B. i J. jest prijevod iz Talijanskoga i već sam našao talijansko izdanje, prema kakvome je učinjen naš prijevod; evo mu naslova: *Vita di San Giosafat convertito da Barlaam, Nuovamente arretta, ristampata, e di belle Figure a dornata. Bassano, nella stamperia Remondini s.a.* (ali svakako oko 1700.). Nego naša literatura poznaje i jedan štampani prijevod iste redakcije pripovijesti o B. i J. a naslov mu je: *Xivot sga Giosofata obrachien od Barlaama s- yednim ver cem nado tavglien Radi xena bitti o udyen Pisane Parvi pot (a (!) Talianski yezik. A sada prime ene, i i tumacene u Slovinski yezik po Petru Maeukattu Pucaninu Splitskomu. In Venetia MDCCVIII. Per Dominico Lovi a* (u Kukulj. Bibliografiji⁹ pod br. 1009). Rukopisi i ovaj štampani Život razlikuju se samo jezikom (razni prevodioci), tok pripovijedanja (dakle i izvor) im je isti. Pače hrv. štampani prijevod i tal. tekst, koji ja imam pri ruci, imadu posve iste slike.

Štampani primjerak našega prijevoda ima na koncu ovu pjesmu: *Ponutkovanye, kako se svak ima xena varovat* str. 88–96.

Sada se marljivo zabavljam ovim rukopisima ispoređujući ih s ostalim poznatim tekstovima i nastojat ću da ih popratim općenitim uvodom, zatim s nekoliko riječi o svakoj priči napose, komentarom za sam tekst i jezičnim bilješkama tako, da bi se sve to moglo štampati u Starinama, ako će htjeti da prime a ako ne, sahranit ću ih u svoje ladice.

Inače kod mene ništa nova – skoro će doći praznici a ja ne znam, kako da taj mjesec najbolje upotrijebim.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

34.

Zagreb, 31. VII. 1911.

Presvijetli gospodine!

Kako sam Vam bio javio, da se zabavljam sa svojim tekstovima, do danas usprkos nesnosne vrućine dovršio sam pored komentara i uvod u povijest o *premudrom Akiru*: u tom uvodu pokazat ću na najnovije rezultate u poređenju povijesti o *Akiru* s starozavjetnom knjigom *Tobit* i grčkom *Vita Aesopi*. Za *trojansku priču*, *Aleksandridu* i *Varlaama* prikupio sam također već veliki materijal, po kojemu ću poslije praznika i njima napisati kratki i iscrpljivi uvod.

»Bibliotheca Zrinyiana«, što je još god. 1893. kupljena za našu biblioteku¹, bila je u svojoj većini vlasništvo Nikole Zrinskoga (249 štamp. knjiga i 14 rukopisa, među njima originalni katalog te biblioteke iz g. 1662., originalni rukopis *Adria i tengernek Syrenaja* i ovo naša tri teksta); među štampanim knjigama nalazi se i Karnarutićevo *Vazetje Sigeta grada*. Po smrti Nikolinoj vlasnik biblioteke bio je njegov sin Adam (pao u bici kod Slankamena 1691.); s njegovim *ex-libris* imade 29 knjiga. Po smrti Adamovoj njegova žena-udova (rođ. grofica Lamberg) udade se za grofa Max Ern. Wlassina sa sobom ponese i cijelu biblioteku: udajom kćeri za grofa Dauna putovala je i biblioteka u dvorcu Vötau (Bytov) u Moravskoj, gdje ju je otkrio Ladislav Szluha, odgojitelj u kući markgrofa Alf. Pallavicini, god. 1880. Nešto knjiga (i čeških) imade i *ex-libris* grof Wlassina.

Biblioteka Zrinskoga bila je dobro poznata suvremenicima (Jacobus Tollius naziva ju glasovitom u svojim *Epistolae Itinerariae* ed. Christianus Hunne itd Amsterdam 1700., S. 237 idalje).² Biblioteka sama i mnoštvo glosa gotovo po svim knjigama u jezicima lat., hrv., mađž., tal. a sve rukom Nik. Zrinskoga zavrijedilo bi posebnu studiju.

Aleksandrida iz Gajeve biblioteke (bosančicom pisana) u našoj je biblioteci, pa ću se prilikom i njom pozabaviti.³

Ja pravim već nove osnove, a na jesen bogzna gdje sam, ja ne mogu dulje trpiti ovakvo izrabljivanje, da i nakon 4 godine savjesne službe a potpune habilitacije ne postoji za mene a ma baš nikakvo pravo na promaknuće, a to zato jer će evo biblioteka biti azil za propale vladine doušnike. Ja sam predao molbu za namještenje u Bosni; mislim, da bi svakako bolje bilo i za moj rad, da odem odavle – gimnazijska služba daje mi mnogo vremena za privatni rad – veliki praznici, kojekakvi drugi praznici i manja dnevna zaposlenost. Nada na poboljšanje u biblioteci jest uzaludna, dokle god se u besćenje nuđaju za biblioteku propali i otpušteni suplenti.

Dobijem li mjesto u Bosni (a osobito u Sarajevu ili Banjoj Luci) rad ću ga primiti. Ovako doduše nije velika nada, jer ih se iz samo Hrvatske mnogo javilo, od onih koji službuju po gimnazijama, a ti će imati sigurno i prednost. Zato se obraćam svojom molbom Vama, da mi pomognete. Vašim moćnim zagovorom do uspjeha; ne dobijem li mjesto u Bosni, još manje će se naša vlada obazirati, da mi ovdje položaj olakšaju. U Bosni će, uvjeren sam, rado uvažiti svaku vašu riječ, što god odlučite i učinite za mene, za sve ću Vam biti mnogo zahvalan. A rado ću saslušati i Vaš lijepi savjet, ako držite, da bi dobro bilo, da još koje vrijeme čekam na bolja vremena.⁴

U srijedu odlazim u Ženevu, da osvježim svoju zaboravljenu francuštinu, da zaboravim na ove vječne trzavice a u rujnu da se vratim možda u boljem raspoloženju ili na staro mjesto ili u svoju novu domovinu – Bosnu. U Ženevi zadržavat ću se duže vremena, a putem pogledat ću veće gradove i druge znamenitosti – a naročito lijepe biblioteke (Strassburg, Stuttgart, München, Basel i još koju).

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

35.

Coppet, 19. VIII. 1911.

Dopisnica / Razglednica

Monseigneur

M. Dr. Vatroslav vitez Jagić
m. kr. dvor. savjetn. sveuč. Prof.
itd. Itd.

Wien VIII / I

Kochgasse 15

S izleta u dvorac Madame de Staël
srdačno Vas pozdravlja

dr. Fr. Fancev

Ferney-Voltaire, 20. VIII. 1911.

Dopisnica / Razglednica
Monsieur

M. Dr. Vatroslav vitez Jagić

c. kr. savjetn. sveuč. Prof.

itd. Itd.

Wien VIII

Kochgasse 15

Iz Voltairova prebivališta izvolite primiti moj srdačan pozdrav
i osobito moje poštovanje

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 23. XII. 1911.

Dopisnica / Razglednica

Presvijećtom gospodinu

dr. Vatroslavu vitezu Jagiću

c. kr. dvorsk. savjetniku, sveuč. Prof.

itd. Itd.

Wien VIII

Kochgasse 15

Vesele i ugodne božićne blagdane želi
zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Nakon duge šetnje javit ću Vam se ovih dana iz Virja pismom.

Virje, 29. XII. 1911.

Presvijećti gospodine!

Već se po nekoliko puta spremam, da Vam se javim, ali uvijek su me zadržali kojekakvi događaji, o kojima također htjedoh da Vam koju javim.

U svome radu s mnogo sporosti nastavio sam s kajkavcima 17. vijeka. Dosada sam proučio Mihalja Šimunića¹, zagrebačkoga kanonika, Šimuna Juđu Šidića² (ili Židića – Sidich) a napola Milovca i Krajačevića.³

Šimunić mnogo podsjeća na Habdelića, vrlo često uvlači u svoja »Prodečtva« savremene događaje a rad prekoraiva pogriješke svojih sugrađana. Kao Habdelić govori i on o razlikama kajkavskih narječja. Šimunić je napi-

sao »Službu Marijalsku«⁴, »Nedeljna prodečtva«⁵ i »Sermo funebris Gaboru Crkociju«, po mađarskoj bibliografiji (Szabo, *Regi magyar konyvtar*) izlazi, da su »Feniks pokore ... iliti nedelna prodečtva« i »Nedelna prodečtva« dva različita djela ili barem 1. i 2. izdanje jednoga djela. Ja sam dobro isporučio jednu i drugu knjigu pa sam se mogao odmah uvjeriti, da je to jedno izdanje istoga djela, samo s naslovom »Nedelna prodečtva« je obično (»jeftino«!) izdanje bez predgovora, a drugo »Feniks pokore« je »bolje« izdanje s predgovorom i posvetom Ivanu Josipu Babiću, posvećenom biskupu, koji je bio »nakladnik« toj knjizi. U predgovoru (posveti) spominje Šimunić i napisana »prodečtva« svoga nakladnika Babića, koja su već i za štampu bila priređena, ali je ovaj volio da se štampaju Šimunićeva. Kad se jednom uredi kaptolska biblioteka (ili kad dođe u naše vlasništvo a čini mi se, da se sada s mnogo nade u bolji uspjeh) opet o tom radi a da je toj misli vrlo sklon nadbiskup-koadjutor, jer popovi nikako nemaju volje da je sami uređuju), možda će se naći i ta Babićeva »Prodečtva«.

I Šidićev prijevod »Plamena pobožnosti proti sv. Ferencu« po Kukuljevićevoj bibliografiji samo je u jednom izdanju poznat, bit će da je doživio dva izdanja, jer se u predgovoru jednog zasada poznatog primjerka (bez naslovna lista) sveuč. biblioteke na jednom mjestu govori, da »nakladnik« (možda i ovdje Babić) izdaje tu knjižicu »repetitio typo«. I Milovec nam je zabilježio jednu važnu bibliografsku bilješku (bila je poznata Kukuljeviću u njegovu članku »Tri Frankopanke« itd. u Vijencu) ali koja je u našoj literarnoj povijesti neopažena prošla. Po toj bilješci bila bi zasada najstarija hrv. knjiga štampana s ove strane Velebita god. 1560. a potporom Ane Frankopanke žene Nikole Zrinskoga Sigetskoga. Milovec je tu knjigu vidio; jer govori o jednom dijelu njezina sadržaja a kako je spominje s pohvalom, ne će biti protestantska.⁶

Tako nam eto predgovori svih ovih knjiga donose mnogu važnu bilješku a ipak nama je sve to još uvijek nepoznato a ovim vijestima mogla bi se ispraviti mnoga stranice naše književne povijesti.

Vaša primjedba u ocjeni Lukjanenkova *Kajk. narječje*⁷ da jezik u biblijskom tekstu Vramčeve *Postile* pokazuje više starine nego u njegovim razmatranjima, čime ću se u potkrepu Vaše tvrdnje zabaviti kad mi vrijeme dopusti, to se opaža još više u 17. stoljeću. Takozvani Petretičevi *Evangelijomi*⁸ puni su starih oblika kao nijedno djelo 17. stoljeća, jer sadrže samo biblijski tekst. Mnogo rjeđi su onaki oblici kod drugih pisaca a i tu se opaža odmah, da je u citatima iz sv. pisma više starijih oblika (neki drugdje i ne dolaze nego samo u citatima) nego je imaju ostali dijelovi knjige. To se pače opaža i u sudskim protokolima. U osudama u običajnim frazama kao *Jaz rih-tar i vsi prisežniki spoznasmo i odlučismo* itd. mnogo češći su aoristi (i imprefekti) nego inače u drugim zapisnicima.

Kad čovjek malo zaviri u tu našu starinu koliko nalazi još neobrađena; sve to čeka strpljivo od koljena na koljeno, a još uvijek ih je malo, koji bi držali dostojnim, da tim gube svoje vrijeme.

Kako sam rekao u početku, moj privatni rad vrlo sporo napreduje; prilike su takove da moram mnogo vremena (bar za godinu, dvije) posvećivati biblioteci. Tako mi je povjereno da prema propisima katalogiziranja (drugih biblioteka) uredim i naše kataloge a to je veći posao nego bi se itko nadao. Gotovo svaka druga knjiga krivo je popisana; tu se ne zna tko je pisac, izdavač, prerađivač, već je sve pobrkano i pomiješano. Zatim mi je na-prćena veća briga oko narudžaba knjiga, čega dosada nije bilo. Da mi se ne reče, da znam samo prigovarati, moram sada da pokažem, da znam i raditi. Deželić mi je dao najširu slobodu a on da će rado sve učiniti po mojim prijedlozima, jer se boji silno javnosti poslije onoga u *Savremeniku*⁹, to mi je tek nedavno priznao.

Kako se naša »inteligencija« ponijela u izborima¹⁰, čitali ste dosta, no uistinu je sramota i veća nego se u novinama iznijelo. Jedino »Hrvatska« (najnovije glasilo pravaša) ona je pravim riječima žigosala tu sramotu. Ne toliko zastrašivanje koliko čežnja za nezaslužnim promaknućima, svaki se htio pokazati zaslužnijim nego i treba a s uvjerenjem, da će tako najlakše preteći svoje starije drugove. Kako je ta sramotna štreberija obuzela sve, sada ih je odviše, da bi ih se moglo sve nagraditi, a onih koji su i ovaj put slijedili glas savjesti i kod izboradali povjerenje narodnim zastupnicima, prema lo ih je te nijesu nikome ni škodili ni koristili i zato ih eto ni ne stiže nikakva kazan. Tako sam eto i ja još uvijek na svom mjestu a Tomašić¹¹ ne će imati vremena da me pošalje u Gospić.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

39.

Zagreb, 5. I. 1912.

Presvjetli gospodine!

Primih Vaše cijenjeno pismo i evo me odmah s odgovorom. Privito šaljem Vam rede ispisane iz *Kneževića*¹, kako vidite razlika nema nikakovih, pače ni u ortografiji – jedino je *kigljada* iz g. 1840. prema *higljada* iz god. 1773. štamparska pogriješka. Uopće može se reći, izdanje iz g. 1840. jest koliko je moguće zamisliti vjerno preštampanje izdanja iz god. 1773. sa svim mogućim osobinama (ortografija, akcenta, formata itd.). Naslovi u oba izdanja posve su jednaki (u izd. 1840. slova su nešto sitnija a tako i u cijeloj knjizi, pa je zato nešto manja brojem stranica tj. XX+ 219 str. prema XX + 272), tek izd. 1773. ima iza ... pomični još i ove riječi: I S' Razbrajanjem dana, U Kojim se Čini Mina Mšecza. [U Mletzih, MDCCXXIII Po Ivanu Novelhu, S Dopučenjem Starešina i s privilegijom]. Razlike u štampi su samo ove: izd. 1840. nema nigdje već samo s, c prema Ć, ct prema ct, ali to su

općenite vremenske razlike. Izd. 1840: nema na str. V. dozvole za štampu (Noi Riformatori Dello Studio di Padova) ali im je ispričavanje rad pogrješaka isto (str. 219, odnosno 272). To je sve, što bi trebalo reći za karakteristiku obih izdanja.²

Moja nova istraživanja po kajkavštini kreću se u dva smjera: literarno-historijska, koja će biti nastavak onome što sam Vam poslao o Škrinjariću i Pergošiću, a jezična istraživanja nastavljaju moje prve priloge, koji su svršili sa 16. vijekom. S onim prvim požurit ću, pa se nadam da ću Vam eventualno već prije Uskrsa moći poslati za *Archiv* svoje nove rezultate. Jezični će teći malo sporije, jer bih htio u njima upotrijebiti ne samo sav štamapani materijal, nego ću potražiti po mogućnosti što više još neštampana materijala po arhivima, koji ujedno daju bolju sliku lokalnih govora, jer u 17. vijeku prevladava i u kajkavskoj knjizi jezična jedinstvenost u glasovima i oblicima, ako baš ne i leksikalno.

Baš danas ulazim u jednu nimalo ugodnu aferu. Kako sam Vam pisao o svojem proučavanju varaždinskih protokola 16. vijeka, gdje sam našao i svoje vijesti o Škrinjariću i Pergošiću, bio sam priredio za *Vjesnik zem. arkiva* Škrinjarićeve parnice a u uvodu sam opisao bogatstvo protokola za kulturni i socijalni život onoga vremena³, a za to sam naveo i neke vrlo zanimljive vijesti, tako da je sve varaždinsko svećenstvo još koncem 16. v. bilo oženjeno, o izgonu Vramčeva nasljednika Ladislava Kerhena radi raskalašenoga života, prisege svih vrsti činovnika gradu Varaždina itd. Dok su štampane Škrinjarićeve parnice i jedan dio uvoda s osobitim naslovom »Filološki pabirci iz zapisnika grada Varaždina 16. vijeka«⁴, ostalo je negdje zapelo a kako najnoviji svezak *Vjesnika* pokazuje, ostale vijesti prešle su bez ijedne opaske u radnju dra Rudolfa Horvata »Varaždin koncem 16. vijeka«, koji je član redakcije *Vjesnika*. Da blago rečem, radi se tu o običnoj krađi; jedan član redakcije izreže tuđi rukopis u više dijelova, da može nešto i za se uzeti. Razumije se, da ga neću štediti nego ću tu njegovu naučenjačku solidnost otkriti našoj javnosti.⁵ Čovjek koji je kađar ovakova šta učiniti, još traži da ga se smatra ozbiljnim naučenjakom, kojemu je mjesto na našem univerzitetu. Zaista je mnogo truleža kod nas!

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

40.

Zagreb, 1. IV. 1912.

Presvjetli gospodine!

Dugo sam već Vaš dužnik da Vam se javim; praznici koji su danas počeli, daju mi dovoljno vremena, da tu svoju šutnju iskupim vijestima iz svoga rada.

Ponajprije Vas lijepo molim, da biste me izvoljeli ispričati, što nijesam mogao da svršim svoje nove priloge iz kajkavštine do Uskrsa kako sam obećao; s jedne strane uzela mi moja afera potrebnu mirnoću u radu a onda bio sam malo i obolio nešto od uzrujavanja, nešto od premnogoga sjedenja tako da sam po liječničkom savjetu morao prekinuti zadnjih mjesec dana svaki rad.

U koliko sam mogao i smio raditi u ovo vrijeme, to je bio jedan bosansko-dubrovački zbornik pisan god. 1654., koji me je osobito privlačio. U tom zborniku u prvom dijelu nalazi se jedan nov tekst *Aleksandride*, u drugom dijelu ponajprije varijanta Vetraniceva Uskrsnuća Isukrstova (ovdje se zove »Počine od limba govorenje kak gospodin Isus izvede svete oce i ostale iz limba«), dalje novi prijevod Bernardova viđenja »Razgovaranje među dušom i tijelom« (nema ništa zajedničko s Marulićevom preradbom), zatim »Razgovaranje među mladom nevištom, smrti i mladićem« u kojem smrt nabrajajući svoje mnogobrojne žrtve govori na jednom mjestu i o nekim junacima naše narodne pjesme (»Nut promisli Kraljevića – i Miloša Kobilovića – Matiaša Jankovića – i Vuka Despotovića«).

Vrlo zanimljive su i dvije istoričke pjesme, jedna o boju kod Siska god. 1593: (»Od Siska grada počinau verši od boja«, a počinje: »Cvilaše divojka u Sisku stojeći, Iz glasa velika tako govoreći: Bane Erdeličiću, dajem ti na znannje, Moj gospodičiću, rvatski uzdarje«), a druga o bojevima kod Gjura u Ugarskoj god. 1594. i 1598. (Počinje govorenje od vojske od Jakina).

Još ima u tom zborniku cijeli niz prijevosa iz Divkovićeve Nauka, tako božićna pjesma »U sve vrime godišta«, pjesma od mrtvih »Sudac gnivan oce prići« i *Plać gospin* (Muka gorka Isukrsta gospodina). Ja sam sve to ispisao a nepoznate pjesme popratio kratkim uvodima i dao ih akademiji za *Gradu*.²

To je moj najnoviji trud; po Uskrsu požurit ću se s obećanim prilogom, da ne bude mnogo zakašnjenja.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

41.

Dopisnica / Razglednica

Virje, 5. IV. 1912.

Presvijetli gospodin

dr. Vatroslav vitez Jagić

c. kr. dvorski savjetnik, sveuč. Profesor

itd. Itd.

Wien VIII

Kochgasse No 15

Sretne i vesele uskrсне blagdane želi

sa srdačnim pozdravima

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 2. XI. 1912.

Presvjetli gospodine!

Korekturami, koju ste mi poslali, trgnuli ste me iz moje duge šutnje. Čekao sam i sve odgadao, da Vam se javim pismom tek onda, kad bih bio posve gotov sa svojim najnovijim radom; to vrijeme nije više ni daleko, još najviše jedan-dva i ja ću moći da prvi dio ovoga svojega najnovijega rada zaokružim a do zgrade, kad će mi dati više slobode u kretanju izvan Zagreba, nastaviti ću daljnja istraživanja po ovom polju.

Proučavajući u 17. vijeku našu književnost, zaustavio sam se odmah kod prvih lica, koja dominiraju tim stoljećem, kod naših Ježuvita. Nije me zadovoljavalo ono što dosad o njima znamo, nego sam se počeo ogledati za novim vrelima. Kamo da svrnem pogledom ako ne tamo, gdje se bez dvojbe čuva najviše blaga za našu kulturnu povijest, u »našu« Peštu. Tu sam se doista namjerio na dvije omašne sveske, koje sadržavaju povijest zagrebačkoga ježuvitskoga kolegija od prvih njegovih početaka (1606) pa do god. 1772. (za god. 1773., kad su ih rastjerali, nije ništa zabilježeno).¹ Cijelu tu građu prošao sam više puta i po nagovoru g. Klaića odučio sam, da najprije izdam od te povijesti izvadak, koji će sadržavati sve, što se tiče njihova kulturnoga djelovanja (tj. školstvo, pozorište itd.), zatim elogija svih Ježuvita-Hrvata, koji su umrli u zagrebačkom kolegiju (od nehrvata samo one, koji su se bavili književnim radom) i potpuni katalog po godinama svih Ježuvita (patra i magistra) sa službama, koje su vršili.

Time ću, nadam se, ispuniti jednu veliku prazninu u povijesti naše kulturne prošlosti, a ujedno će ovo biti put, kojim ćemo moći popraviti mnogu našu zabludu o toj našoj prošlosti. (Samo primjera radi što sam ovim načinom već popravio. Šurmin u svojoj književnosti spominje dva Ježuvita – književnika Ivana Mihalja Sottnera i Ljudevita Jakobili. Po svojoj građi ja sam već obojicu izbrisao: Ivan Mihalj Sotnner (= Šorner = Šatner ili Schattner a taj je bio samo »bibliopegus Zagrabiensis« i nakladnik) a Ljudevit Jakobili (= Jacobilli, Lodovico) bio je Talijan i živio je oko god. 1670.). Na »Sottnerovo« mjesto dolazi Franjo Sušnik i pravi autor Jambrešićeva Rječnika.² Koji je Ježuvit preveo *Zavjetek sv. Felicijana* od Jakobilija nijesam mogao naći, jer u Zagrebu nema te knjižice.

I naši Ježuviti imali su sve mane svojega reda (osobito »erbslajheri«) ali ne će biti onako crni ni kod nas, kako ih se voli prikazivati za razliku od onih u Dalmaciji. Opće prilike nijesu bile povoljne za književno djelovanje. Obična je fraza, da su pozvani na »zator« narodne knjige i nove vjere. Protiv nove vjere mnogo su učinili, nema dvojbe, o pokrštenju heretika, luterana itd. ima u ovoj povijesti mnoga bilješka. U Karlovcu, kamo su se zaklonili iz ostale Hrvatske, pa iz Štajerske, Kranjske i Koruške, ljuti boj vodio je s njima Petar Ljubić (kojega spominje i Kukuljević u svojim *Književnicima s ove strane Velebita*); kod istih zгода spominje se i sabiranje bezbožnih knjiga,

koje su u velikom broju dane Vulkanu. Narodna knjiga ipak prolazi od prvih početaka dobro kod njih: koliko su učinili Ježuviti za narodnu knjigu u 17. vijeku, ne možemo sigurno ništa saznati, jer od tih knjiga samo malo njih je došlo do nas. Ali ako smijemo vjerovati elogijama Krajačevića, Milovca, Habelića, Makara, Galovića, za sve ove se veli, »concinnavit multos libellos patrio, croatico idiomate ili lingua vernacula«, »et edidit typis«. U 18. vijeku učiniše još i više. Dakle u buduće morat ćemo im ipak više priznavati, nego je to dosad bilo.³

A kako bi i bili mogli biti zatornici narodnoga jezika, kad su od prvih početaka među njima u većini Hrvati. Štaviše iz jedne mi bilješke izgleda, da nehrvati Ježuviti nijesu bili ni rado gledani ovdje, kad se za jednoga izriječkom veli, da ga je i (biskup) prepošt kapioła veoma volio »premda je bio vješt hrvatskom jeziku (Etsi vero esset externus, utpote e Silesia oriundus nec idiomatis sclavonici gnarus, religiosae tamen prudentiae commendatio charum eum fecerat omnibus, sed maxime Dno Adm. Rdo Balthasari Napuli Praeposito capituli etc. iz god. 1616.).

Toliko se ipak može reći, baš koliko je bila nenarodna ova naša obrazovana javnost, toliko su nenarodni i naši Ježuvite.

Dobit bi za našu književnost bila veća, da mjesto ovih pustih naslova, što ih čitamo u ovoj povijesti o pozorišnom radu Kolegija, imamo same drame. Dokle tih nema, svakako je utješljivo, kad gledamo, koliko se tu radilo, a i opet da su često zagrabili i u domaću prošlost. Čega nema danas, naći će se sutra, prekosutra, a onda će ovi naslovi biti mjerilom o postanku i prikazivanju. Naravski mnogo je prikazanih komada tuđe djelo: Avacinus, Friz, La Rue itd. itd.⁴ čitali su se u zagrebačkom kolegiju mnogo, njihova djela su preko zagrebačkoga kolegija došla evo i u našu biblioteku, a marljivi ježuvitski bibliotekari bilježili su nam opet, kad je koja knjiga ušla u njihovu biblioteku (catalogo inscriptus...).

Ja sam već imam u rukama nekoliko rukopisnih kodeksa ježuvitskih drama a daljnjim traganjem naći će se sigurno još štošta.

Osobito je interesantna prva predstava iz god. 1607. O njoj čitamo u povijesti ovu bilješku: »Actionis comicae argumentum fuit: Poetica laudatio variarum Sclavonica partim, eorumque omnium expressio, quae in singulis earum partim in fructibus, partim in moribus, eminerent essentque cuius propria«. Prikazivao se god. 1702. *Čeh, Leh i Meh*, jedanput hrvatska priča o zecevima, pa *Zrinski Sigetski* itd. God. 1648. prikazivalo se u Karlovcu »Adam hoće da žrtvuje sina Izaka« (isto se prikazivalo i u Zagrebu 1608.) a na početku su se pjevali hrvatske pjesme (versus lingua vernacula in processio recitati).⁵

Iz ove grade saznao sam postanak Krajačevićevih pjesama, kojima je htio da istisne narodne. Bilo je to god 1622. u Kalcu kod Križevaca, gdje je bio misijonar. Tu misiju opisao je u ovoj povijesti sam Habelić god. 1655. vrlo zgodno.

Interesantno je i to, da su prvi istorici kolegija Hrvati, i to za god. 1606–1621. Krajačević, 1622. Habelić, 1623–1674. Milovec. Daljnji istorici spominju se više-manje svake godine u katalogu.

Zgodan je Habelić; u svojoj jednoj godini, dao se odmah na crtanje suvremenih poroka. U Milovca se vidi naklonost istoriji, kao i u *Dvojdušnom kinču* u predgovoru, gdje govori o povijesti kuće Frankopana.

Još bih Vam mogao mnogo toga iz ove građe navesti, da vidite, kako je to dragocjeno vrelo, ali bi to odviše oduljilo ovo pismo a ja se nadam, da neću morati godine i godine čekati, kad će ugledati svjetlo. Nakladnika dođuše nemam, jer mi je g. Klaić obećao, da će to biti njegova briga i da će se valjda štampati troškovima vlade, a ako ne tamo, da bi mogli i kod akademije doći brže na red, nego je to inače običaj.⁶

Ovim radom bio sam prekinuo obećane priloge iz kajkavske književnosti 17. vijeka za *Arhiv*; čim konačno završim ovu građu za povijest kolegija ježuvitskoga u Zagrebu (sad sam kod predgovora), nastavit ću ih opet, pa ako ne budem ničim drugim sprječavan – dobio sam od akademije na ocjenu Bučarovu *Bibliografiju hrv. protestantske književnosti*, gdje moram još jednom svaku knjigu ogledati a taj posao moram svršiti do nove godine – mogao bih s prilozima biti gotov do nove godine, ovaj put sigurno.

Šaljem korekturu; danas bih štošta izmijenio, ali držim, da je to nemoguće radi troškova. Ako se može dodati ono str. 467, drago bi mi bilo.

Toliko zasada a doskora više.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev.⁷

43.

Zagreb, 18. XI. 1912.

Presvijetli gospodine!

Sigurno sam dulje zadržao Vašu korekturu kod sebe nego je zavrijedio ovaj moj kratki dodatak. Tako smo sada svi zabavljeni bibliotečnim poslovima a još više praznim raspravama katkad i o najmanjim sitnicama, pa iako vidim, da sve ove naše rasprave ne donose ni izdaleka koristi, koja bi naplaćivala potrošeno vrijeme, moram i ja da mlatim praznu slamu, da mi se ne reče, da ne marim za »napredak« biblioteke.

Da i dulje ne zlorabim Vašu veliku susretljivost, skupio sam u brzini nešto bilježaka, od kojih sam sastavio ovaj dodatak. Ako držite, da se može iz njega štošta ili sve upotrijebiti, prepuštam Vama, da odlučite, kako Vam se bude činilo najbolje da je.

O Jurjetinovićeovu prijevodu trebalo bi svakak i više reći, nego sam to ja u dodatku učinio, ali sam se bojao da bi to moglo smetati u ovakovu prije-

gledu. Ne bude li se ipak tko drugi trgao posla, prvom zgodom posvetit ću mu makar ja još koji čas.

Kod korektura koliko sam držao da je najpotrebnije u naslovima popraviti, to sam učinio, ali nijesam označio, što je u naslovu štampano velikim a što malim slovima, držeći da to nije ni Vaša želja. Na str. 499 dodao sam u zagradi – jer se može lijepo umetnutim s posljednje strane i štamapara, ako nije potrebno, precrtajte. Na str. 508 izmijenio sam ono o čuvanju Kašićeva rukopisa; nekoć (kad je ono pisao Šrepel u Gradi)¹ bio je doista u zemalj. arhivu, ali je sada (već više godina) u sveuč. knjižnici. Ako je potrebno može se na str. 511 dodati pod crtom početak naslova varijante od trnavskoga izdanja Sv. *Evangeliumi*.

Toliko o dodatku i korekturama.

Ja se sa svojim *Isusovcima* približavam kraju. Za dva dana učinit ću korekturama da znam kamo ću ih dati.

Poslije toga malo ću se pozabaviti – ako će lako ići – s jednim starim češkim rukopisom (iz početka 15. vijeka najkasnije), koji je k nama došao u biblioteci Nikole Zrinjskoga, a u nju je ušao tamo negdje u Češkoj, kamo je i biblioteka Zrinjskoga bila dospjela. Veliki dio rukopisa pisan je latinskim jezikom, ali je pun u tekstu čeških glosa; posljednja dva lista ispisana su samo češkim jezikom.

Time za danas završujem, da još danas može otići poštom.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravljem

Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

44.

Zagreb, 10. XII. 1912.

Presvijetli gospodine!

Evo Vam se javljam zasad još uvijek na svom mjestu živ i zdrav. Koliko se veselim svakom prošlom danu, koji mi nije ništa donio, toliko se bojim neizvjesnosti novih dana. Ponajprije sam nešto mirnije promatrao to komešanje računajući, da sam ipak već među starijimi godištima, ali po drugima vidim, da će to biti najmanjom zaprjekom.¹

Korekturu sam primio zajedno s kartom i ja sam sve popravio, ali sada vidim, da sam u brzini pregledao dvije sitnice: na str. 531 (3. red zgora) nnd, na str. 533 u bilješki *hatte* metnuo sam tamo gdje treba izbaciti »*gehabt hat*« umjesto iza riječi »*Absicht*«. Inače držim, da je sve u redu. Čim sam korigirao, poslao sam jedan primjerak u Leipzig.

Svoje sam Isusovce predao akademiji. Kako čujem, otkupit će cijeli moj rukopis, ali da ne bi i štamapali sve (tako ne katalog svih Isusovaca po službama i godinama, jer da koga »zanimaju sva ta fratarska imena«, prem-

da otale saznajemo npr. različite službe za svaku godinu i kod onih, gdje nas to zanima, kao Krajačevića, Habelića, Milovca, Galovića, Makara, Despotovića, Jambrešića, Muliha itd. itd.).

Tolike godine nitko nije mario, da proučava kajkavsku književnost a sada tek što sam predao rukopis, već me neki napastuju, da im dozvolim da smiju upotrijebiti iz moga rukopisa sve što ima o isusovcima – književnicima. Kako imam loše iskustvo s takvim korištenjem, u neprilici sam što da činim, a napokon i sâm sam upravo zato i pribrao ovu građu, da imam podataka o kajkavskim književnicima.

Da su mirnija vremena, mogao bih odmah prebrati i građu za povijest kolegija požeškoga, jer se u najnovije vrijeme našla slična »Istorija« i požeškoga kolegija u metropolitanskoj biblioteci i g. Barle spremio ju je već za me. Tu će biti štošta za slavonsku književnost.²

S popravcima bibliografije protestantske književnosti imam mnogo posla a skorih dana bit ću slobodan, da Vas zamolim za neke savjete u obziru na transkripciju, moram samo prije sve slučaje skupiti, da ne uvodim nikakve novotarije.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

45.

Dopisnica / Razglednica¹

Presvijetli gospodin

Dr. Vatroslav vitez Jagić

c. kr. dvorski savjetnik, sveuč. Profesor

Wien VIII

Kochgasse No 15

Srećne i vesele božićne blagdane
sa srdačnim pozdravima želi

zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

46.

Zagreb, 20. III. 1913.

Presvijetli gospodine!

Prije nego ću se krenuti na put u Virje na uskršne praznike, hoću da izvršim svoju dugu želju, da Vam se javim.

U pismu pred Božić bio sam napomenuo o molbi u pitanju dobre transkripcije glagoljice i cirilice, koju sam trebao za Bučarovu bibliografiju pro-

testantske književnosti. Uvjerio sam se, da bi potpuna jedinstvenost u transkribiranju u latinicu zadavala mi mnogo posla i ja bih bio morao odviše toga mijenjati. Zato sam uzeo osnovom (vjerojatni) izgovor, kojemu je dosta dobro prilagođen pravopis latinicom štampanih knjiga. Tako sam ostavljao sve ono nepromjenjeno, gdje je i Bučar prema izgovoru dobro transkribirao a popravljao sam samo one mnoge nakaze, gdje je mislio da mora biti u transkripciji dosljedan (tako je npr. transkribirao *ж* kao ja ne samo u »jazik« nego i u »djak« (жѣдѣ) ili *ш* (u ćiril. ш) kao *š* gdje mu je mjesto i gdje nije (mada je težnja za razlikovanjem – iako ne uvijek – vrlo često označena točkicama *ш̣* – *ш̂* (kao *š*), palatalizaciju *л̣* i *н̣* sa znakom *~* (npr. *л̣н̣* *л̣н̣*) (u latinicu stamp. postili »ll«, *ñ*) nastojao sam da svagdje s našim *l* i *n* označim, da se razlikuju od *l'*, *n'* što nije bilo učinjeno. I na samoj obradbi bilo bi naravski još mnogo toga željeti, ali ja kao recenzent nijesam cijele bibliografije smio prekrajati – i tako sam joj dao dozvolom pisca drugi oblik uzevši za osnovu razdjeljenja *knjigu* a ne *pismo*. Jesam li svagdje pogodio dobar put, vidjet će se skoro, jer će valjda izići već u prvoj seriji akademičkih publikacija. Uostalom držim da je bolje da se ovakva štampa, nego da nemamo ništa, znat ćemo bar, gdje je što.¹

Ovu priliku, kad sam morao čitati cijelu našu protestantsku književnost, upotrebljavao sam odmah, da ispišem sve što je zanimljivo u njihovu jeziku pa imam prikupljen lijep materijal. Rezultati nijesu prema očekivanju – nadao sam se više starine nego sam je našao. Tek nešto više u citatima iz sv. pisma, te su prema ovome jeziku kajkavci konzervativniji.

Nastojanja oko izučavanja dijalekata – kako ste možda opazili i u novinama – postalo je više nešto življe. Akademija je izabrala osobiti odbor (u kojemu su prof. Maretić, Šurmin, Milčetić, Boranić, Ivšić i ja), pa smo se već jedanput i sastali i udarili smo već prve temelje. Materijalno raspolagat ćemo sa svotom od 3000 k (godišnje), čime će se podupirati putovanja, štampanje dijalektološkoga zbornika (prema potrebi građe). Sada se izrađuje osnova gdje će biti najpotrebnije upute za samo izučavanje. Da se ne uvuče ovamo nikakav diletantizam, pazit će se dobro, da se podupire u radu samo oni, koji će pokazati da imaju sposobnosti za takva izučavanja a i sve radnje će se unapredak bolje istraživati, nego se to dosad činilo.

Da se odmah prijeđe i na samo djelo, nuđalo se Ivšiću i meni, neka bismo već ovih velikih praznika pošli kamo, da prednjačimo drugima. I uz najbolju volju da se opet zabavljam živim dijalektima i da nastavim cijelu dravsku dolinu s naše i s ugarske strane, ove godine ne mogu ni pomišljati, jer ćemo se u praznicima početi seliti, a kako će onda onaj nered potrajati, tko bi to znao.

Kako ste čitali u *Savremeniku*, zagrizao sam u vrlo kiselu jabuku – g. Strohala, radi njegova čitanja bašćanskoga natpisa², kojim misli da je »definitivno ustanovio tekst«. I Zaista je ova jabuka vrlo gorka. Od onda sam već četiri puta napadnut u »Hrvatskoj«, a tko bi znao, kad će tome biti kraj – bojim se ne prije smrti g. Strohala.³

Žao mi je, da sam u onom referatu učinio Vama jednu nepravdu, ne hotimice. Pregledao sam se, da Vi u znaku *g* ne vidite ligature »re« (poreče i Dobrevit) već obično »r«.

U svojem izučavanju Ježuvita završio sam već prije Božića zagrebački kolegij: grada, koju sam sabrao o školstvu, životu, književnosti itd., primljena je odmah za »Starine«⁴; kad će doći na red, da se štampa, tko bi znao. Sada imam slično vrelo i za požeški kolegij; u istoriji ovoga kolegija nema tako zanimljivih bilježaka, štošta će se ipak naći. Za osječki poznam zasad samo diarij, ali u tome nema baš ništa. Mnogo traškam za istorijom varaždinskoga kolegija, ali zasad mu još ni traga. Ne će biti druge, nego u Beč i tamo pretražiti *annuae* austrijske provincije.⁵

Mnogo razmišljam o kakvoj zgodnoj temi, u koju bi vrijedilo uložiti mnogo truda, ali i gdje bi bilo nade, da bi i rezultati bili lijepi, a kojom bi čovjek mogao pokušati jedan ozbiljniji korak, izaći pred profesorski zbor ovdje.⁶ Pomišljao sam već, da bi se moglo za takvu svrhu obraditi prijevod naših protestanata svetoga pisma prema starijim glagolskim prijevodima, ali nikako da se odlučim. Kad bih smio tu tražiti Vaš bogati savjet, bio bih Vam za nj veoma zahvalan.

Želeći Vam srećan Uskrs
sa izrazima dubokog poštovanja i sa srdačnim
pozdravima

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

47.

Zagreb, 23. VI. 1913.

Presvijetli gospodine!

Jedva sam uhvatio toliko vremena, da nekako sredih ovih nekoliko bilješki o najstarijim tragovima pismenosti narodne u Kajkavskoj Hrvatskoj a zatim da zbiljskim potvrdama odredim mjesto isusovcima u istoriji obnovljene kajkavske knjige početkom 17. stoljeća. Istina je, moći će se i dalje reći, da je ovo što su isusovci učinili za kajkavsku knjigu najmanje što su morali činiti. Prihvaćam ovakav prigovor ali dodajem, da kad bi u ona vremena bili toliko učinili ostali crkveni redovi a osobito svjetovno svećenstvo, koliko su učinili isusovci za narodnu knjigu, mi bismo sigurno s većim zadovoljstvom gledali na ona vremena. Da Vam to pišem, potaklo me je, jer sam u ovo vrijeme, kad sam pisao ove svoje bilješke, bio od nekih svojih prijatelja prijateljski pobijan, da sam zasljepljen i zaveden jednostranošću svojih vrela – ta su isusovačka. Imadem i takvih, koji su mi odobrili moju obranu.

Ja im u svoju obranu velim, da su naše predrasude današnjih vremena protiv isusovaca prenešene i na ona vremena, a o onom neprijateljstvu isusovaca protiv naše narodne knjige koje se povlači našim literarnimi povjes-

tima, držim, da nije još nitko iznio nikakvih dokaza. A i kao protivnici reformacije i njezine knjige nijesu škodili razvitku literature, jer nam ni naša reformacija nije dala ni pokušala da da knjiga drugačijega sadržaja, nego što ih je vjersko naučanje tražilo.

Htio sam u ovim bilješkama iznijeti nešto i o drugim kajkavskim književnicima 17. stoljeća, a osobito o kanoniku Mihalju Šimuniću, ali građa mi nije još potpuna – naime sva vrela nijesam još iscrpio, pa ostavljam to za drugo vrijeme.

Sada upravo obrađujem jezik protestantskih pisaca i nadam se, da ću za ovih praznika – jer ne ću moći radi seobe biblioteke u njezin novi dom nikamo na praznike – i tu radnju svršiti. A onda već me čeka, da na jesen u zajednici s g. Drechslerom počnemo izrađivati jedan dio naše bibliografije za akademiju, razdoblje 1790.–1835. Mi smo na sjednici o toj bibliografiji, koja bi imala mnogo zahvatiti, tako sve što su naši ljudi bez obzira na jezik pisali¹ i sve što se u to vrijeme pisalo o nama, predložili, da se prihvati misao, da se već ovo razdoblje obrađuje tako, da bude samo dio opće naše bibliografije, koju bi akademija morala što prije potaći.

Kako vidite misli, osnova mnogo, samo bi trebalo i radnika i mira, pa će se sve pomalo micati.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

48.

Zagreb, 14. VII. 1913.

Presvjetli gospodine!

Bojim se, da Vam moje pismo dolazi možda prekasno,¹ ali ako ste i prošli ove dijelove već u Vašoj radnji, ako je što u ovim mojim vijestima, što bi Vam još bilo trebalo, moći će se i kasnije umetnuti.

Naša biblioteka ima ove štampane glagolske knjige:

- 1) Robertus (Silv. Bedričić) Korizmenjak², Senj 1508. (defekt.)
- 2) Misal 1483. (2 ist.)³, Mleci 1528.⁴, Rijeka 1531.⁵, Rim 1631.⁶, Rim 1706.⁷, Rim 1741.⁸, Rim 1893.⁹
- 3) Brevijar 1493. (2. Ist.)¹⁰, Rim 1648.¹¹, Rim 1688. (2. ist.)¹²
- 4) Budineo Ispravnik, Rim 1635.¹³
- 5) Bukvar, Rim 1736.¹⁴, Mleci 1763.¹⁵
- 6) Antun Juranić, Molitvi, Mleci 1765.
- 7) Levaković, Azbukvidnik, Rim (1629.)¹⁶.
- 8) Mise za umvrše, Rim 1767.
- 9) Prilozi rimskomu misalu, Rim 1881.

Od protestantskih

10) Katekizam, Tübingen, 1561.¹⁷

11) Postila, Tübingen, 1562.

Misal iz g. 1483. i brevijar iz god. 1493. (svaki u dva primjerka) nalaze se u našoj biblioteci; i misal iz g. 1494. trebala je kupiti naša biblioteka, ali dok su se ovdje nećkali, bi li, ne bi li, kupljen je za mnogo skuplji novac za Peštu.¹⁸

O misalu 1494. i brevijaru 1493. napisao je kratku objavu prema Vašem članku u *Anzeiger Dr. S. (tjep) B. (osanać)*¹⁹ u *Viencu* 1895, st. 78. Misal 1483 i Brevijar 1493 opisani su još i u Deželić, »Inkunabule (prvotisci) zagreb. sveuč. biblioteke, Zagreb 1902«, str. 80, 64.

Godina na posljednjem listu zadnja strana misala 1483. ovako je zapisana: Lět' gñih č.u.o.v. (1483) mca pervara dni i.(8).b (23.) ti misli biše svršeni.

Ne znam, u koliko su istražena i isporočena ova dva primjerka glag. brevijara 1493. t. j. u koliko su potpuni a što im manjka. Naime bojim se, da bi oba mogla biti možda dva različita izdanja ili bar različite redakcije istoga izdanja. To samo naslućujem prema tvrdnji Deželićevoj u gornjoj knjižici, gdje on veli, da se ova naša dva primjerka kod 1. razilaze, no on je možda našao, što bi još moglo dolaziti na koncu potpunijega izdanja a nema. Jeste li Vi za Vašu radnju u *Anzeiger* (kojih naša biblioteka nema, pa ne znam) imali i ovaj naš drugi primjerak u rukama?

*Spovid općena*²⁰ iz g. 1496. nije u našoj biblioteci; pak mogu Vam i to pitanje riješiti i ako s dosta muke, jer kolikogod Miščetić na široko o njoj pripovijeda iko ju je našao, tko ju je prvi spomenuo, ali gdje, kada, o tome ni glasa. Po Ivančičevoj knjizi »Poraba glagolice kod redovnika III. reda sv. Franje, Zadar 1910«, str. 127 poklonio glavotočkom arhivu, gdje se sada nalazi.

Kako iz gornjega popisa naših glagol. knjiga vidite, knjiga štampanih u g. 1507. naša biblioteka nema. Prema Kukuljevićevoj članku »Kroatische Bibliographie aus dem XVI. und XVII. Jahrhundert« u *Agramer Zeitung*, 1887, br. 265 (od Kukuljevića preuzeo je sve te bilješke i Kar. Szabo za svoj Regi magyar Könyvtar, II. dik kötet) od tih knjiga ima jugoslavenska akademija ove: *Naručnik plebanušev*²¹, Senj 1507, *Tranzit sv. Jeronima*²², Senj 1508, *Korizmenjak fratra Rubertaa*, Senj 1508.

To je zasad sve, što Vam u brzini mogu javiti na Vaša pitanja.

S osobitim poštovanjem i sa srdačnim pozdravima

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 22. VII. 1913.

Presviješli gospodine!

Evo skupio sam jednu rukovet cvijeća iz glagolske baštine g. Strohala i tu Vam ovdje šaljem a bit će zasad dovoljno, da upoznate sve odlike naučnoga metoda g. Strohala.¹

G. Strohal može da sebi mirne duše utvara, da je jedinstvena pojava u našoj naučnoj literaturi. Kako je svojim loše skovanim dijalektološkim studijama primljen u akademiju, tako danas misli da smije na osnovu ovakova rada tražiti, da ga se pripusti i sveučilišnoj katedri, da odanle objašnjava hrvatsku glagolsku prošlost. Naime, g. Str. je tražio, da ga vlada pozove za učitelja glagolskoga pisma i glagolske književnosti na naše sveučilište. Misao nije bila loša i ako je možda malo neukusna.

Još ću Vam štošta prikupiti i drugom prilikom poslati. Danas sam primio od g. Drechslera² i ostatak Vaše glagolske književnosti.³ Sada ću je u cjelini ponovno čitati, da vidim je li bih prema Vašoj želji mogao što izostaviti ili dodati.

A sada bih Vas (molio) lijepo, da biste mi nešto izvoljevali javiti. Moja radnja o jeziku hrvatskih protestantskih pisaca pomalo napreduje. Gradu imam iz svih vrela (bez razlike na pismo), do kojih sam mogao doći. Dok sve to imam, uzalud sam tražio i kod nas i u akademiji »Anzeiger der kaiserl. Akademie der Wissenschaft« (phil. hist. Classe XXXIII. Jg. 1896 Nr. V-VII S. 16-29), gdje je štampana Vaša objava »Vsih prorokov stumačenje hrvatsko«⁴. Ja bih naimo želio znati, jeste li u toj objavi što pisali i o jeziku, (bilježi li original kakve akcente) ako jeste još bih Vas molio lijepo, da biste mi, kad se vratite u Beč, posudili iz Vaše biblioteke primjerak te objave (imat ćete sigurno u osobitom tisku), da mogu spomenuti i Vašu radnju i poređivati sa svojim rezultatima.

S osobitim štovanjem i srdačnim pozdravima

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 11. VIII. 1913.

Presviješli gospodine!

Ponajprije Vam najljepše zahvaljujem za otiske, koje ste mi poslali. Onaj o prorocima iako nema u njemu ništa o jeziku, dobro će mi doći u pitanju prevodioca. Naime koliko poznajem jezik svih protestantskih knjiga, nikako ipak ne mogu naći različite redakcije u prevođenju, kako se to u vrelima i spominje, već je jezik u svim knjigama više manje jedinstven s najglavnim osobinama ondašnjih čakavskih govora s jakim utjecajem starijih crkvenih knjiga i tu i tamo koji u leksikonu¹ ili u oblicima slovenskih uzora. Ja se samo čudim i ne mogu naći, čemu se moglo toliko prigovarati u jeziku pro-

testanskih pisaca. Iz starine bit će da je uzeo *-u* u 1. 1. sg. *-t* u 3. 1. sg. i pl. a u ovom posljednjem ne bi mogao pristati uz one, koji u ovom *-t* hoće da vide okrnjeni etički dativ ti, jer recimo u ovim knjigama to *-t* ne dolazi nigdje inače, gdje se ne bi moglo protumačiti naslanjenjem na starije tekstove – u jevanđeljima a u drugim knjigama samo u citatima iz biblije, imati lijepo paralelu u konjunkciji *akos, akosprem*, koja je postala od *ako-si, ako-si prem*, a u jeziku ovih pisaca vrlo obična.

Ni onih nekoliko slovenizama (*-ga, -imu*) nije moglo biti baš tako strašno. Ortografija je osim u glagolskom katekizmu dosta jedinstvena.

I tako prigovori koji su se čuli već onda protiv jezika protestantskih pisaca zadaju mi u mojem radu baš najviše brige.

Ono o Karličevu² i Žičevu³ statutu unijet ću rado u Vaš rukopis (ili kod prve korekture, jer ne varam li se, rukopis je već u štampariji), ali sada ne mogu, jer g. Drechslera⁴ nije od nekoliko dana u Zagrebu.

Pojava g. Strohala i njemu sličnih nije tako bezazlena, kako izgleda. Naravski u polemikama se to ne vidi, a Vi ne poznajete naših suvremenih radnika t.j. ne poznajete ružne strane njihovih težnja, koje nijesu ni najmanje literarne ni naučne. To je »kšeft«⁵, i ništa drugo. G. Strohal naime kod Milčetićeve bibliografije ne bi toliko traškao⁶ za pogrješka, da ga ne boli, jer misli da je g. Milčetić zaslužio svojom bibliografijom lijep novac. Ovo gramženje za materijalnim uspjehom obuzelo je u novije vrijeme mnoge radnike i ne bez uspjeha; otale ogromno produciranje ako i škarama treba po tuđoj mucu prisvajati sebi nezastuženu hvalu.⁷

Ali dosta o tome.

Zahvaljujući još jednom za otiske uz izraz osobitoga poštovanja
sa srdačnim pozdravima

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev⁸

51.

Zagreb, 6. X. 1913.

Presvijetli gospodine!

Ponajprije Vas lijepo molim, da biste mi oprostili ovu moju dulju šutnju, jer sam već dva-tri mjeseca tako zakopan radom, da ga prekidam jelom i spavanjem i uredom.

Lijepo Vam zahvaljujem, da ste me se sjetili člankom o akademickoj biblioteci u Petrogradu. Iako nije poželjna petrogradska sporost u rješavanju ovakvih pitanja, ali je uvijek bolja nego brzina, kojom se katkad rješavaju ovakva pitanja bez dovoljno studija kod nas.

U našoj se novoj biblioteci svršavaju posljednje radnje i do koji dan se počinjemo seliti. Nema sumnje da će nam biti u novoj zgradi udobnije, gdje

ćemo ako išta a ono dovoljno imati »zraka«, ali će se oko nas sve tako neozbiljno sjati, kao da smo u istinu u Magyarorszagu. Židov-graditelj je nastojao, da se u punoj mjeri ističe njegov neukusni židovski ukus. Kako će nam seoba ne znam, ali se bojim, da će to biti novi dokaz hrvatske duhovitosti. Gledam seobu zemalj. arkiva, pred novom bibliotečnom zgradom dvoja špediterska kola a u kolima dva čovjeka daju dolje knjigu po knjigu. To je sigurno takav unikum, da bi ga trebalo fotografski ovjekovječiti.

Prekjučer sam primio jedan dio korektura svoga članka (cijeli valjda i nije bio poslan), pa sam odmah ono popravio i poslao u Lajpzig.

S radnjom o jeziku protestantskih pisaca došao sam nekako ka koncu, još dan-dva i imat ću već sve čisto. Malo nespretnošću ali najviše nejedinstvom jezika u ranim izdanjima toliko sam se izmučio, da sam po nekoliko puta htio sve baciti. Jezik je u glavnom čakavski ikavski govor Istre i hrv. Primorja, ali je dosta jak i utjecaj crkvenoga jezika. Samo gdjejoja osobina pokazuje i na utjecaj drugih govora, a osobito u jeziku »Razumnih nauka« ima pojava, kojih u drugim nema nikako.¹ Vrlo znamo je i to, da u *Postili* latiničom štampanoj imamo dobro bilježen čakavski akcenat.²

Idući tjedan predat ću tu radnju kao svoju habilitacionu raspravu, pa što Bog da, da pokušam, jer se nadam, da će mi kao docentu (uspijem li) biti život lakši u biblioteci, inače bih morao odavle otići u ovim prilikama sada, gdje sam od bibliotečnih ignoranata, koji neznaju ni knjiga popisivati, posve potisnut, a i kod kreiranja novih mjesta bit ću sigurniji.

Da, radeći i čitajući sada štošta, našao sam potvrda za ono, što ste Vi dobro slutili, a što je bila najjača odbrana g. Stojićeviću³, da dopusti iskonski samo s³ n³ m³ (»Man kann nicht voraussetzen, dass *sanma* über *sanma* zu *sajma* geworden, weil *sajam* in beiden Hauptdialekten, čakavisch und štokavisch belegt ist, *dagegen sanma und sanma fehlt*«)⁴ U jeziku »Proroka« dolazi naimo već samo *saman*, ali lik *sanam* dolazi još u »Razvodu istarškom«, pa mislim da o tom napišem za Vaš *Archiv* malu bilješku.

Na koncu bih Vas nešto lijepo molio, ako je to uopće moguće. Broj mojih radova još je neznatan, pa znate, ovaki radnici moraju nastojati, da prilože molbi sve, što im je do takvog časa kakogod štampano. Da svoj rad uvećam za jedan broj, molio bih Vas lijepo, ako bih mogao dobiti kakav primjerak svojih »Bemerkungen«⁵ (makar primjerak od korekture). Takav bi mi primjerak to bolje došao, jer ću zatražiti habilitaciju za istoričku hrvatsku gramatiku i za povijest hrvatske kajkavske književnosti do konca 18. vijeka, pa moram pokazati, da sam na tom području također nešto učinio. Ono što sam Akademiji predao o Isusovcima, i neke manje priloge za »Gradu«, moći kontrolirati i u rukopisu, ako će baš trebati.

Sada ću jedno vrijeme morati prestati raditi, a odmah ću početi živo učiti, da se na kolokviju dobrim odgovaranjem odužim svojim učiteljima.

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima

Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 26. XI. 1913.

Presvjetli gospodine!

Zasad Vam se javljam samo kratko, da čujete, kako ću odnosno kako sam uredio traženje Vaših članaka.¹ Kako naša nova biblioteka još uvijek ne funkcionira – a prema najnovijim vijestima valjda i ne će do početka januara 1914 – traženje bi onako, kako ga Vi predlažete bilo teže, nego kako sam ja to odlučio. Sav ovaj posao ja ću sam rado učiniti, jer je za me, a nadam se i za Vas, najsigurnije, da će biti dobro učinjeno. Kazala u onim starijim časopisima su slaba i nikakva, a uistinu pouzdana đaka ne poznajem. Dalje ja bih ga ipak morao kontrolirati, on bi morao raditi u mojoj uredskoj sobi, gdje bi ga ja i svi oni, kojima sam ja posljednja nada, da dođu kako do koje knjige, smetali. Čitaonice još nijesu gotove. Zato sam ja već počeo sabirati i nastojat ću, da što prije i svršim (ako brzo trebate, molio bih Vas lijepo, da mi javite rok, do kojega mora biti gotovo).

Kako su kazala uistinu manjkava, uvjerio sam se na prvom koraku. Po kazalu sam pregledao najprije »Naše gore list« god. 1861–1865 i »Drago-ljub« 1867–1868, ali ništa. Uzmem listati »Naše gore list« i u prvom tečaju nadem članak o Kavanjinovu *Bogatstvu i uboštvu* potpisan s »V. J.« a izašao je u dva broja. U kazalu ni spomena. Inače u ostalim tečajevima nijesam našao ni jedan članak potpisan s V. J., i ako ih ima više iz područja, u kojem ste Vi mogli surađivati, a nemaju nikakav potpis. Ako pouzdano znate, da su Vaši svi članci označeni sa slovima V. J., tad ne bih pregledao i obavijesti uredništva, jer ja sam već i ovako kod prijašnjih pretraživanja nalazio gdje-što potvrda za autorstvo članaka, koji nijesu bili nikako potpisani.

Dalje mi javiste kartom, da ste našli članak iz »Pozora« 1862., »Nar. Nov.« 1859. i 1860. Naravski tu ne ide još referat o Daničićevoj *Istoriji* oblika, dakle treba potražiti još i Nar. Nov. 1874? Na istoj karti spominjete, da treba pretražiti samo beletrističke listove, prema tome bi otpalo traženje članaka u »Pozoru«, »Obzoru« i »Nar. Nov.« u god. 1861–1870?

Zahvaljujem Vam najljepše za onaj primjerak mojih »Einige Bemerkungen...«. Kolokvij mi zadaje mnogo briga. Ne znam što će me pitati moji ispitivači (prof. Šurmin i Boranić)² iz historičke hrvatske gramatike, koja je dosadašnjim istraživanjima vrlo neomeđen pojam, a i gg. ispitivači nijesu se mnogo zabavljala istoričkom gramatikom našega jezika. Ipak nadam se, da ćemo se dobro pogoditi, jer sam ja počeo s Mikkolinom *Urslavische Grammatik*³, pa sam nastavio s Leskienom⁴ i Vondrakom⁵, sa svim svojima skriptama i bilješkama, prošao sam a i ponovno ću proći sve članke u »Archivu«, »Radu« i ostalim časopisima, gdje je štogod pisano o našem jeziku. Dalje ću proći sve naše gramatike od Kašića⁶ počevši a završiti ću s velikom Mareticevom gramatikom⁷. To je minimum i maximum, što ću učiniti za sam kolokvij.

S literaturom će ići lakše, jer sam u ovome dijelu, iz kojega se želim habilitirati, više manje doma.

Spisi su dosad obašli već cijeli zbor, ostaju još samo referenta dva i g. Maretić, koji želi, da dobije posljednji, da može potanko proučiti radnju. Tako sada stoje stvari, kolokvij će moći biti poslije januarske sjednice —

S osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Dr. Franjo Fancev

53.

Zagreb, 4. XII. 1913.

Presvijetli gospodine!

Kako nijesam na pitanja svojega posljednjega pisma primio nikakvih vijesti, mislim, da vrijedi onako, kako ste mi kartom pisali a prema onome ja bih svoje traženje nekako svršio. Ovdje Vam javljam što sam pregledao i što sam našao.

U »Naše gore listu« našao sam samo članak »Nješto o izdanju Kavanjiriove velepjesni Bogatstvo i Ubožstvo« štamp. u I. tečaju (1861) na str. 215–217 i 226–227 potpisano s V.J. U ostalim godištim nijesam ništa našao. (U kazalu, kako sam bio spomenuto u prošlom pismu, ne spominje se).

U »Dragoljubu« (izd. i uređ. Gjuro Stari Deželić) ima Vaš prijevod članka: »Državno uređenje staroga Dubrovnika«. Prevod s ruskoga (Iz Zurnala Ministarstva narodnoga prosvješćenja) u II. tečaju (1868), u br. 40. (str. 631), 41 (650), 42 (664), 43 (683), 44 (698), 45 (714), 46 (728). Na koncu: Pr. V. Jagić. (U kazalu se spominje malo nejasno, tako, da sam držao najprije, da je to Vaš ruski članak preveden u hrvatski). Od »Dragoljuba« izašla su samo 2 godišta (1867, 1868), i inače nijesam ništa našao.

Vaš referat o Daničićevoj *Istoriji oblika* štampan je u »Narodnim Novinama« 1874. u br. 190 (22/8), 191 (24/8), 194 (27/8), 195 (28/8), 197 (31/8), 207 (12/9), 226 (5/10) s natpisom »K istoriji hrvatskoga ili srpskoga jezika« (u prvom članku mj. jezika stajalo je *naroda*, pa se ta zamjena ispravlja i u bilješci pod drugim člankom). Pred samim prvim člankom (t.j. u br. 190/22/8) štampano je Vaše pismo uredništvu datirano u »Sv. Šimuniu pod zagr. Gorom 7. augusta 1874«.

Osim ovoga što Vam ovdje javljam, pregledao sam i godišta Gajeve »Danice« iz šezdesetih godina (1863–1867), »Glasonošu« (1861–1865), ali Vašega nijesam ništa našao.

Sada ću ako treba početi s »Pozorom«, »Obzorom«. Da, ja sam si ispisao iz šezdesetih godina još neke neznatnije beletrističke listove, kojih još nijesam ogledao, premda unaprijed znam, da u njima nijeste saradivali, ali ipak ću i u njih zaviriti, a o uspjehu javit ću Vam drugi put.¹

Uz izraz osobitog poštovanja sa srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Zagreb, 23. XII. 1913.

Presvjetli gospodine!

U Vašem se posljednjem pismu žalite, što ste mi povjerili traženje Vaših članaka, jer sam ja taj posao preuzeo na se misleći da sam time bio sretan u kakvom poslu. A ipak kad sam listao po časopisima tražeći Vaše članke, ja sam korisnije radio, nego li je ono čime moram inače tratiti skupocijeno vrijeme u našem uredu. Prilike su u novoj zgradi upravo grozne. Ja nikad nijesam manje radio za bilo kakvu korist nego što radim sada. Posjetnici¹ bježe od čitaonica, pa se sklanjaju nama u sobe misleći tako naći nešto bibliotečnije. Tako npr. profesorska čitaonica možda arhitektonski uspjela kao klupska soba za kakav mađžaronski kasino, ali nikad ne će biti dobra čitaonica. Tu nemaju i ne će imati nikakve priručne knjige, nigdje pera, nigdje tinte (i ne će dobiti da se ne zamaže), ništa što se treba u dobroj čitaonici, ali mramora, po stijenama slika, skupocijenih naslonjača, bojadisanih prozora, kafanskih stolića na to se nije zaboravilo. Inače katalog na drugoj strani, svaka knjiga mora obići sve katove, dok dođe do čitaonice, jednom riječi mora se za svaku knjigu Ponciju i Pilatu. Sve je nezadovoljno, sve psuje, ali u četiri oka, među četiri zida, a oni koji su puste hiljade zaslužili najmljuju jevtina pera, da ih kuju u nebesa. Ako igdje, to se ovdje udružila židovsko-madžarska neozbiljnost i nesolidnost.

A i malo je takvih daka, kojemu bi ja mogao bio s povjerenjem dati takav posao. Zato sam Vam ja vrlo rado ono učinio, a ako bi se još gdje moglo što potražiti, ja ću rado nastaviti bar u uredsko vrijeme.

Cijelu prvu polovicu decembra mogao sam vrlo malo raditi. Ovakvim neprilikama u biblioteci bio sam, sam sav izvan svog mira, pa su mi dani i dani prošli, da nijesam ozbiljno ništa učinio. Sada sam se malo opet sabrao. Kako znam, da bi mi bilo teško u ovom neredu bibliotečnom učiti, zatražit ću za januar i februar dopust, a nadam se, da mi ga koalicionaška vlada² ne bude uskratila.

Dosad sam čuo nekoliko malih prigovora svojoj habilitaciji. Netko (a ne znam tko) protivi se, da bi mi habilitacija zalazila ma kako i u literaturu (kajkavsku?), jer da je to oprečno gramatici.³

G. Kršnjavi⁴ po drugi put prigovara nazivu »hrvatskoga ili srpskoga jezika«. Premda ne ulazim ni s kim u konkurenciju⁵ (a ovdje je samo onda opasno ulaziti u borbu), čudim se, da se onda javljaju protivni glasovi. Ipak se nadam, da većih neprilika ne budem imao.

Želeći Vam vesele božićne blagdane i sretnu novu godinu
s izrazima osobito poštovanja i sa srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

26. VIII. 1914.

Dopisnica/Razglednica
 Presvijetliom gospodinu
 Hofrat Dr. Vatroslav Ritt. Jagić
 k. k. Herrenhausmitglied. Univ. Professor
 Wien VIII
 Kochgasse N° 15

S trnovitoga puta zahvalno se sjeća svoga učitelja s izrazima poštovanja
 i sa srdačnim pozdravima

Dr. Fr. Fancev

Abs. Leut. I. Rgt 16 (XIV. M.B.,)
 Dr. Fr. Fancev
 Feldpost N° 173

9. II. 1918.

Presvijetli gospodine!

Kako sam Vam kartom iz Zagreba pisao, ovih sam se dana vratio s ruske fronte¹, gdje sam bio od augusta prošle godine kao ruski tumač. Povratio sam se sada ovamo samo uvjetno. O Božiću bio sam na dopustu i u to je vrijeme moja divizija bila premještena na drugo ratište a mene je predala diviziji, koja je preuzela odsječak fronte. Kad sam se vratio s dopusta, ta se nećkala da me primi, jer da sam prekobrojan. Dok se ne riješi moja sudbina s višega mjesta, složili smo se da se ja vratim ovamo i ovdje sačekam rješenje.

Došavši ovamo i ovdje sam naišao na zapreke, jer bi kao tumač morao u Krakov na Sammelstelle za tumače. Nakon razmišljanja od dva dana primili su me ipak uz izjavu, da moram biti spreman da se ipak budem morao krenuti na put u Krakov.

Meni je sada glavno, da se nekako održim ovdje desetak dana, dotle nadam se bit će riješena ponovna vladina reklamacija, pa onda ne će biti zapreka da se vratim u Zagreb. I lanijske sam godine u augustu bio oprostjen na vladinu reklamacija, no ja sam na žalost već otišao u polje², pa me odanle nisu više htjeli pustiti (jer ovi oprosti ne vrijede za polje). Bude li i sada kakih poteškoća, tada ću morati segnuti za svojom starom bolesti, koja me još uvijek prati i ako ne više u onome stepenu kao prije.

Žao mi je bilo, kad sam lani ostavljao svoje štice i u Hartu, upravo pred mojim odlaskom radilo se o premještanju Vasiljeva »kazne radi«, jer je on kao vođa revol. pokreta među zarobljenicima još s nekima drugima morao biti žrtvovan, da se daje zadovoljština povrijeđenoj vojničkoj disciplini.

Taku kaznu zahtijevali su samo ruski časnici, iako su žaljeli, što je i on morao biti time pogodan, jer je on bio duša i svih ostalih pokreta (kao kazališta, literarnih sijela i t.d.)

I ja sam žalim, da je moja radnja o jeziku hrv. protest. pisaca morala u onom obliku u štampu. Kad sam g. 1915. odlazio na ratište, gdje sam morao biti spreman na najgore, molio me prof. Ivšić da mu radnju pošaljem na Akademiju, što sam i učinio. Kad sam se s ratišta vratio, upravo je ušla u štampu, jedan dio bio sam dobio natrag i već sam bio počeo da preradujem, ali sam bio opet premješten u Hart, pa sam se i opet morao odreći, da što-god mijenjam. Bude li sada bolje sreće, te se vratim u Zagreb, svakako ću i ostalu građu obraditi.

Veselim se, iako sa strahom, času da se opet vratim peru, a »mač« zataknem u korice. Trebat će velikih napora, da se opet nadem u onoj kolo-tečini iz koje sam skrenuo 1914. g. Četvrta me godina već dijeli od mojega zvanja, pašto nisam zaboravio, to je bar prilično izbljedio.

Zasad završujem a nadam se da ću Vam skoro moći pouzdanije javiti o svojoj daljnjoj sudbini.

Želeći da Vas ovo moje pismo nađe u najboljem zdravlju
s osobitim poštovanjem i srdačnim pozdravima
Vaš zahvalni učenik

Fancev

57.

U Zagrebu, 9. I. 1921.

Presvijetli gospodine!

Ponajprije vas lijepo molim za oprostaj, što se ovaj moj odgovor ovoliko zategnuo. Nešto je kriva biblioteka, koju još uvijek izvlačim iz blata na žalost više manje sam, jer od svojih saradnika imadem samo neznatnu pomoć, a više su krivi oni, koji su mi trebali pomoći pri traženju akata iz god. 1870. a tu je uprkos čestih mojih urgencija zapinjalo više nego sam mogao očekivati i tek pred dva dana primio sam od prof. Benešića listić (ovdje privit), prema kojem je traganje ostalo bez uspjeha, jer su akti uništeni.

Novine koje su branile Vašu stvar za tu se godinu zvale »Zatočnik«, a štampale su se u Sisku. Inače je »Zatočnik« sam nastavak zabranjenoga »Pozora«.

O svim fazama pomenute afere imao je »Zatočnik« često kraće i duže dopise i to počevši od br. 89 (od 20. IV. 1870) pa dalje u brojevima: 90, 91, 95, 102, 104, 111, 123, 126, 127, 130 do 134, 136 do 138, 140, 141 i 147.

Broj 151 od 6. VII. donio je u prilogu Vaše razjašnjenje pod naslovom: »Naš otpust i odstup« (ad calc.: Tiskom Iv. Vončine u vojn. Sisku 1870). Ima

svega 8 stranica. Datirano je: »U Zagrebu na dan apostola Petra i Pavla« a potpisano s: V. Jagić.

Naš je primjerak vezan zajedno s »Zatočnikom«. Nastojao sam u primjercima duplikata naći još jedan primjerak, ali uzalud, pa bi Vam mogao biti od potrebe Vaš original, dat ću Vam ga drage volje prepisati na stroju (ići će na račun uredovnih poslova).

Na osnovu vijesti iz »Zatočnika« napisao je prof. J. Pasarić svoj članak: »Kako i zašto je otpušten V. Jagić iz profesorske službe«. (štampan u »Savremeniku« god. 1918. str. 374 i dalje), što spominjem, ako ste ga kojim slučajem pregledali.

Spis Davida Starčevića² ima natpis: »Slaviteljem Jelačića bana«. Prvo je izdanje štampano u Zagrebu kod Hartman (biblioteka ga nema – Hartman je u očitovanju štampan u »Zatočniku« od 20. V. 1870. žali, što je ovakav spis mogao izaći iz njegove štamparije, a krivnja je jednoga namještenika, koji nije upućen u naše stvari), drugo u Pešti. Prijepis koji Vam šaljem, načinjen je po ovom izdanju. Bilješke pisane crvenom tintom nalaze se na tom izdanju štampane opaskama. Ne šaljem Vam sam original, jer je tvrdo vezan a formata povećeg kvarta, što je za današnje poštanske veze dosta nespretno. Spis ima svega 2 lista.

Toliko zasad o tome. Ako bi Vam još što god trebalo a osobito što su pisale protivničke novine (»Narodne Novine« i »Agrarier Zeitung«), javite mi, a ja Vam već sada obećajem, da ću kad sve još jednom prelistam i sve iole znatnije dati prepisati i sve Vam *brzo* poslati, da donekle popravim sadanju nepažnju.

Da, prošlo je i više od pet vlaških let, a što Vam se nisam javio, ali u tim je godinama moj život tekao u takvim prilikama – ponajprije u vojsci, koja me i protiv moje volje sve više i više udaljavala od knjige i rada. U Zagrebu se postojano razbijali svi pokušaji da se riješim vojništva, čak i onda, kad u vojništvu nisam bio ni za kaku službu.³ Prevrat me tek oslobodio, koncem novembra vratio se na svoje mjesto u Zagreb i otada počele su za me bile veće patnje nego sam ih ikada prije i osjetio. Deželić me vrijeđao gdje je mogao a sve zato, što se Roje⁴ već prije prevrata bavio mišlju da ga makne radi uništenja biblioteke. Kad sam na koncu dobio za referadu: čišćenje zgrade i nadzor nad počvornicima kao neke vrsti Dienstführender Feldrèbel, prekipio sam uskratio poslušnost i o tome podnio prijavu akademickom senatu i vladi i tada se počelo ponovno raspravljati pri vladi o biblioteci.

Koncem marta 1919. preuzeo sam upravu a time počinje treći period mojih muka. Biblioteka je bila u potpunom raspadanju, bez ijednog pouzdanog kataloga, s tisućama nepopisanih knjiga, s nevezanim knjigama, novinama i časopisima za tri godine unatrag, s jedne strane s neuvježbanim činovništvom, s druge strane neprijateljski raspoloženim (Deželićeva stranka) a budan osjećaj dužnosti morati učiniti red pa makar kako.⁵ Radim po 8, 9 i 10 sati na dan samo za biblioteku, radim sam sve, pomoć od suradnika površna i nepouzdana, i u ove malo ne dvije godine nije ni najmanji posao

učinjen a da nije prošao i kroz moje ruke. Da nisam zdrave seljačke konstrukcije, već bih davno bio morao klonuti. Sve me uvjerava, da se biblioteka vidljivo oporavlja, ali to nije dosta, ona mora biti zdrava a za to će trebati još koja godina.⁶

Izaslanici akademičkoga senata, kad su mi predavali upravu, žalili su me, već sam skoro i sam požalio da sam primio ovaj teret, ali naša biblioteka bude u svakom pogledu prva u Jugoslaviji. Sprečavan dosadanjim patnjama i brigama rad ću unapredak ispraviti ovaj propust.

S izrazima dubokog poštovanja i sa srdačnim pozdravima

Vaš uvijek zahvalni učenik

Dr. Fr. Fancev

Napomene uz pisma

1.

¹ Fancev odgovara na Jagićevu dopisnicu (pošt. žig 15. IX. 1907.) v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 1., str. 389.

² Riječ je dakle o Fancevovoj disertaciji koju je Jagić odlučio objaviti u časopisu *Archiv für slavische Philologie* (Bd. 29., Berlin, 1907., str. 305–389, dijalektološka karta na str. 313). Glavno značenje *Archiva* bilo je u tome što je uredniku (V. Jagiću) uspjelo da oko svojega časopisa okupi i kroz dugi niz godina drži na okupu sve Slavene, sve koji su na području filologije imali nešto reći. Da je to bilo u časopisu koji je Jagić izdavao njemačkim jezikom, razlog je u tome što su se i časopis i urednik u prvo vrijeme nalazili u Njemačkoj i što se, na kraju krajeva, subvencija dobivala od pruske vlade. Usp. *Korespodencija Vatroslava Jagića*, knjiga 2, *Pisma iz Rusije 1865–1866*, I., priredio Josip Hamma, JAZU, Zagreb, 1970., str. 15.

³ Ukrajinac A. M. Lukyanenko autor je monografije *Kajkavskoe narečje* (Kiev, 1904.); v. Jagićevu recenziju te knjige u časopisu *Archiv für slavische Philologie* (Bd. 27, Berlin, 1905., str. 578–586).

2.

¹ Vidi *Pisma V. Jagića Fancevu*, 3, str. 390.

3.

¹ Vatroslav Rožić, *Kajkavački dijalekti u Prigorju*, u: *Rad JAZU*, knj. 115, 116, 118, Zagreb, 1893–1884.

² »Starine«, JAZU, knj. XXIX, Zagreb, 1898.

5.

¹ U Gregurovcu Veterničkom (Hrvatsko zagorje) kaže se *kučica* kod pokrivanja krova slamom rukohvatu slame kojim se vezalo sljeme krova.

² Fancev korigira svoj tekst disertacije objavljene u 27. knjizi Jagićeva *Archiva* 1907.

6.

¹ Na toj čestitci Jagić se zahvalio (v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 5, str. 391).

7.

¹ Usp. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 8, str. 392.

² Fancev u svojim pismima rabi u rečenici većinom konstrukciju *da* + prezent, pa sam tako i ostavio. Isto tako nisam dirao u ostale oblike i riječi koje bismo danas drukčije pisali.

³ Fancev je kod Jagića u Slavenskom seminaru u Beču održao i predavanje o kajkavskoj književnosti, tj. o svojim istraživanjima o toj književnosti.

⁴ Taj rad je objavljen u *Archivu* (svez. 34, 1913., str. 464–483, i svez. 35, 1914., str. 379–413).

8.

¹ *Dekretum koteroga je Verbeci Istvan dijački popisal [...] od Ivanuša Pergošića na slovjenski jezik obrnjen [...], Štampan vu Nedelišču [...], 1574.* U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) u Zagrebu, sign. R II D – 4° – 2.

² Stefana Verbecija Tripartitum [...]. Slovenski prevod Ivana Pergošića iz god. 1574. Izdao dr. Karlo Kadlec. S objašnjenjem Pergošićeva jezika od dr. Đ. Polivke, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost [...]*, knj. V, Beograd, 1909.

³ U časopisu *Archiv für slavische Philologie*.

9.

¹ Alois Vojtech Šembera (1807. – 1882.), profesor češkog jezika i književnosti na sveučilištu u Beču (od 1850.). Pisao je o gradišćanskim Hrvatima.

² Wacław Aleks. Mciejowski (1793. – 1883.) poljski pravni povjesničar; proučavatelj slavenskih prava. Bio je počasni član JAZU.

³ Vjekoslav Klaić (1849. – 1928.) autor je izdanja: *Antonii Vramecz: Kronika, Monumenta spectantia historiis slavorum meridionalium, Volumen XXXI, Scriptorum, Vol. V, JAZU, Zagrabiae, 1908., I–LI, str. 1–64.* Usp. preisak Vramčeve *Kronike* (1578.) koji je za tisak priredio i pogovor napisao A. Jembrih, HAZU i KS, Zagreb – Varaždin, 1992.; v. Alojz Jembrih, *Život i djelo Antuna Vramca*, Čakovec, 1981.

⁴ Danas je i to pitanje riješeno. O tome više usp. Valentin Putanec, *Porijeklo moslovačkih Pergošića i povezano s tim porijeklo kajkavskog pisca Ivana Pergošića [...]*, u zborniku: *Cazma u prošlosti i danas*, Cazma, 1979., str. 123–136; Isti, *Jezik »Dekretuma« (1574) Ivana Pergošića*, u knjizi: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, JAZU, knj. VI, Zagreb,

1982., str. 269–277; vidi još: Stjepan Ivšić, *Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošćica (1574)*, u knjizi: *Zbornik u čast A. Belića*, Beograd, 1937., str. 183–195.

⁵ To je odgovor na Jagićevo pismo od 30. svibnja 1909.; v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 10., str. 393.

10.

¹ O njima v. Alojz Jembrih, *Zapisnici bilježnika trgovišta Krapine*, »Kaj«, XXV, br. 1/2, Zagreb, 1992.

² U vezi s Fancevovim člankom koji spominje u pismu, Jagić mu je odgovorio 28. kolovoza 1909., uz ostalo, ovo: »U samoj stvari nemam k Vašem izlaganju ništa dodati, samo na jednom mjestu, gdje je govor o Škrinjariću, dodao sam, da sam ja kao dijete (prije 1848-e godine) poznao jednog Varaždinskog literata Škrinjarića, koji je k nama dolazio u kuću. Njegovo se literarstvo sastojalo u građenju stihova za Varaždinski koledar, u kojem je kad god saritički polemizirao sa Zagrebačkim koledarom! Ja sam uvjeren, da je ono bio potomak Škrinjarića iz 16. stoljeća.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 11, str. 394.) U *Archivu* (svez. 31, 1910., str. 371) Jagić je to u bilješci ovako izrazio: »Die Familie Škrinjarić lebte noch in der ersten Helfte des XIX. Jahrh. in Warasdin. Ich selbst kannte als Kind einen Lokalliteraten Škrinjarić vor dem Jahr 1848.«

11.

¹ Najstariji slovenski jezični spomenik pisan latinicom. Pronađen je u Bavarskoj, u Freisingu 1803. zato i naziv freisinški – frizinški – brižinski (tako danas), nalazi se u Münchenu. O tom su spomeniku pisali: Fran Ramovš i Milko Kos, *Brižinski spomeniki*, Ljubljana, 1937.; Freisinger Denkmäler – *Brižinski spomeniki* – Monumenta Freisingensia, uređ. Jože Pogačnik, »Trofenik«, München, 1968.; Bogo Grafenauer, *Zgodovinarjeva parategomena k novi izdaji Freisinških spomenikov*, »Časopis za zgodovino in narodopisje« (novi tečaj) 5 (XL), Bašev zbornik, Maribor, 1969.; Rudolf Kolarić, *Die Schreibung der Freisinger Denkmäler auf Grund des vermutlichen Lautsystems des Slowenischen im IX. Jahrhundert*, u zborniku: *Freisinger Denkmäler*, »Trofenik«, München, 1968., str. 18–105.

12.

¹ Usp. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 12, str. 394.

² Fancev se spremao za profesorski ispit iz hrvatskoga i francuskog jezika koji je položio 1909. godine.

13.

¹ Njemački naslov glasi: *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie*. Prvi dio te rasprave objavljen je u časopisu *Archiv für slavische Philologie* (Bd. XXXI, Berlin, 1910., str. 367–381).

² Velimir Deželjčić (1864. – 1941.), književnik, od 1911. do 1920. ravnatelj Sveučilišne knjižnice.

³ Iz spomenutog razdoblja Fancev je rezultate svojih istraživanja objavio u časopisu *Nastavni vjesnik* (knj. 31, svez. 3, Zagreb, 1992., str. 85–93; svez. 4 i 5, Zagreb, 1923., str. 142–149; svez. 6 i 7, Zagreb 1923., str. 241–247; svez. 10, Zagreb, 1923., str. 383–387). U bilješci prvog priloga (1922., str. 85) Fancev zapisuje: »Ovi su Prilozi izvadak iz mojih predavanja o kajkavskoj književnosti držanih u ljetnom semestru škol. god. 1921/2.« Taj podatak vrlo je indikativan i dovoljno govori današnjem (ne)izučavanju kajkavske književnosti, barem u takvom opsegu u kakvom je Fancev činio.

14.

¹ Činovnički.

² Četiri razreda osnovne škole.

³ Jagić Fancevu 3. ožujka 1910., uz ostalo, piše: »Ne znam prilika Vaše bibliotekarske službe. Kraj bivših brutalno-nekulturnih vlada nije čudo, što su biblioteke bile svakomu deveta briga, i ako žalim, što se tako malo značenja pridaje tomu, tko će biti u biblioteci namješten. Vi imate potpuno pravo, kad želite da si poboljšate situaciju. Ali ja bih volio, da bude to poboljšanje vezano na biblioteku, nego li da je ostavite.« (*Pisma V Jagića Fancevu*, 13, str. 395.)

⁴ Program štednje.

⁵ Jagić odgovara Fancevu: »Razumije se, da ću Vam drage volje dati preporučena pisma za Češku, Galiciju i Rusiju. Ali sada, kad predstavite svoju molbu u bogoslovni odsjek, dosta će biti, ako reknete, da je Vaša doktorska disertacija naštampana u Archivu te da se isto ondje štampa druga Vaša radnja.« (*Pisma V Jagića Fancevu*, 13, str. 395.)

⁶ Fancev je proučavao jezik *Vramčeve Kronike* (1578.) i *Postille* (1586.). O jeziku spomenutih djela poslije Fanceva pisali su: Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta*, u: *Rad JAZU*, knj. 363, Zagreb, 1972.; Alojz Jembrih, *Zivot i djelo Antuna Vramca*, Čakovec, 1981.; isti, u pogovorima pretiscima *Kronike* 1992., i *Postille* 1990. koje je za pretisak priredio također A. Jembrih.

⁷ Fancev je svoj rad o leksiku *Krapinskih protokola*, Pergošićeva *Dekretuma* i *Vramčeve Kronike* i *Postille*, objavio u *Archivu* (33, 1912., str. 20–51) kao posljednje poglavlje svojih *Prinosa* – »Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie«.

15.

¹ Usp. *Pisma V Jagića Fancevu*, 13, str. 394–395.

² Đuro Šurmin (1867. – 1937.), književni povjesničar.

³ Ivan Kostrenčić (1844. – 1924.) bio je ravnatelj Sveučilišne knjižnice u Zagrebu od 1875. do 1911.

⁴ Milan Rešetar (1860. – 1942.) filolog, slavist. Postao je Jagićev nasljednik na Katedri za slavistiku u Beču. O Rešetaru v. Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, izd. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989.

⁵ Jagić u spomenutom pismu (3. 3. 1910.) Fancevu reče: »Dok ste se mučili oko francuskoga, ohrapavio Vam je njemački stil.«

⁶ Rudolf Strohal (1856. – 1936.), hrvatski lingvist i kulturni povjesničar.

⁷ Novine *Hrvatski pokret*.

16.

¹ Petar Preradović (1818. – 1872.) hrvatski književnik. Na razglednici je Preradovićeve rodna kuća.

17.

¹ Vidi *Pisma V. Jagića Fancevu*, 14, str. 395.

² Misli na Ivana Kostrenčića.

18.

¹ Sonant.

² Ivan Kostrenčić.

³ Isto.

⁴ Isto.

19.

¹ Razglednica s panoramom Nevesinja »Grus aus Nevesinje«.

20.

¹ Drugi dio Fancevijevih *Prinosa* objavljen je u *Archivu* (svez. XXXII, Berlin, 1911., str. 49–92 i 344–362).

² Taj dio objavljen je u *Archivu* (svez. XXXIII, Berlin, 1912., str. 20–51).

21.

¹ Jagić u pismu od 17. kolovoza 1910. piše, uz ostalo, Fancevu: »Ali sada dolazim, ako ste u Zagrebu i u biblioteci, s nekim željama. Tiču se naših glagolskih starina, i to njihove paleografske strane.« (v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 15, str. 396.)

² Rezultat Milčetićevih proučavanja glagolskih rukopisa objavljen je u 33. knjizi akademijinih *Starina* pod naslovom: *Hrvatska glagoljska bibliografija. I. dio. Opis rukopisa. Napisač Ivan Milčetić...*, Zagreb, 1911.

³ Usp. Franjo Fancev, *Iz prošlosti i sadašnjosti Cigana*, »Narodne novine«, br. 266–270, Zagreb, 1912.

22.

¹ U Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu.

² To je odgovor na Jagićevo pismo od 17. kolovoza 1910.; v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 15, str. 396.

³ Fancev je o tome pisao: *Iz »Induljencije« fra Šimuna Klemenovića (1511)*, »Vjesnik kr. zemaljskoga arhiva«, XIII, Zagreb, 1911., str. 189–191.

⁴ »Arhiv za povjestnicu jugoslavensku«, knj. II, uredio Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb.

⁵ V. Jagić se je zahvalio Fancevu za navedeni popis: »Velika hvala za popis glagoljskih knjiga, ali čini mi se da je to bio zaludan trud, jer ni kod jednog komada iz starijih ne pominjete točne godine.« I. na kraju pisma Jagićev savjet Fancevu: »Meni se čini, da bi bolje bilo da Vi ostanete u biblioteci, nego li da idete kud god izvan Zagreba. Ali u tome "fiat voluntas tua".« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 17, str. 397.)

23.

¹ U tom se dokumentu obilježavaju granice između posjeda akvilejske nadbiskupije, pazinske knežije i mletačkih posjeda. Izvornik je bio pisan latinskim, njemačkim i hrvatskim jezikom. Sačuvao se samo hrvatski tekst pisan glagoljicom i to u prijepisu iz 1546. Usp. Josip Bratulić, *Istarski razvod. Studija i tekst*, Čakavski sabor, Pula, 1978.

² Usp. Marija Pantelić, *Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića, pisca i štampara glagoljskih knjiga*, u: *Senjski zbornik*, knj. 6, Senj, 1973./75., str. 31–44. Ista u: časopisu »Forum«, br. 4–6, Zagreb, 1993., str. 384–390; Eduard Hercigonja, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2, *Srednjovjekovna književnost*, Zagreb, 1975., str. 222–235.

³ Josip Vajs, *Najstariji breviar hrvatsko-hlaholsky*, v. Praze 1910.

⁴ Usp. Tomo Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, u: *Rad JAZU*, knj. 180, Zagreb, 1910., str. 146–233.

25.

¹ Pismo od 8. rujna 1910.; v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 17, str. 397.

² Franjo Fancev, *Parnica Blaža Škrinjarića*, »Vjesnik Zemaljskog arkiva«, XIII, svez. 1–2, Zagreb, 1911.; Usp. Olga Šojat, *Blaž Škrinjarić i parnica protiv Urše Geljanice*, u knjizi: *Hrvatski kajkavski pisci I.*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1977., str. 151–175.

³ K. Szabo, *Regi magyar könyvtar. II. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazainyomatványok könyveszeti kezikönyve*, Budimpešta, 1885.

⁴ Ferdo Rusan (1810. – 1910.) pjesnik, muzičar skladatelj. Usp. Franjo Fancev, *Ferdo Rusan. (O stotoj godišnjici rođenja)*, »Narodne novine«, br. 282, Zagreb, 1910. Jagić u pismu od 12. prosinca 1910. piše Fancevu uz ostalo: »Čitao sam u Novinama, da ste prekjučer [10. XII. 1910., A. J.] imali predavanje o Rusanu. Ja se dobro opominjem [sjećam, A. J.], u kolikom je ugledu kod nas Varaždinaca bio Rusan, i ako ga lično nisam nikad vidio. Milo mi je, da tako živahno učestvujete u duševnom životu Zagrebačkom. Čini mi se i onak, da ne ide onako živahno, kako bi trebalo. Ljudi mi se čine odveć ozbiljni. Za svaku dobru stvar moraš ih mamiti zabavom. To kao da je sve upliv našeg lakoumnog Beča.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 18, str. 398.) Fancev je u posebnoj knjizi objavio svoj rad: *Ferdo Rusan (1810.–1910.) o stotoj godišnjici njegova rođenja*, »Knjižnica Braće Hrvatskoga Zmaja«, svez. XIX, Zagreb, 1911., str. 1–84.

26.

- ¹ Ti su protokoli danas objavljeni pod naslovom: *Zapisnici poglavarstva grada Varaždina 1587.-1635.*, I-V, uredio Josip Barbarić, Varaždin, 1990. - 1994.
- ² Usp. Nikola Andrić, *Pod Apsolutizmom*, Zagreb, 1906.
- ³ Autor obiju drama je Tituš Brezovački (1757. - 1805.).
- ⁴ Naslov glasi: *Ljubomirović ili prijatelj pravi. Igrokaz vu trojem speljavanju po Matijasu Jandriću plebanušu vu Cirkveni izpisan i po Tomašu Mikloušić na svetlo dan.* Vu Zagrebu [...], 1821. Usp. Franjo Fancev, *Još nešto o virovskom dobrovoljnom kazalištu.* »Narodne novine«, br. 286, Zagreb, 1910.
- ⁵ K = kruna.

28.

- ¹ Prijevod posvete knjige *De agno paschali* Blaža Škrinjarića v. u knjizi: Alojz Jembrih, *Život i djelo Antuna Vramca*, Čakovec, 1981., str. 264-267. Primjerak Škrinjarićeva djela danas se nalazi u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani, sign. 7019 VI A. d. I.
- ² Bila je udata za Blaža Šipraka koji je umro u Varaždinu 1588. Usp. Valentin Putanec, nav. dj.; Franjo Fancev, *Ein Beitrag zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien.* »Archiv für slavische Philologie«, Bd. 34, Berlin, 1913., str. 464-483.
- ³ Bio je gradski bilježnik u Varaždinu.
- ⁴ Usp. Franjo Fancev, *Filološki papirci iz zapisnika grada Varaždina 16. vijeka.* »Vjesnik kr. zemaljskoga arhiva«, XIII, Zagreb, 1911., str. 189-191.

29.

- ¹ Danas se u NSK u Zagrebu nalaze rukopisi Ignaca Kristijanovića i to biblijski tekstovi na kajkavskom jeziku: *Knjiga žoltarov* (knjiga psalama), *Prječja* (knjiga izreka, mudrosti), sign. R 3618 (stara sign. SM 35. D. 7). Usp. Sime Jurić, *Katalog rukopisa NSB u Zagrebu*, knj. I, Zagreb, Zagreb, 1991., str. 268-269.

30.

- ¹ Vidi *Pisma V. Jagića Fancevu*, 23, str. 400-401.
- ² U spomenutom časopisu Matija Murko je objavio članak: *Nachtrag den Mitteilungen über die Volkskundemuseums im südöstlichen Europa.* »Zeitschrift des Vereins für österreichische Volkskunde«, XVI, Heft 6, Wien, 1910.

31.

- ¹ Stjepan Bosanac (1870. - 1949.), pedagog i jezikoslovac.
- ² Franjo Fancev, *Za reformu sveučilišne biblioteke.* »Narodne novine«, br. 256 i 257, Zagreb, 1910.
- ³ Naslov glasi: *Naša sveučilišna biblioteka.* »Savremenik«, VI, br. 5, Zagreb, 1911., str. 273-277; br. 6, str. 350-355.

¹ Vidi *Pisma V. Jagića Fancevu*, 24, str. 401–402 (pismo 25. V. 1911.) U vezi s opisanim situacijom Jagić će u pismu od 13. travnja 1911. odgovoriti Fancevu: »Ja bih najvolio, da Vam mogu kakogod da pomognem. Ali kad se je u Ljubljani radilo da dobije Pintar [Luka, A. J.] mjesto kustosa, smio sam se za nj zauzeti kod našeg ministra, jer sam znao, da će moja riječ koliko toliko vrijediti: ali da ja Vašem slavnom Amrušu ili čak Tomašiću napišem koju riječ, mogao bih samo doživjeti ili štetu za Vas ili uvredu za se. Takve su naše prilike.« *Usp. Vatroslav Jagić i Luka Pintar u svjetlu korespondencije*, u mojoj knjizi: *Hrvatsko-slovenske književno-jezične veze*, Čakovec, 1991., str. 131–168.

² (= dok veći dio od nas, na pitanje o našem stručnom poslu, mora s gorkim sramom pogledati u pod).

³ Isg. od *bol*, moglo bi i s *bolom/boli*.

⁴ Velimir Deželić stariji.

¹ Milan Amruš (1848. – 1919.), liječnik i političar. U Fancevovo vrijeme obnašao je dužnost predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu.

² Ivan Derečkaj iz Turropolja.

³ Vatroslav Jagić, *Adrijanskoga mora Sirena iliti Obsida Sigetska*, »Književnik«, III, Zagreb, 1866., str. 336–407.

⁴ Usp. »Arhiv za povjestnicu jugoslavensku«, knj. IX, Zagreb, 1868.

⁵ Vatroslav Jagić, *Ogladi stare hrvatske proze*, »Starine«, JAZU, knj. III, Zagreb, 1871., str. 203–331.

⁶ Franc Miklošič, *Trojanska priča* [...], »Starine«, JAZU, knj. III, Zagreb, 1871., str. 147–188.

⁷ Usp. Franjo Galinec, *Legenda »Barlaam i Jozafat« u tradiciji hrvatske književnosti XVI–XVIII. stoljeća*, »Nastavni vjesnik«, XLIV, Zagreb, 1935./36., str. 185–200.

⁸ »Archiv für slavische Philologie«, Bd. XI, Berlin, 1888.

⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, I, Zagreb 1860., str. 88.

¹ Katalog knjiga koje su bile u knjižnici Zrinskih u Čakovcu v. u NSK, sign. R 3579.

² Jacobus Tollius Holanđanin prvi put 1671. u Amsterdamu objavio je opis svojega putovanja iz 1660., posjetivši tada i Čakovec gdje je deset dana bio gost kod Nikole Zrinskog, koji je 27. XII. 1647. imenovan hrvatskim banom, a od »divljeg vepra« zaklan u Kuršancu 1664.

³ Usp. još: László Hadrovics, *Der südslavische Trojaroman und seine ungarische Vorlage*, Studia slavica, Acad. Scient. Hungaricae, Budapest, 1955., str. 49–135. Recenzija Josipa Hamma u *Slovu*, časopisu Staroslavenskog instituta, br. 9–10, Zagreb, 1960., str. 163–166.

⁴ Jagić je Fancevu, u pismu od 18. srpnja 1911., već bio i ovako napisao: »Vrlo mi je neugodno, što Vam u neprilikama, koje Vas jednako susreću, ne mogu pomoći. Ja si ne pravim nikakvih iluzija, da bi mogla moja intervencija biti Vama od koristi,

jer poznam sve slabooće našega narodnog karaktera. Tu je na prvom mjestu zlo-
glasni jal – o kojem je toliko znao pripovijedati pokojni Kukuljević! – a na drugom
naša podlost spram svega tuđega a preziranje ili bar malouvažavanje svega do-
maćega. Pomiješajte sve te ingrediencije pa ćete dobiti ne lijek na ranu već otrov
koji je još jače povređuje.» (*Pisma V Jagića Fancevu*, 26, str. 404.)

38.

- ¹ Umro je 1699. godine. O njemu v. Olga Šojat, *Hrvatski kajkavski pisci II*, Zagreb, 1977., str. 375–393.
- ² Šimun Juda Židić bio je i rektor Hrvatskog kolegija u Beču 1683. Više o njegovoj službi v. Kamilo Dočkal, *Hrvatski kolegij u Beču 1624–1784*, Wien – Zagreb, 1996., str. 194–204. Usp. još: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izvišće Šimuna Jude Sidića o turskoj obsadi grada Beča g. 1683.*, »Starine«, JAZU, knj. 16, Zagreb, 1884.
- ³ Boltižar (Baltazar) Milovec (1612. – 1678.); o njemu više v. O. Šojat, nav. dj., str. 133–144. Nikola Krajačević (1582. – 1653.) isusovac rođen u Sisku. O njemu v. Miroslav Vanino u časopisu *Vrela i prinosi*, br. 3, Sarajevo, 1933., str. 111–119.
- ⁴ *Služba Marijalska, to je osem prodekih na osem svetkov B. D. Marije. Napravlene i povedane od poštuванog gospona Mihalja Šimunića, jašprišta goričkoga i kanonika zagrebačkoga...*, V' Zagrebu, leta M. DC. XCII [1697.].
- ⁵ *Feniks pokore pod kraljutni miloserdnoga pelikana počivajuća, to jest Prodeke nedeljne k zdencu pokore vabeče po poštuванom gosponu Mihalju Šimuniću, jašprištu goričkomu i stolne cirkve zagrebačke kanoniku spravljene i povedane, pod obrambum i stroškom presvetloga i visokopoštuванog gospodina Januša Jožefa Babiča na svetlo dane*, Vu Zagrebu, leta M. DC. XCVII [1697.].
- ⁶ U posveti knjige *Dvoj dušni kinč...* (Beč, 1664.) Milovec piše o Katarini Frankopan ženi Nikole Zrinskog Sigetskog: »Katarina Frankopan, onoga po vseh narodeh glasovitoga grofa Zrinskoga Mikule zakoni tovaruš, Vašeg pak Svetloga gospoctva prededa Stipana Frankopana sestra« (djelo je posvetio Katarini Frankopan ženi Petra Zrinskoga), »leta 1560. bila je vučinila štampati molitvene knjižice, vu kotereh bil je med drugimi pobožnimi navuki i molitvami Marijanski i mertvečki oficijum.« Tađa još nije bio poznat *Raj duše* Nikole Dešića tiskan 1560. u Padovi, dakle nije bilo tiskano »s ove strane Velebita«. Danas imamo pretisak tog unikata u izdanju »Benja« i »Knjiga« (Rijeka, 1955.) s pogovorima Josipa Vončine i Milana Mogušā.
- ⁷ Vidi »Archiv«, svez. 27, Berlin, 1905., str. 578–586.
- ⁸ Zagrebački biskup Petar Petretić samo je novčano pomogao tiskanje Krajačevićevih *Sveteh Evangeliomov* [...], Graz, 1651.
- ⁹ Franjo Fancev, *Naša sveučilišna biblioteka*, »Savremenik«, VI, br. 5, str. 273–277 i br. 6, str. 350–355, Zagreb, 1911.
- ¹⁰ Izbori su bili 15., 16. i 17. XII. 1911. Usp. Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, I, Zagreb, 1989., str. 302–400.
- ¹¹ Nikola Tomašić (1864. – 1919.) do 1912. bio je profesor ekonomije na Sveučilištu u Zagrebu, Khuenov zastupnik u Saboru i zajedničkom parlamentu u Pešti, unionist, autor je knjige *Temelji državnoga hrvatskog kraljevstva – Pakta conventa*. Obnašao je od 1910. do 1912. dužnost hrvatskog bana. Sveučilišnoj knjižnici ostavio je oko 30 tisuća svezaka knjiga.

- ¹ Petar Knežević, franjevac r. u Kninu, v. »Archiv«, svez. 34, Berlin, 1913., str. 514.
- ² Jagić je u pismu od 2. I. 1912. molio Fanceva: »P. S. Molim Vas ako imate Kneževićeve pištole i jevangjelja u izdanju 18-ga vijeka, da mi isporučite i ispravite priloženi tekst, koji je riječ po riječ prepisan sa štampanog izdanja od g. 1840. Bit će valjda promjene bar u ortografiji.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 28, str. 406.)
- ³ Vidi »Vjesnik kr. zemaljskog arhiva«, XIII, Zagreb, 1911., str. 1–14.
- ⁴ Isto, str. 62–64.
- ⁵ Usp. Franjo Fancev, *Malo svjetlosti u rad dra Rudolfa Horvata*, »Hrvatski pokret«, VIII, br. 4 i 7, Zagreb, 1912.

- ¹ Franjo Fancev, »*Visio Philiberti*« u kajkavskoj književnosti 17. stoljeća, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. XI, Zagreb, 1932. Usp. još: Olga Šojat, nav. dj., str. 203–241.
- ² Franjo Fancev, *Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost*, u: *Grada za povijest hrvatske književnosti*, JAZU, knj. VIII, Zagreb, 1915., str. 1–55.

- ¹ Usp. Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, I., Zagreb, 1969., II., 1987., priredio Mijo Korade; *Isusovci u Hrvata: Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija »Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata«*, Zagreb, 1992.
- ² Usp. Franjo Fancev, *Sušnik autor, Jambrešić redaktor – izdavač rječnika od 1742.*, »Nastavni vjesnik«, XXXVI, Zagreb, 1927., str. 66–68.
- ³ Usp. Vanino, nav. dj.
- ⁴ Usp. Jean-Marie Valentin, *Le Theatre des Jesuites dans les Pays Langue Allemande*, Stuttgart, 1983., str. 1182–1183, 1198 i 1207.
- ⁵ Usp. Alojz Jembrih, *Hrvatsko gimnazijsko kazalište u Gradecu u Zagrebu*, uvodna rasprava knjizi: *Sisačka pobjeda 1593. Njezin odjek u hrvatskoj književnosti*, Sisak, 1993., str. 3–49. Isti, *Sisciensis Victoria (1617): Hrvatska povijesna i rodoljubna drama na zagrebačkom Gradecu*, »Kaj«, XXVII, br. 44–5, Zagreb, 1994., str. 77–96.
- ⁶ Taj kapitalan rad Franje Fanceva objavljen je pod naslovom: *Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606–1772)*, »Starine«, JAZU, knj. 37, Zagreb, 1934., str. 1–176, i »Starine«, knj. 38., Zagreb, 1937., str. 181–304. Vatroslav Jagić je u vezi s naslovom Fancevu predlagao: »Ako ne bi bilo više no to, tada bi u naslovu članka zgodno bilo, da se istakne, da je to maximam partem literatura Isusovačka. Zašto tajiti istine? Preporučam Vam to na razmišljanje, dok je još vrijeme. Naslov mogao bi biti: *Die Literatur der kroatischen Jesuiten im 17. Jahrh.* ili nešto tomu slično.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 42, str. 412.)
- ⁷ Jagić odgovara na to pismo (4. XI. 1912.): »Ja sam s velikim zanimanjem pročitao Vaše opširno pismo te se radovac bogatim plodovima Vaših potraživanja [valjda istraživanja].« »Da će po Vašim studijama jezuiti bolje proći nego li je do sada bilo općenito mišljenje, to mi je upravo drago, jer sam Habelića zavolio te mislim da

je takovih bilo više. [...] Ovom pismu prilažem moj članak, koji ako ushtjednete prošetjeti, vidjet ćete, da je samo zato ušao u štampu, što mi je žao bilo svoju građu sasvim baciti u koš. [...] Kad biste slučajno, bez velika truda, našli da se može što-god i dodati, to biste mogli učiniti pod kraj moga članka kao *Vaš dodatak*.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 32, str. 407.) Jagić je, naime, u *Archivu* (svez. 34, 1913., str. 497–532) objavio *Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben*. Fancev je pak doista Jagićevu članku napisao svoj dodatak (str. 532–540) pod naslovom *Nachträge zur vorausgehenden bibliograph. Übersicht*. Jagić je pak u bilješci dodao: »Früher als ich es erwarten konnte, hat Dr. Fancev zur bibliogr. Übersicht einige sehr wertvolle Nachträge geliefert, für die ich ihm meinem Dank ausspreche.« I to se zove deontologija!

43.

¹ Milivoj Šrepel. *O Kašićevu prijevodu sv. pisma*, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. II, Zagreb, 1899., str. 43–57.

44.

¹ Fancev aludira na dačke nemire – štrajk đaka u Zagrebu.

² Usp. Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća*, »Jugoslavenska knjiva«, VI, knj. 1, Zagreb, 1922., str. 181–193, 365–380 i 455–462.

45.

¹ Bez datuma, poštanski žig od 12. XII. 1912.

46.

¹ Objavljeno je pod naslovom: *Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije*. Sakupio Dr. Franjo Bučar a nadopunio i sredio Dr. Franjo Fancev, »Starine«, JAZU, knj. 39, Zagreb, 1938.

² Franjo Fancev, *Bašćanska ploča u novom svjetlu*, »Savremenik«, VIII, Zagreb, 1913., str. 197–198.

³ Franjo Fancev, *Naučni metod g. Rudolfa Strohala*, »Hrvatska«, br. 411, Zagreb, 1913. i »Hrvatski pokret«, IX, br. 64, Zagreb, 1913.

⁴ »Starine«, JAZU, knj. 37, Zagreb, 1934., knj. 38, 1937.

⁵ *Litterae Annuae Provinciae Austriae*, Wien; danas u arhiva kod isusovaca u Beču.

⁶ Fancev pomišlja na habilitacijski rad koji je kasnije i napisao.

47.

¹ Po svemu sudeći, rezultat prikupljanja takve bibliografije urodio je plodom koji je Fancev predstavio u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* (JAZU, knj. XII.) pod naslovom *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga prepорода (1790–1832)*. Skupio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev, u Zagrebu, 1933.

- ¹ To je odgovor na Jagićevo pismo od 6. VII. 1913; v. *Pisma V Jagića Fancevu*, 36, str. 408–409.
- ² *Zbornik propovijedi u vrijeme korizme koje je napisao za kralja Ferdinanda I. (u Napulju) Roberto Caracciolo*. Na hrvatski jezik preveli su ih Pero Jakovčić i Silvestar Bedričić, a tiskane su u Senju 1508. Danas jedan primjerak pohranjen je u knjižnici HAZU u Zagrebu, sign. R. 674. Objavljen je i u pretisku 1981. u izdanju Senjskog muzejskog društva, Senj.
- ³ Riječ je hrvatskom prvotisku. Danas je dostupan u pretisku iz 1971.
- ⁴ To je Misal Pavla Modrušanina. Pohranjen je u NSK u Zagrebu, sign. R II A–8°–9.
- ⁵ Levakovićev *Misal rimskij – Missale romanum slavonico idiomate*, posebno važan po notaciji za pjevanje po gregorijanskom uzoru. Tiskan je u tiskari Propagande za širenje vjere (Propaganda de fide, Rim). Jezik tog misla je rusificiran; pohranjen je u NSK, sign. R II A–4°–2.
- ⁶ *Misal Hrvacki* tiskan je u Kožičičevoj tiskari u Rijeci, jedan primjerak pohranjen je u NSK, sign. R II A–8°–8.
- ⁷ To je *Misal* koji je za tisak priredio Ivan Paštrić (1636. – 1708.). O njemu v. Ivan Golub, *Rad Ivana Paštrića na izdavanju glagoljskih liturgijskih knjiga*, »Slovo«, br. 21, Zagreb, 1971., str. 377–387.
- ⁸ Riječ je o *Misalu* koji je priredio Matija Karaman (*Misal rimskij slavenskim ezykom*). Još više je rusificiran od Levakovićevog. Primjerak pohranjen u NSK, sign. R I A–4°–3.
- ⁹ To je tzv. Parčićev *Misal*. Naime, Dragutin Parčić je taj misal priredio prema hrvatskoj redakciji staroslavenskog jezika iz rukopisa 14. stoljeća. Izostavio je sve rusizme, pa je V. Jagić za nj, s pravom, rekao da je to misal koji predstavlja »trijumf slavenske filologije naprama ignoranciji posljednjih dvaju stoljeća«, v. »Archiv für slavische Philologie«, Bd. 16, Berlin, 1894.
- ¹⁰ To je Baromićev Brevijar tiskan u Veneciji. Primjerak je pohranjen u NSK, sign. R I–16°–1a.
- ¹¹ Brevijar koji je priredio Rafael Levaković u vrlo rusificiranoj jezičnoj redakciji; primjerak je u NSK, sign. R II A–8°–3.
- ¹² To je izdanje brevijara Ivana Paštrića; usp. Ivan Golub, nav. dj.
- ¹³ Rafael Levaković to je djelo priredio prema istom latiničkom djelu Šime Budinića (1530. – 1600.) iz 16. st. objavivši ga u glagoljici; jedan primjerak je pohranjen u NSK, sign. R II A–8°–2.
- ¹⁴ Vjerojatno 1739., *Bukvar slavenskih*, priredio Matija Karaman; primjerak u knjižnici HAZU, sign. R 632.
- ¹⁵ To je treće izdanje Karamanova *Bukvara*, v. u NSK, sign. R II A–16°–2.
- ¹⁶ Rafael Levaković (1597. – 1649.) je svoj *Azbukvidnjak* izradio prema glagoljskom izdanju tzv. Torresanijeve početnice iz 1527. Usp. Vatroslav Jagić, *Zwei bibliographische Seltenheiten (zwei glagolitische Azbukvidarien)*, »Archiv für slavische Philologie«, Bd. XII, Berlin, 1890., str. 630–636.
- ¹⁷ *Katekizam. Edna malahna knjiga* [...] priredili su Stipan Konzul i Antun Dalmatin. Pretisak tog djela objavljen je u Pazinu 1994. s pogovorom Alojza Jembriha.

- ¹⁸ Taj senjski glagoljski misal tiskao je u Senju Blaž Baromić. Prema primjerku iz Budimpešte, koji Fancev spominje, HAZU je 1994. objavila pretisak. Usp. Anica Nazor, *Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju, g. 1494–1508*, »Slovo«, br. 21, Zagreb, 1971.
- ¹⁹ Stjepan Bosanac, *Hrvatski misal štampan g. 1494. u Senju i brevijar štampan g. 1493.*, »Vienac«, br. 5, Zagreb, 1895., str. 78.
- ²⁰ Senjsko muzejsko društvo u Senju objavilo je 1978. pretisak *Spovidi općene*. Transkripciju (latinicom) priredila je Anica Nazor, 1979.
- ²¹ To je teološki priručnik. Prijevod s latinskog: *Manipulus curatorum* iz 14. st. Autor latinskog izvornika je Španjolac Guido de Monte Rocherii. Glagoljski primjcrak pohranjen je u knjižnici HAZU, sign. R 675a.
- ²² Usp. Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski Tranzit svetog Jeronima u starijem prijevodu, u: Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 5, Zagreb, 1964., str. 99–161.

49.

- ¹ Fancev je to učinio na Jagićevu zamolbu u pismu od 14. VII. 1913. u kojem ga, uz ostalo, moli: »Još bih Vas molio, ako možete, da mi posaberete neke stvari Strohalove, koji puno piskara i puno laže o našoj glagoljskoj literaturi.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 37, str. 409.)
- ² Kasnije je promijenio prezime u Vodnik.
- ³ Taj Jagićev rad objavljen je u knjizi: Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I, *Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagoljskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1913., str. 9–60.
- ⁴ Usp. Stjepan Bosanac, *Novo nadena stara latinicom štampana hrvatska knjiga*, »Vienac«, XXVIII, br. 4, Zagreb, 1896., str. 60–62.

50.

- ¹ Vjerojatno u leksiku (rječniku).
- ² Petar Karlić je objavio *Statut Lige kotara Ninskoga u Vjesniku hrvatskoga arheološkog društva* (XII, Zagreb, 1912.).
- ³ Nikola Žic je objavio tekst Mošćeničkog statuta, a znanstveno ga obradio Karel Kadlec; v. *Rad JAZU*, knj. 203, Zagreb, 1914.
- ⁴ Branko Vodnik.
- ⁵ Geschcft (trgovina; dobit novčana).
- ⁶ Tragao.
- ⁷ Fancev još jednom aludira na Rudolfa Horvata.
- ⁸ To je Fancevljevo odgovor na Jagićevo pismo od 31. VII. 1913.; v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 39, str. 410.

51.

- ¹ *Edni kratki razumni nauci najpotrebnei i prudni...*, (glagoljicom), Tübingen, 1562.

- ² Riječ je o *Postilli* iz 1568. tiskanoj u Regensburgu koju su Stipan Konzul i Antun Dalmatin preveli za gradišćanske Hrvate. Prvi dio te *Postille* (1568.) objavljen je u pretisku (Pazin, 1993.) s pogovorom Alojza Jembriha.
- ³ Aleksandar Stojičević (1879. – 1952.) srpski lingvist, profesor u Ljubljani.
- ⁴ Aleksandar Stojičević, *Die slovenische und serbokroatischen Wörter s njem-semenj, semenj-somonj-semenj*, »Archiv für slavische Philologie«, Bd. 35, Berlin, 1913.
- ⁵ Franjo Fancev, *Einige Bemerkungen zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien*, »Archiv für slavische Philologie«, Bd. 35., Berlin, 1914., str. 379–413.

52.

- ¹ Jagić je molio Fanceva u pismu od 16. XI. 1913. da nade nekoga tko bi u časopisima potražio neke Jagićeve članke; v. *Pisma V Jagiću Fancevu*, 44, str. 412–413.
- ² Dragutin Boranić (1870. – 1955.) hrvatski lingvist. O njemu v. Josip Silić, u zborniku: *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, Biblioteka hrvatski radio, knj. 5, Zagreb, 1993., str. 175–182.
- ³ J. J. Mikkola, *Urslavische Grammatik*, I, Heidelberg, 1913.
- ⁴ August Leskien (1840. – 1916.) njemački lingvist i slavist i u prvo vrijeme suradnik u Jagićevu *Archivu*. Izdao je više priručnika za crkvenoslavenski jezik: *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslvischen) Sprache*, Heidelberg, 1909.; *Untersuchungen über Qualität und Betonung in den slavischen Sprachen*, 1885., 1839.; *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914.
- ⁵ W. Vondrak, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, 1912.
- ⁶ Bartol Kašić (1575. – 1650.) Pažanin, isusovac. Autor je hrvatske gramatike pisane latinskim jezikom s hrvatskim primjerima hrv. gramatičkog sustava: *Institutiones linguae Illyricae (Osnove iliričkog jezika)*, Romae 1604. Pretisak gramatike priredio 1977. R. Olesch, objavljeno u seriji: *Slavistische Forschungen*, 21, Köln – Wien; usp. još Radoslav Katičić, *Gramatika Bartola Kašića*, u: *Rad JAZU*, knj. 388, Zagreb, 1981.
- ⁷ Tomo Maretić (1854. – 1938.), hrvatski lingvist. O njemu v. Josip Silić, *Tomo Maretić* [...], u: *Virovitički zbornik 1234–1984.*, Virovitica 1986., str. 395–403.

53.

- ¹ Usp. Slavko Ježić, *Jagićev novinarsko-kritičarski rad u mladim godinama*, »Hrvatsko kolo«, VI, Matica hrvatska, Zagreb, 1953., str. 96–101.

54.

- ¹ Korisnici.
- ² O Koaliciji više Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, I., Zagreb, 1989., str. 276–331.
- ³ Nije li u tome vidljiv negativni stav prema kajkavštini uopće?
- ⁴ Izidor Kršnjavi (1845. – 1927.), povjesničar umjetnosti, slikar i kulturni djelatnik. Kao predsjednik Odjela za bogoštovje i nastavu (od 1891.) zaslužan je za procvat cjelokupnoga hrvatskog školstva i prosvjete.
- ⁵ Valjda se pod tim misli konfrontacija, sukob.

¹ Na razglednici, na kojoj je prikazan portal zgrade s poprsjem (spomenik) čovjeka, na mađarskom piše: »Nagyvarad-Szigligeti szobor.« To je mjesto, vjerojatno, jedno od Fancevjevih vojnih postaja odlaskom u I. svjetski rat. Sadržaj i adresa pošiljatelja razglednice, dakle Fanceva, također govori tome u prilog.

¹ Uputno je pročitati Jagićevo pismo Fancevu od 23. XII. 1914.; v. *Pisma V. Jagića Fancevu*, 47., str. 414–415.

² Vjerojatno na teren.

³ Usp. Franjo Fancev, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga [...]*, u: *Rad JAZU*, knj. 212, Zagreb, 1916., str. 147–225, knj. 214, Zagreb, 1916., str. 1–112. Fancev je taj rad poslao Jagiću koji mu se je zahvalio: »Vaša lijepa radnja uvelike je osvijetlila jedno doba iz života našeg jezika te će svima prijateljima historije našega jezika vrlo dobro doći.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 51, str. 416.)

¹ Julije Benešić (1883. – 1957.) hrvatski pjesnik, prevoditelj, jezikoslovac.

² David Starčević (1840. – 1908.), advokat, narodni zastupnik, jedan od glavnih predstavnika stranke prava.

³ Jagić je u pismu Fancevu još 23. XII. 1914. kad je čuo da ga je rat odvuкао u svoju kolotečnu, pisao: »Vidi se, da u Zagrebu nitko ne vodi računa o šteti za narodnu prosvjetu, ako nam postradaju ponajbolji članovi mlade inteligencije.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 47, str. 414–415.)

⁴ Milan Rojc (1855. – 1946.) pravnik i političar, u Fancevovo vrijeme bio je predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu.

⁵ Usp. Franjo Fancev, *Neka pitanja bibliotečne organizacije*, »Jugoslavenska njiva«, IV, br. 39, Zagreb, 1920., str. 758–763.

⁶ Jagić se obraća Fancevu pismom od 25. I. 1921., koje počinje riječima: »Mnogo-poštovani gospodine direktore! Da sam mogao slutiti, da ste takav chaos našli u biblioteci, ne bih se odlučio, da Vam još i ja zadajem posla. Oprostite, ali ujedno primite moje srdačno čestitanje, što je Vaša energija i Vaša požrtvornost već postigla dobar uspjeh. Meni je neki dan gospodja Lucerna [Camille, književnica, A. J.] pohvalila Vašu biblioteku, poredeći je s našim ovdašnjima. Uvjeren sam, kad ste toliko truda već uložili, da će posao sada sve ljepše napredovati, a Vi ćete u osvjetloćenju da je zagreb, sveučilišna biblioteka ipak prva na jugu, naći najveću zadovoljstinu.« (*Pisma V. Jagića Fancevu*, 55, str. 419.)

FRANJO FANCEV U SVJETLU SVOJIIH PISAMA VATROSLAVU JAGIĆU

Sažetak

Poznato je da svaka korespondencija, uopće, kad je riječ o pojedincima iz hrvatske kulturne, književne i znanstvene djelatnosti, predstavlja temelj iz kojega zrači svjetlo na čitavo stvaralaštvo dotičnoga pojedinca. To najbolje svjedoče i pisma Franje Fanceva upućena Vatroslavu Jagiću u razdoblju od 1907. do 1921. – ukupno 56 pisama među kojima ima i pokoja dopisnica i razglednica.

Mnogi Fancevjevi radovi objavljeni od 1907. do 1938. njegovim pismima doista dobivaju dodatno vrijedno svjetlo. Najviše pisama (38), bivši učenik svomemu učitelju V. Jagiću, upućuje iz Zagreba, 3 iz Bjelovara, 6 iz Virja, 1 iz Đurđevca, 2 iz Nevesinja, 1 iz Dijona, 1 iz Ferneya i 1 iz Coppeta.

Pređičavanjem spomenutih pisama, uz komentar, autor priloga želi pridonijeti boljem razumijevanju Fancevljeva nezaobilazna doprinosa u povijesti hrvatske književnosti, školstva, dijalektologije i hrvatske kulture.

FRANJO FANCEV IN THE LIGHT OF HIS LETTERS TO VATROSLAV JAGIĆ

Summary

It is a known fact that every correspondence in which individuals from the Croatian cultural, literary and scientific life are involved, represents a source which throws light on their complete creative work. It is best evidenced by Franjo Fancev's correspondence with Vatroslav Jagić dating from the period between 1907 and 1921 and consisting of 56 letters including a random card or picture postcard.

Fancev's letters in truth throw a valuable light on most of his works published between 1907 and 1938. Most of the letters the former student addressed to his teacher V. Jagić were written in Zagreb (38), 3 being written in Bjelovar, 6 in Virje, 1 in Đurđevac, 2 in Nevesinje, 1 in Dijon, 1 in Ferney and 1 in Coppeta.

By presenting these letters and giving commentaries the author of this article hopes achieve better understanding of Fancev's valuable contribution to the Croatian literature, educational system, dialectology and Croatian culture.

Dr. Franjo Fancev s majkom Marijom i suprugom Blankom u dvorištu
roditeljskoga doma u Virju

Bibliografija

Ova bibliografija ima dva dijela: u prvome je popis radova Franje Fanceva, a u drugom literatura o njemu. Oba niza sređena su kronološki s time da su podaci iz časopisa koji su izlazili u školskoj, a ne kalendarskoj godini (*Nastavni vjesnik*, primjerice), stavljeni na kraj godine kojom je školska godina počinjala.

Pri izradi bibliografije služila sam se ponajprije već postojećim bibliografijama čiji su autori Stanko Gašparović, Mirko Matijević i Ivan Esih, zatim *Bibliografijom* Leksikografskoga zavoda, *Bibliografijom Jugoslavije*. *Knjige, brošure, muzikalije*, *Bibliografijom Jugoslavije. Članci i prilozi u serijskim publikacijama*, *Gradom za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga*, *Hrvatskom bibliografijom* te mnogim drugim priručnicima.

S obzirom da *Hrvatska bibliografija* ne izlazi već više godina, a i broj posebnih priloga o Franji Fancevu nije velik, pretraživanje je bilo teško jer je trebalo pogledati u svaku knjigu koja je u vezi sa starijom književnošću i provjeriti ne govori li autor nešto i o Fancevu. Stoga upućujem na radove stručnjaka koji se bave starijom hrvatskom književnošću (E. Hercigonja, D. Fališevac, J. Bratulić, S. P. Novak, F. S. Perillo, Z. Bartolić i drugi).

Vjerujem da ova bibliografija ima propusta te unaprijed zahvaljujem svima onima koji će ih uočiti i na njih me upozoriti. Zahvaljujem ujedno svima koji su mi na bilo koji način pomogli pri izradi ove bibliografije.

Bibliografija radova Franje Fanceva

1.
Sv. braća Ćiril i Metod, slavenski vjerovjesnici : slavensko bogoslužje. // Hrvatske novine. 13:33/36; 38/39(1905).
2.
Pismo. // Hrvatske novine. 13:40/41(1905).
* Podaci preuzeti iz Bibliografskog popisa publikacija dra Franje Fanceva Mirka Matijevića objavljene u Časopisu za hrvatsku poviest 11/2(1943), str. 154–164.
3.
Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie : der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica–Pitomača). // Archiv für slavische Philologie. 29(1907), str. 305–389.
* Sadrži 1 zemljopisni crtež i note.
4.
Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie. // Archiv für slavische Philologie. 31(1910), str. 367–381.
5.
Ferdo Rusan : o stotoj godišnjici rođenja. // Narodne novine. 76:282(9. prosinca 1910), str. /1/–/3/.
6.
Još nešto o virovskom dobrovoljnom kazalištu. // Narodne novine. 76:286(14. prosinca 1910), str. /4/.
7.
Za reformu sveučilišne biblioteke. // Narodne novine. 76:256(8. studenoga 1910), str. /3/–/4/ ; 76:257(9. studenoga 1910), str. /4/.
8.
Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie. // Archiv für slavische Philologie. 32(1911), str. 49–92 ; 344–362.
9.
Ferdo Rusan : o stotoj godišnjici njegova rođenja. – Zagreb, 1911. Str. 83. (Knjižnica Braće hrvatskog zmaja ; sv. 19)
10.
Filološki pabirci iz zapisnika grada Varaždina 16. vijeka. // Vjesnik kr. zemaljskoga arhiva. 13(1911), str. 62–64.
11.
Iz »Induljencija« fra Šimuna Klemenovića (1511). // Vjesnik kr. zemaljskoga arhiva 13(1911), str. 189–191.

12.
Junaštvo A. Heinza u pjesmi. // *Savremenik*. 6:9(1911), str. 550–552.
13.
Naša sveučilišna biblioteka. // *Savremenik*. 6:5(1911), str. 273–277 ; 6:6(1911), str. 350–355.
14.
Parnica Blaža Škrinjarića 1588. // *Vjesnik kr. zemaljskoga arhiva*. 13(1911), str. 1–14.
15.
Pismo Pavla Solarića Pavlu Radivojeviću. // *Brankovo kolo*. 17(1911), str. 650–652.
16.
Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie. // *Archiv für slavische Philologie*. 33(1912), str. 20–51.
17.
Iz prošlosti i sadašnjosti Cigana. // *Narodne novine*. 78:266(16. studenoga 1912), str. /3/ ; 78:267(18. studenoga 1912), str. /3/ ; 78:268(19. studenoga 1912), str. /3/ ; 78:269(20. studenoga 1912), str. /3/ ; 78:270(21. studenoga 1920), str. /3/.
18.
Malo svjetlosti u rad dra Rudolfa Horvata. // *Hrvatski pokret*. 8:4 (297)(5. siječnja 1912), str. 3 ; 8:7(10. siječnja 1912), str. 3–5.
19.
Baščanska ploča u novom svijetlu. // *Savremenik*. 8:3(1913), str. 197–198.
20.
Dubrovačke legende : (čakavski tekst Barlaama i Josafata). // *Dubrovačke legende / izdao Josip Karasek*. Prag, 1913. str. 1–167.
21.
Ein Beitrag zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien. // *Archiv für slavische Philologie*. 34:3/4(1913), str. 464–483.
22.
Nachträge zur voransgehenden bibliograph. Übersicht. // *Archiv für slavische Philologie*. 34(1913), str. 533–540.
23.
Naučni metod g. Rudolfa Strohala. // *Hrvatski pokret*. 9:64(18. ožujka 1913), str. 2–3.
24.
Naučni metod g. Rudolfa Strohala. // *Hrvatska*. 411(17. ožujka 1913), str. 17.
25.
Einige Bemerkungen zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien. // *Archiv für slavische Philologie*. 35:3/4(1914), str. 379–413.

26.

Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 8(1915), str. 1–62.

* Sadržaj: »Od limba govorenje« varijanta Vetranovićeva »Uskrnutja Isukrstova« ; Dva razgovaranja ; Dvije istoričke pjesme. – 2. izd. tiskano je 1916. god.

27.

Jezik hrvatskih protestantskih pisaca XVI vijeka : prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga. // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički. 92(1916)=212, str. /147/–225.

28.

Jezik hrvatskih protestantskih pisaca XVI vijeka : prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga. // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razreda historičko-filološkoga. 93(1916)=214, str. 1–112.

29.

Neka pitanja bibliotečne organizacije. // Jugoslavenska njiva. 4:39(1920), str. 758–763.

30.

Marko Andriolić Trogiranin, zaboravljeni pisac 16. vijeka. // Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću povodom 25-godišnjice njegova naučnog rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici. Beograd : Izdanje akad. knjižare S. B. Cvijanovića, 1921. str. 174–179.

31.

Izdanja Marulićevc Judite. // Nastavni vjesnik. 30(1921–1922), str. 118–123.

32.

Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća. // Jugoslavenska njiva. 6:3(1922), str. 181–193 ; 6:5(1922), str. 365–380 ; 6:6(1922), str. 455–461.

33.

Južnoslovenski filolog. // Jugoslavenska njiva. 6:4(1922), str. 302–304.

34.

Počeci kajkavske književnosti i štampanje prvih kajkavskih knjiga. // Jugoslavenska knjiga. 6:6(1922), str. 486–489.

35.

Prilog kulturnoj historiji Slavonije XVIII. vieka. // Zbornik za pučku prosvjetu. 1(1922), str. 26–33.

36.

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. // Jugoslavenska njiva. 6:5(1922), str. 382–383.

37.

Srpsko-hrvatski jezik. // Almanah Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za godinu 1921./1922. Zagreb, 1922. str. 149–157.

38.

Uspomeni Ivana Milčetića. // Riječ. 3:82(1922), str. 2-3 ; 3:84(1922), str. 2-3 ; 3:86(1922), str. 2 ; 3:87(1922), str. 2-3.

39.

Iz hrvatske književne povijesti. // Nastavni vjesnik. 31:52/54(1922-1923), str. 247-252 ; 326-328.

40.

O autorstvu i postanju rječnika *Lexicon latinum... Zagrabiae 1742.* : prilog istoriji naše leksikografije. // Južnoslovenski filolog. 3(1922-1923), str. 11-25.

41.

Prilozi za historiju kajkavske poezije XVII. stoljeća. // Nastavni vjesnik. 31 (1922-1923), str. 85-93 ; 142-149 ; 241-252 ; 326-328.

42.

Iz prepiske fra Martina Nedića Ljudevitu Gaju. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1922.37(1923), str. 96-101.

43.

Kanislich = Kanižlić. // Ljetopis Jugoslavenske akademije za godinu 1922. 37(1923), str. /102/-104.

44.

O postanju iliričko-latinskoga dijela Belostenčeva rječnika : drugi prilog za historiju srpsko-hrvatske leksikografije. // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 3(1923), str. 150-165.

45.

O postanju »Pavlinskoga zbornika« iz god. 1644. // Sv. Cecilija. 17:1(1923), str. 1-4.

46.

Slike i prilike : nova serija. // Obzor. 64:42(13. veljače 1923) ; 64:64(7. ožujka 1923) ; Hrvat. br. 905(12. ožujka 1923) ; 906(13. ožujka 1923) ; 907(14. ožujka 1923) ; 908(15. ožujka 1923).

*Kritika Vodnikova izdanja Tita Brezovačkog.

47.

Naučni metodi Branka Drechslera-Vodnika : (prilog novoj seriji »Slika i prilika«). // Savremenik. 17(1923), str. 528-533.

48.

O »Stjepanuši« fra Stipana Jajčanina : prilog za poznavanje naše »moderne« literarne historiografije. // Nastavni vjesnik. 32(1923-1924), str. 38-44 ; 108-114.

49.

/Ispravak na članak Mije Radoševića: Dr. Franjo Fancev/. // Pokret. 4:81(1924), str. 4.

50.

Zašto se Jagić vratio mrtav u Hrvatsku? // Vijenac. 2:12(1924)=3, str. 378-381.

51.

Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame. // Nastavni vjesnik. 33(1924–1925), str. 109–124 ; 181–194.

52.

Bibliografija hrvatska. // Narodna enciklopedija / /redaktor/ Stanoje Stanojević. Zagreb : Bibliografski zavod. – 4 knj.

Knj. 1: A – H. – 1925. str. 186–189.

53.

Biblioteke u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji. // Narodna enciklopedija / /redaktor/ Stanoje Stanojević. Zagreb : Bibliografski zavod. – 4 knj.

Knj. 1: A – H. 1925. str. 194–199.

54.

Kr. sveučilišna knjižnica u Zagrebu. // Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu, 1874–1924. Zagreb, 1925. str. 191–224.

* Posebni otisak također.

55.

Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vjekova njegove historije. // Katalog kulturno historijske izložbe grada Zagreba prigodom 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva 925.–1925. Zagreb, 1925. str. 11–28.

56.

Liturgijsko-obredne igre u Zagrebačkoj Stol. crkvi : prilog istoriji kulture u Posavskoj Hrvatskoj XII stoljeća. // Narodna starina. 4(1925), str. 1–16.

*Résumé. – Posebni otisak.

57.

O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj. // Zbornik kralja Tomislava. Zagreb, 1925. str. 509–553. (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti : knj. /17/29)

* Résumé.

58.

Zagrebački pasionali u historiji hrvatske crkvene književnosti. // Sv. Cecilija. 19:1 (1925), str. /1/–5.

59.

Prvi izgrađivača hrvatskoga štamparstva. // Grafička revija. 4(1926), str. 226–229.

60.

Hrvatska pjesma o Beogradu god. 1739. // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 7:1/2(1927), str. 62–72.

* Tekst pjesme na kraju rasprave.

61.

Novi prilozi za povijest hrvatske crkvene drame. // Nastavni vjesnik. 36:1/2(1927–1928), str. 1–21.

* Posebni otisak također.

62.

Prilog za historiju hrvatsko-srpskih književnih veza u 18. vijeku. // Nastavni vjesnik. 36:7/8(1927–1928), str. /241–261.

*Posebni otisak također.

63.

Sušnik autor, Jambrešić redaktor – izdavač rječnika od g. 1742. // Nastavni vjesnik. 36(1927–1928), str. 66–68.

64.

Dva dubrovačka komediografa iz kraja 18. stoljeća : (prilog za istoriju dubrovačke drame). // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 8:1/2(1928), str. /160–176.

65.

Naučni put u Dalmaciju. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1927/28. 41(1928), str. /114–115.

66.

Razvitak hrvatskih biblioteka u prošlosti i njihovo stanje u sadašnjosti. // Congrès international des bibliothécaires et des amis du livre à Prague 1926. Praha, 1928. str. 139–154.

67.

Dosad najstarija poznata hrvatska pučka pjesma iz sjeverne Dalmacije. // Zbornik Bogdana Popovića. Beograd, 1929. str. 116–120.

68.

Iz naše političke prošlosti. // Hrvatska revija. 2:4(1929), str. /209–216.

69.

Povijest hrvatske kajkavske pjesme : »Popevka od protuletja«. // Obzor. 70:350(31. prosinca 1929), str. 2.

70.

Prilozi za reviziju hrvatske bibliografije. // Zbornik naučnih radova : Ferdi Šišiću povodom šezdesetgodišnjice života 1869–1929 posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici. /Zagreb/, 1929. str. 121–128.

* Posebni otisak također.

71.

Scijačka komedija u starijoj hrvatskoj drami. // Godišnjak Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu za školske godine 1924/25–1928/29. /Zagreb/, 1929. str. 140–156.

* Zusammenfassung.

72.

Zagrebačko školovanje Pavla Solarića. // Nastavni vjesnik. 38:1/4(1929–1930), str. 1–8.

73.

Dvije dubrovačke pučanske družine s kraja 17. stoljeća : prilog za povijest hrvatske drame i teatra. // Nastavni vjesnik. 39:5/8(1930–1931), str. 136–164.

* Posebni otisak također.

74.

Prilozi za povijest književnosti hrvatske. // Nastavni vjesnik. 39:1/4(1930–1931), str. 26–43.

* Sadržaj: Smrt bana Nikole Zrinskoga u hrvatsko-kajkavskim pjesmama Erlangenskog rukopisa ; Ko je Keresturi agens, autor pjesme »Nikaj na svetu lepšega ni...« ; Školovanje Antuna Mihanovića Petropoljskoga.

*Posebni otisak također.

75.

Dubrovačkapjesma 16. stoljeća u počakavljenom prijepisu. // Iz dubrovačke prošlosti : zbornik u čast M. Rečtara. Dubrovnik, 1931. str. 245–256.

* Posebni otisak.

76.

Naučni put u Dalmaciju : izvještaj. // Ljetopis Akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1929./30. 43(1931), str. 126–128.

77.

O drami i teatru kajkavskoga Zagreba. // Hrvatsko kolo. 13(1931), str. 134–149.

78.

Ostavina varaždinskoga liječnika iz početka 17. stoljeća. // Liječnički vjesnik. br. 4(1931), str. 245–256.

* Zusammenfassung. – Posebni otisak također.

79.

Iz daleke prošlosti hrvatskih gimnazija. // Nastavni vjesnik. 40(1931–1932), str. 1–9 ; 203–209.

80.

Četiri dubrovačke komedije iz kraja 17. stoljeća. 1. Đono Funkjelica. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 11(1932), str. /161/–185.

* Sadrži komediju: Đono Funkjelica.

81.

Građa za povijest hrv. crkvene drame. / Građa za povijest književnosti hrvatske. 11(1932), str. /11/–63.

*Sadrži: »Muka sv. Margarite«, zadarsko prikazanje od g. 1500 ; »Visio Philiberti« u kajkavskoj književnosti 17. stoljeća.

82.

Hrvatska crkvena prikazanja. // Narodna starina. 11:3(1932)=29, str. 143–168.

* Résumé. – Posebni otisak također.

83.

»Komedija od Raskota« : jalšanska seljačka komedija iz kraja 17. stoljeća. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 11(1932), str. /95/–123.

84.

Sitni prilozi za povijest hr. književnosti. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 11(1932), str. /211/–253.

* Sadrži: Građa za bibliografiju Petra Kanavelovića (1637 do 1719) ; Katalog poezije Pjesnika »St. D.« iz sredine 18. stoljeća ; Juraj Franjo Dijanić (1749–1799) ; Ivan Nepomuk Bužan (1746–1823) ; Iz latinske i hrvatske poezija Tita Brezovačkoga (1757–1805).

85.

Universitas scientiarum (Panepistemion) : prilog raspravi »Sveučilište ili univerzitet«. // Studentske novine. 2:25(1932).

* Podatak preuzet iz već citirane bibliografije M. Matijevića.

86.

Uz »Dopunu...« gosp. Vj. Štefanića. // Nastavni vjesnik. 41(1932–1933), str. 45–48.

87.

Neue Poesie des Spalatiners Marko Marulić : Auszug aus der im Rad, Bd. 245(1933), S. 1–72 veröffentlichten Abhandlung. // Bulletin international de l'Académie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb; classes: d'histoire et de philologie; de philosophie et de droit des beaux-arts et belles lettres. 5(1933), str. 30–36.

* Posebni otisak.

88.

/Uvod/ Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga prepорода (1790–1832) / skupio i uvodom popratio Franjo Fancev. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 12(1933), VII–XLVI, 320 str.

89.

Nova poezija Splićanina Marka Marulića : prilog za reviziju bibliografije njegovih hrvatskih djela. // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga. 109(1933)=245, str. 1–72.

* Posebni otisak također.

90.

Fragment dosada nepoznate epske pjesme »Osman«. // Nastavni vjesnik. 42:8/10 (1933–1934), str. 237–249.

* Sadrži i pjesmu »Osman«. – Posebni otisak također.

91.

Dva priloga za povijest hrvatskih pavlina. // Starine. 37(1934), str. 305–308.

92.

Građa za povijest isusovačkoga kolegija u Zagrebu (1606–1772). // Starine. 37(1934), str. /1/–176.

* Nastavlja se u Starinama 38(1937). – Na separatu je naslov: Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu (1606–1772).

93.

Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir : dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka / za štampu priredio i uvodom popratio dr. Franjo Fancev. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1934. 288 str. (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti ; knj. 31)

94.

Mohačka tragedija od god. 1526. u suvremenoj hrvatskoj pjesmi. // Nastavni vjesnik. 43:1/2(1934-1935), str. 18-28.

* Sadrži i pjesmu »Počinje razboj i tužba kralja ugarskoga«.

95.

Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret. // Hrvatsko kolo. 16(1935), str. 3-58.

* Posebni otisak također.

96.

Les origines autochtones du mouvement illyrien croate. // Le Monde slave. 2(1935). 10 str.

* Posebni otisak.

97.

Naučna istraživanja starije hrvatske književnosti g. 1933. i 1934. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1933/34. 47(1935), str. 116-142.

* Sadrži: /Uvod/; Popravci i nadopune tekstu Marulićeve pjesme »Od slavića«; Pisan u hvalu blažene, svete i prečiste divice Marije, majke Isukrstove, složena po Ortenziju Brtučeviću Hvaraninu; Popravci i varijante k tekstu »Jejupke gospodina Miše Pelegrinovića, vlastelina hvarskoga; čemu ga nije. Komedija 1705. Varijanta dubrov. komedije »Šimun Dundurilo«.

* Posebni otisak također.

98.

Postanak i historijska pozadina Gajeve pjesme »Još Hrvatska ni prepala«: posvećeno uspomeni Ljube Babića-Gjalskoga // Hrvatska revija. 8:12(1935), str. 617-633.

* Posebni otisak također.

99.

Prvi poznati diletanti isusovačkoga školskog teatra u Varaždinu i u Zagrebu. // Vrela i prinosi: zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. 5(1935), str. 127-139.

* Posebni otisak također.

100.

Zagrebačko školovanje Antuna Mihanovića Petropoljskoga, autora hrvatske narodne himne. // Jutarnji list. 24:8592(29. prosinca 1935), str. 17-18.

101.

Hrvatska književnojezična pitanja u pismu Splitsanina Mateja Albertija iz god. 1607. // Vrela i prinosi: zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. 6(1936), str. 1-15.

* Zusammenfassung. – Posebni otisak također.

102.

Hrvatska književnost. // Leksikon Minerva : praktični priručnik za modernog čovjeka. Zagreb : Minerva nakladna knjižara, 1936. stupac 547–554.

* I. Esih navodi da je taj tekst pisao Fancev (tekst nije potpisan), a M. Matijević kaže da je Fancev pisao i priloge o starijoj hrvatskoj književnosti.

103.

Hrvatski đaci gradačkog sveučilišta g. 1586–1829. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1934/35. 48(1936).

* Posebni otisak također.

104.

Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret. // Hrvatska revija. 9:8(1936), str. 412–427.

* To je tekst predavanja održanog 13. lipnja na priredbi osječkog pododbora Matice hrvatske. – Posebni otisak također.

105.

Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16. vijeka. – Hrvatski đaci gradačkog sveučilišta god. 1586–1829. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1934/35. 48(1936), str. /165/–209.

* Posebni otisak.

106.

U spomen Pavla Štoosa : prigodom sahrane njegovih ostataka u zagrebačkoj arkadi hrvatskih preporoditelja dne 10. svibnja 1936. // Hrvatska revija. 9:6(1936), str. /281/–288.

107.

Tri priloga za povijest starije hrvatske književnosti. // Nastavni vjesnik. 45:3/6 (1936–1937), str. 65–76.

* Sadrž: Poljička veza između hrvatsko-glagoljskog i dubrovačko-ćirilskog »Videnja sv. Bernarda« ; »Ofičice« o Bernarda Sorokočevića u kritici o. Serafina Crijevića ; Uz novo izdanje »Skazovanja od čudnovate rati«. – Posebni otisak također.

108.

Dva priloga za povijest hrvatskih pavlina. // Starine. 38(1937), str. 305–308.

109.

Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu (1606–1772). // Starine. 38(1937), str. /181/–308.

* To je nastavak teksta objavljenog u Starinama 37(1934).

110.

Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova. // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. 31:1(1937), str. /67/–168.

*Posebni otisak.

111.

»Ilirstvo u hrvatskom preporodu«. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1935–36. 49(1937), str. 130–157.

112.

Iz prastare crkvene i svjetovne književnosti Posavskih kajkavskih Hrvata. // Hrvatski dnevnik. 2:584(Božić, 1937)

113.

Kmet-muž u hrvatskoj dopreporodnoj poeziji : posvećeno hrvatskom književniku dru Nikoli Andriću o 70-godišnjici njegova rođenja. // Savremenik. 26:12(1937), str. 425-432.

114.

Pouzdana »Matice«, ali nepouzdan literarni historik. // Hrvatski dnevnik. 2:305 (1937), str. 21-22.

115.

Pseudonaučna pisanija. // Hrvatski dnevnik. 2:220(1. siječnja 1937), str. 17-18.

116.

Puna istina o podjeli nagrade DHK »za najbolji roman«. // Hrvatska revija. 10:5 (1937), str. 274-276.

117.

Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima. // Hrvatska revija. 10:11(1937), str. /589/-603.

* Osvrt na sljedeća djela: Istorija jugoslovenske književnosti / Đorđe Anđelić ; Istorija stare i srednje jugoslovenske književnosti / Franjo Poljanec ; Jugoslovenska književnost / Momir Veljković i Miloš Savković. – Posebni otisak također.

118.

Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužinski god. 1824. bio lišen službe? // Hrvatska revija. 10:10(1937), str. 518-527.

* Posebni otisak također.

119.

Četiri dubrovačke komedije iz kraja 17. stoljeća : dubrovačke komedije »Mada« i »Starac Klimoje«. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 13(1938), str. /227/-280.

* Nastavak iz Građe za povijest književnosti hrvatske 11(1932).

120.

Čije su tri pjesme »U smrt Marije Kačandrice«? // Gundulićev zbornik. /Zagreb/, 1938. 34-48 str.

* To je Fancevljev odgovor na raspravu P. Kolendića »Je li Gundulić napisao osmrtnicu Kačandrici. Rasprava sadrži i tekst Mirka Deanovića: O Gundulićevu jezičnom osjećaju s obzirom na rječnik.

121.

Dvije poslanice Marka Pecinića (Marulića) benediktinki Katarini Obirtića. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 13(1938), str. /187/-192.

122.

Hrvatska dobravolja i koješta drugo u brošuri dra Frana Ilešića. Zagreb, 1938. 25 str.

* To je preštampano iz Hrvatskog dnevnika od 5. i 6. svibnja 1938.

123.

Hrvatska legenda o Ivanu Zlatoustom u stihovima. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 13(1938), str. /213/–226.

124.

Janko grof Drašković prije god. 1832. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1936/37. 50(1938), str. /177/–203.

*Posebni otisak također.

125.

Janko grof Drašković u svijetlu dokumenata i činjenica. // Savremenik. 27:3(1938), str. 201–216.

126.

Koliko istine ima u prepričavanjima o »hrvatskom protestantizmu? // Savremenik. 27:6(1938), str. 493–511.

* I posebni otisak.

127.

Koliko istine ima u prepričavanjima o »hrvatskom protestantizmu« : (epilog). // Savremenik. 27:7/8(1938), str. 728–735.

128.

Moja posljednja g. prof. dru M. Mirkoviću. // Hrvatski dnevnik. 3:771(3.VII.1938)

129.

O. Bartula Kašića : Sv. Venefrida, duhovna tragedija. // Vrela i prinosi : zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. 8(1938), str. /116/–168.

* Summarium. – Posebni otisak.

130.

Pedagoški boj između Lukijana Mušickog i Aurelija Hoermanna. // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 18:1/2(1938), str. 88–98.

* Sadrži i tužbu Lukijana Mušickoga i obranu Aurelija Hoermanna.

131.

Pláč blažene dive Marije (Pláč gospoje). // Građa za povijest književnosti hrvatske. 13(1938), str. /193/–212.

132.

Povodom knjižice »Flacius« od Mije Mirkovića. // Hrvatski dnevnik. 3:743(5. lipnja 1938), str. 16.

133.

Sitni prilozi. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 13(1938), str. 281–324.

* Posebni otisak također.

134.

Što od poezije Dubrovčanina Nikole Dimitrovića nije njegovo? // Zbornik Camilla Lucerna 1868–1938. Graz. 1938. str. 38–48.

* Posebni otisak također.

135.

Zar baš nikad nismo bili kadri stvoriti nešto i vlastitom snagom? // Hrvatski dnevnik. 3:951(Božić, 1938)

136.

Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije. / sakupio dr. Franjo Bučar, a nadopunio i sredio Franjo Fancev. // Starine. 39(1938), str. 49–128.

137.

Dr. Tomo Matić. / Franjo Fancev i Stjepan Ivšić. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1937/38. 51(1939), str. 128–129.

138.

Muka Spasitelja našega i Uskrsnuće Isukrstovo : dva hrvatska prikazanja 15. vijeka. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 14(1939), str. 241–287.

*Sadrži i tekstove prikazanja. – Posebni otisak.

139.

Predavanje dra Franje Fanceva: »Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova«. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1937/38. 51(1939), str. /86/–105.

* Posebni otisak također.

140.

Dva sitna priloga. // Nastavni vjesnik. 48:1(1939–1940), str. 41–52.

* Sadrži: Uz 220. stih Čubranovićeve »Jeđupke« ; Res incantatae i Marulićevi »Začinjavci«. – Posebni otisak također.

141.

Bibliotekarski pripravnčki ispit Marina I. Pavlinovića s plagijatom. Osvijetlio prof. dr. Franjo Fancev, bivši ispitivač za nauku o bibliotekarstvu u zagrebačkoj bibl. ispitnoj komisiji. Zagreb. 1940. 20 str.

* Tiskano kao rukopis.

142.

Dokumenti o prvim službama Antuna Mihanovića. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 15(1940), str. /311/–312.

143.

Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike iz početka 19. vijeka. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 15(1940), str. /201/–312.

* Sadrži: Diogeneš (ili sluga dveh zgubljenih bratov) ; Čini barona Tamburlana. – Posebni otisak također.

144.

Građa za pjesnički leksikon hrvatskoga jezika. Začeti → začinati → začinak, začinak. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 15(1940), str. /182/–200.

* Posebni otisak također.

145.

Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1938/39. 52(1940), str. 104–139.

146.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti na pomolu. // *Savremenik*. 28:2(1940), str. 52–55.

147.

Izvještaj gospodarskoga tajnika dr. Franje Fanceva. // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1938/39*. 52(1940), str. 82–84.

148.

»Jedna anonimna pjesma prigodnica Silvija Strahimira Kranjčevića« i »Stipe Banović«. // *Hrvatski dnevnik*. 5:1402(28. ožujka 1940), str. 9.

149.

Malo objašnjenja uz »Bibliografiju hrvatske protestantske književnosti za reformacije«, štampanu u 39. knjizi »Starina«. // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1938/39*. 52(1940), str. 50–157.

150.

Malo razgovora o akademičkom rječniku budućnosti. // *Savremenik*. 28:1(1940), str. 17–20.

151.

Opet Stipan Banović! // *Glas Matice hrvatske*. 1:3(1940), str. 43.

152.

Pamfletista Stipe Banović i činjenice. // *Hrvatski dnevnik*. 5:1445(10. svibnja 1940), str. 4.

153.

Uz članak o Hermanu Bužanu. // *Hrvatski dnevnik*. 5:1618(30. X.1940), str. 13.

154.

Istočni medaš i preporodne Hrvatske bila je rijeka Drina. // *Hrvatska mladost*. 24:1/2(1941), str. 23–27.

155.

Prošlost hrvatskoga »dobrog pisanja«. // *Hrvatski narod*. 3:142(6.srpnja 1941), str. 9.

156.

/Starija hrvatska književnost/. // *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb : Naklada konzorcija Hrvatske enciklopedije. 5 sv.

Sv. 1: A – AUTOMOBIL. – 1941.

*Natuknice: Adžić Stjepan ; Agić Antun Marija (Agich) ; Albelly Antun Ferdinand ; Alberti Ivan, Nikola i Matija ; Altesti Ivan Dubrovčanin ; Ambrozović Ivan ; Andreis, Andriolić Marko ; Angeli Džankarlo de ; Angeli Mihajlo ; Antica Ivan Luka ; Appendini Franjo Maria ; Appendini Urban ; Aquilini Ignacije ; Armanov Dominik don ; Armolušić Jakov ; Arnerić Marko ; Augustinović Đuro

157.

/Starija hrvatska književnost/. // *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb : Naklada Hrvatskog bibliografskog zavoda. – 5 sv.

Sv. 2: AUTONOMIŠI – BOITO. – 1941.

* Natuknice: Babić Benedikt i fra Tomaš ; Babukić Vjekoslav ; Bajamonti Jerolim i Julije ; Bakotić Ignjat ; Baltić Mojsija ; Bandulavić Ivan ; Baričević Adam ; Baromić Blaž i Jakov ; Bašić Đuro, Matej i Petar ; Bedeković-Komorski Ludovik, Juraj, Ignjat, Josip, Kazimir, Franjo i Ludovik-Ljudevit ; Bedenko Janko ; Bedričić Silvestar ; Belglava Antun ; Belić Nikola ; Belić-Ligatić Juraj Antun ; Belleo Karlo i Teodor ; Belostenec Ivan ; Beneša ; Benetević (Benetović !) Martin ; Besali Kamilo i Viktor ; Betondić Damjan, Josip, Damjan ml., Jakov, Josip ml. ; Bettera Baro i Feliks ; Bianchi Dominko ; Bicego Bernardino ; Bijanković Nikola ; Birling (Pierling) Ivan ; Bizza Pacifik ; Bizzaro Balduin ; Blašković Fabijan ; Blažiolović (de Blasiolis) Jakov ; Bobalić ; Bobaljević ; Bogašinović Petar i Lukrecija ; Bogavčić Frano ; Bogdanić Mirko Danijel ; Bogetić Petar Aleksandar.

158.

Za punu istinu o pjesniku hrvatske himne Antunu Mihanoviću Petropoljskome. // Hrvatski narod. 3:309(24. 12. 1941, Božićni prilog), str. 15.

159.

Da bi vazda sretna bila. // Spremnost. 1:4(22. ožujka 1942), str. 7.

160.

/Starija hrvatska književnost/. // Hrvatska enciklopedija. Zagreb : Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda. – 5 sv.

Sv. 3: BOJA – CLEVELAND. – 1942.

* Natuknice: Bolmarčić Gavro ; Bonačić Frano, Jerolim ; Bonicelli Aleksandar ; Bošković ; Bošković Petar ; Bošnjak Blaž i Petar ; Boždarović (Boždarević!) Mihajlo Anđelo ; Božičević (Natales) Frano ; Brezovački Tito Baltazar ; Briglević Martin ; Brtučević ; Brtučević Franjo Antun, Hortenzije i Jerolim ; Bučić Mihajlo ; Budetić Petar ; Budinić Šimun ; Bundić ; Bunić obitelj ; Bunić Ivan Pavlov, Ivan Sarov, Ivan Sarov ml. Jakov Ilijin, Nikolica, Luka Mihov, Pijerko, Saro Ivanov i Župan ; Buresić Martin ; Burgadelli i Butko

161.

Poviestno-razvojni pregled hrvatske književnosti : od početka 10. stoljeća do 1832. // Naša domovina. Zagreb : Izdanje Glavnog ustaškog stana. – 2 sv.

Sv. 2: Hrvatska kultura – Politička poviest Hrvata. – 1943, str. 629–639.

162.

Kajkavski prijevod Voltairove Henriade : (priopćeno iz književne ostavštine prof. Fr. Fanceva). // Građa za povijest književnosti hrvatske. 25(1955), str. 167–210.

*Priopćio Tomo Matić. U Popisu izdanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu : 1945–1965 tiskane 1966. godine u opisu Građe 25(1955), na str. 28. Tomo Matić naveden je kao autor teksta.

163.

Pokrinokat. / priredio Franjo Fancev ; priopćio Tomo Matić/. // Građa za povijest književnosti hrvatske 27(1956), str. 43–69.

164.

Skvadrovićeva pjesma »Mačus i Čavalica« / pripremio za tisak Franjo Fancev ; priopćio Tomo Matić/. // Građa za povijest književnost hrvatske. 27(1956), str. 25–42.

165.

Studije, predavanja, polemike. // Izabrana djela / Milan Rešetar.../et al./ ; /priredio Josip Bratulić/. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1983. str. /158-/306/. (Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knj. 121/I)

* U knjigu su uvršteni tekstovi: Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti ; Ilirstvo u hrvatskom preporodu ; Postanak i historijska pozadina Gajeve pjesme Još Horvatska ni prepala ; Kmet-muž u hrvatskoj dopreporodnoj poeziji ; Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima.

166.

Dubrovačke legende : (čakavski tekst Barlaama i Josafata). // Dubrovačke legende / izdao Jozef Karasek ; uvodnu studiju prevela s njemačkog Tamara Marčetić ; pogovor napisao Josip Bratulić. Zagreb »Dora Krupićeva«, 1996. str. /1-/167. (Knjižnica Pretisak / Reprint / »Dora Krupićeva«)

* Faks. pretisak izd. – Prag, 1913.

Literatura o Franji Fancevu

167.

ŠIROKI, J.

Razprava o virovskom govoru / Š. // Hrvatske novine. 16:3(1908), str. 2.

168.

...

HUNDERTJAHRFEIER des Geburtstages Ferdo Rusans. // Agramer Tagblatt. 25:282(1910), str. 5.

*Prikaz Fancevljevog predavanja u Društvu braće hrvatskog zmaja.

169.

HORVAT, Rudolf

G. dru. Franji Fancevu / R. Horvat // Hrvatski pokret. 8/9!:13(1912), str. 3–4.

* Odgovor na članak F. Fanceva: Malo svjetlosti u rad dra Rudolfa Horvata objavljen u br. 7 istog časopisa.

170.

HORVAT, Rudolf

Odgovor g. dru Franji Fancevu / R. Horvat // Hrvatski pokret. 8:5(1912), str. 2–3.

171.

STROHAL, Rudolf

Bašćanska ploča i g. dr. Fancev / R. Strohal // Hrvatska. 409(14. ožujka 1913), str. 1 ; 410(15. ožujka 1913), str. 1–2.

* Osvrt na članak objavljen u Savremeniku: Bašćanska ploča u novom svijetlu.

172.

STROHAL, Rudolf

I opet Bašćanska ploča i g. dr. F. Fancev / R. Strohal // Hrvatska. 411(1913), str. 2.

* Odgovor Rudolfa Strohala na tekst Franje Fanceva; Naučni metod Rudolfa Strohala objavljen na 1. str. istog časopisa.

173.

PROHASKA, Dragutin

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. // Savremenik. 2:1/2(1916), str. 76-77 ; 2:5/6(1916), str. 253-256.

* Između ostalog govori i o Fancevljevom tekstu Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost.

174.

MOSKOVLJEVIĆ, Miloš S.

Dr. Franjo Fancev, Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka / M. S. Moskovljević // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 2(1921), str. 260-265.

175.

M. G.

Novija istraživanja stare hrvatske crkvene literature. // Kršćanska škola. 25:7/10 (1922), str. 40-41.

176.

ILEŠIĆ, Fran

Počeci kajkavske književnosti i štampanje prvih kajkavskih knjiga / F. Ilešić // Časopis za zgodovino in narodopisje. 17(1922), str. 111.

177.

BELIĆ, Aleksandar

Franjo Fancev. Jezik hrvatskih protestantskih pisaca XVI vijeka / A. B. // Južnoslovenski filolog. 3(1922/1923), str. 192-195.

178.

VODNIK, Branko

Dr. Franjo Fancev. Građa za historiju jednog preživjelog tipa literarnog historika. Iz ciklusa »Slike i prilike« / B. Vodnik // Jugoslavenska njiva. 7:5(1923), str. 222-224.

* To je odgovor na Fancevljev članak Slike i prilike objavljen u Obzoru.

179.

VODNIK, Branko

Ridens redivivus / B. Vodnik // Jugoslavenska njiva. 7:6(1923), str. 264.

* Vodnikov odgovor Fancevu na članak Slike i prilike. Nova serija, također objavljen u Obzoru.

180.

DEMETROVIĆ, Juraj

Od uredništva / J. Demetrović // Jugoslavenska njiva. 8:5(1924), str. 208.

* Izjava u vezi s raspravama F. Fanceva i B. Vodnika.

181.

POPOVIĆ, Pavle

Dr. Franjo Fancev: Isusovci i slavonska knjiga XVIII stoljeca, Jugoslavenska njiva, VI, 1922 / P. P. // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 4:1/2(1924), str. 283–284.

182.

RADOŠEVIĆ, Mijo (Miško)

Dr. Franjo Fancev : jedan tip iz našeg naučnog svijeta / M. Radošević // Pokret. 4:75(1924), str. 3

183.

VODNIK, Branko

Recimo koju o Fr. Fancevu. // Jugoslavenska njiva. 8:3(1924), str. 125–127 ; 8:4 (1924), str. 165–166.

* Odgovor na članak F. Fanceva: Naučni metodi Branka Drechslera Vodnika objavljenog u Savremeniku iste godine, a u povodu Vodnikove Povijesti hrvatske književnosti.

184.

A. B. /Antun Barac?/

FANCEV Franjo. // Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka / /redaktor Stanoje Stanojević/. Zagreb : Bibliografski zavod. – 4 sv.

Knj. 1: A–H. – /1925/, str. 666.

185.

...

MEĐU 300.000 knjiga : o Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. //Novosti. 20:351(1926), str. 13.

186.

MUSIĆ, August

Dr. Franjo Fancev. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. 40 (1925/1927), str. 129–130.

187.

M.

Prilog za historiju hrvatsko-srpskih veza u 18. vijeku od Franje Fanceva. // Hrvatski list. 9:283(1928), str. 11.

188.

PAVLOVIĆ, Dragoljub

Fancev dr. Franjo, Novi prilozi za povjest hrvatske crkvene drame iz »Nastavnog vjesnika« knj. XXXVI, sv. 1–2 – Zagreb, 1927. // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 8(1928), str. 297.

189.

KOCIJANIĆ, F.

Da li je to lojalno prema Hrvatstvu i katolištvu / F. Kocijanić // Hrvatska straža. 1:107(3. studenoga 1929), str. 5.

190.

ESIH, Ivan

Prilozi za reviziju hrvatske bibliografije : studija prof. dra. Franje Fanceva u Šišićevom Zborniku / ie // Obzor. 71:170(26. srpnja 1930), str. 2.

191.

IVŠIĆ, Stjepan

Dr. Franjo Fancev. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1928/29. 42(1930), str. 76-77.

192.

ESIH, Ivan

Dr. Franjo Fancev : uz dvostruki jubilej hrvatskoga kulturnog povjesnika. // 15 dana. 2:7(1932), str. 99.

* Prikaz života i rada.

193.

ESIH, Ivan

Sveučilište, a ne univerzitet / (ie). // Obzor. 73:63(17. ožujka 1932), str. 3.

* O raspravi Franje Fanceva u Studentskim novinama.

194.

...

KNJIŽEVNE bilješke : /Franjo Fancev o Marulićevim pjesmama/. // Nastavni vjesnik. 41(1932-1933), str. 182.

** Književne bilješke nisu potpisane, ali na njih se nastavlja tekst o sportskim događajima kojeg je potpisao Bučar.

195.

ESIH, Ivan

Naše podrijetlo hrvatskog preporoda : dokumenti u Građi XII. Značajna uvodna studija dr. Franje Fanceva / ie. // Obzor. 74:196(26. kolovoza 1933), str. 5 ; 74:198(30. kolovoza 1933), str. 5 ; 74:199(31. kolovoza 1933), str. 5 ; 74:200(1. rujna 1933), str. 5 ; 74:201(2. rujna 1933), str. 5.

196.

GRGEC, Petar

Književna istraživanja dra Fanceva / P. G. // Hrvatska straža. 5:78(5. travnja 1933), str. 4-5.

197.

HORVATH, J.

Dobitak za poznavanje naše prošlosti : knjiga kojoj je mjesto u knjižnici svakoga našeg inteligenta: /Franjo Fancev/: Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda. / J. Horvath // Jutarnji list. 22:7753(30. kolovoza 1933), str. 9.

198.

NEVISTIĆ, Ivan

Jedan čudan i jalov pokušaj falsifikovanja »ilirske« ideologije pod pokroviteljstvom Jugoslovenske akademije : dr. F. Fancev: »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog

preporoda«. Izd. Jugoslavenske akademije, Zagreb 1933 / I. Nevistić. // Pravda. 29:10417(1933), str. 9 ; 29:10425(1933), str. 10 ; 29:10426(1933).

199.

...

PODRIJETLO ilirskoga preporoda. // Narodne novine. 99:226(3. oktobra 1933), str. 3-4 ; 99:227(4. oktobra 1933), str. 3-4 ; 99:230(7. oktobra 1933), str. 3-4 ; 99:231(9. oktobra 1933), str. 3-4.

200.

TIJAN, Pavao

Jedanaesta knjiga Građe za povijest književnosti hrvatske, uredio Franjo Fancev, Zagreb, 1932 / P. Tijan // Hrvatska prosvjeta. 20:5(1933), str. 192-194.

201.

UJEVIĆ, Mate

Hrvatska geneza ilirskog preporoda. // Obitelj. 7:49(1933), str. 927-929.

* Osvrt na tekst Hrvatski pokret jest naš autohton pokret objavljen u Hrvatskom kolu.

202.

UJEVIĆ, Matc

Novi lik ilirskog pokreta : (uz XII. knjigu Građe) / M. U. // Hrvatska straža. 5:217(24. rujna 1933), str. 2 ; 5:219(27. rujna 1933), str. 4-5 ; 5:220(28. rujna 1933), str. 4-5.

* Osvrt na tekst F. Fanceva Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda 1790-1832. - Prvi i treći članak potpisani inicijalima M.U., a drugi je potpisan sa -ić.

203.

VANINO, Miroslav

Andrija Makar (1620-1666) : biografski podaci / M. Vanino. // Vrela i prinosi : zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. 3(1933), str. 130-132.

204.

ESIH, Ivan

Zagrebački isusovci : dr. Franjo Fancev izdaje novu građu o njihovom kulturno-književnom radu / ie // Obzor. 75:133(13. lipnja 1934), str. 1-2.

205.

ESIH, Ivan

Zagrebački isusovci i rad Franje Fanceva na izdavanju građe o kulturnom i književnom radu isusovaca /ie // Vijesti. 1:3/7(1934), str. 15-17.

206.

KRMPOTIĆ, Branko

Hrvatska crkvena prikazanja : dr. Franjo Fancev Hrvatska crkvena prikazanja. »Narodna starina«, br. 29. Zagreb, 1934 / B. Krmpotić // Hrvatska revija. 7:12 (1934), str. 670-671.

207.

...

NAJSTARIJI hrvatski tiskani molitvenik. // Dubrava. 2:19(1934), str. 2.

*Prikaz Vatikanskog hrvatskog molitvenika i Dubrovačkog psaltira.

208.

...

OTKRIVEN novi »Osman«. // *Dubrava*. 2:18(1934), str. 4.

*Prikaza teksta F. Fanceva: *Fragmenat dosad nepoznate epske pjesme Osmana objavljenog u Nastavnom vjesniku*.

209.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

Hrvatska crkvena prikazanja : povodom radnje profesora F. Fanceva / V. Š. // *Obzor*. 75:257(9. studenoga 1934), str. 1–2.

210.

VIGILANS

Građa za povijest književnosti hrvatske. Knj. XI. Uredio dr. Franjo Fancev. Jugosl. akademija – Zagreb. // *Život*. 15:3(1934), str. 141–142.

* U bibliografiji rasprava, članaka i književnih radova u izdanju Leksikografskog zavoda navodi se da je naknadno utvrđeno da je autor teksta Josip Badalić, a Marcel Vidačić u svom prilogu u *Građi za povijest književnosti hrvatske knj. 21 (1951.)* (pod naslovom: *Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti*) tvrdi da se radi o Matku Rojniću.

211.

...

Dr. Franjo Fancev o budnici »Još Hrvatska...« : predavanje prof. dra Franje Fanceva u Pučkom sveučilištu o postanku i historijskoj pozadini Gajcve pjesme »Još Hrvatska nij prepala«. – Novi dokumenti o Gajevu mišljenju o hrvatskom podrijetlu Slovenaca. // *Hrvatska straža*. 7:262(14. studenoga 1935), str. 4.

212.

MASLAČ, N.

Prof. dr. Franjo Fancev o radu isusovaca za hrvatsku nacionalnu kulturu / N. Maslač // *Život*. 16:7(1935), str. 319–320.

213.

...

MASONIZIRANJE hrvatske prošlosti : masoni iskrivljuju hrvatsku povijest. – Trojlist Novak-Ilešić-Nevistić. »Mason Mazzini« g. Deanovića. // *Hrvatska straža*. 7:283 (8. prosinca 1935), str. 2.

214.

NUIĆ, A.

Francuzi o stogodišnjici ilirizma : (Franjo Fancev u *Monde Slave*) / A. Nuić // *Franjevački vjesnik*. 42:12(1935), str. 356–363.

215.

PEROŠ, Vilim

Sjajne manifestacije hrvatske narodne svijesti / V. Peroš // *Danica*. 5:25(1935), str. 6.

216.

ROJNIĆ, Ante

Problem čakavštine / A. Rojnić // Istra. 7:15/17(1935), str. 3–4.

217.

T. M. [Tias Mortidija?]

Hrvatsko podrijetlo Ilirskog pokreta. // Luč. 30:6/7(1934–1935), str. 4–5.

218.

BOGNER, Josip

Dvije značajne knjige o ilirizmu. Fancev: Dokumenti. Ježić: Ilirska antologija / J. Bogner // Hrvatska revija. 8:12(1935), str. 667–669.

219.

ILEŠIĆ, Fran

Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda, 1790–1832. Skupio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev. Knjiga XII. »Građe za povijest književnosti hrvatske« (Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti U Zagrebu 1933.) / F. Ilešić // Jugoslavenski istoriski časopis. 1:1/2(1935), str. 157–171.

220.

(m)

Hrvatsko podrijetlo Ilirskog pokreta. : značajna izlaganja sveuč. prof. dra. F. Fanceva o hrvatskom podrijetlu našeg narodnog preporoda. // Hrvatska straža. 7:61(14. ožujka 1935), str. 3.

221.

(m)

Geneza Hrvatskoga ilirskoga preporoda : drugo predavanje sveuč. prof. dra. Franje Fanceva o prvim počecima hrvatskoga ilirskoga preporoda. – Uloga Pavla Ritter-Vitezovića. – Hrvatska protestantska književnost bez značenja. // Hrvatska straža. 7:63(16. ožujka 1935), str. 3.

222.

MAIXNER, Rudolf

Stogodišnjica Ilirizma : kako ju je proslavila francuska slavistička smotra »Le Monde Slave«. / M. // Obzor. 76:190(19. kolovoza 1935), str. 1–2.

* To je prikaz članaka objavljenih u Le Monde Slave s priložima Barca, Šišića, Fanceva i drugih.

223.

NAGY, Josip

Dr. Franjo Fancev: Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790–1832). Građa za povijest književnosti hrvatske. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XII. U Zagrebu 1933. – Dr. Slavko Ježić: Ilirska antologija. Književni dokumenti hrvatskog preporoda. – Sto godina hrvatske književnosti. 1830–1930. Zagreb 1934 / J. Nagy // Časopis za zgodovino in narodopisje. 30:1/2(1935), str. 109–112.

224.

PETZ, Vlado

Dr. Franjo Fancev: 1. Hrvatska crkvena prikazanja. Zagreb, 1932. Poseban otisak iz XI. knj. »Narodne starine«. 2. Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir.

Zagreb, 1934. Izd. Jugoslavenske akademije, knj. XXXI. 3. Nova poezija Splitsanina Marka Marulića. Rad Jugosl. akademije, knj. 245. Zagreb 1933. // Bogoslovska smotra. 23(1935), str. 223–226.

225.

ROJNIĆ, Ante

/Sto/ 100-godišnjica hrvatskog preporoda : kada je nastala budnica »Još Hrvatska ni propala...« Različita mišljenja o postanku Gajeve pjesme. Prof. Fancev tvrdi da je pjesma nastala zimi uoči 1833. »Jeszcze Polska...« i »Još Hrvatska...«. Gaj i Slovenci / (ar). // Jutarnji list. 24:8554(19. studenoga 1935), str. 12.

226.

TIJAN, Pavao

Knjige o hrvatskom preporodu. // Hrvatska prosvjeta. 22:10(1935), str. 282–289.
* Prikazi knjiga Franje Fanceva (Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790–1832), Zagreb 1933. i Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret, Zagreb 1935, ali i knjiga Slavka Ježića i Milutina Nehajeva o istoj temi.

227.

UJEVIĆ, Mate

Svršetak teorije »importa« : (Ilirski pokret je autohtoni). // Jadranski dnevnik. 2:320(1935), str. 41–42.

228.

V. P.

Hrvatska geneza »Ilirskog« pokreta : (prema Dokumentima prof. dra. Franje Fanceva). // Alma mater. 2:5(1935), str. 4–5.

229.

...

»Monde slave« o ilirizmu : ugledni francuski časopis za poznavanje slavenskih naroda posvećuje dva broja hrvatskom ilirskom pokretu.

»Monde slave o ilirizmu : Čehoslovaci i Južni Slaveni. – Ilirski pokret i nacionalizam. // Jutarnji list. 24:8468(25. kolovoza 1935), str. 19, 24:8477(3. rujna 1935), str. 9.

* I ovo je prikaz francuskog časopisa Le Monde Slave koji je 1935. g. posvetio svoja 2 broja (2 i 3) ilirizmu, a u kojem je objavljen i tekst F. Fanceva o ilirizmu. U člancima se zapravo uopće ne govori o Fancevu, ali – eto – važno je da su zabilježili da je i Fancevljev prilog objavljen u poznatom francuskom časopisu.

230.

ĐURIĆ, Dragutin

Izvori hrvatskog preporoda / D. Đurić // Omladina. 19:8(1935–1936), str. 265–266.

* O knjizi F. Fanceva Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda.

231.

B.

Dr. Franjo Fancev i hrvatski ilirski preporod. // Hrvatska dubrava. 4:65(1936), str. 2.

* Prikaz članka F. Fanceva Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret.

232.

ESIH, Ivan

Strossmayerov dan nauke i umjetnosti : izvanredna svečana sjednica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti / ie // Jutarnji list. 25:8630(5. veljače 1936), str. 8–9.

*O predavanjima F. Šišića i F. Fanceva.

233.

MALIN, F.

Redovna izdanja Matice hrvatske / F. M. // Glas Matice srpske. 3:42(1936), str. 16.

* O Franji Fancevu.

234.

...

GAJEV »Ilirski pokret« (1830–1848) v novi luči. // Slovenija. 5:16(1936), str. 1–2.

*O radu F. Fanceva: Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790–1832).

235.

...

Opostanku budnice »Još Hrvatska ni propala«. // Ćirilometodski vjesnik. 4:5 (1936), str. 66.

*Prikaza predavanja F. Fanceva održanog 18. XI. 1935. u Pučkom sveučilištu u Zagrebu.

236.

POPOVIĆ, Pavle

/Franjo Fancev/. Nastavni vjesnik, knj. XXXVI. 1928. Knjiga XXXVII. 1929 / P. P. // Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. 16:2(1936), str. 333–336.

* Prikazi rasprava Franje Fanceva i Davida Bogdanovića objavljenih u Nastavnom vjesniku.

237.

UJEVIĆ, Mate

Predbožićni razgovori : prof. dr. Franjo Fancev govori o počecima stare hrv. književnosti / M. Ujević // Hrvatska straža. 8:295(Božić, 1936), str. 17–18.

238.

a. h.

Za naše dake i one koji se zanimaju za hrvatsku prošlost. // Subotičke novine. 18:24(1937), str. 3.

239.

ĐURIĆ, Dragutin

Hrvatski preporod u novom svijetlu : povodom predavanja sveuč. profesora dra Franje Fanceva u Novoj Gradiški / D. Đurić // Hrvatski list. 18:96(1937), str. 6.

240.

ESIH, Ivan

Velika svečanost hrvatske nauke : javna svečana godišnja sjednica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. // Jutarnji list. 26:9086(14. svibnja 1937), str. 6–7.

241.

IVAKIĆ, Branimir

Naličje jedne »istine« : o nagrađenom romanu D.H.K.: odgovorg. dru F. Fancevu / B. Ivakić – B. Gršković // Književnik. 10:3/4(1937), str. 153–155.

* Suautor članka je Branimir Gršković. – Članak je odgovor na tekst F. Fanceva Puna istina o podjeli nagrade DHK za najbolji roman.

242.

ART

Nauka u službi politike»Hrvatska dobrovolja« od dra Franje Fanceva. // Jugoslovenske novine. 3:88(1938), str. 6.

243.

BUČAR, Franjo

O reformaciji među Hrvatima : odgovor prof. dr. Fancevu / F.Bučar // Obzor. 78:157(13. srpnja 1938), str. 1–3.

244.

Dr. T

Dr. Fancev o Janku Draškoviću. // Hrvatska smotra. 6:4(1938), str. 213–214.

245.

INKO

Fr. Ilesič o kritici Hrvatske dobrovolje od Franje Fanceva. // Misel in delo. 4:6/7 (1938), str. 206–207.

246.

JURJEVIĆ, Josip

Dr. Miroslav Vanino, Vrela i prinosi, Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima / J. Jurjević // Vrhbosna. 52:10(1938), str. 234–235.

* O Fancevljevoj suradnji u časopisu.

247.

KRMPOTIĆ, Branko

Istina o prvaku hrvatskoga preporoda. / B. Krmpotić // Hrvatska revija. 11:8(1938), str. 435–436.

248.

MIRKOVIĆ, Mijo

Za i protiv Flaciusa. : prof. Mirković i prof. Fancev o utjecaju reformacije na seljačke pokrete. // Hrvatski dnevnik. 3:771(1938),str. 18–19.

* Tekst zapravo sadrži: 1. tekst Mije Mirkovića: Povodom »Flaciusa«, 2. tekst Franje Fanceva: Moja posljednja g. prof. dru M. Mirkoviću, 3. uvodnu napomenu i završnu opasku Uredništva te izjavu DHK.

249.

...

STROSSMAJEROV da nauke i umjetnosti : akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu u slavu Dživa Franjina Gundulića. // Hrvatska straža. 11:31(7. veljače 1939), str. 5.

* O predavanju A. Bazale i F. Fanceva.

250.

...

DUBROVNIK u razvitku hrvatske književnosti. // Hrvatski jug. 2:11(1939), str. 2.

* O predavanju F. Fanceva na proslavi godišnjica rođenja i smrti Ivana Gundulića.

251.

...

DUBROVNIK u razvitku hrvatske književnosti. // Hrvatska straža. 11:31(7. veljače 1939), str. 2.

*Prikaz predavanja F. Fanceva na sjednici Jugoslavenske akademije povodom Strossmayerova dana nauke i umjetnosti.

252.

ESIĆ, Ivan

Ideja Dubravke i Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti. Proslava Strossmayerova dana nauke i umjetnosti u Jugoslavenskoj akademiji : predavanje gg. dra. A. Bazale i gg. dr. F. Fanceva. / ie // Jutarnji list. 28:9710(6. veljače 1939), str. 5–6.

253.

ESIĆ, Ivan

Proslava Strossmayerova dana nauke i umjetnosti : predavanje dra A. Bazale o ideji Dubravke i dra F. Fanceva o Dubrovniku u razvitku hrvatske književnosti. // Obzor. 79:29(6. veljače 1939), str. 1–2

254.

...

JUGOMASONSKI manevri na sveučilištu : simptomatičan napadaj u Jutarnjem listu na gg. prof. Fanceva, Ivšića i Gavazzija. // Hrvatska straža. 11:237(17. listopada 1939), str. 3.

255.

...

NEUKUSNI napadaj na dra Fanceva. // Podravac. 1(22):11(1939), str. 2.

*Osvrt na anonimni tekst u Jutarnjem listu.

256.

BANOVIĆ, Stipan

Moj odgovor na napadaj dra. Franje Fanceva. // Glas naroda. 2:9(1. svibnja 1940), str. 4.

257.

BANOVIĆ, Stipan

Moj odgovor na novi napadaj prof. Fanceva. // Glas naroda. 2:11(1. lipnja 1940), str. 5.

258.

...

STAV i razlozi jednog akademika. // Narodni list. // 2:13(1940), str. 2.

259.

KRMPOTIĆ, Branko

Dr. Franjo Fancev: Dubrovnik u razvitku hrvatske književnosti. Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 52/1938–39, str. 104–139 / B. Krmpotić // Nastavni vjesnik. 49:2(1940–1941), str. 154–155.

260.

ŠTAMPAR, Emil

Dr. Franjo Fancev: Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike iz početka XIX. Građa za povijest književnosti hrvatske. Izd. Jugoslavenske akademije knj. XV, 201–310 / E. Štampar // Nastavni vjesnik. 49:1(1940/1941), str. 70–72.

261.

...

ZAVRŠENA je rasprava prof. dr. Pavlinović – prof. dr. Fancev : osuda će biti izrečena 5. veljače. // Novosti. 35:32(1. veljače 1941), str. 45.

262.

...

FRANJO Fancev: Prošlost hrvatskoga »dobrog pisanja« : briga starih pokoljenja za pravilno pisanje hrvatskim jezikom. // Hrvatski narod. 3:142(6. srpnja 1941), str. 9.

263.

KATIĆ, M.

Kada je rođen veliki dalmatinski pjesnik Jerolim Kavanjin da li 4. veljače 1641 ili 10. svibnja 1643? : otac pjesnika, Marko Kavanjin, imao je dva sina Jerolima : Ćiro Ćičin Šajn pobija prof. dra Fanceva. / mk // Novosti. 35:49(18. veljače 1941), str. 17.

264.

MILKOVIĆ, Zlatko

Prvih deset članova Hrvatske akademije. / Zm // Hrvatski narod. 3:173(6. kolovoza 1941), str. 8.

265.

BOBEK, J.

Prof. dr. Franjo Fancev. / jb // Deutsche Zeitung in Kroatien. 2:224(24. September 1942), str. 5.

266.

GAŠPAROVIĆ, Stanko

Prof. dr. Franjo Fancev, 1882–24. IX.–1942. // Prosvjetni život. 1:4/5(1942), str. 250.

267.

PEROJEVIĆ, Marko

Franjo Fancev. // Novi list. 2:423(1942), str. 2.

268.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

Preporoditelj hrvatske književne historiografije : uz 60-godišnjicu života učenjaka dra Franje Fanceva, koji je dokazao genetičko i duhovno jedinstvo hrvatske književnosti. // Spremnost. 1:30(20. rujna 1942), str. 10.

269.

GAŠPAROVIĆ, Stanko

Prof. dr. Franjo Fancev : (šezdeset-godišnjica života hrvatskoga učenjaka). // Hrvatska revija. 15:12(1942), str. 665–668.

270.

KOVAČIĆ, Viktor

Dr. Franjo Fancev : (prigodom 60-godišnjice života preporoditelja hrvatske književne historiografije) / vk. // Nova Hrvatska. 2:224(24. rujna 1942), str. 8.

271.

PEROJEVIĆ, Marko

Franjo Fancev / M. P. // Novi list. 2:423(1942), str. 2.

272.

ŠOJAT, Olga

Franjo Fancev, sveučilišni profesor, akademik – 1882–1943. // Nastavni vjesnik. 51:5/6(1942–1943) str. 218–222.

273.

BARAC, Antun

Dr. Franjo Fancev. // Hrvatska revija. 16:6(1943), str. 323–326.

274.

BOBEK, J.

Dr. Franjo Fancev gestorben. / jb // Deutsche Zeitung in Kroatien. 3:79(3. April 1943), str. 5.

275.

ESIH, Ivan

Dr. Franjo Fancev, 1882–1843. // Prosvjetni život. // 2:12/13(1943), str. 272–273.

276.

KOVAČIĆ, Viktor

Dr. Franjo Fancev. // Nova Hrvatska. 3:79(1943), str. 11.

277.

MATIĆ, Tomo

/Franjo Fancev/. // Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1941/1943. 54(1943), str. 40–42.

*Tekst je tiskan kao dio zapisnika sjednice održane 29. travnja 1943. godine. Ivan Esih navodi u Literaturi o Franji Fancevu u Leksikonu pisaca Jugoslavije (1979!) da je to tiskano u Ljetopisu JAZU, knj. 54. Mislím da je važno naglasiti da su »ratni« brojevi Hrvatske akademije ponovljeni nakon rata sa sasvim drugim sadržajem. Tako imamo dvije 54. knjige Ljetopisa pa treba paziti koju knjigu citiramo.

278.

MATIJEVIĆ, Mirko

Dr. Franjo Fancev : (24.IX 1882 – 31. III 1943). // Hrvatsko kolo. 24(1943), str. 206–220.

279.

MATIJEVIĆ, Mirko

Dr. Franjo Fancev. // Časopis za hrvatsku poviest. 1:1/2(1943), str. 153–164.

280.

NIKOLIĆ, Vinko

U spomen dra Franje Fanceva. // Hrvatski narod. 5:701(7. travnja 1943), str. 4.

281.

PEJNOVIĆ, Grgo

Velik i važan naučni rad dra Franje Fanceva. // Kalendar Napredak. Sarajevo, 1943.

282.

...

SMRT prof. dra. Franje Fanceva : (24. IX. 1882 – 31. III. 1943). // Gospodarstvo. 3:74(1943), str. 6.

283

TIJAN, Pavao

Dr. Franjo Fancev. // Spremnost. 2:58(4. travnja 1943), str. 12.

284.

...

UMRO hrvatski učenjak prof. dr. Franjo Fancev. // Hrvatski narod. 5:697(2. travnja 1943), str. 2.

285.

JEŽIĆ, Slavko

D. Artizam hrvatske Moderne, nacionalizam predratne generacije i prvi svjetski rat (1895–1918). // Hrvatska književnost od početaka do danas : 1100 – 1941. Zagreb : Naklada A. Velzek, 1944. str. 316–394.

* Ježić govori više o Fancevu na str. 393–394.

286.

PEJNOVIĆ, Grgo

Dr. Franjo Fancev : prilikom godišnjice smrti. // Hrvatski narod. 6:1000(1. travnja 1944), str. 4–5.

287.

FRYDECKY, Jan

Spomienka na prof. Fanceva. // Slovenské pohľadi. 62:3/4(1946), str. 159–160.

288.

FRYDECKY, Jan

Franjo Fancev : (24. IX 1882– 31. III 1943). // Litteraria historica slovaca I–II, 1946/47. str. 322–323.

289.

FRYDECKY, Jan

Bibliografija prac Franjo Fancev. // Literarno–historicky zbornik, 1946–47, str. 323–326.

290.

ESIH, Ivan

Pisma Vatroslava Jagića Franji Fancevu : objavio i bilješkama popratio Ivan Esih. // Korespondencija Vatroslava Jagića. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. – 2 sv.

Knj. 1: . – 1953. str. 388–423.

291.

VAUPOTIĆ, Miroslav

Fancev, Franjo. // Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb : Leksikografski zavod. – 8 sv. Sv. 3: Dip–Hid. – 1958. – str. 285.

292

RATKOVIĆ, Milan

O autorstvu pjesme »Horvat Horvatu horvatski govori. // Zbornik u čast Stjepana Ivšića. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1963. str. 303–316.

* Zusammenfassung.

293.

ŠOJAT, Olga

Izbor iz Ludbreške pjesmarice. // Kaj. 1:6(1968), str. 62–/64/.

294.

BRATULIĆ, Josip

Najstarija hrvatska poezija i začinjavci. // Dometi. 3:9(1970), str. 90–100.

295.

ŠOJAT, Olga

Stara hrvatska kajkavska poezija : uz izbor pjesama. // Kaj. 3:12(1970), str. 28–33.

* Predgovor je pretiskan iz časopisa Republika, br. 8/9(1968).

296.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

FANCEV, Franjo. // Jugoslovenski književni leksikon. Novi Sad : Matica srpska, 1971. str. 121–122.

297.

ŠIDAK, Jaroslav

Hrvatski preporodni pokret i grof Janko Drašković. // Kaj. 5:11(1972), str. 3–15.

298.

JUNKOVIĆ, Zvonimir

Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta : dijakronijska rasprava. // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za filologiju. 17(1972)= 363. – 229 str.

299.

HERCIGONJA, Eduard

Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća : (prilog istraživanju kontinuiteta hrvatskog književnog jezika). // Croatica : Prinosi proučavanju hrvatske književnosti. 4:5(1973), str. 169–245.

300.

ŠIDAK, Jaroslav

Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973. (Rasprave i članci ; 2)

* O Fancevu više na str. 94–96 ; 113–116 ; 183–186.

301.

ŠOJAT, Olga

Prekomurska pjesmarica I : uz izbor. // Forum : časopis Razreda za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. 12:7/8(1973)=26, str. 176–182.

302.

VELEBIT, Smiljan

Dr. Franjo Fancev : uz 30. obljetnicu smrti. // Marulić. 6:4(1973), str. 1–4.

303.

ROJNIĆ, Matko

Nacionalna i sveučilišna biblioteka. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1974. – 55 str. (Izdanja Hrvatskoga bibliotekarskog društva ; knj. 8)

* O Fancevu na str. 47–49.

304.

ŠOJAT, Olga

Juraj Habdelić (1609–1678) i njegov književni rad : o 300-godišnjici djela »Prvi oca našega Adama greh«. // Kaj. 7:10(1974), str. 5–13.

305.

BATUŠIĆ, Nikola

Scenska slika liturgijske drame iz obrednika zagrebačke stolne crkve. // Dani hvarskog kazališta : eseji i građa o hrvatskoj drami i teatru. Split : Čakavski sabor, Knj. 1: Uvod. – 1975. – str. 57–72.

306.

HERCIGONJA, Eduard

Na obzorju pune zrelosti. // Povijest hrvatske književnosti. Zagreb : Liber : Mladost. – 7 knj.

Knj. 2: Srednjovjekovna književnost. – 1975. str. 195–437.

* O Fancevu višena str. 287–288, ali treba dobro čitati jer Hercigonja često komentira Fancevljeve stavove.

307.

LONČARIĆ, Mijo

Kajkavsko usmeno pjesništvo. // Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu : zbornik referata na Znanstvenom simpoziju u Krapini održanog 8. rujna 1975. pod pokroviteljstvom Predsjedništva SR Hrvatske / uredio Antun Šojat. Krapina : Festival kajkavske popevke, 1975. str. 41–56.

308.

ŠOJAT, Olga

Četiri stoljeća od prve sačuvane publikacije hrvatskokajkavske književnosti (»Decretum«, 1574). // Forum : časopis Razreda za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. 13:3(1975)=27, str. 555–574.

309.

ŠOJAT, Olga

Izbor iz starije hrvatskokajkavske književnosti : od polovine 16. do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma. // Kaj. 8:9/10(1975), str. 3–152.

* Cijeli broj časopisa Kaj posvećen je toj temi.

Sadržaj: Pregled starije hrvatskokajkavske književnosti : od polovine 16. do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma ; Četiri stoljeća od prve sačuvane publikacije hrvatskokajkavske književnosti ; Ivan Pergošić: Decretum ; O Prekomurskoj pjesmarici I (1593?) ; /?Izbor pjesama/ ;Prije četiri stotine godina...Blaž Škrinjarić i parnica protiv Urše Geljanice ; Inquisitio contra Blasium literatum Skrinarich facta sequitur.

310.

HRVATSKI kajkavski pisci / /priredila Olga Šojat. Zagreb : Zora : Matica hrvatska. – 2 knj.

Knj. 1: Druga polovina 16. stoljeća. – 1977. – 389. str. (Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knj. 15/1)

Knj. 2: 17. stoljeće. – 1977. – 444 str. (Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knj. 15/2)

*Sadržaj obaju svezaka: (I) Pregled hrvatske kajkavske književnosti od polovine 16. do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma ; Ivanuš Pergošić ; Antun Vramec ; Blaž Škrinjarić i parnica protiv Urše Geljanice ; Ru-kopisne pjesmarice ; Statut grada Zagreba ; Progona vještica u sjevernoj Hrvatskoj ; Nikola Krajačević ; Juraj Ratkaj Velikotaborski ; Pavlinski obredni priručnik ili Pav-linski zbornik.

(II) Ana Katarina Frankopan-Zrinska ; Juraj Habelić ; Boltižar Milovec ; Matijaš Magdalenić ; Noćno viđenje svetoga Bernarda ; Ivan Belosteneć ; Gabrijel Jurjević ; Pjesmarica Jurja Šerbačića ; Mihalj Šimunić ; Cithara Octochorda.

311.

ŠOJAT, Olga

Spor između duše i tijela. // Kaj. 10:6/8(1977), str. 7–11/.

312.

BROZOVIĆ, Dalibor

Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. // Hrvatska književnost u evropskom kontekstu / uredili Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić. Zagreb : Za-vod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu : Svc-učilišna naklada Liber, 1978. str. 9–83/.

* O Fancevu na str. 58–59.

313.

ŠOJAT, Olga

Ivan Belosteneć (1594 /1593?/–1675)kao pjesnik i kao leksikograf. // Kaj. 11:11 (1978), str. 61–70.

314.

ESIĆ, Ivan

Fancev Franjo. // Leksikon pisaca Jugoslavije. Novi Sad : Matica srpska, 1979.

II: Đ–J, str. 103–105.

315.

FALIŠEVAC Dunja

Književnopovijesne odrednice hrvatske srednjovjekovne prozne književnosti. // Hrvatska srednjovjekovna proza : književnopovijesne i poetičke osobine. Zagreb :

Hrvatsko filološko društvo, 1980. str. 9–29. (Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva ; 10)

* Dunja Fališevac, naravno, na više mjesta govori o Fancevu, ali u prvom poglavlju knjige najviše.

316.

JEMBRIH, Alojz

Antun Vramec i njegovo djelo : prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije. Čakovec : Zrinski, 1981. – str. 297. (Biblioteka posebnih izdanja ; knj. 21)

* Jembrih na mnogim mjestima komentira Fancevljev rad pa zato ne izdvajam neko poglavlje iz knjige.

317.

BRATULIĆ, Josip

Franjo Fancev ; Napomcna. // Izabrana djela / Milan Rešetar.../et al./ ; /priredio Josip Bratulić/. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1983. str. /158–/173/ ; 305–/306/. (Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knj. 121/I)

318.

BRATULIĆ, Josip

Pogledi hrvatskih protestanata na književni jezik. // Radovi Zavoda za slavensku filologiju. 18(1983), str. 43–49.

* Summary.

319.

DEMOVIĆ, Miho

Obredna drama u srednjovjekovnim liturgijsko-glazbenim kodeksima u Hrvatskoj. // Dani hvarskog kazališta. Split : Književni krug,

Knj. 2: Srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište : eseji i građa o hrvatskoj drami i kazalištu. – 1983. – str. 242–292.

320.

HERCIGONJA, Eduard

Između Jagića i Kombola (1913–1945). // Nad iskonom hrvatske knjige : rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 1983. str. 77–120. (Biblioteka znanstvenih radova)

* Hercigonja se u knjizi na mnogim mjestima osvrće na Fancevljeva gledišta.

321.

NOVAK, Slobodan P.

Logika tijela i retorika ideologije u hrvatskom religijskom kazalištu. // Dani hvarskog kazališta. Split : Književni krug,

Knj. 2: Srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište : eseji i građa o hrvatskoj drami i kazalištu. 1983. – str. 398–414.

322.

DAMJANOVIĆ, Stjepan

Kajkavsko naslojavanje. // Tragom jezika hrvatskih glagoljaša. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1984. str. 151–176. (Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva ; 15).

* Damjanović na nekoliko mjesta spominje Fanceva, ali na str. 152–153. opširnije komentira Fancevljeve poglede na kajkavsku duhovnu književnost.

323.

JEMBRIH, Alojz

Juraj Dianić i njegovo djelo. // Kaj. 17:2(1984), str. 49–62.

324.

NOVAK, Slobodan Prosperov

Čini barona Tamburlana : Zagreb, izvedeno 1802. // Hrvatska drama do narodnog preporoda / Slobodan P. Novak – Josip Lisac. Split : Logos. – 2 knj.

Knj. 2. – 1984. str. 347–352. (Biblioteka Folio ; 1)

* O Fancevu u predgovoru teksta Čina barona Tamburlana, str. 347–348.

Literatura o religijskom teatru. // Hrvatska drama do narodnog preporoda.

/Knj. 1/. – 1984. str. 87. (Biblioteka Folio ; 1)

325.

PETRAČ, Božidar

Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić: Izabrana djela (Selected works), Compiled by Josip Bratulić ; /prevela Ellen Elías Bursać/, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983. // Most. (1984), br. 4, str. 78–80.

326.

PETRAČ, Božidar

Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić: Izabrana djela (Izabranie sočinenia) / /prevela Natalija Vidmarović/, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983. // Most. (1984), br. 4, str. 84–86.

327.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

FANCEV, Franjo. // Jugoslovenski književni leksikon / redakcija Živojin Boškov.../et al./ – 2. dopunjeno izd. Novi Sad : Matica srpska, 1984. str. 193.

328.

VAUPOTIĆ, Miroslav

FANCEV, Franjo. / M. Va i J. Hm // Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«. 4: E – Hrv. – 1986. – str. 88–89.

* Drugi potpisani je Josip Hammm.

329.

BATUŠIĆ, Nikola

Nepoznata drama o Kiru : iz zagrebačkoga gimnazijskog kazališta. // 380 /tristotinaosamdeset/ godina Klasične gimnazije u Zagrebu 1607–1987 : zbornik radova. Zagreb : Klasična gimnazija, 1987. str. 44–48.

330.

BARTOLIĆ, Zvonimir

Metodološke osnove za komparativno proučavanje hrvatskoga i slovenskoga protestantizma. // Gesta. 9:26/28(1987), str. 24–29.

* Tiskano i kao zbornik s naslovom Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti (2), iste godine i sa istom paginacijom.

331.

BRATULIĆ, Josip

Školska drama u Sjevernoj Hrvatskoj. // *Croatica* : prinosi proučavanju hrvatske književnosti. 18:26/28(1987), str. 243–259.

* Zusammenfassung.

332.

FRANGEŠ, Ivo

Suvremena književnost. // *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske ; Ljubljana : Cankarjeva založba, 1987. str. 353–423. (Biblioteka C)

* Frangeš govori o Fancevu na str. 419–420 navedenog poglavlja, ali i na str. 450. Leksikona koji je dodatak knjizi.

333.

VONČINA, Josip

Rani tekstovi Antuna Mihanovića. // *Croatica* : prinosi proučavanju hrvatske književnosti. 18:26/28(1987), str. 261–270.

* Zusammenfassung.

334.

NOVAK, Vilko

Prekmurska Martjanska pesmarica I. // *Kaj*. 21:3(1988), str. 3–18.

335.

BARTOLIĆ, Zvonimir

Ivan Manlius i tiskarstvo XVI. stoljeća u Hrvatskoj : (prinos proučavanju hrvatskog tiskarstva u doba protestantizma). // *Sjevernohrvatske teme : Krležina genealogija i druge rasprave : knjiga 4, studije*. Čakovec : Zrinski, 1989. str. 145–184. (Biblioteka posebnih izdanja ; knj. 4)

Dijalekatska osnovica prekomurskih pjesmarica : (s posebnim osvrtom na stariju pjesmaricu). // *Sjevernohrvatske teme : Krležina genealogija i druge rasprave*. str. 230–243.

336.

STANČIĆ, Nikša

Rukopisi i tiskana izdanja 1833–1849. godine. // *Gajeva »Još Hrvatska ni propala« iz 1832–33. : ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*. Zagreb : Globus : Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1989. str. 15–54. (Biblioteka Posebna izdanja)

337.

TOMASOVIĆ, Mirko

Prijevod. // *Marko Marulić Marul*. Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu : Sveučilišna naklada Liber, 1989. str. 36–7. (Enciklopedija hrvatske književnosti)

Dramski dijagrami. // *Marko Marulić Marul*. str. 168–182.

* I ovdje napominjem da se Tomasović češće osvrće na Fanceva, ali u ova dva poglavlja čini to opširnije.

338.

BRATULIĆ, Josip

Najstarija hrvatska poezija i začinjavci. // *Sjaj baštine : rasprave i članci o hrvatskoj dopreporodnoj književnosti*. Split : Književni krug, 1990. str. 57–69.

* Tekst je objavljen 1970.

339.

JEMBRIH, Alojz

Prva knjiga tiskana u Varaždinu na hrvatskom jeziku kajkavske osnovice (1586). // Hrvatski filološki aspekti. Osijek : Izdavački centar »Revija« : Radničko sveučilište »Božidar Maslarić«, 1990. str. 13–69. (Mala teorijska biblioteka ; 39)

340.

JEMBRIH, Alojz

Prva tiskana knjiga u Varaždinu 1586. na hrvatskom jeziku kajkavske osnovice. // Postilla : Varaždin 1586 : prilog pretisku / Antun Vramec. – Pretisak. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti : Kršćanska sadašnjost ; Varaždin : Zavod za znanstveni rad Varaždin, 1990. str. 5–67. (Posebna izdanja / IAZU. Zavod za znanstveni rad Varaždin)(Bibliofilska izdanja Kršćanske sadašnjosti. Niz Reprinti)

* Zusammenfassung.

341.

BARTOLIĆ, Zvonimir

Stari Vramec u novom ruhu : uz reprint Vramčeve Postile. // Kronika jednog kritika : eseji i kritike. Čakovec : Matica hrvatska 1991. str. 265–268. (Knjižnica Matice hrvatske Čakovec ; knj. 1 (15))

342.

BATUŠIĆ, Nikola

Nepoznata drama o Kíru : iz zagrebačkoga gimnazijskog kazališta. // Narav od fortune : studije o starohrvatskoj drami i kazalištu. Zagreb : August Cesarec : Matica hrvatska, 1991. str. 181–190/. (Kritika Kultura Komunikacija)

343.

FALIŠEVAC, Dunja

Pesme horvatske Katarine Patačić. // Kaj. 24:5/6(1991), str. 30–34.

344.

ŠOJAT, Antun

Kajkavski tekstovi Pavlinskog zbornika. // Pavlinski zbornik : 1644 : transkripcijai komentari / pripremili za tisak Koraljka Kos, Antun Šojat, Vladimir Zagorac. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Globus, 1991. str. 298–336. (Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: Razred za filološke znanosti, Razred za glazbenu umjetnost i muzikologiju ; knj. 71/2)(Biblioteka Globus)

345.

ŠOJAT, Olga

Nikola Neralić – novo ime hrvatskokajkavske dramske književnosti. // Kaj. 24:2/3 (1991), str. 23–42.

Nikola Neralić – novo ime hrvatskokajkavske dramske književnosti (2). // Kaj. 24:4(1991), str. 19–34.

346.

ZAGORAC, Vladimir

Povijesno-liturgijski aspekt Pavlinskog zbornika. // Pavlinski zbornik : 1644 : transkripcija i komentari / pripremili za tisak Koraljka Kos, Antun Šojat, Vladimir Za-

gorac. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Globus, 1991. str. 285–297. (Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za filološke znanosti, Razred za glazbenu umjetnost i muzikologijuknj. 71/2)(Biblioteka Globus)

347.

BIŠČAN, Drago

Blaž Škrinjarić u zapisnicima poglavarstva grada Varaždina. // Kaj. 25:1/2(1992), str. 46–48.

348.

ŠOJAT, Antun

Kulturološko-jezične značajke Pavlinskoga zbornika (1644). // Kaj. 25:4(1992), str. 21–28.

* To je referat održan 1991. u Krapini na znanstvenom skupu Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu.

349.

ŠOJAT, Antun

Latinsko-hrvatsko-njemačko-madžarski rječnik Franje Sušnika i Andrije Jambrešića. // *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples : in usum potissimum studiosae juventutis / digestum ab Andrea Jambressich ; / Dodatak uredio Antun Šojat. – Pretisak. Zagreb : Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta, 1992. str. III–XXVIII. (Posebna izdanja / Zavod za hrvatski jezik ; knj. 1)*

* Zusammenfassung.

350.

ZENKO, Franjo

»Hrvatski protestantizam« kao ideologizirajuća metafora. // Dani hvarskog kazališta. Split : Književni krug, Knj. 18: Hrvatski humanizam. – XVI. stoljeće. – Protestantizam i reformacija. –1992. str. 112–118.

351.

JEMBRIH, Alojz

Zapisnici bilježnika trgovišta Krapine (1574–1818). // Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu : zbornik radova sa znanstvenih skupova u Krapini. Krapina : Kajkavsko spravišće, 1993. str. 248–252.

* Ovo je tekst s 3. po redu skupa održanog u Krapini 1990. godine, a objavljen u časopisu Kaj. 25:1/2(1992), str. 41–45. – Ovaj zbornik radova sa svih skupova održanih u Krapini objavljen je u spomen 800. obljetnice Krapine (1193–1993).

352.

JEŽIĆ, Slavko

Artizam hrvatske moderne, nacionalizam predratne generacije i prvi svjetski rat (1895–1918). // Hrvatska književnost od početaka do danas : (1100–1941). Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1993. str. 296–365.

* O Fancevu na str. 364. – 1. izd. 1944. god.

353.

LONČARIĆ, Mijo

Kajkavsko narječje u svjetlu dosadašnjih proučavanja. // Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu : zbornik radova sa znanstvenih skupova u Krapini. Krapina : Kajkavsko spravišće, 1993. str. 117–131.

* O Fancevu na str. 123. – U ovom zborniku ponovno su, zapravo, objavljeni radovi sa znanstvenih skupova održanih u Krapini pod nazivom »Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu« godine 1975., 1988., 1990. i 1992. Ovaj Lončarićev rad je prilog s 2. znanstvenog skupa, a objavljen je kao i drugi radovi tog skupa u časopisu Kaj. 21:1/2(1988). – Svi ti radovi ponovo su objavljeni u spomen 800. obljetnice Krapine (1193.–1993.).

354.

LONČARIĆ, Mijo

Kajkavsko usmeno pjesništvo. // Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu : zbornik radova sa znanstvenih skupova u Krapini. Krapina : Kajkavsko spravišće, 1993. str. 68–85.

* O Fancevu na str. 68–69. – Ovaj zbornik radova zapravo je zbornik znanstvenih radova sa skupova održanih u Krapini 1975., 1988., 1990. i 1991. pa je, dakle ovaj Lončarićev rad objavljen u knjizi Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu. Krapina, 1975. I ovdje vrijedi napomena da su radovi ponovo objavljeni u spomen 800. obljetnice Krapine (1193.–1993.).

355.

SKOK, Joža

Varaždinska kontesa i poetesa Katarina Patačić. // Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu : zbornik radova sa znanstvenih skupova u Krapini. Krapina : Kajkavsko spravišće, 1993. str. 235–247.

* Ovo je prilog sa skupa u Krapini održanog 1990. godine, a objavljeno je u časopisu Kaj. 24:1(1991), str. 45–57. – Zbornik jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu objavljen je u spomen 800. obljetnice Krapine (1193.–1993.).

356.

ZVONAR, Ivan

Pavlinski zbornik iz 1644. godine prema nekim rukopisnim i tiskanim pjesničkim zbirkama do kraja 18. st. // Lepoglavski zbornik 1992 : radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi, Lepoglava, 14. 11. 1992. Zagreb : Kajkavsko spravišće, 1993. str. 73–83.

357.

BATUŠIĆ, Nikola

Scenska slika Kašićeve »Venefride«. // Život i djelo Bartola Kašića : zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti : Zadar – Pag, 18–21. travnja 1991. Zadar : Općina Pag : Hrvatsko filološko društvo Zadar, 1994. str. 241–248. (Izdanja Hrvatskog filološkog društva ; sv. 5)

* Summary.

358.

GABRIĆ-Bagarić, Darija

Jezične i stilske osobitosti tragedije »Sveta Venefrida« Bartola Kašića. // Život i djelo Bartola Kašića : zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti : Zadar – Pag, 18–21. rujna 1991. Zadar : Općina Pag : Hrvatsko filološko društvo Zadar, 1994. str. 137–146. (Izdanja Hrvatskog filološkog društva ; sv. 5)

* Summary.

359.

JEMBRIH, Alojz

Djelo Jurja Dijanića. // Juraj Dijanić i njegovo djelo. Samobor : Matica hrvatska, Ogranak Samobor, 1994. str. 18–18. (Biblioteka Samoborska škrinjica ; knj. 1)

360

KOLUMBIĆ, Nikica

Hrvatska srednjovjekovna osmeračka »Molitva protiv Turaka«. // Po običaju začinjavac : rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti. Split : Književni krug, 1994. str. 73–83. (Biblioteka Knjiga Mediterana)

* Knjigu treba pažljivo čitati jer se N. Kolumbić često osvrće na rad F. Fanceva.

361.

MIHOJEVIĆ, Josip

Uvodno poglavlje : (Djevica Marija u stihovima hrvatskih latinista). // Bogorodica u hrvatskom pjesništvu : od 13. stoljeća do kraja 19. stoljeća. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1994. str. 9–38. (Biblioteka Zrno")

* O Fancevu na str. 32.

362.

FALIŠEVAC, Dunja

Pesme horvatske Katarine Patačić kao zbornik rokoko-popijevaka. // Smiješno & ozbiljno u staroj hrvatskoj književnosti. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1995. str. 105–125. (Verbum Croaticum) (Biblioteka Interpretacije i ogledi ; knj. 3)

363.

FRANGEŠ, Ivo

Literaturwissenschaft und Kritik. // Geschichte der kroatischen Literatur : von den Anfängen bis zur Gegenwart / Ivo Frangeš ; /Übers. von Claudia Schnellnach einer Rohübers. von Jutta Božić. Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 1995. str. 577–579.

Lexikon der Autoren. / Ivo Frangeš unter Mitwirkung von Ivan Martinčić ; Antun Pavešković in Zusammenarbeit mit Vesna Frangeš, Nedjeljko Mihanović, Milorad Živančević // Geschichte der kroatischen Literatur : von den Anfängen bis zur Gegenwart. str. 678–679.

364.

BRATULIĆ, Josip

Dubrovačke legende : Josip Karasek. / Dubrovačke legende / izdao Josip Karasek ; uvodnu studiju prevela s njemačkog Tamara Marčetić ; pogovor napisao Josip Bratulić. Zagreb : »Dora Krupićeva«, 1996. str. 195–199. (Knjižnica Pretisak / Reprint / »Dora Krupićeva«)

* To je pogovor pretisku izd. iz 1913. godine.

365.

BRATULIĆ, Josip

Pogovor : Franjo Bučar. // Povijest hrvatske protestanske književnosti za reformacije / napisao Franjo Bučar. Daruvar : Logos, 1996. str. /255/–257. (Iz hrvatske reformacijske baštine)

* Faks. pretisak izd. iz 1910.

366.

FANCEV Franjo. // Hrvatski leksikon. Zagreb : Naklada Leksikon. – 2 sv.
Sv. 1: A–K. – 1996. – str. 338.

367.

LONČARIĆ, Mijo

Kajkavsko narječje. // Kajkaviana croatica : hrvatska kajkavska riječ. Zagreb :
Družba Braća hrvatskoga zmaja : Muzej za umjetnost i obrt ; Donja Stubica :
Kajkaviana, 1996. str. 465–487.

* Na str. 469 govori o Fancevu.

368.

NOVAK, Slobodan Prosperov

Uvod u literaturu o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti. // Povijest hrvatske
književnosti. Zagreb : Izdanja Antibarbarus. – sv.

Knj. 1: Od početaka do Krbavske bitke . – 1996, str. 20–21.

369.

OČAK, Jelena

Pjesnik i gospodarstvenik : Mihanovićev gospodarstveni pothvat (1828.–1831.). //
Antun Mihanović i njegovo doba : zbornik radova sa znanstvenog skupa u Klanjcu,
7. lipnja 1996. Zagreb : Kajkavsko spravišće, 1996. str. 187–195.

* Sažetak.

370.

VONČINA, Josip

Antun Mihanović na raskrižju kroatizma s ilirizmom. // Antun Mihanović i njegovo
doba : zbornik radova sa znanstvenog skupa u Klanjcu, 7. lipnja 1996. Zagreb :
Kajkavsko spravišće, 1996. str. 97–108.

* Summary.

371.

BRATULIĆ, Josip

FANCEV Franjo. // Tko je tko u NDH : Hrvatska 1941–1945. Zagreb : Minerva,
1997. str. /112/.

372.

JELČIĆ, Dubravko

Moderni objektivizam i socijalna tendencioznost. // Povijest hrvatske književnosti :
tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne / Dubravko Jelčić ; sinkronijske
tablice Ivica Matičević. Zagreb : P. I. P. Naklada Pavičić, 1997. str. 252–305.

(Biblioteka hrvatske povijesti)

*O Fancevu govori više na str. 286–187.

373.

LISAC, Josip

Izjak hrvatskih protestantskih pisaca u obradbi Franje Fanceva. // Mogućnosti.
44:4/6(1997), str. /141/–148.

374.

NOSIĆ, Milan

Život i djelo. // Gajev preteča Josip Završnik i njegovo djelo. Rijeka : Hrvatsko filološko društvo – Rijeka, 1997. str. 7-27. (Književno-jezična knjižnica ; 11)

* O Fancevu se govori opširnije u bilješkama.

375.

PETRAČ, Božidar

Fancevljevi pogledi na reformaciju. // Forum. 36:9/10(1997)=69, str. /1310/-1325.

KAZALO IMENA U BIBLIOGRAFIJI

- ANONIMNO 168, 185, 194, 199, 207,
208, 211, 213, 229, 234, 235, 249,
250, 251, 254, 255, 258, 261, 262,
282, 284, 366
- A. B. 184
- ADŽIĆ, Stjepan 156
- AGIĆ, Antun Marija (Agich) 156
a. H. 238
- ALBELLY, Antun Ferdinand 156
- ALBERTI, Ivan 156
- ALBERTI, Matej 101
- ALBERTI, Matija 156
- ALBERTI, Nikola 156
- ALTESTI, Ivan Dubrovčanin 156
- AMBROZOVIĆ, Ivan 156
- ANDRIĆ, Nikola 113
- ANDRIOLIĆ, Marko Trogiranin 30,
156
- ANĐELIĆ, Đorđe 117
- ANGELI, Džankarlo de 156
- ANGELI, Mihajlo 156
- ANTICA, Ivan Luka 156
- APPENDINI, Franjo Maria 156
- APPENDINI, Urban 156
- AQUILINI, Ignacije 156
- ARMANOV, Dominik don 156
- ARMOLUŠIĆ, Jakov 156
- ARNERIĆ, Marko 156
- ART. 242
- AUGUSTINOVIĆ, Đuro 156
- B. 231
- BABIĆ, Benedikt 157
- BABIĆ, Ljubo; vidi GJALSKI, Ksaver
Šandor
- BABIĆ, Tomaš fra 157
- BABUKIĆ, Vjekoslav 157
- BADALIĆ, Josip 210, 325, 326
- BAJAMONTI, Jerolim 157
- BAJAMONTI, Julije 157
- BAKOTIĆ, Ignjat 157
- BALTIĆ, Mojsija 157
- BANDULAVIĆ, Ivan 157
- BANOVIĆ, Stipa 148, 151, 152, 256,
257
- BARAC, Antun 184, 222, 273
- BARIČEVIĆ, Adam 157
- BAROMIĆ, Blaž 157
- BAROMIĆ, Jakov 157
- BARTOLIĆ, Zvonimir 330, 335, 341
- BAŠIĆ, Đuro 157
- BAŠIĆ, Matej 157
- BAŠIĆ, Petar 157
- BATUŠIĆ, Nikola 305, 329, 342, 357
- BAZALA, Albert 249, 252, 253
- BEDEKOVIĆ, Franjo 157
- BEDEKOVIĆ, Ignjat 157
- BEDEKOVIĆ, Josip 157
- BEDEKOVIĆ, Juraj 157
- BEDEKOVIĆ, Kazimir 157
- BEDEKOVIĆ, Ludovik-Ljudevit 157
- BEDEKOVIĆ-Komorski, Ludovik 157
- BEDENKO, Janko 157
- BEDRIČIĆ, Silvestar 157
- BELGLAVA, Antun 157
- BELIĆ, Aleksandar 30, 177
- BELIĆ, Nikola 157
- BELIĆ-Ligatić, Juraj Antun 157
- BELLEO, Karlo 157
- BELLEO, Teodor 157
- BELOSTENEC, Ivan 44, 157, 310, 313
- BENETEVIĆ (BENETOVIĆ), Martin
157
- BESALI, Kamilo 157
- BESALI, Viktor 157
- BETONDIĆ, Damjan 157
- BETONDIĆ, Damjan (ml.) 157
- BETONDIĆ, Jakov 157
- BETONDIĆ, Josip 157

- BETONDIĆ, Josip (ml.) 157
 BETTERA, Bar 157
 BETTERA, Feliks 157
 BIANCHI, Dominko 157
 BICEGO, Bernardino 157
 BIJANKOVIĆ, Nikola 157
 BIRLING (Pierling), Ivan 157
 BIŠĆAN, Drago 347
 BIZZA, Pacifik 157
 BIZZARO, Baldun 157
 BLAŠKOVIĆ, Fabijan 157
 BLAŽIOLOVIĆ (de Blasiolis), Jakov 157
 BOBEK, J. 265, 274
 BOGAŠINOVIĆ, Lucija 157
 BOGAŠINOVIĆ, Petar 157
 BOGAVČIĆ, Frano 157
 BOGDANIĆ, Mirko Danijel 157
 BOGDANOVIĆ, David 236
 BOGETIĆ, Petar Aleksandar 157
 BOGNER, Josip 218
 BOLMARČIĆ, Gavro 160
 BONAČIĆ, Frano 160
 BONAČIĆ, Jerolim 160
 BONICELLI, Aleksandar 160
 BOŠKOV, Živojin 327
 BOŠKOVIĆ (obitelj) 160
 BOŠKOVIĆ, Petar 160
 BOŠNJAK, Blaž 160
 BOŠNJAK, Petar 160
 BOŽDAROVIĆ (Boždarević), Mihajlo Anđelo 160
 BOŽIĆEVIĆ (Natales), Frano 160
 BOŽIĆ, Jutta 363
 BRATULIĆ, Josip 165, 166, 294, 317, 318, 325, 326, 331, 338, 364, 365, 371
 BREZOVAČKI, Tituš (Tito Baltazar) 46, 84, 160
 BRIGLEVIĆ, Martin 160
 BROZOVIĆ, Dalibor 312
 BRTUČEVIĆ, Franjo Antun 160
 BRTUČEVIĆ, Hortenzije 97, 160
 BRTUČEVIĆ, Jerolim 160
 BUČAR, Franjo 136, 194, 243, 365
 BUČIĆ, Mihajlo 160
 BUDETIĆ, Petar 160
 BUDINIĆ, Šimun 160
 BUNIĆ, Ivan (Pavlov) 160
 BUNIĆ, Ivan (Sarov) 160
 BUNIĆ, Ivan (Sarov ml.) 160
 BUNIĆ, Jakov (Ilijin) 160
 BUNIĆ, Luka (Mihov) 160
 BUNIĆ, Nikolica 160
 BUNIĆ, Pijerko 160
 BUNIĆ, Saro (Ivanov) 160
 BUNIĆ, Župan 160
 BUNIĆ Vučić, Dživo 160
 BURESIĆ, Martin 160
 BURSAC, Ellen Elias 325
 BUŽAN, Herman 153
 BUŽAN, Ivan Nepomuk 84
 CRIJEVIĆ, Serafin o. 107
 ČIČIN Šajna, Ćiro 263
 ČUBRANOVIĆ, Andrija 140
 DAMJANOVIĆ, Stjepan 322
 DEANOVIĆ, Mirko 120, 213
 DEMETROVIĆ, Juraj 180
 DEMOVIĆ, Miho 319
 DIANIĆ (DIJANIĆ), Juraj Franjo 84, 323, 359
 DIMITROVIĆ, Nikola 134
 DRAŠKOVIĆ, Janko 124, 125, 244, 297
 DRECHSLER, Branko; vidi VODNIK, Branko
 Dr. T. 244
 ĐURIĆ, Dragutin 230, 239
 ESIH, Ivan 102, 190, 192, 193, 195, 204, 205, 232, 240, 252, 253, 275, 277, 290, 314

- FALIŠEVAC, Dunja 315, 343, 362
 FLACIUS, Matthias Illyricus; vidi
 VLAČIĆ, Matija Ilirik
 FLAKER, Aleksandar 312
 FRANGEŠ, Ivo 332, 363
 FRANGEŠ, Vesna 363
 FRANKOPAN Zrinska, Ana Katarina
 310
 FRYDECKY, Jan 287, 288, 289
- GABRIĆ-Bagarić, Darija 358
 GAJ, Ljudevit 42, 98, 133, 165, 211,
 225, 234, 336, 374
 GAŠPAROVIĆ, Stanko 266, 269
 GAVAZZI, Artur [?] 254
 GELJANICA, Urša 309, 310
 GJALSKI, Ksaver Šandor 98
 GRGEC, Petar 196
 GRŠKOVIĆ, Branimir 241
 GUNDULIĆ, Ivan 120, 249, 250
- HABDELIĆ, Juraj 304, 310
 HAMM, Josip 328
 HEINZ, A. 12
 HERCIGONJA, Eduard 299, 306, 320
 HOERMANN, Aurelije 130
 HORVAH, J. 197
 HORVAT, Rudolf 18, 169, 170
- ILEŠIĆ, Fran 176, 213, 219, 245
 INKO 245
 IVAKIĆ, Branimir 241
 IVŠIĆ, Stjepan 137, 191, 254, 292
- JAGIĆ, Vatroslav 50, 290, 320
 JAJČANIN, Stipan fra 48
 JAMBREŠIĆ, Andrija 63, 349
 JELAČIĆ Bužimski, Ljudevit 118
 JELČIĆ, Dubravko 372
 JEMBRIH, Alojz 16, 323, 339, 340,
 351, 359
 JEŽIĆ, Slavko 218, 223, 226, 285, 325,
 326, 352
 JUNKOVIĆ, Zvonimir 298
- JURJEVIĆ, Gabrijel 310
 JURJEVIĆ, Josip 246
- KANAVELOVIĆ, Petar 84
 KANIŽLIĆ, 43
 KARASEK, Josip 20, 166, 364
 KAŠIĆ, Bartol 129, 357, 358
 KATANČIĆ, Matija Petar 133
 KATIĆ, M. 263
 KAVANJIN, Jerolim 263
 KAVANJIN, Marko 263
 KLEMENOVIĆ, Šimun fra 11
 KOCIJANIĆ, F. 189
 KOLENDIĆ, Petar 120
 KOLUMBIĆ, Nikica 360
 KOMBOL, Mihovil 320
 KOS, Koraljka 344, 346
 KOVAČIĆ, Viktor 270, 276
 KRAJAČEVIĆ, Nikola
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 148
 KRLEŽA, Miroslav 335
 KRMPOTIĆ, Branko 206, 247, 259
 LISAC, Josip 324, 373
 LONČARIĆ, Mijo 307, 353, 354, 367
 M. 187
 (m) 220, 221
 MAGDALENIĆ, Matijaš 310
 MAIXNER, Rudolf 222
 MAKAR, Andrija 203
 MALIN, F.
 MANLIUS, Ivan 335
 MARČETIĆ, Tamara 166
 MARTINČIĆ, Ivan 363
 MARULIĆ, Marko 31, 87, 89, 97, 121,
 140, 194, 224, 337
 MASLAČ, N. 212
 MATIČEVIĆ, Ivica 372
 MATIĆ, Tomo 137, 162, 163, 164, 277,
 325, 326
 MATIJEVIĆ, Mirko 2, 85, 102, 278,
 279
 MAZZINI (mason) 213

- M. G. 175
 MIHANOVIĆ, Antun 74, 100, 142, 158, 333, 369, 370
 MIHANOVIĆ, Nedjeljko 363
 MIHOJEVIĆ, Josip 361
 MILČETIĆ, Ivan 38
 MILKOVIĆ, Zlatko 264
 MILOVEC, Božidar 310
 MIRKOVIĆ, Mijo 128, 132, 248
 MORTIĐIJA, Tias 217
 MOSKOVLJEVIĆ, Miloš S. 174
 MUSIĆ, August 186
 MUŠICKI, Lukijan 130
- NAGY, Josip 223
 NEDIĆ, Martin fra 42
 NEHAJEV, Milutin Cihlar 226
 NERALIĆ, Nikola 345
 NEVISTIĆ, Ivan 198, 213
 NIKOLIĆ, Vinko 280
 NOSIĆ, Milan 374
 NOVAK, Slobodan P. 321, 324, 368
 NOVAK, Viktor 213
 NOVAK, Vilko 334
 NUIĆ, A. 14
- OBIRTIĆ, Katarina 121
 OČAK, Jelena 369
- PATAČIĆ, Katarina 343, 355, 362
 PAVEŠKOVIĆ, Antun 363
 PAVLINOVIĆ, Marin I. 141, 261
 PAVLOVIĆ, Dragoljub 188
 PEJNOVIĆ, Grgo 281, 286
 PELEGRINOVIĆ, Mišo 97
 PERGOŠIĆ, Ivan 309, 310
 PEROJEVIĆ, Marko 267, 271
 PEROŠ, Vilim 215
 PETRAČ, Božidar 325, 326, 375
 PETZ, Vlado 224
 POLJANEC, Franjo 117
 POPOVIĆ, Bogdan 67
- POPOVIĆ, Pavle 181, 236
 PRANJIĆ, Krunoslav 312
 PROHASKA, Dragutin 173
- RADIVOJEVIĆ, Pavao 15
 RADOŠEVIĆ, Mijo (Miško) 49, 182
 RATKAJ, Juraj Velikotaborski 310
 RATKOVIĆ, Milan 292
 RAVLIĆ, Jakša 325, 326
 REŠETAR, Milan 75, 165, 317, 325, 326
 RITTER-Vitezović, Pavao 221
 ROJNIĆ, Ante 216, 225
 ROJNIĆ, Matko 210, 303
 RUSAN, Ferdo 5, 9, 168
- SAVKOVIĆ, Miloš 117
 SCHNELLNACH, Claudia von 363
 SKOK, Joža 355
 SKVADROVIĆ, Vlaho 164
 SOLARIĆ, Pavao 15, 72
 SORKOČEVIĆ, Bernardin o. 107
 STANČIĆ, Nikša 336
 STANOJEVIĆ, Stanoje 52, 53, 184
 STROHAL, Rudolf 23, 24, 171, 172
 STROSSMAYER, Josip Juraj 232, 249, 251, 252, 253
 SUŠNIK, 63
- ŠČRBAČIĆ, Juraj 310
 ŠIDAK, Jaroslav 297, 300
 ŠIMUNIĆ, Mihalj 310
 ŠIROKI, J. 167
 ŠIŠIĆ, Ferdo 70, 222, 232
 ŠKRINJARIĆ, Blaž 14, 309, 310, 347
 ŠOJAT, Olga 272, 293, 295, 301, 304, 308, 309, 310, 311, 313, 345
 ŠOJAT, Antun 344, 346, 348, 349
 ŠTAMPAR, Emil 260
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 86, 209, 268
 ŠTOOS, Pavao 106
- T. M. 217
 TIJAN, Pavao 200, 226, 283

- TOMASOVIĆ, Mirko 337
- UJEVIĆ, Matc 201, 202, 227, 237
- VANINO, Miroslav 203, 246
- VAUPOTIĆ, Miroslav 291, 328
- VELEBIT, Smiljan 302
- VELJKOVIĆ, Momir 117
- VIDAČIĆ, Marcel 210
- VIDMAROVIĆ, Natalija 326
- VIGILANS 210
- VLAČIĆ, Matija Ilirik (Matthias Flacius Illyricus) 132, 248
- VODNIK, Branko 46, 47, 178, 179, 180, 183
- VOLTAIRE 162
- VONČINA, Josip 333, 370
- V. P. 228
- VRAMEC, Antun 298, 310, 316, 340, 341
- VUČIĆ Bunić, Dživo; vidi BUNIĆ Vučić, Dživo
- ZAGORAC, Vladimir 344, 346
- ZAVRŠNIK, Josip 374
- ZENKO, Franjo 350
- ZRINSKI, Nikola 74
- ZVONAR, Ivan 356
- ŽIVANČEVIĆ, Milorad 296, 327, 363

Sudionici znanstvenoga skupa o Franji Fancevu za boravka u njegovu rodnom Virju 20. ožujka 1997.

Kronika znanstvenoga skupa »Znanstvena djelatnost Franje Fanceva«

Zagreb – Virje – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997.

Prije početka znanstvenoga skupa 18. ožujka 1997. u Preporodnoj dvorani Narodnog doma u Zagrebu održana je tiskovna konferencija. O događajima koji će uslijediti novinarima su govorili prof. dr. Tihomil Maštrović i prof. dr. Stipe Botica.

Promocija *Zbornika o Slavku Ježiću* održana je u srijedu, 19. ožujka 1997. u 12 sati u foyeru Hrvatskoga narodnog kazališta, u kazalištu u kojem je S. Ježić nekoć bio intendantom. O *Zborniku* su govorili dr. Ivan Kordić, voditelj Hrvatskih studija, u ime izvršnog izdavača knjige, dr. Zrinka Babić, predsjednica Hrvatskoga filološkog društva, prof. dr. Tihomil Maštrović, upravitelj Zavoda za povijest hrvatske književnosti HAZU i glavni urednik *Zbornika* te prof. dr. S. Botica, dekan Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i urednik *Zbornika*.

Prva sjednica skupa o Franji Fancevu održana je u palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u četvrtak, 20. ožujka s početkom u 9.30 sati. Sjednicom su predsjedali prof. dr. Josip Bratulić, prof. dr. Tihomil Maštrović i akademik Slobodan Novak. Sudionike i uzvanike pozdravili su akademik Milan Moguš, glavni tajnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, prof. dr. Marijan Šunjić, rektor Sveučilišta u Zagrebu i prof. dr. Ante Stamać, predsjednik Društva hrvatskih književnika.

Akademik Milan Moguš u svojem je pozdravnom govoru naglasio važnost znanstvenih djela Franje Fanceva u povijesti proučavanja hrvatskoga jezika i književnosti u radu Akademije. Među ostalim on je istaknuo: *Akademik Franjo Fancev bio je godine 1925. izabran za dopisnoga člana Akademije, 1929. za izvanrednoga člana, a 1940. za pravoga člana. Osim toga akademik Fancev bijaše i gospodarski tajnik Akademije od 1939. do svoje prerane smrti 31. ožujka 1943. To znači da je gotovo dva desetljeća bio u Akademijinih redovima. A u ta dva desetljeća svoje najbolje, mogli bismo reći magistralne radove objavio je u Akademijinih publikacijama. Od »Rada« do »Starina« i od »Ljetopisa« do »Grade za povijest književnosti hrvatske«, uvijek jasan i precizan, kritički je prosuđivao dotadašnja razmišljanja o predmetu svoga istraživanja. Osobito je krčio putove tamo gdje je staza bila neuzorana,*

prodirući smislom za temeljne vrijednosti u kajkavsku komponentu hrvatskoga narodnog bića a to je za njega značilo u prvom redu prodirati u kajkavsku dijalektologiju i književnost i literaturu.

I kad ne bi imali ništa drugo, a imamo itekako, nego samo ono što nam je poklonio u 12. knjizi Građe za povijest književnosti hrvatske, svoje znamenite Dokumente za naše podrijetlo hrvatskoga narodnog preporoda, vrijedno bi bilo našeg ushita i poštovanja. I zato je sasvim razumljivo što su mnogi govorili o njemu kao znanstveniku rijetke stručne spreme i neumorne marljivosti bez čijega bi opusa i ranije i sada bilo nemoguće govoriti o bilo kojem pitanju hrvatske književne prošlosti i hrvatske kulture. Imajući pred sobom taj golem opus, donekle i zapostavljen, priređivači su ovog znanstvenog skupa željeli ponovo osvjetliti i valorizirati na korist znanosti o hrvatskoj književnosti. Poželimo im u tome puno uspjeha.

Prof. dr. Marijan Šunjić, rektor Sveučilišta u Zagrebu, u svom je pozdravnom govoru rekao: *Poštovane dame i gospodo, kolegice i kolege, želio bih prije svega čestitati organizatorima i zahvaliti im na ovom nizu događaja koji su vezani uz rad i život sveučilišnog profesora, dekana Filozofskog fakulteta, akademika, znanstvenika Franje Fanceva. Samo istražujući prošlost može se graditi budućnost. Snaga hrvatskog sveučilišta je upravo u tome što su u njega ugrađeni životi i rad mnogih velikana tako da možemo reći da mi uspijevamo i radimo stojeći na ramenima tih divova. Mi smo na Sveučilištu od kada sam ja rektor nastojali upravo na tim svijetlim primjerima i za sebe tražiti smjernice i pomoć u daljnjem radu. Kao što možete vidjeti u Vijećnici Sveučilišta više slike trojice zaslužnih rektora i velikih znanstvenika koji su bili potisnuti poslije rata. To su Špišić, Ivšić i Horvat. To su veliki znanstvenici, inicijatori, zapravo stvaratelji svojih struka na Sveučilištu koji su iz političkih razloga eliminirani i zapravo bili izbrisani iz naše memorije. Ali ne samo to: mi smo znanstvenim simpozijima, možda ne ovako ambiciozno kao u ovom slučaju, osvjetlili njihovo djelovanje, njihov doprinos i hrvatskoj znanosti i hrvatskom sveučilištu. Isto tako smo osvjetlili rad drugog velikog hrvatskog znanstvenika Frana Bošnjakovića, također rektora, koji se prvi suprostavio komunističkim vlastima štiteći autonomiju sveučilišta i zbog toga snosio posljedice. Također smo se sjetili Đure Stipetića, prvog dekana Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu nakon uspostave tog fakulteta i kasnije rektora, koji je bio 1946. godine sramotno strijeljun. Također smo se sjetili i drugih velikih velikana poput Blaža Lorkovića i ostalih, jer bez njih ne bi ni nas bilo, ne bi bilo svijetle tradicije i zaista te velike intelektualne snage koja postoji u hrvatskoj akademskoj zajednici. Međutim, nije dovoljno gledati samo na svijetle primjere, moramo se zamisliti i nad tamnim stranama i života i rada kroz koje je prolazilo Sveučilište jer sva šteta i svi problemi učinjeni na Sveučilištu učinjeni su od, nažalost, strane ljudi na sveučilištu. Danas živimo u jednom čudnom razdoblju revizionizma kada se nastoji upravo spriječiti istraživanje hrvatske prošlosti pod vidom pomirbe, koja je sigurno nastupila i koja je velika pobjeda hrvatskoga naroda: ni jedne ni druge ni treće strane, nego svih nas, pobjeda za-*

pravo jedne državotvorne ideje; zapravo se pokušava zaustaviti istraživanje onoga što nam se događalo posljednjih pedeset godina i što je dovelo do svega onoga što sada moramo eliminirati. Ja apeliram na sve da se u interesu znanstvene istine, ali i u interesu obnove hrvatskog duhovnog života, Sveučilišta, Akademije, da se malo pogledaju i one tamne strane i da se identificiraju problemi kako bismo ih mogli rješavati i svi zajedno i na primjerima naših velikih umova i duhova koji su svoje živote ugradili u Sveučilište i Akademiju, ali i istražujući ono što je loše kako bismo mogli izgrađivati i ono što su Franjo Fancev i drugi željeli, a to je duhovna i intelektualna elita koja će voditi hrvatski narod u 21. stoljeće.

U ime Društva hrvatskih književnika skup je pozdravio njegov predsjednik **prof. dr. Ante Stamač**: *Gospođe i gospodo! Društvo hrvatskih književnika pozdravlja održavanje ovog skupa. Pozdravlja prije svega i zato što je Franjo Fancev bio predsjednik Društva hrvatskih književnika. Bio je predsjednik u doba koje je nakon 1935./36. godine doživjelo veliki procvat, kao i sve čega se taj veliki čovjek latio. Valja znati da je nakon 1935., dakle nakon završetka monarhofašističke diktature Hrvatska stajala pred novim zadacima. I baš kao što ih je znao rješavati u znanosti, kao što je znao svojim angažmanom u ovoj Akademiji, kao što je bio ravnatelj Sveučilišne knjižnice i zauzeti sveučilišni profesor, tako je bio zauzeti predsjednik Društva hrvatskih književnika, točno između 1937. i 1939. godine uspjevši DHK iz jedne marginalizirane ustanove negdje 1926./27. kada mu je jedva i ime ostalo (zahvaljujući dr. Politeu), zajedno s tajnikom, mora se reći, Dragutinom Tadijanovićem on je oživio hrvatski književni život, koji se 1939. razvio pod predsjedanjem Jakovljevića i kasnije Mile Budaka, razvio u jedno vrijeme koje je nažalost bilo vrlo tragično. Ja pretpostavljam, i mislim da je blisko logici znanstvenog zaključivanja, da je Franjo Fancev svoje ideje o preporodu i o našem podrijetlu hrvatskoga preporoda, tu je tezu htio ozbiljiti i to je uspio. Društvo hrvatskih književnika u svojoj gotovo stogodišnjoj povijesti može ubrajati Franju Fancevu među one koji su Društvu dali bitne poticaje u tamna vremena. Želim simpoziju puni uspjeh.*

Prvi referat izložio je prof. dr. Josip Bratulić o Fancevu kao povjesničaru hrvatske kulture i književnosti. Nakon njega govorio je dr. Mijo Lončarić o Fancevljevu istraživanju kajkavštine. Mr. Božidar Petrač izlagao je Fancevljeve poglede na reformaciju, a dr. Mijo Korade doprinos Franje Fanceva povijesti hrvatskih isusovaca.

Nakon prve sjednice sudionici skupa uputili su se autobusom u Virje, rodno mjesto Franje Fanceva, gdje su ih dočekali rodbina Franje Fanceva te načelnik općine Mirko Peršinović sa svojim suradnicima, koji im je zaželio dobrodošlicu i upoznao ih ukratko s općinom Virje. Domaćin je bio i ravnatelj Osnovne škole Franje Viktora Šonjara u Virju mr. Dražen Podravec, i drugi. Osim posjeta školi gdje je bila postavljena prigodna izložba, Zavičajnom muzeju i Muzeju Turković, te mjesnoj crkvi, sudionici su položili lovor-vijenac na spomen-ploču postavljenu na školi koju je poľazio Franjo Fancev. Nakon objeda kojeg su priredili gostoljubivi domaćini sudionici

skupa produžili su u Zadar na drugi dio znanstvenoga simpozija. Poslije dugog puta, nešto prije ponoći, sudionici simpozija stigli su u Zadar i smjestili se u Hotelu Kolovare.

U petak, 21. ožujka u Svečanoj dvorani Filozofskoga fakulteta u Zadru u 9.30 počela je Druga sjednica znanstvenoga skupa kojoj su predsjedali prof. dr. Stipe Botica, prof. dr. Nikica Kolumbić i prof. dr. Stanislav Marijanović. Nakon pozdravnih riječi prof. dr. Nikice Kolumbića, dekana Filozofskoga fakulteta i predsjednika Hrvatskoga filološkog društva Zadar i prof. Vice Proface, koji je skup pozdravio u ime Županije zadarsko-kninske, skup je nastavio s radnim dijelom.

Prvi je govorio prof. dr. Nikica Kolumbić o Fancevljevoj zaslugi u istraživanju hrvatske srednjovjekovne drame. Nakon njega govorio je akademik Franjo Švelec o radu Franje Fanceva na proučavanju hrvatske komedije XVII. stoljeća. O usmenoj književnosti i narodnom jeziku u istraživanjima Franje Fanceva govorio je prof. dr. Josip Kekez, a nakon njega o »hrvatskoj dobrovolji« prof. dr. Stipe Botica. Prof. dr. Tihomil Maštrović govorio je o Fancevljevu poimanju hrvatskoga narodnog preporeda, dok je prof. dr. Cvjetko Milanja govorio o Fancevljevu pojmu ilirstva. Prof. dr. Stanislav Marijanović govorio je o Fancevljevu doprinosu poznavanju hrvatske književnosti u Slavoniji, a izlaganju je dao podnaslov *Preporoditelji Philologiae Croatiae et Slavonicae – Franjo Fancev spram Tome Matića i Stjepana Ivšića*. O jeziku hrvatskih protestantskih pisaca u obradbi Franje Fanceva govorio je prof. dr. Josip Lisac.

Nakon izlaganja referata povela se diskusija u kojoj je akademik Branimir Glavičić postavio dva pitanja: prvo, kakav je odnos Fanceva i Kombola, s obzirom na njihovo bavljenje poviješću hrvatske književnosti i na činjenicu da su bili suvremenici, i drugo, je li Fancev uključivao hrvatsku književnost na latinskom jeziku u svoju koncepciju povijesti književnosti? Na pitanja su odgovorili N. Kolumbić (Fancev je ispitivao i istraživao srednjovjekovlje pa i književnost na latinskom), S. Botica (Fancev je nalazio i isticao latinske napitnice), J. Lisac (istaknuo je zadatak koji je Fancev dobio na skupljanju latinske građe) i C. Milanja.

Nakon Druge sjednice u Svečanoj dvorani Filozofskoga fakulteta održana je promocija *Zbornika o Slavku Ježiću*, na kojoj su govorili prof. dr. Nikica Kolumbić, prof. dr. Tihomil Maštrović i prof. dr. Stipe Botica. Prof. Kolumbić iznio je tim povodom povijest ideje da se pokrene serija znanstvenih skupova započetim znanstvenim skupom o Mihovilu Kombolu. Isto tako istaknuo je značenje suradnje institucija koje su se uključile u tu seriju skupova, kao i značenje suradnje fakulteta na proučavanju naših velikih književnih povjesničara. Prof. Maštrović je među inim govorio o tri mosta o kojima se povodom *Zbornika o Slavku Ježiću* može govoriti. Prvi je most što skupovi i zbornici koji s tih skupova proizlaze predstavljaju sponu s velikanima naše književne historiografije. Drugi je most koji objedinjava naše obrazovne i znanstvene institucije (filozofske fakultete u Zadru i Zagrebu,

hrvatska filološka društva u Zadru i Zagrebu, Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU). Treći most je povezivanje sjevera i juga Hrvatske. Prof. Maštrović je govorio i o Ježićevu znanstvenom poštenju i o njegovim raznovrsnim interesima, poglavito o njegovom djelovanju u Hrvatskom narodnom kazalištu. Prof. Botica je u svom izlaganju naglasio važnost dosad održanih skupova i zbornika za objektivno i znanstveno valoriziranje i promicanje hrvatskoga nacionalnoga identiteta. Posebno bi bilo važno da se u ove skupove uključe još pedagoški fakulteti – riječki i osječki. Knjige i simpoziji potvrđuju trajanje i konačno ostvarenje sna o hrvatskoj državnosti.

Nakon govora N. Kolumbić je V. Profaci uručio *Zbornik o Slavku Ježiću*, kao pokrovitelju skupa i zbornika.

Treća sjednica održana je u istoj dvorani s početkom u 17 sati. Sjednicom su rukovodili akademik Franjo Švelec, prof. dr. Cvjetko Milanja i prof. dr. Josip Kekez. Prvi referent bila je Hrvojka Mihanović-Salopek koja je govorila o ulozi Franje Fanceva u proučavanju hrvatske crkvene himnodije. Mr. Antun Pavešković izlagao je o Dubrovniku u obzoru Fancevljeva znanstvenog interesa, dok je mr. Ivica Matičević obradio neke od književnih polemika Franje Fanceva. Prof. Marinko Šišak govorio je o političkoj sudbini Ljudevita Jelačića u Fancevljevoj koncepciji hrvatskoga narodnog preporoda, dok je Antonia Blasina-Miseri govorila o hrvatskim crkvenim prikazanjima u svjetlu komparatističkih naznaka. Mr. Nebojša Koharović istražio je Fancevljev odnos prema hrvatskoj jezičnoj povijesti, a dr. Gorana Doliner prinos Franje Fanceva hrvatskim muzikološkim temama. Prof. Antun Abramović govorio je o Fancevljevu prinosu poznavanju hrvatskoga srednjovjekovlja.

Zaključno je o simpoziju govorio Tihomir Maštrović. On je istaknuo ulogu Zadra u organiziranju ovakvih skupova posvećenih hrvatskoj književnoj historiografiji. Podsjetio je na posjet pape Aleksandra III. Zadru godine 1177. i važnost prvog poznatog spominjanja hrvatskih pjesama u našoj povijesti, te o značenju pjesništva u životu svakog naroda i zemlje. U kontekstu tih revalorizacija treba gledati i na skup o F. Fancevu odnosno na suvremenu znanstvenu prosudbu njegovih filoloških postignuća. T. Maštrović je ukratko ponovio osnovne teme i teze iznesenih referata u protekla dva dana. Isto tako opravdao je referente koji nisu mogli doći (S. Antoljaka, Z. Kovača, A. Jembriha, J. Stipanova, N. Stančića), ali se njihovi radovi očekuju u zborniku. Slučajno ili ne, ali i na skupu o S. Ježiću i na skupu o Fancevu bilo je prijavljeno 25 referata. T. Maštrović je najavio sljedeći znanstveni skup posvećen također jednom od velikih imena naše književne povijesti: Tomi Matiću. U organizaciju ovoga skupa, kako se očekuje, uključit će se Pedagoški fakultet iz Osijeka a možda i iz Rijeke. Planirano je da skup započne u Vukovaru i Osijeku, a nastavi se u Zagrebu i Zadru.

Nakon sjednice održana je u Hotelu Kolovare zajednička večera za sve sudionike skupa. Uzorni domaćin bilo je Hrvatsko filološko društvo iz Zadra.

U subotu, 22. ožujka sudionici su se uputili na otoke Ugljan i Pašman u posjet nekim od mjesta zanimljivim i bitnim i za povijest hrvatske književnosti. Jedno od njih je Lukoran, u kojem je spomen-ploča Petru Preradoviću na ljetnikovcu obitelji De Ponte u kojem je Preradović napisao pjesmu *Zora puca* koja je objavljena u prvome broju *Zore dalmatinske* (1. siječnja 1844.), i druge. O tom dijelu književne baštine i Preradoviću govorio je prof. dr. T. Maštrović. Potom je uslijedio posjet Ugljanu i grobu Šimuna Kožičića Benje (1460.–1536.), biskupa modruškoga i osnivača riječke glagoljaške tiskare, u franjevačkom samostanu sv. Jerolima, gdje su domačice bile časne sestre koje održavaju samostan. O glagoljaštvu i Šimunu Kožičiću govorio je prof. dr. Nikica Kolumbić. Nakon toga slijedio je posjet franjevačkom samostanu sv. Duje iz 15. stoljeća u Kraju na otoku Pašmanu: domaćin fra Ivan Lelas, koji je goste upoznao sa znamenitostima ove crkve, starijom i poglavito novijom povijesti vezanom uz Domovinski rat. Potom su sudionici skupa posjetili jedini hrvatski benediktinski muški samostan Čokovac, gdje je domaćinom bio otac Jozo Milanović, prior samostana. Uz vodstvo priora Milanovića, sudionici su odgonetavali i glagoljaške natpise na grobnom kamenju na podu crkve svetog Kuzme i Damjana. Osim vrijednog raspela iz 14. stoljeća, znanstvenici su upozoreni i na tragove granatiranja Čokovca iz nedavnih ratnih zbivanja na ovom prostoru. U podužem razgovoru s gostoljubivim domaćinom bilo je riječi i o *Tkonskom zborniku* (početak 16. stoljeća), jednom od najvrijednijih glagoljaških spomenika hrvatske srednjovjekovne književnosti, kojeg je posebno znanstveno obradio Franjo Fancev.

U pratnji po zadarskim otocima bili su i domaćini iz Zadra – prof. dr. N. Kolumbić, akademik F. Švelec i prof. N. Maričić.

Također sudionicima znanstvenoga skupa na izletu po otoku pridružila se i novinarska ekipa: Stipe Čuić, glavni urednik III. programa Radio Zagreba, Astra Božiković, novinarka Hrvatskog radija, Radio Zagreba i Jakša Fiamengo, urednik *Slobodne Dalmacije*. Vezano uz to treba istaknuti izuzetno veliku pozornost koju su mediji posvećivali ovom skupu. Izvješća o radu skupa objavljena su u *Vjesniku*, *Večernjem listu*, *Slobodnoj Dalmaciji*, *Narodnom listu*, *Zadarskom listu*, na Hrvatskoj televiziji i Radio Zagrebu.

Podizanje spomenika Franji Fancevu u Virju

U rodnom mjestu Franje Fanceva u Virju, uz dan općine Virje, 11. studenoga 1997. prof. dr. Tihomil Maštrović otkrio je spomen-popsrje akademiku Franji Fancevu (Virje, 1882. – Zagreb, 1943.).

Podizanje spomenika uslijedilo je nakon kratkih ali vrlo intenzivnih priprema kojima je realizirana zamisao organizatora skupova o hrvatskim književnim povjesničarima da se povodom tih skupova u rodnim mjestima podignu spomenici. Inicijativom prof. dr. T. Maštrovića angažiran je akademski kipar Ratko Petrić iz Zagreba koji je u rekordnom roku napravio gipsani predložak. Popsrje je nakon toga u bronci izlila majstorska radionica

Ujević. Agilni domaćini iz Virja, poglavito načelnik općine g. Ivica Šumandl, zdušno su prihvatili inicijativu i financijski te na druge načine učinili sve da se ideja u svega dvadesetak dana oživotvori. U podizanje spomenika uključila se i Družba Hrvatskoga Zmaja.

Na svečanosti podizanja spomenika u parku ispred crkve govorili su prof. dr. Tihomil Maštrović, upravitelj Zavoda za povijest hrvatske književnosti HAZU, prof. dr. Josip Bratulić, predsjednik Matice hrvatske i prof. dr. Valentin Puževski, u ime Družbe Hrvatskoga Zmaja. Prof. dr. T. Maštrović tom je prigodom istaknuo nezaobilazne znanstvenikove doprinose hrvatskoj filologiji. Iznošenjem kratkoga presjeka njegove bogate znanstvene aktivnosti, prof. Maštrović je govor zaključio konstatacijom da današnja znanost Franju Fanceva smatra jednim od najvećih hrvatskih književnih povjesnika.

U ime Matice hrvatske nazočne je pozdravio prof. dr. Josip Bratulić čestitavši Virovcima na tome što poštuju i slave uspomenu na ovoga velikana hrvatske književne historiografije. Skupu se obratio i prof. dr. Valentin Puževski u ime Braće Hrvatskoga Zmaja.

Podizanje spomenika bila je jedna od manifestacija Dana kulture, športa i druženja koje su se toga dana, na blagdan svetoga Martina, zaštitnika Virja, održavale u ovom mjestu. Tako je istoga dana na svečanoj sjednici općinskoga poglavarstva dr. Josip Stipanov, v. d. ravnatelja Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, govoreći iscrpno i nadahnuo o djelovanju Franje Fanceva kao ravnatelja Nacionalne i sveučilišne knjižnice, mjesnoj knjižnici u Virju darovao 250 knjiga. Na vrijednom daru zahvalio se načelnik Općine Ivica Šumandl.

Prof. dr. Tihomil Maštrović otkriva spomen-popsrje akademiku Franji Fancevu
na dan sv. Martina, 11. studenoga 1997. u Virju

Josip Bratulić

Pozdravna riječ pri otkrivanju spomenika u Virju

Drage Virovke, poštovani Virovci!

Danas ovdje, među vama u Virju, otkrivamo spomen-poprsku Franje Fanceva, sveučilišnog profesora, književnog povjesničara i predsjednika Društva hrvatskih književnika. On je rođen u Virju, u Virju je završio osnovnu školu, iz Virja je krenuo u svijet, ali se od svojih i od svoga zavičaja, od Virja i Virovaca nije nikad odvajao. Njegov prvi opsežniji tiskani rad, objavljen 1905., govori o svetoj braći Ćirilu i Metodu, a tiskan je na stranicama *Hrvatskih novina* koje su tada izlazile u Virju. On je kao student Vatroslava Jagića, dok je studirao u Beču, istraživao govore Virja i o tome stručno pisao u središnjem slavističkom časopisu *Archiv für slavische Philologie*. Za članove Družbe Braće Hrvatskoga Zmaja održao je predavanje i nakon toga tiskao svoju prvu knjigu o Ferdi Rusanu – o stotoj godišnjici njegova rođenja; Rusan je rođen u Virju i u Virju je djelovao.

S Virjem je, dakle, Franjo Fancev bio povezan u ranim godinama svojega znanstvenoga rada, ali i u kasnijem svojem radu dok je pisao o brojnim pitanjima hrvatske kulture i književnosti. A pisao je veoma mnogo, te su brojni njegovi radovi označili prekretnicu u vrednovanju hrvatske pisane riječi. Poimence: *Isusovci i slavonska knjiga*, *Hrvatska crkvena prikazanja*, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*, *Postanak i historijska pozadina Gajeve pjesme »Još Hrvatska ni propala«*, *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova*; priredio je građu o hrvatskom narodnom preporodu utvrdivši i određivši da je »ilirizam« tek kratko razdoblje autohtonoga hrvatskog narodnog preporoda u XIX. stoljeću. Jasno je znao da je hrvatska kultura mnogo šira nego njegov zavičaj, ali da u kulturnom životu hrvatskog naroda svi djelovi naše domovine moraju ravnopravno sudjelovati, jer jedino tako postajemo kulturni, samosvjestan narod koji – jer znade svoju povijest – znade i koji su mu ciljevi i zadaci za sutrašnje i za buduće vrijeme.

Dragi građani Virja!

Danas kad slavimo dan svetoga Martina, ranokršćanskoga sveca koji je rođen u ovim našim panonskim krajevima, budimo svjesni dubokih korijena naše kulture, koji su dublji od naše nacionalne prisutnosti na ovom prostoru. Sjetimo se – sveti Martin je krenuo u svijet iz Panonije, a postao je

biskup u južnoj Francuskoj i uz njegovo se ime vezuje kult vina – izraziti kršćanski simbol radosti i druženja. Kad budete prolazili uz ovaj lijepi spomenik, uz lik svoga sugrađanina, budite ponosi na njega, na Franju Fanceva, jer je i on bio ponosan na svoje rodno mjesto Virje. Recite nešto lijepo i svojoj djeci o njemu, jer je on zaslužio da ga djeca poznaju i da ona budu ponosna što se jedan Virovac svojim radom ugradio u hrvatsku pisanu kulturu.

Neka među nama ostane trajan spomen na Franju Fanceva!

Sudionici znanstvenoga skupa o Franji Fancevu za posjeta benediktinskom samostanu u Tkonu na otoku Pašmanu 22. ožujka 1997.

Pred spomenikom akademiku Franji Fancevu

(Govor pri otkrivanju spomenika u Virju)

Znanstveni rad Franje Fanceva započeo je raspravama iz prošlosti hrvatskoga jezika. Njegove rasprave o kajkavskom dijalektu rodnoga Virja ujedno su prve naše dijalektološke rasprave pisane u duhu modernoga dijalektološkog istraživanja. Izučavanje jezične prošlosti nametnulo mu je studij hrvatske književne prošlosti. Područje njegova djelovanja očituje se u širokom i temeljitom zahvaćanju čitave naše srednjovjekovne književnosti, njezinih tijesnih dodira i sveza s novovjekom umjetničkom književnošću, zatim u proučavanju kulturne i književne prošlosti kajkavskih Hrvata, te, napokon, obuhvaćanju razdoblja hrvatskoga narodnog preporoda u cjelini. Sam je pak u jednom svome polemičkom članku svoju djelatnost prikazao ovako: »Za srednji vijek, kojemu se priznavala samo glagoljaška književnost, uskrisio sam iz zaboravljenih papira književnost u prozi i stihovima, koja je u divnom jedinstvu obuhvaćala hrvatski narod svih strana i svih govora. Pokazao sam dalje, da je hrvatska književnost srednjega vijeka prošla u renesansni novi vijek u tijesnom organskom razvoju. Iz geneze Hrvatskoga preporoda uklonio sam import laži, pokazavši da oni, koji su ga uistinu izradili, za svoju ulogu nisu bili odgajani od tuđinaca, kako se to prije bubnjalo, već od naših starih pokoljenja, koja su se nosila istim idealima i težnjama, kojim poslije njih i pokoljenje samih preporoditelja. Od ludorija očistio sam biografiju Antuna Mihanovića, Janka Draškovića; u redove izgrađivača Hrvatskoga preporoda uveo sam sama domaća imena ...«

Fancevljev znanstveni opus odlikuje se – osim mnogobrojnošću objavljenih radova – prepoznatljivom znanstvenom usredotočenošću potaknutom auktorovom smjelošću kojom je nastojao riješiti mnogobrojna teška i zamršena pitanja postanka, opsega, organskoga razvoja, strujanja i međusobnih utjecaja u hrvatskoj književnosti. On je razbio dotadašnja gledanja na našu stariju književnost kao na sklop tobožnjih zasebnih pokrajinskih književnosti te uspostavio potpuni kontinuitet i dokazao unutarnje jedinstvo starije hrvatske književnosti na cjelokupnom povijesnom prostoru hrvatskoga naroda.

Akademik Franjo Fancev pokazao je da je naša starija književnost svojim postankom, razvitkom i plodovima na cjelokupnom narodnom i povijesnom području još od najdavnijih vremena najuže duhovno povezana, cjelovita i jedinstva po izvorima i sadržaju, premda se služila trovrsnim pis-

mom i javljala u različnim krajevima u više narječja i u različnim oblicima. S ove osnove on promatra našu stariju književnost i toj temeljnoj misli ostaje dosljedan, dok svako drugačije gledanje pobija kao neosnovano. Hrvati svih krajeva i narječja stvarali su i izgrađivali svoju književnost na istoj baštini. »Samo je hrvatska glagoljska književnost«, piše Fancev, »uza sve svoje ne- daće starijih i novijih datuma, onaj izvor i zdenac, iz kojega su se napajala ne samo pokoljenja samih glagoljaša, već i pokoljenja po imenima nepoznatih nam stvaralaca hrvatske narodne književnosti cijele dalmatinske Hrvatske, sa Zadrom, Splitom i Dubrovnikom na čelu, i Banske Hrvatske, napajali i hrvatski predstavnici tübingenskog protestantskog podhvata.« Tu istu misao potvrđuje riječima: »U najnovijim svojim radovima ja sam pokazao, da sve hrvatske pokrajinske književnosti od Istre preko Hrvatske, Dalmacije, Bosne, Dubrovnika, pa sve do Boke Kotorske u svojim biblijskim tekstovima, u svojoj crkvenoj poeziji već od drevnih vremena (13. do 14. vijeka) vuku svoju lozu iz stare hrvatske glagoljaške književnosti u najnovije vrijeme ja sam pokazao, da je i kajkavska Hrvatska prije reformacije imala i svoju pobožnu pa i svjetovnu književnost.«

Svojim je raspravama Fancev obuhvatio našu srednjovjekovnu književnost i pismenost u cjelini, bilo da je pisana glagoljicom, hrvatskom ćirilicom / bosančicom ili latinicom. Poznata nam povijest hrvatske književnosti započinje još godine 1177. u Zadru, ističe Fancev, kada su puk i svećenstvo toga hrvatskog primorskog grada pjevali hrvatske pjesme na dočeku pape Aleksandra III. Pokoljenju tih nepoznatih začinjavaca naša srednjovjekovna književnost zahvaljuje svoju razgranjenu pučku crkvenu književnost, naše svjetovno pučko pjesništvo i prve primjere hrvatskoga umjetničkog pjesništva.

U svim svojim znanstvenim radovima akademik Fancev stalno i uporno ukazuje na samostalnost i izvornost hrvatskoga stvaralačkog duha u starijoj našoj književnosti. Njega je ta stvarna i duboka sraslost s hrvatskim narodnim duhom učinila najhrvatskijim književnim povjesničarom. Do njegova zahvata u mutno i neistraženo doba stare hrvatske književnosti pisalo se o tom razdoblju svakako. Njegovim je radom međutim ne samo hrvatska historiografija znatno obogaćena već je i dokazano jedinstvo čitave naše srednjovjekovne književnosti; zatrpana je ona neshvatljiva i prije neistražena praznina, što je dijelila našu, u pravilu anonimnu, srednjovjekovnu književnost od one poznatije, autorske, »umjetničke«.

Negirajući dosta rašireno gledište hrvatske književne historiografije o neautentičnosti hrvatskoga narodnog preporoda, koji je prema nekim povjesničarima navodno bio tek puki import u Hrvatsku, Fancev ukazuje na njegove domaće korijene te znanstveno utvrđuje njegovu autohtonost, što nimalo ne proturječi s uklopljenošću književnih nastojanja hrvatskih pisaca u poetiku europskoga romantizma. Blizak duhu vremena hrvatski je preporod, prema Fancevu, bio samo izvršitelj pokušaja, težnja i nastojanja ranijih naraštaja, logična posljedica povijesnoga razvoja i produkt autohtonih

nastojanja cjelokupnoga hrvatskog naroda. Opravdanost svojih teza nastoji znanstveno dokazati u raspravama *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga prepорода* (1933.), *Hrvatski ilirski prepород jest naš autohton pokret* (1935.) i dr.

Fancev uspostavlja vertikalnu prepородiteljsku kroatističku orijentaciju od Pavla Rittera Vitezovića do Josipa Kuševića, Pavla Štoosa, Ivana Derkosa i grofa Janka Draškovića. U članku *Hrvatski prepород kao hrvatski opće narodni pokret* (1936.) Fancev utvrđuje da u svojoj cjelini hrvatski prepород nije nipošto isto što i ilirski pokret. Unošenje širih, ilirskih, panslavističkih koncepcija u politička pitanja, prema Fancevu, narušilo je sklad i jednodušnost kojima se već od godine 1790. kročilo u smjeru prepорода hrvatskoga duhovnog života. U raspravi *Ilirstvo u hrvatskom prepородu* (1935./36.) ukazuje na pogubnost Gajeve odluke da se napusti hrvatsko narodno ime, čime je iznevjerena ideja hrvatskoga prepорода.

Vrijednost cjelokupnog znanstvenog prinosa što ga je poznavanju hrvatskoga narodnog prepорода dao književni povjesničar Franjo Fancev, unatoč silnim osporavanjima za njegova života i u proteklom razdoblju zlosretnih južnoslavenskih država, potvrdilo je vrijeme, najbolji sudac rezultata znanstvenoga rada, ali i činjenica da je suvremena znanost prihvatila njegova tumačenja. Hrvatska znanost uopće, a književno-kulturna historiografija napose, može se ponositi radovima akademika Fanceva, koji je, otkrivajući tajnu narodne prošlosti, časno i pošteno vršio svoju dužnost. Nismo imali književnoga povjesničara koji bi bolje i s više znanja pristupio svome poslu ili koji bi književnoj povijesti požrtvovnije služio. Ozbiljan i temeljit opus toga vrijednog znanstvenika, krase hrvatski duh kojim je prožet, očitovanom osobito izborom svoga interesa i kakvoćom prosudbi. Fancev je pravi hrvatski narodni intelektualac, i radom i osjećajima. Njegova dosljednost u službi znanosti i narodu častan je primjer visokih znanstveničkih vrijednosti. Nije se dao slomiti ni pod najtežim udarcima napadaja u vremenima nesklonima hrvatstvu i znanstvenoj čestitosti. Nemilosrdno je pobijao kojekakve teorije, ideologizacije i mišljenja koja nisu bila točna i koja su po njegovu shvaćanju bila uvredljiva za našu narodnu čast i ponos.

Znanstvena djelatnost Franje Fanceva bila je uistinu mukotrpana i vezana uz mnogobrojne poteškoće. Morao je ponajviše sam tražiti vrela i izvore, sam ispitivati i proučavati građu, jer se nije mogao pouzdati u ono, što je prije bilo učinjeno. Građu je svestrano ispitivao, temeljito proučavajući ono o čemu je kanio pisati, pa je zaključke donosio tek nakon dugoga istraživanja; istom onda su se mogle donositi valjane ocjene o razmatranoj građi te tako postupno ujedno stvarati pretpostavke za cjelovitije sinteze.

Kritičan i samostalan, poslu je pristupao bez ikakvih predrasuda i smatrao dužnošću da s jednakom objektivnošću rješava sva otvorena pitanja. Skupljao je i objavljivao narodno blago iz bliske i daleke prošlosti. Uspostavljao je svezu naše sadašnjosti s prošlošću. Otkrivao je i obnavljao zajedničke niti, koje su još u davno doba spajale i održavale cjelokupnost hrvatskih zemalja, i pokazivao čimbenike koji su održali duhovno i unu-

tarnje jedinstvo hrvatskoga naroda. Znanstveno je pokazao, temeljcm građe i dostupnih nam podataka, da hrvatska književnost traje punih osam stoljeća. Rasvjetljujući mnoga tamna mjesta književne povjesnice objavljivao je brojne i teško pristupačne tekstove, tumačio ih i pišući o njima opsežne rasprave. Tek posljedicom njegova znanstvenog i stručnog rada naša književnost daje sliku potpunosti i zaokruženosti. Izvršio je preokret u gledanju na postanak i razvitak čitavih razdoblja naše književnosti. Njegova nova otkrića i zaključci, utvrđivanja i pročišćavanja sudova o mnogim djelima i piscima otvorila su jasniji pogled na hrvatsku književnost od prvih početaka pismenosti do punog ostvarenja narodnog preporoda u prvoj polovici XIX. stoljeća.

Akademik Franjo Fancev postavio je sigurne i stvarne temelje hrvatskoj književnoj historiografiji, koju je izvanredno obogatio rasvjetljujući svojim vrijednim izvornim istraživanjima i najsloženija pitanja naše kulturne prošlosti o čemu smo slušali na znanstvenom skupu održanom u Zagrebu, Virju i Zadru u ožujku ove godine. Danas, eto, u slobodnoj državi Hrvatskoj sudionici smo nove svečanosti hrvatske uljudbe: podizanjem spomenika akademiku Franji Fancevu u rodnom mu Virju, vraćamo i na taj način hrvatskoga velikana u javnu svijest i znanje, te s lika znanstvenika koji nam je svojim brojnim djelima rasvijetlio ne samo književnu već i svekoliku kulturnu duhovnu i političku povjesnicu još jednom skidamo dio zaborava.

KAZALO IMENA

A

ABRAMOVIĆ, Antun 229, 391
 ALBELY, Antun Ferdinand 73
 ALBERTI, Matej 84
 ALEKSANDAR III., papa 192, 232, 398
 ALEKSANDAR I. Karađorđević, 45
 ALEKSANDAR VELIKI, 232
 ALEKSIĆ, R. 89
 ALTESI, Ivan Ksaver 29
 AMRUŠ, Milan 293, 327
 ANDREIS, Josip, 180, 190, 196
 ANDRIĆ, Nikola 326
 ANDRITSCH, Johann 82
 ANTOLJAK, Stjepan 391
 APPENDINI, Francesco Maria; vidi:
 Appendini, Franjo Marija
 APPENDINI, Franjo Marija 79, 157
 ARANZA, Josip 28

B

BABIĆ, Januš Jožef 328
 BABIĆ, Ivan Josip 298
 BABIĆ, Zrinka 387
 BABUKIĆ, Vjekoslav 53
 BABULAVIĆ, Ivan 173
 BADALIĆ, Josip 9, 39, 89, 121, 123,
 129
 BAGARIĆ, Darija Gabrić-; vidi:
 Gabrić-Bagarić, Darija
 BAJAMONTI, Julije 139
 BALOTA, Mate /pseud./; vidi: Mirko-
 vić, Mijo
 BANFI, Antonio 64
 BANOVIĆ, Stipan 161
 BARAC, Antun 39, 40, 90, 161, 162,
 258

BARAKOVIĆ, Juraj 156
 BARBARIĆ, Josip 325
 BARIČEVIĆ, Adam Alojzij 75, 157,
 250
 BARLÈ, Janko 183, 185, 196, 306
 BAROMIĆ, Blaž 281, 325, 331, 332
 BARTOLIĆ, Zvonimir 96, 339
 BATTARA, braća 269
 BATUŠIĆ, Nikola 19, 22, 186, 188, 189,
 193, 195, 197
 BAZALA, Albert 252, 253
 BEDEKOVIĆ, Josip 67
 BEDRIČIĆ, Silvestar 309, 331
 BELIĆ, Aleksandar 94, 113, 126, 322
 BELOSTENEC, Ivan 67, 174, 192
 BENEŠIĆ, Julije 318, 334
 BENETOVIĆ, Martin 26, 155
 BENGER, Nikola 85, 194
 BERISLAVIĆ, Petar 85
 BEVER, Fridrich von 73
 BEZIĆ, Jerko 186, 187, 188, 192, 194,
 195
 BLASINA MISERI, Antonia 225, 391
 BLAŠKOVIĆ, Andrija 67
 BLAŽEVIĆ, Zrinka 57
 BOBETKO, Sanja Majer; vidi:
 Majer Bobetko, Sanja
 BOGDANOVIĆ, Milan 101
 BOGIŠIĆ, Rafo 108, 109
 BOJOVIĆ, Zlata 32
 BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola 182
 BORANIĆ, Dragutin 240, 250, 251,
 252, 254, 307, 314
 BOSANAC, Stjepan 79, 245, 326, 332
 BOSON, kardinal 192
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 140

BOŽIKOVIĆ, Astra 392
BOTICA, Stipe 139, 387, 390, 391
BRATULIĆ, Josip 9, 39, 91, 99, 121,
122, 129, 131, 189, 192, 195, 197,
325, 339, 387, 389, 393, 395
BREZOVAČKI, Tituš 13, 67, 326
BROZOVIĆ, Dalibor 47, 90, 93, 113,
115, 119
BROZOVIĆ, L. 119
BRUEROVIĆ, Marko 139
BUČAR, Franjo 10, 11, 90, 91, 95, 99,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
111, 161, 166, 238, 304, 306, 330
BUČIĆ, Mihajlo 100
BUDAK, Mile 389
BUDINIĆ, Šime 309, 331
BUDMANI, Pero 92
BUNIĆ VUČIĆ, Ivan 246

C

CALVIN, Jean 102, 109
CARACCILOLO, Roberto 331
CECCHINI, Tomas 189
CRNKOVIĆ, Nikola 110, 294
CRONIA, Arturo 225, 226, 227, 228
CUVAJ, Antun 81
CVEČIĆ, Juraj 95, 100

Č

ČAKULINI, Ivan 132
ČEVAPOVIĆ, Grgur 127
ČIKULIN, Ivan Franjo 64
ČUBRANOVIĆ, Andrija 155
ČUČIĆ, Šimun (Simeon) 67, 75
ČUIĆ, Stipe 292

Ć

ĆIRIL i METOD, 10, 14, 395
ĆUK, Juraj (Gjuro) 119

D

DALMATIN, Antun 91, 95, 100, 331,
333

DAMJANOVIĆ, Stjepan 93, 164, 182,
193, 197
DANIČIĆ, Đuro 314, 315
DAUN, grof 295
DELLA BELLA, Ardelije 79, 124, 127
DEMETER, Dimitrija 53
DEMETROVIĆ, Juraj 165
DEMOVIĆ, Mihovil 19
DEREČKAJ, Ivan 231, 327
DERKOS, Ivan 35, 36, 38, 39, 42, 46,
56, 65, 66, 124, 125, 399
DESCHAMPS, Anne-Marie 182
DESPOTOVIĆ, Ivan 79, 306
DEŠIĆ, Nikola 328
DEŽELIĆ, Đuro 315
DEŽELIĆ, Velimir 205, 238, 245, 273,
284, 285, 286, 291, 299, 310, 319,
322, 327

DIONORIĆ, Jaketa Palmotić; vidi:

Palmotić Dionorić, Jaketa

DIVKOVIĆ, Matija 155, 170, 173, 301
DIVNIĆ, Frano 195
DOBRILA, Juraj 106
DOBROVSKI, Josef 48
DOČKAL, Kamilo 328
DOLINER, Gorana 179, 187, 197, 391
DOMIN, Mirko 75
DRAŠKOVIĆ, Janko 35, 36, 38, 39, 42,
46, 71, 76, 77, 397, 399
DRAŠKOVIĆ, Juraj 103
DRAŽIĆ, Ivan 156
DRECHSLER, Branko; vidi:
Vodnik, Branko
DRŽIĆ, Džore 133, 155, 254
DRŽIĆ, Marin 27, 155, 239, 255
DUKAT, Vladoje 84, 174, 250

Đ

ĐORĐIĆ, Ignjat; vidi: Đurđević,
Ignjat
ĐURĐEVIĆ, Ignjat 126, 149, 251

E

ERDDY, obitelj 83
 ESIH, Ivan 242, 263, 339

F

F.S. 188
 FALIŠEVAC, Dunja 186, 197, 229, 235, 339
 FERDINAND I., kralj 331
 FERIĆ, Đuro 139
 FIAMENGO, Jakša 392
 FILIPOVIĆ, Vladimir 13
 FINKA, Božidar 119
 FLACIUS, Mathias Illyricus 90, 101, 102, 106, 109, 110
 FLAKER, Vida 237
 FORETIĆ, arhiđakon 28
 FORKA, Ladislav [?] 139, 140, 141, 145, 190, 201
 FORTIS, Alberto 139
 FOTEZ, Marko 30, 31, 255
 FRAJAPANE, Leo III. 232
 FRANGEŠ, Ivo 47, 108, 109, 230
 FRANIČEVIĆ, Marin 95, 108, 109
 FRANKOPAN, Ana 298
 FRANKOPAN, Bernardin 170
 FRANKOPAN, Fran Krsto 131, 132, 141, 145
 FRANKOPAN, Katarina 328
 FRANKOPAN, Nikola 328
 FRANKOPAN, Stipan 328
 FRANKOPANI, obitelj 63, 304
 FRANKOVIĆ, Dubravka 192, 198
 FRANJO I., car 74
 FRANJO II., kralj 151

G

GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija 83
 GAJ, Ljudevit 12, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 48, 49, 50, 53, 55, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 75, 76, 77, 82, 122, 125, 128, 129, 134, 140, 145, 157, 158, 232, 295, 315, 399

GALINEC, Franjo 327
 GALOVIĆ, Nikola 79, 80, 303, 306
 GAŠPAROVIĆ, Stanko 339
 GAVAZZI, Milovan 40, 186, 195, 198, 201
 GEITLER, Lavoslav 164
 GEITLER, Leopold; vidi:
 Geitler, Lavoslav
 GELJANICA, Urša 289, 325
 GIANNELLI, Ćiro 241
 GIUSTININI, Leonardo 85
 GJURIAN, Stefan 73
 GLAVAC, Stjepan 79
 GLAVIČIĆ, Branimir 390
 GLAVIĆ, Šimun 15, 170, 171
 GLAVINIĆ, Franjo 110
 GLEĐEVIĆ, Antun 26
 GOLUB, Ivan 199, 331
 GOSS, Vladimir 231, 235
 GRAFENAUER, Bogo 322
 GRBAC, 106
 GREŠIĆ, Juraj 141, 142, 145
 GUBEC, Matija 109
 GUNDULIĆ, Ivan 26, 54, 83, 135, 156, 157, 158, 253, 254, 255, 256, 258
 GUNDULIĆ, Šiško 26

H

HABDELIĆ, Juraj 79, 80, 84, 85, 172, 173, 297, 303, 304, 306, 329
 HABSBURG, Ferdinand 109
 HADROVICS, Laszlo 119, 169, 170, 327
 HAMM, Josip 11, 196, 320, 327
 HEFNER, Ivan Nepomuk 73
 HEKTOROVIĆ, Petar 131, 132, 136
 HELLMAR (Hellmayr), Antun 85
 HERCEG, Jakša 76
 HERCIGONJA, Eduard 92, 93, 190, 192, 193, 195, 199, 230, 325, 339
 HERDER, Johann Gottfried 48, 63
 HERKOV, Zlatko 73
 HERMAN, J. 119

HOFHALTER, R. 100
HOHENHAUSER, S. 64
HONDL, Stanko 253
HORVAT, Josip 73, 328, 333
HORVAT, Rudolf 161, 162, 163, 165,
167, 168, 300, 329, 332
HORVAT, Vladimir 40
HRASTE, Mate 119
HUDOVSKY, Zoran 181, 199

I

ILEŠIĆ, Fran 10, 12, 46, 65, 161
ISTVANFFI, Nikola 66
IVANČIĆ, 310
IVEKOVIĆ, Franjo 80
IVIĆ, Pavle 119
IVŠIĆ, Stjepan 10, 40, 89, 92, 94, 114,
115, 116, 119, 147, 148, 151, 152,
166, 169, 240, 248, 250, 307, 318,
322, 388, 390

J

JACOBILLI, Ludovico 86, 302
JAGIĆ, Vatroslav 11, 14, 15, 79, 87, 93,
94, 113, 121, 133, 156, 164, 166, 169,
172, 175, 184, 190, 192, 238, 244,
254, 261, 262, 263, 264, 265, 267,
277, 279, 288, 295, 301, 306, 317,
319, 320, 321, 322, 323, 324, 325,
327, 328, 329, 330, 331, 332, 334,
335, 395
JAKOBILI, Ljudevit; vidi:
Jacobilli, Ludovico
JAKOVČIĆ, Pero 331
JAKOVLJEVIĆ, 389
JAKUBINSKI, 92
JAKUŠIĆ, V. 79
JAMBREŠIĆ, Andrija 64, 67, 84, 86,
87, 302, 306, 329
JAMBREŠIĆ, Juraj 85, 125
JELAČIĆ, Ljudevit Ferdinand 71, 72,
73, 74, 75, 77, 78, 391
JEMBRIH, Alojz 95, 261, 321, 322, 323,
326, 329, 331, 333, 391

JEŽIĆ, Slavko 5, 9, 22, 39, 40, 41, 65,
76, 89, 100, 108, 121, 123, 129, 140,
230, 333, 387, 391
JIREČEK, Konstantin 244
JOSIP II., car 64, 68
JOSIPOVIĆ, Danijel 73
JUNKOVIĆ, Zvonimir 95, 116, 117,
119, 323
JURANIĆ, Antun 309
JURIČIĆ, Juraj 95, 100,
JURIĆ, Šime 72, 326
JURJETINOVIĆ, 304
JURKOVIĆ, Janko 28

K

KAČIĆ Miošić, Andrija 54, 63, 64, 134,
140, 158
KADLEC, Karel 166, 270, 271, 321,
332
KALEB, Vjekoslav 141
KANAVELIĆ, Petar 26, 27, 28, 29, 30,
32, 156, 189, 191, 198
KANIZIJ, Petar 173
KANIŽLIĆ, Antun 81, 86, 126, 127,
128, 147, 149, 150, 151, 152
KAPOLNA, Stephanus Fortuna de 289
KAPOR, Ambroz 32
KAPOR, Mate 28
KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 11, 48,
58, 140
KARAMAN, Igor 47
KARAMAN, Matija 331
KARASEK, Josip 13
KARLIĆ, Petar 26, 27, 312, 332
KARNARUTIĆ, Brne 295
KASSOVITZ, Johan 73
KASTROPIL, Stjepan 32
KASUMOVIĆ, Željka 183, 185, 199
KAŠIĆ, Bartol 79, 83, 87, 124, 188, 189,
193, 195, 197, 198, 305, 314, 333
KATALINIĆ, Vjera 199
KATANČIĆ, Matija Petar 64, 67, 75,
76, 139, 148, 151

- KATIČIĆ, Radoslav 58, 95, 159, 333
 KAVANJIN, Jeronim 28, 156, 314, 315
 KEKEZ, Josip 131, 390, 391
 KERESTURI, Josip 86, 142, 145
 KERHEN, Ladislav 300
 KRI, Valentin 85
 KESSLER, Wolfgang 57
 KHUEN-HÉDERVÁRY, Karlo 242, 328
 KIPARKY, V. 116, 119
 KIRILIĆ, V. 67
 KIRINIĆ, Matija 75
 KLAJČ, Vjekoslav 84, 107, 166, 271,
 302, 304, 321
 KLEMENOVIĆ, Šimun; vidi:
 Klimantović, Šimun
 KLIMANTOVIĆ, Šimun 15, 16, 17, 170,
 171, 187, 282, 284, 324
 KNEŽEVIĆ, Petar 299, 329
 KNIEWALD, Dragutin 182, 183, 184,
 199
 KOHAROVIĆ, Nebojša 121, 391
 KOLARIĆ, Rudolf 322
 KOLLÁR, Jn 11, 48, 55, 58, 59, 67, 122,
 124, 125
 KOLENDIĆ, Petar 26, 27, 28
 KOLUMBIĆ, Nikica 15, 19, 21, 181,
 191, 195, 199, 225, 226, 390, 391, 392
 KOMBOL, Mihovil 5, 22, 100, 108, 227,
 230, 390
 KOMULOVIĆ, Aleksandar 84, 246
 KONSTANTIN Porfirogenet, 229, 235
 KONZUL, Stipan 91, 93, 95, 96, 100,
 331, 333
 KOPČOK, Stanko 103, 105
 KOPITAR, Jernej 48, 58
 KORADE, Mijo 79, 329, 389,
 KÖRBLER, Đuro 253,
 KORDIĆ, Ivan 387,
 KORITIĆ, Franjo 140
 KOS, Koraljka 194, 199
 KOS, Milko 322
 KOSTREŃIĆ, Ivan 101, 104, 164, 205,
 206, 209, 215, 237, 245, 276, 323, 324
 KOŠČAK, Tomo 127
 KOŠČAK, Vladimir 59
 KOTZEBUE, August 287
 KOVAČ, Zvonko 391
 KOVAČEVIĆ, Krešimir 199
 KOŽIČIĆ BENJA, Šimun 331, 392
 KRAJAČEVIĆ, Nikola 79, 80, 84, 85,
 142, 172, 173, 297, 303, 304, 306,
 328
 KRALJEVIĆ, Tomo 145
 KRAPIN, 279
 KRAVAR, Zoran 158
 KRČELIĆ, Baltazar Adam 63, 67, 141,
 145, 157
 KRISTIJANOVIĆ, Ignac 290, 326
 KRIŽANIĆ, Juraj 39, 199
 KRIJEŽA, Miroslav 101, 105
 KRŠNJAVI, Izidor 247, 316, 333
 KUĆERA, Elza 204
 KUHAČ, Franjo 143
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 15,
 16, 79, 81, 84, 87, 140, 166, 172, 298,
 302, 310, 325, 327, 328
 KULIN, ban 141
 KULMER, 242
 KURELAC, Fran 55, 125
 KUREN, Ivan 288
 KUŠEVIĆ, Josip 35, 42, 67, 399
 KVATERNIK, Romuald 75

L

- LAMBERG, grofica 295
 LAMELLA, 95
 LANOVIĆ, Mihajlo 231, 235
 LELAS, Ivan 392
 LEOPOLD I., car 57
 LESKIEN, August 15, 16, 314, 333
 LETO, Maria Rita 323
 LEVAKOVIĆ, Rafael 309, 331
 LISAC, Dragan 189, 199
 LISAC, Josip 89, 93, 390
 LIVLJANIĆ, Katarina 182, 199

LONČARIĆ, Mijo 113, 114, 119, 389
LORKOVIĆ, Blaž 388
LOVRIĆ, Božo 139
LOZICA, Ivan 182, 185, 188, 199
LUCERNA, Camille 334
LUCIĆ, Hanibal 155, 175, 176
LUČIĆ, Ivan 66, 67
LUDWIG, nadvojvoda 74
LUKYANENKO, A. M. 113, 298, 320
LULIĆ, Ivan 175
LUPETINA, Baldo 104, 106
LUTHER, Martin 102, 109

LJ

LJUBIĆ, Petar 79, 80, 302
LJUBIĆ, Šime 28, 79

M

MACIEJOWSKI, Vacl. Aleks. 270
MACUN, J. 79
MAGDALENIĆ, Matija 169
MAHANOVIĆ, Marko 132, 140, 142, 145
MAJER BOBETKO, Sanja 192, 199
MAKAR, Andrija 80, 303, 306
MANLIUS, Iv. 100
MANOJLOVIĆ, Gavro 252
MARASOVIĆ, Tomislav 231, 235
MARETIĆ, Tomislav 40, 79, 90, 91, 150, 151, 247, 285, 307, 314, 315, 325, 333
MARGITIĆ, Stipan 155, 173
MARIČIĆ, N. 392
MARIJA Terezija, carica 68
MARIJANOVIĆ, Stanislav 147, 390
MARKOVIĆ, Ambroz 157
MARTECCHINI, Antun 157
MARTINIĆ, Jerko 199
MARULIĆ, Marko 13, 133, 141, 153, 172, 175, 176, 225, 250, 301
MAŠEK, Dragutin 240

MAŠTROVIĆ, Tihomil 5, 19, 35, 170, 171, 186, 192, 199, 387, 390, 391, 392, 393, 397
MATASOVIĆ, Josip 140
MATIČEVIĆ, Ivica 153, 161, 391
MATIĆ, Tomo 9, 37, 39, 89, 121, 123, 127, 129, 147, 148, 152, 254, 257, 258, 263, 390, 391
MATIJAŠEVIĆ, Đuro 251
MATIJEVIĆ, Mirko 161, 162, 167, 264, 339
MAŽURANIĆ, Antun 53
MAŽURANIĆ, Ivan 53
MCIEJOWSKI, Waclav Aleks. 321
MEDINI, Milorad 171
MEKINIĆ, Grgur 174
MENČETIĆ, Šiško 133, 254
MENČETIĆ, Vladislav 156
MEŠTROVIĆ, Ivan 253
METTERNICH, Clemens Wenzel Lot-har 78
MEYER, 92
MIHANOVIĆ, Antun 56, 157, 241, 397
MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 169, 172, 391
MIKALJA, Jakov 79, 124, 191, 200
MIKKOLA, J. J. 314, 333
MIKLOŠIČ, Franc 294, 327
MIKLOUŠIĆ, Tomaš 13, 64, 67, 75, 76, 79, 127, 140, 326
MIKOČI, Josip 67, 75, 76
MIKULIĆ, Nikola 194
MILANOVIĆ, Jozo 392
MILANJA, Cvjetko 63, 390, 391
MILČETIĆ, Ivan 18, 84, 164, 171, 281, 307, 310, 312, 324
MILOVEC, Boltižar 80, 173, 297, 298, 303, 304, 306, 328
MILUNOVIĆ, Josip 81, 149, 173
MIRKOVIĆ, Mijo 10, 11, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109
MIŠETIĆ, Sabo 155, 257

MOGUŠ, Milan 91, 95, 96, 119, 328,
387
MODRUŠANIN, Pavle 331
MONTE ROCHERII, Guido de 332
MOSKOVLJEVIĆ, Miloš S. 94, 95
MULIH, Juraj 126, 149, 173, 306
MURKO, Matija 94, 95, 101, 290, 326
MUTNJAKOVIĆ, Andrija 231

N

NAGY, Antun 75
NALJEŠKOVIĆ, Nikola 27
NAPOLEON, 64
NAZOR, Anica 332
NAZOR, Vladimir 253
NEVISTIĆ, Ivan 40
NEWEKLOWSKY, G. 120
NIGER, Nikola 123
NOVAK, Slobodan 387
NOVAK, Slobodan Prosperov 153, 154,
189, 199, 227, 339
NOVAK, Viktor 45, 46, 65
NOVELL, Ivan 299

O

OBLAK, Vatroslav 90
OLESCH, R. 114, 120, 333

P

PALLAVICINI, Alf. 295
PALMOTIĆ, Džore 26
PALMOTIĆ, Junije 26, 83, 191
PALMOTIĆ DIONORIĆ, Jaketa 26
PANTELIĆ, Marija 325
PANTIĆ, Miroslav 31
PARČIĆ, Dragutin 331
PARO, Nedjeljka 339
PASARIĆ, Josip 319
PAŠTRIĆ, Ivan 331
PATAČIĆ, Adam 67
PATAČIĆ, Ivan 79
PAULINI, Antun 28

PAULINY, E. 116
PAVEŠKOVIĆ, Antun 153, 391
PAVIĆ, Armin 15, 16, 20, 25, 26
PAVLINOVIĆ, Marin 10, 206, 221
PEJAČEVIĆ, Jakov 12, 63, 86
PELC, Stjepan 150
PELEGRINOVIĆ, Mikša 155
PEPELKO, Nikola Stanislav 184, 185,
PERGOŠIĆ, Ivan 100, 118, 124, 239,
270, 271, 280, 286, 289, 300, 321
PERILLO, Francesco Saverio 22, 171,
185, 187, 195, 200, 225, 226, 227, 228,
339
PERŠIĆ, Kristofor 183
PERŠINOVIĆ, Mirko 389
PERVIZ, 145
PERVIZOVIĆ, Tomo Zakarija 184, 185
PETRAČ, Božidar 99, 389
PETRETIĆ, Petar 298, 328
PETRIĆ, Ratko 392
PETROVIĆ, Stevo 204
PICIĆ, Matej 174
PINTAR, Luka 327
PISCHKE, Josef 73, 74
PLAMENAC, Dragan 143, 145, 190,
194, 195, 200, 201
PLANTIĆ, Nikola 79
PODRAVEC, Dražen 389
POGAČNIK, Jože 322
POLITEO, Dinko 389
POLIVKA, Đ. 280, 321
POMAZANIĆ, 95
POPOVIĆ, I. 116, 120
POPOVIĆ, Pavle 25, 26, 27
PORTOLAN, Pero 32
PRERADOVIĆ, Petar 80, 324, 392
PRIBOJEVIĆ, Vinko 127
PRIMOVIĆ, Pasko 26
PROFACA, Vice 390, 391
PROHASKA, Dragutin 148, 149, 166
PUCIĆ Soltanović, Vice 26
PUŠKADIJA Ribkin, T. 84

PUŽEVSKI, Valentin 393
PUTANEC, Valentin 321, 326

R

RAČKI, Franjo 59, 231
RADATOVIĆ, Vinko 26, 27, 28, 30
RADIĆ, Antun 51
RADIĆ, Stjepan 51, 210
RAKOVAC, Dragutin 74, 140
RAMOVŠ, Fran 126, 322
RASTIĆ, Miho Džono 29, 189
RATKAJ, Ivan 79
RATKAJ, Juraj 66, 76, 79, 127
RATTKAY, obitelj 83
RATKOVIĆ, Milan 13
RAVLIĆ, Jakša 9, 32, 39, 89, 121, 123, 129
RELKOVIĆ, Matija Antun 134, 139, 147, 148, 158
REŠETAR, Milan 26, 27, 28, 31, 39, 79, 89, 90, 92, 113, 119, 120, 121, 123, 127, 129, 151, 166, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 251, 255, 259, 275
RIBKIN, T. Puškadija; vidi: Puškadija Ribkin, T.
RICCIARDI, Brno Liberal 28
RIHTMAN, Cvjetko 187, 197
RITTER, Pavao Vitezović; vidi: Vitezović, Pavao Ritter
ROIĆ, Juraj 16, 18, 20, 171
ROJC, Milan 319, 334
ROJNIĆ, Matko 204, 206, 207, 208, 218, 221, 263
ROŠIĆ, 258
ROŽIĆ, Vatroslav 89, 266, 320
RUSAN, Ferdo 286, 287, 325, 395

S

SALOPEK, Hrvojka Mihanović; vidi: Mihanović-Salopek, Hrvojka
SCHLEGEL, Friedrich 48
SCHNEIDER, Artur 215

SEBASTIJANOVIĆ, M. 67
SEČIĆ, Dora 166, 205, 207
SEKEREŠ, S. 120
SELEČIĆ, Jakov 28
SELJAN, Dragutin 77
SHERA, H. Jesse 203
SILIĆ, Josip 333
SKOK, Petar 10, 256, 262, 263
SKØLD, H. 116, 120
SMIČIKLAS, Tadija 80, 150, 231, 247
SMODEK, Matija 222
SMOJE, Dujko 180, 182, 200
SOLTANOVIĆ, Vice Pucić; vidi: Pucić Soltanović, Vice
SOTTNER, Ivan Mihael 85, 86, 302
SPEVEC, Franjo Josip 242
SRKULJ, Stjepan 256
STAHULJAK, Milan 72, 77
STAINDL, Franjo 86
STAMAC, Ante 387, 389
STANČIĆ, Nikša 43, 47, 51, 53, 58, 60, 391
STARČEVIĆ, Ante 80
STARČEVIĆ, David 319, 334
STEFANOVIĆ, Vuk Karadžić; vidi: Karadžić, Vuk Stefanović
STEPANEK, J. N. 287
STIPANOV, Josip 203, 208, 391, 393
STIPČEVIĆ, Ennio 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 200
STIPETIĆ, Đuro 388
STOJANOVIĆ, Josip 169, 172
STOJIČEVIĆ, Aleksandar 313, 333
STROHAL, Rudolf 18, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 307, 311, 312, 323, 330
STROSSMAYER, Josip Juraj 45, 47, 48, 59, 148
STULLI, Joakim 157
STULLI, Maja Bošković; vidi: Bošković-Stulli, Maja
SUČIĆ, Stjepan 141

SUPPAN, Franjo 56
SUŠNIK, Franjo 67, 84, 86, 87, 302, 329
SVETA BRAČA; vidi:
 Čiril i Metod
SZABO, Kar. 298, 310, 325
SZIGETI, 181
SZLUHA, Ladislav 295
SZTARIJ, Mihael 110

Š

ŠABAN, Ladislav 143, 194, 200
ŠAFAR, Emerik 73
ŠAFARIK, Pavel Josef 11, 13, 48, 58,
 67, 79, 122, 124
ŠAFRAN, Nikola 140, 145
ŠAJTIĆ, 141
ŠANJEK, Franjo 109, 110
ŠČRBAČIĆ, 141, 174
ŠEMBERA, Alois Vojtech 321
ŠENOA, August 232
ŠIDAK, Jaroslav 47, 73
ŠIDIĆ, Šimun Juda 297, 298
ŠIMČIK, Ante 83
ŠIMONIĆ, Anton 26
ŠIMUNIĆ, Mihalj 297, 298, 309, 328
ŠIPRAK, Agata 289
ŠIPUŠ, Josip 64, 125
ŠIROKI, 114
ŠIROLA, Božidar 172, 185, 197, 200,
 253
ŠIŠAK, Marinko 71, 387, 391
ŠIŠIĆ, Ferdo 44, 45, 48, 49, 50, 54, 66,
 76, 77, 101, 125, 166, 174, 233
ŠIŽGORIĆ, Juraj 123, 127
ŠKRINJARIĆ, Blaž 299, 239, 286, 287,
 288, 289, 300, 322, 325, 326
ŠOJAT, Antun 120, 194, 199
ŠOJAT, Olga 169, 194, 199, 261, 262,
 325, 328
ŠPANIĆ, Teodor 28
ŠPIŠIĆ, Božidar 388

ŠREPEL, Miroslav 79, 140, 305, 330
ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 13, 19, 37, 132,
 134, 182, 187, 200, 332
ŠTIVALIĆ, Mihajlo 75
ŠTOOS, Pavao 35, 39, 42, 48, 67, 399
ŠUMANDL, Ivica 393
ŠUNJIĆ, Marijan 387, 388
ŠURMIN, Đuro 41, 44, 48, 49, 79, 275,
 276, 302, 307, 314, 323
ŠVELEC, Franjo 25, 108, 109, 390, 391

T

TADIJANOVIĆ, Dragutin 141, 389
TENTOR, Mate 93, 219, 220
THUROCZY, Benedikt 85
TKALČIĆ, Ivan Krstitelj 10
TKALČIĆ, Vladimir 164
TOLLIUS, Jacobus 295, 327
TOMAŠEVIĆ, Stijepo 31
TOMAŠIĆ, Antun 142
TOMAŠIĆ, Nikola 299, 327, 328
TOMAŠIĆ, Petar 171
TRUBAR, Primož 91
TRUBETZKOY, 114
TUKSAR, Stanislav 180, 191, 195, 200
TUROCI, Benko; vidi:
 Thuroczy, Benedikt

U

UNGNAD, Krsto 91
UŽAREVIĆ, Jakov 53

V

VAJS, Josef 169, 325
VAJS, Josip; vidi:
 Vajs, Josef
VALENTIN, Jean-Marie 329
VALVASOR, Johann Weickhard 216
VALJAVEC, Matija 16, 18, 171
VANINO, Miroslav 81, 86, 87, 200,
 328, 329
VARIČAK, Vladimir 243, 250, 253

VAUPOTIĆ, Miroslav 196
VEGA, Kristofor 173
VELZEK, Ante 140
VERDIANI, Carlo 228
VERMEER, W. 120
VERONA, Eva 204
VETRANOVIĆ, Mavro 134, 159, 160,
173, 257, 301
VIDAKOVIĆ, Albe 200
VIDIC, 93
VIDRIĆ, Vladimir 80
VINCE, Zlatko 121
VITASOVIĆ, Šimun 171, 187, 192, 194,
195
VITEZOVIĆ, Pavao Ritter 10, 11, 35,
38, 39, 42, 56, 57, 63, 64, 65, 66, 76,
84, 91, 125, 157, 261, 399
VITKOVIĆ, Ivan 86
VIZKETELY, Ferenc 73
VLAČIĆ, Matija; vidi:
Flacius, Mathias Ilyricus
VODNIK, Branko 10, 15, 18, 28, 79,
99, 133, 148, 161, 165, 166, 167, 168,
171, 172, 173, 239, 309, 311, 312,
332
VONČINA, Ivan 318
VONČINA, Josip 91, 95, 328
VONDRÁK, Václav 244, 314, 333
VOUK, Vale 253, 254
VRAMEC, Antun 66, 95, 100, 107, 116,
118, 184, 271, 279, 280, 284, 286,
298, 321, 323, 326
VRAZ, Stanko 140
VRČEVIĆ, Vuk 269
VRHOVAC, 36
VRHOVAC, Maksimilijan 132, 140

VRŠALOVIĆ, 241
VUJIĆ, Antun 199
VUKASOVIĆ, Vid Vuletić; vidi:
Vuletić-Vukasović, Vid
VUKOTINOVIĆ, Ljudevit 44, 73
VULETIĆ-VUKASOVIĆ, Vid 15, 171

W

WLASSIN, Max Ern. 295

Z

ZADRAVEC, Josip 81
ZAGORAC, Vladimir 182, 194, 199, 200
ZAVRŠNIK, Josip 157, 255
ZDELAR, Franjo 67, 85, 87
ZEČEVIĆ, V. 120
ZIMMERMANN, 251
ZLATARIĆ, Dinko 156
ZORANIĆ, Petar 85, 134, 135, 136,
145
ZRINSKI, obitelj 63, 271
ZRINSKI, Adam 295
ZRINSKI, Juraj 156, 100
ZRINSKI, Nikola 100, 295, 298, 305,
327
ZRINSKI, Petar 156, 294, 328

Ž

ŽGANAC, Vinko 143
ŽIC, Nikola 312, 332
ŽIDIĆ, Šimun Juda 297, 328
ŽIVALJEVIĆ, 239
ŽIVČIĆ, 95
ŽUPANOVIĆ, Lovro 186, 198, 200
ŽUŽIĆ, Ladislav 75, 222

SADRŽAJ

<i>Riječ urednika</i>	5
RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA	7
<i>Josip Bratulić: Franjo Fancev kao povjesničar hrvatske kulture i književnosti</i>	9
<i>Nikica Kolumbić: Zasluga Franje Fanceva u istraživanju hrvatske srednjovjekovne drame</i>	15
<i>Franjo Švelec: Rad Franje Fanceva na proučavanju hrvatske komedije XVII. stoljeća</i>	25
<i>Tihomil Maštrović: Franjo Fancev o hrvatskom narodnom preporodu</i>	35
<i>Nikša Stančić: »Hrvatski narodni preporod« ili »ilirski pokret«?</i>	43
<i>Cvjetko Milanja: Fancevljeva obrada pojma ilirstva</i>	63
<i>Marinko Šišak: Sudbina Ljudevita Jelačića Bužinskoga u Fancevljevoj koncepciji hrvatskoga narodnog preporoda</i>	71
<i>Mijo Korade: Doprinos Franje Fanceva istraživanju djelatnosti hrvatskih isusovaca</i>	79
<i>Josip Lisac: Jezik hrvatskih protestantskih pisaca u obradbi Franje Fanceva</i>	89
<i>Božidar Petrač: Fancevljevi pogledi na reformaciju</i>	99
<i>Mijo Lončarić: Proučavanje podravske kajkavštine</i>	113
<i>Nebojša Koharović: Odnos Franje Fanceva prema hrvatskoj jezičnoj povijesti</i>	121
<i>Josip Kekez: Usmena književnost i narodni jezik u istraživanjima Franje Fanceva</i>	131
<i>Stipe Botića: Hrvatska dobrovolja (napitnice, zdravice, popijevke)</i>	139
<i>Stanislav Marijanović: Prinos Franje Fanceva poznavanju hrvatske književnosti u Slavoniji</i>	147
<i>Antun Pavešković: Dubrovnik u obzoru Fancevljeva znanstvenog interesa</i>	153
<i>Ivica Matičević: Bilješka o književnim polemikama Franje Fanceva</i>	161
<i>Hrvojka Mihanović-Salopek: Doprinos Franje Fanceva proučavanju hrvatske crkvene himnodije</i>	169
<i>Gorana Doliner: Prinos Franje Fanceva hrvatskim muzikološkim temama</i>	179
<i>Josip Stipanov: Franjo Fancev – ravnatelj Sveučilišne knjižnice</i>	203

<i>Antonija Blasina Miseri: Usporedba Fancevljeve koncepcije crkvenih prikazanja s talijanskim slavistima</i>	225
<i>Antun Abramović: Doprinos dr. Franje Fanceva poznavanju hrvatskoga srednjovjekovlja</i>	229
<i>Vida Flaker: Pisma Franje Fanceva Milanu Rešetaru</i>	237
<i>Alojz Jembrih: Franjo Fancev u svjetlu svojih pisama Vatroslavu Jagiću</i>	261
DODATAK	337
<i>Nedjeljka Paro: Bibliografija radova Franje Fanceva</i>	339
Literatura o Franji Fancevu	355
<i>Marinko Šišak: Kronika skupa</i>	387
<i>Josip Bratulić: Pozdravna riječ pri otkrivanju spomenika u Virju</i>	395
<i>Tihomil Maštrović: Pred spomenikom Franje Fanceva</i>	397
<i>Kazalo imena</i>	401

ZBORNIK o FRANJI FANCEVU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

Sv. 3.

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. Tihomil Maštrović

UREDNIK:

prof. dr. Stipe Botica

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Marinko Šišak

GRAFIČKI UREDNIK:

Zlatko Kopljar

LEKTORICA I KOREKTORICA:

Snježana Mostarkić

RAČUNALNI UNOS:

Snježana Ivković

Blaženka Nedić

Ingrid Stepan

RAČUNALNI SLOG:

Stjepan Ocvirk

NAKLADA:

800 primjeraka

TISAK:

AEROBA, Zagreb

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

FANCEV, Franjo, književnik povjesničar i filolog (24. rujna 1882.- Zagreb, 31. ožujka 1943.). Studirao slavensku i romansku filologiju u Zagrebu i Beču, doktorirao. Bio je profesor u Bjelovaru; 1908. knjižničar, te do 1926. ravnatelj Sveučilišne knjižnice, potom profesor starije hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1925. član i urednik *Grade za povijest književnosti hrvatske* (XI-XV). Godine 1937. izabran je za predsjednik Društva hrvatskih književnika. Objavio oko 150 rasprava i prikaza iz područja književnosti i filologije, časopisima, zbornicima i znanstvenim radovima. Istraživanjem rukopisa i dokumenata, filološkim i historijsko-kritičkom metodom, dao je niz priložnosti za upoznavanje starije hrvatske književnosti, koje općenito nastojao revidirati dotadašnja znanstvena prosudbe. Franjo Fancev je na području poznavanja pisanog nasljeđa sigurno bio najobavješteniji hrvatski književni povjesničar, pri čemu valja istaći da je navedenu književnopovijesnu činjenicu provjerio izvorima.

Prvi znanstveni radovi F. Fanceva obrađuju kajkavski dijalekt rodnog mu Virja, a interes kasnije poklanja i jeziku starije kajkavske književnosti. Važni su njegovi doprinosi poznavanju uloge isusovaca u Hrvatskoj. Revidirajući znanja o hrvatskoj dopreporodnoj književnosti Fancev je znanstveno utvrdio postojanje i razvoj hrvatskih crkvenih prikazanja, dokazao je povezanost stare kajkavske književnosti s glagoljskom književnošću sve do XVI. st., te je otkrio duboke i jedinstvene korijene cjelokupne tropismene hrvatske srednjovjekovne književnosti. Osobita je njegova zasluga u određivanju hrvatskog narodnog preporoda kao autohtonog hrvatskog i narodnog pokreta. Sve su to razlozi zbog kojih ga današnja znanost smatra jednim od najvećih hrvatskih povjesnika.

X-6-59196-556-NB51

